

**T.C.
Mersin Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Ana Bilim Dalı**

MİDİLLİ'DE OSMANLI VAKIFLARI

İbrahim OĞUZ

DOKTORA TEZİ

Mersin, 2014

T.C.
Mersin Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Ana Bilim Dalı

MİDİLLİ'DE OSMANLI VAKIFLARI

İbrahim OĞUZ

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Nuri ADIYEKE

DOKTORA TEZİ

Mersin, 2014

T.C.
MERSİN ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Sosyal Bilimler Enstitü Müdürlüğü

YEMİN METNİ

Doktora tezi olarak sunduğum “MİDİLLİ’DE OSMANLI VAKIFLARI” başlıklı bu çalışmanın, bilimsel etik kurallara ve geleneklere uygun şekilde tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım eserlerin tamamının kaynaklarda gösterildiğini onurumla doğrularım.

Tarih
05.10.2014
İbrahim OĞUZ

Mersin Üniversitesi , Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

İbrahim OĞUZ tarafından hazırlanan MİDİLLİ'DE OSMANLI VAKIFLARI başlıklı bu çalışma, jürimiz tarafından TARİH Ana Bilim Dalında DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başarılı

Başarısız

Üye

Yrd. Doç. Dr. Nuri ADIYEKE
(Danışman)

Üye

Prof. Dr. Erhan AFYONCU

Üye

Doç. Dr. Şenay ÖZDEMİR GÜMÜŞ

Üye

Prof. Dr. Şenife YORULMAZ

Üye

Yrd. Doç. Dr. Doğan GÜN

Onay
Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylarım.

10.07.2014
Prof. Dr. NALIN AYETİM
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Türkiye’de son yıllarda büyük bir ivme kazanan yerel tarih çalışmaları sayesinde Anadolu’daki bir çok kentin geçmişi aydınlanmakta ve o kente ait en ince detaylar bile ortaya çıkmaktadır. Anadolu kent tarihleri yanında, eskiden Osmanlı Devleti sınırları içindeyken bugün o sınırların dışında kalmış bölgelere ait çalışmalar da hızlı bir biçimde artmaktadır. Özellikle, Osmanlı’nın Balkanlar’daki sınırları içinde yaşamış bölgeler açısından bu çalışmaların çok hızlı ilerlediği ve hem ülkemizde hem de o bölgelerin bugün bulunduğu ülkelerde büyük ilgi çektiği söylenebilir.

Konumuzun temel ögesi olan Midilli Adası, Osmanlı egemenliği altında kaldığı sürece devlet tarafından özel ilgiye sahip olmuş bir Kuzey Ege adasıdır. Ada tarihi hakkında Osmanlı öncesi ve Osmanlı sonrası döneme ait yabancı literatürde bir çok çalışma yapılmış olmasına rağmen, yaklaşık 450 yıl Osmanlı egemenliğinde kalan adanın bu dönemine ait çalışma sayısı çok kısıtlıdır. Bu çalışmanın amaçlarından birisi, Osmanlı Devleti tarafından bu kadar önem verilen bu adanın, Osmanlı vakıf sistemi içerisindeki özelliklerini belirtmek, sosyo-ekonomik yapısı hakkında bilgi vermek ve adanın Osmanlı dönemine ait tarihine katkıda bulunmaktır.

Osmanlı devlet düzeninin önemli bir geleneği olan vakıflar konusunda son yıllarda yapılan genel çalışmalar yanında, yerel tarih bazında Osmanlı vakıflarının anlatıldığı bir çok eser de hızlı bir şekilde literatüre girmektedir. Özellikle Balkanlar’da yapılan kolonizasyon hareketleri sırasında vakıfların oynadığı rol çok önemlidir. Midilli adasının durumu dikkate alındığında, adadaki Osmanlı vakıflarının adada Osmanlı egemenliğinin pekişmesi açısından yerine getirdiği görev önem kazanmaktadır. Midilli’deki Osmanlı vakıfları ve bu vakıfların adada oynadığı rolle ilgili maalesef detaylı bir kaynağa

rastlamak mümkün değildir. Ada ile ilgili yapılan çalışmalarda, Midilli adasındaki vakıflar hakkında bazı bilgiler veriliyor olsa da bunlar adadaki vakıfları sadece yüzeysel olarak ele almaktadır.

Bu çalışmanın amaçlarından bir diğeri de, Osmanlı egemenliği sırasında kurulmuş olan vakıfların hem devlet hem de ada açısından işlevlerini ortaya koymak olmuştur. Araştırmamızın ağırlıklı kaynağı, Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'ndeki Midilli adasına ait Hicrî 1251 (Miladî 1835-1836) ile H. 1307 (M. 1889-1890) yılları arasındaki evkaf defterleri ve diğere belgelerle, Midilli Şer'iyye Sicilleri'nden oluşmaktadır.

Midilli'de Osmanlı Vakıfları adı verilen bu çalışmayla, hem ada tarihine hem de vakıflar hakkında yapılan çalışmalara spesifik bir katkıda bulunmaya çalıştık. Çalışmamız tarihsel bir kısıtlamaya bağlı kalmaksızın, adadaki vakıflara ait belgelerde rastladığımız ilk kayıtlardan (H. 928-M. 1522), son kayıtlara (M. 1929) kadar devam etmektedir. Çalışmalarımız, Midilli'deki vakıfların büyük bir kısmını, para vakıflarının oluşturduğunu göstermektedir. Bugün vakıflar konusunda bir çok esere konu olmuş ve hala tartışılan para vakıflarının tarihine de yardımcı olacağını düşünmekteyiz. Çalışmanın bir bölümü, para vakıflarının ada özelindeki işleyişi ve adada bu vakıflardan kredi kullananların özelliklerine ayrılmıştır. Adadaki vakıfların çoğunlukla para vakfı olması sebebiyle çalışmamız aslında Midilli para vakıfları etrafında şekillenmektedir.

Bu çalışmanın hem Midilli'nin yerel tarihini hem de vakıfların özellikle de para vakıflarının Osmanlı'nın bu bölgesindeki çalışma tarzını aydınlatması bakımından fayda sağlaması en büyük dileğimizdir. Çalışmada konunun seçimi de dahil olmak üzere beni yönlendiren ve desteğini hiç esirgemeyen, gerekli uyarılarla daha iyi bir çalışma oluşturmamızı sağlayan danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Nuri ADIYEKE'ye, çok büyük

desteğini gördüğüm ve eleştirileriyle çalışmamıza büyük yardımda bulunan Prof. Dr. A. Nükhet ADIYEKE'ye sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Tezi hazırladığım süre boyunca bu çalışmanın hazırlanmasına katkıda bulunan ve aynı zamanda tez izleme komitesinde yer alan Prof. Dr. Erhan AFYONCU ve Doç. Dr. şenay ÖZDEMİR GüMüş'e, Tarih Bölüm Başkanı Prof. Dr. şerife YORULMAZ'a teşekkür ederim. Arşiv alışmaları sırasında her türlü kolaylığı gösteren Başbakanlık Osmanlı Arşivleri ve Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi çalışanlarına da yardımlarından dolayı minnettarım. Bazı eserlerin bulunmasında yaşadığım zorluklarda bana yardımcı olup bunlara ulaşmamda kolaylık sağlayan Türkiye Diyanet Vakfı İşlam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi yetkilileri ve Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Reşit Saffet Atabinen Kitaplığı Kütüphane ve Envanter sorumlularına da yardımlarından dolayı şükranlarımı sunarım. Çalışmamda en büyük desteği gösteren ve daima yardımcı olan eşim Anna PODHAJSKA OğUZ ve oğlum Hüseyin OğUZ'a, teknik konularda yardımını esirgemeyen değerli arkadaşım Tuba GÖÇMEN'e de teşekkürü bir borç bilirim.

ÖZET

MİDİLLİ'DE OSMANLI VAKIFLARI

Türkçe'de Midilli, Yunanca ve batı dillerinde Lesvos veya Lesbos olarak bilinen Midilli Adası, Doğu Sporatlar adı verilen Kuzey Ege adalarının en büyüğüdür. Bilinen tarihi, İ.Ö. 3üncü bin yıla kadar dayanan bu ada, üzerinde egemen olan her uygarlık için önemli bir jeo-stratejik avantaj sağlamıştır. Çünkü ada, Karadeniz-Akdeniz ticaretinin en önemli geçiş noktası olan boğazların giriş ve çıkışını kontrol eder bir konumdadır. Fakat adanın önemli bir diğer özelliği, topraklarının verimli olması ve çok geniş olmayan ada toprağından maksimum verimin alınabilmesidir. Adanın verimli toraklarının en önemli ürünü zeytin ve bu zeytinden üretilen zeytinyağı ile sabundur. Adadaki zeytinlikler, Midilli'nin en önemli ekonomik gücünü meydana getirir. Midilli'de üretilen zeytinyağı, Osmanlı egemenliği döneminde, sarayın ve başkentin ihtiyacının büyük bölümünü karşılayabilecek ölçüde bol ve iyi kalitededir.

Vakıflar, kişiye ait özel bir malın, kamuya tahsis edilmesiyle ortaya çıkan sosyal bir kurumdur. Amacı insanların yaşamını kolaylaştırmak ve kurucusuna dini ve sosyal yararlar sağlamak olan bu kurum, Osmanlı İmparatorluğu'nda en parlak günlerini yaşamıştır. Sermayesi nakit paradan oluşan para vakıfları ise hem çok tartışılmış, hem de çok rağbet görmüştür.

Osmanlı sosyal ve ekonomik hayatı açısından hayati önemde olan vakıfların, özellikle de para vakıflarının Midilli adasının sosyo-ekonomik yapısına olan etkisi açıktır. Çalışmamızda, özellikle para vakıfları çerçevesinde, Midilli'deki sosyo-ekonomik konjonktür açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Midilli Adası, vakıf, para vakfı, zeytinlik, zeytinyağı.

ABSTRACT

OTTOMAN FOUNDATIONS (VAQFS) IN LESBOS

The Greek island of Lesbos or Lesvos (Midilli in Turkish), is the largest island of the East Sporades. The island's history dates back to 3000 B.C., and it has always been of great importance due to its strategic location. Situated on a trade route between the Black Sea and the Mediterranean, it served as a checkpoint for the transfer of goods. Additionally, the land was abounding in fertile soil which, combined with relatively small size of the island resulted in rich crops. Economic strength of the island lay in its olive groves plentiful of olives which were used in the production of olive oil and soap. During the Ottoman rule, the abundance of the aforementioned, particularly the high quality olive oil, easily satisfied the needs of the Palace and the capital city.

Vaqfs are public benefit organizations which aim at endowing private possessions to the public. The principal objective of vaqfs was the desire to ease the hardships of the poor while granting founders religious and social benefits. The times of its intensive activity mark the golden era of the Ottoman Empire. Although not characteristic of the Ottoman rule, money vaqfs were very popular among beneficiaries and raised the most discussions at that time.

Vaqfs' influence on social and economic life during the Ottoman reign is indisputable; especially in the case of money vaqfs which socioeconomic impact was particularly noticeable on Lesbos. This study attempts at explaining the socioeconomic situation on Lesbos using the vaqfs framework.

Key words: Lesbos island, vaqf, money vaqf, olive grove, olive oil.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xi
TABLolar LİSTESİ.....	xiv
GRAFİKLER LİSTESİ.....	xxiv
EKLER LİSTESİ.....	xxv
GİRİŞ.....	1
I. BÖLÜM : VAKIF.....	13
I.1. Vakfın Tanımı ve İslam Hukukunda Vakıf.....	13
I.1.1. Vakfın Tanımı.....	13
I.1.2. İslam Hukukunda Vakıf.....	15
I.2. Vakfın İdaresi.....	19
I.3. Vakıf Çeşitleri.....	23
I.4. Osmanlı Öncesinde Vakıf Kurumu.....	29

I.4.1. Roma ve Bizans İmparatorlukları.....	29
I.4.2. Emevi ve Abbasi Devletleri.....	31
I.4.3. Türk Devletlerinde Vakıf Kurumu.....	33
I.5. Osmanlı Pratiğinde Vakıf Kurumu.....	37
I.5.1 Osmanlı'da Para Vakıfları.....	48
I.6. 1826 Sonrası Osmanlı Vakıfları.....	60
II. BÖLÜM : MİDİLLİ ADASI.....	64
II.1. Adanın Coğrafi Konumu ve Fiziki Yapısı.....	64
II.2. Midilli Adasının Tarihçesi.....	66
II.2.1. Osmanlı Dönemi Öncesinde Midilli Adası.....	66
II.2.2. Midilli Adasının Osmanlı Egemenliğine Girişi.....	68
II.3. İklim ve Tarımsal Oluşum.....	69
II.4. Osmanlı Egemenliği Altında Midilli Adasının İdari, Toplumsal ve Demografik Şekillenmesi.....	78
II.4.1. İdari Şekillenme.....	78
II.4.1.1. Kazalar.....	83
II.4.1.2. Mahalleler.....	90

II.4.1.3. Nahiyeler ve Köyler.....	96
II.4.2. Toplumsal ve Demografik Şekillenme.....	024
II.5. Tanzimat Dönemi Sonrasında İdari Şekillenme.....	107
II.6. Midilli Adası Vakıfları.....	114
II.6.1. Vakıf Sayısı ve Vakıfların Adada Dağılımı.....	114
II.6.2. Vakıfların Yerleşim Yerlerine Göre Dağılımı.....	118
II.6.3. Vakıfların Adada Yıllara Göre Dağılımı.....	127
II.7. Midilli Vakıflarının Gelir Kaynakları.....	137
II.7.1. Gayrimenkul Gelir Kaynakları.....	139
II.7.1.1. Zirai Alanlar.....	140
II.7.1.2. Emlak ve Diğer Gayrimenkullar.....	144
II.7.2. Menkul Gelir Kaynakları.....	148
II.8. Midilli Vakıflarının Giderleri.....	149
II.8.1. Görevli ve Hizmetli Giderleri.....	151
II.8.1.1 Vakıf Çalışanlarına Ödenen Ücretler.....	154
II.8.1.2. Vakıf Görevlilerinin Göreve Tayin ve Görevden Ayrılmaları.....	164

II.8.2. Mühimmat Masrafları.....	167
II.8.3. Tamir-Bakım Masrafları.....	169
II.8.4. Diğer Masraflar.....	177
II.9. Vakıf Kurucuları.....	177
II.9.1. Toplumsal Statülerine Göre Vakıf Kurucuları.....	182
II.9.2. Dinsel Statülerine Göre Vakıf Kurucuları.....	186
II.9.3. Cinsiyetlerine Göre Vakıf Kurucuları.....	186
II.9.4. Meslekî Özellikleri ve Unvanlarına Göre Vakıf Kurucuları...	192
III. BÖLÜM: MİDİLLİ ADASI PARA VAKIFLARI VE İŞLEYİŞ TARZI....	195
III.1. Midilli Adası Para Vakfı Vakfiyeleri.....	196
III.2. Para Vakıflarının Sermayeleri.....	199
III.3. Midilli Para Vakıflarında Paraların İşletilme Şekli ve Oranlar.....	222
III.4. Midilli Para Vakıflarından Kredi Alanların Analizi.....	235
III.4.1. Vakıflardan Alınan Kredi Miktarları.....	235
III.4.2. Vakıflardan Kredi Alanların Kimlik Özellikleri.....	244
III.4.2.1. Toplumsal Statülerine Göre.....	247
III.4.2.2. Mesleki Özellikleri ve Unvanlarına Göre.....	265

III.4.2.3. Dinsel Statülerine Göre.....	284
III.4.2.4. Cinsiyetlerine Göre.....	304
III.5. Para Vakıflarından Alınan Kredilerin Tahsilatında Yaşanan Problemler.....	318
IV. BÖLÜM: MİDİLLİ VAKIFLARININ TASFİYESİ.....	322
IV.1. Midilli Adasının Osmanlı Egemenliğinden Çıkması.....	322
IV.2. Yunan Topraklarında Kalan Osmanlı Vakıflarının Tasfiyesinin Hukuki ve Siyasi Süreci.....	323
IV.3. Midilli Vakıflarının Tasfiyesi.....	338
SONUÇ.....	356
KAYNAKÇA.....	360
EKLER	

KISALTMALAR LİSTESİ

A. MKT. DV.. : Sadâret Mektûbî Kalemi-Deâvî

A. MKT. MHM. : Sadâret Mektûbî Kalemi-Mühimme

a.g.b. : Adı geçen bildiri

a.g.e. : Adı geçen eser

a.g.m. : Adı geçen makale

a.g.t. : Adı geçen tez

At.Es.: Atik Esas

AB : Avrupa Birliği

BEO : Bâb-1 Âli Evrak Odası

Bkz. : Bakınız

BOA : Başbakanlık Osmanlı Arşivi

c. : Cilt

C..EV.. : Cevdet Evkâf

Çev. : Çeviri

D.no : Dosya no

DH.MKT. : Dahiliye-Mektûbî Kalemi

DİA. : Türkiye Diyânet Vakfı İslam Ansiklopedisi

DTCF : Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi

EV. VKF. : Evkâf-Vakfiyeler Evrâkı

Ev.d... : Evkâf Defterleri

G.no : Gömlek no

H. : Hicrî

h.no : Hüküm no

HH.d.. : Hazine-i Hassa Defterleri

HRT.h.. : Haritalar-haritalar

İ..DH.. : İrade-Dahiliye

İ.Ö. : İsa'dan Önce

İ.S. : İsa'dan Sonra

İLAM : Aziz Mahmud Hüdâyi Vakfı İlmi Araştırmalar Merkezi

İSAM : Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi

Kg. : Kilogram

m. : metre

M. : Miladî

MŞS : Midilli Şer'iyeye Sicilleri

R. : Rumî

s. : Sayfa

SAEMK : Stratejik Araştırma ve Etüdler Milli Komitesi

ss. : Sayfadan sayfaya

TBMM : Türkiye Büyük Millet Meclisi

TTK : Türk Tarih Kurumu

v.s. : ve saire

Vak. : Vakfiye

VGMA : Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi

VİBMA : Vakıflar İstanbul Bölge Müdürlüğü Arşivi

VMD : Vakıf Maaşları Defteri

Y..A...RES. : Yıldız-Resmî Maruzât

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1. H. 1251 (M. 1835) Tarihinde Hasıl Olan Zeytinden Tahmini Olarak Çıkacak Zeytinyağı Miktarı ve Kullanım Alanları.....	71
Tablo 2. Midilli Kasabasının Nüfus Gelişimi.....	84
Tablo 3. Midilli Kazası Mahalleleri.....	92
Tablo 4. Molova Kazası Mahalleleri.....	95
Tablo 5. 1736 Tarihinde Midilli Kasabası ve Bazı Köylerdeki Hane Sayısı.....	99
Tablo 6. Vakıf Belgelerinde Adı Geçen Midilli Adası Köyleri.....	102
Tablo 7. Midilli Adasının Nüfus Gelişimi.....	104
Tablo 8. Midilli Kazası ve Köyelerine Ait Vakıf Sayısı.....	118
Tablo 9. Arşiv Kayıtlarına Göre Midilli Kent Merkezindeki Vakıfların Dağılımı...	121
Tablo 10. Molova Kazası ve Köyelerine Ait Vakıf Sayısı.....	123
Tablo 11. Molova Kent Merkezindeki Vakıfların Dağılımı.....	124
Tablo 12. Kalonya Kazası ve Köyelerine Ait Vakıf Sayısı.....	125
Tablo 13. Vakıfların Ellişer Yıllık Zaman Dilimleriyle Belgelerdeki Sürekliliği...	132
Tablo 14. Midilli Adası Vakıflarının Belgelerde İzlenebilirlik Süreleri İle Kaza-Nahiye ve Köylere Göre Dağılımı.....	136
Tablo 15. Midilli Adasındaki Bazı Vakıfların Yıllara Göre Gelirleri (Kuruş).....	138

Tablo 16. Midilli Adası Kazalarındaki Nukud Vakıflarına Ait M. 1854 Yılı Emlak Bedelleri ve Hasılatları.....	145
Tablo 17. Midilli Adasındaki Para Vakıflarının M. 1854-1860 Yılları Arasındaki Masraf Toplamları.....	147
Tablo 18. Yıllara Göre Midilli Kazasındaki Bazı Vakıflardan Görevlilere Ödenen Maaşlar (Bir Yıllık).....	154
Tablo 19. Yıllara Göre Molova Kazasındaki Bazı Vakıflardan Görevlilere Ödenen Maaşlar (Bir Yıllık).....	158
Tablo 20. Yıllara Göre Kalonya Kazasındaki Bazı Vakıflardan Görevlilere Ödenen Maaşlar (Bir Yıllık).....	160
Tablo 21. H. 1271-1276 (M. 1854-1860) Yılları Arasında Vakıflardan Ücret Ödenen Görevliler ve Ücret Toplamları.....	164
Tablo 22. Toplumsal Statülerine Göre Vakıf Kurucuları.....	181
Tablo 23. Midilli Adasında Şahıslar Tarafından Kurulmuş Gayrimüslim Vakıfları...	185
Tablo 24. Midilli Adasında Vakıf Kurucularının Kazalar Bazında Cinsiyetlerine Göre Dağılımı.....	188
Tablo 25. Midilli Kazası ve Köylerindeki Vakıf Kurucularının Cinsiyetlerine Göre Dağılımı.....	189
Tablo 26. Molova Kazası ve Köylerindeki Vakıf Kurucularının Cinsiyetlerine Göre Dağılımı.....	190

Tablo 27. Kalonya Kazası ve Köylerindeki Vakıf Kurucularının Cinsiyetlerine Göre Dağılımı.....	190
Tablo 28. Midilli Adasındaki Vakıf Kurucularının Görev ve Mesleki Unvanlarına Göre Dağılımı.....	193
Tablo 29. Midilli Vakıflarının Yıllara Göre Toplam Sermayeleri ve Vakıf Başına Düşen Ortalama Sermaye Miktarı.....	200
Tablo 30. Midilli Para Vakıflarının Yıllara Göre Sermaye Dilimleri (Kuruş) ve Yüzdelik Oranları (Yaklaşık).....	209
Tablo 31. Midilli Adasındaki Sermayesi 100.000 Kuruştan Büyük Para Vakıfları ve Sermayeleri (Yıllar İtibarıyla Kuruş Olarak).....	213
Tablo 32. Midilli Adasındaki Bazı Para Vakıflarının Sermayeleri ve Sermayelerindeki Değişimler (Kuruş).....	218
Tablo 33. Midilli Adasındaki Bazı Para Vakıflarında Muamele Oranları.....	224
Tablo 34. XIX. Yüzyılda Midilli Para Vakıflarının Murâbaha Oranları ve Bu Oranlara Göre Muamele Yapan Vakıf Sayısı.....	227
Tablo 35. Bânizâde Hasan Bey Camisi ve Tekkesi Para Vakfı Muhasebe Kaydına Göre Kredi Alanların İsimleri ve Teminatları.....	231
Tablo 36. XIX. Yüzyılda Midilli Para Vakıflarından Kullanılan Krediler.....	237
Tablo 37. Midilli Şer'iyeye Sicillerine Göre XVIII. Yüzyılda Midilli Para Vakıflarından Kredi Kullanan Askerî ve İdari Görevliler.....	247

- Tablo 38.** M.1850 Yılı İtibarıyla Kalonya Kazası Köylerinde Bulunan Para Vakıflarından Kredi kullanan Toplumsal Statü Sahiplerinin Sayısı ve Unvanları..... **250**
- Tablo 39.** Kalonya ve Karyelerinde M.1850 Yılı İtibarıyla Para Vakıflarına Borçlu olan Bazı Toplumsal Statü Sahiplerinin Çektikleri Kredi Miktarları ve Yüzdesi..... **251**
- Tablo 40.** M. 1850-1851 Yıllarında Molova Kazası ve Köylerinde Bulunan Para Vakıflarından Kredi Kullanan Toplumsal Statü Sahiplerinin Sayısı ve Unvanları..... **252**
- Tablo 41.** Molova ve Köylerinde M. 1850 ve 1851 Yılı İtibarıyla Para Vakıflarına Borçlu Olan Bazı Toplumsal Statü Sahiplerinin Çektikleri Kredi Miktarları ve Yüzdesi..... **254**
- Tablo 42.** M. 1855 Yılında Midilli Adasında Bulunan Para Vakıflarından Kredi Kullanan Toplumsal Statü Sahiplerinin Sayısı ve Unvanları..... **255**
- Tablo 43.** Midilli Adasında M. 1855 Tarihi İtibarıyla Para Vakıflarına Borçlu Olan Bazı Toplumsal Statü Sahiplerinin Çektikleri Kredi Miktarları ve Yüzdesi.... **259**
- Tablo 44.** M. 1861 Yılında Midilli Adasında Bulunan Para Vakıflarından Kredi Kullanan Toplumsal Statü Sahiplerinin Sayısı ve Unvanları..... **259**
- Tablo 45.** Midilli Adasında M. 1861 Tarihi İtibarıyla Para Vakıflarına Borçlu Olan Bazı Toplumsal Statü Sahiplerinin Çektikleri Kredi Miktarları ve Yüzdesi.... **260**
- Tablo 46.** M. 1890 Yılında Midilli Adasında Bulunan Para Vakıflarından Kredi Kullanan Toplumsal Statü Sahiplerinin Sayısı ve Unvanları..... **261**

- Tablo 47.** Midilli Adasında M. 1890 Tarihi İtibariyle Para Vakıflarına Borçlu Olan Bazı Toplumsal Statü Sahiplerinin Çektikleri Kredi Miktarları ve Yüzdesi.... **2662**
- Tablo 48.** Midilli Şer'iyeye Sicillerine Göre XVIII. Yüzyılda Midilli Adasındaki Para Vakıflarından Kredi Kullanan Meslek Grupları..... **266**
- Tablo 49.** XIX. Yüzyılın II. Yarısında Midilli Para Vakıflarından Kredi Kullanan Meslek Grupları ve Bu Gruplara Ait Kişi Sayısı..... **269**
- Tablo 50.** M. 1850 Yılı İtibariyle Kalonya Kazası ve Köylerinde Bulunan Para Vakıflarından Kredi Kullanan Meslek Gruplarının Sayısı ve Unvanları..... **271**
- Tablo 51.** Kalonya ve Köylerinde M. 1850 Yılı İtibariyle Para Vakıflarına Borçlu Olan Bazı Meslek Gruplarının Çektikleri Kredi Miktarları ve Yüzdesi..... **272**
- Tablo 52.** M. 1850 ve 1851 Yılı İtibariyle Molova Kazası ve Köylerinde Bulunan Para Vakıflarından Kredi Kullanan Meslek Gruplarının Sayısı ve Unvanları..... **274**
- Tablo 53.** Molova ve Köylerinde M. 1850 ve 1851 Yılı İtibariyle Para Vakıflarına Borçlu Olan Bazı Meslek Gruplarının Çektikleri Kredi Miktarları ve Yüzdesi..... **275**
- Tablo 54.** M. 1855 Yılında Midilli Adasında Bulunan Para Vakıflarından Kredi Kullanan Meslek Gruplarının Sayısı ve Unvanları..... **276**
- Tablo 55.** Midilli Adasında M. 1855 Tarihi İtibariyle Para Vakıflarına Borçlu Olan Bazı Meslek Gruplarının Çektikleri Kredi Miktarları ve Yüzdesi..... **277**

Tablo 56. M. 1861 Yılında Midilli Adasında Bulunan Para Vakıflarından Kredi Kullanan Meslek Gruplarının Sayısı ve Unvanları.....	279
Tablo 57. Midilli Adasında M. 1861 Tarihi İtibarıyla Para Vakıflarına Borçlu Olan Bazı Meslek Gruplarının Çektikleri Kredi Miktarları ve Yüzdesi.....	279
Tablo 58. Midilli Adasında M. 1890 Tarihi İtibarıyla Para Vakıflarına Borçlu Olan Bazı Meslek Gruplarının Çektikleri Kredi Miktarları ve Yüzdesi.....	281
Tablo 59. Midilli Para Vakıflarına Borcu Olan ve Kayıtlardan Esnaf Olan Kişilere Yakın Dereceden Akraba Olduğu Anlaşılabilen Kişilerin Borç Tutarları.....	283
Tablo 60. XVIII. Yüzyıl Midilli Şer'iyye Sicillerine Göre Midilli Para Vakıflarından Kredi Kullanan Müslüman ve Gayrimüslimler.....	285
Tablo 61. XIX. Yüzyılda Midilli Para Vakıflarından Kredi Kullanan Müslüman ve Gayrimüslimler.....	286
Tablo 62. Midilli Adasında M. 1837-1839 Yılları Arasında Para Vakıflarına Borçlu Olan Müslüman ve Gayrimüslimlerin Sayısı ve Kullandıkları Kredi Miktarı.....	287
Tablo 63. Pereme İskelesi Çeşmesi Para Vakfından M. 1840-1843 Yılları Arasında Kredi Kullanan Müslüman ve Gayrimüslimlerin Sayısı ve Kullandıkları Kredi Miktarları.....	288
Tablo 64. M. 1850 Yılında Kalonya Kazası Köylerindeki Para Vakıflarından Kredi Kullanan Müslüman ve Gayrimüslimlerin Sayısı ve Kullandıkları Kredi Miktarları.....	289

- Tablo 65.** M. 1850-1851 Yılları Arasında Molova Kazası Köylerindeki Para Vakıflarından Kredi Kullanan Müslüman ve Gayrimüslimlerin Sayısı ve Kullandıkları Kredi Miktarları..... **291**
- Tablo 66.** M. 1855 Yılında Midilli Adasındaki Para Vakıflarından Kredi Kullanan Müslüman ve Gayrimüslimlerin Sayısı ve Kullandıkları Kredi Miktarları..... **294**
- Tablo 67.** M. 1855 Yılında Midilli Adasındaki Para Vakıflarından İstiglâl Yöntemiyle Kredi Kullanan Müslüman ve Gayrimüslimlerin Sayısı ve Kullandıkları Kredi Miktarları..... **294**
- Tablo 68.** M. 1855 Yılı İtibarıyla Midilli Adasındaki Para Vakıflarından Kredi Kullanıp Ödeme Durumları Olmadığından Borçları Silinen ve Emlakları Serbest Bırakılan Müslüman ve Gayrimüslimlerin Sayısı ve Kullandıkları Kredi Miktarları..... **296**
- Tablo 69.** M. 1861 Yılında Midilli Adasındaki Para Vakıflarına Borçlu Bulunan Müslüman ve Gayrimüslimlerin Sayısı ve Kullandıkları Kredi Miktarları..... **297**
- Tablo 70.** M. 1890 Yılında Midilli Adasındaki Para Vakıflarına Borçlu Bulunan Müslüman ve Gayrimüslimlerin Sayısı ve Kullandıkları Kredi Miktarları..... **299**
- Tablo 71.** XIX. Yüzyılda Midilli Adasındaki Para Vakıflarından Kredi Kullanan Müslüman ve Gayrimüslimlerin Kullandıkları Toplam Kredi Miktarları ve Oranı..... **300**

Tablo 72. Midilli Şer'iyeye Sicillerine Göre XVIII. Yüzyılda Para Vakıflarından Kredi Çekenlerin Cinsiyetleri.....	301
Tablo 73. XIX. Yüzyılda Para Vakıflarından Kredi Çekenlerin Cinsiyetleri.....	302
Tablo 74. XIX. Yüzyılda Midilli Para Vakıflarından Kredi Kullanan Kadınların Dinsel Statüleri.....	302
Tablo 75. XIX. Yüzyılda Midilli Para Vakıflarından Kredi Kullanan Erkeklerin Dinsel Statüleri.....	303
Tablo 76. Midilli Adasında M. 1837-1839 Yılları Arasında Para Vakıflarına Borçlu Olanların Cinsiyetlerine Göre Kullandıkları Kredi Miktarı.....	304
Tablo 77. Pereme İskelesi Çeşmesi Para Vakfından M. 1840-1843 Yılları Arasında Kredi Kullananların Cinsiyetlerine Göre Sayısı ve Kullandıkları Kredi Miktarları.....	305
Tablo 78. M. 1850 Yılında Kalonya Kazası Köylerindeki Para Vakıflarından Kredi Kullananların Cinsiyetlerine Göre Sayısı ve Kullandıkları Kredi Miktarları.....	306
Tablo 79. M. 1850 Yılında Kalonya Kazası Köylerinde Para Vakıflarından Kredi Kullanan Kadınların Dinsel Statülerine Göre Kullandıkları Kredi Miktarları.....	307
Tablo 80. M. 1850-1851 Yıllarında Molova Kazası ve Köylerindeki Para Vakıflarından Kredi Kullananların Cinsiyetlerine Göre Sayısı ve Kullandıkları Kredi Miktarları.....	308

- Tablo 81.** M. 1850-1851 Yıllarında Molova Kazası ve Köylerinde Para Vakıflarından Kredi Kullanan Kadınların Dinsel Statülerine Göre Kullandıkları Kredi Miktarları..... **309**
- Tablo 82.** M. 1855 Yılında Midilli Adasındaki Para Vakıflarından Kredi Kullananların Cinsiyetlerine Göre Sayısı ve Kullandıkları Kredi Miktarları..... **310**
- Tablo 83.** M. 1855 Yılında Midilli Adasındaki Para Vakıflarından İstiglâl Yöntemi ile Kredi Kullananların Cinsiyetleri ve Kullandıkları Kredi Miktarları..... **311**
- Tablo 84.** M. 1855 Yılında Midilli Adasındaki Para Vakıflarından İstiglâl Yöntemi ile Kredi Kullanan Kadınların Dinsel Statülerine Göre Sayısı ve Kullandıkları Kredi Miktarları..... **311**
- Tablo 85.** M. 1855 Yılı İtibarıyla Midilli Adasındaki Para Vakıflarından Kredi Kullanıp Ödeme Durumları Olmadığından Borçları Silinen ve Emlakları Serbest Bırakılanların Cinsiyetlerine Göre Sayısı ve Kullandıkları Kredi Miktarları..... **313**
- Tablo 86.** M. 1855 Yılı İtibarıyla Midilli Adasındaki Para Vakıflarından Kredi Kullanıp Ödeme Durumları Olmadığından Borçları Silinen ve Emlakları Serbest Bırakılan Kadınların Dinsel Statülerine Göre Sayısı ve Kullandıkları Kredi Miktarları..... **313**
- Tablo 87.** M. 1861 Yılında Midilli Adasındaki Para Vakıflarına Borçlu Bulunanların Cinsiyetlerine Göre Sayısı ve Kullandıkları Kredi Miktarları..... **314**

- Tablo 88.** M. 1861 Yılında Midilli Adasındaki Para Vakıflarına Borçlu Bulunan Kadınların Dinsel Statülerine Göre Sayısı ve Kullandıkları Kredi Miktarları..... **315**
- Tablo 89.** M. 1890 Yılında Midilli Adasındaki Para Vakıflarına Borçlu Bulunanların Cinsiyetlerine Göre Sayısı ve Kullandıkları Kredi Miktarları..... **317**
- Tablo 90.** Tasfiye Talepname Defterine Göre Midilli Adasında Tasfiyesi İstenen Vakıf Mülkü Gayrimenkullar..... **340**
- Tablo 91.** Evkaf Tasfiye Defterine Göre Midilli’de Tasfiyesi İstenen Vakıflar..... **341**
- Tablo 92.** 1929 Tarihli Yunanistan’da El Konulan Mallara Ait Matlûbât Defterine Göre Midilli Adası’nda Yunanistan Tarafından El Konulan Vakıflar..... **353**

GRAFİKLER LİSTESİ

- Grafik 1.** Midilli Adası Vakıflarının Sermayelerine Göre Dağılımı..... **117**
- Grafik 2.** Midilli Adasında Vakıfların Kazalara Göre Dağılımı..... **118**
- Grafik 3.** Midilli Adası Vakıflarının Kayıtlarda Rastlanma Süreleri ile İlgili Yüzdeler Oranları..... **133**
- Grafik 4.** Midilli Adasında Elli Yıl ve Üzerinde İzi Sürülebilir Vakıfların Sermayelerine Göre Sayısı..... **134**
- Grafik 5.** Midilli Adasında Kişiler Tarafından Kurulan Vakıfların Kurucularının Cinsiyetlerine Göre Dağılımı..... **187**

EKLER LİSTESİ

Ek I: Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, Midilli Şer'îye Sicilleri ve Vakıflar İstanbul Bölge
Müdürlüğü Arşivine Göre Midilli Vakıfları

Ek II: Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi ve Midilli
Şer'îye Sicillerine Göre Midilli Adası Kaza-Mahalle-Nahiye ve Köyleri

Ek III: Cezair-i Bahr-i Sefid, Midilli Adası Haritası

GİRİŞ

İnsanlığın en büyük problemlerinden biri, hemen her dönemde ve medeniyette rastlanılan toplumsal eşitsizliktir. İnsanın toplumsal yaşama muhtaç olduğu düşünüldüğünde, eşitsizliğin günümüzü bile tehdit eden boyutu daha iyi anlaşılabilir. Toplumsal yaşamın ortaya çıkışı ile başlayan, bencil yaşam yerine toplumun diğer unsurlarını da gözetme ve yardım düşüncesi, vakıf kurumunun oluşumundaki en büyük etkenlerden birisidir. Kişisel servetin insanlığa, bazı toplumlarda sadece insanlığa değil bütün diğer canlılara da faydalı olacak şekilde dönüşmesiyle, vakıf adını verdiğimiz kurum ortaya çıkmıştır. İnsanı, yaşadığı ortama karşı harekete geçiren bu kurum din, dil, ırk, renk ayrımı gözetmeden hizmet sağlayarak, aynı zamanda hoşgörü ortamının da oluşmasını sağlamaktadır.

Vakıf, bulunduğu topluma sağladığı yararlardan başka ait olduğu şehir veya bölgeye ekonomik ve sosyal olarak da hayat verir. Osmanlı şehirlerine bakıldığında, hem şehrin ortaya çıkması hem de var olan şehirlerin ayakta kalabilmesi için gerekli bazı faktörlerin vakıflar tarafından oluşturulduğu görülür.

Bu çalışmada, Midilli Adası'nın sosyo-ekonomik yapısına etki eden en önemli faktörlerden olan adaya ait vakıflar anlatılmaya çalışılmıştır. Çalışmamızın konusunu, Midilli Adası'nda bulunan Osmanlı vakıfları ve bu vakıfların çalışma sistemleri oluşturmaktadır. Çalışmamızda herhangi bir kronolojik sınırlamaya gidilmemiş, adadaki vakıfların belgelerde ilk rastlanma tarihinden, Lozan Antlaşması'ndan sonraki tasfiyelerine kadar olan Osmanlı dönemi içindeki faaliyetleri göz önüne alınmıştır. Coğrafi sınırlama ise sadece Midilli Adası olarak ortaya çıkmaktadır. Çalışmamızda bir süre Midilli'ye bağlı bir nahiye olan Yunda adası ile ilgili vakıf kayıtları dikkate alınmamıştır. Bunun nedeni

Yunda'nın çok uzun olmayan bir süre Midilli'ye bağılı kalması ve 1910 yılında Midilli'den ayrılmasıdır. Bu durumda Yunda vakıflarının Midilli adası ile olan ilişkisi bir süreklilik arz etmemiş olmaktadır. Yunda Adası ile ilgili çalışmaların, Ayvalık ve civarı ile ilgili araştırmalarda yer alması, daha iyi anlaşılabilmesini sağlayacaktır.

Midilli adasının 1462'de Osmanlılarca fethedilmesiyle birlikte, Osmanlı kurumsal sistemine dahil olma süreci de başlamıştır. Adanın Osmanlı vakıflarıyla tanışması da bu süreç içerisinde olmuş ve kısa sürede adanın her bölgesinde vakıflar kurularak Türk hakimiyetinin sonuna kadar bu durum devam etmiştir. Kayıtlarda rastladığımız ilk vakfın tarihi 1522, son rastlanan vakıflara ait tarih ise tasfiye süreci dahil olmak üzere 1929'dur. Vakıflara, adanın hemen her kesiminde rastlamak mümkün olmaktadır.

Çalışmamızdaki temel sorunumuzu, Midilli'de kurulan vakıfların ada ekonomisi ve sosyal yapısından etkilenişi ve bu yapılara olan etkileri oluşturmaktadır. Adadaki Osmanlı vakıflarını menkul vakıflar ve gayrimenkul vakıflar olmak üzere iki kısımda incelemek mümkündür. Menkul ve gayrimenkul vakıflar sayısal olarak orantılandığında menkul vakıfların da oldukça fazla sayıda olduğu izlenmektedir. Çalışmamızda, adadaki menkul vakıfların çokluğunun nedenleri de ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Böylece Midilli özelinde Osmanlı vakıf sistemi ve ada hayatı konusunda daha fazla bilgi edinebilme olanağı ortaya çıkacaktır.

Çalışmamızın birinci bölümünde, genel anlamda vakfın tanımı ve hukuki yönleri üzerinde durulmuş, Osmanlı öncesi ve Osmanlı vakıflarının tarihi süreçleri konusunda bilgiler verilmiştir. Bugün, vakfın tanımı ve vakıf teşkilatı hakkında yapılmış çok sayıda araştırma ve eser bulunmaktadır. Bu eserlerdeki birbirinden değerli bilgiler,

vakıflar hakkındaki detayları ortaya koymakta ve bu kurumu daha iyi anlamamıza yardımcı olmaktadır.

Bu bölümde vakfın tanımı ile birlikte vakfın idaresi konusu da işlenmiştir. Yine vakıflar hakkında daha iyi bilgi sahibi olabilmek adına vakıf kurumunun tarihçesi anlatılmış ve Osmanlı öncesinde ve Osmanlı devrinde vakıfların işleyişi hakkında bilgi verilmiştir. Çalışmamız Osmanlı dönemi ile ilgili olduğu için, Osmanlı pratiğinde vakıf kurumunun işleyişi ve Osmanlı vakıf sistemi içerisinde çok önemli bir yere sahip olan para vakıfları da bu bölümde anlatılan konular içerisinde yer almaktadır.

Osmanlı Devleti, XIX. yüzyılın ikinci çeyreği ile birlikte hızlı bir batılılaşma süreci içerisine girmiş, devlet kurumları giderek batı tarzında olacak şekilde modernleşmeye başlamıştır. Bu değişimden payını alan kurumlardan birisi de şüphesiz vakıf kurumu olmuştur. 1826 yılında vakıflar, Evkâf Nezâreti adı altında bağımsız bir kurum haline gelmiş, ardından vakıflar ve yönetimleri üzerindeki değişimler hızla devam ederek, 3 Mart 1924'te bir Genel Müdürlük olarak yeniden yapılandırılmıştır. Çalışmamızın ilk bölümünde, bu durumun tarihi süreci hakkında da bilgi verilmektedir.

İkinci bölümde, Midilli Adası ve Midilli vakıfları konusu işlenmiştir. Bu bölümde öncelikle adanın tarihçesi, Osmanlı egemenliği öncesi ve Osmanlılar tarafından fethi anlatılmakta, ardından adanın idari yapılanması hakkında bilgi verilmektedir. Adanın, Ege'deki büyük adalardan olması ve jeopolitik konumu, buranın Osmanlı için vazgeçilemez bir alan olmasına neden olmuştur. Osmanlı döneminde özellikle Midilli kentinin giderek büyümesi, buna iyi bir örnek teşkil etmektedir. Çalışmamızda adadaki kazalar, bu kazaların gelişimleri, mahallelerin oluşumu ve büyümeleri, belgelere dayanılarak açıklanmaya çalışılmıştır. Ayrıca, ada köyleri ve bunların ekonomik veya

sosyal açıdan taşıdıkları değerler, yine belgeler vasıtasıyla anlatılmıştır. Adanın bir zeytincilik ve zeytin mamulleri merkezi olması, bazı köylerin ve bölgelerin öne çıkmasına neden olmuş, bu bölgelerin ekonomik gelişimi de vakıfların oluşumunu olumlu yönde etkilemiştir. Bu durumdaki köylerde vakıf sayısının fazla olması bunu görmemizi kolaylaştırmaktadır.

Midilli Adası'nın konumu ve zeytincilik ile adadaki vakıf sayısı arasında önemli bir ilişki olduğu bellidir. Adada varlığına ulaşabildiğimiz 607 vakıftan çoğunluğunun sermayelerinde zeytinlikler veya zeytin ağaçları göze çarpmaktadır. Bu bölümde adadaki bu vakıfların yerleşim yerleri ve yıllara göre dağılımı, bunların gelir dağılımları, gelir ve gider kaynakları arşiv belgelerine dayanılarak anlatılmaya ve zeytincilik ile vakıflar arasındaki ilişki ortaya konulmaya çalışılmıştır.

İkinci bölümde üzerinde durulan bir başka nokta ise vakıf kurucularıdır. Vakıf kurucuları, vakıfların oluşumunu sağlayan ve vakfa hayat veren kimselerdir. Bunların özelliklerine bakılarak, kurdukları vakıfların çalışmaları hakkında daha iyi bilgi sahibi olmak ve vakfı daha iyi anlayabilmek mümkündür. Bu bölümde Midilli vakıflarının kurucuları hakkında, kayıtlar yardımıyla detaylı bilgiler verilerek, kurdukları vakıfların işlevlerine ışık tutulmaya çalışılmış ve Osmanlı toplumunda vakıf kuranların ne gibi kişiler olduğu konusunda fikir sahibi olmamız amaçlanmıştır.

Üçüncü bölümde, ada vakıfları içinde çok önemli yer tutan para vakıflarından bahsedilmektedir. Para vakıfları, Osmanlı vakıf sistemi içerisinde çok tartışılan, ilk ortaya çıkışından bugüne kadar birçok yoruma konu olan bir vakıf türüdür. Bu vakıfların Osmanlı vakıf sistemindeki konumu ve işleyişleri hem Osmanlı dönemi boyunca hem de

cumhuriyetin kuruluşundan sonra daima bir tartışma konusu olmuştur. Bu vakıfların dini-hukuki statüleri bugün de tartışılmaya devam etmektedir.

Çalışmamızda, para vakıflarının Midilli Adası özelinde işleyişleri anlatılarak, bu vakıfların adanın sosyo-ekonomik yapısına olan etkileri ve bu vakıfların adaya özgü olabilecek yapılanmaları ortaya koyulmaya çalışılmaktadır. Ayrıca para vakıflarının, Osmanlı sınırları dahilindeki diğer para vakıfları ile ilişkisi irdelenmiş, benzerlik ve farklı uygulamalar tartışılmıştır. Bunun yanında, bu para vakıflarının sermayelerinin dayanak noktaları anlatılarak, adaya özgü sermaye yapılanması hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır. Para vakıflarından kredi alanların analizi konusunda, bu tür vakıflardan daha çok hangi statüdeki kişilerin kredi kullandıkları, cinsiyetleri, dinsel inanışları, meslekleri gibi özellikleri belirtilmiştir. Para vakıflarından alınan kredi miktarları ve bunların nerelerde kullanılmış olabileceği anlatılmaya çalışılarak, bu vakıfların kullandıkları kredilerin hangi amaçlarla harcandığı ve bunun adanın ekonomik yapısı ile olan ilişkisi ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Ayrıca bu vakıfların kredi kullandırdıkları kişilerden bu kredileri tahsil etme noktasında ne gibi zorluklar yaşadıkları da belgelerde detaylı olarak anlatılmaktadır. Çalışmamızda bu durum açıklanarak, kredileri geri ödemeyenlerin hangi nedenlerle bunu yaptıkları belirtilmiştir.

Dördüncü ve son bölümümüzde, Midilli vakıflarının tasfiye süreçleri incelenmektedir. Midilli adasının, 1912'de Yunanistan tarafından işgalinin ardından, burada kalan vakıflar Türkiye ile Yunanistan arasında önemli bir problem olmuştur. Nüfus mübadelesi konusunda yapılan antlaşmanın en sorunlu kısımlarından birisini, buradaki malların ve vakıfların tasfiyesi süreci oluşturmaktadır. Bu bölümde genel olarak, Balkanlar'daki ve özellikle Yunanistan'daki vakıfların tasfiye durumlarının siyasi ve

hukuki süreci incelenerek, tasfiyenin ne gibi unsurları içerdiği ve nasıl yapıldığı konusu işlenmiş, yapılan antlaşmaların içeriği konusunda bilgilendirme yapılmıştır. Ayrıca vakıfların tasfiyesi sırasında ortaya çıkan sorunlar anlatılmaya çalışılmış, Midilli vakıflarının ne gibi bir tasfiye sürecinden geçtiği ve tasfiyesi istenen vakıfların hangileri olduğu, mevkileri, bedelleri ve büyüklükleri, hangi vakıflara Yunanistan tarafından el konulduğu, belgelere dayanılarak açıklanmıştır.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde, çalışma konumuzla ilgili çok fazla belge bulunmaktadır. Bu arşivde Midilli ve Midilli vakıfları hakkında bol miktarda evrâk ve defter vardır. Özellikle Evkâf Defterleri, Midilli vakıfları konusunda çok zengin bir içeriğe sahiptirler. Araştırmamızda 28 adet muhtelif evkâf defteri incelenmiş ve bu defterlerdeki Midilli vakıflarına ait bölümler taranmıştır.

Evkaf Defterleri, Evkaf Nezareti'ne ait defter ve belgelerden oluşmaktadır. Kullandığımız Evkaf Defterleri, Midilli vakıflarının 1834 ile 1880 yılları arasındaki muhasebe kayıtlarını göstermektedir. Bu kayıtlarda, defterde adı geçen vakıfların, defterin ait olduğu yıllara ait sermaye değerleri, sermayenin dayanağı, eğer sermaye gayrimenkule dayanıyorsa buradan elde edilen ürün veya kira geliri gösterilmiştir. Sermayenin nakde dayandığı durumlarda yani para vakıflarında ise bu nakitten elde edilen faiz belirtilmiş, namerbuh (faiz dışı) olan kısım varsa miktarı yazılmıştır. Gelirlerin detaylandırılıp açıklanmasının ardındansa, gider kalemleri belirtilerek, en son kısımda açık veya fazla göz önüne serilmiştir. Bu defterlerin genelde kaza ve köylerdeki tüm vakıfları göstermesi, vakıflar hakkında bilgi almamızı kolaylaştırmaktadır. Çalışmamızda bu defterlerdeki kayıtlar, Midilli vakıflarının gelir ve giderleri konusunu açıklamamızda ve vakıfların dağıttıkları kredilerle, bunlardan aldıkları faizleri anlatmamızda çok fayda sağlamışlardır.

Ayrıca, bu defterlerin vakıfları tek tek açıklayıp, bilgi vermesi, bizi birçok yeni vakıf adına ulaştırmıştır. Henüz tasnif edilmemiş bir çok evkâf defteri ve bunlarda Midilli vakıfları ile ilgili kısımlar olduğu düşünüldüğünde, Midilli vakıfları ile ilgili bir çok yeni bilgi ve belki de birçok yeni vakfa ulaşılabileceği de önemli bir gerçektir.

Yine Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan Hazine-i Hassa Defterleri ile diğer perakende evrak da çalışmamızda bize yön gösteren belgelerdendir. Hazine-i Hassa Defterleri, saray gelir ve giderleri ile saray faaliyetleri hakkında bilgi veren defterlerdir. Çalışmamızda kullandığımız üç defter, Midilli'de bulunan Valide Sultan zeytinliklerindeki faaliyetleri ve bunlarla ilgili bilgileri açıklamamızda yardımcı olmuştur. Bu arşivde rastladığımız bir başka belge, Midilli adasındaki dağ, akarsu ve yerleşim merkezlerini gösteren el yapımı bir haritadır. 1896 yılında çizilmiş bu harita sayesinde, özellikle yer isimleri hakkında önemli bilgiler elde edilmiş ve bu yer isimlerinin bugünkü Türkçe'ye aktarılmasında kolaylık sağlanmıştır. (Bkz. Ek IV)

Çalışmamızda yararlandığımız kaynaklardan diğeri Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan belgelerdir. Bu arşivde yapılan çalışmada, Midilli vakıflarına ait vakfiyelere rastlanmış ve bunlar çalışmamızda kullanılmıştır. Yine bu arşivde bulunan başka bir kaynak, Vakıf Maaşları Defteri'dir. Vakıflarda hizmet görüp, buradan maaş alanların yazıldığı bu defterlerde, çalışanların aldıkları maaşın yanı sıra, zaman içinde artışlar ve hangi vakıfta kimlerin görevlendirildiği de öğrenilebilmektedir. Bu sayede Midilli vakıflarının çalışanlarına ödedikleri ücretleri ve vakıfların durumunu öğrenebilmemiz mümkün olmuştur.

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde yararlandığımız bir başka kaynak ise Esas Defterleri'dir. Vakıfların şahsiyet kayıtları ile vakıflarda hizmet görenlerin tayinleri

hakkında bilgi veren bu defterler sayesinde de Midilli vakıflarında görevlendirilenler ve görevlendirme şartları ile görevi bırakanların, hangi nedenlerle böyle bir tasarrufta bulunduğu anlaşılabilir.

Midilli vakıfları hakkında belgelerin yer aldığı arşivlerden birisi de Vakıflar İstanbul Bölge Müdürlüğü Arşivi'dir. Bu arşivdeki önemli kaynaklardan birisi, Midilli Şer'iyye Sicilleri'dir. Kent tarihi çalışmaları açısından ilk başvurulacak kaynakların başında gelen kadı defterleri veya diğer adıyla şer'iyye sicilleri¹, kadı adı verilen görevlilerin tuttuğu kayıtları içerir.²

Mübadele protokolünün uygulanmaya başlamasıyla birlikte bu mübadeleyi denetleyen karma bir komisyon kurulmuş ve bu komisyon 1925 yılı ortalarına kadar, Yunanistan'da yaşayan Müslüman Türk nüfusa ve kurumlarına ait tüm resmi kayıtları ve defterleri Yunanistan'ın her tarafından toplamıştır. Bu kayıtlar 1980'li yılların başına kadar Nuruosmaniye Camisi'nde saklanmış, ardından Vakıflar İstanbul Bölge Müdürlüğü Arşivi'ne teslim edilmiştir³. Bu kayıtların içinde Midilli Şer'iyye Sicilleri'nin bir kısmı da bulunmaktadır. Midilli sicilleri bugün Ankara'da Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'ndedir. Belge tasnifi devam ettiği için arşiv bugün araştırmacılara kapatılmış durumdadır. Bu sicillerin bir kısmı 2009 yılında, yöneticiliğini Nuri Adıyeke'nin yaptığı ve proje ekibi içinde benim de bulunduğum bir TÜBİTAK projesiyle yaygın kullanıma kazandırılmıştır⁴. Çalışmamızda, bu proje kapsamında üzerinde çalışılan ve araştırmacıların kullanımına

¹ Nuri Adıyeke-İbrahim Oğuz, "Mersin Tarihi Yazımında Bir Kaynak Olarak Tarsus Şer'iyye Sicilleri", *Tarih İçinde Mersin, Kolokyum II*, Mersin Üniversitesi Yayınları, Mersin, 2005, s. 121.

² Osmanlı'da Kadı ve Şer'iyye Sicilleri hakkında bkz: İlber Ortaylı, *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı*, Turhan Kitapevi, Ankara, 1994; Ahmet Akgündüz, *Şer'iyye Sicilleri*, Cilt I, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 1988.

³ A. Nükhet Adıyeke-Nuri Adıyeke, "Recent Discoveries in Turkish Archives: Kadı Registers of Midilli", *TURCICA, Revue Études Turques*, Tome 38., ss. 355-362.

⁴ *18. yüzyıla Ait Midilli Şer'iyye Sicillerinin Yaygın Kullanıma Kazandırılması*, TÜBİTAK, SOBAK, Proje No: 107K057, (Proje Yöneticisi: Nuri ADIYEKE), 2009.

hazır hale getirilen, XVIII. yüzyıla ait Midilli Şer'iyye Sicilleri'nin 45, 51, 61 ve 89 numaralı defterlerden yararlanılmıştır. Bu sicillerde döneme ait vakıflarla ilgili çok önemli veriler mevcuttur. Yine bu arşivden, mübadeleye tabi diğer bölgelerle birlikte Midilli'ye ait Evkaf Tasfiye Defterlerini de kullandık.

Midilli Adası hakkında bize bilgi veren önemli kaynaklardan bir diğeri, adaya eski dönemlerde yapılan seyahatler ve bunun sonucunda oluşan seyahatnamelerdir⁵. Bu seyahatnamelerde her ne kadar vakıflar ile ilgili doğrudan bilgiler yoksa da adanın eski çağlardan günümüze kadar geçirdiği değişim, sosyo-ekonomik yapı ve yerleşim konusunda değerli bilgiler bulunmaktadır. Bu eserler dikkatli bir eleştirel yaklaşımdan geçirilerek çalışmamızda kullanılmıştır.

Midilli adası hakkında yapılan akademik çalışmalar, maalesef az miktardadır. Eldeki çalışmaların içeriğinde ise vakıflar çok az yer kaplar. Midilli adası ile ilgili yapılan bu akademik çalışmalardan birisi, Ayhan Afşın Ünal tarafından 2002 yılında hazırlanmış olan doktora tezidir. “*XVI. Yüzyılda Cezair-i Bahr-i Sefid Eyaletinde Midilli Sancağı*” adını taşıyan bu tezde adanın coğrafi durumu, Osmanlı öncesi ve fetih sonrasında ada hakkında bilgi, yerleşim, nüfus, fiziki ve ekonomik durumdan bahsedilmektedir. Tezin son bölümünde, adadaki vakıflar hakkında detaylı olmayan bir anlatım bulunmaktadır ve burada adadaki dört vakıf hakkında kısa bilgiler vardır.

2008 yılında Levent Payzın'ın hazırladığı “*XVIII. Yüzyılda Midilli Adası*”

isimli yüksek lisans tezinde, adı geçen yüzyılda adadaki yönetim organizasyonu, nüfus,

⁵ *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, Anadolu, Suriye, Hicaz (1671-1672), 9. cilt, Devlet Matbaası, İstanbul, 1935; Bernard Randolph, *Ege Takımadaları: Arşipelago*, (Çeviren: Ümit Koçer), Pera Turizm ve Ticaret A.Ş. Yayınları, İstanbul, 1998; Joseph de Tournefort, *Tournefort Seyahatnâmesi*, (Çeviren: Zülal Kılıç), Kitap Yayınevi, İstanbul, 2005; Aubry de La Motraye, *La Motraye Seyahatnâmesi*, (Çeviren: Nedim Demirtaş), İstiklâl Kitabevi, İstanbul, 2007; William Lithgow, *Total Discourse of the Rare Adventures & Painefull Peregrinations of Long Nineteene Yeares Travayles from Scotland to the Most Famous Kingdomes in Europe, Asia and Affrica*, London, 1650.

yerleşim, ekonomi ve sosyal hayat hakkında bilgi verilmiştir. Bu tezde, sosyal hayat konusu içerisinde adada buluna beş adet vakıf hakkında bilgi de bulunmaktadır. Nihat Karaduman tarafından 1999 yılında hazırlanan “*Arşiv Kaynaklarına Göre XVI. Yüzyılda Midilli Adası*” isimli yüksek lisans çalışmasında, XVI. yüzyılda Midilli Adası ile ilgili mühimme defterlerinde geçen çeşitli konuların transkripsiyonu bulunmaktadır.

Muhammed Ceyhan’ın 2010 yılında hazırlamış olduğu yüksek lisans tezi olan “*H. 1249-1253 (M. 1833-1837) Tarihli Şer’iyye Sicilinin Transkripsiyonu*” adlı çalışmada, Midilli adasına ait bir kadı defteri tahlil edilmiştir. Sicilin sosyal açıdan tahlili sırasında yazar, adadaki birkaç vakfın adını zikrederek, kısa bilgi vermektedir. Metin Ünver’in 2006 yılında hazırladığı “*Tanzimatın Midilli Adasında Tatbiki*” isimli yüksek lisans tezinde, Tanzimat Fermanı ile Osmanlı İmparatorluğu’nda yapılan idari düzenlemelerin Midilli adasındaki uygulamalarından bahsedilmektedir.

Midilli hakkındaki akademik çalışmaların sonuncusu, Güner Doğan’ın 2008 yılında hazırladığı “*İngiliz ve Fransız Seyyahlara Göre 17. ve 18. Yüzyıllarda Ege Adaları*” isimli çalışmadır. Bu çalışmada yazar Midilli, Sakız, Sisam ve Rodos adasına yapılan seyahatleri anlatmakta, adaların siyasi, ekonomik ve sosyal durumu hakkında gezginlerin görüşlerini aktarmaktadır.

Midilli Adası konusunda hazırlanan ve hepsi çok önemli bilgiler içeren bu eserler, genelde adanın belli bir dönemini anlatan ve adaya genel yaklaşan araştırmalar olarak dikkat çekmektedirler. Bu araştırmalar, Midilli Adası’nın ekonomisi, sosyal yapısı, tarihi, coğrafik yapısı hakkında önemli bilgiler verseler de kronolojik bir sınırlama koymuş olmaları ve adayı genel olarak tüm yönleriyle ele almaya çalışmaları nedeniyle yetersiz kalmaktadırlar. Özellikle konumuzu oluşturan adadaki vakıflar konusundaki eserler, çok

yüzeysel ve bu vakıfların detayları hakkında çok fazla bilgi vermeyen araştırmalardır. Bu nedenle, ada vakıfları hakkında detaylı bilgi vermeye uğraştığımız bu çalışma, eldeki mevcut verilerle bu konudaki boşluğu doldurması bakımından önemlidir.

Çalışmamıza, araştırma ve inceleme eserlerinin de önemli bir katkısı olduğunu söylememiz gerekmektedir. Her ne kadar Midilli Adası konusunda yapılan çalışma sayısı yok denecek kadar az olsa da bazı araştırma eserleri sayesinde önemli bilgilere ulaşabilmek mümkün olmuştur. Yaralandığımız araştırma ve inceleme eserleri, daha çok vakıflar ve Midilli Adası konusunda genel bilgiler veren araştırmalardır.

Yaptığımız çalışma, Midilli Adası özelinde, ada vakıflarının genel yapısı ve özellikleri konusuna odaklanmıştır. Böylece Osmanlı vakıf sisteminin yörelere göre değişkenlik gösteren yapısı, Midilli özelinde incelenmiştir. Midilli'nin kendine has yapısının, vakıf sistemini ne şekilde etkilediği ve sosyo-ekonomik değişimlerin adaya ve bu sistemene gibi yenilikler getirdiği anlatılmaya çalışılmıştır.

Bilimsel araştırmalar bulgularını kesin, açık ve kantitatif kavramlarla ifade etmeye çalışırlar. Bilimsel yöntemde betimleme ve açıklama önemli bir ağırlık oluşturur. Betimleme, araştırma konusu olguları ve bu olgular arasındaki ilişkileri saptama, sınıflama ve kaydetmeye dayanır⁶. Betimleyici araştırmada, olgularda neyin bulunduğu, ne içerdiği bildirilir ve araştırma sonuçları tablo ve grafiklerle desteklenir. Yani araştırma sonucu, kantitatif metodoloji dediğimiz, ağırlıklı istatistiksel ölçme ve değerlendirmeye yer verir. Bunun sonucunda bulgular analiz edilerek yorumlanır ve sonuca ulaşılır. Bu aynı zamanda nicel bir yaklaşım yöntemidir. Biz de çalışmamızda bu metodoloji ve yöntemler ışığında, Osmanlı Midillisi içerisindeki vakıfların betimlemesini yaparak, arşiv belgelerindeki

⁶ Cemal Yıldırım, *Bilim Felsefesi*, Remzi Kitabevi, 11. Basım, İstanbul, 2007, s. 25-58-67.

verilerin doküman ve içerik analiz tekniği kullanarak tasnifi, çözümlenmesi ve yorumlanması yolunu izledik. Belgelerdeki sayısal verilerin çözümlenmesiyle vakıfların ticari, sosyal, demografik yapı üzerindeki etkisini belirtmeye çalıştık. Çalışmamız içinde sunulan bilgiler, daha iyi anlatılabilmek amacıyla çok sayıda tablo ve grafikte desteklendi. Böylece hem yıllar içinde oluşan hareketler daha iyi görülebilecek hem de istatistiksel veriler sayesinde, adanın sosyo-ekonomik yapısı daha iyi anlaşılacaktır.

I. BÖLÜM: VAKIF

I.1. Vakfın Tanımı ve İslam Hukukunda Vakıf

I.1.1. Vakfın Tanımı

Dünya üzerinde yerleşik hayata geçilip, iş bölümünün yapılmasından beri insanlar, yaşamlarını kolaylaştıracak ve genel ihtiyaçlarını karşılayacak kurumlar oluşturmaya çalışmışlardır. Bu çok çeşitli kurumlardan birisi de vakıflardır. Bu kurumlar, insanın hem kendi yaşamını hem de çevresinin yaşamını kolaylaştırmaya yöneliktir. Kazanılan servetin bir bölümü kullanılarak bina edilen bu “hayır” kurumlarının bir amacı da yaptıran kişiye dini yararlar getirme gayesidir.

Vakıf kurumuna, ilk uygarlıklardan itibaren rastlanmasının nedeni, dinen ve toplumsal açıdan yararlı olduğu düşüncesidir. Örneğin İstanbul Arkeoloji Müzesi’nde, Eti (Hitit) devrine ait, İ.Ö. 1280-1290 tarihli bir vakfiye bulunmaktadır⁷. Yine Mezopotamya hukukundan, Hindu ve Roma hukukuna kadar hemen her yerde bu oluşuma rastlanmaktadır. Hatta Budizm’de tapınakların yapılış şekli vakıf ve bağış yoluyla⁸.

Vakıf kelimesi genel anlam olarak Arapça durdurmak, hapsetmek veya alıkoymak, hareketten alıkoyma, dinlendirme, bağlama demektir⁹. Duruş, durma,

⁷ Halim Baki Kunter, “Türk Vakıflar ve Vakfiyeleri”, *Vakıflar Dergisi* Sayı.1, Ankara, 1938, s. 117.

⁸ Neşet Çağatay, “Vakıf ve Tarihi Gelişimi”, *Güncel Konular Üzerine Makaleler*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1994, s.9.

⁹ Bahaeddin Yediyıldız, “Vakıf”, *İslam Ansiklopedisi*, 13. Cilt, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1986, s. 153; Ahmet Akgündüz, *İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988, s. 29; Neşet Çağatay, “Türk Vakıflarının Özellikleri”, *Güncel Konular Üzerine Makaleler*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1994, s. 15; Erhan Yavuz, *XVI ve XVII. Yüzyıl Osmanlı Ekonomisinin Finansmanında Vakıfların Rolü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007, s. 3; Şemseddin Sami, *Kâmûs-i Türkî*, 2. Baskı, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1987, s. 1495-1496.

durmasını sağlama da yine sözlük anlamları arasında yer alır¹⁰. Çoğulu “evkaf”tır. Hukuksal tariflere baktığımızda ise vakıf kelimesi, menfaatinden yararlanmak üzere bir mülkü Tanrı’nın mülkü sayma, tüzel kişiliğe sahip olmak üzere bir malın belirli bir amaca tahsisi¹¹, bir şeyin intifa’ hakkının (ya da mülkiyetinin) kamu yararına (Allah’ın kullarına) tahsisi veya bir malı alım satımdan alıkoyup, menfaatini fakirlere tayin etmek,¹² sahibi tarafından şer’i-i şerif marifetiyle bir fiili hayra ve hayrata ve hasenata tahsis olunmuş mülk ve mal¹³ anlamlarına gelir. Başka bir tanımlamayla vakıf, bir kişinin mülkiyetine sahip olduğu menkul veya gayrimenkul mallarından bir kısmını veya tamamını, Allah’ın rızasını kazanma niyetiyle, halkın herhangi bir ihtiyacını gidermek üzere dini, hayri veya toplumsal bir gayeye müebbeden tahsis etmesidir¹⁴. Vakıf kelimesi hapis sözcüğüyle eşanlamlıdır ve buradaki hapis, vakfedilen şeyin herhangi bir kişinin mülkiyetine geçmezliğini vurgular¹⁵, durdurma ve alıkoymada kasıt ise vakfedilen mala dokunulmasının yasaklanması olabilir.¹⁶

Modern anlamda vakfı tanımlamak gerekirse vakıf, para ve malların işletilmesi gibi çağdaş ekonomi ve ticaretin gereği, hatta temeli olan önemli bir esası kuvveden fiile geçiren, servetlerin işlemez ve verimsiz kalmalarına izin vermeyen bir teşebbüstür diyebiliriz¹⁷. Bütün vakıf tanımlamalarındaki ortak özellik, malın kamuya tahsis edilmesidir. Böylece vakıf kurumu sosyal bir özellik kazanır. Sosyal özellik kazanmasının nedeni, vakfın kamuya yönelik faaliyet göstermesinden dolayı kamu ihtiyaçlarını gidermeyi amaç edinmesi ve hizmetten yararlanan kesimin insanlardan

¹⁰ *Büyük Lügât ve Ansiklopedi*, c. 12, Meydan Yayınevi, İstanbul, 1990, s. 504.

¹¹ *Büyük Lügât ve Ansiklopedi*, s. 504.

¹² Akgündüz, *a.g.e.*, s. 29.

¹³ Şemseddin Sami, *a.g.e.*, s. 1495-1496.

¹⁴ Bahaeddin Yediöldüz, “Türk Kültür Sistemi İçinde Vakfın Yeri”, *Vakıflar Dergisi*, Sayı: 20, Ankara, 1988, s. 404.

¹⁵ Çağatay, “Türk Vakıflarının Özellikleri”, s. 15.

¹⁶ Yavuz, *a.g.t.*, s. 3.

¹⁷ Şakir Berki, “Vakfın Mahiyeti”, *Vakıflar Dergisi*, Sayı: VIII, Ankara, 1969, s. 1.

oluşmasıdır¹⁸. Vakfetmenin temelinde dini duygular vardır. Vakfedilen mal hibe edilmez, satılmaz, kalıtım yoluyla çocuklara geçmez.¹⁹

Vakıf kurumu, kimi araştırmacılara göre doğrudan İslamî bir kurum olarak tanımlanmaz ve Roma-Bizans hukukuna hatta İslam öncesi Arap adetlerine, Babil hukukuna ve Budizm'e dayandırılırken²⁰, kimi araştırmacılara göre ise tamamen İslamî bir kurumdur²¹. Fakat gerçek olan şudur ki, vakıf kurumları VIII. yüzyıl ortalarından, XIX. yüzyıl ortalarına kadar uzanan bir devrede İslam memleketlerinin, özellikle Selçuklu ve Osmanlılar zamanındaki Türk dünyasının sosyal, kültürel ve ekonomik hayatında çok önemli bir rol oynamıştır.²²

I.1.2. İslam Hukukunda Vakıf

İslam hukukuna göre vakıf *“menfaati halka ait olur veçhile, bir aynı ebedi olarak Cenâb-ı Hakk'ın mülkü hükmünde olmak üzere, başkasının mülküne geçirmekten ve mülküne sahip olmaktan hapis ve yasak kılmaktır”* diye tanımlanır²³. İslam hukukunda, vakfın ortaya çıkışı konusunda bir belirsizlik bulunmaktadır ve İslam hukukçularına göre bu kurumun başlangıcı Hz. Muhammed'in, Hz. Ömer'e söylediği *“aslını elinde tut, ürününü dağıt”* sözüdür²⁴. Bazı batılı tarihçi ve araştırmacılar, servetin devletin müsaderesinden ve gaspından korunması düşüncesinin bu kurumun oluşmasındaki önemli sebeplerden biri olduğunu düşünürler. Fakat hiç çocuğu olmayan kişilerin de vakıf kurduğu

¹⁸ Adnan Ertem, “Osmanlıdan Günümüze Vakıflar”, *Vakıflar Dergisi*, Sayı: 36, Ankara, 2011, s. 25.

¹⁹ İbrahim Ağâh Çubukçu, “Vakıfların Gelişmesi ve Önemi”, *Vakıf Haftası Dergisi*, Sayı: 1, Ankara, 1983, s. 21.

²⁰ Fuad Köprülü, “Vakıf Müessesesinin Hukûkî Mahiyeti ve Tarihi Tekâmülü”, *Vakıflar Dergisi*, Sayı: 2, Ankara, 1942, s. 4; Bahaeddin Yediyıldız, *XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi, Bir Sosyal Tarih İncelemesi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2003, s. 23, 29; Çağatay, “Vakıf ve Tarihi Gelişimi”, s.9.

²¹ Hasan Yüksel, *Osmanlı Siyasi ve Ekonomik Hayatında Vakıfların Rolü (1585-1683)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1998, s. 16.

²² Yediyıldız, “Türk Kültür Sistemi...”, s. 404.

²³ Erol Cansel, “Vakıf, Kuruluşu, İşleyişi ve Amacı”, *Vakıflar Dergisi*, Sayı: 20, Ankara, 1988, s. 321.

²⁴ Çağatay, “Vakıf ve Tarihi Gelişimi”, s. 9.

düşünülürse bu durumun, vakfın ortaya çıkma nedeniyle ilgili tam açıklayıcı olamayacağı anlaşılabilir. Vakfın ortaya çıkış ile ilgili başka bir teori ise, Peygamberin ölümüyle, mirasçılarının “fey” denilen ve Peygamberin sağlığında savaş veya barış yoluyla zapt edilmiş arazilerden miras hakkı istemeleri ve bunun kabul edilmeyip, böyle toprakların halkın ortak kullanımına açılmasıdır.²⁵

Yardımlaşma ve dayanışmanın ön planda olduğu İslam dini içinde, vakıflar hicretin ilk yüzyılı içinde çoğalmış ve gelişmişlerdir. Vakıf konusunda Kur’an’da açık bir emir olmamakla beraber, yardımlaşma emredilmektedir. İslam dininde kurulan vakıfların asıl dayanağı, hadislerdir. Bunun yanında vakıfların gelişmesinde, toplumsal gereksinmelerin rolü de önemlidir.²⁶

İslam’da vakıflara dini bir mahiyet verilmesinin amacı, vakfın devamlılığını sağlamaktır. Kişilerin ve baştaki hükümetlerin gelip, geçici olması nedeniyle, toplum ve dinin devamlılığı esas tutulmuş, vakfedilen mal Allah’ın mülkiyetine terk edilmek suretiyle, vakıf yapmakla gerçekleştirilen hayır ve yardım fikrinin sürekliliği, güvence altına alınmak istenmiştir.²⁷

Emeviler ve Abbasiler zamanında fethedilen ülkelerde görülen vakıflar, İslam’da bu kurumun gelişmesinde etkili olmuştur²⁸. Müslüman fatihler, Bizans topraklarına doğru yaptıkları seferler sırasında bu kurumun, Bizans’taki hukuki durumu hakkında bilgi sahibi oldular. Ardından İran ve Orta Asya üzerine yapılan seferlerde de

²⁵ F. Köprülü, “Vakıf Müessesesinin ...”, s. 6.

²⁶ Çubukçu, a.g.m., s. 21.

²⁷ Birsen Gökçe, “Vakıfların Sosyal Yönü”, *Vakıf Haftası Dergisi*, Sayı: 1, Ankara, 1983, s. 107.

²⁸ Yediyıldız, a.g.e., s. 51.

Maveraünnehr, Afganistan ve İran'da Sasani ve Budist vakıflara rastladılar ve inceleme fırsatı bularak, İslâm'da bu kurumun gelişmesine katkıda bulundular.²⁹

Miladi 750 yılından itibaren ve belki de daha öncesinde vakıflar, kamu menfaatini gözetmek adına İslam ülkelerinde sık olarak görülmeye başlamış ve popüler bir mekanizma haline gelmişlerdir. İslami vakıflar, birer sosyal servis kurumu işlevi görmüyorlardı ve herkesin bundan yararlanma veya bu kurumları oluşturma hakkı bulunmaktaydı. Önceleri para vakıfları pek geçerli olmasa da daha sonra dini kuralların daha esnek yorumlanmasıyla, bu tür vakıflara da İslam dünyasında sıkça rastlanmaya başlamıştır. Ayrıca vakıfların her dinden kimseler için kullanılabilir olması ve vakıf paralarının sadece dini işler için (örneğin cami tamiri v.s.) değil, normal hayatta da istenilen yerlerde harcanabilmesi, bu kurumların popülerliğini arttıran olgulardandı.³⁰

Kur'an-ı Kerim'de vakıf ve eşanlamlısı habs kelimeleri hiç geçmemesine rağmen³¹ müslüman hukukçular, vakıf kurumunda temel kaynağın Kur'an ve sünnet olduğunda birleşirler ve Kur'an'da bu konuyla ilgili bir çok ayet olduğundan bahsederler³². Bazı İslam alimleri ise hadislerle dayanarak bu kurumu Hz. Muhammed zamanına dayandırırılar³³. İslam'da ayetler ve hadisler vasıtasıyla tavsiye edilen sadaka sevabını elde etme düşüncesinin, vakıf kurumunun zamanla kuvvetlenerek İslamî kurumlar arasındaki yerini almasında ve vakıf eserlerinin oluşmasında büyük rolü olduğu da söylenebilir³⁴. Fakat durum her ne kadar böyle olsa da ayet, sünnet ve hadisler, bu kadar detaylı bir

²⁹ F. Köprülü, "Vakıf Müessesesinin ...", s. 11.

³⁰ Timur Kuran, "The Provision of Public Goods Under Islamic Law: Origins, Impact and Limitations of the Waqf System", *Law and Society Review, Journal of the Law and Society Association*, Blackwell Publishing, 2011, s. 842.

³¹ Yediyıldız, "Vakıf", s. 154.

³² Yediyıldız, *a.g.e.*, s. 28; Kur'an-ı Kerim, II/195-215-261, LXXXI/ 18, CVII/ 3, LXIX/ 34, II/ 177.

³³ F. Köprülü, "Vakıf Müessesesinin ...", s. 3.

³⁴ Mehmet Şimşek, "Osmanlı Cemiyetinde Para Vakıfları Üzerinde Münakaşalar", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: XXVII, Ankara, 1986, s. 207.

kurumun oluşmasında ve toplum hayatında bu kadar yer kaplamasında yeterli değildir. Bu nedenle vakıflar, zamanla tam olarak şekillenmiş ve mükemmelere ulaşmıştır.³⁵

Vakıfların İslam inancı içinde yer edinmeye başlaması ve İslam hukukuna dahil olması, İslam alimleri arasında, bu kurumla ilgili önemli tartışmaların yaşanmasına neden olmuştur. Fıkıh kitapları, vakıf hukuku ile ilgili tariflerinde çok çeşitli görüşler ortaya atarak, bağlı oldukları mezhebin bu kurumla ilgili görüşlerini açıklamaya çalıştılar. Fakat bu açıklamalar mezheplere göre değiştiği gibi, bazen aynı mezhebin fıkıhçıları arasında bile farklı görüşlerin ortaya çıkmasına neden oldu. Özellikle İslam'ın dört ana mezhebi arasında vakıf konusu, önemli bir tartışma konusu haline geldi. Bu tartışma konuları genelde mülkiyet ve vakfın amacının ne olduğu konusunda yoğunlaşır.

Örneğin Ebu Hanife, Peygamberin “aslını elinde tut, gelirini dağıt” sözünden yola çıkarak, mülkiyetin kutsallığına işaret eder. Ebu Hanife'ye göre vakıfta mal sahibinin mülkiyet hakkı daima devam eder ve mülkiyet özgürlüğü sınırlanamaz. Ayrıca Kur'an ve hadislerde vakfın dayanağının bulunmaması da Ebu Hanife'nin vakfı kabul etmemesinin en önemli sebebidir. Fakat öğrencisi Ebu Yusuf'a göre ise mal sahibinin “vakfettim” demesiyle vakıf, tamam olur³⁶. Ebu Yusuf'un vakıf konusundaki olumlu davranışının nedeni, onun sadece bir İslam hukukçusu değil aynı zamanda İslam'daki ilk resmi kadı olmasıdır³⁷. Görüldüğü gibi vakıf konusunda aynı mezhep içinde hatta fakih ile öğrencisi arasında bile şiddetli tartışmalar ve karşı görüşler oluşmaktadır. Böyle zıt görüş ve tartışmalar, özellikle para vakıfları konusunda artarak devam etmiştir. Daha sonra özellikle Hanefi mezhebinde ve Türk pratiğinde, vakıf oluşumunda Ebu Yusuf'un görüşlerine göre

³⁵ Yediıldız, *a.g.e.*, s. 28.

³⁶ Çağatay, “Kitabın Girişi”, *Güncel Konular Üzerine Makaleler*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1994, s. 3.

³⁷ Yediıldız, “Vakıf”, s. 156.

hareket edilmiştir. Bu kurum, Peygamberin ölümünden sonra, hicretin ilk asrında ortaya çıkmaya başlamış ve II. asrın son yarısında hukûkî şeklini almıştır.³⁸

I.2. Vakfın İdaresi

İslam hukukuna göre vakıf hükmi bir şahsiyettir. Vakfi temsil eden kişi “mütevelli” adı verilen görevlilerdir ve vakıf namına hukuksal muamelelerde bulunabilecek yetkiye sahiptirler³⁹. Fıkha göre vakfi kuran kişi yani vâkıf, vakfedeceği malın mülkiyetine kesin surette sahip olmalıdır. Yani tasarruf hakkı vakfedilemez. Vakfeden kişinin hür, reşit ve akıllı olması ve malını kullanmaktan herhangi bir sebeple (borç v.s.) men edilmemiş olması da gerekir⁴⁰. Vakfi kuran kişi, vakıf senedine (vakfiye) dilediği şartı koyabilir ve bunlar başkaları tarafından kesinlikle değiştirilemez⁴¹. Vakfiyeler, kadının onayı, davet kısmı, vakfin, yöneticilerinin ve vakfedenin tanımlandığı, vakıf şartlarının yazıldığı, vakıftan cayma işleminin nasıl olacağını belirtildiği, vakfi bozan olursa bunlara edilen bedduaların, vakfin kuruluş tarihinin ve şahitlerin imzalarının bulunduğu bir belgeydi. Vakfiyeler aynı zamanda vakfin sınırlarını belirleyen ve bu sınırların dışına çıkılmasına engel olan belgelerdi. Bu sayede, çok miktarda paranın hareket halinde olduğu vakıflardaki herhangi bir suiistimal de önlenmiş oluyordu.⁴²

Vakıfların idari görevlileri mütevelli, mütevelli yardımcısı, kaim-i makam-ı mütevelli, mütevelli-i kebir, nazır, katip, cabi, atlı cabi, piyade cabi, muhasib, mutemed, vakıf zabiti ve sarraftı. Vakıflarda, vakıftan bir nedenle maaş alan ve mürtezika denilen

³⁸ F. Köprülü, ” Vakıf Müessesesinin ...”, s. 4.

³⁹ Akgündüz, *a.g.e.*, s.9.

⁴⁰ Yediyıldız, *a.g.e.*, s. 169; Tefik Güran, *Ekonomik ve Mali Yönleriyle Vakıflar, Süleymaniye ve Şehzade Süleyman Paşa Vakıfları*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2006, s. 4.

⁴¹ Çağatay, “Vakıf ve Tarihi Gelişimi”, s. 11-12.

⁴² Yavuz, *a.g.t.*, s. 16.

görevlilerle, çok sayıda ücret almadan çalışan ve hasbî denen görevliler de bulunurdu⁴³. Bu görevlilerde aranan niteliklerin bir kısmı izafi yani objektif olması, adil olması, sadakatli olması, olgun olması gibi şartlarken, bir kısmı da eğitim yoluyla edinilmiş muhasebeden anlayan, katipliği iyi beceren kişi olması gibi şartlardı. Yine göreceği hizmete ilişkin olarak hoş sesli olma, öğretmen-eğitmen vasıflarını taşıma gibi şartlar da aranan niteliklerdendi.⁴⁴

Mütevelli'nin görevi vakfın bütünlüğünü korumak, üretimin devamını ve hizmetin düzenini sağlamak, çalışanlar ve vakıftan yardım alanların belirlenmesi, hesapların denetimi, harcama, personel yönetimi, gelirleri arttırmak ve toplamaktır. Mütevellilerin nasıl atanacağı, vakfiyelerde açıkça belirtilmek zorundaydı⁴⁵. Katip kayıtları tutar, cabi vakıf gelirlerinin icarlarını toplardı. Sarraf ise, para vakıflarında paranın işletilmesinden sorumlu olan ve aynı zanda mütevellilere yardım eden görevliydi.⁴⁶

İslam hukukuna göre vakıf kurulurken aranan şartlardan birisi kurbet yani Allah'a yakınlaştırma şartıdır. Bu şarta göre kişi yaptığı vakıfla, kendi inancına göre, Allah'a yakınlaşmış olmalıdır. Kurbeti sağlamayan, örneğin bir müslümanın kilise için veya bir gayrimüslimin cami için yaptığı vakıf geçerli değildir⁴⁷. Fakat müslüman bir ülkede bir gayrimüslim, müslümanlar veya gayrimüslimler için vakıf kurabilir. Yani malın yararından müslüman da gayrimüslim de yararlanabilir. Aynı zamanda vakıftan yararlanan kişinin (Mevkûfunaleyh) zengin olup olmadığı da çok önem arz etmez. Vâkıfın kadın veya erkek olması da bir engel teşkil etmez⁴⁸. Yine vakfedilecek malın dinen kullanılması

⁴³ Yüksel, *a.g.e.*, s. 56.

⁴⁴ Yüksel, *a.g.t.*, s. 71.

⁴⁵ Güran, *a.g.e.*, s. 5; Bahaeddin Yediyıldız, *a.g.e.*, s. 181.

⁴⁶ Yediyıldız, *a.g.e.*, s. 184.

⁴⁷ Yavuz, *a.g.t.*, s. 12.

⁴⁸ Çağatay, "Vakıf ve Tarihi Gelişimi", s. 11-12.

sakıncasız olmalı, kullanım hakkı kişinin elinde bulunmalıdır. Mesela ahırdaki domuz veya denizdeki balık vakfedilemez.⁴⁹

Vakıfların oluşturulmasında çeşitli unsurlar öne çıkar. Örneğin İslamiyetin yardımlaşma ile ilgili ilkeleri, toplumdaki sosyo-ekonomik ihtiyaçlar, yabancı kültürlerden etkileşim bunlardan bazılarıdır. Yine bireylerin psikolojik arzuları da belki vakıf oluşumunda en önemli yeri tutar⁵⁰. Vakfı kuran kişiler doğal olarak bazı amaçlar gütmüşlerdir. Bunlardan büyük kısmı manevi amaçlarken aynı zamanda bunların arasında maddi-dünyevi amaçlara da rastlamak olasıdır. Vâkıfın amaçları arasında şüphesiz toplumda iyi hatırlanmak ve ahret hayatı için bazı kazanımlar elde etmek, Allah tarafından dileklerin yerine getirileceği umudu taşımak gibi manevi amaçlar ama aynı zamanda çocuklar arasındaki anlaşmazlıkları önlemek, malların boşa harcanmasını engellemek ve yatırım yapmak⁵¹, servetin teşhiri veya transferi, serveti müsadere eden kurtarmak ve gelecek kuşaklara ulaşmasını kolaylaştırmak gibi maddi-dünyevi amaçlar sayılabilir⁵². Bu amaçlar doğrultusunda, servet sahibi olmayan kişilere yardımda bulunulmuş ve toplum grupları arasındaki eşitsizlikler belli oranlarda hafifletilmiştir. Vakıfta esas, iyilik ve hayır fikrinin ebediyetidir ve bu kurum ferdin iyilik arzusunu, ölümünden sonra da yaşatmayı amaçlayan bir sistemdir.⁵³

Vakfın meydana gelebilmesi için vakfı yapan bir kimsenin olması, vakıftan faydalanan insanlar bulunması, ortada vakfedilen bir menkul veya gayrimenkul olması ve vakfın şartlarını belirten vakfiye denilen bir belge oluşturulması gerekiyordu⁵⁴. Vakıfların

⁴⁹ Yavuz, *a.g.t.*, s. 8.

⁵⁰ Yediyıldız, *a.g.e.*, s. 197.

⁵¹ Yüksel, *a.g.e.*, s. 89-90-91.

⁵² Nazif Öztürk, "Sosyal Siyaset Açısından Cumhuriyet Öncesi Vakıflar", *Cumhuriyetin 80. Yılında Uluslararası Vakıf Sempozyumu, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları*, Ankara, 2004, s. 39.

⁵³ Kunter, *a.g.m.*, s. 105.

⁵⁴ Yavuz, *a.g.t.*, s. 4.

kaynakları genelde tarım arazileri, binalar gibi taşınmazlar olabildiği gibi, nakit para ve hatta hayvan derisi, su gibi malzemeler de olabilmekteydi ve ihtiyaç unsuru vakıf sisteminin kurulup gelişmesinde ana etkendi.⁵⁵

Vakıf sistemi, İslam hukukunun miras hükümlerine tamamen ters düşen yeni kurallar oluşturmuştur. İslam hukukuna göre mirasta kadın erkeğin yarısı kadar pay alabilirken, vakıf hukukunda vakıf yapan kişi, kız ve erkek ayrımı olmadan ve miras hukukuna bakmadan istediği kadar pay verebiliyordu. Buradaki kadın-erkek eşitliği, aynı şekilde vakıf yönetiminde de görülmekteydi⁵⁶. Normalde vakfedilen malın, insanın kendi mal varlığı olması nedeniyle, bunun aileye kalacak miras konusunda bir problem teşkil etmesi gerekirken, bu olumsuzluk bazı önemli düzenlemelerle giderilmişti. Bu düzenleme, vakıf kurucularının, mülklerinin bir kısmını vakıf haline getirirken, bu vakıfların gelirleri konusunda istedikleri düzenlemeleri yaparak, ailenin vakıftan düzenli gelir elde etmelerini sağlamaları olmuştur. Böylece mülkün İslam miras hukukuna göre parçalanma olasılığı da ortadan kaldırılmıştır.⁵⁷

Vakıflar, bir amaç kuruluşudur ve kuruluş nedeni belli bir amaca ulaşmaktır. Bu amaç hayrî veya dini bir amaç olabileceği gibi sosyal, bilimsel, sportif veya artistik bir amaç da olabilir. Vakıflar birer tüzel kişiliktir fakat dernekler gibi bir kişi topluluğu değil, bir mal topluluğudur. Mal topluluklarında da üyelik veya ortaklık söz konusu olamaz. Bunların yerine vakıfların yöneticisi (mütevellisi) veya yönetim organı ile vakfın sağladığı menfaatten yararlanan kişiler vardır. Vakıflar bir amaç kuruluşu olduğu gibi, aynı zamanda bir yatırım kuruluşu olarak da görülebilir. Çünkü vakıf kurucusu, belli bir amacı

⁵⁵ Yedişildiz, *a.g.e.*, s. 95.

⁵⁶ Çağatay, "İslam'da Vakıf Kurumunun Miras Hukukuna Etkisi", *Güncel Konular Üzerine Makaleler*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1994, s. 25.

⁵⁷ Yedişildiz, *a.g.e.*, s. 251-252.

gerçekleştirmek, belli bir hizmeti yapmak için, belli bir alana yatırım yapmaktadır. Vakıfların çoğunluğu, kamu hizmeti gördükleri için, belirli bir finansmana sahip olmak durumundadırlar.⁵⁸

Vakıfların sosyal, ekonomik, kültürel, siyasal birçok getirisi olduğu herkes tarafından kabul edilen bir olgudur. İstikrarlı bir toplum oluşumuna yardım etmesi, sivil toplumun oluşumuna olan katkısı, sivil ulaşım hizmetini sağlaması, sosyal ve kültürel kurumların harap olmaktan kurtarılmasına katkısı, kamu ve yerel hizmetlerin yürütülmesine olan faydası, bir sosyal güvenlik sistemi gibi çalışması, şehirlerin inşası, canlanması, yine şehirlerde para piyasasını oluşturması, serbest kültür ortamı meydana getirmesi gibi faydalar bunların ilk akla gelenleridir⁵⁹. Bazılarına göre ise vakıflar yoksulluğu teşvik eden, kişisel çıkarları öne çıkaran, tembelliğe prim veren ve bu nedenle de toplumun yozlaşmasına neden olan kurumlar olarak değerlendirilir.⁶⁰

I.3. Vakıf Çeşitleri

Vakıfları çok çeşitli biçimlerde sınıflandırmak mümkündür. Dini, sosyal ve ekonomik olarak, vakfedilen malzemenin cinsine göre; menkul ve gayrimenkul olarak, geliri veya mülkiyeti bakımından; sahih, irsadi veya yarı sahih-yarı irsadi olarak, yönetimi bakımından; mazbut, mülhak ve müstesna, mahiyeti bakımından; hayrî, zürri, avarız, kiraya verilmesi bakımından da; mukaatalı, icareteynli, icare-i vahideli, icare-i tavile veya icare-i vahide-i kadimeli vakıflar olarak sınıflandırılabilir.⁶¹

⁵⁸ Fikret Eren, “Osmanlı Dönemi Vakıfları”, *Vakıf Haftası Dergisi*, Sayı: 5, Ankara, 1987, s. 196.

⁵⁹ Güran, *a.g.e.*, s. 1; Hasan Yüksel, *a.g.e.*, s. 176.

⁶⁰ Güran, *a.g.e.*, s. 1.

⁶¹ Yüksel, *a.g.e.*, s. 95; Yavuz, *a.g.t.*, s.18-19-20.

Yine vakıfları, bizzat kendisinden yararlanan (cami, köprü, medrese, çeşme gibi) Müessesât-ı Hayriye veya bu vakıfların işlemlerini sağlayan bina, arazi veya nakit para vakıfları (asl-ı vakf) olarak da gruplayabiliriz⁶². Bu tür vakıflara, müstegallât vakıflar adını da verebiliriz. Zira bunlar, aslında vakıf işletmeleridir. Vakfa ait bina veya nakitten elde edilen kazanç, o vakfın tamir, levazım gibi giderlerine kullanılmaktadır.⁶³

Vakıfları çeşitlere ayırmada izlenen yollardan birisi, vakfedilen malın menkul veya gayrimenkul olması durumudur. Menkul oluşuna göre vakıflar, nakli bir yerden bir başka bir yere mümkün olan örneğin para, kumaş, hububat, su ve benzeri şeylerin vakfedilmesiyle oluşmuştur. Vakfedilen gayrimenkulların zamanla çeşitli nedenler sonucu zarar görmesi, halkın menkul vakıflara, özellikle de para vakıflarına yönelmesine sebep olmuştur.⁶⁴

Gayrimenkul oluşuna göre vakıflarda ise adından da anlaşılacağı üzere vakfedilen mal, nakli mümkün olmayan şeylerden oluşur. İslam hukukunda bunlara akar adı verilmiştir. Bu kelimededen maksat arazi veya arsa olsa da arsaya tabi olan binalar veya araziye tabi olan ağaçlar da akar olarak tanımlanır. Bir akar vakıf kullanılmayacak kadar harap hale gelirse, o vakıf en yakın başka bir vakfa bağlanır ve geliri bağlandığı vakfa devredilir.⁶⁵

⁶² Cafer Çiftçi, *Bursa'da Vakıfların Sosyo-Ekonomik İşlevleri*, Gaye Kitabevi, Bursa, 2004, s. 41.

⁶³ Hamza Keleş, "Osmanlılarda 19. Yüzyıldaki Para Vakıflarının İşleyiş Tarzı ve İktisâdî Sonuçları Üzerine Bir Çalışma – Karacabey (Mihalıç) Kazâsı Örneği-", *Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C.21, Sayı:1, Ankara, 2001, s. 190.

⁶⁴ Kaşif Hamdi Okur, "Para Vakıfları Bağlamında Osmanlı Hukuk Düzeni ve Ebussuud Efendi'nin Hukuk Anlayışı Üzerine Bazı Değerlendirmeler", *Gazi Üniversitesi, Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: IV, Sayı: 7-8, Çorum, 2005, s. 42.

⁶⁵ Yavuz, *a.g.t.*, s. 18-19.

En çok rağbet gören ve vakıfların içeriğini anlamamıza yardımcı olan sınıflandırma vakıfların mahiyetlerine göre olan sınıflandırmadır. Bu sınıflandırma da vakıflar 3 gruba ayrılır.

1- Hayrî veya Şer'i Vakıf: Bütün insanların yararlanması için kurulmuş vakıflardır. Gelirleri kamu kuruluşlarına tahsis edilir ve maddi menfaat beklenmez. Aynı zamanda bu tür vakıfların çoğunluğunda, vâkıf ile gelir kaynağı arasında herhangi bir ilişki yoktur. Bu vakıflardan cami, okul, çeşme, mezarlık gibi olan vakıf gayrimenkullar zengin, fakir tüm toplumun kullanımına açıkken, her türlü gideri vakıf yoluyla karşılan okullar, aşevleri, hastaneler gibi vakıf gayrimenkullardan zenginlerin yararlanıp, yararlanamayacağı vakfiyelerinde yazan şartlara bağlıdır.⁶⁶

2- Zürrî Vakıf veya Aile Vakfı: Bunlara Evlatlık Vakıfları, Ehlî Vakıf ya da Adi vakıf ismi de verilir. Bu tür vakıflarda vâkıf, vakfın bütün gelirini kendisine tahsis etmiştir. Vâkıf, gelirin ölümünden sonra ailesine ve nesline tahsis edilmesini şart koşar. Fakat istediği evladını mirasa ortak etme, istediğini ise mirastan men etme hakkına sahiptir. Eğer nesil tükenirse gelir, fakirlere veya Mekke-Medine sakinlerine, fukarasına şart koşulurdu.

3- Yarı Ailevî veya Yarı Zürrî-Yarı Hayrî Vakıf: Hayrî vakıflarla, aile vakıflarının birleşimidir. Bir kısmı hayra, diğer kısmı ise aile ve akrabaya tahsis edilmiştir. Bu tip vakıflarda kurulan kamu kurumunun ücreti vakıf gelirlerinden karşılanır, vakıf idaresi ise vâkıfın ailesine ait olur ve bu durum nesiller ilerledikçe aynı şekilde devam ederdi. Böylece kişi hem halka hizmette bulunarak hayır işini gerçekleştirmiş oluyor hem de malları vakfetmek yoluyla ailesine sürekli ve sağlam bir gelir sağlamış oluyordu. Bu tür

⁶⁶ Yavuz, *a.g.t.*, s. 19.

vakıflara Osmanlı döneminde özellikle hükümdarın istediği kişinin malını kamulaştırmasını (müsadere) önlemek amacıyla, yüksek devlet görevlileri arasında çok rastlanmaktaydı.⁶⁷

4- Avarız Vakıfları: Avarız kelimesi, hastalık, ölüm, sel, yangın gibi durumları ifade eden arıza kelimesinin çoğuludur. Vergi yükümlülüğü olarak düşünüldüğünde ise Osmanlı İmparatorluğu'nda Tanzimat'ın ilanına kadar olağanüstü durumlarda sefer masraflarını karşılamak amacıyla toplanan bir vergi türüdür⁶⁸. Avarız vakıfları ise mahalle ve köylerin bu tür vergi yüklerini karşılamak için kurulan vakıflara denirdi. Bu vakıfların gelirleri, halkı müslüman olsun, olmasın mahallenin avarızına harcanmak zorundadır. Tanzimat'tan sonra ortadan kalkan bu vakıflar, zamanla belediyelere devrolmuştur. Yani bugünkü belediyeleri, avarız vakıflarının uzantısı olarak değerlendirmek de mümkündür.⁶⁹

Gelirlerine göre incelendiğinde ise vakıfların üç ana gruba ayrıldığını görebiliriz:

1- Sahih Vakıflar: Bu tür vakıfların gelirleri ferdî mülklerden oluşur.

2- Yarı Sahih-Yarı İrsadî Vakıflar: Bunların gelirinin bir kısmını ferdi mülkler oluştururken, bir kısmını da devlet gelirlerinden sağlanan paylar oluşturur.

3- İrsadî Vakıflar: Gelir kaynaklarının tamamını devlet gelirlerinin oluşturduğu vakıflardır. Bu vakıflar, feth edilen toprakların, padişah tarafından vakıf haline dönüştürülmesiyle ortaya çıkardı. Bu vakfın çalışma prensibi mülkiyetin devlette kalması, alınan verginin vakf edilmesiydi⁷⁰. Bunlar aslında gerçek birer vakıf değillerdi ve bu

⁶⁷ Yedişildiz, *a.g.e.*, s. 14-15; Çağatay, "Vakıf ve Tarihi Gelişimi", s. 11; Yüksel, *a.g.e.*, s. 90-91-98.

⁶⁸ Çiftçi, *a.g.e.*, s. 55-56.

⁶⁹ Yavuz, *a.g.t.*, s. 21-22.

⁷⁰ Yüksel, *a.g.e.*, s. 95; Yedişildiz, *a.g.e.*, s. 131.

durum aslında miri arazinin, devletin yapması gereken hizmetler için kullanılmasından başka bir şey de değildi⁷¹. Bu vakıflar kamu kaynaklarından beslendiği için, bunlara gayri-sahih vakıflar da denilirdi. Burada şart gelirin kamu yararına kullanılmasıydı..⁷²

Vakıfları, gelir kaynaklarını kiralayarak işletmeleri bakımından icare-i vahide (veya icare-i sahiha), mukata'a ve icare-i tavile (veya icareteyn) olarak üç başlıkta inceleyebiliriz. İcare-i vahide veya icare-i sahihada vakıf gelirleri (akarlar) kısa süreli olarak kiraya veriliyordu ve kiralama süresi sınırlandırılmıştı. Bu sınır Osmanlı'da, Hanefi mezhebi ilkelerine göre belirlenmişti ve toprakta üç yıl, diğer gayrimenkullarda bir yıldır. Mukata'a ise, vakıf toprağı idaresinin, önceden belirlenen bir ücretle, toprak üzerinde bina inşa edebilme ve toprağı ağaçlandırma gibi tasarruf haklarıyla birlikte devredildiği bir kiralama biçimiydi. Bu tip kiralamalarda, kiracı toprağı varislerine de aktarabiliyordu ve kira sözleşmesi, ancak bedelin ödenmemesi durumunda fesh edilebiliyordu. İcare-i tavile ise olağanüstü kiralamalar için kullanılan bir tanımlamaydı. Bu tür kiralama, icare-i vahideli bir vakıf akarının, en az üç seneden fazla veya sürekli olarak kiralanasıydı ve buna icareteyn de deniliyordu. Bu tip kira biçimi XVI. yüzyıldan sonra uygulanmaya başlanmıştı ve işletilemeyecek kadar harap duruma düşmüş vakıf mülklerinin kiralanasında kullanılıyordu. Vakıf akarları kiraya verilirken, kiranın uzun süreli olmamasına dikkat edilir, vakfa zarar gelmemesi için bazı şartlar öne sürülür, gerçek kira bedeliyle kiralanasına özen gösterilirdi.⁷³

Vakıflar, idareleri yönünden ise "Mazbut Vakıflar" ve "Gayri Mazbut Vakıflar" olarak, iki kısımda incelenebilir. Bu tür ayrımın ortaya çıkışı, Evkaf Nezareti'nin kurulmasının ardından olmuştur. Bu nezaretin kurulmasından önce vakıflar, fıkıh

⁷¹ Yediyıldız, *a.g.e.*, s. 170.

⁷² Güran, *a.g.e.*, s. 8.

⁷³ Yediyıldız, *a.g.e.*, s. 134-135-136; Yüksel, *a.g.e.*, s. 81-82.

hükümlerine göre idare edilmekteyken, nezâretin kurulmasının ardından, bu nezâretin vakfın idaresine müdahale edip, etmediğine göre böyle bir ayırım yapılması zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Buna göre Evkâf Nezareti'nce idare edilen vakıflara Mazbut Vakıflar adı verilmektedir. Bunlar genellikle Osmanlı hanedanı mensupları tarafından kurulmuş olan vakıflardır. Gayri Mazbut Vakıflar ise, Evkâf Nezareti'nin kontrolü altında, doğrudan mütevellileri tarafından idare edilen vakıflardır. Gayri Mazbut Vakıflar, “Mülhak” ve “Müstesna” vakıflar olmak üzere kendi içinde iki gruba ayrılmıştır. Müstesna Vakıflar, bakanlığın bir müdahalesi olmadan, doğrudan mütevellilerince idare oluna vakıflardır⁷⁴. Mazbut Vakıflar, bugün de 5737 sayılı Vakıflar Kanunu uyarınca Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yönetilen vakıflara verilen isimdir.

Devamlı bir amaç için vakfedilen vakıflar, daimi veya çok çeşitli gelir kaynaklarına sahip olmak zorundaydılar ve bu gelirler genelde meskenlerden, vergi gelirlerinden, imalathanelerden, ticarethanelerden, zirai işletmelerden gelen gelirlerle, faiz gelirleriydi⁷⁵. Medeni Kanunun kabulü ile birlikte vakıflar amaçlarına göre Aile Vakıfları, Dini Amaçlı Vakıflar, İstihdam Edilenlerle İşçilere Yardım Vakıfları, Kamuya Yararlı Vakıflar ve Yükseköğretim Kurumları Vakıfları olarak bir ayrıma tabi tutulmuşlardır.⁷⁶

Vakıflar, aslında şer'îye sicillerinde olduğu gibi, ait oldukları toplumun karakteri hakkında en iyi bilgiyi verebilecek kurumlardandır. Osmanlı Devleti'nde vakıfların işgal ettiği alanlara bakıldığında, bu kurumun, altı yüz yıllık imparatorluğun devam sürecindeki çok önemli aktörlerden birisi olduğu da kolayca anlaşılabilir. Bugüne kadar vakıflarla ilgili yapılan birbirinden değerli araştırmalar sayesinde Osmanlı toplum

⁷⁴ İlhan Akbulut, “Vakıf Kurumu, Mahiyeti ve Tarihi Gelişimi”, *Vakıflar Dergisi*, Sayı: 30, Ankara, 2007, s. 70.

⁷⁵ Yüksel, *a.g.e.*, s. 103-125.

⁷⁶ Cansel, *a.g.m.*, s. 326.

yapısı ile siyasal-ekonomik-kültürel doku daha iyi anlaşılabilmiş ve Osmanlı Devleti'nin yapı taşları hakkında daha iyi fikir sahibi olunmuştur.

I.4. Osmanlı Öncesinde Vakıf Kurumu

Vakıf kurumu bugün bize her ne kadar klasik bir İslam veya Osmanlı kurumu gibi görünse de, aslında vakıfların oluşumu eski çağlara kadar dayanan bir gerçektir. Bu kurum Antik Yunan, Mezopotamya, Hitit, Hint ve diğer birçok uygarlıktan günümüze kadar süregelmiş ve devamlı bir gelişme göstermiştir. Vakıflar, şüphesiz her uygulandığı toplumdaki etkilenmiş ve her uygarlıktan bazı özellikleri bünyesine katmıştır. Aslında bu kurum, zincirin halkaları gibi diğer toplumları etkileyerek, günümüze kadar gelmiştir. Osmanlı uygulaması, bugüne kadar görülen en mükemmel uygulama alanı olsa da, Osmanlı'dan önceki medeniyetlerde uygulanışı, Osmanlı pratiğini ister istemez etkilemiş ve bu medeniyetlerin bazı klasik özellikleri Osmanlı uygulamasında kendini göstermiştir. Özellikle Bizans ve Selçuklu medeniyetlerindeki vakıf uygulaması, Osmanlı uygulamasında etkilerini açıkça görebileceğimiz şekilde kendine yer bulmuştur.

I.4.1. Roma ve Bizans İmparatorlukları

Aslında vakıf kurumu benzeri oluşumlara Eski Yunan'dan itibaren Avrupa kıtasında rastlamak olasıdır. Eski Yunan'da adına Donatio sub modo denilen ve kişiye ait malların hibe veya vasiyet yoluyla bir ortak kullanıma tahsis edilmesine rastlanır. Yine aynı şekilde bu kurumun izlerine Cermen hukukunda da rastlayabiliriz.⁷⁷

İtalyan bir hukukçu olan ve İtalyan ilk dönem hukukunu inceleyen Gatteschi'ye göre İslam'daki vakıf kurumunun temeli tamamen Roma'ya dayanmaktadır.

⁷⁷ Bülent Köprülü, "Tarihte Vakıflar", Ankara Üniv. Hukuk Fakültesi Dergisi, c.8, Sayı 3, Ankara, 1951, s. 480-484.

İlkçağ klasik Roma hukukunda henüz tüzel kişilik kavramı geliştirilemediği için, bağımsız bir teşkileti olan mal topluluklarına rastlanır. Hayır işleri için bir malın tahsisi, güvenilir bir kişi aracılığıyla yapılır ve bu kişiye eşyanın mülkiyet hakkı devredilerek belli bir hayır amacına malın hizmet götürmesi sağlanırdı⁷⁸. Vakıflar Roma İmparatorluğu zamanında Cumhuriyet Devri ile birlikte ağırlık kazanmaya başlamıştır. Hatta belli bir zamandan sonra bu kurumların hızlı artışı yüzünden devlet, bunlara müdahale etmek zorunda kalmıştır. Roma hukukunda bulunan res sacroe denilen mabetlere bağlı maddî eşyalar ve bunların bağlı bulunduğu mabetler (aedes sacroe) vakıf kurumunun esasını teşkil ederdi⁷⁹. Fakat vakıf kurumu Roma hukukunda çok ilkel bir şekilde yer bulabilmiş bir kurumdur.⁸⁰

Bizans'taki durum ise Roma'dan daha farklı ve çok daha gelişmiş bir durumdaydı. Bizans manastırlarında typicon adı verilen ve cemaate açık sosyal amaçlı yapıların bakımını öngören bir statü uygulanmaktaydı⁸¹. Burada kişi istediği takdirde, bir mirasçıya sahip olsa bile, bütün mirasını vakfedebilmekteydi. Bu kurumun hükmi bir şahsiyet olarak ortaya çıkması, Bizans hukukuna dayanmaktadır ve o yüzden Bizans Hukukuna göre bu kurumlar önem arzeden ve çevresindeki toplumlara da ilgilendiren bir özellik taşımaktadır⁸². Vakıf kurumunun hukuksal hükümlerine bakıldığında, bunun İslam hukukunun kuralları ile benzeştiği de görülebilir. Örneğin Bizans hukukunda bütün dini kurumlar hukuki şahsiyete sahiptir. Dini amaçla bir tesis kurmak isteyen kişi bütün servetini bu amaca harcayabilir, dini kurumlara ait mallar satılamaz.⁸³

⁷⁸ Cansel, a.g.m., s. 321.

⁷⁹ F. Köprülü, "Vakıf Müessesesinin...", s. 7.

⁸⁰ B. Köprülü, a.g.m., s. 481-482.

⁸¹ İsmail Tokalak, *Bizans-Osmanlı Sentezi, Bizans Kültür ve Kurumlarının Osmanlı Üzerine Etkisi*, Güler Boy Yayıncılık, İstanbul, 2006, s. 346.

⁸² B. Köprülü, a.g.m., s. 483.

⁸³ F. Köprülü, "Vakıf Müessesesinin...", s. 8.

Batı toplumlarında Ortaçağ boyunca hem dini amaçlar, hem de hayır işleri, iyilik yapmak ve insanlara yardım etmek amaçlı vakıflara rastlanmaktadır. XIX. yüzyıldan itibaren ise özellikle aile vakıflarının çoğaldığı görülür. Bu tür vakıflarda amaç, büyük arazilerin parçalanmasını önlemek ve servetin ailenin elinde kalmasını sağlamaktır. Aynı yüzyılda güçlenen liberal düşünce akımları, aile vakıflarının üretim gücünü azalttığı ve tüketime yönelmiş bir kuşak ortaya çıkardığı gerekçesiyle bu vakıflara karşı çıkmış ve güçlerinin azalmasına sebep olmuştur. Aynı şekilde XIX. yüzyılda devletin güçlenmesi, serveti elinde bulunduran kilise ve bu vakıflara karşı bir mücadelenin oluşmasına neden olmuş ve vakıf kurumu Avrupa’da, giderek eski değerini kaybetmiştir.⁸⁴

I.4.2. Emevi ve Abbasi Devletleri

İslamiyet’ten önce Arap yarımadasında vakıf kurumlarının bulunup bulunmadığı, tam olarak belirlenebilmiş bir konu değildir. Cahiliyye Devri de denilen bu dönemde, hac mevsimi ve bayramlarda fakirlerin doyurulmuş olması, Kabe binası ve çevresinin ibadete tahsisi edilmesi gibi uygulamalar, vakıf düşüncesiyle örtüşmektedir.⁸⁵

Bazı İslam alimlerine göre, vakıf kurumunun kökeni doğrudan İslam dininin kendisidir. Bu görüşe dayanak olarak sunulan kaynak ise Kur’an-ı Kerim’dir. Bu görüşü savunanlar, Kur’an’daki bazı ayetlerin⁸⁶ vakıf oluşumu hakkında bilgiler verdiğini savunmakta ve vakfın İslami bir kuruluş olduğunu ileri sürmektedirler. Vakfın, İslam dini kaynaklı olduğu görüşünü benimseyenlerin bir diğer dayanağı ise peygamberin hadisleridir. Bu hadislerden en meşhuru göre “*İnsan öldüğü zaman artık hayır işleyemez*

⁸⁴ Cansel, a.g.m., s. 321.

⁸⁵ Yakup Özaraç, *Para Vakıfları ve Risk Sermayesi, Örnek Olay (Vakıf Risk Sermayesi A.Ş.)*, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İşletme Eğitimi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2008, s. 10.

⁸⁶ *Kur’an-ı Kerim*, II/148, III/114, LVII/18, LXXXIII/20.

ve ancak kendisinden sonra üç şey kalır: Sürekli sadaka, başkalarına fayda sağlayan ilim ve kendisine dua eden hayırlı evlat". Bu hadise göre burada sözü edilen sürekli sadaka, vakıf kurumudur.⁸⁷

Hiz. Muhammed, kendisinin kurduğu bazı vakıflarla, bu kurumun İslam dinindeki temellerini attığı söylenebilir. Peygamberin, terekesinde bulunan ve yolculara vakfedildiği belirtilen iki ayrı yerdeki arazi, İslam vakıflarına ilk örneği teşkil eder. Yine Hiz. Muhammed tarafından, Medine'deki yedi parça mülkün vakfedilmesi, ilk örnekler arasındadır.⁸⁸

Bir diğer görüşe göre, İslam ülkelerinde refah ve zenginliğin artmasıyla 706 yılında, Emevi halifesi Abdülmelik oğlu Velid zamanında ilk İslam vakfı da kurulmuştur. İslam dinindeki bu ilk vakıf, Şam'da yaptırılan Ümeyye Cami'sidir. Yine bu yüzyıldan itibaren vakıf terimi de İslam'da kullanılmaya başlanmıştır⁸⁹. Fakat başka bir görüşe göre Kabe, İslami manada ilk vakıftır⁹⁰. Vakfın Emeviler zamanında hızlı bir biçimde toplum hayatına girmesinin ve gelişmesinin nedeni zenginliğin artması olduğu gibi, aynı zamanda Emeviler'in, Hiz. Muhammed'le kurulan İslam siyasal sistemini bozarak, devletin halka karşı yapması zorunlu görevleri ihmal etmesidir⁹¹. Devlet halka karşı görevlerini yerine getirmeyince de, bu görevler zorunlu olarak toplumun kendisi tarafından karşılanmaya çalışılmış ve bu da vakıf dediğimiz kurumun toplumda hızla kabul görüp gelişmesi sonucunu doğurmuştur.

⁸⁷ Yediıldız, *a.g.e.*, s. 25-26.

⁸⁸ Özsaraç, *a.g.t.*, s. 11.

⁸⁹ Çağatay, "Vakıf ve Tarihi Gelişimi", s. 10.

⁹⁰ Akgündüz, *a.g.e.*, s. 10.

⁹¹ Yediıldız, *a.g.e.*, s. 36.

Emeviler'in, fethedilen Suriye ve Mısır gibi ülkelerde rastladıkları Bizans hukukuna göre oluşturulmuş vakıf kurumları ve *typica* denilen bu vakıfların kuruluş belgeleri, bu dönemde oluşturulan İslam vakıflarına iyi birer örnek oldu⁹². Ayrıca İslam'da vakıfların oluşma biçimi ve hukukuna bakıldığında, Roma'daki Justinian Kanunları'ndaki bazı oluşumlarla tıpatıp aynı olduğu da görülebilir. Örneğin Justinian Kanunları'ndaki *Divini Juris* gibi, İslam vakıflarında da Tanrısal Hak bir mülkiyetti. Yine İslami vakıflar, aynı Roma'daki *Extra Commercium* gibi ticari işlerden arındırılmış kurumlardı.

Emevi hükümdarlarının en büyük özelliklerinden birisi, devlet kurumları ve sosyal hayat konusunda, dini hükümlerden çok, eski Arap gelenek ve göreneklerine göre hareket etmeleri ve düzenlemeler yapmalarıydı. Bunları, fetihler sırasında tanıdıkları Bizans-İran mutlakiyetçiliği ile birleştiren Emeviler, vakıf kurumunun genişlemesinde büyük mesafeler kat ettiler. Araplar arasında cahiliye devrine ait miras hükümlerinin tekrar canlanması, doğal olarak bu duruma vesile olan vakıf kurumunun da hızla gelişmesine sebep oldu. Böylece İslam dininin miras hukukuna ait bazı hükümlerini de umursamama veya uygulamama gibi bir yolu, vakıf kurumu ve hukuku sayesinde başarmış oldular.⁹³

Abbasiler dönemine gelindiğinde, vakıf kurumu artık toplum hayatındaki yerini sağlamlaştırmış ve benimsenmiş durumdaydı. Bu dönemde Ebu Yusuf'un çalışmalarıyla, bu kurumun hukuki içeriği de tam olarak belirlenmiş oldu.⁹⁴

I.4.3. Türk Devletlerinde Vakıf Kurumu

Vakıf kurumu Türklerde her ne kadar en mükemmel halini Osmanlı döneminde almışsa da aslında, Türkler arasında çok önceki devirlerden beri görülmüş ve

⁹² Çağatay, "Vakıf ve Tarihi Gelişimi", s. 10.

⁹³ F. Köprülü, "Vakıf Müessesesinin Hukukî...", s. 12.

⁹⁴ F. Köprülü, "Vakıf Müessesesinin Hukukî...", s. 12.

zaman içinde olgunlaşmış bir kurum olarak karşımıza çıkar. Osmanlı öncesi vakıflar hakkında çok belge ve bilgi olmamasına rağmen örneğin Uygurlar, Budizm’i kabul etmelerinden sonra, Budizm’in genelinde olduğu gibi, tapınaklarını vakıflar yoluyla kurma yolunu seçmişlerdir⁹⁵. Budist Uygurlara ait bir kazıda bulunan kitabede, vakıf benzeri kurumlardan bahsedilmektedir. Fakat bu kitabeye bakarak, vakfın tüzel kişiliği hakkında bir sonuca ulaşmak mümkün değildir.⁹⁶

Karahanlılar zamanında Kaşgar, Balasagun, Semerkand ve Buhara gibi yerler, vakıflar yardımıyla birer bilim ve kültür merkezi haline gelmişlerdir. Örneğin 1506 tarihli Semerkand Tamgaç Buğra Han İbrahim medresesinin vakfiyesinde buranın aynı zamanda bir yatılı okul olduğu ve öğrencilere ihtiyaçları dahilinde burslar tahsis edildiği açıkça anlatılmaktadır.⁹⁷

Türklerin, doğudaki İslâm topraklarını ele geçirmelerinin ardından, özellikle Selçuklu Devleti zamanında, vakıf kurumu çok hızlı bir biçimde büyümüş ve o zamana kadarki en kudretli dönemlerini yaşamıştır. Vakıf kurma konusunda Selçuklu hükümdarları adeta birbirleriyle yarışmışlar, çok detaylı ve mükemmel vakıfların ortaya çıkmasına sebep olmuşlardır.

Selçuklu devletlerindeki toprak sisteminde adına “vakıf arazi” denilen bir arazi türü bulunmaktaydı. Selçuklu sultanları din ve devlet işlerinde yararlı gördüğü kişilere bu alanları tahsis eder, bunlar kişi mülkü olur ve buralarda hayır, kültür, sosyal veya dini yapılar yapılmasına izin verilirdi. Bu tip arazilerin gelirleri o kişilerin yaptırdığı cami, medrese, darüşşifa gibi binaların yapılmasına, onarılmasına ve buralarda çalışanların

⁹⁵ Çağatay, “Vakıf ve Tarihi Gelişimi”, s.1.

⁹⁶ Ertem, a.g.m., s. 33.

⁹⁷ Reşat Genç, “Karahanlılar Devri Kültürü”, *Tarihte Türk Devletleri I*, Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, Ankara, 1987, s. 283.

maaşlarının ödenmesinde kullanılırdı. Kişi ölünce bu araziler, vâkıfın ailesine veya gösterdiği kişiye geçerdi⁹⁸.

Selçuklu devletlerinde bizzat hükümdarlar, bazı vakıflar kurmuşlar ve bunlar yardımıyla ülke halkının çeşitli ihtiyaçlarının sağlanmasına çalışmışlardır. Örneğin Kirman Selçukluları hükümdarı I. Arslanşah'ın oğlu olan Melik Muhammed, Kirman'da beş bin kitap vakfederek, bir kütüphane oluşturmuştu.⁹⁹

Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun yıkılmasıyla, onun mirası üzerine kurulan Irak, Suriye, Anadolu Selçukluları, Atabeylik devletleri, Harezmşahlar ve Memlûkler yaşadıkları bölgeleri vakıflarla donatmaya devam etmişlerdir. Moğol akınları sırasında bu gelişme bir müddet dursa da, Moğolların İslam dinini kabul edenleri, kurumun önemini kavrayarak, gelişmesine yeniden olanak sağlamışlardır. Timur Devleti, Akkoyunlular, Safeviler gibi takipçi devletler zamanında gelişim devam etmiş ve bütün Türk toprakları vakıf eserleriyle dolup taşmıştır.¹⁰⁰

Yine Anadolu'nun fethiyle birlikte burada kurulan ilk Türk beyliklerinden olan Mengücekliler'de de, özellikle kuruluş yeri olan Erzincan ve civarında bir çok vakıf eseri oluşturulmuş ve halkın yararına sunulmuştur¹⁰¹. Sivas-Divriği'de bulunan Ulucami buna en güzel örneği teşkil eder. Bu cami, Mengücekliler'in hizmetle sanatı bütünleştirmelerinin bir ürünüdür. Caminin 1243 yılında düzenlenmiş olan vakfiyesi, günümüze kadar ulaşmıştır. Yine bu caminin hemen yanındaki Darüşşifa da 1231 yılında vakfedilmiş eserlerden bir diğeridir¹⁰². Mısır'da kurulan bir Türk devleti olan Memluklerde ise vakıflar

⁹⁸ M. Çağatay Uluçay, *Müslüman Türk Devletleri*, M. Eğitim Basımevi, İstanbul, 1977, s. 277-278.

⁹⁹ Sevim-Merçil, *a.g.e.*, s. 520.

¹⁰⁰ F. Köprülü, "Vakıf Müessesesinin ...", s. 14.

¹⁰¹ Refet Yinanç, "Mengüceklilere Ait Bir Vakfiye Sureti", *Ankara Üniversitesi, DTCF Tarih Bölümü, Tarih Araştırmaları Dergisi*, c. 8, Ankara, 1963, s. 18.

¹⁰² Yediöldüz, "Türk Kültür Sistemi...", s. 405.

o kadar çoğalmıştır ki, ülkede vakıf yoluyla geçinen bir parazit zümresi meydana gelmeye başlamış ve bu duruma engel olmak amacıyla bazı tedbirler alınmak yoluna kadar gidilmiştir.¹⁰³

Her ne kadar vakıf kurumu en mükemmel çağını Osmanlı Devleti ile yaşamış olsa da aslında Osmanlılara bu durumu hazırlayanlar, Anadolu Selçukluları'dır. Bu devrin, vakıflar açısından en önemli özelliklerinden birisi, amaç bakımından çok çeşitli türde vakıflara rastlanılmasıdır. Anadolu Selçukluları, sadece dini amaçlarla değil, sosyal amaçlarla da vakıflar oluşturmuşlardır.¹⁰⁴

Anadolu Selçuklu Devleti'nin dağılmasının ardından, Anadolu'da özellikle Bizans sınırına yakın alanlarda, uc beylikleri adı verilen çeşitli Türk beylikleri kurulmuştur. Bunlar döneminde bir çok vakfın kurulduğu bilinmektedir. Yapılan araştırmalar sonucunda, bu beylikler dönemine ait 12 adet vakfiye yayınlanmıştır. Bunlardan beşi Karamanoğullarına, ikisi Eretna Beyliğine, birer tanesi ise Germiyanogulları, Ramazanoğulları, Turgutoğulları, Çandarlızadeler ve Osmanogulları beyliklerine aittir.¹⁰⁵

Türk vakıflarının en büyük özelliği çok geniş sosyal amaçlar gütmesidir. Başka ulusların Hristiyan, Müslüman veya Budist halkları tarafından kurulan vakıflar genelde sadece dini ibadeti kolaylaştırmaya ve dini binalar inşa etmeye yönelikken, Türkler tarafından kurulan vakıfların çoğunluğu ise kişi ve toplum yararını gözeten örneğin okul, han, hamam, imarethane, çeşme gibi kurumlardır. Hatta hayvanların açlık ve susuzluğunu gidermek için, köle ve cariyelerin kıldıkları malzemeleri ödemek için, yoksulları

¹⁰³ Uluçay, *a.g.e.*, s. 139.

¹⁰⁴ İsmet Kayaoğlu, "Selçuklu Vakıflarına Genel Bir Bakış", *Vakıf Haftası Dergisi*, Sayı: 2, Ankara, 1984, s. 22.

¹⁰⁵ Hasan Yüksel, "Anadolu Beyliklerinde Vakıflar", *Vakıflar Dergisi*, Sayı: 30, Ankara, 2007, s. 36.

evlendirmek için kurulmuş vakıflar vardır¹⁰⁶. Bu arada bazı zamanlarda Türklerde İslam dışı adetlerin uygulanması içinde vakıfların kurulduğuna rastlanır. Örneğin Selçuklular zamanında mumyalama için kurulan vakıflar vardır.¹⁰⁷

I.5. Osmanlı Pratiğinde Vakıf Kurumu

Osmanlı İmparatorluğu, siyasal iktidarı sosyal güçler ayrılığına dayanan bir yapıya sahipti. Devlet izlediği denge politikasında hür sipahilere karşı, köle yeniçerileri; tarikatlara karşı ise ulemayı kullanıyordu. Böylece devlet, tezatlar sayesinde hükümlerini devam ettirme alanı bulmaktaydı. Bu dengeyi sağlamadaki en önemli kurumların başında ise vakıflar gelmekteydi. Örneğin Çorlulu Ali Paşa kurduğu vakıfta, bir medresenin hemen yanı başına bir tekke bina ettirmiş ve böylece bu iki kurumun birbirini dengelemesini sağlamaya çalışmıştı. Yine merkezi iktidar için tehlikeli olabilecek alanların kontrolünde ve siyasal şahsiyetlerin propagandasında da vakıflardan yararlanılmıştır.¹⁰⁸

Osmanlı Devleti'nin kurulmasıyla birlikte vakıf kurumu da Türklerin hayatında daha önemli bir mahiyete bürünmeye başlamıştır. Osmanlı hükümdarları ve hatta kendilerinden önceki Anadolu Beyleri, hayır vakıfları yanında ayrıca Türklerin rahatça iskanını sağlamak için oluşturdukları derviş ve ahi kolonilerinin giderlerini karşılamak amacıyla da vakıflar kurma yoluna gitmişler ve özellikle Osmanlı kolonizasyon hareketlerinde vakıflardan çok büyük ölçüde yararlanılmıştır. Vakıfların buradaki rolü, nüfus transferinin gerçekleştirilmesiydi.¹⁰⁹

¹⁰⁶ Çağatay, "Türk Vakıflarının Özellikleri", s. 18.

¹⁰⁷ Yediyıldız, *a.g.e.*, s. 61.

¹⁰⁸ Yediyıldız, *a.g.e.*, s. 262-266.

¹⁰⁹ Neşet Çağatay, "Sultan Murad Hüdavendigâr Adına Düzenlenmiş Bir Vakfiye", *Güncel Konular Üzerine Makaleler*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1994, s. 34; Güran, *a.g.e.*, s. 6; Yediyıldız, *a.g.e.*, s. 257.

Vakıf siyasetinin bir diğer faydası, iskan siyasetini kolaylaştırmasıydı. Fetihçi bir siyaset izleyen Osmanlı sultanları, bilhassa kuruluş devrinde ülkenin geleceğini güvence altına almak, doğudan batıya doğru, sınır boylarına hızla akan Türk nüfusunun buralara rahatça yerleşmesini sağlamak amacıyla ülkenin gerekli bütün yerlerinde derviş ve ahi kolonileri teşkil edip, bunların masraflarını karşılamak için zengin vakıflar kurmuşlardı. Çeşitli tarikatlara mensup bu derviş ve ahiler, yerleştikleri yerlerde tarikatları ile birlikte devlet propagandası da yaparak, gelip-gidenleri misafir etmişler, gerektiğinde savaflara katılmışlar ve halkı da bu işe teşvik etmişlerdir¹¹⁰. Yine devletin kuruluş aşamasında, ilk padişahlardan itibaren önemli şeyh, ahi ve fakihlere, fetihlerde bunların yardımını almak ve yerleşimi kolaylaştırmak amacıyla, Anadolu ve Rumeli’de, bazı arazi ve diğer mülkler vakıf olarak verilmiştir. Bu tip vakıflar sayesinde yeni fethedilen topraklar imâr edilmiş, güvenlik sağlanmış, Türk dili ve dini buralarda yayılma imkanı bulmuştur¹¹¹. Aynı şekilde XVIII. yüzyıldan sonraki geri çekilmeye de vakıflar yine önemli rol oynamış, harap olmuş yerlerin onarımı ve asayişin sağlanmasında katkıda bulunmuşlardır.¹¹²

Padişah Sultan Orhan’ın İznik’te kurduğu ilk medrese ve bu medresenin giderlerini karşılamak için vakfedilen bir çok emlak, Osmanlı’nın ilk vakıfları olarak kabul edilir. Ayrıca Adapazarı’nda kendi adıyla anılan cami ve medrese, Bursa’da cami, zaviye, misafirhane ve imaret, Kandıra’da bir cami inşa ettirmiş, bunlara da vakıflar tahsis

¹¹⁰ İsmet Miroğlu, “Türk İslam Dünyasında Vakıfların Yeri”, *Vakıf Haftası Dergisi*, Sayı: 2, Ankara, 1984, s. 123.

¹¹¹ Ömer Lütfi Barkan, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler”, *Vakıflar Dergisi*, Sayı: 2, Ankara, 1942, s. 292-294.

¹¹² Yediyıldız, *a.g.e.*, s. 259.

etmiştir¹¹³. Sultan Orhan’la başlayan Osmanlı Selâtin Vakıfları, diğer Osmanlı padişahları tarafından devam ettirilmiştir.¹¹⁴

Yine vakıflar sayesinde, güçlü devlet tarafından mülkiyet haklarının çiğnenmesi engellenmiş, zengin mimari miras korunabilmiş, toplumu zor duruma düşürebilecek ağır vergi yükünün kaldırılabilmesi sağlanmış, arazilerin İslam hukuku gereğince parçalanması önlenmiş, yaşlılık ve maluliyet maaşları verilebilmiş, sigortanın bilinmediği bir çağda ilkel olarak da olsa loncalar ve mahalle halkı için sigorta sağlanmış, insanların kullanabileceği liman, deniz feneri, çeşme, sarnıç, kütüphane, çeşme, kaldırım gibi her türlü binalar yapılmış, şehirlerde kaleler ve surlar inşa edilerek şehir savunmasını, hatta haccın gerçekleşmesini ve İslam’ın yayılmasını da sağlamıştır.¹¹⁵

Maliki, Hanbeli, Şafi, Caferi, Zeydi gibi İslam mezhepleri vakıf kuruluşu için daha esnek davranırken, Osmanlı’nın genel olarak benimsediği Hanefî mezhebi ise vakfi dar bir alana sıkıştırmış ve katı bir tutum izlemiştir¹¹⁶. Fakat Osmanlı’daki vakıf görüşü daha sert tutumlarıyla öne çıkan ve hatta vakfi reddeden Ebu Hanife ve İmam Muhammed’e değil, daha esnek bir tutum sergileyen Ebu Yusuf’a göre şekillenmiştir. Örneğin Ebu Hanife ve İmam Muhammed’e göre vakıfta gelir aileye intikal ediyorsa vakıf geçersizdir. Fakat Ebu Yusuf’a göre vâkıf , vakfından ailesine gelir sağlayabilir. Osmanlı’da bunu kabul etmiş ve böylece Osmanlı pratiğinde, Aile Vakıfları önemli bir yer tutmuştur. Aile vakıflarının bu kadar çok sayıda olması ve devlet tarafından müsaade

¹¹³ Ali Himmet Berki, “Vakıf Kuran İlk Osmanlı Padişahı”, *Vakıflar Dergisi*, Sayı: V, Ankara, 1962, s. 127-128

¹¹⁴ Şimşek, a.g.m., s. 208.

¹¹⁵ Murat Çizakça, “Osmanlı Dönemi Vakıflarının Tarihsel ve Ekonomik Boyutları”, *Tüsev Yayınları* İstanbul, 2009, s. 22-23.

¹¹⁶ Yavuz, a.g.t., s. 10.

görmesinin en önemli nedenlerinden birisi, bu tür vakıflar sayesinde servetin bir sosyal güvenlik mekanizmasına dönüşmesi ve bir işveren görevi görmesidir.¹¹⁷

Fatih Sultan Mehmet zamanında, devlette o zamana kadar uygulanan vakıf sisteminde bir değişikliğe gidilmiş ve Fatih vakfedilen miri arazileri, şeriata aykırı olduğu gerekçesiyle istimlak etmiştir. Ona göre, devlete ait bu tür arazilerde kişilerin, özel hayır kurumları kurması doğru değildir. Bu durum, vakıflar sayesinde geçinen kimselerde hoşnutsuzluk ve şikayetlere neden olmuş, bu hoşnutsuzluk ve şikayetler, padişah II. Bayezid'in istimlak edilen vakıf arazilerini vakıflara geri vermesine kadar devam etmiştir.¹¹⁸

Aslında Tanzimat öncesi için Osmanlı'da vakfı tanımlayan hukuki bir düzenlemeye rastlanmaz. İslamiyet'teki "fakirlerden başkasına vakıf yapılmaz" lafzı ise Osmanlı'da pek kendisine geçerlilik bulamamıştır ve bu yüzden de Osmanlı Devleti'nde, evlatlık vakıflar çoğunluktadır¹¹⁹. Aslında bu durum, örneğin aile mirasında bütünlüğü sağlama ve soyundan gelenlere irsi meslekler bırakma olgusu, bugün bile toplumumuzda rastlanan durumlar olması bakımından şaşırtıcı değildir. Böylece hem devlet müsadereğine karşı mal ve mülk korunması sağlanıyor, hem de kişi kendi soyundan gelenlere parçalanmamış ve her türlü tehdiye karşı korunmuş bir miras bırakmış oluyordu. Ayrıca bunun yanında işin manevî hazzı da unutulmayarak, kişinin ölümden sonra isminin yaşaması da sağlanıyordu.¹²⁰

Osmanlı'da askerî, adli, idari hizmetler genelde devlet tarafından karşılanan hizmetlerdi. Dini ve kamusal işlerin teşkilatlanması ve muhafazası ise devletin görev alanı

¹¹⁷ Yavuz, *a.g.t.*, s. 14-15.

¹¹⁸ Şimşek, *a.g.m.*, s. 209.

¹¹⁹ Akgündüz, *a.g.e.*, s. 43.

¹²⁰ Yedi yıldız, *a.g.e.*, s. 265-266.

arasına girmiyordu ve bu da bir çok ihtiyacın açıkta kalmasına sebep oluyordu¹²¹. İşte bu din ve kamusal hizmetleri, devletin gözetimi altında şahıslar ve vakıflar karşılardı. Bunlar ulaşım, şehrin geliştirilmesi, şehirdeki ticaretin canlanması ve devamı, bedava konaklama, sosyal güvenlik, fakirler ve muhtaçlara yardım, cami, medrese, mektep, imarethane, misafirhane, han ve hamam yapımı, yol, köprü, halk sağlığı, eğitim-öğretim, su ihtiyacı gibi hizmetlerdi¹²². Yani yurt savunması ve ülke yönetimi dışındaki tüm gereksinmeler, vakıflar tarafından karşılanmaktaydı¹²³. Yapılan araştırmalar ve kayıtlar vakıfların, imar konusunda, Osmanlı Devleti içinde devletten çok daha fazla yer işgal ettiğini göstermektedir¹²⁴. Vakıflar aynı zamanda, sosyal yardım yatırımlarını yürüten mali bir kurum ve bu kesimlerde hizmet veren müderris, şeyh, katip gibi kişilerin maaşlarını ödeyen ve cari harcamaları finanse eden bir kurum olarak devlete katkı sağlamaktaydılar.¹²⁵

Bu kurumlar, Osmanlı'da serbest ekonomi kurallarına ve yerinden yönetim esaslarına göre faaliyet gösteren, her biri ayrı hükmi şahsiyete haiz, devletin yükselme ve duraklamasına paralel hizmet alanları da daralmış veya genişlemiştir kurumlardır¹²⁶. Vakıfların gelişmesindeki önemli bir etken ise, toplumun zengin olup hayırda bulunmayanları ayıplayacak bir seviyeye ulaşmış olmasıydı. Bu olay Osmanlı toplumunda, hayır işleme konusunda, sosyal bir baskı veya günümüzün deyişiyle bir mahalle baskısı

¹²¹ Yediyıldız, *a.g.e.*, s. 42.

¹²² Yüksel, *a.g.e.*, s. 153; Yediyıldız, *a.g.e.*, s. 45-46.

¹²³ Çağatay, "Sultan Murad Hüdavendigâr...", s. 33.

¹²⁴ Yediyıldız, *a.g.e.*, s. 45.

¹²⁵ Ahmet Tabakoğlu, "Klasik Dönem Osmanlı Vakıf Sistemi", *Cumhuriyetin 80. Yılında Uluslararası Vakıf Sempozyumu Kitabı*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2004, s. 25.

¹²⁶ Öztürk, *a.g.m.*, s. 42.

olduğunu bize göstermesi bakımından önemlidir ve bize Osmanlı vakıflarının neden bu kadar geliştiğini gösteren bir olgu olabilir.¹²⁷

Osmanlı toprak sistemi, kendisinden önceki İslam, Türk veya Bizans devletlerinden alınmış örneklerle oluşturulmuş olsa da, kendi orijinal özelliğini yansıtan kurumlar ve uygulamalar da göstermiştir. Devlet toprakları, her dönemde olmasa bile, genel olarak idari açıdan üç ana şekilde sınıflandırılırdı. Bunlardan birincisi fetih sırasında mülkiyet hakkı Müslümanlara devredilen ve intikale elverişli öşür topraklarıydı. Bir diğer çeşit ise, fetih sırasında mülkiyeti yerli halka bırakılan ve adına “Haraç arazisi” denilen topraklardı. Buranın sahipleri, sahip oldukları arazinin haracını ödemekle yükümlüydüler. Arazi-i mirîye denilen ve Anadolu ile Rumeli topraklarının tamamını kapsayan topraklar ise mülkiyet olarak tamamen devlet aitti ama vergileri ödemek kaydıyla reayaya bırakılmıştı¹²⁸. Bu arazilerin vakıf haline getirilebilmesi için ise iki yol izleniyordu;

1- İhyâ: Herhangi işe yaramaz ve kullanılmayan toprağı canlandıranlara yani kısaca “ihyâ” edenlere canlandırdıkları bu toprakların mülkiyetiyle verilmesiydi. Böylece bir toprak mülkiyeti elde etmek isteyenler kullanılmayan toprakları işliyorlar ve yerleşim yerlerinin etrafı da bağ ve bahçelerle çevriliyordu.

2- Temlikhane-i Hümayûn: Toprağın kişilere padişah tarafından ihsan yoluyla verilmesiydi. Böyle durumlarda sadece toprak değil han, hamam, gibi mülkiyeti devlete ait yerler de padişah izniyle özel mülke dönüştürülebiliyordu. Fakat bu sistem, bir süre sonra tımar sisteminin bozulmasına neden olmuştur.¹²⁹

¹²⁷ Yedi yıldız, *a.g.e.*, s. 69.

¹²⁸ Yedi yıldız, *a.g.e.*, s. 123-124.

¹²⁹ Yedi yıldız, *a.g.e.*, s. 128.

Osmanlı'da vakıflar, hem servet transferini hem de gelir transferini sağlayan kurumlardı. Üst tabakaya ait sınıfların kurdukları vakıflar sayesinde, sosyal yapı içerisindeki gelir-servet dağılım dengesizliği de hafiflemiş oluyordu¹³⁰. Devlete ait gelirlerle vakıf kuranlar Divan-ı Hümayûn ve yönetim kademesindeki üst düzey görevliler, beyler ve tarikat şeyhleriydi. Üst düzey görevlilerin kurduğu vakıfların çoğunluğu, devlet gelirinden sağlanan payların direkt olarak nesillerine bırakmalarının uygun olmayacağı düşüncesinden olsa gerek, yarı hayrî-yarı zürî vakıflardı. Tarikat şeyhleri ise dinî nüfuzlarından dolayı devlet geliri sağlamışlar ve bu gelirlerle vakıf kurmalarıdır. Hem kul asıllılar, hem de hürler vakıf kurmakta serbesttiler fakat kul asıllıların, vakıf kurmadan önce efendilerinden izin almak zorunluluğu vardı.¹³¹

Osmanlı'da vakıf kurumu anlatılırken önemle belirtilmesi gereken bir husus da, vakıfların sadece İslamî olmadığıdır. Osmanlı Devleti, müslüman vakıflarının yanı sıra, gayrimüslim vakıflarına da müsaade etmiştir. Osmanlı gayrimüslim vakıfları, fetihden önceki işlevleri ile çalışmalarına devam etmişler ve kendi cemaatlerinin hizmetlerini görmüşlerdir. Osmanlı gayrimüslim vakıfları Bizans sisteminin bir devamıdır ve Osmanlı bunları kendi sistemine entegre ederek bünyesine katmıştır. Özellikle Balkanlar'da bu şekilde çok sayıda vakıf hayatlarını Osmanlı fetihleri ardından devam ettirmişlerdir.

Osmanlı toprak hukukuna göre çiftçiye, tasarruf hakkı elinde bulunan topraklar üzerinde vakıf kurma yetkisi tanınmamıştır. Fakat bu topraktan elde edilen vergi geliri özel mülkiyet sayılarak, bunun vakfedilmesine izin vardır. İşte bu yolla kurulan yani kamu kaynaklarının vakfedilmesiyle oluşan ve gayr-i sahih vakıf adı verilen bu tür vakıflara imparatorlukta çokça rastlanmıştır. Daha çok üst düzey yöneticilerin kurduğu bu tür

¹³⁰ Öztürk, a.g.m., s.43.

¹³¹ Yüksel, a.g.e., s. 43 ve 97.

vakıflar aynı zamanda bir devlet kurumu olarak da kabul edilebilir çünkü hem yönetim hem de denetim devlet görevlilerine aittir. Aynı zamanda kullanılan fonlar da vergi yoluyla elde edilen kamu gelirleridir. Bu vakıflarda kurucunun kendisine ve ailesine maddi çıkar sağlaması söz konusu değildir fakat amaç dinî olmuş olsa da, özellikle sultanlar tarafından kurulan vakıflar yönetimin siyasi, sosyal ve ekonomik projeleri için bir aracı olarak işlev görmüşlerdir. Sultan ve saray çevresi tarafından kurulan bu tür vakıflar, özel kişiler tarafından kurulan vakıflara göre sayıca az olmalarına rağmen, kaynak ağırlığı bakımından çok daha büyük bir oran oluşturmuşlardır.¹³²

Vakıfların hızla yayılarak, devlet kaynaklarını kurutan bir duruma gelmesi zaman zaman hükümdarların da tepkisini çekmiş ve vakıfları kapatmak veya kısıtlamak için uğraş verenler olmuştur. Örneğin Mısır Memlûk Sultanı Kansu bunlardan biriydi ve yetkilerin kısıtlanması konusunda dinin ileri gelenlerinden olur almıştı¹³³. Burada ilginç olan bu hükümdar adına çok fazla sayıda vakfın bulunmasıdır ki hala Çukurova’da, özellikle Tarsus civarında bu hükümdar adıyla anılan vakıflar vardır. Osmanlı Devleti’nde ise Fatih Sultan Mehmet, gelir kaynakları özel mülk haline getirilen vakf-ı irsadilerin bir kısmını iptal ederek, vakıfların gelişigüzel biçimde yayılmasını durdurmak istediye de, durum II. Bayezid zamanında yine eski halini almıştır. Vakıflarla ilgili tartışmalar Koçi Bey Risalesi’ne kadar uzanmış ve bu risalede vakıfların şer’i hükümlere aykırı olmaları eleştirilmiştir.¹³⁴

Osmanlı vakıfları, kuruluşlarını tamamlayabilmeleri için çeşitli aşamalardan geçmek zorundaydılar. Bu aşamalardan ilki, kurulacak vakfın düşünce tasarımının oluşturulmasıydı. Ardından vakfın hizmet vereceği binalar oluşturulur, gelir kaynakları

¹³² Güran, *a.g.e.*, s. 5-6-7-8.

¹³³ Yediyıldız, *a.g.e.*, 59.

¹³⁴ Yediyıldız, *a.g.e.*, s. 132.

belirlenir ve en son aşama olarak da vakıf, mahkeme yani kadı onayına sunulurdu¹³⁵. Vakıflar siyasal, ekonomik ve kültürel kurumlar olmalarından dolayı doğrudan kadı gözetimi ve denetimi altındaydılar ve bu sistem Osmanlı öncesi devletlerin kontrol mekanizması ile aynıydı. Osman Gazi zamanında bu görevi Başkadı denilen Hakimü'l-hükkam yaparken, daha sonraki dönemlerde görev, Kadı-asker tarafından yerine getirilmişti. Fakat bazı vakıf kurucuları denetimden kaçmak için bir takım hilelere başvuruyorlardı ki bunlardan en çok kullanılanı, denetimin kendi belirledikleri kişiler tarafından yapılmasıydı. Vakfiyede koşulan şartlara uyulmak zorunda olunması, bu durumun kullanılabilmesindeki en önemli etkendi ve böyle vakıflar kadılar tarafından denetlenemiyordu. Bu tür vakıfların denetlenmesi için tek yol, vakıf nazırından izin alınmasıydı.¹³⁶

Osmanlı toplumunda vakıflar kuruluştan itibaren yüklendikleri toplumsal, kültürel ve ekonomik vazifeler sayesinde zamanla çok önemli kurumlar haline gelmişlerdi. Öyle ki bu kurumlar sadece bu yönleriyle değil has, zeamet ve tımar gibi büyük bir “özerk yönetim alanı” oluşturmaları bakımından da çok önemliydiler. Çünkü büyük bir vakfın başındaki yöneticiler hem toprağı yönetme, hem de vergileri toplama konusunda yetkili kişilerdi Sultan veya Selâtin vakıflarında gelirlerin kamu kaynaklarından sağlanması, yönetimin direk müdahaleleri için güçlü bir yasal dayanak oluşturarak, vakfa ait kaynakların kolayca müdahale edilebilecek duruma gelmesine yol açmıştı. Bu tür vakıflar iç işleyiş bakımından bir otonomiye sahip olsalar da, gelirlerini belirlenmiş şekilde kullanıp kullanmadıkları, devlet yönetiminin daima yakın denetimi altında olmuştur¹³⁷. Özellikle denetim, Osmanlı'nın bu kurumlar açısından en önem verdiği durum olmuştur.

¹³⁵ Öztürk, a.g.m., s. 41.

¹³⁶ Yediyıldız, a.g.e., s. 186-187-188.

¹³⁷ Güran, a.g.e., s. 9-10-11.

Haremeyn ve Selâtin vakıfları dışında kalan diğer vakıfların denetimi hem kadılar , hem de büyüklüğüne göre her sancağa veya iki yakın sancağa atanan özel müfettişler ve nüzzar denilen görevliler tarafından yapılmıştır¹³⁸. Aynı zamanda İstanbul'da üç, Edirne ve Bursa'da birer tane olmak üzere sadece vakıflarla ilgili anlaşmazlıklara bakan müfettiş kadılar da görev almışlardır¹³⁹. Bu arada bazı vâkıflar, vakıflarına bir denetçi tayin etmeyip, denetim işini bey, beylerbeyi, paşa hatta vezir-i azam gibi aynı zamanda devletin de yönetim ve denetim mekanizması içinde bulunan kişilere bırakmışlardır¹⁴⁰. Hükümdarlar da vakıfların denetlenmesi işine önem veriyorlardı ve kendilerine ait vakıfların denetimi için, güvendikleri kişileri görevlendirme yolunu seçmişlerdi. Böylece hem vakıfların yönetim işi halledilmiş oluyor hem de çok önemli sayılara ulaşan sultanlara ait vakıflar birer bakanlık şeklinde kontrol ediliyorlardı. Örneğin Fatih Sultan Mehmet İstanbul'daki vakıflarının nezaretini Veziriazam Mahmud Paşa'ya vermiş ve böylece, Sadr-ı Âli Nezareti oluşmuştu. II. Bâyezid ise bu işi Şeyhülislâm Alâeddin Ali Efendi'ye vermiş ve Şeyhülislam Nezareti, Hürrem Sultan da Hadım Mehmet Ağa'ya vererek, Kapı Ağası Nezareti meydana getirilmişti.¹⁴¹

Vakıflar devlet içinde zamanla o kadar önemli bir yer tutmaya başladılar ki, XVI. yüzyılda devlet topraklarının beşte biri vakıf topraklardan oluşmaktaydı¹⁴² ve yine XVIII. yüzyıla gelindiğinde vakıfların yıllık gelirleri, devlet gelirlerinin yarısına yakın bir bölümüne yükselmiş durumdaydı¹⁴³. XVIII. yüzyıldaki Osmanlı'da kurulmuş vakıfların genel durumuna bakıldığında, bunların sadece dini amaçlara yönelik olmadıkları da

¹³⁸ Yüksel, *a.g.e.*, s. 62.

¹³⁹ Ali Akyıldız, *Tanzimât Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilâtında Reform (1836-1856)*, Eren Yayınları, İstanbul, 1993, s. 145.

¹⁴⁰ Yüksel, *a.g.e.*, s. 64.

¹⁴¹ Akyıldız, *a.g.e.*, s. 145.

¹⁴² Akyıldız, *a.g.e.*, s. 144.

¹⁴³ Yedişildiz, *a.g.e.*, s. 203.

görülebilmektedir¹⁴⁴. Yine bu yüzyıldan itibaren, genel konjonktürde meydana gelen değişikliklere paralel olarak bu kurumun eğitim programlarını kalıplaştırması, kendi içine kapanması ve irsi eğitimciler kullanması nedeniyle Türk toplumunun kültürel gelişimini durdurduğu da söylenebilir.¹⁴⁵

Vakfiyeler, 1826 yılında Evkaf Nezareti'nin kurulmasına kadar kadılarca onaylanmış ve bir örnekleri şer'iyeye sicillerinde saklanmıştır. 1826'da ise II. Mahmut tarafından kurulan Evkâf Nezaretine bağlanmışlardır¹⁴⁶. Bu döneme kadar vakıflar, bağımsız kurumlar olarak yaşamışlar ve merkezi teşkilatla yönetilmemişlerdir. Bu dönemler içerisinde vakıf idaresi, vâkıfın şartlarına göre düzenlenmiştir. Bu durumun en önemli sonucu ise vakıfların bir müddet sonra, dolaylı yoldan da olsa vakfi kuran ailenin eline geçmesine sebep olmasıdır¹⁴⁷. Çünkü vakfın yönetimi eğer vakfiyede kimseye şart koşulmamışsa, yönetim sağ olduğu sürece vâkıfa aittir ve özellikle XVII ve XVIII. yüzyıldan itibaren yönetimin aile bireyleri ile yakın akrabalarından oluşması bir gelenek halini almıştır.¹⁴⁸

1826 yılından itibaren vakıfların Evkâf Nezareti'ne bağlanmasıyla bu nezaret, bütün vakıfların denetiminin kendisine bağlandığı bir makama dönüşmüştür. Bu dönemde nezarete bağlanan vakıflar ikiye ayrılmıştır:

1- Mazbut Vakıflar: Vakfın soyu kesilip, mütevellisi nezaretçe atanan vakıflardır.

¹⁴⁴ Yediyıldız, *a.g.e.*, s. 83.

¹⁴⁵ Yediyıldız, *a.g.e.*, s. 265.

¹⁴⁶ Çağatay, "Vakıf ve Tarihi Gelişimi", s. 12.

¹⁴⁷ Yediyıldız, *a.g.e.*, s. 176.

¹⁴⁸ Yüksel, *a.g.e.*, s. 57.

2- Mülhak Vakıflar: Mütevellisi vâkıfı tarafından atanan vakıflardır.¹⁴⁹

I.5.1. Osmanlı'da Para Vakıfları

Osmanlı Devleti'nde ekseriyetle görülen ve vakıf denildiği zaman akla ilk gelen vakıf türü olan gayrimenkul vakıfların yanı sıra, menkul vakıflar da zamanla artarak önemli bir sayı ve işlem hacmine ulaşmışlardı. Para vakıflarının Osmanlılardan önce uygulandığına dair bilinen bir örnek yoktur¹⁵⁰. Bu tip vakıflar XV. Yüzyıldan itibaren Osmanlı içinde görülmeye başlamışlar ve XVI. yüzyılın ortalarından itibaren, Osmanlı vakıf sistemindeki genişlemeye bağlı olarak¹⁵¹, tüm Anadolu ve Rumeli'de yaygınlaşmışlardır.¹⁵²

Murat Çizakça'ya göre para vakıflarının kökeni Roma'ya dayanır. Sistem, oradan İslam dünyası ve oradan yine Avrupa'ya geçmiş ve Avrupa'da "Monti di Pieta" adıyla bankalara dönüşmüştür. Batıda bu vakıfların gelişimi şu şekilde olmuştur; Toplanan paralar % 12 ile faize veriliyor, vakfa para getirenlere ise, ödül olarak, % 9'luk bir faiz ödeniyordu. Bu durum sonucunda insanlar tasarruflarını değerlendirmek amacıyla vakıflara para yağdırmaktaydılar. Toplanan bu paralarla işlem hacmi büyüdü, her işlemde % 3 kazanç sağlandı ve kazanç da hayır işlerinde kullanıldı. Böylece hem vakıflar bankaya dönüştürülmüş oldu hem de insanlar tefecilerin elinden kurtarıldı.¹⁵³

¹⁴⁹ Cansel, a.g.m., s. 323.

¹⁵⁰ Tahsin Özcan, *Osmanlı Para Vakıfları, Kanûni Dönemi Üsküdar Örneği*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2003, s. 11.

¹⁵¹ Tahsin Özcan, "İbn Kemal'in Para Vakıflarına Dair Risâlesi", *İslam Araştırmaları Dergisi*, Sayı 4, İstanbul, 2000, s. 31.

¹⁵² Cafer Çiftçi, "18.Yüzyılda Bursa'da Para Vakıfları ve Kredi İşlemleri", *Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Tarih Araştırmaları Dergisi*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 2004, Sayı: 36'dan Ayrı Basım, s. 79.

¹⁵³ Murat Çizakça, "Osmanlı İmparatorluğunda Finans Kurumlarının Evrimi", *Active Dergisi*, Yr: 2001, No: Active Activity / Osmanlı Bankası / Voyvoda Caddesi Toplantıları, s. 4.

Para vakfı dediğimiz vakıfların büyük çoğunluğu vakıf binalarının bakımını ve tamirini finanse eden, buradaki çalışanların ücretini ödeyen, esnaf veya mahalle ihtiyaçlarını karşılayan kurumlar olarak görülebilir. Fakat bunların yanında sermayesi gayrimenkuldan oluşan ve bundan elde edilen gelirle bütün sayılan işleri yapan vakıflar da bulunmaktadır. Yani para vakfı, sermayesi para olan bir kurumdur. Bu tür vakfın amacı sermayenin işletilmesi ve harcama yapılacak işler için gelir elde etmektir¹⁵⁴. Para vakıflarının sermayesi ya başlangıçta vakf edilmiş olan sermayeden veya vakfa ait diğer gayrimenkulların kiralanması yoluyla gelen paralardan oluşurdu.¹⁵⁵

İslamî sistem içinde tartışılan an önemli konuların başında faiz gelir. Bazıları tarafından faiz şiddetle reddedilmiş ve her türünün dinde yeri olmadığı söylenmiştir. Buna göre faiz kutsal-dışı bir kurumdur ve faizi gelir kabul eden para vakıfları, bu yasağı kutsallaştırma yolundaki araçlar olduğu için bu vakıflarda dinen caiz değildir¹⁵⁶. Başka bir bakış açısına göre ise faiz, İslam'da çoğunlukla şekil olarak ele alınmış ve bu konuda çağın gerekleri göz ardı edilerek, devamlı bir tartışma konusu olmuştur. Göz önüne alınmayan başka bir durum ise, İslamda aslında yasak olanın faiz değil, ribâ adı verilen aşırı faiz olmasıdır¹⁵⁷. Ribâ'dan kasıt aşırı veya başka bir deyişle kat-kat faizdir ve İslam ribâ ile birlikte, bunun uygulanış biçimi olan tefeciliği de yasaklamıştır.¹⁵⁸

Bu konuda, aynı vakıf konusunda olduğu gibi, hem mezhepler arasında, hem de aynı mezhebin ileri gelenleri arasında önemli görüş farklılıkları bulunmaktadır. Örneğin Ebu Hanife, menkul eşyanın vakfını kat'i olarak yasakladığı halde Ebu Yusuf, gayri

¹⁵⁴ Çiftçi, "18. Yüzyılda...", s.80-81.

¹⁵⁵ Yediyıldız, *a.g.e.*, s. 144.

¹⁵⁶ Yediyıldız, *a.g.e.*, s. 199.

¹⁵⁷ Neşet Çağatay, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Riba-Faiz Konusu, Para Vakıfları ve Bankacılık", *Güncel Konular Üzerine Makaleler*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1994, s. 61-62.

¹⁵⁸ *Kur'an-ı Kerim*, II/275-280, III/130, IV/160-161, XXX/39.

menkulün tamamlayıcısı veya faydalı unsur olduğu takdirde, menkul vakfına müsaade etmiştir. Yine aynı mezhebin önemli müçtehitlerinden olan Züfer, gayrimenkula bağlı olsun olmasın menkulün vakfını, hatta kullandıkça tükenebilen şeylerin vakfını kabul etmiştir¹⁵⁹. Maliki mezhebi para vakfının caiz olduğu üzerinde birleşir ve vakıfta ebedilik şartı aramaz. Şafii ve Hanbeliler ise süs eşyasının vakfını kabul ederken, diğer menkullerin vakfi konusunda ihtilafa düşmüşlerdir.¹⁶⁰

XIII. yüzyılda Anadolu Selçukluları devrinde ahiler kendi aralarında yardım amacıyla, para vakıflarını andıran, Esnaf Sandıkları denilen bir sistem kurmuşlardı. Yine 1888’de kurulan Ziraat Bankası’nın temelinde, 1860’larda Mithat Paşa tarafından, Niş-Tuna valiliği sırasında oluşturulan Memleket Sandıkları adlı, halka düşük faizli borç veren bir kurum vardır.¹⁶¹

Aslında Osmanlı’da bu kurumun ortaya çıkışı II. Murad veya en geç Fatih Sultan Mehmed döneminde olmalıdır. Para vakıflarına ait ilk bilgi, Edirne’de 1423 yılında 10 bin akçelik bir meblağın, Yağcı Hacı Muslihiddin tarafından vakfedilmesidir¹⁶². Fatih, faizi sayesinde yeniçeri ocaklarına verilecek etlerin zamanla oluşacak fiyat artışını telafi etmek üzere, 24 bin altın vakfetmiştir¹⁶³. Bu ilk dönemlerde para vakıflarının henüz sayı ve hacim yapısıyla vakıf sistemi içerisinde çok önemli bir yer işgal etmemesi, hukuki yönünün tartışılmasını da gereksiz kılmıştır.¹⁶⁴

¹⁵⁹ Yediyıldız, *a.g.e.*, s. 92.

¹⁶⁰ Betül Aşar, *İslam Hukuk Tarihinde Para Vakıfları ve Finansman Kaynağı Olarak Kullanılması*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuzmayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, 2011, s. 5.

¹⁶¹ Çağatay, “Vakıf ve Tarihi Gelişimi”, s. 13.

¹⁶² Jon E. Mandaville, “Usurious Piety: The Cash Waqf Controversy in the Ottoman Empire”, *International Journal of Middle East Studies*, 10, 1979, s. 290.

¹⁶³ Çağatay, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Riba-Faiz...”, s. 69-70.

¹⁶⁴ Özcan, “İbn Kemal’in...”, s. 31.

Para vakıflarıyla ilgili Osmanlı özelindeki ilk görüşlerin, XV. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkmaya başladığı ve ilk dönemlerdeki bu konuyla ilgili tartışmaların, ulema arasında ciddi bir görüş ayrılığına yol açmadığı söylenebilir. Bu dönemin tanınmış hukukçusu Molla Husrev, konu ile ilgili doktrin tartışmalarına girmeden, para vakıflarının caiz olduğunu belirtmiş ve şeyhülislamlığı sırasında para vakıflarını tescil etmiştir. Onun öğrencilerinden olan Ahi Çelebi ise, onun aksine bu konudaki tartışmalara yer vererek, para vakfının cevâzının örfeye dayandığını vurgulamıştır.¹⁶⁵

1500'lü yılların ikinci çeyreğinden itibaren, Osmanlı içinde para vakıflarının caiz olup olmadığı hakkındaki tartışmalar yoğunlaşmıştır. Bunların en önemlilerinden birisi, İbn Kemal'in para vakıfları hakkındaki risalesidir¹⁶⁶. Kemalpaşazade adıyla da bilinen ve asıl adı Şemseddin Ahmed Çelebi olan İbn Kemal, Osmanlı Devleti'nde Kazaskerlik yapmış ve 1526 yılından 1534 tarihine kadar Şeyhülislamlık görevinde bulunmuş bir devlet adamıdır. Yazdığı risale aslında, Osmanlı'da daha sonra şiddetlenecek olan para vakıfları ile ilgili tartışmaların ateşleyicisi olmuştur. İbn Kemal'in risalesi, konuyu özet bir şekilde ele alıp, birkaç nakille sonuca gitmek istemesi nedeniyle çok derinlik gösteren bir eser olmasa da türünün ilki olması bakımından önemlidir.¹⁶⁷

İbn-i Kemal, eserinde para vakıfları konusunda müctehid imamlar arasında tartışmalar olduğunu vurgularken, pratikte bu vakıfların hızla çoğaldığından bahsetmekte ve kendisinin de para vakıflarının caiz olduğu görüşünü tercih ettiğini belirtmektedir. Ona göre ihtilaf, zamanın değişiminden ileri gelmekteydi ve eğer para vakıflarına karşı çıkan imamlar farklı bir dönemde yaşasalardı, onlar da İmam Züfer gibi para vakıflarının caiz olduğuna karar verebilirlerdi. İbn Kemal'in görüşüne ileri sürdüğü bir başka gerekçe ise

¹⁶⁵ Okur, a.g.m., s. 41.

¹⁶⁶ Özcan, "İbn Kemal'in...", s. 31.

¹⁶⁷ Özcan, "İbn Kemal'in...", s. 32.

yangınlar nedeniyle vakıf gayrimenkullarının zarar görmesi ve para vakıflarında böyle bir tehlikenin olmamasıdır. Ona göre, bir kadı tarafından verilen bir hüküm, bir başka kadı tarafından bozulamaz. O zaman, bir kadı eğer para vakfına olur verir ve vakfı tescil ederse, diğer kadılar da bu hükmü geçerli saymalıdır.¹⁶⁸

Bu dönemde yaşanan para vakıfları ile ilgili esas tartışmaların odağında, her ikisi de Şeyhülislamlık'a kadar yükselmiş olan Çivizade Şeyh Mehmed Muhyiddin Efendi ile Ebussuud Efendi yer almıştır. Şeyhülislamlık'tan alınmasının ardından Rumeli Kazaskerliği'ne atanan Çivizade'nin, bu dönemde para vakıflarının meşrûluğu konusunu münakaşa konusu yapması, bu vakıflarla ilgili tartışmaların alevlenmesine sebep olmuştur¹⁶⁹. Çivizade sonuçta, Kanunî Sultan Süleyman'a tesir ederek para vakıflarını yasaklatmış, bu durum halk arasında alışlagelmiş bir geleneğin ortadan kaldırılması olarak görülerek, tedirginlikle karşılanmıştır¹⁷⁰. Para vakıflarına 1545 yılında koyulan bu yasak, sadece kısa bir süre için geçerli olabilmiştir. Çivizade'nin 1547'deki ölümünün hemen ardından, Ebussuud Efendi'nin çabalarıyla, 1548'de yine Kanunî Sultan Süleyman tarafından, yasak kaldırılmıştır.¹⁷¹

Ebussuud Efendi 1545'te Şeyhülislamlık'a getirilmesinin ardından, ilk iş olarak bu tür vakıfların şeriata uygun olduğu, bir ferman vasıtasıyla devlet tarafından kabul edilmiştir¹⁷². Ebussud Efendi, görüşlerini İmam Muhammed'e dayandırmış ve bunun para vakıflarının temellendirilmesinde en sağlıklı yol olduğu görüşünü benimsemiştir¹⁷³. Ona göre, böyle faydalı bir müesseseyi yok etmek, asırlardır yerleşmiş olan idari ve toplumsal

¹⁶⁸ Özcan, "İbn Kemal'in...", s. 33-34.

¹⁶⁹ Akgündüz, *a.g.e.*, s. 152-153; Okur, *a.g.m.*, s. 42.

¹⁷⁰ Şimşek, *a.g.m.*, s. 210.

¹⁷¹ Mehmet Gel, "Kanunî'nin Para Vakfı Yasağını Kaldıran 1548 Tarihli 'Hüküm-i Şerif'inin Yeni Bir Nüshâsı", *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, Cilt 4, Sayı 7, Ankara, 2010, s.185-190.

¹⁷² Akgündüz, *a.g.e.*, s. 152-153.

¹⁷³ Okur, *a.g.m.*, s. 46.

düzeni alt-üst etmek demektir. Ebussuud Efendi, bu konuyla ilgili yazdığı risalede, geçmiş ulema görüşlerine göre bu kurumların devamının önemini belirtmiştir¹⁷⁴. Ebussuud Efendi'nin, para vakıfları uygulamasındaki çizdiği çerçeve örfün yanı sıra, Hanefi mezhebine göre şekillenmiştir. Zaten Ebussuud Efendi'nin, Osmanlı Devleti'nin hukuki yapılanmasındaki örfi ve şer'i hukukun uyumuna yaptığı katkı, herkes tarafından kabul edilen bir olgudur. Osmanlı içindeki para vakıflarının bu dönemden itibaren, Cumhuriyet dönemine kadar devam eden yaklaşık dört asırlık uygulamalarının hukuki temelleri, Ebussuud Efendi sayesinde ortaya çıkmıştır.¹⁷⁵

Kanunî dönemi Halveti şeyhlerinden olan Sofyalı Bâli Efendi ise özellikle Çivizade'ye yazdığı mektuplarla, yasağın uygulamada yol açtığı sıkıntılara dikkat çekmiş ve para vakıflarının serbest bırakılmasında önemli bir etken olmuştur. Bâli Efendi, para vakfı ile ilgili tartışmalara doğrudan katılmış, bu vakıfların yasaklanmasının ortaya çıkardığı toplumsal sıkıntılar ve bu konudaki popüler tepkileri dile getirmiştir. Ona göre, üç yüz yıldır alışlagelmiş bu vakıfların kaldırılması, toplumda fitne ve karışıklığa sebep olacak, aynı zamanda vakıflar sayesinde hizmet veren kurumlar da yok olacaktı. Bu mektupların en önemli özelliği, tartışmayı teorik alandan, pratiğe yöneltmek, para vakfı ile ilgili yasakların gündelik hayata getirdiği etkileri göz önüne sermesi ve konunun gerçekçi-popülist bir yaklaşımla çözüme kavuşturulmasının gerekliliğini göstermesidir. Para vakıflarının Bâli Efendi'nin taleplerine uygun olarak serbest bırakılması, bu mektuplardaki savunulan eleştirilerin haklılığını göstermesi bakımından önemlidir.¹⁷⁶

¹⁷⁴ Şimşek, a.g.m., s. 211.

¹⁷⁵ Okur, a.g.m., s. 57.

¹⁷⁶ Tahsin Özcan, "Sofyalı Bâli Efendi'nin Para Vakıflarıyla İlgili Mektupları", *İslam Araştırmaları Dergisi*, Sayı 3, İstanbul, 1999, s. 125-126; Mehmet Şimşek, a.g.m., s. 211-213.

Bu konudaki tartışmalara katılanlardan birisi de Birgivî Mehmed Efendi'dir. Birgivî, Ebussuud Efendi'nin para vakıflarının cevâzına ilişkin risalesine karşı çıkmış, bu fetvanın toplumda fitneye yol açacağını savunmuştur. Birgivî'ye göre, Ebussuud Efendi'nin görüşlerini dayandırdığı İmam Züfer'in bu konudaki fikri zayıftır. Birgivî'nin üzerinde ısrarla durduğu konu, faiz yani ribâdır ve murabâhacılığa karşı çıkmıştır. Oysa para vakıfları konusunda olur veren alimler, faiz tabirini kullanmaktan kaçınmışlar ve onun yerine ribh veya muamele-i şer'iyye tabirlerini kullanmışlardır.¹⁷⁷

Bu tartışmaların ardından “menkulün vakfi hakkında örf ve adet varsa, başlı başına vakıf niteliğini taşır” kuralına da uyarak Osmanlı'da pek çok para vakfi ortaya çıkmıştır¹⁷⁸. Devlet, para vakıflarının yasaklanmasının, vakıf sisteminde bir tahribata yol açacağı ve vakıf hizmetlerinin aksayacağını görerek, bu sistemin yasaklanmasından vazgeçmiştir¹⁷⁹. Osmanlı Devleti'nde, para vakfi konusundaki bir çok aleyhte görüşe rağmen, uygulamada fetvalardaki, şer'iyye mahkemesi kararlarındaki ve Osmanlı hukukçularının eserlerindeki lehteki görüşler tercih edilmiştir.¹⁸⁰

Yapılan araştırmalar bize Osmanlı'da, ribh veya faide denilen düşük faizin ribadan tamamen farklı anlaşıldığını göstermektedir. Osmanlı'da % 15'lik faiz resmen ve şer'an kabul edilmiştir. Faiz değil ribanın yasak olduğu IV. Mehmed'in “... *şer'an muamele edenleri onu on birden ziyadeye verdirmeyeler ve ribâyı dahi kat'iyyen ettirmeyeler*” dediği narh kanunundan açıkça anlamaktayız. Bu vakıflar sadece fetvalarda değil, bazen fermanlar ve şer'iyye sicilleri gibi resmi kayıtlarda da yer almışlardır. Örneğin

¹⁷⁷ Şimşek, a.g.m., s. 215.

¹⁷⁸ Çağatay, “Vakıf ve Tarihi Gelişimi”, s. 12.

¹⁷⁹ Tahsin Özcan, “Para Vakıflarıyla İlgili Önemli Bir Belge”, *İLAM Araştırma Dergisi*, Cilt III, Sayı 2, İstanbul, 1998, s. 111.

¹⁸⁰ Samettin Başol, *Kentleşme, Ekonomi ve Sosyal Hayat Yönleriyle 17. Yüzyıl Bursa Vakıfları*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2008, s. 91.

Sultan I. Ahmed'e ait 1609 tarihli bir fermanda "ribahor" denilen tefecilerin, % 15'den fazla faiz alırlarsa, şiddetle cezalandırılacakları bildirilmektedir¹⁸¹. Muamele oranı olarak farklı rakamlar uygulanmış olsa da oranın hiçbir zaman % 20'nin üzerine çıkmasına müsaade edilmemiştir.¹⁸²

Osmanlı Şeyhülislamı, zamanın şart ve toplumsal ihtiyaçlarına göre, teorideki yasakları, pratikte uygun hale getirmeye çalışmışlardır. Arapça'da hile adıyla anılan bu yöntem, Osmanlı'nın resmi mezhebi konumunda olan Hanefilik mezhebinin diğer mezheplere göre daha serbest görüşlere sahip olmasıyla, pratikte yer bulmuştur¹⁸³. Para vakıflarının Osmanlı'da hayatta kalması, bu vakıfların İslam dünyasının diğer yerlerinde de benimsenip, yaygınlaşmasına yol açmıştır.¹⁸⁴

Osmanlı para vakıflarında sermaye, faize benzer bir sistemle işletilmekteydi. Paradan alınan faizin bir kısmı vakfın esas amacı için harcanırken, kalanı ise sermayeye eklenmekteydi. Böylece vakıf gittikçe büyüyordu. Fakat bu sınırlı bir büyüme idi. Başka bir büyüme yolu ise küçük vakıfların, para vakıflarına bağışta bulunup, bu bağışların sermayeye ilavesiydi. Ayrıca devlet tarafından faiz yasağının gevşetilmemesi, bu vakıfların birer bankaya dönüşmesini engelledi. Yine bu vakıfların tüketici kredisi verip, girişimci kredisi vermemeleri, yani büyük çaplı kredi açmamaları da bu kurumların evrimleşmesini engelleyen bir unsur oldu¹⁸⁵. O yüzden bu vakıflara "sermaye birikim kurumu" değil de sermaye dağıtım kurumu demek çok daha doğru olacaktır¹⁸⁶. Bu vakıflar mevduat toplama

¹⁸¹ Çağatay, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Riba-Faiz..." s. 76-77.

¹⁸² Özcan, "Para Vakıflarıyla İlgili...", s.112.

¹⁸³ Şimşek, a.g.m., s. 215.

¹⁸⁴ Çizakça, "Osmanlı Dönemi Vakıflarının...", s. 24.

¹⁸⁵ Çizakça, "Osmanlı İmparatorluğunda Finans..." s. 4.

¹⁸⁶ Murat Çizakça, *İslâm Dünyasında ve Batıda İş Ortaklıkları Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999, s. 115.

yetkisine sahip olmamalarından dolayı kendi öz sermayeleri ile ayakta kalmaya çalışsalar da hiçbir zaman gayrimenkul vakıfları kadar uzun ömürlü olamadılar.¹⁸⁷

XVI. yüzyıldan itibaren, para tedavül hızının artış göstermesi ve nakit talebinin düşmesi sonucunda bu sermaye dağıtım araçları, önemli bir konuma yükseldiler¹⁸⁸. Bu arada bu vakıflar, para alacak kişiler için belli kriterler belirliyorlar ve ekonomik durum bazen bu kriterlerin değişmesine veya yenilenmesine sebep oluyordu. sermayeyi işleterek vakfa kazanç sağlamak esas olduğundan, vakıf paralarının verilmesinde azami dikkat gösterilmekteydi¹⁸⁹. Genelde istenen şart, parayı alacak kişinin malî yönden güçlü, kefil sahibi veya mal rehin bırakması olmuştur. Ayrıca iflas edenlere, belalı kişilere, ihtiyarlık alameti olanlara ve müsriflere para verilmemesi şart koşulmaktaydı. Yine, geri ödemenin aynı cins para ile yapılması, istenen şartlar arasında olmaktaydı. Para verilirken bazen faiz oranı belirtilmez ve “istirbâh oluna” ibaresi konulurdu ki bu zamanla oluşacak faiz artışının göz önünde bulundurulacağı anlamına gelmekteydi.¹⁹⁰

Osmanlı’da vakıf parası ya mudabere denilen emek ve sermayeyi ayrı ayrı kişilerin koyduğu şirket kurulması ve bu şirket kârının sadakalandırılması yoluyla, ya fakirlere ticaret sermayesi verme yoluyla veya faizin yani kârın fakirlere dağıtılması yoluyla kullanılmaktaydı¹⁹¹. Her ne kadar bu vakıflar kredi kullandırmaktan kaçınırsalar ve birer sermaye dağıtım aracı olarak çalışsalar da, bazen bu yasağın delindiğine de şahit olunmaktaydı. Bu yasağın delinmesi için “karz-ı hasen, ibdâ, mudabere, muamele-i şer’iyye, akara, tebdil, icar” gibi yöntemler geliştirmişlerdi. Bunlardan en çok kullanılanı

¹⁸⁷ Yavuz, *a.g.t.*, s. 81.

¹⁸⁸ Çiftçi, *a.g.e.*, s. 35.

¹⁸⁹ Çiftçi, “18. Yüzyılda...”, s. 83.

¹⁹⁰ Yüksel, *a.g.e.*, s. 86-87.

¹⁹¹ Akgündüz, *a.g.e.*, s. 158.

ise, bir malı alıp geri verme ve hile yoluyla kredi alma yöntemi olan, muamele-i şer'iyeye yöntemiymi.¹⁹²

Bütün para vakıflarının mali yapıları, birbirinden farklı özelliklere sahiptir. Vakıflarda amaçlardan birisi de, vakfin mali durumunu korumak ve eğer mümkünse güçlendirmek olduğuna göre, vakıflar bu durumu gerçekleştirebilmek için bazı yöntemlere başvurmuşlardır. Paranın işletilme tarzının belirlendiği bu yöntemlerden en çok başvurulanı muamele-i şer'iyeye yöntemidir. Hileli satış yöntemi de denen¹⁹³ bu yönteme göre vakfin mütevellisi ile borç alacak kişi arasında bir senetleşme olmakta, nakit borçla birlikte yıllık ribh tutarı da, sanki borçluya ayrıca satılmış bir mal bedeli olarak gösterilmekteydi. Borç geri ödenirken, alınan para ile birlikte, malın bedelini de vermekte ve böylece ana para ve faiz miktarı, borç veren kişiye ödenmiş olmaktadır.¹⁹⁴

Başka bir para vakfı işletim yöntemi ise, yine sık olarak kullanıldığını gördüğümüz, bey'i istiğlâl işlemidir. "bey-i bi'l-istiğlâl"de denen bu işlemde, kişi sattığı malı geriye satın alacağını taahhüt etmekte ve bunun yanında bu malı akit müddeti boyunca kiralamaktaydı¹⁹⁵. Böylece borç alan kişi nakit ihtiyacını giderirken, vakfa rehin gösterdiği veya satmış görüldüğü mülke de belli miktarda kira ödeyerek kullanım hakkını almakta, ödenen kira ise borcun faizini karşılamaktaydı.¹⁹⁶

Bunlardan başka, mudabere adı verilen ve emek-sermaye ortaklığı denebilecek bir yöntemden de bahsedebiliriz. Bu yöntem, Osmanlı ticaret hayatında çokça kullanılmıştır. Buna göre gerçekleşen kâr, yatırımcı ve girişimci arasında paylaşılmakta,

¹⁹² Yavuz, *a.g.t.*, s. 85-86.

¹⁹³ Çağatay, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Riba-Faiz..." s. 67.

¹⁹⁴ Çiftçi, *a.g.e.*, s. 170.

¹⁹⁵ Özcan, *a.g.e.*, s. 72.

¹⁹⁶ Çiftçi, *a.g.e.*, s. 170.

zarar durumunda yatırımcı sorumlu olmaktadır. Girişimci ise bu ortaklıkta sadece emek ve zamanını harcamaktadır.¹⁹⁷

Bidaa yöntemindeyse, fakirlere ticari kredi kullandırma yolu uygulanmaktaydı¹⁹⁸. Buna göre, parayı işleten kimse, hiçbir ücret talep etmeden, paranın ve kârın tamamını sadece hayır maksadı güderek bir yıl çalıştırmakta ve yıl sonunda paranın ve kârın tamamını vakfa devretmekteydi.¹⁹⁹

Para vakıflarının, Osmanlı toplumu ve ekonomisine katkılarından birisi, tefecilik olgusunun toplumda yer bulmasını önlemesidir²⁰⁰. Fakat bir müddet sonra, para vakıflarının toplam sermayesinin piyasa talebini karşılayamaması, halkı tefecilerle iş yapmak zorunda bırakmıştır. Bu aynı zamanda, para vakıfları ile tefeciler arasında işbirliğinin de doğmasına neden olan bir olgu olmuştur. Tefeciler, vakıflardan topladıkları parayı % 20 faizle üçüncü şahıslara aktarmışlardır. Vakfın buradaki kârı, tefecilere normal halktan 2 puan fazlaya para vermesidir. Böylece bankacılık yapmaları, mevduat toplama yasağı nedeniyle engellenen para vakıflarının yerini, illegal kurumların doldurduğu açıkça görülmektedir.²⁰¹

XVI. yüzyıl sonunda başlayan ve tüm XVII. yüzyıl boyunca devam eden enflasyon nedeniyle düşen akçenin değeri yüzünden bu yüzyılda, para vakıflarında vakfedilen paranın cinsi kuruş ve sikke (altın) olmuştur²⁰². Yine enflasyon nedeniyle XV. Yüzyıla göre XVIII. yüzyılda nakit para vakfında sayı olarak bir düşüş olmasına rağmen, para miktarı artmıştır. XVIII. yüzyılda Türk vakıflarının gelirinin yaklaşık % 32'si nakit

¹⁹⁷ Aşar, *a.g.e.*, s. 15-16.

¹⁹⁸ Çiftçi, *a.g.e.*, s. 170.

¹⁹⁹ Aşar, *a.g.e.*, s. 16.

²⁰⁰ Yediyıldız, *a.g.e.*, s. 144.

²⁰¹ Yavuz, *a.g.t.*, s. 84.

²⁰² Yüksel, *a.g.e.*, s. 96.

paradan geliyordu²⁰³ ki bu bize para vakıflarının ülke içindeki payını ve önemini göstermesi bakımından önemli bir rakamdır.

Para vakıfları, Tanzimat döneminde vakıfların merkezileştirilmesi çerçevesinde, Evkâf Nezareti'nin yönetimine geçmiş, II. Meşrutiyet döneminde ise nezaret içindeki, Terekât ve Nukud-ı Mevkufe kaleminin denetimine verilmiştir. Bu dönemde nezaret hazinesinde toplanan paralar, devlet hazinesinin açıklarını kapatmakta kullanılmıştır²⁰⁴. Bu kalemin adı bir süre sonra Nukud-ı Mevkufe Müdürlüğü'ne, ardından da Vakıf Paralar Müdürlüğü'ne çevrilmiş, bu vakıf paraları ile bir çok defa banka kurma girişiminde bulunulmuş ve en son olarak 1954'de Türkiye Vakıflar Bankası kurularak, vakıf paralar bu banka idaresine devredilmiştir²⁰⁵. XX. yüzyıldan itibaren para vakıflarının önemini kaybedip, bunun yerine bankaların önem kazanmalarının en önemli nedeni, para vakıflarının vakfiyelerde yazılan faiz oranları değiştirmelerinin yasaklanmış olmasıdır. Bankaların esnek faiz sistemi, para vakıflarının bu katı ve zorunlu sisteminin yerini kolayca ele geçirmiş ve para vakıflarının yavaşça ortadan kalkmasına zemin hazırlamıştır.²⁰⁶

Bugün bile çok tartışılan ve bir banka olup olmadığı konusunda çeşitli görüşlerin ortaya atıldığı bu kurumlar sağlık, eğitim gibi toplumsal ihtiyaçların bağış yoluyla finanse edildiği bir toplumda, toplum düzenini sağlama açısından önemli bir görevi yerine getirmiş, ayrıca şehir sermayesine önemli miktarda girdi sağlamışlardır²⁰⁷. Para vakıfları bu arada piyasanın finansman ihtiyacını da temin etmişler ve gelirin daha çok

²⁰³ Yediyıldız, *a.g.e.*, s. 116-117.

²⁰⁴ Tabakoğlu, *a.g.m.*, s. 30.

²⁰⁵ Çiftçi, "18. Yüzyılda...", s. 97.

²⁰⁶ Murat Çizakça, "Ottoman Cash Waqfs Revisited: The Case of the Bursa 1555-1823", *Foundation for Science Technology and Civilization*, Manchester, 2004, s. 15.

²⁰⁷ Çizakça, *İslam Dünyasında ve Batıda...*, s. 115.

insan tarafından daha küçük paylaşılmasını sağlayarak, sağlıklı ve dengeli gelir dağılımına katkıda bulunmuşlardır.²⁰⁸

I.6. 1826 Sonrası Osmanlı Vakıfları

Osmanlı İmparatorluğu içinde vakıf kurumunun gittikçe büyümesi, yeni alanlarda yeni ve çeşitli vakıfların oluşması, aynı zamanda devletin içinde bulunduğu sosyal, ekonomik ve kültürel yapının zaman içinde büyük değişikliklere uğramasıyla vakıflar da gittikçe karmaşık birer yapı haline gelmeye başladılar. Bu kurumların bağımsız hareket etme hakkı ve merkezî olarak denetlenememesi de kurumun devlet için ağır bir sorun oluşturmasına neden olmaya başladı.

I. Abdülhamid'in 1775 yılında kendi vakıfları için, imareti yanında bir yönetim merkezi oluşturması, aslında bu kurumun merkezileştirilmesi konusundaki ilk adım olarak sayılabilir. Daha sonra oğlu II. Mahmud, 1809 yılında, babasından kalan ve kendine ait vakıfların idâresini birleştirerek, Darbhane-i Âmire nâzırının emrine vermiştir. Böylece vakıflar üzerinde hem devlet kontrolü yavaş da olsa kurulmaya başlanmış, hem de merkezileşmeye doğru ilk adımlar atılmıştır. II. Mahmud, Yeniçeri Ocağını kaldırarak askerlerin elinden güç ve geliri aldığı gibi, ulemanın elindeki vakıf gelirlerini de alarak bu kesimin gücünü azaltmak istemiş ve vakıfları merkeze bağımlı hale getirmeye çalışmıştır. Böylece aynı zamanda önemli bir gelir kaynağı da merkezin emri altına girmiş oluyordu.²⁰⁹

Vakıfların idaresi 1826 yılında Darbhane-i Âmire'den ayrılarak Evkaf-ı Hümayûn Nezareti adı altında bağımsız duruma getirildi²¹⁰. Vakıfların merkezi bir anlayışla yönetilmesi anlamına gelen bu nezaretin kurulmasıyla beraber, dış güçler

²⁰⁸ Yavuz, *a.g.t.*, s. 84.

²⁰⁹ Akyıldız, *a.g.e.*, s. 146-147.

²¹⁰ Yedişildiz, "Vakıf", s. 163; Akyıldız, *a.g.e.*, s. 146.

tarafından oluşturulan ekonomik ve siyasi baskılar ve devlet eliyle yapılan bazı uygulamalar, aslında vakıf sistemindeki çözümlenin de başlangıcı sayılabilir.²¹¹

Bu nezaretin kuruluş sebebi, dağınık bir vaziyette bulunan vakıf yönetiminin tek elde toplanması, vakıf kurumlarında ortaya çıkan yolsuzlukların ortadan kaldırılması, devlet çatısının batı tarzında merkezi bir anlayışla yeniden düzenlenmesi, vakıfların hüsn-i idareleri temin edilerek vakıflar arası kaynak aktarımına olanak sağlanması, dini çevrelerin gelir kaynaklarını kontrol etmek suretiyle ulemanın nüfuzunun kırılması olarak gösterilmekteydi²¹². Ayrıca devlet gelirlerinin ve giderlerinin tek elden kontrolü düşüncesi de bu duruma bir nedendi. Fakat hangi nedenle olursa olsun, temel neden vakıfların ıslah edilmesiydi. Nezaret, kurulmasının ardından ilk yıllarda yüzeysel kalsa da daha sonra etkinliğini yavaş yavaş arttırmaya başlamıştır.²¹³

1834’de vakıfların teftişi için, bir çeşit teftiş mahkemesi olan Evkaf-ı Hümayûn Müfettişliği, 1836’da ise Evkaf-ı Hümayûn Nezareti’nden ayrı olarak, Haremeyn-i Şerifeyn Evkafı Nezareti kuruldu. 1838 yılında her iki nezaret Darbhane-i Âmire Nezaretinden ayrılarak, Evkâf-ı Hümayûn Nezareti adı altında tekrar bağımsız hale geldi. Bu arada II. Mahmud, vakıfları merkezi hale getirdikten sonra, kendi iç yapılarını da düzenleme yoluna giderek, önemli görevlere işi bilen kişilerin getirilmesi ve bazı görevlere sınavla atama yapılması uygulamasını da başlattı²¹⁴. Böylece XIX. yüzyıl başında çok dağınık bir görünüm arzeden vakıflar, Evkaf Nezareti sayesinde belli bir düzene kavuşmuş oldu.²¹⁵

²¹¹ Nazif Öztürk, “Batılılaşma Döneminde Vakıfların Çözülmesine Yol Açan Uygulamalar”, *Vakıflar Dergisi*, Sayı XXIII, Ankara, 1994, s. 297.

²¹² Öztürk, a.g.m., s. 297.

²¹³ Ertem, a.g.m., s. 47.

²¹⁴ Akyıldız, a.g.e., s. 148-153.

²¹⁵ Öz Saraç, a.g.t., s. 21.

XIX. yüzyıl ortalarından itibaren, vakıfların yavaş yavaş genel popülerliğini yitirme nedenlerinden birisi, bu yüzyılda daha sıkı hale gelen Osmanlı-Avrupa ilişkileri ve etkileşimi olduğu söylenebilir. Bu dönemden itibaren özellikle Avrupa’da bir süre bulunmuş kimseler, göçmenler gibi Avrupa kültürünü yakından görme fırsatı bulanlar tarafından, vakıfların artık çok da mükemmel bir kurum olmadığı görülmeye başlanmıştır. Bunun nedeni, XVIII. yüzyıldan itibaren Avrupa’da başlayan modern belediyeçilik kavramı ve halka ait beledî ihtiyaçların bu yolla karşılanıp, hizmet götürülmesidir. Bu durum, Osmanlı yöneticilerinin de dikkatini çekmiş ve 1820’lerden itibaren bu konuda bazı çalışmalar yürütülmüştür. Fakat Osmanlı’nın ağır bürokrasisi ve modern belediyeçilik için hemen hemen her türlü kuralın yeniden organize edilmesi gerekliliği (yerel yönetim kanunları, vergiler, bütçe v.s.), bunu önlemiştir. Modern belediyeçilik kavramı ancak 1856’dan sonra İstanbul’da uygulanmaya başlanmış ve bu da halkın ihtiyaçlarını karşılayan vakıfların, eski parlaklığını yitirse de bir süre daha devamına imkan sağlamıştır.²¹⁶

Evkaf-ı Hümayûn Nezareti’nin kurulmasıyla başlayan, Tanzimat’ın ilanı ile hızlanan Evkaf Hazinesi’nden Devlet Hazinesi’ne nakit aktarma işlemi, Cumhuriyet Dönemi’nin ilk yıllarına kadar devam etmiştir²¹⁷. Fakat Evkaf Nezareti’nin kurulmasıyla birlikte, dağılık olan vakıf kurumları merkezileştirilmiş olsa da bütün devlet gelir-giderinin tek elden kontrolü düşüncesi, vakıfların gittikçe harap olmasına neden olmuştur. Daha önce bağımsız bütçelere sahip olan vakıflara ait gelirlerin bu nezaretle birlikte devlet

²¹⁶ Kuran, a.g.m., s. 878-879.

²¹⁷ Nazif Öztürk, “XIX. Asır Osmanlı Yönetiminde Yaşanan Batılılaşma Hareketlerinin Vakıflar Üzerindeki Etkileri”, *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, 08. Cilt, 1. sayı, Ankara, 1995, s.19.

hazinesine aktarılması, harap hale gelen ve onarım ihtiyacı olan vakıfların bu giderleri için lazım olan paranın, Evkaf Nezareti'nce karşılanmasını imkansız hale getirmiştir.²¹⁸

²¹⁸ Ertem, a.g.m., s. 48.

II. BÖLÜM: MİDİLLİ ADASI

II.1 Adanın Coğrafi Konumu ve Fiziki Yapısı

Lesvos veya Lesbos da denilen, Kuzey Ege Adaları'nın en büyüğü olan bu adanın bugünkü ismi, Ortaçağ'dan beri adanın merkezini oluşturan Mytilene Kasabası'ndan gelmektedir. Yerli ahali Midilli kasabasına, "Kale" anlamında Kastro der²¹⁹. Kasabada iki adet liman bulunmaktadır ve bunlardan birisi kentin kuzeydoğusuna, diğeri ise doğusuna açılır. Bu limanlar hem denizcileri fırtınalar ve dalgalardan korur, hem de korsanlardan kaçmak için kullanılır²²⁰. Ada, Saruhan Adaları veya Doğu Sporatlar adı verilen adalar grubuna dahildir ve 39 derece kuzey paraleli ile 24 derece doğu meridyenleri arasında yer almaktadır. Adanın alanı yaklaşık 1750 kilometrekare, nüfusu ise yine yaklaşık 100 bin civarındadır²²¹. Ada, Ege Denizi'nin kuzeyinde yer alır ve Anadolu'ya yakın adalardandır. Yüzölçümü yaklaşık 1636 kilometre kare olan adanın Anadolu'ya olan uzaklığı ise yaklaşık 12 kilometredir. Batı Anadolu'ya yakın olmasından dolayı, buranın tipik yer şekilleri özelliklerini de Midilli'de görmemiz mümkündür. Bu nedenle ada, fazla yüksek olmasa bile, engebeli bir yapıdadır.

Midilli, bir ada olmasının da etkisiyle, kendine has özelliklere sahiptir. En eski zamanlardan beri gündelik sosyal ve ekonomik hayat, ana karaya göre çok daha değişik özellikler göstermiş ve bu durum adaya gelen seyyahların seyahatnamelerinde de belirtilmiştir. Ada küçük bir yüzölçümüne sahip olmasına karşın, belgeler ve seyahatnameler bize bu adada yoğun bir ekonomik ve sosyal faaliyet olduğunu

²¹⁹ Şemseddin Sami, *Kamusu'l-A'lam*, Cilt:6, (Tıpkıbasım), Kaşgar Neşriyat, Ankara, 1996, s. 4242.

²²⁰ Güner Doğan, *İngiliz ve Fransız Seyyahlara Göre 17. ve 18. Yüzyıllarda Ege Adaları (Midilli, Sakız, Sisam, Rodos) ve Çevresi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih (Yeniçağ Tarihi) Anabilim Dalı, Ankara, 2008, s. 67.

²²¹ *Büyük Lügat ve Ansiklopedi*, 8. Cilt, Meydan Yayınevi, İstanbul, s. 759.

aktarmaktadır. Bu faaliyetlerin merkezinde ise vakıfların ve tarikatların olduğu belgeler sayesinde aşikardır.

Evliya Çelebi seyahatnamesinde, ada çevresinin 180 mil civarında olduğundan ve adada limanlar ile kalelerin mevcudiyetinden bahsederek, Midilli'nin, Anadolu'daki Kaz Dağları karşısında, cennetvâri ve havasının hoş bir yer olduğunu söyler²²². Piri Reis'in Kitâb-ı Bahriyesi'nde ise uzunluk 160 mil olarak verilmiştir²²³. En büyük nehri, yaklaşık 14 kilometre uzunluğunda olan ve doğu sahiline inen Volaris'tir²²⁴. Ada, fazla yüksek olmamakla birlikte, engebeli bir görünüm teşkil etmekte ve iklim olarak da Akdeniz iklimi görülmektedir²²⁵. Midilli, bu engebeli görünümünden dolayı Yera (Geras) ve Kalonya (Kallonis) isminde iki büyük körfeze, bunun yanında çok sayıda koy ve buruna sahiptir. Bu iki körfez, adeta birer doğal liman niteliğindedir. Yera Körfezi adanın güney-doğusunda, Kalonya Körfezi ise güney-batısında yer alır. Bu körfezlerin en önemli özelliği, yapıları itibâriyle birer doğal liman vazifesi görmeleri ve bu sayede gemilerin sığınması ve yanaşmasına imkan vermeleridir. Bu iki büyük körfezin yanı sıra adada, irili ufaklı bir çok koy da bulunur. Fakat coğrafi yapının engebeli olması nedeniyle ada, ne kadar sulak²²⁶ ve verimli bir toprak ile iyi bir iklime sahip olsa da ziraat bakımından uygun bir duruma sahip değildir²²⁷. Bu coğrafi yapıya rağmen Midilli adasının zeytinyağı, şarabı, inciri ve buğdayı, eski zamanlardan beri ünlüdür.²²⁸

Adanın batı kesimi çorak, doğu kesimi ise zeytinlik ve çamlıklarla kaplıdır.

Adada, hayvan olarak koyun, keçi, sığır ve at yetiştirilir ki, Midilli zaten beygirleriyle

²²² Evliya Çelebi *Seyahatnamesi*, s. 265.

²²³ Piri Reis, *Kitab-ı Bahriye*, (Editör: Ertuğrul Zeki Ökte), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1998, s. 291.

²²⁴ Şemseddin Sami, *Kamusu'l-A'lam*, s. 4242.

²²⁵ Besim Darkot, "Midilli", *İslam Ansiklopedisi*, c. 8, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1993, s. 283.

²²⁶ Piri Reis, *a.g.e.*, s. 291.

²²⁷ Darkot, *a.g.m.*, s. 283.

²²⁸ Joseph V. Hammer, *Devlet-i Osmaniye Tarihi*, Üçüncü Cild, Bedrosyan Matbaası, İstanbul, 1330, s. 76.

dünyaca ünlüdür. Mahallî sanayi olarak ise yağ, şarap, sabun imal edilir²²⁹. En yüksek iki noktası Aya-İlya Tepesi (940 m.) ve Lapetymnos Dağı'dır (838 m.).²³⁰

Midilli adası, ilk çağlardan itibaren, Ege'de stratejik ve ekonomik olarak çok önemli bir mevkiye sahip olmuştur. Adanın Akdeniz-Karadeniz ticaret yolunda bir geçiş bölgesi olması, boğazlara olan hakimiyeti, Anadolu'ya olan yakınlığı ve tarımsal zenginliği gibi özellikleri, adayı yüzyıllarca önemli bir çekim merkezi yapmıştır. XVIII. yüzyılda Hollanda ve Fransa, XIX. yüzyılda ise İngiltere, Rusya, Sardunya, Sicilya, Amerika Birleşik Devletleri, Yunanistan, İsveç ve Norveç'in adaya konsolosluklar açmaları²³¹, Midilli'nin bu stratejik ve ekonomik değerini anlatması bakımından önemlidir.

II.2. Midilli Adasının Tarihçesi

II.2.1. Osmanlı Dönemi Öncesinde Midilli Adası

Ada tarihi hakkında bilinenler, İ.Ö. 3 üncü bin yıla kadar dayanır. Adanın çok eski zamanlarda, Girit uygarlığından etkilendiğini belgeleyen bazı yapılar vardır ki bunlardan en önemli olanı bir kazı sonucu ortaya çıkarılmış olan Termi şehri kalıntılarıdır²³². İ.Ö. 14 ve 13. yüzyıllarda Anadolu'nun batı ve güney-batı kıyılarının Aka hakimiyetine girmesiyle birlikte Midilli de bu uygarlığın egemenliği altına girmiştir²³³. Persler, İ.Ö. 494'de Lesbos'u kendi idareleri altına almayı başarmışlar,²³⁴ İ.Ö. 479'da Pers istilası sona ermiş ve Midilli (Lesbos), Helen Birliği'ne dahil olmuştur²³⁵. Ada, İskender istilasından sonra Ptolemaeus hanedanının, ardından da Roma İmparatorluğu egemenliğine

²²⁹ Şemseddin Sami, *Kamusu'l-A'lam*, s. 4242.

²³⁰ Darkot, a.g.m., s. 282.

²³¹ Metin Ünver, *Tanzimatın Midilli Adasında Tatbiki*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2006, s. 169-170.

²³² Arif Müfid Mansel, *Ege ve Yunan Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988, s. 21.

²³³ Mansel, a.g.e., s. 83.

²³⁴ Mansel, a.g.e., s. 268-269.

²³⁵ Mansel, a.g.e., s. 293.

girmiş ve Roma'nın ikiye ayrılmasıyla birlikte Doğu Roma sınırları içinde kalmıştır²³⁶. Bizans egemenliğinin başlamasının hemen ardından Midilli, Doğu Akdeniz ticaretinde söz sahibi olmak isteyen Venedik ve Ceneviz gibi dönemin güçlü denizci devletlerinin rekabet alanı haline gelmiştir.²³⁷

1091'de Midilli, Çaka tarafından diğer bazı Ege adaları ile birlikte Bizans'tan fethedildi. Çünkü Çaka Bey, Ege sahillerinde tutunabilme yolunun, adaların fethinden geçtiğine inanıyordu²³⁸. Fakat Çaka Bey'in öldürülmesinin ardından, adada tekrar Bizans hakimiyeti kuruldu. 1204'de İstanbul'un Latinler tarafından alınması sonrası ise bir süre Venedik hakimiyeti altında kaldı²³⁹ ve ardından Jean Ducas tarafından geri alınarak, tekrar Bizans hakimiyetine girdi.²⁴⁰

1331'de o sırada Foça'yı da elinde bulunduran Cenevizli Domenico Cattaneo, Bizans'tan Midilli'yi ele geçirerek buraya yerleşmiş fakat 1336'da Bizans, Saruhan beyinin de yardımıyla adayı tekrar geri almıştır²⁴¹. 1354'te Cenevizli zengin ve güvenilir bir aileden olan Francesco Gattilusio, Paleologos'a tahta geçmesi için ettiği yardım karşılığında, Paleologos'dan hem kızkardeşini hem de çeyiz olarak Midilli adasını elde etmiştir²⁴². Böylece Midilli'de yaklaşık yüz yıl sürecek (1355–1462) Signora (Senyörlük) dönemi başlamıştır.

²³⁶ Darkot, a.g.m., s. 283.

²³⁷ Yasemin Demircan, "Ege Adalarında Osmanlı Hakimiyeti", *Türkler*, (Editörler: Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 363.

²³⁸ Demircan, a.g.m., s. 364.

²³⁹ Darkot, a.g.m., s. 283.

²⁴⁰ Charles Texier, *Küçük Asya; Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi*, (Çeviren: Ali Suat), Birinci Cilt, Enformasyon ve Dökümantasyon Hizmetleri Vakfı Yayınları, Ankara, 2002, s. 74.

²⁴¹ W. Heyd, *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, (Çeviren: Enver Ziya Karal), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2000, s. 547-548.

²⁴² Şerafettin Turan, *Türk-İtalya İlişkileri I, Selçuklulardan Bizans'ın Sona Erişine*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Doruk Matbaası, Ankara, 2000, s. 56; Heyd, a.g.e., s. 571.

II.2.2 Midilli Adasının Osmanlı Egemenliğine Girişi

Fatih Sultan Mehmet'in Akdeniz politikasındaki önemli noktalardan birisi de, Ege Adaları'nı ele geçirerek hem korsanlık hareketlerini önlemek, hem de buralardan geçen ticari yolları denetim altına almaktır. II. Mehmet İstanbul'un fethinden sonra zaman kaybetmeden Çanakkale Boğazı'nın dışındaki adalardan başlayarak, sırayla Ege Adaları'nı ele geçirmeye başladı.²⁴³

İstanbul'un fethinin ardından, 1456'da Vezir-i Azam Mahmud Paşa tarafından İmroz, Limni ve Semadirek adaları fethedildi. Ardından Türk Donanması, Midilli önlerine demirledi. Bu durum üzerine o zamanki adanın sahibi olan Gattilusio Ailesi'nden Dorino Gattilusio, bu sırada adada bulunan ünlü Bizanslı tarihçi Dukas'ı çeşitli hediyelerle Türklere yollayarak, bu taarruzdan kurtulmayı başardı²⁴⁴. Fakat Türklerin bu adaya olan tazyiklerinin, adada bir dönüşüme neden olduğu, adadaki hayat hakkında bilgi veren Ceneviz noter belgelerinin yıllar içinde azalması ile ortaya çıkmaktadır.²⁴⁵

1462 yılında, II. Mehmed'in Eflak seferi dönüşünde, Edirne'de toplanan denizcilerden oluşmuş bir mecliste, adanın alınmasına karar verildi²⁴⁶. Donanma-yı Hümayûnun hazırlanması konusunda çıkan buyruk gereğince, İstanbul'daki gemilerin de ada civarına gelmesiyle birlikte²⁴⁷, Vezir-i Azam Mahmud Paşa bir rivayete göre 67 (Hammer'e göre de sayı 60 Kadırğa ve 7 Gemi olmak üzere 67'dir.)²⁴⁸, bir rivayete göre 125, başka bir rivayete göre ise 200 parça gemi ve birlikte bunlara yüklenmiş top ve

²⁴³ Selahattin Tansel, *Osmanlı Kaynaklarına Göre Fatih Sultan Mehmed'in Siyasi ve Askeri Faaliyeti*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1985, s. 231.

²⁴⁴ Darkot, a.g.m., s. 283.

²⁴⁵ Erendiz Özbayoğlu, "Noter Belgelerinde 1462 Öncesi Midilli", *XIV. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler*, II. Cilt, II. Kısım, TTK Yayınları, Ankara, 2005, s. 1495.

²⁴⁶ S. Tansel, a.g.e., s.237.

²⁴⁷ Hoca Saadettin Efendi, *Tacü't-Tevarih*, c: I, Tabhâne-i Âmire, İstanbul, 1279, s. 491-492.

²⁴⁸ Hammer, a.g.e., s.73.

havanlarla adayı kuşatarak, adanın teslimi talebinde bulundu²⁴⁹. Teslim talebinin reddi üzerine ada, 27 gün top atışı ve kuşatma altında bırakıldı. Prens, askerlerinin kahramanca savunmasına rağmen padişah tarafından daha önce kendisine sunulan şartlarda teslim olmayı kabul ettiğini, Mahmud Paşa'ya bildirdi. Sadrazamın, durumu padişaha bildirmesi üzerine II. Mehmed derhal adaya dönerek prens tarafından sunulan anlaşmayı kabul etti²⁵⁰. Midilli adasının fethiyle, Osmanlı Devleti Ege Denizi'nde önemli bir deniz üssüne sahip olmuş oldu ve bu suretle Anadolu sahillerinin dışarıdan gelebilecek saldırılara karşı koruması da kısmen sağlandı.²⁵¹

II.3. İklim ve Tarımsal Oluşum

Midilli Adası'nın iklimi yumuşak ve toprakları verimlidir. Her ne kadar bazı kaynaklar buna rağmen adanın ziraata uygun olmadığını söylese de²⁵² bu durum o çağların en önemli besin hammaddesi olan tahıl için söylenmiş olmalıdır. Çünkü Midilli Adası, tahıl veya sebze üretimi yapmaya uygun yer şekillerine sahip değildir. Adanın engebeli olması ve düz alanların azlığı, Midilli'yi tahıl bakımından Anadolu'ya bağımlı kılmıştır. Şemseddin Sami, bölgeden önemli miktarda hububat elde edildiğinden bahsetse de²⁵³, XVII. yüzyılda adaya gelmiş olan İskoç Gezgin William Lithgow, aşırı sıcak iklimden ve engebeli yapıdan bahsederek²⁵⁴ adanın hububat olarak Anadolu'ya olan bağımlılığını

²⁴⁹ İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, Cilt:1, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1971, s.299-300.

²⁵⁰ Hammer, *a.g.e.*, s. 73; Adanın alınmasıyla ilgili birbirini yineleyen, pek de detaylı olmayan bilgiler, belli başlı Osmanlı kroniklerinde mevcuttur. Tursun Bey, *Tarih-i Ebü'l- Feth*, (Hazırlayan: Mertol Tulum), Baha Matbaası, İstanbul, 1977, s.s., 118-120; *Oruç Beğ Tarihi*, (Baskıya Hazırlayan: Atsız), 1972, s. 119; Mustafa Nuri Paşa, *Netayic Ü'l-Vukuat*, (Sadeleştiren: Neşet Çağatay), c. I-II, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1987, s. 45; Hadidi, *Tevarih-i Al-i Osman*, (Hazırlayan: Necdet Öztürk), Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1991, s. 265; *Anonim Tevarih-i Al-i Osman*, (Hazırlayan: Nihat Azamat), Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1992, s. 115, Hoca Saadettin Efendi, *a.g.e.*, s. 491-492.

²⁵¹ Ayhan Afşın Ünal, *XVI. Yüzyılda Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaleti'nde Midilli Sancağı*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2002, s. 12.

²⁵² Darkot, *a.g.m.*, s. 283.

²⁵³ Şemseddin Sami, *Kamusu'l-A'lam*, s. 4242.

²⁵⁴ William Lithgow, *a.g.e.*, s.95.

doğrulamaktadır. Ada, Anadolu'ya zeytin ve zeytinyağı vermiş, karşılığında ise hububat ihtiyacını elde etmiştir. Bir diğer seyyah olan Pockocke'ye göre bu bağımlılığın sebebi, toprağın bölge insanı tarafından kötü ve bilinçsiz kullanımudur.²⁵⁵

Bir başka gezgin olan William Wittman, adadaki zeytinliklere dikkat çeker ve limana yaklaşılmamasıyla birlikte, zeytinliklerin de görülmeye başlandığından ve adanın her yerini zeytin ağaçlarının kapladığından bahseder. Wittman ayrıca zeytinin kullanılış biçimlerini de anlatarak, burada üretilen zeytinin sadece sofralık olarak değil, aynı zamanda zeytinyağı ve sabun üretiminde de kullanıldığını söyler²⁵⁶. Gerçekten de Midilli, bir zamanlar Osmanlı sarayının ve İstanbul'un bazı ihtiyaçlarının, özellikle de sabun ve zeytinyağı ihtiyacının merkezi olmuştur ve hatta XVIII. yüzyılda bu konuda ilk sıradadır. Zeytinlikler, Midilli'nin en büyük ekonomik gücünü oluşturur²⁵⁷. Adanın ticareti, daha çok üretilen tarım ürünlerinin başkent ve Anadolu'ya sevki ve ada ihtiyacı olan özellikle hububatın adaya getirilmesinden ibaret görünmektedir. Belgelerde, tarım ürünleri dışında önemli bir ticari faaliyete rastlanmamaktadır.

1794-95 yılında Midilli'den zeytinyağı ile yüklenen on gemi, yine 1798'de 5.000 kantar²⁵⁸, 1801'de 30.805 desti²⁵⁹ ve 1802'de ise 2.955 kantar zeytinyağı İstanbul'a gönderilmiştir²⁶⁰. H. 1251 (M. 1835) tarihli bir kayıta, İstanbul'daki cami, türbe, hayrat gibi yerlerin kandillerinde kullanılan ve İstanbul esnafından alındığı bildirilen

²⁵⁵ Doğan, *a.g.t.*, s. 81.

²⁵⁶ Doğan, *a.g.t.*, s. 78.

²⁵⁷ Zeki Arıkan, "XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Midilli", *XV. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, 4. Cilt, 1. Kısım, Osmanlı Tarihi-A, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2010, s. 1045.

²⁵⁸ Bir kantar bugünkü ölçülere göre 56,443 kg'a eşdeğerti. Kantar ölçüsü ile ilgili bkz: Walther Hinz, *İslâm'da Ölçü Sistemleri*, (Çeviren: Acar SEVİM), Marmara Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, No: 21, İstanbul, 1990, s. 33.

²⁵⁹ Midilli'deki ölçülere göre adada bir desti zeytinyağı beş bardaktan oluşmaktaydı. Bkz: *BOA*, Hazine-i Hassa Defterleri (HH.d.), Gömlek No: 22525, Hicrî 9 Safer 1271 (Miladî 1 Kasım 1854).

²⁶⁰ Zeki Arıkan, "Midilli-İstanbul Arasında Zeytinyağı Ticareti", *Ankara Üniversitesi, DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, c. XXV, sayı 40, Ankara, 2006, s. 15-16-17.

zeytinyağının çamurlu ve tortulu olması nedeniyle, yağın Midilli adasından toptan alınmasının istendiği bildirilmektedir. Kayda göre, adı geçen bu yerler için Midilli'den alınması istenen miktar senelik 1.500 kantardır.²⁶¹

Yine elimizde bulunan Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ne ait H. 1252 (M. 1836) tarihli bir belge, Midilli'nin zeytinyağı açısından önemini çok açık bir biçimde anlatmaktadır. Belge 1836 yılına ait, adadaki zeytin bahçelerinden elde edilen zeytinyağının, Evkaf-ı Hümayûn Hazinesi'ne mülhak camiler için nasıl bölüştürüldüğünden bahsetmektedir. Belgeye göre o yıl İstanbul'a gönderilen zeytinyağı miktarı 66.000 kantar civarındadır²⁶². Ertesi yıl ise İstanbul'un ihtiyacı olan 150.000 kantar sabun ve zeytinyağının, 67.950 kantarı Midilli'den alınmıştır ki²⁶³, bu durum bize başkent'in zeytinyağı ve sabun ihtiyacının neredeyse yarısının Midilli'den sağlandığını ve adanın Osmanlı için kıymetini göstermesi bakımından ilginçtir. Başka bir kadı sicili, Midilli'de 1835 yılı ürünü zeytinden elde edilebilecek zeytinyağı miktarını ve bunun nerelerde kullanılacağını açıklamaktadır.

Tablo 1. H. 1251 (M. 1835) Tarihinde Hasıl Olan Zeytinden Tahmini Olarak Çıkacak Zeytinyağı Miktarı ve Kullanım Alanları

KAZA	Elde Edilen Zeytinyağı Miktarı (Desti)	İstanbul'un İhtiyacı İçin Ayrılan Miktar (Desti)	Gelecek Yıl İçin Ayrılan Miktar (Desti)	Yemeklik ve Fazlası (Desti)
Midilli	581.260	251.150	125.575	204.535
Molova	292.745	126.480	63.240	103.025
Kalonya	133.595	53.120	26.560	53.915
TOPLAM	1.007.600	430.750	215.375	361.475

Kaynak: Muhammed Ceyhan, *H. 1249-1253 (M. 1833-1837) Tarihli Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Tahlili (Midilli Adası)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2010, s. 344-345

²⁶¹ BOA, Cevdet Evkâf (C..EV..), Dosya no: 632, Gömlek no: 31857, Hicrî 22 Safer 1251 (Miladî 18 Haziran 1835).

²⁶² BOA, Evkâf Defterleri (Ev.d...), Gömlek no: 10800, Hicrî 1252 (Miladî 1836).

²⁶³ Arıkan, "Midilli-İstanbul...", s. 21.

Midilli’de üretilen zeytinyağının sadece sarayın ve İstanbul’un değil, aynı zamanda Osmanlı donanmasının gereksinmelerini de karşıladığı görülmektedir. Nitekim Midilli şer’iyye sicillerinde bulunan 1774 tarihli bir belgede, donanma için lazım olan zeytinyağının, Midilli adasından karşılanması için bazı yazışmalar yapıldığı anlaşılmaktadır. Kayıtta, Donanma-yı Hümayûn kalyonlarında bulunan zabıt ve neferin yiyecekleri için lazım olan zeytinyağının Midilli adasından temini için gerekenin yapılması ve bu zeytinyağının “vukiyye”sine (1 vukiyye = 1,28 kg.) 10 para ödeneceği bildirilmektedir. Gerekli zeytinyağı miktarı ise 4.500 vukiyye olarak belirtilerek, karşılığındaki tutar 1.125 guruş olarak verilmektedir.²⁶⁴

Elimizde bulunan belgeler, adada bulunan zeytin ağaçları, bunlarla ilgili yapılan masraflar, elde edilen zeytinyağı miktarı gibi konularda bizi aydınlatmakta ve ada ile başkent arasındaki ilişkiyi ortaya koyarak, adanın zeytinyağı üretimi olarak imparatorluktaki yerini görmemize yardımcı olmaktadır. Ayrıca belgeler bize, hanedanın da burada önemli yatırımları bulunduğunu göstermektedir. Bunlardan en önemlisi, Mihrişâh Valide Sultan’a ait olan vakıf zeytinlikleridir.

Mihrişâh Valide Sultan, padişah III. Mustafa’nın eşi ve III. Selim’in annesidir. Bu yüzden “valide sultan” olarak anılmaktadır. Gürcü asıllı olan Mihrişâh Valide Sultan , güzelliği ve ince duyguları ile öne çıkmış, oğlu III. Selim’i de bu ince duygularıyla beslemiş bir kadındı²⁶⁵. Sultan III. Mustafa ile padişah olduktan sonra evlenmiş, padişah 1774’de vefat edene kadar da evli kalmıştır. En önemli özelliği, diğer bazı valide sultanların yaptığı gibi aksine devlet yönetimine hiç karışmamış olmasıdır. Hayır işlerini sevmesi ve dindarlığı ile tanınmıştır. Sadece İstanbul’un çeşitli semtlerinde 13 tane

²⁶⁴ *Midilli Şer’iyye Sicilleri (MŞS)*, No: 45, sayfa: 40, hüküm no: 48, Hicrî 17 Rebiülevvel 1188 (Milâdî 28 Mayıs 1774).

²⁶⁵ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, V. Cilt, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988, s. 13.

çeşmesi vardır. Bahçeköy’de, İstanbul’a su veren ve Valide Bendi denen baraj, Haliç Köprüsü civarında kendi adıyla anılan bir cami, misafirhane, hamam, yine İstanbul’da 2 ayrı cami, medrese, kütüphane, imaret ve kızı Fâtima Sultan için yaptırdığı eserler yanında daha birçok hayır eseri de bulunmaktadır. Ayrıca, bu hayır eserlerinin devamı için de vakıflar kurmuştur. Mihrişâh Valide Sultan, 60 yaşında Topkapı Sarayı’nda vefat etmiş ve Eyüp’teki türbesine defnedilmiştir.²⁶⁶

Hicrî 1269 tarihli Hazine-yi Hassa Defteri’nde, H. 1268 yılına ait olmak üzere Mihrişâh Valide Sultan’ın Midilli Adası’nda olan zeytin bahçeleri yağ hasılatı ve bu bahçelere yapılan masraf hakkında bilgiler bulunmaktadır. Nahiye ve mahal isimleri verilerek hazırlanmış olan belge, hangi mahalden ne kadar zeytinyağı elde edildiğini, bu zeytinliklere çift ve rençper olarak yapılan masrafın yevmiye ve kuruş olarak hesabını ve zeytinlikleri kiraya tutanların isimlerini göstermektedir. Buna göre H. 1268 (M. 1853) yılında Midilli’deki Valide Sultan’a ait zeytinliklerden elde edilen toplam zeytinyağı hasılatı 131 desti, 3,5 bardaktır. Ayrıca yine bu zeytinliklere ait olan 2 kıt’a tarla, 1 kıt’a bahçe ve 1 kıt’a hamamdan 767 kuruş 20 para kira elde edilmiş, buna karşın toplam masraf ise 13.260 kuruş olarak çıkarılmıştır. Belge sayesinde 1850’li yıllar civarında Midilli’de çift yevmiyesinin 10 kuruş, rençper yevmiyesinin ise 5 kuruş olduğu anlaşılmaktadır.²⁶⁷

Yine belgeye bakarak, Valide Sultan’a ait zeytinliklerin, adanın güney ve doğu kısımlarında toplandığı anlaşılmaktadır ki zaten adanın bu kısımları, zeytinlik açısından en verimli bölgelerdir. Buna göre Valide Sultan’a ait zeytinliklerin, Midilli Kazası’na bağlı olan Yera Körfezi çevresindeki Yera Nahiyesi’ne ait Katartöz, Ahtande, Kelemye, İpyoz

²⁶⁶ İbrahim Pazan, *Padişah Anneleri*, Bâbiâli Kültür Yayıncılığı, İstanbul, 2007, s. 118-119.

²⁶⁷ BOA, HH.d., G no: 22531, 19 Rabiulahir 1269 (M. 30 Ocak 1853).

köyleri ile adanın doğu tarafındaki Sarlıçe, Komi ve Kula köylerinde bulunduğu anlaşılmaktadır.²⁶⁸

Belgede karşımıza çıkan bir başka durum, Valide Sultan'a ait bu zeytinliklerin icara verildiği kişilerin de deftere işlenmiş olmasıdır. Bazı yerlerin zeytinlik olarak deftere yazılmasına, çift ve rençper yevmiyesi hesaplanmasına rağmen ürün alınmadığı ve kiracısı olmadığı görülmektedir. Bu yerler büyük ihtimalle zeytinde görülen verimli-verimsiz yıl düzeninin ötesinde, yeni ekim yapılan alanlar veya o yıl ürün alınamayan, ağaçların kurumuş olduğu, verimsiz zeytinlikler olmalıdır. Nitekim defterin son kısmında yazılan sonuç raporu, nihâi hesabı verdikten sonra verim düşüklüğünün sebebini de açıklamaktadır. Raporda, H. 1268 (M.1851-1852) yılı ve önceki yıllardaki kötü hava şartlarının ağaçlara ve ürüne olan etkisinden bahsedilmiştir. Buna göre, önceki yıllardaki kötü hava şartları ağaçları etkilemiş ve kurumasına yol açmış, bu da ürün rekoltesinin düşmesine sebep olmuştur. Aynı zamanda merkez uyarılarak, gerekli özenin gösterilmemesi ve gerekli önlemlerin alınmaması halinde ağaçların tamamen telef olabileceği belirtilmiştir.²⁶⁹

Ağaçlarla ilgili bu olumsuz durum Namık Kemal tarafından da dile getirilmektedir. Adaya gönderildiği andan itibaren, adanın zeytin üretimindeki önemini anlayan ve zeytinciliğin gelişmesi adına önemli gayretler sarf eden Namık Kemal, anılarında 1848 kışının çok şiddetli geçmesinden dolayı bütün zeytin ağaçlarının donduğundan bahisle, zeytinciliği yeniden canlandırmanın zorluğuna da değinmektedir. Namık Kemal'e göre Midilli'de zeytinciliğin çöküşünü engellemek için tek çare, halka uzun vadeli kredi sağlayabilecek bir banka şubesinin açılmasıdır. Ayrıca suyla çalışan

²⁶⁸ BOA, HH.d., G.no: 22531.

²⁶⁹ BOA, HH.d., G.no: 22531.

zeytin değirmenlerinin, iklim nedeniyle ancak Kasım ayında çalışmaya başlayabilmesi, Eylül ayında dolgunlaşan zeytinin, Kasım'a kadar ağaçta kalmasına sebep olmakta ve bu da ürün rekoltesini düşürmektedir.²⁷⁰

Bu uyarıların işe yaradığı, 15 Receb 1270 (M. 13 Nisan 1854) tarihli raporda görülmektedir. Rapora göre zeytinliklerden 1269 yılında elde edilen toplam zeytinyağı miktarı, bir önceki yıla göre iki kattan daha fazla artarak 276 desti, 1,5 bardağa yükselmiştir.²⁷¹

Midilli'de zeytinyağı fiyatlarının H. 1250 (M. 1835) tarihli bir fermana göre, mahallinde 14 kuruş değerinde olduğu anlaşılmaktadır. Aynı kayıta, yabancıların zeytinyağına fazla para vererek almaları yüzünden fiyatın 20 kuruşa fırladığı belirtilerek, ihtiyaten bir sonraki sene için saklanan bu zeytinyağının, yabancılara satılmaması istenmektedir²⁷². H. 1279 (M. 1862-1863) yılı baz alındığında ise zeytinyağının 1 destisinin, 39 kuruş olduğu anlaşılmaktadır. Adaya ait muhasebe kayıtları, vakıfların aldığı veya sattığı yani gelir veya masraf olarak gösterdiği zeytinyağı fiyatlarını, miktar ve ücret olarak belirtmiştir. Örneğin, Molova'daki Barszâde camisinin 14 aylık revgân-ı zeyt harcaması 8 desti olmuştur ve bunun karşılığında 312 kuruş ödenmiştir. O yıl için bütün Midilli'de fiyatın aynı olduğuna rastlanılsa da sadece Molova'ya bağlı Eftaronde köyündeki bir vakıf, bir yıllık 4 desti zeytinyağına, 1279 yılı için 175 kuruş ödemiştir ki destisinin 43,75 kuruşa mal olduğu anlaşılmaktadır.²⁷³

²⁷⁰ Fevziye Abdullah Tansel, *Namık Kemal'in Hususi Mektupları, III. Cilt, Midilli Mektupları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1973, s. 37-38.

²⁷¹ BOA, HH.d., G.no: 22526, 15 Receb 1270 (M. 13 Nisan 1854).

²⁷² Ceyhan, *a.g.t.*, s.s. 171-172-173.

²⁷³ BOA, Ev.d..., G.no: 17866, H. 5 Şaban 1282 (M. 24 Aralık 1865).

1303 (M.1885) salnamesine göre Midilli’de zeytin üretimi yıllık 45.161.290 kg, zeytinyağı üretimi ise 11.612.550 kg’dır²⁷⁴. Ülkemizde son yıllarda zeytin ve zeytinyağının ekonomik ve gastronomik değerinin anlaşılması ve öneminin hızla artmasına rağmen 2011-2012 zeytinyağı üretim beklentisinin 180.000.000 kg²⁷⁵ olması ve bunun bir başarı olarak görülmesi, Midilli adasının 1885 yılındaki üretimiyle karşılaştırıldığında, adanın neden önemli olduğu daha iyi kavranmasını sağlayabilir.

Bu duruma devlet de zaman zaman gereken değeri göstermiş ve zeytinliklerin korunması adına bazı çalışmalar yürütmüştür. 1898 tarihli bir kayıta, Midilli’deki Amerikan konsoloslugu tercümanının bazı vakıf zeytinliklerini zapt etmeye çalıştığından bahisle, konunun başkente bildirildiği, merkezin de bu konuda gerekli yazışmaları yaparak, konuyu araştırdığı görülmektedir.²⁷⁶

Adadaki önemli tarım ürünlerinden biri de üzümdür. Midilli’deki alçak yamaçlar baştan başa üzüm bağları ile kaplıdır²⁷⁷. Üzümden hem yaş hem de kuru meyve halinde yararlanılabildiği gibi, pekmez ve şarap olarak da kullanmak mümkündür. Seyyah Randolph²⁷⁸ ve Tournefort²⁷⁹ adada üretilen şarabın kalitesini överken, diğer bir seyyah olan Motraye de Midilli şarabının, Aristo tarafından Rodos şarabına tercih edildiğini söyler²⁸⁰. Bu arada adadan zaman içinde saraya fıstık da getirilmiş, Limni ile birlikte bir ara, İstanbul’un beyaz peynir ihtiyacına da cevap vermiştir.²⁸¹

²⁷⁴ Arıkan, ”Midilli-İstanbul...”, s.23.

²⁷⁵ http://www.ibp.gov.tr/pg/sectorpdf/tarim/Zeytinyagi_2012.pdf.

²⁷⁶ BOA, Bâb-ı Âli Evrak Odası (BEO), D.no: 1117, G.no: 83738, H. 7 Zilhicce 1315 (M. 29 Nisan 1898).

²⁷⁷ Arıkan, “XIX. Yüzyılın...”, s. 1045.

²⁷⁸ Randolph, *a.g.e.*, s. 43.

²⁷⁹ Tournefort, *a.g.e.*, s. 251.

²⁸⁰ La Motraye, *a.g.e.*, s. 64.

²⁸¹ İzzet Sak, “Osmanlı Sarayının İki Aylık Meyve ve Çiçek Masrafı”, *Ankara Üniversitesi, DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, c. XXV, sayı 40, Ankara 2006, s. 147.

Adaya fizikî olarak baktığımızda, bitki örtüsü olarak doğu kesiminin daha verimli olduğunu, zeytinlik ve çamlıklarla kaplı bulunduğunu görebiliriz. Adadaki ormanlık alanlar, burada donma için gemi inşasına da olanak vermiştir. Midilli’de XVIII. yüzyılda Osmanlı donanması için 12 kalyon ve daha çok nehir ve göllerde kullanılan ince donanma gemileri inşa edildiği bilinmektedir. 1768-1774 Osmanlı-Rus savaşının ardından, XIX. yüzyıldan itibaren adada, firkateyn ve korvet tipi gemi yapımına da girişilmiştir. Bu gemi yapımı sırasında kullanılan kerestenin bir kısmı ise adadaki ormanlardan sağlanmıştır.²⁸²

Buna karşın batı kesimi ise çorak arazilere sahiptir. Buralarda fazla çorak arazinin bulunması, tuzlaların yoğun şekilde olmasıyla da açıklanabilir. Fakat bu tuzlalar, aynı zamanda bir zenginlik kaynağıdır. Osmanlı döneminde, burada üretilen tuz üzerinde bir tekel bulunduğu ve yerli halkın başka yerden tuz almasının yasak olduğu da bilinmektedir²⁸³. Tuzlalar özellikle Kalonya Körfezi çevresinde yoğunlaşmıştır. Güneyde ise Yera Körfezi çevresinde zeytinlikler yine önemli bir yer kaplar. Kuzey kısımlarda üzüm bağları ve zeytinliklerin yanı sıra, palamutluk arazilere de rastlanmaktadır.

Doğu ve güney kesimin verimli ve dolayısıyla zengin olup, batı ve kuzey kesimlerin ise dağlık ve fakir olduğu, Midilli Şer’iyye Sicilleri’ne de konu olmuştur. 1774 yılına ait olan bir sicil kaydında, Midilli adasındaki Molova ve Kalonya kazalarındaki bazı kocabaşların, alınan vergilere olan itirazları dile getirilmektedir. Belgede, adanın fethinden beri, adadaki asker ve neferât için yapılan masrafların 2/5 hissesinin Midilli kazasına, 2/5 hissesinin Molova kazasına ve 1/5 hissesinin ise Kalonya kazasına bölüştürüldüğü

²⁸² Şenay Özdemir Gümüş, “XVIII. yüzyılda Midilli’de Osmanlı Donanması İçin Gemi İnşası”, *Osmanlı Dönemi Akdeniz Dünyası*, (Editörler: Haydar Çoruh-M. Yaşar Ertaş-M. Ziya Köse), Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2011, s. 202-210-222.

²⁸³ Arıkan, “XIX. Yüzyılda...”, s. 1045.

belirtilerek, bazı fesat kocabaşların buna itiraz ettikleri belirtilmekte ve bunun eski usulde devam edeceği merkez tarafından beyan edilmektedir.²⁸⁴

Aynı kadı sicilinin bir alt hükmünde ise, Molova kazası reayaları, kazanın ve karyelerinin dağlık ve halkının fakir olmasına rağmen her yıl Kaptan Paşa masraflarına katıldığı belirtilmekte, buna karşılık Midilli kazası reayasının zengin olmasına rağmen bu masraflardan men edildiğinden şikayet edilmektedir. Belgede, Midilli kazası ve çevresinin mamur, birçok zeytin ağacı, bağ, bahçe ve mülklere sahip olduğu, buna karşılık Molova kazasının “sengistân” yani taşlık olup, reayasının fakir olmasına rağmen Midilli kocabaşlarının hem Molova’ya yardım etmekten imtina gösterdikleri, hem de Midilli’nin masraflarını da Molova reayalarından istedikleri belirtilmektedir.²⁸⁵

II.4. Osmanlı Egemenliği Altında Midilli Adasının İdari, Toplumsal ve Demografik Şekillenmesi

II.4.1. İdari Şekillenme

Osmanlı Devleti, ele geçirdiği bölgelerdeki halkı rahatlatmak ve kendisine olan bağlılığını güçlendirmek amacıyla önemli ve kendine has bazı politikalar izleme yolunu seçmişti. Bu uygulamanın yapıldığı yerlerden birisi de adalardı ve devlet adalara göçü teşvik amacıyla vergi muafiyeti, din ve mezhep serbestisi gibi kolaylıklar yanında ayrıca eski idare usullerinin uygulanmasına da müsaade etmişti. Örneğin halk tarafından seçilen ve daha çok beledi hizmetlere bakan “Demogerondia” bunlardan biriydi ve bunların çalışmasında Osmanlı yönetimi bakımından bir sakınca görülmemiştir²⁸⁶. Hıristiyan halk

²⁸⁴ MŞS, No: 45, s. 50, h. no: 65, H. 1 Safer 1188 (M. 13 Nisan 1774).

²⁸⁵ MŞS, No: 45, s. 50, h. no: 66, H. 1 Safer 1188 (M. 13 Nisan 1774).

²⁸⁶ Demircan, *a.g.m.*, s. 368. Demogerandiya kurumu ile ilgili Türkçe genel bir çalışma yoktur. Bu kurumun geç dönem Girit örneği için bkz: Nuri Adıyeke, “Rum Cemaat Örgütlenmesi Olarak ‘Dimoyerandiya’lar:

kendi yerel temsilcileri vasıtasıyla temsil edilmekteydi ve bunlara da “Kocabaş” adı verilirdi.²⁸⁷

Diğer Ege adalarında olduğu gibi Midilli de, Osmanlı hakimiyetine girişinin ardından düzenli bir teşkilata sahip olmuştur²⁸⁸. Fakat adadaki idari yapı, diğer adaların yapısından daha farklı bir durumda gelişmiştir. Ada savaş yoluyla ele geçirildiği için savaş kurallarına göre ve İstanbul’un fethine benzer bir şekilde, buradaki bütün tasarruf hakları Osmanlı’ya ait olmuştur. Teşkilatın oluşturulması amacıyla da adaya sancakbeyi, kadı, dizdar, subaşılar ve muhafızlar tayin olunmuştur ve Kritobulos’a göre adanın ilk sancakbeyi Ali Samios’dur²⁸⁹. Adanın, fethin ardından Osmanlı tarafından diğer bazı Ege adaları gibi Gelibolu Sancağı’na bağlanmayarak, direk Rumeli Beylerbeyiliği’ne bağlı ada merkezli ilk sancak halini alması, hatta Rodos’un fethiyle birlikte bu ada ile ortak bir idari şekillenme içinde anılması aslında adanın Osmanlı tarafından ne kadar önem verilen bir konumda bulunduğunu anlatmaya yeterlidir.

Ege Adaları, fetihlerin ardından ilk zamanlarda, Gelibolu Sancakbeyi olan derya beyleri vasıtasıyla yönetildiler. Bu ilk döneme ait, idari yapıyla ilgili fazlaca bir bilgi yoktur. 1550-51 tarihli bir listede eyalet Midilli, Eğriboz, Karlılı, Gelibolu, İnebahtı ve Rodos olmak üzere altı idari birimden oluşmaktaydı.²⁹⁰. Tam olarak bir tarih belli değilse de, tahminen 1533–1534 tarihlerinde kurulduğu varsayılan Cezayir-i Bahr-i Sefid Beylerbeyiliği ile birlikte, XVI. yüzyılın ilk yarısında, Rumeli Beylerbeyiliği sınırları

Girit Örneği”, *Dokuzuncu Askeri Tarih Semineri Bildirileri*, c: II, Genelkurmay Başkanlığı Yayını, Ankara, 2006.

²⁸⁷ Narhla ilgili bir kadı sicili kaydında Midilli’deki H. 1155 (M. 1742) tarihli bütün kocabaşların isimleri bulunmaktadır. Bkz: *MŞS.*, No: 61, s.100-101.

²⁸⁸ Demircan, a.g.m., s. 369.

²⁸⁹ *Türk Hakimiyetinde Ege Adalarının Yönetimi*, (Editör: Cevdet Küçük), SAEMK Yayınları, Ankara, 2002, s. 34.

²⁹⁰ Ali Kurumahmut, *Ege’de Temel Sorun, Egemenliği Tartışmalı Adalar*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1998, s. 73-74.

içinde görülen Midilli, bu yeni eyalete bağlandı²⁹¹. Adanın bu eyalete bağlanmadan önce hangi Beylerbeyiliğe bağlı olduğu tam olarak açık değildir ancak I. Selim döneminden kalan bir kaynakta Rumeli Beylerbeyiliği'ne bağlı görünmektedir. 1522'de Rodos'un fethedilmesiyle, idari düzenleme kapsamında Rodos, önce Midilli ile beraber anılmaya başlandı ki Kanunî Sultan Süleyman dönemine ait bir Tevcih defterinde iki ada birlikte ele alınmaktaydı²⁹². Bu sırada Midilli Beyi Dizdarzade Mehmed Çelebi idi²⁹³. Ancak adaları içine alan yeni eyaletin kurulmasıyla Midilli ve Rodos'un eş idare sistemi de ortadan kaldırılmış olmalıdır ki, 1540 ve 1545 tarihli sancak tayin listelerinde Midilli'nin artık Rodos'tan ayrı bir ada olarak anılmaya başlandığına rastlamaktayız²⁹⁴. Bu yeni eyaletin en önemli özelliklerinden birisi, adalar ve ana karanın ayrı düşünülmemiş olmasıdır.

Midilli ve Rodos'un birleştirilmesiyle birlikte idari yapı da diğer Osmanlı sancaklarına benzer bir halde düzenlendi. Başta bir sancakbeyi vardı ve idari bakımdan kontrol elindeydi. Kazalar da kadılık bölgeleri içinde yer almaktaydı ve kadıların en büyük yardımcıları da "Naib" adı verilen görevlilerdi²⁹⁵. Hatta Midilli'de, Müslüman veya Müslüman olmayan ahalinin mahkemede durmama, miras paylaşımında fazla para alma gibi bazı konularda naiblerden şikayetçi olmaları da rastlanan durumlardandı²⁹⁶. 1569 tarihli bir kayıt, Midilli Sancağı'nın, merkez olan Midilli Kazası dışında, Molova ve Kalonya adlı kazalardan oluştuğundan bahseder ki bu bize Midilli'de artık "kazai

²⁹¹ Şengül Ayoğuz, *Cezair-i Bahr-i Sefit Vilayeti(XIX. Yüzyılın Son Çeğreğinde)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi, İzmir, 1989, s. 22.

²⁹² *Türk Hakimiyetinde Ege Adalarının Yönetimi*, s. 23.

²⁹³ *Türk Hakimiyetinde Ege Adalarının Yönetimi*, s. 35.

²⁹⁴ Feridun M. Emecen, "XV-XIX. Yüzyıllarda Ege Adalarında Osmanlı İdarî Teşkilâtı", *Ege Adaları'nın İdarî, Malî ve Sosyal Yapısı*, (Editör: İdris Bostan), SAEMK Yayınları, Ankara, 2003, s. 10-11.

²⁹⁵ *Türk Hakimiyetinde Ege Adalarının Yönetimi*, s. 35.

²⁹⁶ *Türk Hakimiyetinde Ege Adalarının Yönetimi*, s. 39.

taksimat”ın varlığını göstermesi bakımından önemlidir²⁹⁷. Yine XVI. yüzyıl ortalarında Tımar Sistemi içinde, nahiye olarak Midilli Sancağı yedi idari birime ayrılmıştı.²⁹⁸

XVII. yüzyılın başlarında ve 1653 tarihlerinde Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaleti’ne bağlı sancak sayısı, Midilli de dahil olmak üzere on üçe ulaşmıştı ve saliyaneli ile tımarlı olarak ayrılan bu sancaklar içinde Midilli, tımarlı sancaklardan biri olarak görünmekteydi. Buranın önemli bir tımar bölgesi olduğunu, daha 1530’lu yıllarda tımar sayısının 120’ye ulaşmış olmasıyla anlayabiliriz²⁹⁹. Adanın sancak olarak yönetime alınmasıyla birlikte padişah, beylerbeyi, sancakbeyi hasları, zeamet ve tımarları mevcuttu. Yine vergi toplama işiyle ilgilenen muhassıl, mültezim gibi özel ve resmi görevliler bulunmaktaydı³⁰⁰. Yüzyılın ortalarına doğru, 1632-1641 yıllarını kapsayan bir listede ise eyalete bağlı sancak sayısı, Midilli dahil olmak üzere, 21’e ulaşmıştır³⁰¹. Yüzyıl başlarında Midilli’de zeamet sayısı 4, tımar sayısı ise 84 iken, 1672 tarihinde zeamet sayısı 83 olarak gözükmekte ama tımar sayısı hakkında bir bilgi bulunmamaktadır³⁰². XVII. yüzyıl sonu ve XVIII. yüzyıl başlarında ise yapılan düzenlemelerle Midilli, diğer bazı sancaklarla beraber Saliyaneli Eyalet statüsünde sayılmış ve Midilli dışında kalan Rodos, Dimyat ve İskenderiye sancakları, Mora Yarımadası’ndaki Anabolu (Neuplia) Kaptanlığı’na bağlanmıştır.³⁰³

Cezair-i Bahr-i Sefid veya başka bir deyişle Kaptanpaşa Eyaleti’ne bağlı sancakların sancakbeylerine, deryabeyi denmekteydi ve ilk dönemlerde bunların asli

²⁹⁷ Emecen, a.g.m., s. 12.

²⁹⁸ *Türk Hakimiyetinde Ege Adalarının Yönetimi*, s. 23.

²⁹⁹ *Türk Hakimiyetinde Ege Adalarının Yönetimi*, s. 32.

³⁰⁰ Emecen, a.g.m., s. 20.

³⁰¹ *Türk Hakimiyetinde Ege Adalarının Yönetimi*, s. 27.

³⁰² Ayoğuz, a.g.t., s. 24-25.

³⁰³ *Türk Hakimiyetinde Ege Adalarının Yönetimi*, s. 28.

görevi, idareleri altında bulunan sancakları korsan saldırılarından korumaktı³⁰⁴. Ada Osmanlı idaresi altına girdikten sonra, buraya gelen görevliler arasında bir kadı da bulunmaktaydı³⁰⁵. Adaya gelen kadıya, Osmanlı sisteminde pek yaygın olmayan, ancak bazı Balkan şehirlerinde görünen şekilde tımar verilmesi ise ilginçtir³⁰⁶. 1776'da yapılan bir düzenlemeyle de, adada bir olan kadı mahkemesi kâtibi sayısı kadının isteği, merkezin de uygun görmesiyle ikiye çıkarılmıştır³⁰⁷. 1717–1730 yılları arasındaki Osmanlı idari düzeninde ise Midilli'de bir Alaybeyilik olduğunu anlaşılmaktadır.³⁰⁸

Klasik dönem Osmanlı idari yapısı, büyükten küçüğe doğru eyalet, sancak, kaza ve karye olarak sıralanmaktaydı. Bu oluşum genelde bu şekilde tüm imparatorluk boyunca devam etmişse de, XIX. yüzyılda, özellikle de Tanzimat döneminde önemli değişimler yaşamıştır. Bu dönemde yapılan değişikliklerle ilk kez üçlü yönetim sistemi kurulmuş, böylece sıralama eyalet-vilayet, sancak-livâ ve kaza olarak modernize edilmiştir. Modernize çalışmaları bunlarla kalmamış, 1842'de ve 1864'de yapılan düzenlemelerle sistem yenilenerek, imparatorluğun sonuna kadar devam etmiştir³⁰⁹. Midilli'nin de dahil olduğu Cezâir-i Bahr-i Sefid Eyaleti'nin kapsadığı alanlarda zaman zaman bazı değişimler meydana gelmişse de -ki örneğin eyalet 1864 nizamnamesi sonucunda 1867'de vilayet haline gelmiştir- birim, Lozan Antlaşmasına kadar genel olarak yapısını korumuştur.

³⁰⁴ *Türk Hakimiyetinde Ege Adalarının Yönetimi*, s. 33.

³⁰⁵ Emecen, a.g.m., s. 9.

³⁰⁶ Adıyeke-Adıyeke, a.g.m., s.355.

³⁰⁷ Adıyeke-Adıyeke, a.g.m., s. 2.

³⁰⁸ Fahameddin Başar, *Osmanlı Eyalet Tevcihatı (1717–1730)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1997, s. 26, s. 194.

³⁰⁹ Bu konuda genel olarak bkz: Musa Çadırcı, *Tanzimât Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1997; İlber Ortaylı, *Tanzimât Devrinde Osmanlı Mahallî İdâreleri (1840-1880)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000.

II.4.1.1 Kazalar

Klasik dönemde Osmanlı kentlerinin yönetimi, beylerbeyi ve sancakbeyi , yargı görevi ise kadı adı verilen görevliler tarafından sağlanmaktaydı. Osmanlı Devleti'nde taşrada kurulan idari ve adli organizasyon, yerleşim birimlerinin önemi, nüfusları ve büyüklükleri gözetilerek belirlenmiştir. Bu belirlemede yerleşimin nüfusu, büyük etki sahibiydi. Nüfusla orantılı olarak kent ve kasaba merkezleri kadılık merkezi olarak tespit edilmiş, bu merkezlerin etrafındaki yerleşim alanları da (nahiye, köy, mezra) bu merkezlere bağlanmıştır.³¹⁰

Midilli, ada olarak, hem Osmanlı döneminde hem de şimdi, üç büyük kaza etrafında şekillenmiştir. Bunlar Midilli, Molova ve Kalonya kazalarıdır. Yine bu kazalara bağlı nahiye ve köyler de adaya dağılmış durumdadır. Adada çeşitli zamanlarda bazı köyler nahiye haline gelmiş, bazı nahiyeler kaza olarak anılmıştır. Örneğin XVI. yüzyıla ait 1548 ve 1581 tarihli Tapu Defterleri'ne göre adada Midilli, Kalonya, Molova'nın yanında Herse, Kelemye, Yera, Fesleke ve Köreke de birer kaza olarak yer almaktadır³¹¹. Oysa XVIII. yüzyıla gelindiğinde, bu sayının Midilli, Molova ve Kalonya olmak üzere üçe indiği görülür³¹². Aslında Midilli Adası Osmanlı hakimiyetiyle birlikte üç kazaya bölünmüş durumdaydı. Diğer sayılan beş yerleşim yeri ise XVIII. yüzyılda birer nahiye olarak anılmaktadır. Bu durumun nedeni Tımar Sistemi'nde kazaların da aynı zamanda birer nahiye olarak kabul edilmesi ve karyelerin de kazalar yerine nahiyelere bağlı olmasıydı³¹³. XVI. yüzyılda da durum aynı şekildeydi ki Tapu Defterleri'nde Midilli'de

³¹⁰ Yasemin Beyazıt, “ XVI. Yüzyıl Sonlarında Osmanlı'da Kazâ Sınırlarını Belirleyen Temel Etkenler”, *Doğu-Batı*, Sayı:53, İstanbul, 2010, s.76.

³¹¹ Ünal, *a.g.t.*, s. 104.

³¹² Levent Payzın, XVIII. *Yüzyılda Midilli Adası*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın, 2008, s. 20.

³¹³ Emecen, *a.g.m.*, s. 12.

sekiz ayrı kazanın görülmesi bizi şaşırtmamalıdır. Aynı zamanda XVIII ve XIX. yüzyıllara ait arşiv belgelerinde de adanın üç kazadan oluştuğu anlaşılmaktadır.

Midilli Adası'nın ve Midilli Sancağı'nın merkezi Midilli kazasıdır. Adanın doğu kıyısında, Anadolu'yu gören biçimde konumlanan bu kent, nüfus olarak çok büyük olmasa da, adanın en büyüğüdür. Aslında bir bütün olan kent, denizden bakınca sanki ikiye bölünmüş izlenimi verir ve kente bu görünümü sağlayan ise üzerinde kalenin bulunduğu ve hem şehre hem de denize hâkim olan yükseltilidir. En eski zamanlardan beri adanın merkezidir ve ada Türkler tarafından bu kasabanın adıyla isimlendirilir. Adanın Türkler tarafından fethinin ardından, Türk nüfusu bu kentten başlamak üzere hızla artmıştır. Kiel'in Osmanlı tahrir ve cizye kayıtlarına göre yaptığı araştırma, bize şehrin nüfusu ve Müslümanlarla, Hıristiyanların oranı konusunda aydınlatmaktadır.

Tablo 2. Midilli Kasabasının Nüfus Gelişimi

Yıllar	Hristiyan Hane Sayısı	Müslüman Hane Sayısı	Toplam Hane Sayısı	Müslümanların Nüfusa Oranı (%)
1521	455	308	763	40
1548	287	368	655	56
1581	*480	*400	880	46
1601	599	*420	1.019	41
1625	611	-	-	-
1644	714	*480	1194	40
1709	781	520	1281	39
1874	2.560	380	2940	13

* Yaklaşık

Kaynak: Machiel Kiel, "The Island of Lesbos-Midilli Under the Ottomans, 1462-1912, Remarks on Its Population, Economy and Islamic Monuments, *II. National Aegean Islands Symposium*, (Edited by İdris Bostan and Sertaç Hami Başeren), Turkish Marine Research Foundation, 2004, s.55.

Tablodan da anlaşılacağı üzere şehirdeki nüfus devamlı şekilde artmasına rağmen, Müslüman-Hıristiyan oranı yaklaşık olarak % 40'lar seviyesinde korunmuş, ancak Yunanistan'ın Osmanlı'dan bağımsızlığını kazanması ile birlikte oran, hızlı bir biçimde düşmüştür.

Midilli adasına, doğu yönünden, Anadolu tarafından yaklaşıncaya, karşımıza çıkan kent, adanın merkezi olan Midilli kasabasıdır. Midilli kasabasına denizden yaklaşıldığı zaman bizi ilk karşılayan ise bir tepenin üzerinde kurulmuş olan Midilli kalesidir. Pirî Reis bu kaleyi “ ...ve asıl benâm kalesi mezbur adanın gündoğusu tarafında poyraza karşı ve Anadolu'ya mukâbele bir yumru burnunun üzerinde vâki'...” diye tanımlar³¹⁴. Kale antik çağda inşa edilmiş, Gattiluso ailesinin adaya egemenliği sırasında güçlendirilmiş, Osmanlılar'ın adayı fethiyle de en görkemli zamanlarını yaşamıştır. 1570 tarihli bir mühimme kaydında, kalenin 1.113 bedeni ve 42 kulesi olduğundan bahsedilmektedir.³¹⁵ Osmanlılarla birlikte kalede önemli onarımlar ve güçlendirme çalışmaları yapılmıştır. 1054 tarihinde (M. 1643-44) kale duvarları eskisine oranla büyük ölçüde yenilenip, genişletilmiştir. Ayrıca, surlara bir duvar daha eklenerek çift sur yapılmış, bataryalar güçlendirilmiş ve hendek ile surlar arasındaki eğim yenilenmiştir. Yenilenen bu kale duvarları, Osmanlı'nın adadaki mühendislik olarak en büyük eseridir³¹⁶. Adada meydana gelen büyük depremden kale de zarar görmüş fakat yeniden onarımdan geçirilmiş ve kuvvetlendirilmiştir. Adaya seyahat eden bazı gezginler kalenin genişliğini ve diğer kalelerden farkını özellikle belirtmektedirler.³¹⁷

³¹⁴ Pirî Reis, *a.g.e.*, s. 291.

³¹⁵ Ünal, *a.g.t.*, s. 128.

³¹⁶ Kiel, *a.g.m.*, s. 56.

³¹⁷ Payzın, *a.g.t.*, s. 97.

Kalenin konum olarak bir diğer özelliği de, şehrin hem kuzey hem de güney limanına hakim olması ve giriş-çıkışı denetim altında tutmasıdır. Yüksekte olması, hem sol yanında kalan kuzey limanına, hem de sağ yanında kalan güney limanına ve dolayısıyla kente hakim olmasını sağlar. Bu nedenle, denizden gelecek herhangi bir saldırının püskürtülmesi çok kolaylaşmaktadır. Bu kale kentin büyük kalesidir ve belgelerde “Kal’a-i Bâlâ” olarak da yer alır³¹⁸. Bu isimle anılmasının bir nedeni de tepede kalması, şehir ve limana hakim olması olmalıdır. Kale içinde Barbaros Hayreddin Paşa tarafından yaptırılmış bir medrese bugün de hala ayaktadır. Kendisi de bir Midilli’li olan Barbaros, kale içerisine, on odalı bir medrese, Halvetiye Tekkesi dervişleri için bir hankâh ve bir imâret yaptırmıştır³¹⁹. Yine kalede, Fatih Sultan Mehmed adına bir cami-i şerif, mekteb ve çeşitli başka vakıflar da yer almaktadır.

Midilli kentinde, bu kalenin hemen alt tarafında denize yakın, kuzey limanının girişini tutan ve çok daha küçük olmak üzere bir kalenin daha varlığına rastlamaktayız. Aslında bir kaleden çok, ileri karakol vazifesi görmekte olan bu yapı belgelerde, Aşağı Kale anlamına gelen “Kal’a-i Süfla” adıyla yer almaktadır³²⁰. Burası, büyük bir ihtimalle, şehri de içine alan surlardan ibaret bir yapı durumunda olmalıdır. Bu kalenin veya surların içinde de, cami ve çeşme gibi çeşitli vakıfların kayıtlarına rastlamak mümkün olmuştur.

Midilli kalesinin limanlara hâkim olması, limanların ada ve Midilli kasabası için hayati öneminden ileri gelmektedir. Kaleler sayesinde limanlar, güvenle kullanılabilmiş, ticaretin gelişmesine ve adanın zenginleşmesine yardımcı olmuşlardır. Pirî

³¹⁸ MŞS, No: 51, s. 59, h. no: 65-123-136, H. 1166 (M. 1752); BOA, Ev.d., G. no: 15515, H. 1271 (M. 1854); BOA, Ev.d..., G.no: 15516, H. 1271-1276 (M. 1854-1860); BOA, Ev.d..., G.no: 23698, H. 25 Şaban 1292 (M. 26 Eylül 1875); BOA, Ev.d..., G.no: 24727, H. 1297 (M. 1880).

³¹⁹ Kiel, a.g.m., s. 55.

³²⁰ MŞS, No: 45, s .17, h.no: 23, H. 1188 (M. 1774); Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA), Vakıf Maaşları Defteri (VMD), 184/104/822-823-824, H. 1229 (M. 1814).

Reis, Kitâb-ı Bahriye’de Eski Liman adı verilen limanı Güney Limanı’nın Hristiyan yapısı olduğundan bahseder. Bugün ise kalenin önünde kalan ve Pirî Reis tarafından Kuzey Limanı olarak adlandırılan, yıldız rüzgarına açık olduğu söylenen liman, ada halkı tarafından “Arxaios Limenas” yani Antik Liman veya Eski Liman olarak adlandırılmaktadır. Pirî Reis, kible tarafında kalan Güney Limanı’nın XVI. yüzyılda, dar ve sığ olması sebebiyle büyük gemilerin yanaşmasına müsait bir alan olmadığından bahsetse de³²¹ liman daha sonra ıslah edilmiş ve büyük gemilerin yanaşmasına, yük alıp, boşaltmasına uygun hale getirilmiştir.³²²

Bu limanın günümüzde Midilli’nin ana limanı olması sebebiyle, diğer limana bugün eski liman denilmiş olmalıdır. Bugünkü modern yeni liman, belgelerde Lodos Limanı olarak da geçmektedir ve iki adet deniz fenerine sahip olduğu bilinmektedir. Payzın’a göre burada iki adet deniz feneri bulunması, limanın öneminden çok, girişinin dar ve sığ olması ile ilgili olmalıdır ki³²³ bu, Pirî Reis’in anlattıklarıyla karşılaştırıldığında oldukça yerinde bir tespittir. Bu fenerler, Midilli şehri ve limanı için o kadar önemlidir ki, Midilli Şer’iyye Sicilleri ve Osmanlı Arşivi belgelerinde, bu fenerlerin bakımı ile ilgili bir vakıf olduğu görülmektedir.³²⁴

Limanların her ikisi de Tanzimât döneminde, gemilerden boşaltılan safralar nedeniyle dolduğu ve iş göremez hale geldiği bilinmektedir. Bu durum, Midilli ileri gelenlerinin şikayetine neden olmuştur. Midilli Meclis azâları, iskelelerin kullanılamaz hale gelmesi nedeniyle hem tüccarın hem de gümrüğün zarar gördüğünü belirtmişler ve tamiri için gerekenin yapılmasını devletten talep etmişlerdir. Meydana gelen bu şikayetler

³²¹ Pirî Reis, *a.g.e.*, s. 291.

³²² Payzın, *a.g.t.*, s. 84.

³²³ Payzın, *a.g.t.*, s. 85.

³²⁴ *MŞS*, No: 45, s. 36, h.no: 46, H. 1178 (M.1765); *BOA*, Sadâret Mektûbî Kalemi-Deâvî (A. MKT. DV..), D. No: 72, G. No: 96, H. 1269 (M. 1853).

nedeniyle buraların temizlenip, iskelenin onarılması 1846 tarihinde Meclis-i Vâlâ tarafından onaylanmış ve bu iş için 8.975 kuruşluk bir miktar ayrılmıştır.³²⁵

Arşiv belgelerinde Midilli kazâsından bahsederken bazen “Kaza-i Midilli”, bazense “Nefs-i Midilli”, “Kasaba-i Midilli”, “Medine-i Midilli” veya “Midilli Varoşu” terimlerine rastlamaktayız. Aynı yıla ait birden fazla belgede bile bu terimlerin ayrı ayrı kullanılması bazen karışıklığa yol açabilecek gibi görülse de, aslında bunların bir kısmı aynı şeyi ifade etmekte, bir kısmı ise kent ve alanı hakkında ipuçları verebilmektedir.

Klasik dönemde Osmanlı kazalarının yönetimi, kadı adı verilen görevlilerce sağlanmaktaydı. Kadılar, kazalarda yargılama ile birlikte yönetim, ekonomi ve sosyal yaşantıyla da ilgili geniş yetkilere sahiptiler³²⁶. Kadılar sadece buldukları kentin değil, çevre köylerin ve kasabaların da mülki amiri ve yargıci konumundaydılar. İşte belgelerde adı geçen nefis, kasaba ve medine kelimeleri³²⁷ aynı şeye işaret etmekte ve kadı yönetimi altındaki idari birimden bahsetmektedir. Bu terimlerin geçtiği alanlar, klasik dönemde kadı yönetimi altındadır. Fakat kadı yönetimine yukarıda değindiğimiz gibi köyler ve kasabalar da dahilken, bu terimin geçtiği alanlara köyler dahil değildir. Yani bu terimler bir nevi kent merkezini anlatır. O halde nefis, kasaba ve medine terimleri ile birlikte kullanılan kent isimleri karşımıza çıktığında, şehir merkezi dikkate alınmalıdır.

Varoş ise, Macarca kökenli bir kelime olup “Kent veya kasabadaki kenar mahalle” anlamına gelir³²⁸. Bu terim nefis, medine veya kasabanın bir kısmı olarak düşünülmelidir. Varoş, kasaba sınırları içinde olmasına rağmen, surların dışında kalan

³²⁵ Ünver, *a.g.t.*, s. 142.

³²⁶ Çadırcı, *a.g.e.*, s. 79.

³²⁷ Midilli kayıtlarında adı geçen nefis, kasaba, medine örnekleri için bkz: BOA, Ev.d..., G.no: 09568, 10312, 12997, 13280, 24727.

³²⁸ http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.502cb0f1881e39.82930464.

bölge olarak anlaşılabilir. XVI. yüzyıldan itibaren Osmanlı genelinde şehirlerin büyümesi ve nüfusun hızla artması, ada özelinde ise Midilli'nin kaza olarak alanının dar olup, bir yanının deniz, diğer yanının tepelerle kaplı olması nedeniyle, sur içine sığmayan halk surların dışında yerleşmeye başlamış ve buralarda yeni mahalleler kurmuşlardır. Midilli kentine ait belgelerde karşımıza çıkan “Midilli Varoşu” teriminden anlamamız gereken, Midilli surları dışında kurulan yeni mahalle ya da mahallelerdir. Midilli'deki Varoş Mahallesi ile ilgili ilk belge tahrir kayıtlarıyla ilgilidir ve XVI. yüzyıla aittir. Vakıf olarak ilk belge ise H. 1114 (M. 1702) tarihli Bânizâde Hasan Bey Cami-i Şerif ve Zâviye ve İcrâ-i Yâsin Vakfı'na aittir³²⁹. Ama Midilli'de Varoş Mahallesi'nden bahseden kayıtlar genelde XVIII. yüzyıl ortaları ile XIX. yüzyıla aittir. Midilli kasabasının büyümesinin XIX. yüzyılda da devam etmiş olduğu, H. 1291 (M. 1874) tarihli bir belgede geçen vakfın kuruluş yerinin “Midilli Varoşu haricinde” diye kaydedilmesinden anlayabilmekteyiz³³⁰. Vakfın Midilli Varoşu haricine kadar taşması, Varoş Mahallesi'nin de artık yerleşime doydığı ve genişlemeye başladığını anlatıyor olabilir. Midilli'ye ait kayıtlarda, Midilli kasabası dışındaki diğer iki kasabanın varoşa sahip olduklarına dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Midilli'nin sancak merkezi olması ve konumu, genişleyip nüfus olarak artmasında etkili olmuş olmalıdır. Zaten mahalle sayılarına bakıldığında, Midilli kasabasının mahalle sayısı ve nüfusunun, diğerlerinden çok daha fazla olduğu görülebilir.

Molova kazası, adanın kuzey tarafında yer alır ve kazaya adını veren Molova kasabası, Midilli kasabasından sonra adadaki ikinci büyük yerleşim yeridir. Pirî Reis

³²⁹ MŞS, No: 89, s. 50, h.no: 97, H. 1114 (M. 1702).

³³⁰ VGMA, VMD, 99/106/14, H. 1291 (M. 1874).

Molova'yı "...*Molova Midilli adasının yıldız tarafında, karayele karşı deniz kenarında yüksek bir yerdedir...*" diye tanımlamaktadır.³³¹

Kasabanın tepesinde, bütün kasabaya hakim olan Molova Kalesi bulunmaktadır. Kale, kazanın her yerini görebilecek niteliktedir ve büyük ihtimalle Bizans döneminde yapılmıştır. Mühimme kayıtları, kalenin 150 bedeni ve 11 kulesi olduğundan bahsetmektedir³³². 1373'te, Françesko Gattilusio tarafından önemli değişiklikler ve tamiratlar yapılmıştır. 1572'de Osmanlı Devleti'nin İnebahtı Deniz Savaşı'ndaki yenilgisinin ardından, kaledeki yüksek Frank kuleleri yıkılmış, top bataryaları eski yerlerine konmuştur.³³³

Adanın üçüncü büyük kazası ise Kalonya'dır. Bu kaza, aynı zamanda coğrafi açıdan en büyük alanı kaplamaktadır. Kalonya körfezi çevresini kaplayan kazanın merkezi, aynı adı taşıyan kasabadır. Pirî Reis, körfezin 44 mil olduğundan söz etmektedir³³⁴. Kalonya kazasının toprakları, Midilli ve Molova kazaları kadar bereketli olmasa da kaza dahilinde bulunan tuzlalar, kazanın önemini arttırır.

II.4.1.2. Mahalleler

Mahalle, Osmanlı pratiğinde, aynı ibadethane ibadet eden cemaatin, aileleriyle birlikte yerleştiği, birbirini tanıyan, birbirlerinin davranışlarından sorumlu olan, sosyal dayanışma içindeki kişilerin yaşadığı, önemli işlevleri olan şehir kesimleridir ve İslam kültüründe şehirler, mahallelerden oluşan bir bileşim olarak görülür³³⁵. Mahalleler aynı

³³¹ Pirî Reis, *a.g.e.*, s. 143.

³³² Ünal, *a.g.t.*, s. 128.

³³³ Payzın, *a.g.t.*, s. 98.

³³⁴ Ünal, *a.g.t.*, s. 125.

³³⁵ Özer Ergenç, "Osmanlı Şehrindeki 'Mahalle'nin İşlev ve Nitelikleri Üzerine", *Osmanlı Araştırmaları*, IV, İstanbul, 1984, s. 69.

zamanda, kentin sosyo-kültürel ve ekonomik unsurlarını barındıran önemli birimlerdir³³⁶. Her ne kadar İslam şehirlerinde dinsel ve etnik gruplar ayrı mahallere ayrılıyor olsa da, Midilli’de bunun çok sıkı bir biçimde uygulandığına dair elimizde herhangi bir somut bilgi yoktur. Midilli’de müslümanlar ve gayrimüslimlerin kendilerine ait mahallelerde oturduğuna ait bilgi olsa da, yapısından dolayı burada bunun tam olarak uygulanıp, uygulanmadığını da söyleyemeyiz. Büyük bir olasılıkla her dinsel kesim kendi mahallesine sahip olsa da, kasabanın küçük ve alanının dar olması sebebiyle bu mahalleler birbiri içine girmiş olmalıdır. Fakat köyler için söyleyebileceğimiz, Müslüman ve gayrimüslimlerin kesinlikle bir arada yaşadıklarıdır. Eğer ada halkı köylerde bir arada yaşayabiliyorlarsa, kasaba içinde de bir arada yaşayabilecekleri ve yaşadıkları muhtemeldir. Zaten Osmanlı’nın ana karasında bile müslüman ve gayrimüslimlerin, şehirlerde aynı mahallelerde yaşadıkları bilinmekteyken Midilli için bunların tamamen ayrı oluşumlar içinde bulduklarını söylemek pek inandırıcı olmayacaktır. Cemaatlerin ayrı mahallelerde yaşama isteği bir zorunluluktan değil, sadece kendi inanç ve geleneğine sahip kişilerle yan yana yaşamının kendilerini daha rahat ve güvende hissettirmesi ile açıklanabilir.³³⁷

Mahalle adlarının nereden geldiği, mahalle-vakıf veya şehir-vakıf ilişkisini de açıklamaya yardımcı olabilmektedir. Osmanlı’da mahalle isimlerinin resmî bir tesirle konulduğu konusunda herhangi bir bilgiye bugüne kadar rastlanılmamıştır. İnsanlar, genel olarak yaşadıkları mekânı anlatabilmek ihtiyacı ile mahalle isimlerini seçmişlerdir. Bu isimler önemli bir din adamı, sanatçı, âlim isimleri olabildiği gibi çarşı, pazar, cami,

³³⁶ Ömer Demirel, *Osmanlı Vakıf Şehir İlişkisine Bir Örnek: Sivas Şehir Hayatında Vakıfların Rolü*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000, s. 16.

³³⁷ Ergenç, a.g.m., s.71.

mescid, çeşme, türbe veya buna benzer, mahalle için önemli oluşumların isimleri de olabilmektedir.³³⁸

Elimizdeki belgeler ve Midilli konusunda daha önce yapılmış araştırmalar bize Midilli adasındaki iki kazanın mahalle isimleri hakkında bilgi vermektedir. Bunlar Midilli ve Molova kazalarıdır ki kayıtlarda Kalonya kazası ile ilgili sadece XVIII. yüzyıla ait kayıtlarda mahalle oluşumuna rastlanmakta, daha sonrasına ait ise herhangi bir belgede bu kazaya ait mahalle ismi yer almamaktadır.

Mahalle olarak en çok oluşuma rastlanan kaza, doğal olarak adanın merkezi ve en büyük kasabası olan Midilli şehridir. Şehirde XVI. yüzyılda belgelerde geçen 13 adet mahalle adı vardır ve bu mahallelerden 6 tanesi müslüman mahallesi, 6 tanesi ise gebran yani gayrimüslim mahallesi olarak görülmektedir. XVIII., XIX. ve XX. yüzyıllara ait kayıtlarda ise mahalle sayısı 22'ye kadar çıkmakta ama bu mahalle isimlerinin çoğunluğunun Müslüman isimleri olduğu göze çarpmaktadır.

Tablo 3. Midilli Kazası Mahalleleri

XVI. YÜZYIL ³³⁹	XVIII-XIX ve XX. YÜZYIL
Mahalle-i Cami-i Şerif	Cami-i Kebir Mahallesi
Mahalle-i Mescid-i Merhum Mahmud Bey	Ali Efendi Mahallesi (Ali Efendi Cami-i Şerifi Mah.)
Mahalle-i Mescid-i Merhum Malkaralı Muslihiddin	Liman-ı Cedid Mahallesi
Mahalle-i Mescid-i Merhum Mahmud Ağa	Barszâde Mahallesi
Mahalle-i Kal'a-i Zîr	Kal'a-i Süfla Mahallesi
Mahalle-i Varoş	Mahalle-i Varoş
Mahalle-i Papa Mazari	Abdülbâki Efendi Mahallesi
Mahalle-i Papa Nikola (Yukarı	Kal'a-i Bâlâ Mahallesi

³³⁸ Demirel, *a.g.e.*, s. 16.

³³⁹ Ünal, *a.g.t.*, s. 107.

Hisar)	
Mahalle-i Papa Dimitri (Yukarı Hisar)	Gümrük-i 'Atik Mahallesi (Hisar-1 'Atik-Liman-1 'Atik)
Mahalle-i Papa Yani	Mahalle-i Cedid
Mahalle-i Papa Hristoko	Çavuş Mahallesi
Mahalle-i Papa Mihal	Mihal Mahallesi (Papa Mihal Mah.)
Mahalle-i Papa Dimitri Metropolit	Bânizâde Mahallesi
	Üçpınar Mahallesi
	Vigala Mahallesi
	Sarıbaba Mahallesi
	Parmakkapı Mahallesi
	Aya Todori Mahallesi
	Aziziye Mahallesi
	Çınarlı Mahallesi
	Çarşı Mahallesi
	Hüdâverdi Reis Mahallesi

Tablodan da görüldüğü üzere, Midilli kazasında XVI. yüzyıl mahalle isimleri ile daha sonraki yüzyıllarda rastlanan mahalle isimleri birbiriyle, ikisi dışında, uyuşmamaktadır. Sadece Mahalle-i Varoş ve Papa Mihal mahalleleri diğer yüzyıllara ait kayıtlarda rastlanabilen mahallelerdir. XVI. yüzyıl kayıtlarında adı geçen Kal'a-i Zir Mahallesi ise daha sonraki yüzyıllarda kullanılan Kal'a-i Süfla Mahallesi ile anlam olarak aynı adı taşıması nedeniyle aynı mahalle olarak düşünülebilir. Yine XVI. yüzyılda Yukarı Hisar'da olduğu belirtilen bazı mahallerin daha sonra birleşerek Kal'a-i Bâlâ adıyla yeni bir mahalle oluşturdukları da düşünülebilecek ihtimaller arasındadır.

XVI. yüzyıldaki mahallelerle, daha sonraki yüzyıllarda kullanılan mahalle isimlerinin çok fazla benzerlik göstermemesi, bize mahalle isimlerinin değişmiş olabileceğini anlatabileceği gibi, kazanın büyüyüp, yeni mahalleler kurulmuş olabileceğini ve vakıfların bu yeni mahallelerin ihyâsı için harekete geçtiğini de anlatıyor olabilir. Bazı mahallerin birkaç isimle birden anılması ise mahallenin kurulduğu mevkiye bağlı

olabilmektedir. Örneğin Liman-ı Atik Mahallesi aynı zamanda belgelerde Hisar-ı Atik veya Gümrük-i Atik Mahallesi olarak da geçmektedir. Bunun nedeni, eski limanda kurulmuş olan bu mahallede aynı zamanda gümrük binası ve kale surlarının da bulunması ve bunların, kasabaya ait önemli yapılar arasında olmasından kaynaklanmaktadır.

Zaten bazı mahalle isimlerine bakıldığında, mahallenin ismini içindeki cami veya çeşmeden dolayısıyla vakıf binasından aldığı göze çarpmaktadır. Gümrük-i Atik Cami-i Şerifi, Liman-ı Cedid Camisi, Hüdâverdi Camisi Midilli kazasında, mahallelere isimlerini vermiş vakıflar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Arşiv kayıtlarından tespit edebildiğimize göre, kentin sur içinde kalan mahalleleri Kal'a-i Bâlâ, Kal'a-i Süfla, Liman-ı 'Atik, Liman-ı Cedid, Vigala, Barszâde, Hüdâverdi, Abdülbâki Efendi ve Çarşı mahalleleridir. Mahalle-i Cedid ve Çavuş Mahallesi'nin ise varoшта kurulduğu anlaşılabilir. Diğer mahallelerin sur içinde mi yoksa varoшта mı kurulduğu ile ilgili, kayıtlarda herhangi bir bilgiye rastlanamamıştır. Kayıtlardan mahallelerin yanında, Hüdaverdi Mahallesi'nin Patrik Caddesi adıyla bir caddeye sahip olduğu da anlaşılmaktadır. Hatta bazı köylerin mahallelere sahip olduğu da yine kayıtlarda karşımıza çıkmaktadır. Örneğin Midilli'ye bağlı Mesagüre köyünde Hamam Mahallesi³⁴⁰, Molova'ya bağlı İskamiye köyünde ise Kasaphane Mahallesi adıyla birer mahalle bulunmaktaydı.³⁴¹

Midilli kazasının mahalle isimlerine bakıldığında, XVI. yüzyıl için kullanılan isimlerin müslüman mahalleleri için cami, mescid gibi eserler, gayrimüslim mahalleler için ise önemli dinî şahsiyetler olduğu görülmektedir. XVI. yüzyıldan sonraki isimlerde ise

³⁴⁰ Vakıflar İstanbul Bölge Müdürlüğü Arşivi (VİBMA), Dosya No: 2332, Hanya ve Midilli Vakıf Defterleri.

³⁴¹ VİBMA, D. No: 613, Girit, Sakız, Midilli, Limni Cemaat-i İslamiye'ye Ait Evkaf Tasfiye Defterleri, I-II.

önemli şahsiyetler, mahalledeki cami, mescid gibi önemli bir eser veya mahallenin fizikî durumu ile ilgili durumların (cedid, kebir v.s.) öne çıktığı söylenebilir.

Molova kazasında rastlanılan mahalle isimleri ise çok daha azdır. Burada XVI. yüzyıl kayıtlarında 3 mahalle ismi geçmektedir ve bu üç mahalle de gayrimüslim isimlidir. Fakat XVI. yüzyıldan sonraki kayıtlarda, özellikle XIX. yüzyıla ait olanlarda bulabildiğimiz üç mahalle adı ise tamamen Türkçe isimli mahallelerdir. Molova’da çok fazla mahalle ismine rastlanmama nedeni, kazanın bugün bile çok geniş bir alana yayılmamış olması ve kale dibinde engebeli bir arazi üzerinde, denize doğru kurulu olması olabilir. Kazanın küçük olması nedeniyle belgelerde, mahalle isimleri yerine daha çok “Nefs-i Molova” veya “Medine-i Molova” terimleri kullanılmıştır. Molova’da Barszâde Camisi, bulunduğu mahalle kendi adını vermiş bir vakıf oluşumu olarak dikkat çekmektedir.

Tablo 4. Molova Kazası Mahalleleri

XVI. YÜZYIL ³⁴²	XIX. YÜZYIL
İpşiferye Mahallesi	Hasan Reis Mahallesi
Mahalle-i Gebran	Muhiddin Mahallesi
Ahladokastro	Barszâde Mahallesi

Kalonya adanın üçüncü büyük kazası olmasına rağmen, belgelerde rastlanan mahalle sayısı, Mahalle-i Adaklı ve Mahalle-i Ağrıdonikalo olmak üzere sadece iki tanedir ve XVIII. yüzyıla aittir³⁴³. Burada ilginç olan ise, Herse nahiyesinde XVI. yüzyıla ait ve

³⁴² Ünal, *a.g.t.*, s. 107.

³⁴³ Payzın, *a.g.t.*, s.24.

Rumca tam dört mahalle ismine rastlanmasdır³⁴⁴. Kotino Palama, Palalogoyorgi, Papayaniyendo ve Papa Manolranko isimli bu mahallelere bakarak, Herse'nin de ada bakımından önemli bir yerleşim alanı olduğunu söylememiz mümkündür. Zaten Herse'nin özelliği, adanın batı tarafına hakim ve bu taraftaki hemen hemen en önemli yerleşim yeri olmasıdır. Fakat Herse ile ilgili daha sonraki dönemlere ait kayıtlarda, herhangi bir mahalle ismine rastlanmamıştır.

II.4.1.3 Nahiyeler ve Köyler

XVI. yüzyılda Midilli adasında, tahriri defterlerine göre sekiz adet kaza adı geçmekteydi. Fakat daha önce de söylediğimiz gibi, nahiyeler birer kaza merkezi sayıldığı için, bunlardan Midilli, Molova ve Kalonya dışında kalanlar aslında birer nahiye oluşumuydu. XVIII. yüzyıla geldiğimizde ise kayıtlarda Midilli sancağına ait beş adet nahiye ismi karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan üçü Midilli kazasına bağlı olan Yera, Kelemye ve Köreke nahiyeleri, biri Molova kazasına bağlı Herse nahiyesi, biri de Kalonya kazasına bağlı Fesleke nahiyesiydi.

Fakat vakıflarla ilgili bizim karşımıza çıkan belgelerde, nahiye isimlerine pek fazla rastlanmamakta ve nahiyelerle ilgili herhangi bir bilgi görülmemektedir. İncelediğimiz kayıtlarda Midilli kazasına ait sadece Yera nahyesinden bahsedilmektedir ve burada da bahsetme nedeni, nahiyeye bağlı köylerle ilgili bilgi amaçlıdır. Kayıtlarda verilen bilgilere göre Yera nahiyesi Midilli kazasının batısında yer alan Yera Körfezi'nin kuzey ve batısında bulunan köyleri kapsayan alandı. Uskublo, Mesagüre, Katartöz, Ahtande, Kelemye, İpyoz, Palakado ve Papaslık gibi köylerden oluşan bu nahiyenin

³⁴⁴ Ünal, *a.g.t.*, s. 107.

merkezi ise Uskublo köyüydü³⁴⁵. Keza bir başka nahiye ismi, Kalonya'ya bağlı Fesleke nahiyesidir ve ancak iki yerde isim olarak karşımıza çıkmaktadır ki o kayıtların her ikisi de XVIII. yüzyıla aittir. Bunların dışında ne bir nahiye isminden, ne de nahiyelere ait herhangi bir bilgiden bahsedilmemektedir.

Osmanlı köyleri, genelde bir mescid veya cami etrafında birleşmiş, yaşam tarzları birbirine benzeyen, genelde tarım ile uğraşan kişilerin oturduğu yerleşim alanlarıdır³⁴⁶. Midilli pratiğinde ise, buna ekleyebileceğimiz, buradaki köylülerin bir müslüman-gayrimüslim karışımı halinde olduğu ve beraberce köylerde yaşamlarını sürdürdükleri olabilir. Zaten adanın küçük bir alana yayılması, köyler ve kazalar arasındaki farkı da hemen hemen ortadan kaldırmış gibidir. Yani bazı köyler adeta kazaların veya nahiyelerin birer mahallesi gibi görünmektedir.

Osmanlı köyleri ki buna Midilli köyleri de dahil, aynısını Osmanlı mahallelerinde ve dolayısıyla Midilli mahallelerinde görebileceğimiz şekilde, sosyal dayanışma içinde yaşamak zorundaydılar. Bu dayanışmaların bir sonucu olarak da ilerde bahsedebileceğimiz, köy ve mahallelerin ortak kullanımlarda bulunduğu cami, çeşme, hamam, mektep gibi alanlara ait vakıflar kurmuşlardır. Belgelere baktığımızda, Midilli köylerinin büyük bir çoğunluğunda bu vakıfların kurulmuş olduğu ve faaliyette buldukları anlaşılmaktadır. Yine belgeler bize Midilli köylerindeki vakıf faaliyetlerinin çok yoğun olduğunu göstermektedir.

Midilli köyelerine ait isimler konusunda rastlanan durumlardan birisi, bazı köylerin birden fazla isimlerle anılmasıdır. Bunun nedeni hem söyleyiş tarzı hem de yüzyıllar içinde belgelere bu isimlerin yazılışı sırasında yapılan veya bunların belgelerden

³⁴⁵ VİBMA, D.no: 2332.

³⁴⁶ Çiftçi, *a.g.e.*, s. 89.

bugünkü dile çevrilişi sırasında oluşan hatalardır. Bu durum, aynı belgeyi okuyan iki ayrı kişinin, köy ismini iki ayrı biçimde aktarmasına neden olmaktadır. Örneğin, Midilli kazasına bağlı Sarlıçe köyünün ismi, bugünkü Türkçe'ye çevrilmiş bazı kaynaklarda “Sarılıca”, bazılarında “Sarı ilçe” veya “Sarıca”, bazılarında ise “Sarlıçe” olarak geçmektedir. Kanımızca bu üç isim de doğrudur fakat buranın bugünkü adının “θερμή” (Termi) olması ve bu kelimenin Türkçe karşılığının da ılıca veya kaplıca anlamına gelmesi, buranın isminin aslında “Sarı Ilica” olduğunu belirtmektedir. Fakat zamanla söyleyişten ileri gelen ağız yuvarlaması nedeniyle isim önce “Sarı ilçe”ye sonra da “Sarlıçe”ye dönüşmüş olmalıdır. Biz de bu çalışmada, daha çok kullanılan “Sarlıçe” ismini tercih ettik.

Midilli'deki köylerin sayısı hakkında, zaman zaman çeşitli rakamların telaffuz edildiği görülür ve bu rakamlar genelde birbiriyle uyuşmayan rakamlardır. 1610 veya 1611 yıllarında adadan geçen eden Polonyalı seyyah Simeon, adada 360 köy ve beş şehir olduğundan bahsetmektedir³⁴⁷. XVIII. yüzyılın hemen başında adaya gelen Tournefort ise bu rakamı, kasabalarla birlikte 120 olarak açıklamıştır.³⁴⁸

1736 tarihli bir belge, bize Midilli ve bazı köyler hakkında önemli bilgiler vermektedir. Çeşitli masraflar için toplanacak vergilerden bahseden kayda göre, Midilli şehri ile birlikte anılan köylerdeki toplam hane sayısı 1814 hane olarak görünmektedir. Belgede, toplanacak olan bu paranın ne tür hanelerden alınacağı hakkında bir bilgi bulunmasa da tercümana verilmesi gereken hediye para ve Nazaret (Nasıra) fukarası için toplanması gereken paralardan bahsedilmesi, bu hanelerin gayrimüslim haneler olabileceğini akla getirmektedir.

³⁴⁷ Hrand D. Andreasyan, *Polonya'lı Simeon'un Seyahatnâmesi, 1608-1619*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1964, s. 21.

³⁴⁸ Tournefort, *a.g.e.*, s. 251.

Tablo 5. 1736 Tarihinde Midilli Kasabası ve Bazı Köylerdeki Hane Sayısı

Yerleşim Yeri	Hane Sayısı
Nefs-i Şehir	555
Karye-yi Morya	35
Karye-yi Telvinya	44
Karye-yi Pafle	72
Karye-yi Sarlıçe	35
Karye-yi Mistegna	14
Karye-yi Balçıkhisar	7
Karye-yi Mandomado	114
Karye-yi Kula	37
Karye-yi İpyoz	72
Karye-yi Uskonde	22
Karye-yi Ahtande	10
Karye-yi Asometo	48
Karye-yi Bigi	10
Karye-yi Kelemye	5
Karye-yi Katartöz	71
Karye-yi Pilaçbo	31
Karye-yi Sapuni	19
Karye-yi Papaslık	15
Karye-yi Mesagüre	73
Karye-yi Uskublo	122
Karye-yi Ayayoni	5
Karye-yi Pilmar	175
Karye-yi Ayani	38
Karye-yi Evrişe	24
Karye-yi Polihnit	37
Karye-yi Lizgor	21
Karye-yi Klamidado	6
Karye-yi Vasleçot	31
Karye-yi Ayasu	5
Karye-yi Tekfur	20
Karye-yi Lutra	12
Karye-yi Halika	29
TOPLAM	1814

Kaynak: MŞS, No: 61, s. 119, h.no: 183, H. 10 Zilkade 1148 (M. 23 Mart 1736).

1845 tarihli belgelerde, Midilli kazasına bağlı olarak 35 köyden bahsedilmektedir. Bu köylerden 16 tanesi gayrimüslim köyü olarak görünürken, 12 tanesi

karma, 7 tanesi ise müslüman köyü olarak belirtilmiştir. Molova'nın köy sayısı 29 adet olarak verilirken, bunlardan 7 adeti gayrimüslim, 9 adeti ise müslüman köyü olarak görünmektedir. Molova'nın 19 köyü ise karmadır. Kalonya kazası için verilen köy sayısı ise 33'dür. Bunlardan 23'ü gayrimüslim köyü iken, 4 tanesi müslüman, 6 tanesi ise karma köy olarak anılmıştır³⁴⁹. 1877 yılında adaya sürgün edilen ve bu arada 1879-1884 yılları arasında burada "mutasarrıflık" görevine tayin edilen Namık Kemal ise anılarında, adada toplam köy sayısının sekseni geçtiğinden bahsetmektedir.³⁵⁰

Midilli adasına ait köyler, üç büyük kazanın etrafında toplanmıştır. Taradığımız Midilli Şer'iyye Sicilleri, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, Başbakanlık Osmanlı Arşivi ve Vakıflar İstanbul Bölge Müdürlüğü Arşivi'ne ait kayıtlarda adı geçen köy sayısı 99'dur. Bu köylerden 47'si Midilli kazasına, 30'u Molova kazasına, 22'si ise Kalonya kazasına tâbidir. Mahalle sayısında olduğu gibi, köy sayısı olarak da en yoğun kaza doğal olarak Midilli kazasıdır. İncelediğimiz kayıtlarda Midilli kazasına ait vakıf oluşumuna rastlanan 25 adet köy karşımıza çıkmaktadır. Bu köyler içinde en yoğun vakıf faaliyetine ise Uskublo köyünde rastlamaktayız. Buradaki vakıf faaliyetlerinin bir önemli özelliği, diğer köylerde rastlanan türde ortak kullanımı olan yerlere ait (cami, mescid, çeşme v.s.) vakıflar yerine, kişisel vakıfların ağırlıkta olmasıdır. Yine bu köydeki vakıfların büyük bir çoğunluğu, adanın diğer vakıflarının aksine para vakfı niteliğinde değildir. Katartöz, Mesagüre, Sarlıçe gibi köyler de vakıf oluşumu bakımından zengin yerler olarak görünmektedir.

Midilli'de, hem tarımsal hem de buna bağlı olarak ekonomik faaliyetlerin en çok görüldüğü alan, zeytincilik açısından en zengin alanlara sahip bulunan Midilli kazasına

³⁴⁹ Ünver, *a.g.t.*, s. 85-86.

³⁵⁰ F. A. Tansel, *a.g.e.*, s. 37-38.

bağlı Yera Körfezi ve köyleri olarak dikkat çekmektedir. Yera körfezi çevresine yayılmış ve Yera Nahiyesi adı altındaki bu alanda, zeytin üretimiyle öne çıkan ve buna paralel olarak zengin ekonomik hareketlerin görüldüğü Mesagüre, Uskublo, Papaslık gibi köyler bulunmaktadır. Zaten kayıtlar incelendiğinde, ekonomik gelişime paralel olarak, vakıf oluşumlarının da buralarda yoğunlaştığı görülebilmektedir. Yine Midilli kazasına ait Morya, Balçık gibi köylerde de vakıf oluşumları dikkat çekicidir.

Molova kazası köyelerine baktığımızda ise, vakıf kayıtlarında bu kazaya ait 21 köye rastlanmaktadır. Bu kazada öne çıkan köyler Çömlek, Kapya, Mesetobi'dir. Özellikle Çömlek köyü (Bugünkü Skalachori), vakıflar bakımından, bağlı olduğu Molova kadar zengin görünmektedir. Eftaronde, Erinya ve İşlemtobi gibi köyler de, kayıtlarda sık sık ismine rastladığımız yerler arasındadır. Kalonya kazası köyelerinden öne çıkanlar ise Peraşle ve Anamotya'dır. Kalonya'da toplam 13 köy, vakıflarla ilgili oluşumlarda karşımıza çıkmaktadır.

Yaptığımız araştırmada, Midilli adasında üzerinde vakıf oluşumuna rastlanmış köylerin toplamı 59 tanedir. Bunun yanında, vakıflarla ilgisi olmayan ama bir şekilde kayıtlarda yer alan bir çok karye adı da karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 6. Vakıf Belgelerinde Adı Geçen Midilli Adası Köyleri

Midilli Kazası	Molova Kazası	Kalonya Kazası
Ahtande	Ağra	Ağriye
Ayani	Balye	Anamotya
Ayasu	Çetre	Ayorişe
Ayoyani	Çömlek	Cumalı
Balçık	Eftaronde	Çerami
Çokale	Erinya	Dafye
İpyoz	Falya	Eryena
Katartöz	Halıka	Lizgor
Keleme	Herse	Mandomado
Kokmida	Hindre	Peraşle
Komi	İskamiye	Polihnit
Kula	İslemetobi	Samuriye
Lutra	Kalapado	Vasleçot
Mesagüre	Kapya	
Mistegna	Kastaro	
Morya	Likade	
Palakado	Mesetobi	
Papaslık	Petra	
Pereme İskelesi	Petracık	
Pigi (Bigi)	Sıgırı	
Sapuni	Vafyo	
Sarlıçe		
Şiyoyane		
Uskonde		
Uskublo		

II.4.2 Toplumsal ve Demografik Şekillenme

Adalar nüfusunun çoğunluğunun Rum asıllı olmasına rağmen, VIII. ve X. yüzyıllar arasındaki Arap hücumları, Ceneviz ve Venedik tarafından ticari amaçla başlayan hareketler ve Rodos Şövalyeleri'nin geliş-gidişleri buradaki Rum nüfusunu önemli ölçüde sarstı. Ege Denizi'ndeki adaların Türk toprağı haline gelmesiyle birlikte Osmanlı Devleti, Anadolu'dan bu adalara, genel politikasının bir gereğı olarak, sürgün yoluyla nüfus

yerleşimine gitti. Bu sistem daha sonra kesilmeyerek özellikle ceza olarak adalara sürgünler devam ettirildi ve böylece adalardaki Türk nüfusu önemli ölçüde çoğaltıldı.³⁵¹

Midilli’de, fethin hemen ardından adaya Anadolu’dan bir nüfus takviyesi yapılmasına rağmen yine de, adadaki Ortodoks halkın korunması ve adada kalmalarına izin verilmiş olunması nedeniyle³⁵² nüfus olarak Hristiyanlar çoğunluğu oluşturuyordu. Bu çoğunluk ada halkının dini bakımdan toplum yapısı itibarıyla yerel uygulamaları sürdürmelerini, dinsel cemaat yapısı gereğini yerine getirebilmelerini ve temsilciler vasıtasıyla idareciler katında temsil edilmelerini sağladı³⁵³. Yani Midilli adasının idari alanda herhangi bir Osmanlı sancakbeyliği ve kadılığından farkı yoktu.

Osmanlı egemenliği sırasında Ege’de yer alan adalarda yaşayan halkı, dinsel bakımdan iki ana grup altında toplamak mümkündür: Gayrimüslimler ve Müslümanlar. Gayrimüslimler aralarında Hristiyan, Yahudi ve Çingeneler gibi gruplara ayrıldığı gibi, bunların kendi içinde de mezhep farklılığı nedeniyle gruplaşmalar da görülmektedir. Çingeneler, az sayıda bir grubu oluşturmaktaydı ve 1548 tarihli İcmâl Defter’inde “cemaat-i kıptîyân” olarak zikredilmekteydi. Doğal olarak Hristiyanlar içinde en önemli ve kalabalık grup, Rum olarak bilinen Ortodokslardı. Fakat bunların bir kısmını, Arnavut asıllı aileler oluşturmaktaydı. Bunlar, Ortodoksluk nedeniyle Rumlarla bir şekilde karışmış olmalarına rağmen, kendilerine has aile isimlerini kullanmaya devam etmekteydiler ve bu nedenle Arnavut oldukları anlaşılabilirdi³⁵⁴. Bunun yanında Efrenc veya Frenk olarak bilinen bazı küçük Katolik gruplara da rastlanılmaktaydı³⁵⁵. Bunlar adanın Latin hakimiyeti

³⁵¹ Ayoğuz, *a.g.t.*, s. 58-59.

³⁵² Emecen, *a.g.m.*, s. 9.

³⁵³ Emecen, *a.g.m.*, s. 20.

³⁵⁴ Ünal, *a.g.t.*, s. 97.

³⁵⁵ İlhan Şahin, Osmanlı Klasik Döneminde Ege Adaları’nda Nüfus ve Nüfus Hareketleri, *Ege Adaları’nın İdari, Mali ve Sosyal Yapısı*, (Editör: İdris Bostan), SAEMK Yayınları, Ankara, 2003, s. 137–138.

zamanından kalma kişilerdi ve Midilli'nin yanı sıra, Sakız adasında da bu kişilere rastlanılmaktaydı.³⁵⁶

Midilli'yi özel olarak ele aldığımızda ise adada Müslüman, Ortodoks ve Katoliklerin varlığına rastlanılmaktaydı. 1906-1907 yıllarında Midilli Adası'nda yaşayan etnik gruplar Müslümanlar, Rumlar, Ermeniler, Bulgarlar, Rum-Katolik Cemaati, Latin Katolik Cemaati, Yahudiler ve Ecnebler'di. Bunlar içinde en büyük grubu, toplam 113.482 kişi ile Rumlar oluşturmaktaydı³⁵⁷. Ada'nın nüfusu, farklı dönemlerde farklı oranlar söz konusu olmakla birlikte 1/3 ile 1/5'i Müslümanlardan oluşmaktaydı ve adada Rumların pek çoğu Türkçe, Türklerin de hemen hepsi Rumca bilmekteydi.³⁵⁸

Tablo 7. Midilli Adasının Nüfus Gelişimi

Yıllar	Hristiyan Hane Sayısı	Müslüman Hane Sayısı	Tahmini Toplam Nüfus	MÜSLÜMANLARIN NÜFUSA ORANI (%)
1488	4952	400	26.200	7,40
1492	5287	440	26.900	7,30
1521	7327	659	36.730	8,25
1548	7690	807	39.000	9,50
1581	8850	1331	46.808	13,00
1602	9785	1455	47.200	13,00
1644	7510	1650	38.400	18,00
1671	7500	1660	38.500	18,00
1709	7700	1690	39.400	18,00
1831	*49270	11894	*61.164	19,45
1874	16400	3560	81.830	17,80
1887	*80751	13697	*94.448	14,50

* Nüfus

Kaynak: Kiel, a.g.m., s.58.

³⁵⁶ Ünal, a.g.t., s. 97.

³⁵⁷ Kemal Karpat, *Ottoman Population, 1830-1914*, University of Wisconsin Press, Madison, Wisconsin, 1985, s. 162-163.

³⁵⁸ Adıyeke-Adıyeke, a.g.m.,s.1.

Görüldüğü gibi ada genelinde nüfus, 1488'den itibaren XVII. yüzyıla kadar devamlı ve düzenli şekilde bir artış göstermiştir. XVII. yüzyıla gelindiğinde bir gerileme olduğu göze çarpmaktadır. Kiel'e göre bunun nedeni, o yıllardaki kötü hava şartları, ürün rekoltesindeki düşüşler ve ada çevresindeki korsanlık faaliyetleridir. Nüfus XIX. yüzyıldan itibaren ise yeniden yükselişe geçmiş görünmektedir. Fakat 1831'deki nüfus sayımında sadece erkek nüfusunun hesaplandığı da unutulmamalıdır. Müslüman-Hıristiyan oranı ise XVI. ve XVII. yüzyılda Müslümanlar lehine tırmanırken, Yunan isyanının ardından az da olsa düşüşe geçmiştir.³⁵⁹

1488–89 yıllarına ait cizye defterleri üzerinden yapılan basit bir hesaplamayla, adadaki gayrimüslim sayısının 24.760, buna dul kalmış kadınlarda eklenince 25.341 olduğu anlaşılmaktadır. Fakat bu döneme ait Müslüman nüfus hakkında bir bilgi yoktur³⁶⁰. Yine ada içinde çeşitli köylerde Türk nüfusunun oldukça yaygın olduğunu bilmekteyiz. 1530'da adada yaklaşık 8.600 nefer vergi nüfusu bulunmaktaydı ve bunlardan yaklaşık 300 tanesi Türk ve Müslüman idi. Türk nüfus Midilli kalesinde 148 hane ve 5 mahalle halinde oturmaktaydı. 1651'de adadaki vergi nüfusu 2.456 haneden oluşmaktaydı. XVII. Yüzyılın ikinci yarısında ise nüfus 20 bin Hristiyan, 10 bin Türk olmak üzere 30 bine ulaşmış görünmekteydi³⁶¹. 1831 nüfus sayımına göre Midilli'deki erkek nüfusu 2.158'i Türk, 8.878'i Hristiyan olmak üzere toplamda 11.036 kişiydi³⁶². Nüfus giderek artarak, XIX. yüzyılın ortalarında 50 bine, sonunda ise 100 bini aştı. Bu nüfusun yaklaşık 90 bini Rum – Ortodoks, 10 bine yakını Müslüman, bin civarı ise Yahudi, Katolik ve Ermenilerden

³⁵⁹ Kiel, a.g.m., s. 58.

³⁶⁰ Ayoğuz, a.g.t., s. 67.

³⁶¹ Şahin, a.g.m., s. 143.

³⁶² Ayoğuz, a.g.t., s. 67.

oluşuyordu³⁶³. Bir başka istatistikte ise nüfus 99.854 olarak görülüyor ve bunun 85.664'ünü Rumlar, 14.135'ini Müslümanlar, 56 tanesini ise Ermeniler oluşturuyordu.³⁶⁴

1303 (M.1886) tarihli salnamede Midilli kasabasında 4551 Müslüman 34.655 Hristiyan bulunmaktaydı. Molova'da 8622 Müslüman ve 24.475 Hristiyan, Pilmar'da 529 Müslüman ve 18.630 Hristiyan yaşamaktaydı. 1311 (M.1895) tarihli salnamede ise 26.136 kişiye düşmüştü ki, bunun nedeni büyük ihtimalle 1889'daki deprem olmalıdır. Yunda nahiyesi ise önceleri 3897 Hristiyan nüfusa sahipken, 1311 tarihinde nüfusu artarak 5121 kişiye ulaşmıştı ve geneli Rum'du³⁶⁵. 1906-1907 yıllarında Midilli Adası'nın toplam nüfusu 134.263 kişi olarak görünmekteydi ve bu nüfus içindeki 17.964 Müslüman-Türk'ün³⁶⁶ ada nüfusuna oranı yaklaşık % 13-14 civarındaydı.

Midilli'de fetihten sonra adaya gelen Türklerden başka, ada içindeki iki önemli iskân merkezi olan Midilli ve Molova kalelerinde bulunan Osmanlı askeri zümresi ve hizmetlileri de vardı. Askeri nüfusa baktığımız zaman, bunların genelde yukarıda saydığımız iki kalede görevli kale neferlerinden oluştuğunu görmekteyiz. 1544'te bunların sayısı 250, 1580'de ise 240 civarındaydı. Yine adadaki askeri nüfus içinde sipahiler de önemli bir yer tutmaktaydı ve adadaki pek çok köyün geliri, bu sipahilere tahsis edilmiş durumdaydı ve bunların bir diğer önemi ada asayişini sağlamakla görevli olmalarıydı. 1580 yılında adadaki sipahi sayısı 87 idi³⁶⁷. Bilinmesi gereken önemli bir nokta ise, ekonomik şartlar nedeniyle özellikle Midilli gibi büyük adaların, küçük adalardan bazı zamanlarda önemli ölçüde göç alabilmeleri idi.³⁶⁸

³⁶³ Darkot, a.g.m., s. 283.

³⁶⁴ Ayoğuz, a.g.t., s. 68.

³⁶⁵ Ayoğuz, a.g.t., s. 68.

³⁶⁶ Kemal Karpat, a.g.e., s. 162-163.

³⁶⁷ Şahin, a.g.m., s. 143

³⁶⁸ Şahin, a.g.m., s. 151.

II.5. Tanzimat Dönemi Sonrasında İdari Şekillenme

Ege adalarındaki klasik Osmanlı yönetim anlayışı, XIX. yüzyılın ilk çeyreği boyunca da çok değişikliğe uğramadan devam etti³⁶⁹. II. Mahmud zamanında eyaletlerde idari yapının güçlendirilmesi amacıyla bazı adımlar atılarak, yeni bir askeri-idari teşkilat kurulması çalışmalarına gidildi. Bu durumdan etkilenen eyaletlerden birisi de Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaleti oldu. Eyalete, 1840 yılından itibaren muhassalların tayinleri gerçekleştirildi ve bununla birlikte muhassallık meclisleri kuruldu ve adalarda mal ve emlak sayımına başlandı³⁷⁰. 1842 yılında yapılan bir düzenlemeyle adaların bağlı olduğu eyaletin idari bölünmesinde bir değişikliğe gidilerek, muhassılların yerine kaymakamlar tayin edildi ve Midilli de böylece bir kaymakamlık haline geldi. Kaymakamların altında kaza müdürleri vardı ve bu sistemle sancaktaki işlerin eskiden olduğu gibi, Müslüman ve gayrimüslimlerden oluşan bir meclis tarafından yürütülmesi uygulaması daha düzenli bir hale sokuldu³⁷¹. Bu mecliste kaymakamla birlikte naib, müftü, mal katibi, sandık emini, dört Müslüman aza, Rum metropoliti ve kocabaşı ile Yahudileri temsilen de millet-i Yahudibaşı bulunmaktaydı.³⁷²

Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanmasıyla birlikte, Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaletine bağlı bazı adalar Yunanistan hakimiyeti altına girdi. Bunun üzerine geride kalan adalar, 1849 tarihinde yeniden teşkilatlandırıldı. Bu yeni teşkilatlanmada en dikkat çeken noktalardan birisi, kaptan paşanın eyalet denetimindeki etkisinin tamamen ortadan kalkmasıydı³⁷³. Bir başka dikkat çeken nokta ise, eyalet sınırlarının büyük ölçüde adalarla

³⁶⁹ Ali Fuat Örenç, Ege Adaları'nda İdari Yapı (1830–1923), *Ege Adaları'nın İdari, Mali ve Sosyal Yapısı*, (Editör: İdris Bostan), SAEMK Yayınları, Ankara, 2003, s. 32.

³⁷⁰ Örenç, a.g.m., s. 34-35.

³⁷¹ Örenç, a.g.m., s. 35-36.

³⁷² *Türk Hakimiyetinde Ege Adalarının Yönetimi*, s. 97.

³⁷³ Örenç, a.g.m., s. 36.

sınırlandırılmaya çalışıldığıdır. Eyaletin, adalar merkezli bu yapılanmasında Gelibolu eyalet sınırları dışında bırakıldı³⁷⁴. Yeni düzenleme ile eyalet Rodos, Sakız, Midilli, İstanköy ve Kıbrıs adalarını kapsıyordu ve merkezi Rodos'tu³⁷⁵. Bu düzenleme ile bu yeni eyaletin ilk valisi de, Safveti Paşa olmuştu. Paşa aynı yıl bir layiha yazarak, adaların meselelerinden bahsetmiş ve bu arada Midilli adasının sorunu olarak buradaki Müslüman halkın, fakirlikten dolayı mallarını yabancılara satmalarını, kocabaşlıların usulsüz vergi toplamalarını ve yabancı tabiiyetine geçenlerin artmasını göstermiş, ada limanının temizlenerek yeniden işletmeye açılması gerektiğini önermiştir.³⁷⁶

1856 Islahat Fermanı ile eyaletin yapısı lağvedilerek, yerin mutasarrıflık sistemi getirildi ve başına da Ahmet Ata Bey atandı. Aynı zamanda yönetici tayinleri de yerel meclisin teklifi ile hükümet tarafından onaylanarak yapılmaya başlandı.³⁷⁷

1862 yılında, eyalet merkezi Rodos'tan Midilli'ye taşınmış ve eyalet teşkilatı da buna göre düzenlenmiştir. Buna göre Midilli Sancağı Molova ve Kalonya kazalarından oluşmaktaydı ve Bozcaada, Gökçeada ve Semadirek adalarını da sınırları dahilinde bulundurmaktaydı. 1864 yılında çıkarılan ve Osmanlı'daki idari teşkilatlanmayı düzenleyen Vilayet Nizamnamesi ve buna bağlı olarak 1867 tarihinde çıkarılan Nahiye İdaresi Nizamnamesi uyarınca, devletin her tarafında nahiye adı verilen yeni birimlerin oluşturulmaya başlanmış ve devlet yeni bir idari düzenlemeye sokulmuştur. Bu düzenleme ile Biga, Rodos, Midilli, İstanköy ve Kıbrıs Sancak ve Mutasarrıflıkları, Cezair-i Bahr-i Sefid Vilayeti adıyla birleştirilmiştir³⁷⁸. Nahiyelerin oluşturulmasıyla, Midilli'de de buna

³⁷⁴ *Türk Hakimiyetinde Ege Adalarının Yönetimi*, s. 97-98.

³⁷⁵ *Ege Adalarının Egemenlik Devri Tarihçesi*, (Editör: Cevdet Küçük), SAEMK Yayınları, Ankara, 2001, s. 23.

³⁷⁶ *Türk Hakimiyetinde Ege Adalarının Yönetimi*, s. 104-105.

³⁷⁷ Örenç, a.g.m., s. 39.

³⁷⁸ Şerafettin Turan, "Rodos ve 12 Ada'nın Türk Hakimiyetinden Çıkışı", *Belleten*, Cilt: XXIX, Sayı: 113, Ocak 1965, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2003, s. 79.

bağlı olarak böyle bir taksimata gidildiğini görmekteyiz. Bu zamanda Midilli'deki nahiyeler; merkez Midilli kazasında Pilemar (Palamar), Bere, Yonda, Bolhent; Molova'da Kalonya şeklinde sıralanıyordu³⁷⁹. Osmanlı hâkimiyetinin sonuna doğru ise sancak, Midilli, Molova ve Pilmar kazalarını kapsıyor, Cunda adası da ayrı bir kaza olarak bu sancağa bağlı bulunuyordu³⁸⁰. Bu dönemde aynı zamanda sancak merkezi de olan Midilli kazasına bağlı Yera, Ayasu ve Mandomado adında üç nahiye bulunmaktaydı. Pilmar bağlı Polihnit, Molova'ya bağlı Kalonya ve Sığrı'ya bağlı Herse sancağın diğer nahiyelerini oluşturmaktaydı.³⁸¹

Yine 1867 tarihli düzenleme ile Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaleti'nin merkezi Kal'a-i Sultaniye (Çanakkale) olarak belirlenmiş, vali olarak ise eyalete Kayserili Ahmed Paşa atanmıştır³⁸². Bu dönemde eyaletin diğer sancakları ise Rodos, Sakız ve Midilli'den oluşuyordu. Merkezin değişmesinin ardından, eyalete bağlı adalara ait bir envanter hazırlanmaya başlanmış ve buna sebep olarak da, ıslahatların burada sağlıklı yürütülmesini sağlamak gösterilmiştir. Bu envanter sonucunda anılan adalardan biri de Midilli Adası'na bağlı olarak gösterilen ve altı adet olarak belirtilen Yunda Adaları'dır.³⁸³

1864 tarihli Vilayet Nizamnamesi'nden, 1867 tarihli düzenlemelere kadar, eyaletde bazı coğrafi değişiklikler ortaya çıktığı görülür. Eyalet valiliği Osman Paşa'dan Vezir Cemal Paşa'ya geçmiş, sancaklardaki kaymakamlık idaresi ise devam etmiştir. Bu arada adalara, mutasarrıf denilen yöneticiler atanmıştır. 1871 düzenlemeleri ile eyalet merkez

³⁷⁹ Ayoğuz, *a.g.t.*, s. 30. Midilli ile ilgili yapılan çalışmalarda, yer isimlerini Osmanlıca'dan günümüz Türkçesine aktarma sırasında normal olabilecek bazı okuma problemlerinin olduğu ve yerleşim yerleri ile ilgili çok çeşitli isimler kullanıldığı görülmektedir. Eserde adı geçen Pilemar veya Pilamar bugünkü Plomari olup, Osmanlı dönemindeki ismi Pilmar'dır. Kezâ Bere veya Yere, Yera; Yonda, Yunda; Mandamanda, Mandomado, Bolhent ise Polihnit'dir. Bu yerleşim birimleri çalışmamızda bundan sonra bu isimlerle anılacaktır.

³⁸⁰ *İslam Ansiklopedisi*, s. 283.

³⁸¹ Ayoğuz, *a.g.t.*, s. 49.

³⁸² Örenç, *a.g.m.*, s. 40.

³⁸³ *Türk Hakimiyetinde Ege Adalarının Yönetimi*, s. 112-116.

İdare Meclisi'nin doğal üyeleri reis unvanıyla vali, defterdar, naib, mektubcu, müftü, evkaf muhasebecisi ve serkatib idi. Seçimle gelmiş üyeleri ise ikinci katib ile Müslüman ve gayri-müslimlerden oluşan altı üye oluşturmaktaydı. Sancaklarda bulunan idare meclislerinde ise kaymakam, naib, müftü, metropolid (despot), muhasebeci, hahambaşı, tahrirat müdürü, muamelat müdürü ile Müslüman ve gayri-müslim dört üye bulunmaktaydı.³⁸⁴

Midilli adası, 1876 yılında, II. Abdülhamit devrinin başlangıcında, yukarıda belirtildiği gibi Biga, Sakız, Rodos, İstanköy ve Kıbrıs ile beraber, merkeze bağlı vilâyetler arasında olan Cezayir-i Bahr-i Sefid vilayetine bağlıydı³⁸⁵. 1876 Kanun-i Esasi'si ardından Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayeti'nin de şekillenme ve idari yapısında bazı değişikliklerin yapıldığını görüyoruz. Öncelikle vilayet merkezi 1877 yılında tekrar Rodos'a taşındı ve valiliğine önce Rum milletinden Mekteb-i Sultani Nazırı Vezir Sava Paşa, bundan iki yıl sonra da Mehmed Sadık Paşa getirildi³⁸⁶. Ardından Biga, vilayet sınırları dışına çıkarıldı, Kıbrıs -1878 yılına kadar- tekrar dahil edildi. Bu değişimler ardından vilayet merkez Rodos olmak üzere Midilli, Sakız, İstanköy, Kıbrıs sancaklarından oluşuyordu. Midilli Sancağı'na bağlı kazalar Midilli ve Molova ile bunlara bağlı Pilmar, Yera, Polihnit ve Kalonya Nahiyeleri idi³⁸⁷. 4 sancak, 12 kaza, 21 nahiye ve 236 köyden oluşan Cezayir-i Bahr-i Sefid vilayeti bu durumunu, bazı küçük değişiklikler hariç, İtalyan ve Yunan işgalleri döneminde³⁸⁸, hatta 1923 yılındaki Lozan Andlaşması'na kadar korudu.³⁸⁹

³⁸⁴ *Türk Hakimiyetinde Ege Adalarının Yönetimi*, s. 118-119.

³⁸⁵ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, VIII. Cilt, Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri (1876-1907), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988, s. 338.

³⁸⁶ *Türk Hakimiyetinde Ege Adalarının Yönetimi*, s. 124.

³⁸⁷ *Türk Hakimiyetinde Ege Adalarının Yönetimi*, s. 124-125.

³⁸⁸ Kurumahmut, *a.g.e.*, s. 75.

³⁸⁹ *Ege Adalarının Egemenlik Devri Tarihçesi*, s. 24.

Mehmed Sadık Paşa, valiliği sırasında vilayet nizamnamesine uygun olacak şekilde adalarda mülki taksimatı gündeme getirdi ve 1879'da bu ıslahatın yayınlanmasını sağladı. Buna göre adalarda nahiye, kaza, sancak yapılarıyla, adliye teşkilatı yeniden düzenlenecek, belediye meclisleri halk oyuyla seçilecek, nüfusu 10 binden az olan adalar nahiye kabul edilecek, 5-10 bin nüfuslu yerler birinci sınıf, 5 binden az nüfuslu yerler ise ikinci sınıf nahiyeler olacaktır. Kazalar da yine nahiyeler gibi bir oluşum izleyecek ve 10-15 bin nüfuslu adalar ikinci sınıf, 15 binden fazla nüfuslu adalar ise birinci sınıf kaymakamlık sayılacaktı³⁹⁰. Buna göre Midilli Sancağı'ndaki Molova ve Pilmar kazaları ve Yunda Adası ikinci sınıf kaymakamlık halini aldı. Kalonya, Pilmar ve Yera kazaları ise nahiye haline getirildi.³⁹¹

Mehmed Sadık Paşa, liva yönetimi konusunda ise diğer vilayetlerde olmayan bir teklifte bulundu. Buna göre adanın coğrafi yapısı nedeniyle valinin devamlı seyyar bir halde bulunmasının merkez mutasarrıflığı kurumuna ihtiyacı arttırdığını söyleyerek, vilayet dahilinde mutasarrıfın kalmasını istemiş ve vilayetin, önemleri eşit eğerde olan Rodos, Sakız, Midilli ve Limni Mutasarrıflıklarından oluşmasını talep etmiştir. Bunun sonucunda da Rodos, Sakız ve Midilli birinci sınıf, Limni ise ikinci sınıf bir mutasarrıflığa dönüştürülmüştür.³⁹²

1878 tarihinde Kıbrıs'ın vilayet sınırları dışında kalması ve Rodos'un vilayet sınırlarının en ucunda olması sebebiyle, merkezin Sakız veya Midilli'ye taşınması yönünde bazı görüşler ortaya atıldı. Midilli ahalsinin, merkezin adalarına taşınması yönündeki istekleri, Şura-yı Devlet Mülkiye Dairesi'nde görüşülmüş ve sonuçta Midilli, Sakız'dan daha büyük bir ada olsa da ahalsinin ticari açıdan ve servet itibarıyla Sakız ahalsinden

³⁹⁰ *Türk Hakimiyetinde Ege Adalarının Yönetimi*, s. 125-126.

³⁹¹ *Türk Hakimiyetinde Ege Adalarının Yönetimi*, s. 127.

³⁹² *Türk Hakimiyetinde Ege Adalarının Yönetimi*, s. 127.

geri bulunduğu, Sakız Adası'nın vilayetin tam ortasında yer aldığı, eğer merkez Sakız olursa buradaki gelişmelerin adaların diğerlerine de sıçrayabileceği belirtilerek, seçim valiye bırakılmıştır. Sonuçta 1880 yılında vilayet merkezinin Sakız'a nakline karar verilmiştir. Merkezin değişmesiyle birlikte, kaza ve nahiye dağılımında da bazı değişiklikler meydana geldi. Bu değişikliklere göre Midilli Sancağı Molova, Pilmar, Yera, Polihnit, Kalonya kazalarıyla, Yunda nahiyesinden oluşan bir yapıya büründü³⁹³. Adadaki köy sayısı ise XVIII. yüzyılda 100 civarında iken, XIX. yüzyıl sonlarında 84'e düşmüştü. Molova kazasında köy sayısı 26, Pilmar'da ise 10 taneydi.³⁹⁴

Merkezin Sakız'a taşınmasından sonra mutasarrıflık teşkilatı kaldırılmış, 1883'de kazalar ve nahiyeler nüfuslarına göre, daha önce de yapıldığı gibi yeniden derecelendirilmiş fakat bu düzenlenmede, Midilli adasına ait bir tasarrufta bulunulmamıştır. 1887 tarihinde ise, yerinin önemi nedeniyle Rodos Adası vilayetin yeniden merkezi haline getirilmiştir.³⁹⁵

4 Kasım 1901 tarihinde Midilli, Osmanlı Devleti'nin Fransız asıllı Lorando ve Tubini isimli kişilerden aldığı borcu ödeyememesi üzerine, Fransa tarafından borca karşılık, gümrük gelirlerine el koymak maksadıyla işgal edilmiştir³⁹⁶. Borcun ödenmesi ve Fransa'nın isteklerinin kabulüyle işgal sona ermiş ve bu arada da bazı idari düzenlemelere gidilmiştir. Bu düzenlemelerle Sığır/Sağrı bir Midilli kazası haline getirilmiş, merkez sancağa bağlı Polihnit nahiyesi Pilmar kazasına, Kalonya nahiyesi de Molova kazasına bağlanmıştır. Ardından Yunda kazası merkez sancağa ilhak edilmiştir. Böylece, Midilli

³⁹³ *Türk Hakimiyetinde Ege Adalarının Yönetimi* s. 128.

³⁹⁴ Şerife Yorulmaz, "Osmanlı-Fransız İlişkileri Çerçevesinde Osmanlı Topraklarında Açılan Fransız Kültür Kurumları ve Bunların Meşruiyet Kazanması", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, Sayı:11, s. 721, Ankara, 2000; Ayoğuz, a.g.t., s. 50-51.

³⁹⁵ *Türk Hakimiyetinde Ege Adalarının Yönetimi*, s. 129.

³⁹⁶ *Türk Hakimiyetinde Ege Adalarının Yönetimi*, s. 130-131.

Sancağı'nın kaza sayısı ikiye inmiştir. 1908 yılında ise Sığrı, Molova'nın bir nahiyesi yapılmıştır³⁹⁷. II. Abdülhamit devrinin bitiminde, 1908 yılında Cezayir-i Bahr-i Sefid vilâyeti Midilli, Sakız, Rodos ve Limni'den oluşmaktaydı.³⁹⁸

1910 yılında Vilayât Taksimat-ı Mülkiye ve Askeriye Komisyonu, yaptığı çalışmalar sonucunda, Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayeti'nde bazı idari düzenlemelere gitmiştir³⁹⁹. Bu düzenlemelerde Yunda Adası'nın nereye bağlanacağı bir problem haline gelmiştir. Yunda'nın daha çok Ayvalık'a yakın olduğu belirtilerek, buraya bağlanması gerektiği öne sürülürken, Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayeti yetkilileri ise Yunda Adası'nın Ayvalıkla arasındaki boğazdan geçen ticari mallardan alınan vergiye sahip olması nedeniyle, buranın başka bir yere bağlanmasına karşı çıkmışlardır. Yapılan araştırmalar sonunda Yunda'nın Midilli'ye 20, Ayvalık'a ise yarım mil mesafede olması nedeniyle Ayvalık'a bağlanmasının uygun olduğuna karar verilmiştir.⁴⁰⁰

XX. yüzyıl başlarında, Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayeti'nin idari yapısına bakıldığında, birinci derecede sorumlu vali ile mutasarrıflık yerine kurulan vali yardımcılığı yanında defterdar ve mektupçunun önemli konumlarda bulunduğunu görüyoruz. Bu dönemde Midilli'de görevli dört adet de vilayet maiyet memuru bulunmaktaydı ve Vilayet İdare Meclis görevine devam etmekteydi⁴⁰¹. Bu yapı, Midilli Yunanistan tarafından işgal edildiği 20 Aralık 1912 tarihinden Lozan'a kadar hukuki olarak XX. yüzyıl başından itibaren kurulan idari yapıda devam etmiştir.⁴⁰²

³⁹⁷ *Türk Hakimiyetinde Ege Adalarının Yönetimi*, s. 131.

³⁹⁸ Karal, *Osmanlı Tarihi*, VIII. Cilt, s. 338.

³⁹⁹ *Türk Hakimiyetinde Ege Adalarının Yönetimi* s. 132.

⁴⁰⁰ *Türk Hakimiyetinde Ege Adalarının Yönetimi* s. 132-133.

⁴⁰¹ *Türk Hakimiyetinde Ege Adalarının Yönetimi* s. 134.

⁴⁰² *Ege Adalarının Egemenlik Devri Tarihçesi*, s.9; Örenç, a.g.m., s. 53.

II.6. Midilli Adası Vakıfları

II.6.1 Vakıf Sayısı ve Vakıfların Adada Dağılımı

Osmanlı devlet düzeni, günümüz modern devlet düzeninden daha farklı bir yapısal özellik göstermekteydi. O dönem için devletin ana görevi güvenlik kaygısıydı ve devlet tüm tasarrufunu bu konuya adanmış durumdaydı. Bu nedenle, günümüz modern devlet yapısının problemi olan vatandaşın eğitim, sağlık yol, su v.s. gibi hizmetleri, devletin genel hizmet anlayışı arasında değildi ve bu işler toplum içinden çıkan yardımsever ve varlıklı kişiler tarafından yine bu hizmetler için ortaya çıkardıkları vakıflar aracılığı ile yürütülmekteydi.

Toplum açısından, vakıflardan yararlanma durumu ise doğrudan veya dolaylı olabilmekteydi. Doğrudan topluma hizmet eden vakıflar birer kamu kuruluşu niteliğindedir ve bunlar “hayrat” adıyla anılırlardı⁴⁰³. Bazı vakıflar ise herhangi bir kurumsal bağlantı olmaksızın sadece, berây-ı hisbe amacıyla kurulurlardı.

Osmanlı Devleti'nin Ege Adalarını ele geçirmesiyle birlikte, çok kısa bir süre içerisinde devletin diğer kısımlarında daha önce olduğu şekilde, vakıfların kurulmaya başlandığını görürüz. Bunun nedeni, bu adalara ve üzerinde yaşayan sakinlerine verilen önemdir. Sakız adasında vakıf bolluğu buna güzel bir örnek teşkil eder. Sakız'da fethinden XVIII. yüzyıla kadar tespit edilebilen vakıf sayısı cami, çeşme, mescit, tekke, zaviye, hamam, muallimhane olmak üzere 35'dir⁴⁰⁴. Rodos Adası'nda 1671 yılında, vakıf sayısının 144 olduğundan bahsedilmektedir⁴⁰⁵. 1711 tarihli bir kayıta ise Kanuni Sultan Süleyman

⁴⁰³ Başol, *a.g.t.*, s. 62.

⁴⁰⁴ Mücteba İlgürel, “Sakız'da Türk Vakıfları”, *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Sayı: I, İstanbul, 1972, s. 7-12.

⁴⁰⁵ Çam, *a.g.e.*, s. 216.

Evkafı haricinde, farklı niteliklerde 55 vakıf adından sözedilir⁴⁰⁶. Kıbrıs adasında 1879 yılındaki vakıf sayısı 131'dir⁴⁰⁷. Kıbrıs'ta 1802-1840 yılları arasında rastlanan para vakfi sayısı ise 21'dir⁴⁰⁸. Yine Sakız ve Rodos gibi çok fazla vakfa rastlanan Ege adaları içinde, İstanköy de sayılmalıdır.⁴⁰⁹

Aynı durum Midilli Adası için de geçerlidir. Midilli Adası'nda da fethin hemen ardından, vakıfların hızlı bir şekilde ortaya çıkmaya başladığı aşikardır. Çeşitli kaynaklarda, Midilli'deki vakıfların sayısı hakkında detaylı olmayan bilgilere rastlamak mümkündür. Örneğin Fatih Sultan Mehmet adına, adanın fethinden hemen sonra aşağı kaledeki bir kilisenin, mahalle mescidine çevrildiğinden, yine Fatih adına Midilli Kalesi'nde bir cami ve mescidin bulunduğundan, M. 1840 ile 1843 yılları arasında, Midilli'de devlet adamlarını kurdukları dışında 95 vakıftan ve bunlardan 40 tanesinin para vakfi olduğundan, çeşitli devlet adamlarına ait adadaki vakıflardan kaynaklarda bahsedilmektedir.⁴¹⁰

Midilli Adası'ndaki Osmanlı'ya ait ilk vakıfları kuranlar, devlet görevlileridir⁴¹¹. Midilli vakıflarına göz atıldığı zaman, vakıfların çoğunluğunun kurumsal bir yapıda olduğu, mahalle ve köyler ile özdeşleştiği, bu yerleşim yerlerinin durumuna ve gelişimine göre gelişip, ortaya çıktıkları göze çarpar. Midilli vakıfları işlev bakımından, şahıslar tarafından oluşturulmuş vakıflar, mahalle ve köy vakıfları gibi kategorilere

⁴⁰⁶ M. Akif Erdoğan, "Rodos Adası'nda Osmanlı Evkafı (1522-1711)", *Ege Üniversitesi, Tarih İncelemeleri Dergisi*, XV, İzmir, 2000, s. 10.

⁴⁰⁷ Kemal Dizdar, "Kıbrıs Evkafı", *Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları*, Ankara, 1971, ss. 195-205.

⁴⁰⁸ Mehmet Demiryürek, "Kıbrıs Şer'iyeye Sicillerine Göre XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Kıbrıs'ta Kurulan Para Vakıfları (Vakf-ı Nükud)", *Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 4/8, Fall 2009, s. 1018.

⁴⁰⁹ Ömer İşbilir, "Ege Adaları'nda Osmanlı Vakıfları", *Ege Adaları'nın İdarî, Malî ve Sosyal Yapısı*, (Editör: İdris Bostan), SAEMK Yayınları, Ankara, 2003, s. 116.

⁴¹⁰ İşbilir, agm., s. 117-124-125.

⁴¹¹ Ömer İşbilir, "Foundation (Vakıf) Establishment Process in Midilli Island Under the Rule of the Ottoman Empire", *Turkish Marine Research Foundation, II. National Aegean Islands Symposium*, (Edited by: İdris Bostan and Sertaç Hami Başaran), Publication No: 19, Gökçeada, 2004, s. 107.

ayrılabilirler. Yaptığımız araştırmada, Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi ve Midilli Şer'iyeye Sicilleri'nde, Midilli Adası'na ait 607 adet vakfa rastlanmıştır. Bu sayı başkent İstanbul'la karşılaştırıldığında fazla birşey ifade etmeyebilir. İstanbul'da, sadece XVI. yüzyılda bile 3180 vakfa rastlanmaktadır ve 1546 yılında sermayesi nakit olan vakıf sayısı 845'dir⁴¹². Fakat vakıf sayısının, Osmanlı'nın en ilk ve eski yerleşim yerlerinden olan ve devlete başkentlik yapmış Bursa'da XVI-XVIII. yüzyıllar arasında 1154 olması (bunlar içinde yüzyılın üzerinde yaşayan toplam 278 vakıftan 257 tanesi para vakfıdır)⁴¹³, yine çok eskiden beri Türklere ev sahipliği ve merkezlik yapmış olan Sivas'ta 1218 ile 1850 yılları arasında 337 vakfa rastlanmasına (bu vakıflardan 34'ü para vakfıdır)⁴¹⁴ bakıldığında, önemli bir rakam olduğu söylenebilir. Bunun nedeni, hem adanın sosyo-ekonomik yapısı, hem zeytinciliğin adadaki önemi ve adaya getirdiği ekonomik canlılık, hem de jeopolitik konumu olmalıdır. Ayrıca adanın hac yolu üzerinde ve Mısır, Kıbrıs, Girit, Filistin, Trablusgarb, Cezayir gibi yerlere yapılan deniz ulaşımında önemli bir durak olması nedeniyle çok sayıda yolcu, hacı ve hatta tüccar ağırlaması da önemli nedenlerden olabilir.

Adada rastladığımız vakıflardan 9 tanesinde, vakfin nerede kurulduğuna dair herhangi bir kayda rastlanamamıştır. Geriye kalan 598 adet vakfin kuruluş yeri belli durumdadır. Fakat adaya ait bazı vakıflarda yer ismi olarak sadece "Yera Nahiyesi" adı geçmekte ve nahiye sınırındaki hangi köye ait olduğu söylenmemektedir. Biz bu vakıfları, Midilli kazası köyleri içerisinde Yera Nahiyesi adı altında göstermeyi uygun bulduk. Bazı vakıfların ise kurucuları hakkında bir bilgiye rastlanamamıştır. Bu durumdaki vakıflarda

⁴¹² Özcan, *a.g.e.*, s. 14.

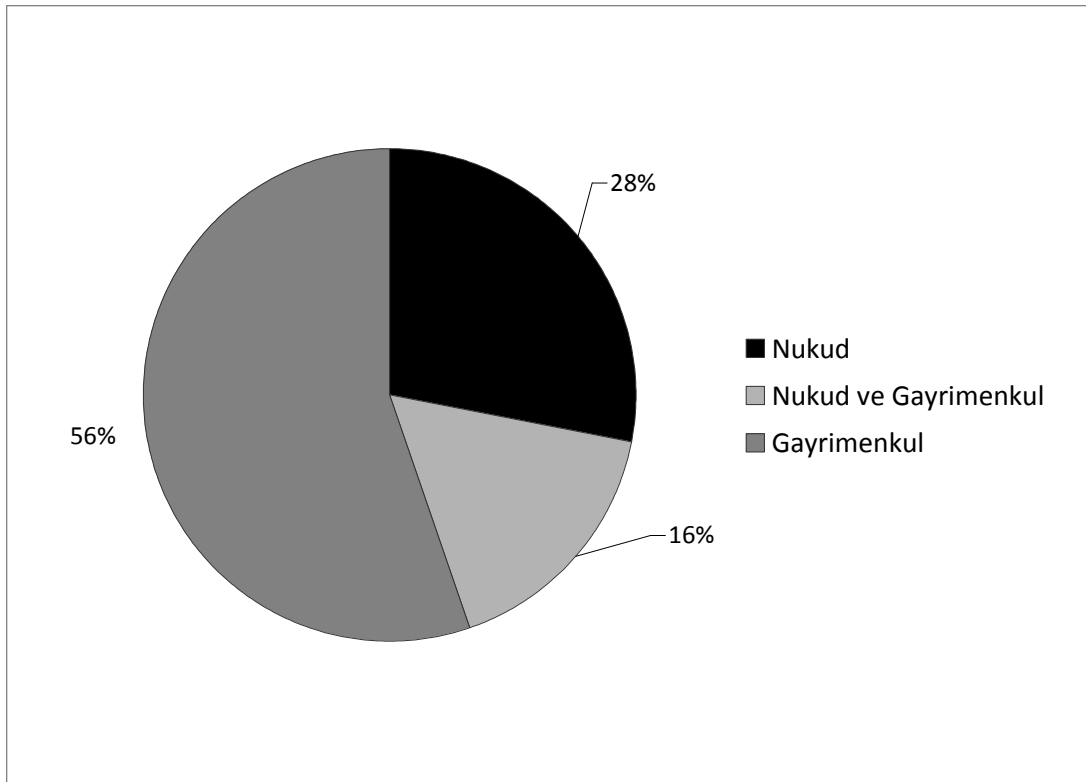
⁴¹³ Çiftçi, *a.g.e.*, s. 66.

⁴¹⁴ Demirel, *a.g.e.*, s. 89.

sadece vakfin amacı ve yeri belirtilmiş, bazı vakıflarda ise vakfin kurucusu ve kuruluş yeri belirtilirken, amacı hakkında herhangi bir bilgi verilmemiştir.

Sermayeleri açısından değerlendirildiğinde, bazı para vakıflarının gayrimenkul sermayelere de sahip oldukları göze çarpmaktadır. Gayrimenkul sermayeler, para vakıfları için önemli bir gelir kaynağı olmuştur ve Midilli özelinde bu gayrimenkul sermayelerin çok büyük bir kısmını, zeytinlikler oluşturmaktadır. Midilli adasına ait incelediğimiz vakıfların sermayelerine göz atıldığında, adada rastladığımız 607 vakıftan 171 tanesinin sermayesinin sadece nukuddan, 100 tanesinin nukud ve gayrimenkuldan, 336 vakfın sermayesinin ise gayrimenkuldan oluştuğu görülmektedir.

Grafik 1. Midilli Adası Vakıflarının Sermayelerine Göre Dağılımları

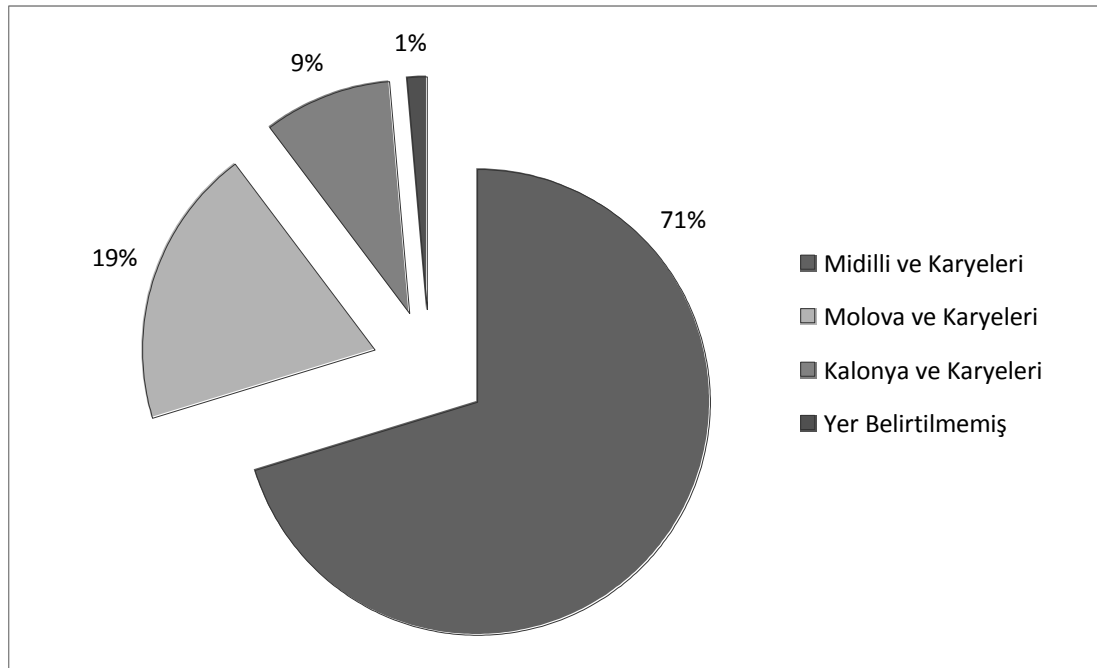
Grafiğe göre, Midilli adasındaki toplam vakıf sayısının yaklaşık % 56'sını gayrimenkul vakıfların oluşturduğu görülmektedir. Bunu yaklaşık % 28'lik bir oranla

nukûd vakıfları ve yaklaşık % 16'lık oranla sermayesinde hem nukud hem de gayrimenkul bulunduran vakıflar izlemektedir. Buna göre, para vakfı statüsünde olan yani parayı işleten vakıfların oranı aslında % 44'ü bulmaktadır. Bu durumda, Midilli'deki vakıfların yarısına yakını için “para vakfı” niteliğindedir diyebiliriz ki bu, azımsanmayacak bir rakamdır.

II.6.2 Vakıfların Yerleşim Yerlerine Göre Dağılımı

Midilli'de kurulmuş olan vakıflardan 427 tanesi Midilli kazası ve tabi köylere, 117 tanesi Molova ve karyelerine, 54 tanesi ise Kalonya ve karyelerine aittir. Yukarıda belirttiğimiz gibi, 9 vakfın kuruluş yeri belirtilmemiştir.

Grafik 2. Midilli Adasında Vakıfların Kazalara Göre Dağılımı

Buna göre, adada kurulan vakıfların yaklaşık % 71'i Midilli ve karyelerine, % 19'u Molova ve karyelerine, % 9'u Kalonya ve karyelerine ait olarak görülürken, % 1'lik

kısmın ise nereye ait olduğu belirlenememiştir. Burada, kazaların nüfus ve ekonomik olarak büyüklükleriyle, vakıf sayısı arasındaki doğru orantı açıkça görülmektedir. Adanın Molova ve Midilli kısımlarının verimli olduğu ve bu nedenle nüfus olarak kalabalıklığı, Kalonya bölgesinin ise az nüfuslu ve verim olarak diğerlerinden geride olduğu, eski zamanlardan beri bilinen bir durumdur.⁴¹⁵

Midilli kazasına ait 427 adet vakıftan, 151 tanesi Midilli kasabasına, geriye kalan 276 tanesi ise Midilli kasabasınının 26 adet köyüne aittir ki bunlara Yera Nahiyesi de dahildir.

Tablo 8. Midilli Kazası ve Köyelerine Ait Vakıf Sayısı

Yer İsmi	Vakıf Sayısı
Midilli Kasabası	151
Uskublo	99
Mesagüre	25
İpyoz	17
Lutra	14
Kelemye	14
Ayani	13
Sarlıçe	13
Katartöz	12
Balçık	11
Komi	11
Ahtande	8
Sapuni	7
Yera	7
Perame İskelesi	5
Kula	4
Kokmida	4
Morya	2
Şiyoyane	2
Uskonde	1
Çokale	1
Papaslık	1

⁴¹⁵ Antonie Olivier, *18. yüzyılda Türkiye ve İstanbul*, (Çev: Aloda Kaplan), Kesit Yayınları, İstanbul, 2007, s. 96.

Palakado	1
Ayasu	1
Ayayoni	1
Mistegna	1
Bigi	1
TOPLAM	427

Tablodan da anlaşılacağı gibi, Midilli kent merkezi haricinde, en büyük vakıf oluşumlarının Uskublo köyünde olduğu göze çarpmaktadır. Uskublo köyündeki bu vakıf zenginliğinin nedeni, karyenin Yera nahiyesinin merkezi ve hane sayısı olarak Midilli kazasına bağlı en büyük köy olmasıdır. Ayrıca yine Uskublo, bütün adada Midilli kent merkezi ve Yera nahiyesi köylerinin toplamı hariç, en çok Müslüman nüfusa sahip yerleşim yeridir. Öyle ki, Papaslık köyü ile birlikte alınmış olan 198 kişilik Müslüman hane sayısı, Molova kaza merkezindeki Müslüman hane sayısından bile fazladır⁴¹⁶. Burada çok fazla vakıf görünme sebeplerinden birisi de Yera nahiyesi köylerinde bulunan vakıfların belgelerde, kuruluş yeri olarak, buldukları köy yerine sadece Yera veya nahiyenin merkezi olan Uskublo olarak belirtilmiş olması da düşünülebilir. Bu karyedeki vakıfların en önemli özelliği ise, diğer yerleşim alanlarından farklı olarak, adanın başka yerlerinde rastlanmayan nitelik ve amaçta vakıflar olması ve neredeyse tamamı kişisel vakıf statüsünde olan bu vakıfların yine tamamının, para vakfı statüsünde olmamasıdır.

Midilli kasabası dahilindeki 151 vakfa ait kayıtlarda, bu vakıfların bir kısmının mahalle veya mevki olarak kuruluş yerleri anılırken, büyük kısmı içinse sadece “Midilli” veya “Nefs-i Midilli” gibi, kent içindeki mevkisini tam olarak belirtmeyen ifadeler kullanıldığı görülmektedir. Kayıtlardan anlaşıldığına göre, en çok vakfın bulunduğu mahalle Hüdâverdi Reis Mahallesi olarak geçmekte, onu Kal’a-i Bâlâ Mahallesi ve

⁴¹⁶ Payzın, *a.g.t.*, s. 55-58.

Abdülbâki Efendi Mahallesi takip etmektedir. Varoş ve Çarşı Mahalleleri de önemli sayıda vakıf oluşumuna rastlanılan yerler olarak karşımıza çıkmaktadır. Ama tam 47 vakıf için sadece Midilli, Nefs-i Midilli, Kasaba-ı Midilli veya Medine-i Midilli ibarelerinin kullanılması, bu vakıfların kent içindeki mevkilerini tam olarak bilmemizi engellemektedir.

Tablo 9. Arşiv Kayıtlarına Göre Midilli Kent Merkezindeki Vakıfların Dağılımı

Mahalle veya Mevkii İsmi	Vakıf Sayısı
Midilli	47
Mahalle-i Varoş	9
Kal'a-i Bâlâ Mahallesi	14
Gümrük-i 'Atik Mahallesi (Liman-ı 'Atik)	6
Hüdâverdi Reis Mahallesi	15
Kal'a-i Süfla Mahallesi	8
Ali Efendi Mahallesi	4
Liman-ı Cedid	3
Abdülbâki Efendi Mahallesi	13
Çarşı Mahallesi	2
Çınarlı Mahallesi	2
Aziziye Mahallesi	2
Bânizâde Mahallesi	4
Kuş Meydanı	3
Vigala Mahallesi	2
Barszâde Mahallesi	1
Cami-i Kebir Mahallesi	1
Mahalle-i Cedid	1
Mihal (Papa Mihal) Mahallesi	1
Çavuş Mahallesi	9
Üçpınar Mahallesi	1
Lodos Limanı	1
Kal'a-i Şâhân	1
Midilli Varoşu Harici	1
TOPLAM	151

Midilli merkezindeki vakıf sayısının, surlar içinde kalan bölgede yani nefsi Midilli'de yoğunlaştığı görülebilir. En çok vakfın, yukarı kale (Kal'a-i Bâlâ) ve civarında

kurulmasının, buranın merkezî alan olması, güvenliği ve sosyal önemi ile ilgili olduğu düşünülebilir. İdari ve askerî yapının da burada yoğunlaşması, ihtiyaçların bu alanda fazlalaşmasına, bu da vakıf ihtiyacının ve vakıflaşma oranının artmasına neden olmuş olmalıdır.

Kent surları dışında kalan vakıfların sayısı, varoş kelimesi ve varoшта olduğu anlaşılan Mahalle-i Cedid ile Çavuş Mahalleleri göz önüne alındığında, 20 tanedir. Bu sayıya varoş haricindeki bir vakıfta dahildir ki bu durum vakıflaşmanın sınırlarının nerelere kadar ulaştığını anlatabilir. Sayı, varoшта vakıflaşma oranının çok düşük olmadığını açıklaması bakımından önemlidir ve bunun nedeni olarak, nüfusun sur içine sığmaması nedeniyle kurulmuş olan bu mahallelerde, halkın ihtiyaçlarını karşılamak üzere vakıfların ortaya çıkması gösterilebilir.

Kuruluş yeri “Midilli” ibaresiyle kayıtlara geçirilmiş vakıflardan birisi bir gayrimüslim vakfidir. Kayıtlarda rastlanabilen 7 adet gayrimüslim vakfından birisi olan bu vakfın adı kayıtlarda “Nazarata Vakfı” olarak geçmektedir. Nazarata veya Nazaret, Müslümanların Nasıra dediği ve Hz. İsa'nın memleketi olan ve çocukluğunun geçtiğine inanılan, bugünkü İsrail sınırları içindeki bir kenttir. Hristiyan alemi için önemli olan bu kent adına kurulan bu vakıf, adadaki gayrimüslim vakfı olarak kayıtlarda yer almaktadır.

Molova kazasında kurulan vakıf sayısı toplam olarak 117'dir. Bu sayı adada kurulan toplam vakıf sayısının yaklaşık % 19'una tekabül eder. Molova dahilinde kurulan vakıfların 23 tanesi kasaba sınırları içinde, 94 tanesi ise köylerinde kurulmuş olan vakıflardır.

Tablo 10. Molova Kazası ve Köylerine Ait Vakıf Sayısı

Yer İsmi	Vakıf Sayısı
Molova	23
Çömlek	23
Ağra	11
Kapya	8
Falya	7
Eftaronde	6
İslemetobi	5
Vafyo	4
Çetre	4
Balye	2
Mesetobi	3
İskamiye	3
Halıka	3
Sıgı	3
Erinya	1
Kalapado	2
Hindre	2
Petra	2
Petracık	2
Herse	1
Likade	1
Kastaro	1
TOPLAM	117

Tabloda dikkati çeken durum Çömlek köyünde, Molova kasabasıyla eşit sayıdaki vakıf oluşumudur. Hem kasaba merkezinde, hem de Çömlek köyünde eşit sayıda, 23 adet vakfın olması, bu karyenin önemli bir yerleşim birimi olduğunun işaretidir. Bugünkü adı Skalachori olan bu köyün vakıf bakımından zengin olma sebebi, büyüklüğü ve nüfusunun fazlalığıdır. XVIII. yüzyıl kayıtlarına göre köy nüfus olarak, Molova kasaba merkezinden bile büyük görünmekte ve Molova'ya bağlı yerleşimler içinde, Herse'den sonra en büyük nüfusa sahip olduğu anlaşılmaktadır. O dönemde Molova'da toplam 177 hane sayılmışken, bu sayı Herse'de 513, Çömlek'te ise 502'dir. Herse'nin, nüfus olarak

Çömlek'ten fazla olmasına rağmen, burada sadece bir adet vakıf oluşumuna rastlanması ise Herse'deki toplam Müslüman hanenin 63, Çömlek'te ise 123 olması ile ilgili olmalıdır. Öyle ki, Çömlek köyü Molova kazası köyleri içinde, Molova merkezindeki 150 Müslüman hanesinden sonraki en büyük Müslüman nüfusuna sahiptir⁴¹⁷. Bugün bile Müslüman vakıflara ait harap olmuş minare ve çeşitli yıkıntıların görülebildiği bu köy, Osmanlı döneminde bir çok vakfa sahip, önemli bir yerleşim yeri olarak kayıtlarda yer almaktadır. Yine Ağra, Falya gibi karyelerin de vakıf olarak zengin olmalarının nedeni, üzerlerindeki nüfusun yoğunluğu ve bu nüfustaki Müslüman sayısının oranıdır.

Molova kaza merkezine ait arşiv kayıtlarında, vakıflardan bahsedilirken çok fazla mahalle adının kullanılmadığına görmekteyiz. Kasabanın küçük olması ve fazlaca bir mahalleye sahip olmaması, bu durumda etkili olmuş olabilir. Belgelerde, vakıflardan bahsederken, Molova merkezindeki 23 vakıftan sadece yedisi için mahalle veya yer isminden bahsedilmiştir. Mahalle adı dışında zikredilen tek yer “Molova Kalesi” ismidir ve sadece bir yerde geçmektedir. Diğer vakıflardan bahsedilirken ise “Medine-yi Molova”, “Nefs-i Molova” veya sadece “Molova” kelimesi kullanılmıştır.

Tablo 11. Molova Kent Merkezindeki Vakıfların Dağılımı

Mahalle veya Mevkii İsmi	Vakıf Sayısı
Molova	16
Hasan Reis Mahallesi	2
Barszâde Mahallesi	3
Muhiddin Mahallesi	1
Molova Kalesi	1
TOPLAM	23

⁴¹⁷ Payzın, *a.g.t.*, s. 55-58.

Kayıtlarda zikredilen üç mahalleden birinde üç, birinde iki, birinde ise bir adet vakfın kurulduğu görülmektedir. Molova'nın, adadaki diğer kazalardan farklı olan özelliği, burada yaşayan Müslüman-Türk nüfusun, gayrimüslim nüfustan fazla olmasıdır. XVIII. yüzyılda 177 haneden oluştuğu belirlenen Molova'da⁴¹⁸ bu, bazı köylerine oranla düşük nüfusa rağmen vakıf sayısının fazla olma nedeni, kasabada yaşayan Müslüman nüfusun, gayrimüslim nüfusa olan fazlalığı olmalıdır. Ayrıca, kale içinde sadece bir tek vakfa rastlanma nedeni, kalenin şehre hakim tepede ve Midilli kalesine göre çok küçük olmasıdır. Kale içi, kuruluş yeri özelliğinden dolayı, Midilli kalesi gibi içine çeşitli oluşumların bina edilebileceği büyük bir alanı kapsamaz.

Üçüncü büyük kaza Kalonya'da kurulan vakıf sayısı ise toplam olarak 54'dür ve adadaki toplam vakıf sayısının yaklaşık % 9'unu meydana getirir. Elimizdeki kayıtlardan, Kalonya'da kurulan vakıfların sadece 4 tanesinin şehir merkezinde olduğu tespit edilmiştir. Buna karşılık 50 vakıf ise kazaya bağlı köylerde bulunmaktaydı.

Tablo 12. Kalonya Kazası ve Köylerine Ait Vakıf Sayısı

Yer İsmi	Vakıf Sayısı
Kalonya	4
Peraşle	10
Anamotya	9
Eryena	4
Vasleçot	4
Samuriye	3
Polihnit	3
Lizgor (Lizvor)	3
Ayorişe	2
Ağriye (Agripa)	3
Cumalı	2
Fesleke Nahiyesi	2

⁴¹⁸ Payzın, *a.g.t.*, s. 56.

Dafye	2
Çerami	1
Mandomado	1
(Karye okunmuyor)	1
TOPLAM	54

Kalonya karyeleri içinde vakıf sayısı olarak öne çıkanların, Peraşle ve Anamotya olduğu görülmektedir. Peraşle ve Anamotya, bazı arşiv belgelerinde belli süreler içinde Molova'nın köyleri arasında gösterilse de kayıtların çoğunluğunda bu köylerin Kalonya kazâsına tabi olduğu anlaşılmaktadır. Bu iki köyün vakıf sayısı bakımından üstünlüğü, sahip oldukları nüfusla ilişkilidir. Her iki köyde, ciddi bir nüfusa ve bu nüfusun içinde önem arz edecek şekilde Müslüman hanesine sahip yerleşim yerleridir. Kalonya merkezinde XVIII. yüzyılda 100 hane Müslüman bulunurken, Peraşle'de 99, Anamotya'da ise 121 adet Müslüman hanesi olduğu bilinmektedir.⁴¹⁹

Belgelerde, Kalonya merkezine ait çok fazla bir vakıf kaydına rastlanmamaktadır. Aslında arşiv belgelerinde, Kalonya mahallelerinin adı da hemen hemen hiç geçmez. Merkezde sadece 4 adet vakfa ait kayda rastlanması, kazadaki Müslüman nüfusun azlığı ile ilgili olabilir. Zaten bu rastladığımız 4 adet vakfın bir tanesi Valide Sultan Evkafı'na ait, bir diğeri ise Ağra'daki bir cami ile ilgili vakıflardır. Geri kalan 2 adet vakfın biri cami, bir diğeri ise hamam ile ilgilidir. Arşiv belgelerinde, Kalonya ile ilgili bu dört vakıftan bahsedilirken, herhangi bir mahalle veya mevkii ismi zikredilmemiş, sadece "Kalonya" ibaresi ile belirtilmiştir.

Arşivlerde rastladığımız Midilli vakıfları ile ilgili kayıtlarda, 9 adet vakfın adı geçtiği halde, bunların kuruluş yeri hakkında herhangi bir bilgiye rastlanmamış veya

⁴¹⁹ Payzın, *a.g.t.*, s. 56-57.

kuruluş yerleri okunamamıştır. Bu vakıfların 8 tanesinin kurucuları bellidir. Bir adet vakfın kurucusu olarak isim yerine “Hayrat-ı Meçhûl” ibaresi düşülmüştür⁴²⁰. Yine bu dokuz vakıftan bir tanesinin adı “Kudüs’te Bulunan Rum Kilisesi Vakıfları” olarak geçmektedir ve bu vakıf, adada rastladığımız 7 adet gayrimüslim vakfından birisidir. Vakıf ile ilgili tarih kaydı bulunmamaktadır.⁴²¹

II.6.3 Vakıfların Adada Yıllara Göre Dağılımı

Anadolu’nun fethinin ardından, Selçuklular ve Danişmendliler gibi devletler, Anadolu’da dinî –hayrî alanda birçok kurumlar meydana getirmişler ve bu kurumların ihtiyaçlarını karşılayabilmek maksadıyla da birtakım emlak veya araziyi vakfetmişlerdir⁴²². Böylece Anadolu’da başlamış olan Türk vakıfçılığı, Osmanlılar döneminde en muhteşem dönemini yaşamış ve Anadolu ile birlikte özellikle Balkanlar ve diğer Osmanlı toprakları, vakıflar bakımından adeta birer cennet haline gelmiştir. Midilli adası vakıfları da Osmanlılar’ın burayı fethetmesi ile birlikte, Türklerin adaya yerleşip, uyumunu sağlayan ve kolonizasyon faaliyetlerini gerçekleştiren kurumlar olarak ortaya çıkmaya başlamışlardır.

Midilli adasına ait kayıtlarda rastlanan erken dönemlere ait ilk vakıf adı, H. Zilkade 928 (Ekim 1522) tarihlidir. Sâbık Hazine-i ‘Amire Defterdârı Mehmed Bey’in kurduğu bu muallimhane vakfı, Kal’a-i Bâlâ’da yani Midilli Kalesi içerisindeydi. Bir para vakfı olan bu vakfın önemli bir özelliği, vakfiyesinin Arapça kaleme alınmış olmasıdır.⁴²³

⁴²⁰ BOA, Ev.d..., G.no: 24727.

⁴²¹ MŞS, No: 61, s. 147, h.no: 218, (Tarih yok).

⁴²² F. Köprülü, “Vakıf Müessesesinin...”, s. 21-22.

⁴²³ VİBMA, D.no: 2332.

Erken tarihli vakıflardan bir diğeri, H. 1 Receb 1035 (M. 29 Mart 1626) tarihlidir. Midilli Çavuş Mahallesi'nden İbrahim Kapudan çeşitli menziller, zeytin ağaçları, bağ, bahçe gibi gayrimenkulların yanı sıra, 2000 akçeyi de, Midilli varoşunda bina eylediği Cami-i Şerif için vakfetmişti⁴²⁴. Yani bu vakıf, sermayesi bakımından, hem bir gayrimenkul, hem de bir menkul vakfıydı. Yine aynı tarihli bir başka vakıf ise İbrahim Bey bin Ahmed Kethüda'ya ait Kal'a-i Bâlâ Mahallesi'ndeki vakıftır ve bu da H. 1035 (M. 1626) tarihlidir⁴²⁵. Bu tarihlerden sonra rastladığımız ilk vakıf ise Şişek Ali Çelebi bin Hasan'a ait, Molova'da kurulmuş olan vakıftır. Hicrî 22 Zilkade 1078 (M. 4 Mayıs 1668) tarihli olan bu vakıf, kayıtlarda bahçe vakfi olarak yer almaktadır.⁴²⁶

Hicrî 1084 (M. 1673) ve Hicrî 1087 (M. 1677) tarihli, Midilli Çarşı Mahallesi'nden Ali kızı Ayşe Hatun'a ait iki vakıf ise yine adaya ait kayıtlarda karşımıza çıkan en eski tarihli vakıflardandır. Her ikisi de Mülk Vakfi olarak geçen bu vakıflardan daha önce tarihli olanı çeşme ve kale cami-i şerifi için, diğeri ise İstanbul'da bulunan Şeyh Sivasî hazretlerine vakfedilmiştir.⁴²⁷

Kalonya kazasına ait belgelerdeki en eski vakıflar ise, Lizgor köyünden Hüseyin Çelebi bin Hasan bin Mahmud'un, Hicrî 20 Safer 1109 (M. 7 Eylül 1697) tarihli Lizgor, Kapyra ve Vasleçot köylerindeki mülklerini kapsayan ve Medine-yi Münevvere fukarası için vakfedilen mülkleri ile yine aynı tarihli ve aynı köyden Fatma Hatun ibniyye

⁴²⁴ VGMA, Vakfiye (Vak.), 988/179-85, H. 1 Receb 1035 (M. 29 Mart 1626).

⁴²⁵ VİBMA, D.no: 2332.

⁴²⁶ VGMA, Vak., 317-217, H. 22 Zilkade 1078 (M. 4 Mayıs 1668).

⁴²⁷ MŞS, No: 61, s. 125, h.no: 191, H. 12 Rebiülahir 1084 (M. 27 Temmuz 1673); MŞS, No:61, s. 130, h.no: 196, H. 19 Zilhicce 1087 (M. 22 Şubat 1677).

Hasan bin Hüseyin'in yine Medine-yi Münevvere fukarası için vakfettiği, Anbeliko karyesindeki zeytinliğidir.⁴²⁸

Midilli vakıfları ile ilgili son kayıtlar ise, XX. yüzyıla aittir. Aslında Vakıf Tasfiye Defterleri'nde bazı vakıfları 1929 yılına kadar izleyebilmek mümkün olmaktadır. Fakat bu tarihli vakıflar, ancak tasfiye ile ilgili işlemlerin bu tarihlere kadar sürmesi nedeniyle bu kadar süre izlenebilmektedir. Bu yüzden, çalışmamızda izlenebilirlik konusunda 1929 tarihine kadar olan süre kabul edilmiş ve vakıfların izlenebilme sürelerine eklenilmiş olsa da bu durum vakıfların bu tarihe kadar faal oldukları anlamını vermemektedir. Çalışmamızda Midilli vakıfları, 1923 yılındaki mübadelenin ardından işlevlerini yitirmiş vakıflar olarak kabul edilmiştir.

Midilli vakıflarından bahseden günümüze en yakın belge, H. 1341 (M. 1923) tarihli. 1755 tarihli vakfiye ile Midilli kazasına bağlı İpyoz köyünde kurulmuş olan Tayyibe Hatun'a ait ve çeşme tamiri amaçlı bu para vakfı, Vakıflar Genel Müdürlüğü Vakıf Maaşları Defteri'nde, yeni Türk harfleriyle kaydedilmiştir ve "*Vakıf İdare Meclisi'nin, 17-11-1941 tarihli kararı ile zabt edilmiştir*" ibaresi vardır⁴²⁹. Fakat buradaki 1941 tarihinin, kayıtlara yanlış yazılmış bir tarih olduğu açıktır. Çünkü, 1923 tarihindeki Lozan Antlaşması ve mübadele konusundaki protokolün imzasından sonra uygulanmaya başlanan mübadele çerçevesinde, mübadeleye tabi yerlerdeki vakıflar, geçerliliğini yitirmiş ve ortadan kalkmıştır. Bu yüzden, mübadeleye tabi olan Midilli'deki bir vakfın 1941 yılına kadar izlenebilmesi imkansızdır. Büyük bir ihtimalle kayıtlar düzenlenip, yenilenirken maddi bir hata olarak tarih yanlış yazılmış olmalıdır. Biz bu tarihi, 1341 olarak aldık. Bu

⁴²⁸ MŞS, No: 89, s. 13, h.no: 35, H. 20 Safer 1109 (M. 7 Eylül 1697); MŞS, No:89, s. 13, h.no:36, H. 20 Safer 1109 (M. 7 Eylül 1697).

⁴²⁹ VGMA, VMD, 184/166/1326, Rûmî 17 Kanûnusânî 1341 (M. 17 Ocak 1925).

tarih, vakıfların ilgasından önceye rastlayan bir tarih olarak çok daha akla uygun görünmektedir.

Erken tarihli vakıflarda bahsettiğimiz İbrahim Bey bin Ahmed Kethüda Vakfı, yakın tarihli vakıflarda da karşımıza çıkmaktadır. Midilli Kal'a-i Bâlâ'da kurulmuş olan bu vakfın en son kaydı, H.1340 (M. 1922) tarihine kadar uzanmaktadır⁴³⁰. Başka bir günümüze yakın kayıt, H. 1331 (M. 1913) tarihli Midilli kazasına bağlı Balçık köyünden Fatma Şerife Hatun'a ait zeytinlik vakfidir ve Vakıf Maaşları Defteri'nde yer almaktadır⁴³¹. Midilli kazası, Katartöz köyünde M. 1869 tarihinde kurulmuş olan Dudu Hatun'a ait, evlada meşrû zeytinlik vakfına ait bir kayıta ise vakfın, 13 Kanunievvel 1328'de (M. 26 Aralık 1912) "evlâd-ı vâkıfdan dolayı" Mürüvvet Hanım'a tevcih edildiği belirtilmektedir⁴³² ve bu vakıf da günümüze yakın tarihli bir vakıf olarak izlenebilmektedir. Yine bu vakıfta da, Tayyibe Hatun Vakfı'nda olduğu gibi bir tarih yazım hatası göze çarpmaktadır. Vakfa ait son kayıta tarih 13 Kanunievvel 1928 olarak yazılmıştır. Yine vakfa ait bir diğer sütunda ise 23 Eylül 1928 tarihi vardır ki yukarıda zikrettiğimiz vakıfta olduğu gibi, 1924 sonrasında Midilli vakıflarından, tasfiye talepnâmeleri haricinde bahsetmek imkansızdır. Belge, adı geçen vakfa ait bir tasfiye talepnâmesi değil, Vakıf Maaşları Defteri olduğu için ve vakfa ait bir tasarrufu bildirmesinden dolayı Milâdî 1928 değil, ancak Rûmî 1328 olabilir. O yüzden bu tarihlerin 1328 olduğuna karar verilerek, bu şekilde yazılmıştır.

Molova kazasına ait günümüze en yakın tarihle kayıtlı vakıf belgeleri ise 1911 yılına aittir. Kalapado Köyü Cami-i Şerifi ve Vafyo Karyesi Osman Cami-i Şerifi adına

⁴³⁰ *VİBMA*, D.no: 2332.

⁴³¹ *VGMA*, VMD, 184/158/1259, H. 21 Rebiülahir 1331 (M. 30 Mart 1913).

⁴³² *VGMA*, VMD, 184/166/1317, R. 13 Kanunievvel 1328 (M. 26 Aralık 1912).

kayıtlı bu belgeler, Molova kazasına ait son rastlanılan vakıf belgeleri özelliği taşımaktadır.⁴³³

Kalonya'ya ait son vakıf belgeleri de yine Vakıf Maaşları Defterleri'nde saklıdır ve bunların tarihi ise 1910 yılına aittir. Dafye köyündeki Abdurrahman Ağa Cami-i Şerifi Vakfı ve Vasleçot Köyü Cami-i Şerifi Vakfı hakkındaki bu kayıtlardan ilki bir para vakfidir.⁴³⁴

Vakıfların devamlılığı, her zaman tartışılmalı durumlarından birisidir. Osmanlı vakıfları ile ilgili kayıtların çoğu zaman parçalanmış şekilde olması, kayıtların sağlıklı tutulamaması veya korunamaması gibi nedenlerden dolayı, vakıflarla ilgili süreklilik konusunda daima bazı problemler ortaya çıkabilmektedir. Aynı durum Midilli vakıfları için de geçerlidir. Ada vakıfları hakkında bir çok kayıt elimizde olmasına rağmen, bu kayıtlarda vakıfların çok büyük bir kısmı için kuruluş tarihleri gösterilmemiştir veya kuruluş ile ilgili kayıtlar ortada yoktur. Midilli vakıflarının birçok defterde ve belgede kaydı sürekli bir şekilde karşımıza çıksa da vakıfların kesin ömürleri hakkında tam bir bilgi edinmek çoğu zaman mümkün olmamıştır. O yüzden Midilli adası vakıflarının sürekliliği konusunda yaptığımız değerlendirmelerde bu durum göz önüne alınmalıdır. Bu konuda tespit yapılırken, belgelerde rastlanan zaman dilimi esas alınmış olup, vakfin bu tarihlerden daha önce kurulup, daha fazla yaşamış olabileceği unutulmamalıdır.

Bu konuda başka bir problem de, menkul vakıfların sürekli olup, olamayacağı yani ebediliğidir. Bu konu, Osmanlı uleması arasında fazlaca tartışılmış ve Şeyhülislâm

⁴³³ VGMA, VMD, 184/148/1176-1177-1178, H. 1329 (M. 1911); VGMA, VMD, 184/148/1195-1196, H.1329 (M. 1911).

⁴³⁴ VGMA, VMD, 184/146/1153-1154, H. 1328 (M. 1910); VGMA, VMD, 184/150/1191-1192, H. 1328 (M. 1910).

Ebussuud Efendi, para vakıflarının ebedi olabileceğini iddia etmiştir⁴³⁵. Cafer Çiftçi'nin Bursa Vakıfları örneğinde olduğu gibi, Midilli Vakıfları'nda da en uzun ömürlü vakıfların para vakıfları olduğu görülebilir ve bu da para vakıflarının da ebedî olduğunu ve Ebûssûd Efendi'nin haklılığını ispat etmektedir.

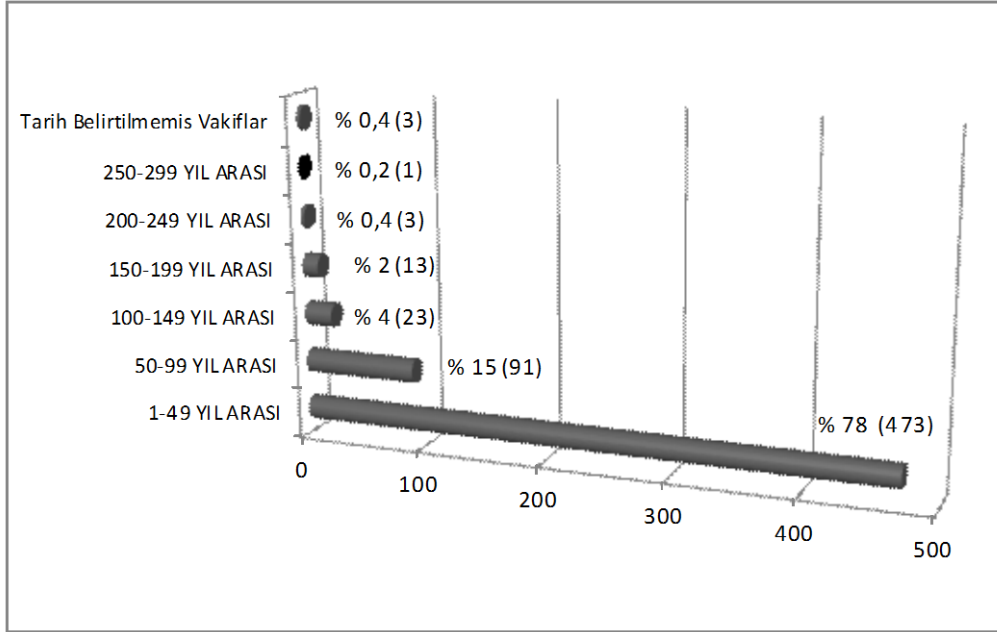
Tablo 13. Vakıfların Ellişer Yıllık Zaman Dilimleriyle Belgelerdeki Sürekliliği

YIL ARALIKLARI	VAKIF SAYISI
1-49 Yıl Arası	473
50-99 Yıl Arası	91
100-149 Yıl Arası	23
150-199 Yıl Arası	13
200-249 Yıl Arası	3
250-299 Yıl Arası	1
Tarih Belirtilmemiş Vakıflar	3
TOPLAM	607

Tabloya göz attığımızda, çoğunluğun, belgelerde 1 ile 49 yıl arasında rastlanan vakıflarda olduğu ortaya çıkmaktadır. Midilli'deki vakıflardan bir çoğu, sadece tek bir kayıta karşımıza çıkmakta, bu kayıtlar da kısa süreli zamanları, bazıları sadece tek bir yılı kapsamaktadır. Kayıtların sağlıklı tutulmaması veya korunamaması gibi nedenler, vakıfların bir çoğunun tarih içindeki seyrini izlememizi mümkün kılamamaktadır. Kayıtlarda sadece 40 adet vakıf, yüzyılın üstünde takip edilebilmektedir. Bu vakıflardan biri 250 yıldan fazla (296 yıl), üçü ise 200 yıldan fazla süreyle kayıtlarda yer almaktadır. Ayrıca 3 adet, kayıtlarda herhangi bir tarihe rastlayamadığımız vakıf bulunmaktadır ve bunlardan ikisi, gayrimüslim vakıflarıdır.

⁴³⁵ Çiftçi, *a.g.e.*, s. 75.

Grafik 3. Midilli Adası Vakıflarının Kayıtlarda Rastlanma Süreleri İle İlgili Yüzdeler Oranları

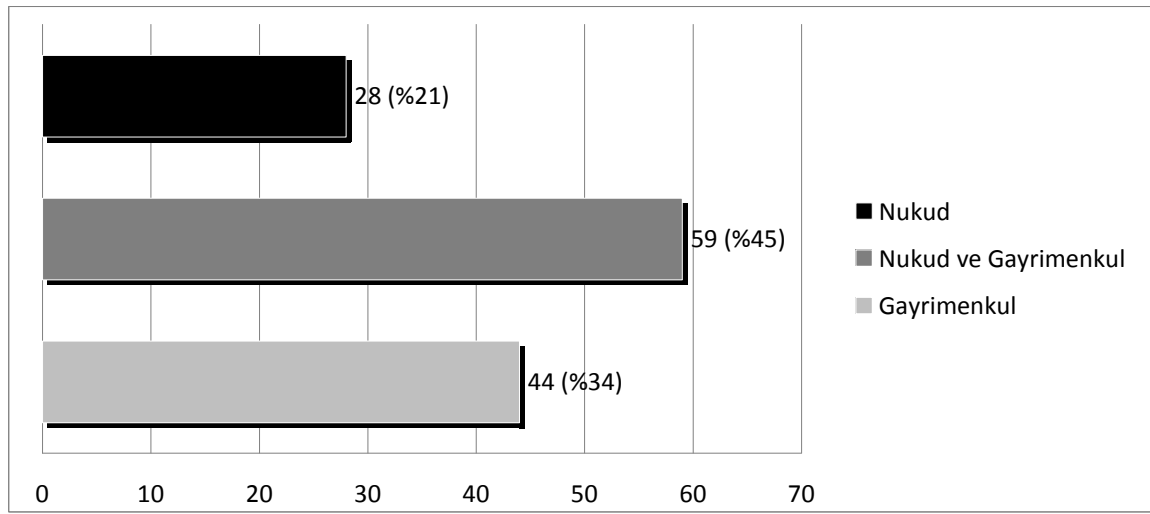

Vakıfların rastlanma süreleri ile ilgili yukarıdaki grafikte de görüleceği üzere, yaklaşık % 78 gibi büyük bir oran 1-49 yıl arasında iz sürülebilen vakıflara aittir. Elli yıldan daha fazla süre izlenebilen vakıfları uzun süreli vakıflar olarak değerlendirirsek, bunların toplamı 131'dir ve yüzdeler dilim olarak yaklaşık % 21,5 civarına eşdeğerdir. Bu grafiğin yapımında, çok az bir sayıyı oluşturan 200-249 yıl arası izlenebilen vakıflar dışında, sürelerin yüzdeler dilimlerinde küsuratların alınmadığı dikkate alınmalıdır. Eğer sadece 100 yılı geçmiş vakıflar göz önüne alırsa, vakıf sayısı 40'a, yüzdeler dilim ise yaklaşık % 6,5 civarına gerileyecektir.

Elli yıldan daha fazla süre ile izini sürebildiğimiz 131 vakfa bakıldığında, sermayeleri bakımından bunların 28 tanesinin nukud vakfı, 59 tanesinin ise hem nakit hem

de gayrimenkul sermayeli vakıflar olduğu görülür. Geri kalan 44 vakıf ise gayrimenkul vakıftır. Sermayesinde hem nukud hem de gayrimenkul bulunduran vakıfların 10 adedi Midilli kasabası dahilinde, 23 adedi ise Midilli kazasına bağlı köylerde bulunurken, bir adedi Molova kasabası sınırları içinde, 20 adedi ise Molova'ya tabi köylerde. Kalonya kazası için sayı sadece bağlı köylerde olmak üzere 5 adettir.

Grafik 4. Midilli'de Elli Yıl ve Üzerinde İzi Sürülebilen Vakıfların Sermayelerine Göre Sayısı

Sermayesi sadece nukud olan vakıflardan ise 8 tanesi Midilli kasabasında, 12 tanesi de Midilli'ye bağlı köylerde. Molova'da ise bu sayı, 6 adettir ve tamamı bağlı köylerde bulunmaktadır. Kalonya şehir merkezinde bir adet, Dafye köyünde bir adet olmak üzere sayı Kalonya kazası için toplam 2 adettir. İzi sürülebilen gayrimenkul statüsündeki 44 vakfın ise 35 tanesi Midilli ve köylerinde, 7 tanesi Molova ve köylerinde, 2 tanesi ise Kalonya'ya ait köylerde.

50 yılın üzerinde takip edilebildiğimiz bu vakıflardan 11 tanesi, kadınlar adına kurulmuş vakıflardır ve sekizi Midilli, ikisi Molova ve biri Kalonya'dadır. Kadınlar

tarafından kurulmuş olan bu vakıfların 3 adeti sermaye bakımından nukud vakfi, 8 adedi ise gayrimenkul vakfidir.

Yüz yıl ve daha uzun süreli takip edilebilen 40 vakıftan ise, 34 tanesi Midilli kazâsı ve köylerinde, 5'i Molova köylerinde, biri de Kalonya'ya ait Anamotya köyündedir. Midilli'deki yüz yılı aşmış vakıfların 13 adeti gayrimenkul vakfiyken, 21 tanesi ise para vakfi statüsündedir. Bunlardan 2 tanesi ise kadınlar tarafından kurulmuştur. Molova'da kurulan 5 vakfın ise dört tanesi para vakfi, diğeri ise gayrimenkul vakfidir. Kalonya'ya ait Anamotya köyündeki yüz yıldan fazla takip edilebilen tek vakıf ise para vakfi statüsündedir.

Tablo 14. Midilli Adası Vakıflarının Belgelerde İzlenebilirlik Süreleri İle Kaza-Nahiye ve Köylere Göre Dağılımı

YER / İzlenebilirlik Süresi	1-49 YIL	50-99 YIL	100-149 YIL	150-199 YIL	200-249 YIL	250-299 YIL	Tarihsiz	Toplam Vakıf Sayısı
MİDİLLİ	114	14	12	7	2	1	1	151
Keleme	7	5	1	-	1	-	-	14
İpyoz	11	5	-	1	-	-	-	17
Uskonde	1	-	-	-	-	-	-	1
Morya	-	-	2	-	-	-	-	2
Ahtande	8	-	-	-	-	-	-	8
Balçık	8	3	-	-	-	-	-	11
Katartöz	5	6	1	-	-	-	-	12
Mesagüre	20	3	2	-	-	-	-	25
Sapuni	7	-	-	-	-	-	-	7
Ayani	11	2	-	-	-	-	-	13
Pereme	4	1	-	-	-	-	-	5
Komi	9	2	-	-	-	-	-	11
Bigi	1	-	-	-	-	-	-	1
Sarlıçe	11	1	1	-	-	-	-	13
Kokmida	2	2	-	-	-	-	-	4
Kula	2	2	-	-	-	-	-	4
Şiyoyane	1	1	-	-	-	-	-	2
Lutra	12	1	-	1	-	-	-	14
Uskublo	91	6	1	1	-	-	-	99
Çokale	1	-	-	-	-	-	-	1
Papashık	1	-	-	-	-	-	-	1
Palakado	1	-	-	-	-	-	-	1
Yera Nahiyesi	7	-	-	-	-	-	-	7
Ayasu	1	-	-	-	-	-	-	1
Ayayoni	1	-	-	-	-	-	-	1
Mistegna	1	-	-	-	-	-	-	1
MOLOVA	19	4	-	-	-	-	-	23
Erinya	1	-	-	-	-	-	-	1
Balye	1	1	-	-	-	-	-	2
Kalapado	-	2	-	-	-	-	-	2
Çömlek	21	1	1	-	-	-	-	23
Eftaronde	2	3	-	1	-	-	-	6
Mesetobi	2	1	-	-	-	-	-	3
Hindre	1	1	-	-	-	-	-	2
Herse	-	-	-	1	-	-	-	1

Vafyo	2	2	-	-	-	-	-	4
Falya	6	1	-	-	-	-	-	7
Petracık	1	1	-	-	-	-	-	2
Kapya	5	2	1	-	-	-	-	8
İslemetobi	3	2	-	-	-	-	-	5
Ağra	10	1	-	-	-	-	-	11
İskamiye	1	2	-	-	-	-	-	3
Halıka	2	1	-	-	-	-	-	3
Çetre	2	1	-	1	-	-	-	4
Likade	1	-	-	-	-	-	-	1
Sığrı	1	1	-	-	-	-	1	3
Kastaro	1	-	-	-	-	-	-	1
Petra	-	2	-	-	-	-	-	2
KALONYA	3	1	-	-	-	-	-	4
Peraşle	8	2	-	-	-	-	-	10
Anamotya	8	-	1	-	-	-	-	9
Eryena	4	-	-	-	-	-	-	4
Samuriye	3	-	-	-	-	-	-	3
Cumalı	2	-	-	-	-	-	-	2
Agripa	2	1	-	-	-	-	-	3
Polihnit	2	1	-	-	-	-	-	3
Vasleçot	3	1	-	-	-	-	-	4
Çerami	1	-	-	-	-	-	-	1
Mandomado	1	-	-	-	-	-	-	1
Lizgor	2	1	-	-	-	-	-	3
Ayorişe	2	-	-	-	-	-	-	2
Dafye	1	1	-	-	-	-	-	2
Fesleke Nahiyesi	2	-	-	-	-	-	-	2
Karye Adı Okunmuyor	1	-	-	-	-	-	-	1
YER ADI BELİRTİLMEMİŞ	8	-	-	-	-	-	1	9
TOPLAM	473	91	23	13	3	1	3	607

II.7. Midilli Vakıflarının Gelir Kaynakları

Vakıfların gelir kaynakları ile ilgili kayıtları en iyi görebileceğimiz belgeler, vakıf muhasebe kayıtlarıdır. Bu tür kayıtlarda, vakıf hakkında bilgi, gelir ve gider tablosu ile vakfın adı geçen yıllardaki durumu hakkında yeterli bilgiler elde edebiliriz. Vakıf muhasebe kayıtları oluşturulurken önce vakfın cinsi yani menkûl veya gayrimenkul vakfi

olup olmadığı, adı, varsa kurucusu, kuruluş amacı, bulunduğu yer, mütevellisi ve kayıt tarihi hakkında bilgiler verilirdi. Daha sonra ise, adı geçen vakfın sermayesi, kira gelirleri, para vakfi ise faiz gelirleri yazılarak toplam gelirler ortaya dökülür, daha alta ise bu defa vazifelilere verilen maaşlar, tamirat vs. gibi giderler “el-mesârif” başlığı altında yazılır ve gelirler ile giderler hesaplandıktan sonra ortaya çıkan rakam, vakfa ait o yılın muhasebe hesabı olarak “yekûn” başlığı altında gösterilirdi. Gelirin, giderden çok olması durumunda sonuç rakamının yanına “fazla”, açık olması durumunda ise çoğu zaman bir şey belirtilmese de bazen “deyn-i vakf” ibaresi düşülürdü.

Midilli vakıflarının gelir kaynaklarına göz atıldığında, bu gelirlerin çoğunluğunun para yani menkulden oluştuğu göze çarpmaktadır. Paradan başka gelir kaynaklarının en önemlisi ise zeytin bahçeleri ve ağaçlarıdır. Yine tarla, bağ, bahçe, arsa gibi alanlarla dükkan, kahvehane, ev, dam, oda gibi kira geliri getiren binalar da vakıflara gelir sağlayan yerler olarak karşımıza çıkmaktadır. Vakıflara gelir sağlayan bu kaynaklar, kuruluş amacını gerçekleştirmek için lazım gelen en önemli materyallerdir. Bunların vakfın yaşamını devam ettirmesini sağlamada önemi büyüktür ve vakıflar da bu kaynakları en verimli şekilde kullanarak, kuruluş amaçları doğrultusunda yollarına devam etmeye çalışmışlardır.

Tablo 15. Midilli Adasındaki Bazı Vakıfların Yıllara Göre Gelirleri

Vakıf Adı	1854-1860 (Kuruş)	1862-1864 (Kuruş)
Ümmü Gülsüm Hatun Vakfı-Midilli	73,0	70
Cami-i Şerif Vakfı-Balçık/Midilli	74,5	76
Muhiddin Cami-i Şerifi Vakfı-Molova	42,0	40
Cami-i Şerif Vakfı-Petracık/Molova	269,0	271
Sığrı Kalesi Cami-i Şerifi Vakfı	349,0	317
Cami-i Şerif ve Mekteb Vakfı-Samuriye/Kalonya	34,0	20
Cami-i Şerif ve Tamir-i Râh-ı Âb Vakfı-Cumalı/Kalonya	150,0	180

Kaynak: BOA, Ev.d., G.no: 15516, BOA, Ev.d..., G.no: 17869, H. 1 Muharrem 1279-29 Zilhicce 1280 (M. 29 Haziran 1862- 5 Haziran 1864).

Tabloda, 1854-1860 ve 1279-1280 yıllarında olmak üzere bazı vakıfların bir yıl içinde elde ettikleri gelirler görülebilmektedir. Adı geçen yıllar arasında bazı vakıfların gelirlerinde azalmalar yaşanırken, bazılarında ise artışlar göze çarpmaktadır. Vakıfların en büyük gelir kalemlerinden birisi olan zeytin hasadında oluşan olumsuzluklar düşüşlerde en önemli rolü oynarken, özellikle para vakıflarının ipotek olarak gösterilen yerlere el koymaları, gelirlerinde önemli artışlara sebep olabilmektedir. Vakıflara gelir sağlayan bu kaynakları menkul ve gayrimenkul gelir kaynakları olarak ayırmak, daha iyi anlamamıza yardımcı olabilir.

II.7.1. Gayrimenkul Gelir Kaynakları

Midilli vakıflarının gayrimenkul gelirleri içindeki en önemli kalem, zeytinlikler ve zeytin ağaçlarıdır. Zeytinliklerin yanı sıra, ada iklimi ve yapısına uygun olarak ilk

sıralarda yine tarla, bağ, bahçe veya arsa gibi alanlar yer almaktadır. Vakıfların diğer gelir kaynakları olarak ise dükkan, oda, hamam, kahvehane, dam, ev gibi gayrimenkullar gösterilebilir.

Kayıtlarda, kiralarn genel olarak icâre-yi vahide usulü ile verildiğine rastlanmaktadır. İcâre-yi vahide, Osmanlı'da vakıf gayrimenkullarının kiraya verilemesinde tercih edilen bir yöntemdi. İcâre-yi sahiha da denilen bu yöntemde vakıf gelirleri, kısa süreli olarak kiraya verilirdi ve kiralama süresi sınırlandırılmıştı. Mülkün sahibi olan kimseler, bu mülkleri üzerine gelir getirebilecek binalar inşa ediyorlar ve buralardan elde ettikleri kira gelirlerini, hayır amacıyla kullanıyorlardı⁴³⁶. Hanefi mezhebi ilkelerine göre ki Osmanlı da buna uymuştur, bu sınır toprakta üç yıl, diğer gayrimenkullarda bir yıldır⁴³⁷. Bu şekilde kiraya verilen yerler, kayıtlarda çok sık da olmasa karşımıza çıkmaktadır. Örneğin Molova'ya bağlı Çömlek köyünde bulunan Fatma Hatun'a ait para vakfı, gelir kaynağı olarak, icâre-yi vahideli bir kıt'a mülkü muhasebe kayıtlarında göstermiş ve bu mülkten icar olarak senelik 100 guruş kazandığını beyan etmişti⁴³⁸. Yine Midilli kazasına tabi Yera nahiyesindeki önemli köylerden birisi olan Ayani'deki Cami-i Şerif ve Mekteb vakfı, icâre-yi vahideli bir bâb dükkan için 150 guruş kira geliri elde etmekteydi.⁴³⁹

II.7.1.1. Zirai Alanlar

Midilli'nin zeytin ve zeytinyağı konusundaki şöhretine paralel olarak, vakıfların en fazla geliri bu kalemlerden elde etmesi de doğal sayılmalıdır. Adada meydana gelmiş bir çok vakfın sermayelerinin ana kaynağı zeytinliklerdir. Vakıflara göz atıldığında,

⁴³⁶ Çiftçi, *a.g.e.*, s. 98.

⁴³⁷ Yediyıldız, *a.g.e.*, s. 134.

⁴³⁸ BOA, Ev.d..., G.no: 10930, H. 27 Zilhicce 1254-8 Muharrem 1256 (M. 13 Mart 1839-12 Mart 1840).

⁴³⁹ BOA, Ev.d..., G.no: 11245, H. 9 Muharrem 1256- 29 Zilhicce 1260 (13 Mart 1840- 9 Ocak 1845).

birçoğunun “zeytinlik vakfı” olarak geçtiği görülebileceği gibi, menkul veya gayrimenkul olsun hemen hemen tüm vakıfların gelir kalemleri içinde de zeytinlikler açık ara ilk sırada yer almaktadır. Kayıtlarda dikkat çeken bir husus, tarla veya bağ-bahçe gibi alanların icarları bir gelir kapısı olurken, zeytinliklerde ise doğrudan hasılatın gelir olarak yazılmış olmasıdır. Bu da bize hem zeytinliklerin gelir getirme bakımından önemini hem de zeytinin adanın sosyo-ekonomik gelir kapısı olduğunu anlatmaktadır. Öyle ki, diğer gayrimenkullar kiraya verilirken zeytinlikler, vakıflar tarafından doğrudan değerlendirilmekte ve işlenmekteydi. Örneğin Liman-ı ‘Atik Camisi Vakfı’nın Hicrî 1279 (M. 1862-1863) senesine ait muhasebe kaydında, arsa ve tarlanın kiraya verilip, kira gelirinin defterde yer aldığı görülürken, vakfa ait zeytinlik ise doğrudan işlenmiş ve yıllık hasılât deftere gelir olarak kaydedilmiştir⁴⁴⁰. Aynı durumu, adaya ait hemen bütün muhasebe kayıtlarında görmek mümkündür. Adadaki hemen hemen her vakfın kendine ait bir zeytinliği bulunmaktadır. Örneğin, 28 Cemaziyelahir 1287 tarihli ve bir kısmı aşınmadan dolayı ortada olmayan bir evkaf defterinde, Midilli kazâsındaki Lutra köyü ile Yera nahiyesine bağlı köylere ait verilen emlak kaydında, vakıfların en önemli ve en büyük gelir kaynağının zeytinlikler olduğu açıkça görülmektedir. Kayıтта, vakıflara ait adı geçen yerleşim birimlerindeki kayıtlı emlakın tamamını, zeytinlikler oluşturmaktadır. Kayda göre, Lutra köyünde 12, Yera Nahiyesi köylerinde ise 64 adet olmak üzere toplam 76 adet vakfın tamamı, zeytinliklere sahiptir.⁴⁴¹

Vakıf zeytinliklerinin bazı durumlarda mülk zeytinlikleriyle değiştirildikleri de adada rastlanan olağan durumlardan birisi olarak gözümüze çarpmaktadır. Bu değişikliğin en önemli sebebeini ise vakıf zeytinliklerinin artık ziraat yapılamaz hale gelmiş olması ile açıklayabiliriz. Bunlara ait kayıtlara, arşiv belgelerinde rastlamak da mümkün olmaktadır.

⁴⁴⁰ BOA, Ev.d..., G.no: 17866, H. 5 Şaban 1282 (M. 24 Aralık 1865).

⁴⁴¹ BOA, Ev.d..., G.no: 21736, H. 28 Cemaziyelahir 1287 (M. 25 Eylül 1870).

Örneğin, 1897 tarihli bir arşiv kaydında Midilli kasabası içerisindeki Hüdâverdi Camisi imam ve hatipliği görevlerinde bulunanların maaşı için şart koşulmuş olan 27 kök zeytin ağacından oluşmuş vakıf zeytinliğinin, İshaki isimli şahsa ait 83 köklük mülk zeytinlikle değiştirilmesinin vakfın yararına olacağı belirtilmekte ve bu konuda izin istenilmektedir⁴⁴². Yine yakın tarihli bir başka belgede, Midilli kasabası yakınında bulunan 5 dönüm bir kıt'a vakıf mezralık alanının, Katartöz köyü civarındaki 4 dönüm arazi ve 200 zeytin işçarından oluşan mülk zeytinlikle değiştirilmesi konusundan bahsedilmektedir⁴⁴³. Bu değişiklik isteğinin nedeni ise vakıf mezranın bulunduğu alanın taşlık ve kıraç olması nedeniyle burada ziraat yapılamadığı için hiç kimsenin burayı kiralamak istememesi olarak belirtilmiştir.⁴⁴⁴

Osmanlı vakıf sisteminde, para vakıflarından borç alanlar, bu borçlarının karşılığında, borç aldıkları vakfa bir teminat vermek zorundaydılar. Bu teminat, genellikle borçluya ait bir gayrimenkulun ipoteği biçiminde gerçekleşiyordu. Midilli adasındaki vakıflarda da aynı yöntem izlenmiş ve borçlular, kendilerine ait yerleri teminat olarak göstermişlerdir. Bu teminatlar, Midilli adası için olağan bir biçimde zeytinliklerden oluşmaktadır. Bu durumdan bahseden Hicrî 1289 (M. 1872) tarihli bir evkaf defterinde, para vakıflarına borçlu olanların teminatlarından bahsedilmekte ve bunlar detaylı bir şekilde belirtilerek, borçluların teminatlarının ne olduğu belirtilmektedir. Belgeye göre, adı geçen yılda para vakıflarına borçlu olanların gösterdikleri zeytin hadikası teminatı 185 kıt'adan oluşmaktadır. Bu sayının 136 kıt'ası Midilli kazası sınırları dahilinde, 49 kıt'ası ise Molova ve karyelerindedir⁴⁴⁵. Teminat olarak toplam gösterilen emlak sayısının 391

⁴⁴² BOA, Yıldız-Resmî Maruzât (Y..A...RES.), D.no: 88, G.no: 96, H. 20 Rebiyülahir 1315 (M. 18 Eylül 1897).

⁴⁴³ BOA, Y..A...RES., D.no: 92, G.no: 27, H. 18 Zilkade 1315 (M. 10 Nisan 1898).

⁴⁴⁴ BOA, Y..A...RES., D.no: 110, G.no: 39, H. 20 Şaban 1318 (M. 13 Aralık 1900).

⁴⁴⁵ BOA, Ev.d..., G.no: 22462, H. 20 Cemaziyelahir 1289 (M. 25 Ağustos 1872).

adet olduğu göz önüne alınırsa, bu rakam, neredeyse yarıya eşit durumdadır. Yani, adada para vakıflarından alınan borç karşılığı gösterilen teminatın yarısı, zeytin bahçeleri olmaktadır. Bu durumda, borcun ödenmemesi halinde, bu zeytin bahçelerinin vakıflara geçtiği göz önüne alınırsa, vakıflara ait zeytinliklerin, vakıf emlakı olarak en büyük yekunu oluşturması ve her geçen gün çoğalmış olması gayet normaldir. Ayrıca, kazalara göre oran ele alındığında, Midilli'deki zeytinliklerin, Molova'nın üç katına yakın olduğu görülmektedir. Bunun nedeni, Midilli kazası ve karyelerinin bulunduğu adanın doğu ve güney tarafının, zeytinlikler bakımından zenginliği.

Vakıfların bir diğer önemli gayrimenkul gelir kaynağı tarla, bağ ve bahçeler olmuştur. Fakat vakıflar, zeytinliklerin aksine bunların hasılatından değil, kiralardan yararlanmışlardır. Adanın verimli topraklara sahip olması ve İstanbul'un en önemli gıda sağlayıcılarından birisi olması, bu gayrimenkullardan iyi gelir elde edilmesini sağlamıştır. Kiracılar buraları zirai üretim için kullanmışlar ve vakıflara kira ödeyerek, onlara gelir sağlamışlardır. Bazı vakıflar ise tarla veya bağ- bahçe gibi bu yerlerin kirasını almak yerine, mahsulünden yararlanma yolunu seçmişlerdir. Örneğin, Uskonde Mescid-i Şerifi vakfı, vakfa ait tarlayı kiraya vermek yerine, buradan elde ettiği hasılatı gelir olarak göstermiştir ki bu da bize tarlayı kiraya vermek yerine, vakfın kendisinin işlemeyi tercih ettiğini anlatmaktadır⁴⁴⁶. Adanın önemli ürünlerinden birisi olan palamutluklar da, vakıf sermayeleri arasındadır ve vakıflar bunların hasılatlarını da önemli bir gelir kaynağı olarak kullanmışlardır. Örneğin Midilli kazasına bağlı Komi köyündeki Tori Çeşmesi Vakfı, 1279 yılında zeytinlikten 11.246 kuruş elde ederken, aynı yıl palamutluktan gelen gelir 11.559

⁴⁴⁶ BOA, Ev.d..., G.no: 17866.

kuruş olmuştur. Bu durum bize palamutun, adanın önemli gelir kaynaklarından olduğunu göstermektedir.⁴⁴⁷

İpotek olarak tarla, bağ ve bahçenin gösterilmesi de Midilli’de sıkça rastlanan bir durumdur. Zeytinliklerden sonra en çok teminât olarak gösterilen gayrimenkuller tarlalardır. 1289 tarihli, ipotekli alanların dökümünü gösteren kayıta, adada toplam 121 kıt’a tarlanın teminat olarak gösterildiği belirtilmektedir. Bunların 10 kıt’ası Midilli, 110 kıt’ası ise Molova kazalarına aittir. Yine aynı kayda göre ipotekli toplam bahçe 41 adet, bağ toplam 25 kıt’a ve palamutluk 14 kıt’adır. Bahçelerin 7 tanesi Midilli, 34 tanesi ise Molova’da kayıtlıdır. Bağların ise 1 kıt’ası Midilli’de 24 kıt’ası ise Molova sınırları içinde bulunmaktadır. Palamutlukların tamamı ise Molova’dadır⁴⁴⁸. Zeytinlik dışındaki zirai alanların Molova’da sayısının fazla olma nedeni, yukarıda da belirtildiği gibi, adanın kuzey ve batısını oluşturan bu toprakların, zeytincilik yapmaya adanın diğer tarafı kadar uygun olmayışı ve bu nedenle toprağın daha çok bağ, bahçe ve tarla olarak değerlendirilmesidir.

II.7.1.2. Emlak ve Diğer Gayrimenkullar

Midilli’deki vakıflara ait gayrimenkul gelirlerde, zirai alanlardan sonra en önemli kalemi emlak gelirleri oluşturmaktadır. Kayıtlarda emlak başlığı altında geçen bu gelirlerin bir çoğunun ne tür bir emlak olduğuna dair bir bilgi yoktur. Bunlardan çok büyük bir kısmının zeytinlikler olduğu, adanın özel durumu dikkate alındığında, aşıkardır. Fakat bazı kayıtlarda dükkan, hamam, oda, kahvehane gibi isimler de zikredilmektedir. Bunlardan gelen gelirlere bakıldığında, bunların önemli bir yekun oluşturduğu da göze çarpmaktadır. Belgelerde emlaklerin kira gelirleri, ayrıntılı olarak belirtilmiştir.

⁴⁴⁷ BOA, Ev.d..., G.no: 17866.

⁴⁴⁸ BOA, Ev.d..., G.no: 22462.

Vakıfların menkul ve gayrimenkullarına ait dökümlerin detaylı olarak verildiği kayıtların en önemlilerinden biri, evkaf müdürlerinin devir teslimleri sırasında yapılan dökümlerdir. Midilli adasına ait Hicrî 1288 (M. 1871) tarihli böyle bir devir-teslim tutanağında, adadaki üç kazaya ait bazı vakıfların emlak kayıtlarına da rastlanmaktadır. Buna göre Midilli adasındaki nukud vakıflarının, Emlak Müdürü Şükrü Efendi zamanındaki, 1271 yılına ait toplam emlak pahası 1.651.486 kuruştur. Selefî Emlak Müdürü Ali Efendi zamanında ise kazalara ait bilgiler ayrıntılı olarak verilmektedir. Buna göre Midilli kazası için emlak yekûnu 1.187.754, bu emlakten gelen hasılat ise 89.075 kuruş, 35 paradır. Molova kazâsına ait emlakın toplam değeri ise 478.741 kuruş, emlak hasılatı ise 35 903 kuruş, 33 paradır. Kalonya için toplam emlak değeri 161.968, hasılatı ise 12.148 kuruş, 24 para olarak görülmektedir⁴⁴⁹. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, emlakdan alınan kira bedelinin, aynı paradan alınan faizde olduğu gibi, belli bir yüzdeye rast gelmesidir. Buna göre Midilli adasında emlak kirası, emlak bedelinin % 7,5'una rast gelmektedir. Daha önce vakıflarla ilgili araştırmalarda pek rastlanmayan bu oran bize, Midilli adasında emlak kirasının gelişigüzel değil, emlak bedeli üzerinden, belli bir değere karşılık gelecek şekilde alındığını göstermektedir.

Tablo 16. Midilli Adası Kazalarındaki Nukud Vakıflarına Ait M. 1854 Yılı Emlak Bedelleri ve Hasılatları

Kaza Adı	Toplam Emlak Bedeli (Kuruş)	Toplam Emlak Hasılatı (Kuruş)	Emlak Hasılatının Emlak Bedeline Oranı (%)
Midilli	1.187.754	89.075,35	7,49
Molova	478.741	35.903,33	7,49
Kalonya	161.968	12.148,24	7,50

⁴⁴⁹ BOA, Ev.d..., G.no: 15515.

Oranlar yalnız kaza toplamları bazında değil, vakıf olarak, özel bazda da aynı şekilde uygulanmaktaydı. Örneğin Kalonya kazasına bağlı Peraşle köyünde bulunan Çeşme vakfına ait bir emlakın toplam değeri 64.636 kuruşken, bu emlaktan elde edilen hasılatın toplamı ise 4.847 kuruş 28 para değerindeydi. Bu durumda hasılat, emlak bedelinin % 7,49'una denk gelmektedir⁴⁵⁰. Aynı oranların, belgede verilen diğer emlak kiralari için de geçerli olduğu görülür.

Adada, para vakıflarından borç alanların teminât olarak genelde adanın genel yapısına uygun olarak zirai alanları gösterdiklerine rastlansa da, bazen teminât olarak çeşitli başka mülklerde gösterilmiştir. H. 1289 tarihli ipotekliler ve bunlara ait ipotekli alanların gösterildiği belgede, Midilli kazasında 5 bâb revgân-ı zeyt yani zeytinyağı değirmeninin ipotek olarak gösterildiğine rastlamaktayız. Belgeye düşülen notta, bu değirmenlerden birinin içinde, kahvehane ve fırın da bulunduğu belirtilmektedir. Ayrıca ipoteklilerden birinin teminatı da zeytinyağı mengesidir ki, zeytinle ilgili bu mekan ve aletler, zeytinin en kıymetli ve hayati değere sahip olduğu Midilli için, ipotekte kullanılacak kadar değerli sayılmaktadır. Yine Molova kazasına ait bölümde ise 1 adet dükkanın teminat olarak kabul edildiği belirtilmektedir.⁴⁵¹

Vakıf arazilerinin kiraya verilerek, bunlardan sağlanan kira gelirlerinin vakıflara aktarılması, vakıfların en önemli gelir kaynaklarından birisini oluşturmaktadır. Bu uygulamaya güzel bir örnek, Kalonya kazasında bulunan Mihrişâh Valide Sultan'a ait vakıflarının kiralariyla ilgili Midilli nazırına gönderilmiş bir belgedir. Belgeye göre, Mihrişâh Valide Valide Sultan'a ait vakıfların H. 1240 (M. 1824-1825) yılına ait kiralariinin toplamı 6.000 kuruş tutmaktadır. Bu kiranın 4.000 kuruşunun mal icarı, geri

⁴⁵⁰ BOA, Ev.d..., G.no: 15515.

⁴⁵¹ BOA, Ev.d..., G.no: 22462.

kalan 2.000 kuruşunun ise Hacı Bekir Ağa Bahçeleri adıyla bilinen yere ait mal icaresi olduğu bildirilmekte ve kiraların acil olarak tahsil edilmesi istenmektedir.⁴⁵²

Kayıtlarda, çeşitli yıllara ait dükkan kiralarının bedellerine zaman zaman rastlamak mümkün olmaktadır. Midilli'nin bir ziraat alanı olması ve ticaretin tarım kadar önem kazanamaması, ticari mekanların da yoğun olarak oluşmasını önlemiştir. Adada ticari mekan olarak görülebilecek yerler ya kahvehane ve fırın topluma açık yerler ya da değirmen gibi yine ziraatle doğrudan ilgili mekanlardır. O yüzden dükkanlar ve bunlara ait bilgiler kısıtlıdır. Kiraya verilen mülklerle ilgili en erken belgelerden birisi, M. 1776 tarihlidir. Nefs-i Midilli'de bulunan Kethüda Mehmet Kahya Vakfı'na ait olan kayıt, vakfa ait sabunhane ve mahzenin beş yıllık biriken kirasının alınması hakkındadır. Belgeye göre, hem sabunhane hem de mahzenin aylık kirasının altmışar kuruş olduğu belirtilmektedir.⁴⁵³

H. 1279 (M. 1862-1863) yılına ait bir kayıta, Lutra köyünde icara verilen bir kahve için yıllık alınan icar parasının 100 kuruş olduğu yazılmıştır⁴⁵⁴. Pereme İskelesi'nde kurulmuş bir para vakfı olan Cami ve Şadırvan vakfı, sermayesi içinde değeri 1.810 kuruş olan bir bâb fırın odayı göstermiştir. Yine aynı vakıf, dükkan kirası olarak bir yıllık 1.560 kuruş gelir elde ettiğini beyan etmiştir⁴⁵⁵. Bu vakfa ait ilginç bir gelir kaynağı da, vakıf gelirleri arasında gösterilen “icâre-yi sefine-yi Pereme”dir. Buna göre sefinenin yıllık icarı H.1279 (M. 1862-1863) yılı için 2.934 kuruş olarak görünürken, bu gelir H.1288 (M. 1871) yılı için 8.353 kuruşa yükselmiş görünmektedir.⁴⁵⁶

⁴⁵² BOA, C..EV..., D.no: 637, G.no: 32128, H. 17 Şevval 1240 (M. 4 Haziran 1825).

⁴⁵³ BOA, C..EV..., D.no: 199, G.no: 9916, H. 1 Rebiülevvel 1190 (M. 20 Nisan 1776).

⁴⁵⁴ BOA, Ev.d..., G.no: 17866.

⁴⁵⁵ BOA, Ev.d..., G.no: 17866.

⁴⁵⁶ BOA, Ev.d..., G.no: 17866; BOA, Ev.d..., G.no: 15515.

II.7.2. Menkul Gelir Kaynakları

Adada vakıflar olarak en yoğun faaliyette bulunanlar, nukud yani para vakıflarıdır. Vakıflara ait arşiv belgeleri bize, Midilli adasında çok yoğun bir para alışverişi bulunduğunu kanıtlamaktadır. Belgelerin genel tasnifine bakıldığında, vakıf olarak adlandırılan kurumların büyük bir kısmının para vakfi olması dikkat çekmektedir. Belki de bu duruma adanın Osmanlı döneminden önce uzunca bir süre Ceneviz hakimiyeti altında kalmış olması, Osmanlı ve Avrupa'nın XVI. yüzyıldan itibaren yaşamaya başladığı değerli maden bolluğu veya adanın ticaret yolları üzerinde bulunması da etki etmiş olabilir. Çünkü Osmanlı topraklarının diğer bölgelerinde kurulan vakıfların niteliğine bakıldığında, bu kadar yoğun bir para vakfına rastlamak pek olası değildir. Adanın yüzölçümü de göz önüne alındığında, para vakıflarının yoğunluğu gerçekten dikkat çekicidir.

Vakıfların menkul gelir kaynakları doğal olarak paradır. Midilli adasına ait vakıf muhasebe kayıtları, paranın vakıflara sağladığı geliri açıklamamıza yardımcı olmaktadır. Vakıfların, kredi kullandırma kurumu olarak çalışması ve parayı çeşitli yollarla insanların kullanımına açması ve bunun sonucu olarak elde ettiği “rıbh”, bu vakıfların en önemli gelir kaynağını oluşturmaktadır. Muhasebe kayıtları bize paranın nasıl işletildiği, ne kadar murabaha geliri elde ettiği, murabaha oranları, alan kimselerin isim ve ait oldukları yerler gibi özel bilgiler yanında geliri menkul olan vakıfların sayısı, sermayeleri gibi genel bilgileri de sunmaktadır.

Midilli adasına ait para vakıfları ile ilgili olarak ayrı bir bölümde konu detaylı olarak işlenecek, para vakıflarının gelir kaynakları ve bunların özellikleri ile ilgili daha ayrıntılı bilgi verilecektir.

II.8. Midilli Vakıflarının Giderleri

Vakıflar, kendilerine ait gelir kaynakları yardımıyla işlevlerini yerine getirebilirler. Fakat vakıf gelirleri, vakfin amaçlarını yerine getirmenin yanında vakfin masraflarının karşılanmasını da sağlamak zorundadır. Yani vakıflar çeşitli masraf kalemlerine de sahiptirler. Bu masraflar, vakfin cinsi, amacı gibi nedenlerle çoğalıp, azabilen çeşitliliktedir. Fakat en çok rastlananlar vakfin yönetim grubunda, eğitim öğretimde, dinî görevlerde, temizlik, bekçilik gibi işlerdeki görevli ve hizmetlilerin maaşları için ayrılan giderler, mühimmat harcamaları ve tamir-bakım alanlara yapılan masraflardır.

Midilli vakıflarına ait belgelerde rastlanan masraf kalemlerinin başlıcaları maaşlar, mühimmat ve tamir-bakım işlemleri olarak göze çarpmaktadır. Masraflar, genel olarak gelirlerden karşılanmaktaydı. Fakat, vakfin hiçbir geliri ve hasılatı olmadığı durumlara da rastlamak mümkündür. Böyle bir durumda, masrafların karşılanması için diğer vakıflardan sarf yoluna gidilmekteydi. Örneğin, Midilli kazasına bağlı Ayani köyündeki cami vakfının muhasebesinde, vakfin herhangi bir hasılatı olmaması nedeniyle, yapılan 5.189 kuruşluk masrafın, diğer vakıflardan sarf olduğu belirtilmektedir.⁴⁵⁷

Midilli vakıflarına ait masrafları, vakıf muhasebe defterlerinde detaylı olarak bulmamız mümkündür. Bu defterlerde muhasebe kayıtları şu şekilde tutulmuştur: Belgede önce vakfin adı, niteliği, yeri yer almaktadır. Onun altında vakfin sermayesinin gösterildiği “asl-ı mal” adı verilen sermaye bölümü vardır. Vakıf eğer hem gayrimenkul hem de para vakfi ise sermayeyi oluşturan gayrimenkullar ve para ayrı ayrı yazılır ve onun altına, bu sermayelerden gelen gelir belirtilirdi. Gelirler böylece açıklandıktan sonra ise “minhâ el-

⁴⁵⁷ BOA, Ev.d..., G.no: 15515.

mesârif⁷ başlığı altında, vakfin harcamaları yazılırdı. Bu harcamalar her türlü maaş ödemesi, tamir-bakım masrafları ve mühimmat harcamalarını kapsamaktaydı. Masraf kayıtlarının özelliği, yapılan harcamaların kalem-kalem açıklanması ve kaç seneden ibaret olduğunun belirtilmesiydi. Örneğin Molova kazasına bağlı Falya köyündeki bir vakfin H. 1263 (M. 1847) tarihli muhasebe defteri kaydı şu şekildeydi:⁴⁵⁸

Berây-i mahsûlât ve ihrâcât evkâf-ı çeşme-i Hacı Mehmed Ağa der karye-i Çömlek Mart 1263

<i>Mal-ı vakf</i>	<i>Berây-ı mahsûl-ü murabahâ-i mal-ı mezbur</i>
<i>Guruş; 5147 Para; 20</i>	<i>Guruş; 772</i>

Minhâ el-mesârifât-ı mezbur

<i>Berây-ı mesârif-i râh-ı âb</i>	<i>Vazife-i râh-ı âb</i>	<i>Harc-ı Muhasebe</i>
<i>Guruş; 645</i>	<i>Guruş; 40</i>	<i>Guruş; 1</i>

Harc-ı Hâkim Efendi

Guruş; 1

Yekûn Guruş; 687

	<u><i>Guruş</i></u>
<i>Îrâd</i>	<i>772</i>
<i>Mesârif</i>	<u><i>687</i></u>
<i>Fazla</i>	<i>0085</i>
<i>Mâl-ı mezbur</i>	<u><i>5147 20</i></u>
	<i>5232 20</i>

⁴⁵⁸ BOA, Ev.d..., G.no: 12997, H. 1 Muharrem 1263-29 Zilhicce 1263 (M. 20 Aralık 1846-8 Aralık 1847)

Kayıttan görülebileceği gibi, önce gelir sonra ise detaylı olarak masraflar yazılarak, fazla veya açık belirlenmekte ve fazla sermayeye eklenmekteydi. Belge bize, yapılan masrafların, hangi süre zarfında, hangi kalemlere ve ne kadar olduğunu göstermesi bakımından da önemlidir.

Tablo 17. Midilli Adasındaki Para Vakıflarının M. 1854-1860 Yılları Arasındaki Masraf Toplamları

Nukud Vakıflarına Ait Masraflar (1854-1860)	Midilli (Kuruş:Para)	Molova (Kuruş:Para)	Kalonya (Kuruş:Para)	Toplam Kuruş:Para	%
Vazifeli Ücretleri	104.895:00	54.653:00	20.485:00	180.033:00	72
Diğer Masraflar	53.186:20	10.543:00	7.649:20	71.379:00	28
TOPLAM	128.081:20	65.196:00	28.134:20	251.412:00	100

Kaynak. BOA, Ev.d..., G.no: 15516.

II.8.1. Görevli ve Hizmetli Giderleri

Osmanlı vakıf sisteminde, vakıflardan ücret alanların bir hayli fazla olduğu göze çarpar. Vakıflar, çeşitli hizmetlerinin görülmesi için birçok hizmetli ve ücretli kişi çalıştırmış, bu kişilerde geçimlerini, vakıfların verdiği paralarla sağlamışlardır. Vakıf hizmetlerinde çalışan ve karşılığında vakıfdan para alan kişilere, mürtezika adı verilirdi. Vakfın büyüklüğüne ve amacına göre çalışan sayısı ve çeşitliliği ve aynı zamanda ödenen maaş miktarları da fazlaşmıştır. Vakıflardan maaş alan görevlilerin bazılarının isimleri ve görevleri şu şekilde sıralanabilir:

A- Yönetim ve Denetimden Sorumlu Görevliler

Bu görevliler, vakfın yönetiminden sorumlu kimselerdi ve vakfın, vakfiye kurallarına uygun şekilde devam etmesinden sorumluydular. Yönetimin yanı sıra, bu

görevlilerden bazıları denetimden sorumluydu ve böylece vakfın amacına uygun çalışıp, çalışmadığı da kontrol edilmiş oluyordu. Vakıflardan ücret alan ve karşılığında yönetim ve denetime bakan bu görevliler müteveli, katib, cabî, nazır-ı vakf, vekil-i harc gibi kimselerdi.

B- Dinî Hizmet Görevlileri ve Okuyucular

Osmanlı'da camiler, dinî bir kurum olmanın yanında, birer devlet dairesi olarak da tanımlanır. Camiyi mescidden ayıran en önemli özellik, içersinde Cuma ve bayram namazlarının kılınabilmesidir. Bu namazların özelliği hutbeli olmalarıdır.⁴⁵⁹

Aynı zamanda mahallenin toplumsal merkezi de olan bu kurumlar,⁴⁶⁰ çok çeşitli dinî hizmetler sunmak durumundadır. Bu durumda da, haliyle en çok görevli istihdam eden kurumlar olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Osmanlı vakıflarında, en çok para alan ve en fazla elemana sahip sınıf, dinî hizmete bakan görevliler ve bunlarla ilişkili olarak çalışan okuyucular takımı olarak görülmektedir ve bu durum, Midilli vakıfları için de geçerlidir. Bu kurumlarda çalışan ve karşılığında ücret alan görevliler imam, hatip, müezzin, vâiz, ders veren ders-i âm, müsebbihân, yasinhân, devirhân, mevlidhân gibi isimlerle anılmaktaydılar.

C- Eğitim ve Öğretim Görevlileri

Eğitim ve öğretim işlerine bakan vakıflar, Osmanlı vakıf sistemi içinde, en önemli vakıflar arasında sayılırdı. Bu nedenle, aynı dinî hizmet veren vakıflarda olduğu gibi, bu vakıflarda da çalışan görevli sayısı bir hayli fazlaydı. Okulun cinsi ve okuyanların yaşlarına göre bu görevlilerin çeşidi de artmaktaydı. Osmanlı sistemi içinde, eğitim-

⁴⁵⁹ Nuri Adıyeke, "Bir Siyâsi Kurum Olarak Osmanlı'da Cami", " *Kebikeç*, Sayı 30, 2010, s. 6.

⁴⁶⁰ Ergenç, a.g.m., s. 73.

öğretimle ilgili vakıflarda çalışan elemanlar müderris, mu'id, muallim, halife-i mektep gibi isimlerle anılmaktaydılar.

D- Tamirat ve Bakım Hizmeti Görevlileri

Bunlar genel hizmet elemanları içinde sayılabilecek kişilerdir. Görevleri, vakıfların amacına göre, gerekli olan tamirât ve bakımı yapmaktır. Vakfın, amacına uygun çalışması, bu kişilerin yaptıkları iş ile doğru orantılıdır. Âbî, çeşmeci, meremmetçi, neccâr, muvakkit gibi isimlerle anılan görevlerde bulunmaktaydılar.

E- Temizlik ve Diğer Hizmet Görevlileri

Bu görevliler, çok fazla çeşitlilik gösteren görevlerde çalışan kişilerdir. Vakfın, önemsiz görünen fakat aslında vakıf için hayâtî önemde olan temizlik, kapıcılık gibi görevlerini yerine getirirlerdi. Bu görevlilerde genel hizmet görevlileri içinde sayabileceğimiz kişilerdi fakat görevleri bakımından, tamir-bakım işlerini yapanlardan ayrı bir grubu oluşturlardı. Bunlar kayyım, ferrâş, bevvâb, mû'kid-i kanâdil, mû'kid-i şem, türbedâr, ziblkeş gibi isimler verilirdi.

Yukarıda anılan bütün bu görevli isimlerinden de anlaşılacağı üzere, Osmanlı'da vakıf hizmetlerinde çalışan ve vakıflardan ücret alan, çok fazla çeşitte görevli bulunmaktaydı. Fakat bu çeşitlilik, Midilli vakıflarına gelindiğinde azalmaktaydı. Midilli vakıflarında, Osmanlı genelinde olduğu gibi çok çeşitli nitelikte görevlilere ve ücretlilere rastlamamaktayız. Buna neden olarak, vakıfların coğrafi özellik nedeniyle çok büyük alanlara hitâp etmeyip, yerel alanda, sadece kurulduğu kasaba veya köyde faaliyet göstermesi yani Midilli'nin ada olması vesilesiyle vakıf faaliyet alanlarının kısıtlı olması düşünülebilir.

Midilli vakıflarında rastladığımız ve muhasebe kayıtlarında kendilerine vakıflardan maaş ödendiği belirtilen görevliler, müteveli gibi yönetim görevlileri; imam, hatip, müezzin, müsebbihân, devirhân gibi dinî görevliler; müderris, muallim, muallim-i sıbyân gibi eğitim-öğretim görevlileri; su yolcu, abkâr, kayyım gibi çeşitli hizmetlere bakan kişilerdir.

II.8.1.1 Vakıf Çalışanlarına Ödenen Ücretler

Vakıf masrafları, vakıf muhasebe defterlerinden açık olarak takip edilebilmektedir. Masraf kalemleri arasında bulunan maaşlar ve kimin ne kadar maaş aldığı, bu defterlerde yer alan bilgiler arasındadır. Midilli vakıfları ile ilgili kayıtlarda, düzenli olmasa da görevlilere verilen ücretler yıllar bazında, iki yıllık, dört yıllık veya bazı zamanlarda beş yıllık olacak şekilde yer almaktadır. Osmanlı vakıflarında görevlilere ödenen ücretlerde, vakfin kurulduğu dönemin geçim rayicinin esas alındığı görülmektedir⁴⁶¹. Ücretlere bakıldığında yıllara göre değişmeler, azalma veya artışlar da anlaşılabilir.

Tablo 18. Yıllara Göre Midilli Kazasındaki Bazı Vakıflardan Görevlilere Ödenen Maaşlar (Bir Yıllık)

Vakıf Adı	Görev Çeşidi	1839-1840 (Kuruş:Para)	1840-1845 (Kuruş:Para)	1846-1847 (Kuruş:Para)	1854-1860 (Kuruş:Para)
İpyos Cami-i Şerifi Vakfı/ Midilli	İmâmet	-	-	400	600
”	Hitâbet	-	-	200	200
”	Müezzin	-	-	120	150
”	Tevliyet	-	20	-	-
Uskuplo Cami-i Şerifi Vakfı/ Midilli	İmâmet	-	845	845	1.206
”	Hitâbet	-	-	-	100
”	Müezzin	-	315	315	315

⁴⁶¹ Demirel, *a.g.e.*, s. 135.

”	Devirhân	-	35	35	35
”	Muallim	-	-	-	35
”	Mukâbele	-	10	-	10
”	Müsebbihân	-	125	-	-
”	Kayyum	-	35	35	-
”	Tevliyet	-	100	-	-
Ayani Cami-i Şerifi Vakfi/ Midilli	İmâmet	-	350	350	550
”	Müezzin	-	112:20	100	400
”	Muallim-i Sıbyân	-	50	-	50
”	Müsebbihân	-	6	-	-
”	Tevliyet	-	40	-	-
Katartöz Cami-i Şerifi Vakfi/ Midilli	İmâmet	400	-	-	650
”	Müezzin	200	-	-	250
”	Tevliyet	200	-	-	-
Kalemcik Çeşmesi Vakfi/Nefs-i Midilli	Vazife-yi Su Yolcu	-	-	300	300
Kuş Meydanı Cami-i Şerifi Vakfi/Nefs-i Midilli	İmâmet	-	-	80	600
Mekteb-i Keleme Vakfi/ Midilli	Muallim-i Sıbyân	-	-	80	80

Kaynak: BOA, Ev.d..., G.no: 10930, 11245, 12997, 15516.

Tabloda, Midilli kasabası ve bazı köylerde Hicrî 1254 ile 1276 (Milâdi 1839-1860) yılları arasını kapsayan 21 yılda, ücretlilere ödenen maaşlar yer almaktadır. Adada, cami vakıflarının çok sayıda olması nedeniyle, doğal olarak, en fazla görevli camilerde istihdâm edilmekteydi. Vakıf camilerine atanan görevliler ve bunlara ödenen maaşlar, başkente bildirilmek ve kayıt altına alınmak zorundaydı⁴⁶². Yapılan tabloda da görüleceği gibi, en çok kalem, dinî hizmet görevlilerinden oluşmaktaydı. Bunların içinde ise en yüksek ücret, imâmet görevindekilere ödenmekteydi. İmamların, hem görev alanları ve hem de toplumdaki statüleri ve üstlendikleri görev göz önüne alındığında, bunun normal

⁴⁶² BOA, BEO, D.no: 2401, G.no: 180032, H. 19 Cemazeyilevvel 1322 (M. 1 Ağustos 1904).

olduğu anlaşılabilir. Caminin hem mahalle merkezi, hem ibâdethane olması ve imamın camideki en önemli görevi üstlenmiş bulunması, onlara böyle bir statü vermektedir. İmâmet ücretleri, cami ve cemaatin büyüklüğüne göre değişiklikler göstermektedir.

Midilli kasaba merkezi ve bazı köylerdeki imâmet ücretlerine bakıldığında, 1254 yılından itibaren, 1271 yılına gelinceye kadar, aslında ücretlerde herhangi bir artış olmadığı göze çarpar. Asıl artışlar, 1271'den sonra ve özellikle imamet görevi ücretlerinde olmuştur. 1271'e kadar sabit devam eden ücretlerde, bu yıldan itibaren yıllık % 45, % 50, % 60 ve hatta % 650 artış görülebilmektedir. Midilli kasabası içindeki Kuş Meydanı Camii Şerifi'nin imâmet ücreti H. 1263 (M. 1846-1847) yılında, yıllık 80 kuruş iken⁴⁶³, H.1271 (M. 1854)'den sonra aniden yıllık 600 kuruşa yükselmiştir⁴⁶⁴. Bu ani ve büyük miktardaki yükselişin sebebi hakkında herhangi bir bilginiz bulunmamaktadır ve bu artış, diğer camilere göre çok fahiş bir miktardadır. H. 1271-1276 (M. 1854-1860) yılları arasındaki bu vakfın muhasebe kayıtlarına bakıldığında, vakıf 2.489 kuruş, 30 para açık vermiş olarak görülmektedir. Oysa H. 1263 (M.1846-1847) yılı muhasebe kaydında vakıf, 421 kuruş kârdadır ve bu para, sermayeye eklenmiştir. Muhasebenin açık vermesine rağmen, imâmet ücretinde böyle yüksek oranda bir artışa gidilmesi, açıklanması zor bir durum olarak görünmektedir. Bu vakıfla ilgili, diğer görevlilerin aldığı ücretler ve 1263 öncesi ödenen miktarlar hakkında kayıtlarda, başka herhangi bir bilgi yer almamaktadır. Yine aynı şekilde bir artış, Liman-ı Cedid Mahallesi'ndeki Yalı Camii Şerifi imâmet görevinde bulunan Süleyman Efendi bin Hasan'ın maaşında görülmektedir. Hicrî 1310 (M. 1892) tarihinde göreve gelen Süleyman Efendi'nin maaşı 5 kuruş iken, 95 kuruşluk bir zam yapılarak, 100

⁴⁶³ BOA, Ev.d..., G.no: 12997.

⁴⁶⁴ BOA, Ev.d..., G.no: 15516.

kuruşa yükseltilmiştir. Kayıtlarda, bu maaşın H. 1327 yılına kadar sabit kaldığı, bu yıldan itibaren ise 20 kuruşluk bir zam daha yapıldığı yer almaktadır.⁴⁶⁵

Midilli Kalesi içinde bulunan Fatih Sultan Mehmed Han Cami-i Şerifi hatipliğinde bulunan Hafız Hüseyin Remzi Efendi'nin maaşı ise Hicrî 1328 (M. 1910-1911) senesinde göreve gelmesiyle birlikte, eski maaş olan 240 kuruşa yapılan 160 kuruşluk bir zamlarla, 400 kuruşa yükseltilmiştir⁴⁶⁶. Midilli varoşunda bulunan Hüdâverdi Reis Cami-i Şerifi'nde, H.1329 (M.1911) yılında imamlık, H. 1332 (M. 1913) yılında, yani ada Osmanlı'dan ayrılmadan hemen önce ise hatiplik görevlerine getirilen Feyzullah Efendi'nin maaşı ise verilen 1.000 kuruşa ek olarak yapılan 500 kuruşluk bir artışla, 1.500 kuruşa yükseltilmiştir.⁴⁶⁷

Diğer görevli ücretlerine bakıldığında, müezzinlerin maaşlarında da, bazı artışlar göze çarptığı görülebilir. H.1271 (M.1854) yılında, Ayani köyü camisi müezzinin maaşı yıllık % 200, Katartöz camisi müezzinlik görevinin ücreti de yıllık , % 25 artış göstermiştir⁴⁶⁸. Oysa Ayani köyü müezzinlik maaşı, H. 1256 ile 1260 (M. 1840-1845) arasında yıllık 112 kuruş, 20 para iken⁴⁶⁹, 1263'te 100 kuruşa düşürülmüştür⁴⁷⁰. Diğer müezzinlerin maaşında herhangi bir artışa rastlanmamaktadır.

⁴⁶⁵ VGMA, VMD, 184/60/8, H. 22 Cemaziyelahir 1310 (M. 4 Aralık 1892).

⁴⁶⁶ VGMA, VMD, 184/122/969, H. 1328 (M. 1910-1911).

⁴⁶⁷ VGMA, VMD, 184/80/631, H. 1329-1332 (M. 1911-1913).

⁴⁶⁸ BOA, Ev.d..., G.no: 15516.

⁴⁶⁹ BOA, Ev.d..., G.no: 11245.

⁴⁷⁰ BOA, Ev.d..., G.no: 12997.

Tablo 19. Yıllara Göre Molova Kazasındaki Bazı Vakıflardan Görevlilere Ödenen Maaşlar (Bir Yıllık)

Vakıf Adı	Görev Çeşidi	1839-1840 (Kuruş:Para)	1846-1847 (Kuruş:Para)	1848-1850 (Kuruş:Para)	1854-1860 (Kuruş:Para)
Barszâde Cami-i Şerifi Vakfı/ Nefs-i Molova	İmâmet	201	-	201	200
”	Hitâbet	12	-	12	12
”	Müezzin	35	-	37	37
”	Devirhân	6:20	-	6:20	5
”	Müsebbihân	20	-	-	20
”	Tevliyet	10	-	-	-
Fatih Cami-i Şerifi Vakfı/ Nefs-i Molova	İmâmet	250	-	-	350
”	Hitâbet	50	-	-	50
”	Müezzin	-	-	-	50
”	Tevliyyet	50	-	-	-
”	Kayyum	-	-	-	50
Falya Cami-i Şerifi Vakfı/Molova	Hatimhân	-	-	30	98
”	Devirhân	-	-	33	33
Cami-i Kebir Vakfı- Çömlek/Molova	İmâmet	-	600	600	600
”	Müezzin	-	400	400	400
”	Muallim-i Sıbyân	-	25	25	25
”	Müsebbihân	-	400	-	400
”	Devirhân	-	100	100	100
”	Kayyum	-	100	100	100

Kaynak: BOA, Ev.d..., G.no: 10930, 12997, 13363, 15516.

Molova kazasındaki vakıflardan ücret alanların aldıkları paralarda, 1839 ile 1860 arasındaki yıllarda, çok fazla bir artış olmadığı görülmektedir. Midilli kazasında olduğu gibi, buradaki vakıflardan da en çok ücreti alan görevliler yine imamlardır. Fakat Midilli kazasının aksine, buralarda görevli imamların maaşlarında, anormal artışlar göze çarpmamaktadır. 1854 yıldan itibaren, yıllık bazda hemen hemen her imamın maaşında artışlar olmuşken, Molova’da ise maaşlar genel olarak sabit kalmış veya 21 yıllık sürede % 40 gibi, Midilli kazasına göre gayet normal sayılabilecek seviyede artış göstermiştir. Keza,

diğer görevli maaşları da ya sabit kalmış veya çok küçük oranlarda artmış, hatta bazı maaşlarda düşüşler bile yaşanmıştır.

Kapya köyündeki cami-i şerif vakfında H. 1305 (M. 1887-1888) tarihinde göreve gelen Bekiroğlu Hafız Ahmed'in, aynı anda imâmet, hitâbet, vaizlik ve sıbyân muallimliğini görevlerinin hepsini üzerine aldığı görülür. Adı geçen kişi, imâmet ve hitâbet maaşı olarak 231 kuruş, vaizlikten 40 kuruş, muallim-i sıbyânlık görevinden 60 kuruş olmak üzere, vakıftan toplam 331 kuruş yıllık maaş almaktaydı⁴⁷¹. Halika köyündeki cami-i şerifte hatib olarak göreve gelen Feyzullah Efendi'nin yıllık 60 kuruş maaşı ise Şeker Ağa adına kurulu para vakfının yıllık geliri olan 60 kuruş faizin, bu iş için aktarılmasıyla ödenmekteydi.⁴⁷²

Cezâyirli Gazi Hasan Paşa Vakfı'na bağlı olan Petra köyündeki caminin hem müezzinlik, hem de kayyumluk görevini yerine getiren Hüseyin Efendi, bu işlerin karşılığında 100 kuruş ücret almaktaydı⁴⁷³. Aynı caminin imam ve hatibi olan Mehmed Hilmi Efendi'nin maaşı ise 150 kuruş olarak belirtilmektedir. Belgede, imâmet ve hitâbet görevlerine ait bu miktarın, önceden aynı köydeki hamam kirasından ödenmekteyken, artık vakıf sandığından alınması için girişimde bulunulduğuna dair bir notta bulunmaktadır.⁴⁷⁴

⁴⁷¹ VGMA, VMD, 184/40/316-317-318-319, H. 1305 (M. 1887-1888)

⁴⁷² VGMA, VMD, 184/140/1110, H. 2 Safer 1322 (M. 18 Nisan 1904).

⁴⁷³ VGMA, VMD, 184/140/1116-1117, H. 1324-1327 (M. 1906-1909).

⁴⁷⁴ VGMA, VMD, 184/140/1118-1119, H. 1327 (M. 1909).

Tablo 20. Yıllara Göre Kalonya Kazasındaki Bazı Vakıflardan Görevlilere Ödenen Maaşlar (Bir Yıllık)

Vakıf Adı	Görev Çeşidi	1854-1860 (Kuruş)	1849 (Akçe-Yevmiye)	1896-1897 (Kuruş-Senevî)
Peraşle Cami-i Şerifi Vakfi/Kalonya	İmâmet	1.300	26	-
”	Hitâbet	-	26	-
”	Müezzin	300	-	-
”	Muallim-i Sıbyân	400	-	-
”	Mukâbele	100	-	-
”	Vazife-yi İkâd-ı Kenâdil	60	-	-
Hamam-ı Peraşle Vakfi/Kalonya	Vazife-yi Hamamcı	300	-	-
Medrese-yi Eryena Vakfi/Kalonya	Vazife-yi Müderris	1.000	-	-
Cami-i Eryena Vakfi/Kalonya	İmâmet	350	-	-
”	Müezzin	30	-	-
”	Kayyum	350	-	-
Çeşme-yi Peraşle Vakfi/Kalonya	Vazife-yi Su Yolcu	400	-	-
			-	-
Agriya Cami-i Şerifi Vakfi/Kalonya	İmâmet	1.000	-	250
”	Hitâbet	-	-	250

Kaynak. BOA, Ev.d..., G.no: 15516, VGMA, VMD, 184/118/929-930, 184/112/890-891.

Kalonya kazası için, kaynaklarda uzun süre ile takip edilebilecek belgeler fazla bulunmamaktadır. Fakat olan belgelerdeki bilgilere bakıldığında maaş oranlarının, buradaki bazı imâmet görevlerine ödenen ücretler dışında, Midilli ve Molova kazaları ile uyumlu olduğu görülür. Kalonya’da bazı camilerdeki imamlara ödenen maaşlar, diğer iki kazaya göre önemli derecede fazlalık göstermektedir. Diğer görevler içinse fiyatlar, normal seviyededir.

Fesleke nahiyesine bağlı olan Ağrıye (Agriya) köyündeki Ali Ağa camisinin imamlık ve hatiplik görevi için, her birine ayrı ayrı 250’şer kuruşluk yıllık maaş

ödenmekteydi⁴⁷⁵. Peraşle köyündeki Eski Cami-i Şerif Vakfı ise burada görevli imam ve hatibe görev başına günlük 26 akçe vermekteydi.⁴⁷⁶

Vakıf görevlilerine tahsis edilen maaşlarla ilgili en yakın tarihli bilgiler, Rûmî 1327 (M. 1911) tarihlidir. Bu dönemde, Midilli Adası'ndaki çeşitli vakıflara ait cami ve mescit görevlilerin maaşlarının çeşitlilik gösterdiğine rastlanır. Örneğin bu tarihte Midilli Kasabası'ndaki Abdülbâki Efendi Camisi'nin imamet ciheti için ödenen paranın senelik 48 kuruş olduğu belirtilmektedir. Yine aynı kaynakta, nefsi Midilli'deki Cami-i Şerif imameti ve kayyumluk görevleri için senevlik 18'er kuruş, Molova'ya bağlı Sıgır köyü camisi imameti ciheti için senelik 21 kuruş ücret verildiğinden bahsedilmektedir. Toplamda Midilli Adası için 1327 yılında senelik ödenen cami ve mescit görevli ücreti, 188 kuruş olarak belirtilmiştir⁴⁷⁷.

Fakat, yukarıda bahsedilen 1327 yılı rakamlarına bakıldığında, burada bir hesaplama hatası yapıldığı anlaşılmaktadır. Aynı kaynakta, Cezâyir-i Bahr-i Sefid Eyaleti'nin diğer sancakları olan Rodos ve Sakız adalarındaki benzer maaşlara bakıldığında, rakamların binler ve yüzlerle ifade edildiği görülür. Örneğin Rodos sancağının aynı yıla ait maaş toplamı 200.000 kuruş, Sakız sancağının ise 2.244 kuruştur⁴⁷⁸. Midilli'deki maaşların onlu rakamlarla ifade edilmesinin nedeni senelik olduğu belirtilen bu maaşların, aslında günlük maaşlar olması olabilir. Bunun böyle olduğunu varsaydığımızda, Midilli adası için yıllık maaş tutarının, kabaca bir hesapla toplam 68.620 kuruş olduğu anlaşılabilir ki bu rakam, diğer sancaklarla karşılaştırıldığında makul bir rakam olarak kabul edilebilir. 1327 yılı bütçesinde, ikinci sınıf bir liva memuriyeti olan

⁴⁷⁵ VGMA, VMD, 184/112/890-891, H. 1314-1328 (M. 1896-1910).

⁴⁷⁶ VGMA, VMD, 184/118/929-930, H. 1313-1319 (M. 1895-1901).

⁴⁷⁷ *Evkâf-ı Hümayun Nezâretinin 327 Senesi Bütçesine Merbut Esbâb-ı Mucibe Mazbatası*, Matbaa-yı Amire, İstanbul, 1327, s. 507.

⁴⁷⁸ *Evkâf-ı Hümayun...*, s. 506-507.

Midilli Evkaf Müdüriyeti'ndeki görevli maaşının 1.000 kuruş olarak belirtilmesi de⁴⁷⁹ bu düşüncemizi güçlendirmektedir. Midilli adasındaki bu ücretler için başka bir açıklama da Evkaf Nezâreti'ndeki Midilli'ye ait görev kayıtlarının 1327 yılı için merkez bütçesine dahil edilmemiş olabileceğidir.

Bazı zamanlarda, görevlilere verilen ücretlerde problemlerin oluştuğu veya görevlerin ehil olmayan kişilerce zabtedildiği de görülebilmektedir. Bu gibi durumlarda, konular, çeşitli şikayet dilekçeleriyle yetkililere bildirilmiş ve gerekli önlemlerin alınması istenmiştir. Buna örnek teşkil edecek şikayetlerden birisi, Herse Camisi imam ve hatibi olan Hacı Hafız İbrahim Efendi'nin arzıdır. Adı geçen kişi kalem aldığı dilekçesinde, senevlik 600 kuruşluk maaşından henüz “bir akçe bile” alamadığından şikayetle, imam ve hatiplik görevlerinin ehil olmayanlarca kullanıldığını belirtmekte ve ayrıca vakıf emlakinin harab durumda olduğundan bahsetmektedir.⁴⁸⁰

Sayıdığımız bu görevliler dışında, Midilli'deki evkaf müdürüne bağlı çalışan bazı görevli maaşlarının da kayıtlarda yer aldığı görülmektedir. Örneğin, 1847-1856 arasında, Midilli Evkaf Müdürlüğü bünyesinde yer alan bazı memurların maaşları, Midilli'deki nukud evkafının diğer masrafları ile birlikte belgede yer almıştır. Belgeye göre, 1853 Kasım ayı ortasından, 1854 yılı Temmuz ayı sonuna kadar geçen 9,5 aylık süre içerisinde, o dönemdeki evkaf müdürü Hacı İbrahim Ağa'nın katibine ödenen tutar 4.750 kuruştur. Bu durumda, katibin maaşının aylık 500 kuruş olduğu anlaşılmaktadır. Yine aynı belgede, 1851 Aralık ayı ile 1853 Kasım ayı arasında Sandık Emni olan kişiye verilen

⁴⁷⁹ *Evkâf-ı Hümayun...*, s. 109.

⁴⁸⁰ BOA, Dahiliye-Mektûbî Kalemi (DH.MKT.), D.no: 2582, G.no: 99, H. 23 Şevval 1319 (M. 2 Şubat 1902).

maaş ise 4.600 kuruş olarak belirtilmektedir. 23 aylık bu süredeki aylık maaş ise 200 kuruşa karşılık gelmektedir.⁴⁸¹

Arşiv belgeleri incelendiğinde, Midilli vakıflarındaki ücretlilere ödenen maaşların, belli bir süreye kadar neredeyse sabit kaldığını, 1850’li yıllardan sonra ise bazı artışların olduğunu görebiliriz. Maaşların işlenmekte olduğu bazı vakıf defterleri incelendiğinde, 1835’den başlayarak 1841 hatta 1843 yılına kadar olan sürede, vakıflardan maaş alanların ücretlerinde, hemen hemen hiçbir artışa rastlanmamaktadır⁴⁸². Görevlilerin maaşlarında, özellikle 1850’li yıllardan itibaren olan artış eğilimini, devlette XIX. yüzyıl başından beri süregelen ekonomik darboğaza bağlamak olasıdır. Özellikle 1800’lü yıllara kadar neredeyse sabit kalan veya az miktarda artışların olduğu tüketici fiyatlarının, XIX. yüzyılın başından itibaren ve özellikle ortalarında hızla yükselmesi ve taşşışler⁴⁸³, İstanbul ve taşradaki Osmanlı kentlerinde hayat standardını düşürmüş ve bu da görevli ücretlerinde iyileştirme yoluna gidilmesine neden olmuş olmalıdır. Artışların, özellikle imam-hatip ve müezzin ücretlerinde daha fazla rastlanması ise bu görevliler ve kurumlarının, yukarıda belirttiğimiz toplumsal ve dinî önemlerinden gelmektedir.

⁴⁸¹ BOA, Ev. d..., G.no: 13280, H. 1 Muharrem 1264-11 Cemazeyilevvel 1272 (M. 9 Aralık 1847-19 Ocak 1856).

⁴⁸² BOA, Ev.d..., G.no: 09568, H. 1247-1259 (M. 1831-1843); BOA, Ev.d..., G.no: 10312, H. 17 Şaban 1252-20 Cemaziyelahir 1259 (M. 27 Kasım 1836-18 Temmuz 1843); BOA, Ev.d..., G.no: 10159, H. 1251-1255 (M. 1834-1839); BOA, Ev.d..., 10161, H. 1251 (M. 1834); BOA, Ev.d..., G.no: 10163, H. 1251-1256 (M. 1834-1840).

⁴⁸³ Şevket Pamuk, *Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları*, (Çev. Gökhan Aksay), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2007, s. 113-114; Şevket Pamuk, *Osmanlı Türkiye İktisadî Tarihi, 1500-1914*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s. 115.

Tablo 21. H. 1271-1276 (M. 1854-1860) Yılları Arasında Vakıflardan Ücret Ödenen Görevliler ve Ücret Toplamları

Vazifeler	Alınan Toplam Ücret (Kuruş)	Ücretler Toplamı İçindeki %'si
Vazife-i İmâmet	155.140	58,0
Vazife-i Müezzin	30.650	11,0
Vazife-i Hitâbet	9.935	4,0
Vazife-i Devirhân	5.210	2,0
Vazife-i Müsebbihân	14.975	6,0
Vazife-i Mukabele	900	0,3
Vazife-i Hatm-i Şerif	635	0,2
Vazife-i Müftü Efendi	3.750	1,4
Vazife-i Kırâat	300	0,1
Vazife-i Kayyum	6.955	2,6
Vazife-i Su Yolcu	10.775	4,0
Vazife-i Hamamcı	6.000	2,2
Vazife-i Muallim-i Sıbyân	12.590	5,0
Vazife-i Müderris	8.000	3,0
Vazife-i İkâd-ı Kandil	550	0,2
TOPLAM	266.365	100,0

II.8.1.2. Vakıf Görevlilerinin Göreve Tayin ve Görevden Ayrılmaları

Vakıflar, özellikle önemli görevler için yapılacak atamaları, vakfiyelerinde bazen şart olarak bildirmişlerdir. Vakfiyelerde rastlanan tayin şartlarına bakıldığında, şartın yakın akrabalar için konulduğu sık rastlanan bir uygulamadır. Özellikle mütevellilik görevi için sıkça rastlanan bu durumda vâkîf, bu görevi kendine üzerine almakta fakat ölümü ile birlikte bu görevin en yakınlarına geçmesini şart koşmaktadır. Midilli kazasına bağlı Kelemye köyü sakinlerinden olan el-Hac Şaban bin Mehmed, vakfiyesinde, mütevellilik görevi için “...hayatta oldukça kendim müteveli olub ba’de vefat sulbi kızımın oğlu sagir-i merkum İbrahim olub ba’de vefât evlâdları ve evlâd-ı evlâdları müteveli olalar...”⁴⁸⁴ diyerek, kendisi mütevellilik görevini üzerine almış fakat kendisinden sonra ise öncelikle

⁴⁸⁴ VGMA, Vak., 2319/54/15, H. 28 Şevval 1151 (M. 8 Şubat 1739).

kendi kızının büyük oğluna, ardından da onun oğullarına devam edecek şekilde olmasını istemiştir. Mütevellilik, sadece erkek çocuklara has bir durum da değildir. Bazen vâkıf, göreve kızlarının gelmesini de isteyebilmekteydi. Örneğin Midilli kasabası köylerinden Katartöz'de bulunan Dudu Hatun Vakfı'nın tevliyet görevi, H. 1328'de (M. 1910-1911) Hüseyin Reis Bey'den Mürüvvet Hanıma geçmiştir ve Mürüvvet Hanım'ın "evlâd-ı vâkıfdan" olduğu belirtilmektedir.⁴⁸⁵

Midilli vakıflarında göreve getirme konusunda en çok kullanılan yollardan birisi, tayin usulü idi. Görevlerini tamamlayan bazı kişilerin tayinin çıkması üzerine boşalan yerlere yeni görevliler atanmaktaydı. Örneğin Midilli kazasına bağlı Katartöz köyü camisinde vaiz olarak görev yapan Salih Efendi'nin, H. 1303 yılında Ayazmend'e mutasarrıf olarak atanması nedeniyle, bu göreve Hoca Abdülmecid Efendi tayin edilmişti⁴⁸⁶. Tayin yoluyla göreve atamada, atanacak kişinin bu görevin ehli olup olmadığı vakıf yönetimince belirlenebilmekteydi. "Vazife-i muayyen" adı verilen bu yöntemde, eğer kişi görevi yapabilecek kabiliyette ise görevi almaktaydı. Molova'daki el-Hac İbrahim ibn-i Mehmed Medresesi Vakfı, H. 1268 (M. 1851) yılında boş olan müderrislik görevine es-Seyyid Mehmed Said Efendi'yi bu yolla görevlendirmişti.⁴⁸⁷

Vakıflarda çalışmak için bazen bir imtihana tabi tutulmak da, görev kabul edilmenin yollarından birisiydi. Molova'ya tabi İşlemtobi köyündeki cami vakfında imamlık, müezzinlik ve hatiplik görevlerini yürüten Ahmed Efendi'nin ölümü üzerine,

⁴⁸⁵ VGMA, VMD, 184/166/1317.

⁴⁸⁶ VGMA, VMD, 184/34/260, H. 1303 (M. 1886).

⁴⁸⁷ VGMA, VMD, 184/14/2, H. 23 Safer 1268 (M. 18 Aralık 1851).

oğullarının “adem-i ehliyet”inden dolayı bu göreve atanan Hadi Efendi, göreve “lede-l-imtihan” uygun görülmüştür.⁴⁸⁸

Zaviye ve Mevlevihane gibi tarikat kurumlarında göreve gelmenin en önemli şartlarından birisi ise göreve gelecek şahsın, aynı tarikat içinden seçilmesiydi. Nitekim Midilli kasabasındaki Sarı Baba Zaviyesi Vakfı, görevden ayrılan zaviyedarın yerine H. 1320 yılında “tarikat-ı mevleviyeden Kasım Dede”nin zaviyedâr olmasını uygun görmüştü.⁴⁸⁹

Vakıflarda çalışanların vefatı, en çok görev değişikliği sebebi olarak karşımıza çıkmaktadır. Böyle bir durum olduğunda, çoğunlukla ölen görevlinin çocuğu bu göreve getirilmekteydi. Fakat bu kişide aranan özellik, işi yapabilecek ehliyetinde olmasıydı. Örneğin Midilli’ye bağlı Sarlıçe köyündeki cami-i şerif vakfında imâmet görevini yürüten Hafız Hüseyin Efendi’nin ölmesi üzerine görev H. 1322 (M. 1904) tarihinde oğlu Mehmed Rüşdü Efendi’ye verilmişti⁴⁹⁰. Eğer ölen görevlinin oğlu yok veya bu görevi yerine getiremeyecek durumda ise bazen görev ölen kişinin kardeşine de verilebiliyordu. Böyle bir duruma, Midilli kasabasındaki Hüdaverdi Cami-i Şerifi Vakfı’nda müezzin iken H. 1311 (M. 1893-1894) senesinde “bilâ-veled” vefat eden Mustafa Efendi’nin yerine kardeşi Tahir Efendi’nin tayini örnek verilebilir.⁴⁹¹

Eğer, ölüm nedeniyle boşalan göreve gelebilecek ne bir oğul ne de yakın bir akraba yoksa, o zaman görev başkalarına tevcih edilmiştir. Nitekim, Kalonya’ya bağlı Vasleçot köyü camisi vakfında imam ve hatip olarak görev yapan Hüseyin Hüsni

⁴⁸⁸ VGMA, VMD, 184/142/1124-1125-1126, H. 1315-1324 (M. 1897-1906).

⁴⁸⁹ VGMA, VMD, 184/10/65, H. 1320 (M. 1902).

⁴⁹⁰ VGMA, VMD, 184/108/852, H. 1322 (M. 1904).

⁴⁹¹ VGMA, VMD, 184/104/819, H. 1311 (M. 1893).

Efendi'nin ölümü ile boşalan bu göreve oğlunun “adem-i ehliyetinden” dolayı H. 1328'de (M. 1910-1911), Hafız Ahmed Efendi adında başka birisi tayin edilmişti.⁴⁹²

II.8.2. Mühimmat Masrafları

Vakıfların önemli masraf kalemlerinden birisi de, vakıf binalarının ihtiyaçlarının karşılandığı mühimmat giderleriydi. Mühimmat giderleri olarak sayabileceğimiz en önemli kalemler ise revgân-ı zeyt (zeytinyağı), şem'-i asel (balmumu) ve kırtasiye harcamalarıydı.

Osmanlı binalarında, dolayısıyla vakıf binalarında aydınlatma için kullanılan en önemli madde zeytinyağı ve balmumudur. Midilli'nin bir zeytin cenneti olması ve Osmanlı'nın zeytin ve zeytinyağı üretim merkezi olarak kabul edilmesi nedeniyle, Midilli vakıflarında da doğal olarak aydınlatmada kullanılan ana madde zeytinyağı idi. Zeytinyağını en çok kullanan yerlerin başında ise camiler gelmekteydi. Adanın ana ticaret ve geçim kaynağının zeytinyağı olması nedeniyle sadece ada vakıflarında değil, özellikle başkentteki önemli camiler ve türbelerin de kullandığı zeytinyağı, Midilli adasından sağlanmaktaydı.

Vakıf defterlerindeki vakıflara ait masraflar incelendiğinde, mühimmat masrafı olarak en fazla yekûnun zeytinyağında olduğu görülür. Molova'daki Barszâde Camisi Vakfı'nın, 1862-1863 yıllarında imâmet ücreti olarak yıllık 430 kuruş öderken, aynı yıl içinde kullandığı zeytinyağına 312 guruş ödemiş olması, zeytinyağının vakıf masrafı olarak önemini ortaya koymaktadır⁴⁹³. Masraf kayıtlarında, hemen hemen her vakfin “revgân-ı zeyt” harcaması bulunmaktadır. Harcamalar yazılırken, kullanılan zeytinyağı

⁴⁹² VGMA, VMD, 184/146/1153-1154.

⁴⁹³ BOA, Ev.d..., G.no: 17866.

miktarının da yazılması, bizim zeytinyağının o yıllardaki fiyatı hakkında bilgi sahibi olmamızı sağlamaktadır.

Zeytinyağında kullanılan ölçü, Midilli için desti ve bir alt birimi olan bardaktı. Her 5 bardak 1 desti olarak kabul edilmekteydi. Vakıflar tarafından satın alınan zeytinyağının fiyatı 1850’li yılların ortasından, 1860’lı yılların ortasına değin geçen 10 yıllık süre zarfında, desti başına 39 kuruşa rast gelmekteydi⁴⁹⁴. Fakat, 1860’lı yıllar içinde Molova’ya bağlı Falya köyünde bulunan cami vakfının, bir yılda kullandığı 4 desti zeytinyağına 175 kuruş ödediği görülmektedir⁴⁹⁵. Buna göre diğer vakıflar, zeytinyağının destisine 39 kuruş öderken, bu vakıf ise desti başına 44 kuruşa yakın para ödemiş olmaktadır. Kayıta, bunun nedeni ile ilgili herhangi bir açıklama bulunmamaktadır. Belgeler bize Midilli’deki vakıfların, yıllık olarak 1 ile 10 desti arasında revgân-ı zeyt tüketiminde bulunduğunu da göstermektedir. Midilli adasındaki nukud vakıflarının masraf kayıtlarına göre, adada 1854 ile 1860 yılları arasında vakıfların kullandığı zeytinyağının toplam masrafı 26.162 kuruş 10 para tutmaktaydı⁴⁹⁶.

Aydınlatma için kullanılan bir diğer malzeme, şem’-i asel yani balmumudur. Adada zeytinyağının bol miktarda olması ve balmumu fiyatının pahası, balmumu tüketimini nerdeyse yok denecek kadar azaltmış olsa da, bazı vakıfların masraf kayıtlarında balmumuna rastlanmaktadır. Örneğin Kalonya kazasına bağlı Peraşle köyündeki Cami-Hamam ve Çeşme vakfının 1862-1863 yıllarına ait masraf kayıtları içinde, balmumu masrafı olarak 30 kuruş harcandığı görülmektedir⁴⁹⁷. Aynı vakfın, zeytinyağı için 240 kuruş harcadığı göz önüne alınırsa, balmumunun Midilli vakıfları için çok kullanılan bir

⁴⁹⁴ BOA, Ev.d..., G.no: 15516; BOA, Ev.d..., G.no: 17866.

⁴⁹⁵ BOA, Ev.d..., G.no: 17866.

⁴⁹⁶ BOA, Ev.d..., G.no: 15516.

⁴⁹⁷ BOA, Ev.d..., G.no: 17866.

malzeme olmadığı anlaşılabilir. Yine aynı yıllar içinde, Midilli kazasına bağlı Sapuni köyündeki mescid vakfi, yine aydınlatmada kullanılan kandillerin masrafı olarak 26 kuruşluk bir harcamadan bahsetmektedir.⁴⁹⁸

Başka bir mühimmat harcama kalemi ise kırtasiyedir. Kağıt, kalem, mürekkep gibi harcamaları içeren kırtasiye masrafları, Midilli vakıflarının muhasebe defterlerinde, masraf kalemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan birisi, Kalonya kazasına bağlı Lizgor (Lizvor) köyündeki cami vakfidir. Vakıf, kırtasiye masrafı olarak 295 kuruşu masraflar içinde göstermektedir⁴⁹⁹. 1860 ile 1863 yılları arasında, Midilli'deki para vakıflarının muhasebe defterleri hesabına bakıldığında ise, vakıfların toplam kırtasiye harcamalarının 1.268 kuruş olduğu görülmektedir.⁵⁰⁰

II.8.3. Tamir-Bakım Masrafları

Bakım ve onarım adı da verebileceğimiz bu işlemler, aslında vakfin en önemli harcama tutarlarından birisidir. Vakıfların gerekli bakım ve tamirâtlerinin yapılması demek, vakfi amaçları doğrultusunda çalışması ve vakıf binalarının sağlıklı kullanılması anlamını taşır. Vakıflarda amaç kamu hizmetine yöneltilmiş olan bu kurumun uzun yıllar devam edebilmesi olduğuna göre, bu hizmetlerin yerine getirileceği vakıf binalarının korunmaları da önemli detaylardan birisini oluşturur⁵⁰¹. Vakıfların gelir kaynakları ne kadar sağlıklı ve sağlam olursa, gelirler de o kadar fazla olacaktır. Bu yüzden, tamirat ve bakım hemen her vakıf için hayati önem taşıyan konulardan birisi olmuştur.

⁴⁹⁸ BOA, Ev.d..., G.no: 17866.

⁴⁹⁹ BOA, Ev.d..., G.no: 17866.

⁵⁰⁰ BOA, Ev.d..., G.no. 17049, H. 20 Şaban 1276-28 Rebiülevvel 1280 (M. 13 Mart 1860-12 Eylül 1863).

⁵⁰¹ Ömür Bakırer, "Vakfiyelerde Binaların Tamirâtı İle İlgili Şartlar ve Bunlara Uyulması" *Vakıflar Dergisi*, Sayı: X, Ankara, 2006, s. 113.

Vakıflar, tamirat ve bakım gibi harcamalarını hem cami, mescit, mektep gibi vakıf binalarına, hem de bu vakıflara gelir sağlayan ve kiraya verilen yerler için yaparlar. Midilli vakıflarına gelir sağlayan alanların genelde dükkan, ev, menzil, oda v.s. gibi binalar yerine, zeytinliklerden oluşması, buradaki vakıfların tamir ve bakım masraflarının da daha az olmasına neden olmuştur. Fakat zeytinliklerin de yıllık olarak belli miktarda bakım masrafları olduğu unutulmamalıdır.

Midilli'deki vakıflara ait tamirat ve bakım masraflarının, genelde vakıf yapılarının bakımı ile ilgili olduğu anlaşılır. 1854-1860 arasında, Midilli'deki vakıfların tamirat masraflarının 29.358 kuruş olduğu görülmektedir. Bu vakıflara yapılan tamirat masrafları, 200 kuruşla, 3.871 kuruş arasında değişmektedir⁵⁰². 1860 ile 1863 yılları arasında ise, Midilli vakıflarına yapılan tamirat masrafları toplamı 35.368 kuruş 35 para tutarındadır.⁵⁰³

Vakıflara ait yapılara yapılan tamirat masraflarının, yıllara göre değişiklikler gösterdiği, bazı yıllarda masrafın azalırken, bazı yıllarda ise arttığı göze çarpar. Bunun nedeni, bu yapılardaki onarım veya bakım ihtiyacının her yıl değişik seviyede olmasıdır. Örneğin Midilli'ye bağlı Pereme İskeleyi'nde bulunan Şadırvan Vakfı'nda, şadırvanın tamiri için 1854 yılında 68 kuruş harcama yapılırken, bu rakam 1855'de 338, 1856'da 1016, 1857'de 286, 1858'de ise 382 kuruş 20 para olmuştur⁵⁰⁴. Görüldüğü gibi, tamirat için yapılan harcama, yapının yıpranma durumuna göre değişkenlik göstermektedir.

Tamir masrafı olarak en çok para ayrılan yapılar ise camilerdir. Cami sayısı ve bundan yararlanan insanların çokluğu, doğal olarak camilerde masrafın da fazla olmasına

⁵⁰² BOA, Ev.d..., G.no. 15516.

⁵⁰³ BOA, Ev.d..., G.no: 17049.

⁵⁰⁴ BOA, Ev.d..., G.no: 15516.

neden olmaktadır. Tamirat masrafları ise, caminin büyüklüğü ve cemaat sayısının fazlalığı ile birlikte, camideki yıpranma durumuna göre artış veya azalma göstermektedir. Molova'ya bağlı Çömlek köyünde bulunan Cami-i Kebir için, bu cami vakfı tarafından yapılan masraf 1846 yılında 190 kuruş olarak görünürken⁵⁰⁵, bu rakam 1848-1850 yılları için 560 kuruş, 1854-1860 yılları içinse 368 kuruş olarak görünmektedir.⁵⁰⁶

Yapılacak olan masraflar kayıt altına alınarak, bunların başkente bildirilmesi ve olurunun alınması ise zorunludur⁵⁰⁷. Tamirat masrafları için ilk yapılması gereken ise öncelikle masrafın ne kadar miktar tutacağıının belirlenmesi için keşif yapılmasıdır. Örneğin Midilli kasabası dahilinde bulunan Cezâyirli Gazi Hasan Paşa Camii tamiri için, yapılan keşif sonunda 7000 kuruşa ihtiyaç olduğu belirlenmiş, yapılan yazışmalar sonunda Evkâf Nezareti masrafın vakıf mevcudu olan kiralar ve zeytinliklerden gelen parayla karşılanmasını bildirmiştir.⁵⁰⁸

Osmanlı'da, camiler kadar önemli olan bir başka ortak kullanım yapısı ise çeşmelerdir. Toplumda herkesin yararlandığı çeşmeler, Osmanlı halkının ihtiyacı için en çok kullandığı yerlerden olmuştur. Çeşmelerin Osmanlı gündelik hayatındaki önemi nedeniyle, vakıfların en yoğun ilgi gösterdiği ve kullanıma sunduğu yapılar da çeşmelerdir. Midilli'nin kaynak suları bakımından zenginliği ve şöhreti, adada çeşme sayısının yoğun olma nedenlerinden birisidir. Çeşmelerle ilgili olarak, adada çok fazla vakfa rastlanması bir tesadüf değil, çeşmelerin halkın gündelik hayatındaki önemi ile Midilli kaynak sularının şöhreti ve bolluğundandır. Nitekim seyyah William Wittman, adada Osmanlılar tarafından

⁵⁰⁵ BOA, Ev.d..., G.no. 12997.

⁵⁰⁶ BOA, Ev.d..., G.no: 13363, H. 7 Rebiyülahır 1264-23 Cemaziyelevvel 1266 (M. 13 Mart 1848-6 Nisan 1850).

⁵⁰⁷ BOA, BEO, D.no: 474, G.no: 35510, H. 13 Rebiülevvel 1312 (M. 14 Eylül 1894).

⁵⁰⁸ BOA, BEO, D.no: 1271, G.no: 95273, H. 14 Şevval 1316 (M. 25 Şubat 1899).

yapılan çalışmalar sonucunda, adanın iyi ve kaliteli içecek suya kavuştuğundan bahsetmektedir ki bu çalışmalar adadaki çeşme ve su yolu vakıflarıdır.⁵⁰⁹

Adada çeşme sayısı ve bunlarla ilgili vakıfların yoğunluğu, çeşmeler için yapılan masrafları da arttırmaktadır. Midilli'ye bağlı Kelemye köyündeki Şadırvan Vakfı için yapılan tamirat masrafı 1846-1847 yıllarında 480 kuruş olmuşken⁵¹⁰, 1855'te rakam 2.362 kuruş 20 para olarak belirtilmektedir. Bu durumda, 1855 yılında, şadırvan için iyi bir tamirat yapılmış olmalıdır. Ertesi yıl ise bu miktar 435 kuruşa kadar düşmektedir.⁵¹¹

Çeşmelerin sağlıklı iş görebilmesi için önemli olan noktalardan birisi, çeşmelere su sağlayan su yollarının iyi çalışmasıdır. Su yollarının bakımlarının iyi yapılması, çeşmelerin işlevlerini yerine getirebilmeleri için önemliydi. Ayrıca Osmanlı şehirlerinin temiz tutulması, bunun için gerekli olan suyun sağlanması ve altyapının oluşturulması diğer beledi faaliyetler kadar gerekliydi⁵¹². Çeşme vakıflarının bolca bulunduğu, önemli miktarda kaplıca ve kaynak suyuna sahip olan Midilli'de, çok sayıda su yolu ile ilgilenen vakfa rastlamak da mümkün olmaktadır. Bu vakıflar "Ta'mir-i Râh-ı Âb", "Ta'mir-i Râh-ı Âb-ı Çeşme" gibi çeşitli isimlerle anılmaktaydı. Bu vakıfların çokluğu ile birlikte, suyun sağlıklı şekilde insanlara ulaşabilmesi de önemliydi ve bu nedenle vakıflar kadar, su yollarının bakımına ve tamiratına da önem verilmekteydi. Nitekim, su yollarının tamiratına ilişkin yazışmalara, arşiv belgelerinde sık sık rastlanılmaktadır.⁵¹³

⁵⁰⁹ Doğan, *a.g.t.*, s. 69

⁵¹⁰ BOA, Ev.d..., G.no: 12997.

⁵¹¹ BOA, Ev.d..., G.no: 15516.

⁵¹² Cafer Çiftçi, "Osmanlı Dönemi Bursa Su Yollarının Bakımı ve Onarımında Vakıfların Rolü", *Uludağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 3, Sayı: 3, Bursa, 2002, s. 59.

⁵¹³ BOA, Sadâret Mektûbî Kalemî-Mühimme (A. MKT. MHM.), D.no: 754, G.no: 119, H. 6 Cemazeyilevvel 1267 (M. 9 Mart 1851).

Genelde çeşme vakıfları tarafından bakımları yapılan su yolları ile ilgili vakıflardan birisi, Midilli kazâsına bağlı İpyoz köyündeki Çeşme Vakfı'dır. Bu vakıf, İpyoz Çeşmesi'ne su getiren yollarının tamirâtı için 1855-1859 yılları arasında toplam 2.806 kuruşluk bir harcamada bulunmuştur⁵¹⁴. Su yollarının yanı sıra, çeşme vakıfları bazen derelerin ıslahı ve bakımını da üstlenmişlerdir. Örneğin Midilli'ye tabi Pereme İskelesi'ndeki çeşme vakfı, dere ıslahı için 1846-1847 senelerinde 520 kuruşluk bir harcamada bulunmuştur.⁵¹⁵

Vakıfların tamirat ve bakım masrafı yaptığı yerlerden birisi mekteplerdir. Mektebe ait bakımın yapılması ve eğitimin daha sağlıklı olması amacıyla yapılan bu masrafa ait bir örnek, Midilli kazâsına bağlı Katartöz köyündeki Mekteb-i Katartöz Vakfı'dır. Vakıf, 1854-1860 yılları arasında mektep tamirâtı olarak 486 kuruş harcamayı hesaplarında göstermektedir.⁵¹⁶

Vakıflardan, tamirat adı altında yapılan masraflar, vakfa ait binalar ve vakfın amaçları doğrultusunda çeşitlilik gösterir. Midilli'ye ait vakıf muhasebe defterlerine bakıldığında, yukarıda sayılanlardan ayrı olarak kuyu bakım masrafı, minare tamiri, hamam tamiri, köprü tamiri ve hatta türbe tamiri⁵¹⁷ gibi çok çeşitli tamirat ve bakım işlemine rastlamak mümkün olmaktadır. Örneğin, Midilli kasabasında bulunan Mevlevîhane'nin, deprem neticesinde hasar görmesi sonucunda buranın tamiri için gerekli yazışmaların yapıldığı, bu yazışmalarda hasarın giderilmesi için yeterli olan 18.500 kuruşluk miktarın adadaki selâtin vakıflarından birine masraf yazılarak veya hayır sahipleri

⁵¹⁴ BOA, Ev.d..., G.no: 15516.

⁵¹⁵ BOA, Ev.d..., G.no: 12997.

⁵¹⁶ BOA, Ev.d..., G.no: 15516.

⁵¹⁷ BOA, BEO, D.no: 310, G.no: 23178, H. 29 Rebiülahir 1312 (M. 30 Ekim 1894).

tarafından karşılanmasının istendiği anlaşılmaktadır⁵¹⁸. Fakat Midilli'ye özel olarak rastlanan ilginç masraf kalemlerinden birisi “Sefine-i Pereme” ve bu gemiye ait tamirat masraflarıdır.⁵¹⁹

Pereme İskelesi, Midilli adasındaki Yera Körfezi veya Osmanlı zamanındaki adıyla Pire Körfezi'ni denize bağlayan dar boğazın hemen girişinde kalan bir köydür. Köy, yeri itibariyle Midilli kazasına göre, körfezin karşı tarafında yer alır. Bu nedenle, köyden ve yakınında yer alan Papaslık, Uskuplo gibi büyük köylerden, kaza merkezine ulaşmak için, karadan Yera körfezini boydan boya dolaşmak gerekmektedir. Midilli kaza merkezine böyle ulaşmak ise oldukça zahmetli, yorucu ve uzun bir yolculukla olabilir. Oysa, Pereme İskelesi'nden karşı kıyıdaکی Lutra köyüne ait iskeleye yani Lutra İskelesi'ne gemi vasıtasıyla geçip, buradan Midilli'ye ulaşmak, çok daha az zaman alır. Belgeler, bize Osmanlı döneminde bu yolun kullanıldığını ve Pereme İskelesi'nden karşı kıyıya deniz yoluyla ulaşımın sağlandığını göstermektedir. Bugün de, buradan aynı şekilde kayık ve küçük gemiler, karşı kıyıya yolcu ve yük taşımaktadırlar.

Kayıtlarda, Pereme'deki Cami-i Şerif Vakfı'nın bir sefine sahibi olduğu, bu sefinden kiralama vasıtasıyla gelir elde ettiği ve yıllık olarak geminin bakımı için masraf yapıldığı yer almaktadır. Yıpranmış olduğu gerekçesiyle Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden red cevabı aldığımız ilgili bir başka belge, bu geminin Midilli Nazırı el-Hac Hasan Ağa tarafından vakf edildiğini göstermektedir. Buna göre el-Hac Hasan Ağa, Pereme İskelesi'nde yaptırdığı caminin masraf ve görevli vazifelerinin karşılığı olarak “bir kıt'a

⁵¹⁸ BOA, İrade-Dahiliye (İ..DH..), D.no: 591, G.no: 41159, H. 29 Muharrem 1286 (M. 11 Mayıs 1869).

⁵¹⁹ Pereme, İstanbul'da iskeleler arası deniz nakliyatını sağlayan deniz vasıtalarından birisidir. Kelime Aslen Rumcadır. Anlaşılan, Midilli'de de Yera Körfezi'nin bir yakasından diğer yakasına geçiş bu vasıtalarla sağlanmaktaydı. Bugün de buradaki köy Perama (Πέραμα) ismiyle anılmaktadır. Pereme ve peremeciler için bkz: İdris Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilâtı: XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1992, s. 201.

sefineyi” vakf etmiştir⁵²⁰. Gemi için 1855 ile 1860 arasında alınan icar ücreti 8.353 kuruş olarak belirtilmektedir. Buna karşılık, 1855 yılında 1.679 kuruş, 1856’da 2.406 kuruş, 1857’de 1.682 kuruş ve 1858 yılında ise 1.396 kuruş, toplam 7.163 kuruş tamirat masrafında bulunulmuştur⁵²¹. Vakıf, 1862-1863 yıllarında, “Sefine-i Pereme”den, senelik 2.934 kuruş kira ücreti elde etmiş fakat aynı yıl geminin tamirâtı için 2.935 kuruşluk bir masrafta bulunmuştur⁵²². Bazı kayıtlarda sefine yerine mavna⁵²³ olarak da geçen bu geminin icar bedeli, 1880 yılında 296 kuruş olarak belirtilmekteydi.⁵²⁴

II.8.4. Diğer Masraflar

Midilli’de vakıflara yapılan diğer harcamalara örnek olarak harçlar, zeytinliklerle ilgili yapılan masraflar, taamiye harcamaları, ramazan aylarında yapılan bazı özel masraflar gösterilebilir. Vakıflarla ilgili işlemler ve imzalarda, hakimlere verilen harçlar, bunlar arasında önemli bir yer tutmaktaydı. “harc-ı imzâ-yı Hâkim Efendi” adıyla muhasebe defterlerinde gider olarak gösterilen bu ödemelerin, vakıflara göre değişiklikler gösterdiği dikkat çekmektedir. Kalonya’daki Dafye köyü cami vakfı bu harc için 1266-1268 senesinde 325 kuruş ödemişken, Ayorişe köyü Cami Vakfı 10 kuruş, Samuriye köyü Cami Vakfı ise 5 kuruş ödemişti⁵²⁵. Bir başka harc ücreti ise, müfettiş için yapılandı. Pereme İskelesi’ndeki Çeşme Vakfı, 1840-1843 yılları arasında bu harc için, yıllık 60 kuruştan toplam 180 kuruş ücret ödemişti.⁵²⁶

⁵²⁰ BOA, C..EV., D.no: 442, G.no: 22380, H. 20 Şevval 1176 (M. 4 Mayıs 1763).

⁵²¹ BOA, Ev.d..., G.no: 15516.

⁵²² BOA, Ev.d..., G.no: 17866.

⁵²³ Mavna, genel olarak gemilere yük taşımak için kullanılan kayıklara verilen bir isimdir. Perame’de karşıdan karşıya hem yük hem de yolcu taşımak amacıyla kullanılmış olmalıdır.

⁵²⁴ BOA, Ev.d..., G.no: 24727, H. 1 Rebiyülahir 1297 (M. 13 Mart 1880).

⁵²⁵ BOA, Ev.d..., G.no: 14108, H. 4 Şevval 1266- Zilkade 1268 (M. 13 Ağustos 1850- Ağustos 1852).

⁵²⁶ BOA, Ev.d..., G.no: 11191, H. 1 Muharrem 1256-29 Zilhicce 1258 (M. 5 Mart 1840/31 Ocak 1843).

Midilli'deki zeytinliklerin, vakıflara ait en önemli gelir kaynakları olması, bunlarla ilgili masraflarında çeşitlenmesine yol açmaktaydı. Zeytinliklere ait bakımlar ve hastalıklarla mücadele, vakıfların masraf kalemlerinden birisi olarak görünmekteydi. Ayrıca, vakıf zeytinliklerindeki durumun kontrol edilmesi amacıyla, vakıflar zaman zaman bazı kişileri görevlendirmekte ve zeytinliklerin kontrollerini yaptırmaktaydılar. Bunlara ödenen ücret, vakıfların giderleri arasında gösterilmekteydi. Örneğin, 1872-1873 yıllarında, zeytinliklerin aşısı ve delice adı verilen aşılınmamış yabani zeytin ağaçlarının tedavisi için gönderilen görevlilere, 1.300 kuruş ödeme yapılmıştı.⁵²⁷

Vakıf binalarının ve odalarının eksiklikleri ve teşrifatları için de çeşitli masraflar yapılmaktaydı. 1872 yılında, Midilli'deki bazı vakıfların halı, perde, sandık v.s. gibi eksikliklerinin giderilmesi amacıyla 338 kuruş 15 para sarf edildiği görülmektedir. Ayrıca bu eksikliklerin giderilmesi sırasında, bu işleri yapan ustaya "üstâdiye" parası adında bir ödeme yapılmaktaydı.⁵²⁸

Taamiye ücreti de belgelerde karşımıza çıkan vakıflarla ilgili masraf kalemlerinden birisidir. Taamiye, sözlük anlamı olarak yemek parası diye adlandırabileceğimiz, vakıflar özelinde ise tekkelere bağlanan yemeklik ücretlerine verilen isimdir⁵²⁹. Taamiye masrafına iyi bir örnek, 1327 tarihli Evkaf Nezareti bütçesindeki Midilli Mevlevihanesi fukara taamiyesidir. Mevlevihanenin bu yıldaki fukara taamiye masrafı senelik 4.600 kuruş olarak belirtilmektedir. Cezayir-i Bahr-i Sefid vilayetindeki bu

⁵²⁷ BOA, Ev.d..., G.no: 22289, R. Kanunuevvel 1288-Şubat 1288 (M. Aralık 1872-Şubat 1873).

⁵²⁸ BOA, Ev.d..., G.no: 22289, R. Eylül 1288-Teşrinisani 1288 (M. Eylül 1872-Aralık 1872).

⁵²⁹ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, Ankara, 1986, s. 1205.

tür masrafların adı geçen yıl için toplamının 5.356 kuruş olduğu göz önüne alındığında, Mevlevihane taamiye masrafının, eyaletin % 86,7'sini oluşturduğu görülebilir.⁵³⁰

II.9. Vakıf Kurucuları

Vakıf kurucuları çeşitli özellikleri dikkate alınarak, pek çok yönden inceleyebilir. Bunların askerî sınıfa veya reaya mensup olmaları, toplumsal, dinî veya meslekî statüleri, cinsiyetleri gibi özellikleri bize vakıf kuranlar ve anlayışları hakkında detaylı bilgi verebilir. Vakfî kuran kişinin statüsü, cinsiyeti, mesleği gibi kişisel özellik bilgileri, hem kurulan vakfî hem de kurulduğu yerin toplumsal, ekonomik, demografik özelliklerini daha iyi anlamamızda bize yardımcı olacaktır.

II.9.1. Toplumsal Statülerine Göre Vakıf Kurucuları

Osmanlı toplumunu askerî sınıf ve reaya olmak üzere iki kısımda inceleyebiliriz. Birinci kısım, askerî sınıf adı verilen sınıftır. Bu sınıf saray görevlileri, ordu, memurlar ve ulemeden oluşmaktaydı. Yönetenler sınıfı olarak da anılan bu sınıf, vergi muafiyetine sahipti ve üretim faaliyetlerinde bulunmazdı. İkinci grubu meydana getiren reaya sınıfı ise, devlet içindeki müslüman ve gayrimüslim vatandaşlardan oluşmaktaydı. Bu sınıfa ait olanlar, devletin üretim faaliyetini sağlamak ve dolayısıyla vergi ödemektedirler.⁵³¹

Midilli’de kurulmuş olan 607 vakıftan 236 tanesi cemaatin bir araya gelmesiyle oluşmuş vakıflardır. 371 vakıf ise şahıslar tarafından kurulmuş vakıflardır. Belgelerde kim tarafından kurulduğu belirlenemeyen üç adet vakfın, şahıslar tarafından kurulmuş vakıflar

⁵³⁰ *Evkâf-ı Hümayun...*, s. 465-466.

⁵³¹ Nalan Soyarik Şentürk, “Vatandaşlığın İmparatorluk Kökleri: Osmanlı’ya Bakmak”, *Doğu-Batı*, Sayı:54, Ankara, 2010, s. 122.

olduğu, belgenin okunabilen kısımlarından anlaşılabilir. Rakamlara göz atıldığında, vakıfların kurucuları bakımından, kişilerin hayır amacıyla kurduğu vakıfların sayıca daha fazla olduğu göze çarpar. Kişiler tarafından kurulan vakıflar, kurucularının isimleriyle anılırken (Örneğin; Fatma Hatun Vakfı gibi), cemaat tarafından kurulan vakıflara ise genel olarak kuruluş amacına göre isimler almıştır (Örneğin; Cami-i Şerif Vakfı gibi).

Midilli’de, kişilerin bir araya gelmesiyle oluşmuş vakıf kurucularının büyük çoğunluğunu, askerî yani ehl-i örf veya ilmiye sınıfından birine dahil olmayanlar oluşturur. Toplam 167 kişiden oluşan bu grubun içine, kendilerine Şerif ve Seyyid denilen kişiler de dahildir. Şerif veya seyyidler, Hz. Peygamber soyundan geldiğine inanılan kimselerdir. Halktan ayrılmaları için başlarına yeşil sarık takan şerif ve seyyidlerin hakları ve ayrıcalıklarını korumakla görevli kimselere “Nakibü’l eşraf” adı verilirdi.⁵³²

Midilli’deki vâkıflar arasında bulunan Çelebi unvanlı kişilerin sayısı ise beşti. Aslında ilmiye sınıfı içinde bulunan bu kişiler, bu unvanın bir müddet sonra büyük tüccarlar gibi çeşitli gruplara da verilmesi nedeniyle, Cafer Çiftçi’nin Bursa Vakıfları ile ilgili çalışmalarında yaptığı gibi⁵³³, ilmiye sınıfının dışında gösterilmiştir.

Kadınlar da Hatun veya Hanım adı altında, bu iki sınıfa dahil olmayanlar arasında gösterilmektedir. Aslında kadın vâkıflar başka bir başlığı oluşturan, cinsiyetlerine göre vakıf kurucuları bölümünde tekrar incelenecektir. Fakat, Midilli’de kadın vâkıf sayısının yüksek olması, onların da statü açısından bu grupta tekrar anılmaları gerektiği fikrini doğurmaktadır. Midilli’de, sadece kadınlar tarafından oluşturulan vakıf sayısı 174’dür.

⁵³² Çiftçi, *a.g.e.*, s. 48. Nakibü’l eşraf için ayrıca bkz: İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti’nin İlmiye Teşkilatı*, TTK Yayınları, Ankara, 1984; Murat Sarıcık, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Nakibü’l-Eşrafılık Müessesesi*, TTK Yayınları, Ankara, 2003.

⁵³³ Çiftçi, *a.g.e.*, s. 48.

Başka bir statü ise “el-Hac” denilen kişilerdir. Adada, vakıf kurucusu olarak bu unvanı taşıyan kişi sayısı 34’tür. Aslında Midilli adasındaki vakıf kurucuları arasında bu unvanlı çok daha fazla kişi bulunmaktadır. Fakat “el-Hac” veya “Hacı” unvanlı bu kişilerin toplumsal statülerini daha baskın olarak belirleyen Ağa, Bey, Efendi gibi unvanları da bulunmaktadır. Bu yüzden 34 rakamı, isimleri önünde “el-Hac” veya “Hacı” unvanından başka bir toplumsal statü belirleyici unvan olmayanlar kişilerden oluşmaktadır.

Adada vakıf kurucularının statülerine göre dağılımda ikinci büyük grubu, askerî sınıf oluşturmaktadır. Ağa, Bey, Efendi gibi unvanlarla anılan bu sınıftakilerin Midilli’de kurucusu oldukları vakıf sayısı 142 adet olarak görünmektedir.

Bu grupta en büyük sayı, 99 kişi ile Ağa denilen kişilerdeydi. Önceleri büyük rütbeli askerler için söylenen bu unvan, daha sonra askerî teşkilattaki bütün amirler ve bazı mülki idarecilere, hatta halktan ileri gelenlere bile verilmeye başlanmıştır⁵³⁴. Biz de Midilli vakıf kurucuları olarak anılan ve ağa denilen kişilerin askerî sınıftan olduğunu kabul ederek, bu gruba dahil ettik.

Yine bu grubun içinde 6 adet Paşa göze çarpmaktadır. Bunlardan birincisi, Ebu Bekir Paşa’dır. Midilli kasabası içinde, adına kurulmuş bir şadırvan ve hamam vakfi ile bir çeşme vakfi bulunan Ebu Bekir Paşa, Koca Bekir Paşa diye de anılan ve Safiye Sultan ile evlenip, Sultan II. Mustafa’ya damat olan Mısır, Cidde, Kıbrıs ve Bosna valiliklerinde bulunmuş ve Kaptan-ı Derya’lık yapmış devlet adamıdır. Diğer paşalar ise Midilli Muhafızı Osman Paşa, Cezayirli Gazi Hasan Paşa, Kaptan-ı Derya Süleyman Paşa, Cezayir-i Sefid Valisi Mehmed Cemaleddin Paşa, Hasan Paşa ve Hüseyin Paşa’dır.

⁵³⁴ Faruk Sümer, “Ağa”, *DİA*, C.1, İstanbul, 1988, s. 452.

Miralay, binbaşı, yüzbaşı, beşe, çavuş, kaptan, emir, reis gibi unvanlara sahip, askerî sınıf mensubu kişiler de adada vakıf kurucuları arasında yer almaktadır.

Vakıf kuranların statülerine göre gruplandırılmasında üçüncü sırayı, 39 kişilik toplam sayı ile ilmiye sınıfı mensupları almaktadır. Bunlar arasında en çok rastlanan unvan Efendi'dir. Tahsilli, toplumda saygı gören kişilere verilen bu unvan, daha sonra tüm toplumsal, siyasal ve dinsel çevrede kullanılmıştır⁵³⁵. Midilli'deki vakıf kurucuları arasında toplam 25 adet "Efendi" unvanlı kişiye rastlanmıştır. Bunlardan en önemlisi kuşkusuz eski kazaskerlerden olan Veliyüddin Efendi'dir.

Veliyüddin Efendi Halep, Mısır ve Medine-i Münevvere mollalıklarında bulunmuş, İstanbul kadılığı payesi almış, Anadolu ve Rumeli Kazaskerliği'nde bulunmuş ve şeyhülislamlık görevine kadar yükselmiş bir Osmanlı devlet adamıdır. Bugünkü Veliefendi Hipodrumu'nun adının, Veliyüddin Efendi'den geldiğine inanılır. Aynı zamanda en yüksek talik ve celi hattatlarından biridir. Kendisine ait ve dönemin en değerli kitaplarından oluşan kütüphanesini, vefatından evvel Beyazıt Camisi içindeki kütüphaneye vakfetmiştir. Bu eserler bugün, Beyazıt Kütüphanesi'nin, en önemli yazma eserlerindedir. Aynı zamanda birçok vakıf da kurduğu bilinmektedir.⁵³⁶

Midilli adasında ayrıca, Mevlevîler için kullanılan Molla unvanlı vakıf kurucu sayısı 7, Şeyh unvanlıların sayısı 3, Hafız sayısı 2, İmam ve Hoca unvanlı kişilerin sayısı ise birerdir.

⁵³⁵ Orhan F. Köprülü, "Efendi," *DİA*, C.10, İstanbul, 1994, s. 456.

⁵³⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV. cilt, 2. Kısım, XVIII. Yüzyıl, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1995, s.s. 488-490.

Tablo 22. Toplumsal Statülerine Göre Vakıf Kurucuları

EHL-İ ÖRF (ASKERİYE)	
Ağa	99
Bey	17
Paşa	8
Miralay	1
Binbaşı	1
Yüzbaşı	1
Çavuş	7
Reis	3
Beşe	2
Kahya	1
Kaptan	1
Emir	1
Toplam	142
İLMİYYE	
Efendi	25
Şeyh	3
Molla	7
Hoca	1
Hafız	2
İmam	1
Toplam	39
DİĞER	
Hatun	111
El-Hac	34
Hanım	14
Çelebi	5
Şerif	1
Seyyid	2
Toplam	167
Genel Toplam	348

Görülebileceği üzere, her ne kadar kişiler tarafından kurulmuş vakıf sayısı 371 denilmişse de, bazı vakıf kurucularının yani vâkıfların toplumsal statülerini belirlemek mümkün olmamıştır. Mahmud bin Ali Vakfı, Hayrat-ı Meçhûl, Merhum İbrahim Vakfı

gibi sadece bir kayıta adı geçen ve kurucularının toplumsal statüleri bu kayıtlardan anlaşılabilen vakıf kurucuları, bu listenin dışında bırakılmıştır.

II.9.2. Dinsel Statülerine Göre Vakıf Kurucuları

Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'ı ve dolayısıyla Ege Adaları'nı fethinden önce de buralarda, Osmanlı vakıf sistemine bire bir örtüşmese bile, benzer bazı oluşumlara rastlamak mümkündür. Özellikle geç-Bizans döneminde, adalarda önemli ölçüde manastır vakıfları bulunmaktaydı. 1453 yılındaki İstanbul'un fethinden önce ise Balkanlar'daki bazı önemli manastırlar, bölgedeki en güçlü toprak sahipleri arasındaydı. Fethin ardından, Osmanlı Devleti ile güç ve dolayısıyla vakıf sahibi, manastır ve kiliseler arasında anlaşmanın sağlanmasıyla, bu vakıflar varlıklarını sürdürdüler ve hatta konumlarını daha da sağlamlaştırdılar. Hatta bunlardan bazıları, gayrimüslim köylülerin temsilciliğini bile üstlendiler⁵³⁷. Özellikle Ortodoks manastırları, Osmanlı Devleti içindeki gayrimüslim kurumlar içinde varlıklarını ve yapılarını en çok koruyabilen kurumlar oldular⁵³⁸. Buna ait önemli bir örnek, konumuz olan Midilli Adası'ndaki Leimon Manastırı'dır. tarihi çok eskiye dayanan Kalonya kazası yakınlarındaki bu manastır, 1527 yılında yeniden kurulmuş ve Osmanlı vakıf sistemi kurallarından yararlanarak, varlığını devam ettirmeye çalışmıştır.⁵³⁹

⁵³⁷ Eugenia Kermeli, "Ebû's-Su'ûd'a Göre Kilise Vakıfları Osmanlı Hukukundaki Teori ve Pratiği", (Çev: Özgen Özcan), *Vakıflar Dergisi*, Sayı: 34, Ankara, 2010, s. 166-167; Alexander Fotić, "Non-Ottoman Documents in the Kâdis' Courts (Môlaviya, Medieval Charters): Examples from the Archive of the Hilandar Monastery (15th-18th C.)", *Frontiers of Ottoman Studies: State, Province and the West, vol. II*, (Edit: Colin Imber, Keiko Kiyotaki, Rhoads Murphy), London-New York, 2005, s. 68; Alexander Fotić, "Concealed Donation or a Sale: The Acquisition of Christian Monastic Property in Ottoman Empire (XV th-XVII th C.)", *XIV. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler*, II. Cilt, I. Kısım, Ankara, 2005, s. 727.

⁵³⁸ Sophia Laiou, "Diverging Realities of a Christian Vakıf, Sixteenth to Eighteenth Centuries", *Turkish Historical Review*, 3, 2012, s. 2.

⁵³⁹ Osmanlı döneminde Leimon Manastırı hakkında daha fazla bilgi için bkz: Sophia Laiou, "Alliances and Disputes in the Ottoman Periphery: The Monastery of Leimon (Mytilene) and It's Social Environment in the 17th Century", *XIV. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler*, II. Cilt, II. Kısım, Ankara, 2005, ss. 1389-1401.

Osmanlı pratiğinde, gayrimüslimlerin ve özellikle kilise ve manastır vakıflarının hukukî durumu ve amacı daima önemli bir tartışma konusunu oluşturmuştur. Statü olarak bu vakıflar Osmanlı sisteminde tek tip değillerdir⁵⁴⁰. Akgündüz'e göre bir gayrimüslim, mülkiyetini yoksulların faydasına olduğu sürece kilise ve manastırlara bırakabileceği gibi kamu yararına olarak çeşme, hastane v.s. gibi amaçlar için de bağışlayabilir. Bu nedenle kiliseler ve benzeri yapılar için oluşturulan vakıflar "Hristiyan fakirlere ve fakir din adamlarına yardım amacıyla kurulan vakıf" olarak tanımlanmıştır.⁵⁴¹

Buna benzer başka bir görüşte ise vakfın, kuran kişinin inancına yani müslüman veya gayrimüslim olduğuna bakılmadan, dinî amaçlı olarak, sadece Allah'ın rızasını kazanmak amacıyla yapılmış her türlü bağışı ifade ettiği işaret edilir⁵⁴². Osmanlı, her ne kadar Hristiyan menşeli vakıflara, temelde müslüman vakıflarının koşullarından farklı bir uygulama getirmemiş olsa da ancak vakıftan yararlanan kişilerin fakir olmaları durumunda bu vakıflara olur vermiştir. Burada temel amaç ise bu vakıflar yoluyla din adamları ve kilisenin güçlü ve bağımsız bir ekonomik dayanak elde etmesini önlemektir⁵⁴³. Osmanlı Devleti, gayrimüslim bu vakıflar üzerindeki denetimi sağlayabilmek için çeşitli zamanlarda bazı adımlar atmış ve bu tür kurumların gücü eline almasını önlemeye çalışmıştır. Buna dair verilebilecek örneklerden birisi, Şeyhülislam Ebussuud Efendi tarafından önayak olunan ve 1568 yılında II. Selim döneminde yayınlanan kanunnamedir. Bu kanunname ile Ebussuud Efendi, kendilerine kolaylık gösterilen gayrimüslim vakıflarının, gayrimüslimlere devletçe verilen diğer imtiyazlar içine dahil olmasını önlemeye çalışmış ve manastırların toprak mülklerini vakfa çevirdiklerine onay veren

⁵⁴⁰ Fotić, "Concealed Donation or...", s. 726.

⁵⁴¹ Akgündüz, *a.g.e.*, 173-174.

⁵⁴² Alexander Fotić, "The Official Explanations For The Confiscation and Sale of Monasteries (Churches) and Their Estates At The Time of Selim II", *TURCICA*, Tome XXVI, 1994, s. 42-43.

⁵⁴³ Kermeli, *a.g.m.*, s. 168.

resmi belgeleri gayrimeşru ilan etmiştir. Ebussuud'a göre, Hanefi doktrini çerçevesinde bir kilise veya manastırın menfaati için vakıf kurmak caiz değildir.⁵⁴⁴

Görüldüğü gibi, gayrimüslimlerin veya bunlara ait kurumların vakıf kurmaları, Osmanlı Devleti içerisinde zaman zaman problem haline gelmiştir. Midilli Adası özelinde ele aldığımızda gayrimüslim vakıfların, adadaki yoğun Hristiyan nüfusa rağmen bu yoğunluğu yansıtmadığı görülmektedir. Arşiv kayıtlarında, adada sadece 7 adet gayrimüslim vakfın adı geçmektedir. Bu kadar az sayıda vakfın yanında, bunlarla ilgili detaylar da maalesef yok denecek kadar azdır. Elimizdeki kayıtlar, bunlardan bir kısmının kurucularını, nerede kurulduklarını ve amaçlarını açıklasa da bu bilgiler adı geçen vakıflar konusunda yeterli değildir.

Bu vakıflardan dört adedi Uskublo, biri ise Mesagüre karyelerinde kurulmuş vakıflardır. Bir adet vakfın kuruluş yeri olarak, sadece “Midilli” ibaresi geçmektedir. Bu vakıfla ilgili başka bir detaya rastlanılmaması nedeniyle, biz bu vakfı Midilli kasabası sınırları içinde kurulmuş bir vakıf olarak kabul ettik. Geriye kalan bir vakfın ise kayıtlarda sadece adı zikredilmekte kuruluş yeri, tarihi gibi başka herhangi bir bilgiye rastlanılmamaktadır. Bu nedenle bu vakıf çalışmamızda, “yer belirtilmemiş” vakıflar arasında yer almıştır.

Belgelerde rastladığımız yedi adet gayrimüslim vakıftan beş adedi şahıslar tarafından kurulmuş vakıflardır. Bunlardan üçü kadın, ikisi ise erkekler tarafından oluşturulmuştur. Bu durum bize adada, müslüman kadınlarda olduğu gibi, gayrimüslim kadınlar arasında da vakıf kurmanın yaygın olabileceğini gösterebilir. Vâkıfların isimlerine göz atıldığında, şahıslar tarafından kurulmuş bu vakıfların kurucularının Rum ahalisinden

⁵⁴⁴ Kermeli, a.g.m., s. 169-170.

olduğu anlaşılabilir. Zaten ada çoğunluğunun Rumlardan oluştuğu düşünüldüğünde, bu durum normaldir.

Tablo 23. Midilli Adasında Şahıslar Tarafından Kurulmuş Gayrimüslim Vakıfları

Vakfın Adı	Kuruluş Yeri	Açıklama
Peraşkoh veled-i Andon Sanpa Vakfı	Mesagüre Midilli	Mesagüre Cami-i Şerifi İçin Bir Kıt'a Kavaklık ve Emlâk Vakfedilmiştir
İstefani veled-i Yani Vakfı	Uskublo Midilli	İslam Kız Mektebi Fukarâsı İçin Bir Kıt'a Zeytinlik Vakfedilmiştir
Vatne bint-i Lefter Tarandil Vakfı	Uskublo Midilli	Uskublo Camisi İçin Bir Kıt'a Zeytinlik Vakfedilmiştir
Melina bint-i Konstandi Vakfı	Uskublo Midilli	Müslüman ve Rum Mektepleri Fukarâ Öğrencileri İçin Zeytinlik Vakfedilmiştir
Kalyob bint-i Yani Franko Vakfı	Uskublo Midilli	İslam Kız Mektebi Fukarâsı İçin Zeytinlik Vakfedilmiştir

Kaynak: *VİBMA*, D.no: 2332.

Şahıslar adına kurulmuş vakıfların kuruluş amaçları dikkat çekicidir.. Adı geçen bu beş vakıftan ikisi, buldukları köyün camisi, kalan üçü ise okullardaki fakir öğrencilerin ihtiyaçlarını karşılamak için kurulmuş görünmektedirler. Gayrimüslimlerin müslüman okulları veya camiler için vakıf kurmalarının nedeni, yukarıda açıkladığımız Hanefi doktrini nedeniyle kilise ve manastırlar için hukuken vakıf kurmalarının mümkün olamamasıdır diye düşünülebilir. Bu hukuki mecburiyet, bunların mülklerini müslümanlara ait cami veya okullara vakfetmelerine sebep olmuş olmalıdır.

Uskublo karyesindeki gayrimüslim şahıs vakıflarının tamamının, amaçları için zeytinlikleri vakfettikleri anlaşılmaktadır. Mesagüre karyesinde kurulmuş vakıf ise kavaklık ve emlak vakfetmiştir. Fakat kayıtlarda, vakfedilen bu emlakın cinsi ve miktarı yer almamaktadır.

Geriye kalan iki vakıf ise gayrimüslim cemaatin bir araya gelmesiyle oluşmuş vakıflardır. Bu iki vakfın isimlerine bakıldığında, bunların Hristiyanlığın önemli merkezlerindeki dinsel oluşumlara yardım amacıyla meydana çıktıkları anlaşılmaktadır. Nitekim bu iki vakıftan birisi Nazaret (Nasıra) adına, diğeri ise Kudüs'teki Rum Kiliseleri adına kurulmuş vakıflardır. Bu iki vakıf hakkında kayıtlarda maalesef detaylı bir bilgiye ve herhangi bir tarihe rastlanılamamıştır.

II.9.3. Cinsiyetlerine Göre Vakıf Kurucuları

Osmanlı toplumunun, erkek egemen bir toplum olduğu herkes tarafından bilinen bir gerçektir. Toplumdaki en önemli mevkileri, daima erkekler işgal etmekteydiler. Kadınların memur olarak veya birinci dereceden yakınları olmayanlara ait işlerde çalışmaları mümkün değildi. Fakat, dışarıdan bakıldığında, kadınların tamamen sindirilmiş vaziyette olduğu izlenimi veren bu durum, aslında bu kadar da iç karartıcı bir vaziyette değildi.

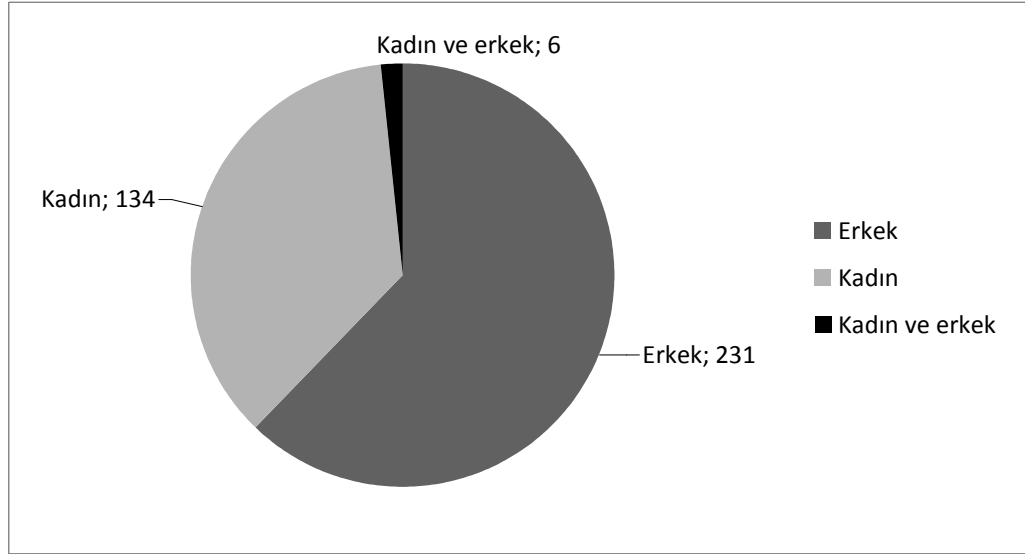
Her ne kadar Osmanlı kadınlarının yeteri kadar özgür olmadığı söylene de, ekonomik yaşama katılıp, ticarî faaliyetlerde bulunabildikleri, mülk sahibi olarak bu mülklerini işletebildikleri, borç para alıp, verebildikleri ve tarımsal faaliyetlerde bulunabildikleri⁵⁴⁵, hatta imalat sektöründe bile faal oldukları⁵⁴⁶, bugün bilinen bir gerçektir. Tereke kayıtları, vakfiyeler, vakıf defterleri ve şer'iyeye sicillerine bakıldığında, kadınların toplumda ne derece etkin bir rol üstlendikleri kolayca anlaşılabilir.

⁵⁴⁵ Sibel Dulum, *Osmanlı Devleti'nde Kadının Statüsü, Eğitimi ve Çalışma Hayatı (1839-1918)*, Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, 2006, s. 14.

⁵⁴⁶ Çiftçi, *a.g.e.*, s. 50.

Osmanlı genelinde rastlanılan bu durum, Midilli için de geçerlidir. Midilli vakıflarının kurucuları cinsiyetlerine göre gruplandırıldığında, kadınların vakıf kurmada önemli bir orana ulaştıkları görülür.

Grafik 5. Midilli Adasında Kişiler Tarafından Kurulan Vakıfların Kurucularının Cinsiyetlerine Göre Dağılımı

Midilli’de kişiler tarafından kurulan ve kurucularının kimliği belli olan 371 vakfın 231 tanesi erkekler, 134 tanesi kadınlar tarafından kurulmuştur. Geri kalan 6 vakfın kurucuları ise bir erkek ve bir kadın olmak üzere, ikişer kişidir. Kurucusu belli olmayan 3 vakfın ise belgelerdeki okunabilen kısımlar incelendiğinde, kurucularının erkek olma ihtimali daha büyük olarak görünmektedir. Kadınların kurucusu olduğu vakıf sayısı yüzdelik olarak hesaplandığında, yaklaşık % 36’lık bir oran ortaya çıkar ki, bu da kurulan vakıfların neredeyse 1/3’nün kadınlar tarafından oluşturulduğunu belirtmesi bakımından önemlidir.

Erkekler tarafından oluşturulan vakıf sayısı ise, kişiler tarafından oluşturulan toplam vakıf sayısının yaklaşık % 62'sini oluşturmaktadır. Hem erkek hem de kadın kurucuya sahip olan 6 adet vakıf ise toplamın % 1,3'ünü meydana getirmektedir.

Tablo 24. Midilli Adasında Vakıf Kurucularının Kazalar Bazında Cinsiyetlerine Göre Dağılımı

KAZA ADI	KADIN	ERKEK	KADIN ve ERKEK	TOPLAM
Midilli	115	170	4	289
Molova	11	37	1	49
Kalonya	8	19	1	28
Yer Belirtilmemiş	-	5	-	5
Genel Toplam	134	231	6	371

Vakıf kurucularının cinsiyetlerine kazalar baz alınarak baktığımızda, kişiler tarafından kurulan vakıf sayısının en fazla, aynı zamanda ada merkezi de olan Midilli'de olduğu görülür. Midilli kazası, aynı zamanda, en çok kadın vakıf kurucusunun bulunduğu yerleşim yeridir. Burada, kişiler tarafından kurulan vakıfların yaklaşık % 59'unu erkekler, % 40'ını ise kadınlar oluşturmuştur. Bu oran Molova'da, yaklaşık olarak, erkekler için % 75, kadınlar içinse % 23'tür. Kalonya'da vakıf kurucularının cinsiyetlere göre oranı ise erkekler için % 68, kadınlar içinse % 29'dur. Kurucuları hem kadın hem de erkek olan vakıflarsa, Midilli'de yaklaşık %1, Molova'da % 2 ve Kalonya'da ise % 3'lük oranlara ulaşmaktadır.

Tablo 25. Midilli Kazası ve Köylerindeki Vakıf Kurucularının Cinsiyetlerine Göre Dağılımı

MİDİLLİ	Kadın	Erkek	Kadın ve Erkek	Toplam
Kaza Merkezi	42	67	2	111
Köyler	73	103	2	178
Genel Toplam	115	170	4	289

Midilli kazası ve köylerinde vakıf kuran toplam 289 kişi incelendiğinde, bu vakıflardan 111 tanesinin Midilli kaza merkezinde, 178 tanesinin de köylerde kuruldukları görülür. Kaza merkezindeki bu 111 vakıftan 67 tanesi erkekler, 42 tanesi ise kadınlar tarafından kurulmuştur. Bu, Midilli kaza merkezinde kurulan vakıflardan yaklaşık % 60'ının erkekler, % 38'inin kadınlar tarafından kurulduğu anlamına gelmektedir. 2 adet hem kadın ve hem erkek kurucuya ait vakıfsa, yaklaşık % 2'lik bir oranı oluşturmaktadır.

Kişiler tarafından kurulan vakıf sayısı ve cinsiyet oranları, Midilli kazasına ait köylere gelindiğinde bir hayli değişmektedir. Midilli'ye tabi köylerde kurulan 178 vakfın 103 tanesi erkekler tarafından kurulmuşken, 73 tanesi kadınlar, 2 tanesi de bir kadın ve bir erkek tarafından kurulmuştur. Yüzdeler oranlara baktığımızda, buradaki vakıfların yaklaşık % 58'i erkekler, % 41'i ise kadınlar tarafından kurulmuş olmaktadır. %1'lik kısmı ise bir kadın ve bir erkeğin beraber kurduğu toplam bir adet vakıf oluşturmaktadır.

Tablo 26. Molova Kazası ve Köylerindeki Vakıf Kurucularının Cinsiyetlerine Göre Dağılımı

MOLOVA	Kadın	Erkek	Kadın ve Erkek	Toplam
Kaza Merkezi	5	9	1	15
Köyler	6	28	-	34
Genel Toplam	11	37	1	49

Molova'da kişilerce kurulan vakıf sayısı toplam 49 adettir. Bu vakıflar, kurucularının cinsiyetlerine bakılarak incelenecek olursa, kaza merkezinde, bu nitelikte toplam 15 vakfın olduğu görülür. Bu vakıflardan 9 adedi erkekler, 5 adedi kadınlar, 1 vakıf ise bir erkek ve bir kadın tarafından kurulmuştur. Buna göre, Molova kaza merkezindeki bu vakıfların yaklaşık % 60'ı erkekler, %33'ü kadınlar tarafından kurulmuş olmaktadır. Kalan bir vakfın yüzdeler oranı ise yaklaşık % 7'dir.

Molova'ya tabi köylere göz atıldığında, kadınlar tarafından kurulan vakıf sayısının, erkeklere göre, biraz düşük olduğu görülmektedir. Buradaki toplam 34 vakfın sadece 6 adedi kadınlar tarafından kurulmuştur. Bu da yaklaşık % 18'lik bir oran eder ki, bu sayı ada ortalamasına göre epey düşüktür. Buna karşın erkekler 28 adet vakıf kurarak, % 82'lik bir orana ulaşmaktadırlar.

Tablo 27. Kalonya Kazası ve Köylerindeki Vakıf Kurucularının Cinsiyetlerine Göre Dağılımı

KALONYA	Kadın	Erkek	Kadın ve Erkek	Toplam
Kaza Merkezi	1	1	-	2
Köyler	7	18	1	26
Genel Toplam	8	19	1	28

Kalonya'da kişilerce kurulmuş vakıfların toplam sayısı 28'dir. Bunlardan sadece 2 tanesi kazâ merkezinde kurulmuşken, geri kalan 26 adet vakıf, buraya bağlı karyelerde oluşturulmuştur.

Kalonya kaza merkezinde, şahıslar tarafından kurulmuş olan 2 adet vakfin birisini kadın, diğerini ise erkek kurmuştur. Yani buradaki 2 adet vakıfta kadın-erkek oranı % 50-% 50'dir. Kalonya köylerinde ise bu nitelikteki vakıf sayısı 26 adettir ve bunlardan 18 tanesini erkekler, 7 tanesini kadınlar ve geri kalan bir taneyi ise bir kadın ve bir erkek beraber kurmuş görünmektedir. Bu durumda, Kalonya karyelerindeki vakıflarda cinsiyetlere göre oran, yaklaşık olarak, erkeklerde % 70, kadınlarda % 27, bir kadın ve bir erkeğin beraber oluşturduğu vakıfta ise % 3 civarındadır.

Midilli'ye ait kayıtlarda rastlanan 5 adet vakfin kurucuları belli olduğu halde, nerede kurulduğu hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Kurucularının cinsiyetlerinin belli olmasından dolayı, konu ile ilgili istatistiklere giren ve doğrudan etkileyen bu vakıfların kurucularına bakıldığında, tamamının erkek olduğu dikkat çekmektedir.

Midilli vakıflarını kuran şahıslar, cinsiyetlerine göre incelendiğinde, kadın ve erkek oranının yaklaşık % 36'ya, % 62 olduğu anlaşılmaktadır. Kurulan vakıflar ve nitelikleri incelendiğinde, kadınlar ve erkekler arasında kurulan vakıflar açısından herhangi bir ayırım olmadığı, kadınların da erkekler kadar vakıf kurmada istekli buldukları belgelerde yer almaktadır.

II.9.4. Meslekî Özellikleri ve Unvanlarına Göre Vakıf Kurucuları

Osmanlı'da kişiler dinsel ve toplumsal durumları ile ilgili lakaplara sahip oldukları gibi, yaptıkları iş ve meslekle ilgili bazı lakaplara da sahiptiler. Kişiler, yaptıkları meslek veya memurlukların özelliğine göre isimler almaktaydılar. Toplumda bu kişiler, isimlerinin yanı sıra bu lakapları ile de tanınırlar ve bunları kullanırlardı. Hatta, yaptıkları memurluk veya gördükleri işten ayrılırsalar bile, bu lakapları çoğu kez kullanmaya devam etmekte ve bu onlar için tanıtıcı bir özellik haline gelmekteydi.

Midilli adasındaki vakıf kurucuları, meslekî olarak incelendiğinde, karşımıza çok çeşitli meslek gruplarından insanlar çıkmaktadır. Adada vakıf kuranlar çoğunluğu, daha önce de değinildiği üzere, askerî ve ilmiye sınıfı mensuplarıdır. Bu kişilerin meslekî unvanları ise değişiklikler göstermektedir. Fakat, kadınların herhangi bir memurluk veya esnaflıkla ilgili bağlantılarının bulunmaması nedeniyle, bu gruplanmalara kadınlar dahil edilmemiştir. Adada vakıf kurmuş kadınlar “Hatun” adı altında zikredilmektedir. Sadece Kalonya kazasında bulunan Mihrişah Sultan Vakfî'nda, vakıf sahibi olarak görünen Mihrişah Sultan “Valide” adı altında zikredilmiştir ki, Valide Sultan unvanı, padişah anneleri için uygun görülen bir unvandır.

Meslekî görev ve unvanlara göre dağılımda, çok az sayıda esnaf vakıf sahibine rastlanılmaktadır. Adada vakıf kurucusu olarak adı geçen kişilerden üç adedi berber, ikisi debbağ, biri semerci, biri helvacı, biri çubukçu, biri kaptan (kapudan) ve iki tanesi de usta olarak anılmakta fakat ne ustası olduğu hakkında bir bilgi bulunmamaktadır.

Tablo 28. Midilli Adasındaki Vakıf Kurucularının Görev ve Meslekî Unvanlarına Göre Dağılımı

Meslekî Unvan veya Görevi	Adet
Kaptan-ı Derya	1
Midilli Sancağı Emir-i Kebiri	1
Hazine-i ‘Amire Defterdârı	2
Defterdâr	1
Defter-i Hakânî Başkâtibi	1
Dergâh-ı Muallâ Kapıcıbaşı	2
Ayân	1
Serbevvâbin-i Dergâh-ı Âli	2
Midilli Nâzırı ve Muhafızı	2
Midilli Nâzırı	3
Midilli Muhafızı	1
Cezâyir-i Sefid Valisi	1
Midilli Kaymakamı	1
Mütesellim	1
Sadrazâm Kethüdâsı	1
Kethüdâ-i Sultan-ı Sâbık	1
Müderrişeyn-i Kirâm	1
Tapu Kâtibi	1
Turnacıbaşı	1
Topçubaşı	1
Kundakçı	1
Kazasker-i Sâbık	1
Sipahi	1
Silahşör	1
Kapıcı	2
Kaptan (Kapudan)	1
Berber	3
Semerci	1
Usta	2
Helvacı	1
Debbağ	2
Çubukçu	1

Görüleceği üzere, vakıf kurucuları arasında, çok değişik meslekî özellik ve unvanlar yer almaktadır. Bu unvan ve meslekler arasında, önemli görevlilerin de bulunduğu, bu görevlilerin sadece yerel değil, aynı zamanda merkezden de kişiler oldukları

göze çarpmaktadır. Önemli görevlerde bulunmuş unvan sahibi kişilerin, Midilli adasında vakıf kurma nedeni olarak mallarını müsadereye karşı korumak istemiş olmaları düşünülebileceği gibi, adanın verimli topraklarının iyi bir vakıf kurma alanı olması da düşünülebilir.⁵⁴⁷

⁵⁴⁷ Adı geçen unvan ve görevlerin anlamları için bkz: Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 1993.

III. BÖLÜM: MİDİLLİ ADASI PARA VAKIFLARI VE İŞLEYİŞ TARZI

İslam toplumlarında mevduat bankacılığı sistemine rastlanılmayışı, bu toplumlarda finans kurumu ve finans araçlarının varolmadığı sonucuna varmamıza neden olabilir. Tefeciliğe, dolayısıyla faiz yani ribaya karşı alınmış önlemler nedeniyle bu kurumların gelişemediği düşünülse de İslam toplumunda bu yasağın delinme yolları keşfedilmiştir.⁵⁴⁸

Faiz yasağını delme yollarından birisi para vakıfları olmuştur. Osmanlı'ya özgü bir yapı olarak karşımıza çıkan bu kurumlar, aynı zamanda Osmanlı vakıf sisteminin bir parçasıdır. Para vakıflarını diğer vakıflardan ayıran özellik ise mal varlıklarının, nakit para olarak vakfedilmiş olmasıdır.⁵⁴⁹

Para vakıfları, mal varlığı olarak nakitle kurulan birer kredi kurumudur. Bu vakıflar borç vererek yani kredi açarak, sağlanan faiz geliriyle kuruluş amaçlarını yerine getirmeye çalışırlardı. Kişiler arasındaki kredi ilişkilerini geliştiren bu kurumlar sayesinde, faiz yasağı aşıldığı gibi kredi ağları ve iş ortaklıkları da gelişmiştir. XV. yüzyıldan itibaren mahkemelerce onaylanmaya başlayan bu vakıfların sayısı ve kredi işlemleri, XVI. yüzyıla gelindiğinde, hem Anadolu hem de Balkanlar'da hayli artmış durumdaydı⁵⁵⁰. Para vakıflarının bu dönemde öne çıkmasının bir nedeni de, XVI. ve XVII yüzyıllarda, Osmanlı içine giren sermayenin aktarılabilceği alanların kısıtlı olması, finans yatırım kurumlarına

⁵⁴⁸ Pamuk, *Osmanlı Ekonomisi ve ...*, s. 5-6.

⁵⁴⁹ Süleyman Kaya, "Para Vakıfları Üzerine", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt:1, Sayı: 1, İstanbul, 2003, s. 189.

⁵⁵⁰ Pamuk, *Osmanlı Ekonomisi ve....*, s. 6-7.

ahiliğin izin vermemesi nedeniyle ortaya çıkan finansal baskıydı. Bu nedenle para, ancak iltizam ve para vakıflarına aktarılabilmekteydi.⁵⁵¹

Midilli adası incelendiğinde, Anadolu ve Rumeli'deki para vakfı artışının burada da kendini gösterdiğini anlayabiliriz. Adada kurulan ve kayıtlarda tespit edebildiğimiz 607 adet vakıftan toplam 271 tanesi, para vakfı statüsünde kurumlar olarak karşımıza çıkar. Bu 271 vakıftan 171 tanesinin sermayeleri tamamen nukud iken, 100 adet vakfın sermayesinde hem nukud hem de gayrimenkula rastlanmaktadır. Midilli para vakıfları, adadaki tüm vakıf sayısının % 44'ünü oluşturmaktadır.

Bu bölümde, Midilli'de kurulan para vakıfları, bunların özellikleri ve işleyiş tarzı, sermayelerindeki para miktarları ve bu paraların kimler tarafından, nerelerde kullanıldığı hakkında değerlendirmeler yapılacaktır.

III.1. Midilli Adası Para Vakfı Vakfiyeleri

Vakfiyeler, toplumu oluşturan bireylerin hayatını ve zihniyetlerini kavramamıza imkan sağlayan vesikalardır⁵⁵². Midilli'deki para vakıflarının vakfiyelerine göz atıldığında, belgelerin içeriklerinde takip edilen sıralama, diğer yerlerde kurulan para vakıflarındakilerle hemen hemen benzeşmektedir. Adaya ait vakfiyelere, hem şer'iyye sicilleri hem de diğer arşiv belgelerinde rastlamak mümkündür⁵⁵³. Midilli para vakıflarında vakfiye içeriklerinde genel olarak şu sıra takip edilmiştir.

⁵⁵¹ Ayşe Nühket Adıyeke, "Şer'iyye Sicillerine Göre XVIII. Yüzyılda Midilli'de Para Vakıflarının Sosyo-Ekonomik Yaşama Katkısı", *The 12th International Congress of Ottoman Social and Economic History (ICOHES)*, 11-15 July 2011, Retz, Yayınlanmamış Bildiri Metni.

⁵⁵² Yediyıldız, *a.g.e.*, s. 7.

⁵⁵³ Başbakanlık Arşivi'ndeki Midilli'ye ait vakfiyelere örnek olarak bkz: *BOA*, Evkâf-Vakfiyeler Evrâkı (EV.VKF.), D.no: 25, G.no: 9, H. 29 Zilhicce 1203 (M. 20 Eylül 1789); *BOA*, EV.VKF, D.no: 1, G.no: 29, H. 29 Zilhicce 1206 (M. 18 Ağustos 1792).

1- Dua: Davet adı da verilen bu bölüm, bazı vakfiyelerde uzun, bazılarında ise kısa olabilmektedir. “*Elhamdülillâhi Rabbilalemin vesselâtü vesselâmü alâ hayri halkihi Muhammedin ve âlihi ve sahibihî ecmain...*”⁵⁵⁴

2- Vâkıfın Tanıtımı: Bu kısımda vakıf sahibinin adı, baba adı, Midilli’de sakin olduğu kazâ, mahalle veya köy ve ismi verilirdi. “*...Midilli mahallâtından Abdülbâki Efendi mahallesi sakinelerinden işbu sahibü’l-hayrât ve’l-hasenât ragibetü’l-fermân ve’l-berat Hanife bint-i el-merhûm Müftü Hasan Efendi nâm hatun ...*”⁵⁵⁵

3- Vâkıfın vekili, şahitleri ve vakfa atanan mütevellinin tanıtımı: Bu bölümde vâkıfın kadı huzurundaki şahitleri, vekili ve vakf için tayin olunan mütevellinin isimleri ve lakapları verilerek tanıtımları yapılırdı.

“...vakf-ı âti’l-beyân ikrâra vekil olduğu zât-ı mezbureyi arifân İbrahim Kethüda Sertopçuyân ve Derviş Ahmed nâm kimesneler şehâdetleriyle sabit ve sübûtu vekâletine hükmü şer’î lâhik olan Alemdar Topçuyân Muhsin Beşe nâm kimesne meclis-i şer’-i ahmedîde mütevellî nasb ve tayin eylediği Bakkal Ahmed Çavuş nâm kimesne mahzarında...”⁵⁵⁶

4- Vakfedilen paranın miktarı: Mevkufun tanımı adı da verilen bu bölümde, vakfın amacının gerçekleştirilmesi için kullanılacak asl-ı mâl yani sermayenin miktarı söylenirdi. “*...müvekkilem mezbûrenin atyeb-i malından ve ahsen-i menâlinde yüz elli guruşun ifrâz ...*”⁵⁵⁷

5- Vâkıfın vakfın işleyişi ile ilgili şartları: Bu bölümde, nemanın hangi şekilde elde edileceği, elde edilecek nemanın nereye ve nasıl kullanılacağı konusunda vâkıf tarafından belirlenen şartlar anlatılırdı.

⁵⁵⁴ VGMA, Vak., 606/80-106, H. Evâil-i Ramazan 1181 (M. Ocak 1768).

⁵⁵⁵ VGMA, Vak., 606/80-106.

⁵⁵⁶ VGMA, Vak., 606/80-106.

⁵⁵⁷ VGMA, Vak., 606/80-106.

“...ve hasbet-en-lillâhü'l-makâm Kuş Meydanı'nda vaki' eş-Şeyh İsmail Efendi'nin tekkesinde müceddedân binâ olunan minâreye vakf-ı sahih-i müebbed ve habs-i sarih-i muhalled ba'de'l-vakf şöyle şart ve ta'yin eyledim ki nukud-ı mevkûfe-i mezbûreden yüz guruş yed-i müteveli ile rehn-i kâvî ve kefil-i meli ile onu onbirbuçuk hisâbı üzere istirbâh olunub beher sene hâsıl olan nemasından minâre-i mezkûrede müezzin olanlara hidmeti mukâbili vazife verile ve elli guruş dahi ber-vech-i muharrer istirbâh olunub kezâlik senelik hâsıl olan nemasından revgân-ı zeyt iştirâ ve minâre-i mezkûrede ramazan-ı şeriflerde ikâd olunan kenâdile sarf ve harc oluna...”⁵⁵⁸

Bu bölümde bazen, vakıftan verilecek olan paranın, kimlere verilmesi veya kimlere verilmemesi gerektiği de açıklanmıştır. Vakfiyelerde, borç verilecek kişiler konusunda seçici olunması ve her isteyene para verilmemesi konusunda bazı uyarılara rastlanabilmektedir. Böyle bir vakfiyede bu konuda “...*nukud-ı mevkufe.... bir kimesneye verilmek lâzım geldikçe simalarında âsâr-ı emânet ve beşerelerinde envâr-ı istikâmet bahire olana verilib...*”⁵⁵⁹ denilmekte ve yüzlerinde ve görünüşlerinde emânet verilebilecek düzgünlük olmasına dikkat edilmesi şart koşulmaktadır.

6- Vakfın hukuki statüsü: Bu bölümde hakimin vakıf hakkındaki hükmü, varsa mütevellinin sözleri, bazı zamanlarda vakfi bozacak kimseler için yapılan beddualar yer almaktaydı. Vakfın kuruluşu sırasında kadının huzuruna çıkıldığında, vâkıf önce şartlarını belirtmekte ardından da müteveli onu tasdik etmekteydi. Bu bölümde ayrıca hakim, büyük İslam hukukçularının görüşleri arasından, söz konusu vakıf kategorisine en elverişli görüşü seçerek, hükmünü belirtirdi.⁵⁶⁰

7-Vakfiyenin tarihi: Burada vakfiyenin hazırlanış tarihi yer almaktaydı. Tarih, gün, ay ve yıl olarak yazılırdı.

⁵⁵⁸ VGMA, Vak., 606/80-106.

⁵⁵⁹ VGMA, Vak, 988/179-85, H. 1 Receb 1035 (M. 29 Mart 1626).

⁵⁶⁰ Yediyıldız, a.g.e., s. 7.

8- Şühûdü'l-hâl: Bu bölüm, vakfiyenin hazırlanışı ve vakfin kuruluş aşamasındaki şahitleri belirten bölümdü. Şahitler, isim-isim yazılarak, vakfin kuruluşuna olan şahitlikleri kayıt altına alınmaktaydı.

III.2. Para Vakıflarının Sermayeleri

Vakıfların oluşum nedenlerini yerine getirebilmeleri için olması gereken birinci şart, yeterli sermayeye sahip olabilmeleridir. Bir vakıf, ancak yeterli sermayeye sahip olursa, vâkıfın öngördüğü şartlarda işlev görebilir ve kendisinden istenen faydayı sağlayabilir. Vakıf sermayeleri, kayıtlarda “asl-ı mâl” ifadesi ile belirtilmektedir. Aslı-ı mâl, vakfedilen menkul veya gayrimenkulları ifade eder. Aslı-ı mâl yani sermaye, vakfin işlevine göre değişiklikler gösterebilmektedir. Eğer vakıf bir gayrimenkul vakfi ise, sermaye emlaktan ve buradan elde edilen gelirlerden oluşur. Eğer vakıf bir para vakfi ise, bu defa sermayenin ya nakit paradan veya bazen nakit paranın yanında, mülklerden de oluştuğu görülmektedir.

Midilli vakıflarında sermayeler, daha önce de üzerinde durulduğu gibi, gayrimenkul vakıflar açısından genelde zeytinliklerden oluşmaktadır. Bunun yanında palamutluk, bağ, bahçe gibi yerler ile değirmen, kahvehane gibi binalar da gayrimenkul vakıflarının sermayeleri içinde sayılabilir.

Konumuzu oluşturan menkul vakıf sermayeleri ise, adından da anlaşılacağı üzere paradan oluşmaktadır. Vakıfların kuruluşu sırasında vakfiyede zikredilen para, kredi olarak dağıtmakta ve bundan gelen faiz geliri de vakfin amacına harcanmaktaydı. Bunun yanında bazı vakıfların sermayesi, nakit paranın yanı sıra, mülklerden de oluşmaktaydı. Bu mülklerin en büyük çoğunluğunu ise, adanın genel özelliğine uygun olarak zeytinlikler oluştururdu. Bunun yanında diğer tarım alanları (palamutluk, tarla, incirlik, bağ, bahçe v.s.)

ve değirmen, dükkan, debbağhane, kahvehane gibi binalarda, para vakıflarının sermayeleri arasında görülmekteydi.

Midilli para vakıflara ait belgelerde sermayeler, eğer paradan oluşuyorsa “asl-ı mâl-ı nukud” olarak kaydedilmiştir. Eğer sermaye bunun yanında, başka kaynaklardan da oluşmuşsa, ya “asl-ı mâl-ı emlak” olarak yazılmakta, ya da bu mülklerin adı “asl-ı mâl-ı zeytinlik” veya “asl-ı mâl-ı tarla” gibi açıkça zikredilmekteydi. Birden fazla mülke sahip vakıflara ait kayıtlarda, genelde sermayenin ne olduğu açıkça belirtilmekteydi. Fakat unutulmaması gereken nokta, Midilli para vakıflarının sermayelerinin, en az para kadar zeytinliklerden de oluşmuş olmasıdır. zeytinlik gelirleri, hem menkul hem de gayrimenkul vakıfların sermayelerinde önemli bir tutarı oluşturmaktaydı.

Tablo 29. Midilli Vakıflarının Yıllara Göre Toplam Sermayeleri ve Vakıf Başına Düşen Ortalama Sermaye Miktarı (Kuruş)

Yıl	Para Vakfı Sayısı	Toplam Sermaye	Vakıf Başına Düşen Ortalama Sermaye
1839-1840	34	528.815	15.553
1840-1845	29	117.550	4.053
1846-1847	52	637.073	12.251
*1848-1850	29	791.655	27.298
**1850-1852	11	641.447	58.313
1854-1860	94	1.716.236	18.257
1862-1864	94	1.680.934	17.882
1880	107	1.945.091,5	18.178

* Bu kayıta sadece Molova Kazası vakıfları yer almaktadır.

** Bu kayıta sadece Kalonya Kazası vakıfları yer almaktadır.

Kaynak: Ev.d..., G.no: 10930, 11245, 12997, 13363, 14108, 15516, 17869, 24727.

Tabloya bakıldığında, adı geçen yıllar içinde, Midilli adası para vakıflarının sermayelerinin, dalgalı bir seyir izlediği görülebilir. Fakat bunda, kayıtlarda bütün ada vakıflarının bir arada verilmemesi de etkilidir. Belli kazalara ait olan kayıtlara değil, adaya ait vakıfların ortak olarak ele alındığı kayıtlara bakacak olursak, 1839 ile 1847 arasındaki

yıllarda vakıf sermayelerinde bir düşüş olduğu, 1854 yılından itibaren ise dalgalı bir seyir olsa da sermayelerin hemen hemen aynı kaldığı göze çarpar. Son üç kayıt, ortalama vakıf sayısı, toplam sermaye ve ortalama sermaye bakımından birbirine yakındır ve bunlara bakarak, ada vakıflarının sermayeleri bakımından değerlendirme yapabilmek daha doğru olacaktır.

1839-1840 yıllarına ait vakıf defterlerindeki muhasebe kayıtlarında en büyük sermayeye sahip vakfin, Molova kazasına bağlı Eftaronde köyünde bulunan bir vakıf olduğunu görüyoruz. Cami, mektep, hamam, kaldırım, çeşme, mukabele-i şerif, cısr (köprü), mezarlık, su yolu gibi yerlerin tamiri için kurulan bu vakfin sermayesi, 174.163 kuruşu bulmaktaydı ki, bu gerçekten önemli bir miktarı oluşturmaktadır.⁵⁶¹

Yukarıda anlattığımız vakıfta olduğu gibi, Midilli para vakıflarında görülen özelliklerinden birisi, köylerdeki cami, mescit, çeşme, kabristan, hamam v.s. gibi yapıların ihtiyaçlarını karşılamak için kurulmuş vakıfların, ayrı ayrı vakıflar olmasına ve kayıtlarda bu vakıfların her birinin nukudlarının ayrı olarak yazılmasına rağmen, bazı zamanlarda murabahaların toplam sermaye (asl-ı mâl-ı nukud) üzerinden hesaplanmasıydı. Bu vakıfların mütevelliliklerini de aynı kişiler yapmaktaydı. Bu tip vakıflara Midilli’de birkaç yerde Ağra, Peraşle, Herse gibi köylerde rastlamak mümkündür. Biz çalışmamızda böyle vakıfları, ayrı sermayelere sahip olmalarından dolayı, ayrı birer vakıf olarak ele aldık.

Adı geçen dönemdeki en düşük sermayeli vakıf, 254 kuruşluk sermayeye sahip olan, Molova’ya bağlı Çetre köyündeki Molla Ali bin Ahmed ve Hacı İlyas Ağa tarafından kurulan vakıftır. Bu dönemdeki kayıtlarda adı geçen vakıflara ait ortalama sermaye, 15.553

⁵⁶¹ BOA, Ev.d..., G.no: 10930, H. 27 Zilhicce 1254-8 Muharrem 1256 (M. 13 Mart 1839-12 Mart 1840).

kuruştur. Fakat ortalamaların artmasında, yukarıda zikrettiğimiz Eftaronde köyündeki vakıfların birleştirilmiş sermayelerinin etkili olduğu unutulmamalıdır.⁵⁶²

1840-1845 yıllarına ait defterde, sadece 29 vakfın adı geçmektedir. Bu yıllar arasındaki vakıf sermayelerine ve ortalamalarına bakıldığında, oranın oldukça düştüğü görülür. Adı geçen yıllar arasındaki en büyük sermayeli vakıf, 20.990 kuruşluk sermayeye sahip olan Molova'ya bağlı Herse köyündeki Cami-i Şerif vakfidir. Anlaşılacağı üzere bu dönemdeki en büyük vakıf sermayesi bile nerdeyse bir önceki dönemin ortalamasına civarındadır. En düşük sermaye ise 133 kuruşla, yine Molova'ya bağlı Çetre köyündeki Merdiven tamiri amacıyla kurulmuş olan Kapıcı İbrahim ve Abdullah Ağa para vakfına aittir.⁵⁶³

1846-1847 seneleri arasında, 52 adet para vakfının muhasebesine ulaşılabilmektedir. 12.251 kuruşluk bir ortalama sermayeye sahip olan bu vakıflar içerisinde en büyük sermayeye sahip olan vakıf, 60.616 kuruşluk sermayesi ile Midilli Kazası'na bağlı Mesagüre köyündeki Cami-i Şerif Vakfı'dır. Fakat vakfın sermayesinin büyük bir kısmı, vakfa ait taşınmazlar tarafından oluşturulmaktadır. Kayıta "asl-ı mâl-ı emlak" olarak geçen bu taşınmazların ederi 59.530 kuruş olarak görülmektedir. Vakfın nukud sermayesi ise 1.086 kuruştur. Bu dönemdeki en düşük sermayeli vakıf ise toplam 416 kuruşluk nakit sermayeye sahip olan Midilli kasabası dahilindeki Gümrük-i 'Atik mahallesinde bulunan mescid vakfidir.⁵⁶⁴

1848 ile 1850 yılları arasındaki vakıf muhasebelerine ait kayıtlar, sadece Molova kazası ve köyelerine ait bilgilerden oluşmaktadır. 29 adet vakfın yer aldığı bu

⁵⁶² BOA, Ev.d..., G.no: 10930.

⁵⁶³ BOA, Ev.d..., G.no: 11245.

⁵⁶⁴ BOA, Ev.d..., G.no: 12997.

muhasebe kayıtları, ortalama itibariyle kendisinden öncekilerden daha büyüktür. Vakıf başına ortalama 27.298 kuruşluk bir ortalamanın tutturulduğu bu belgede, en yüksek meblağ, 308.235 kuruş ile Molova'ya bağlı Eftaronde köyündeki, 1839-1840 yılları arasında da en büyük sermaye sahibi olarak saydığımız 9 adet vakfın nukudlarının birleştirildiği sermayedir. Vakıflar, yukarıda açıkladığımız üzere ayrı sermayelere sahip görünseler de, Midilli'de bazı zamanlarda nukudlarını birleştirerek dağıtmaktaydılar. Toplam sermaye, Cami, Çeşme-i Limni ve Hamam, Kabristân, Ta'mir-i Râh-ı Âb, Çeşme-i Abdurrahman Ağa, Mukabele-i Şerif, Ta'mir-i Kaldırım ve Cisir gibi vakıfların nukudlarından oluşmaktaydı ve tamamı nakitti. Bu yıllar arasındaki en düşük asl-ı mala sahip vakıf ise toplam 2.112 kuruşluk sermayesiyle, Halıka köyündeki Cami ve Mektep vakfidir.⁵⁶⁵

Evkaf defterleri içerisindeki 14108 no'lu defter, 1850 ile 1852 yılları arasındaki Kalonya kazasına ait vakıfların muhasebelerini içermektedir. Toplam 11 adet vakıf muhasebesinin bulunduğu bu defterlerdeki vakıflara ait ortalama sermaye, 58.313 kuruş ile Midilli vakıflarının sermaye ortalamaları arasında, en büyük rakama sahiptir. Bu defter içerisinde bulunan Peraşle karyesindeki Cami-i Şerif ve Mescid-i Şerif ve Ta'mir-i Hamam ve Ta'mir-i Râh-ı Âb ve Cisir ve Ta'mir-i Çeşmehâ ve Ta'mir-i Çeşme-i Receb Ağa vakıflarının nukudlarının bir araya getirilmesiyle oluşan toplam 284.374 kuruş, Midilli adası vakıfları içerisinde rastlanan en büyük nukudlardan birisidir. En düşük sermaye ise 2.568 kuruşla Kalonya kazasına bağlı Lizgor köyü Cami-i Şerif Vakfı'na aittir.⁵⁶⁶

1854-1860 tarihleri arasını kapsayan defterler, Midilli Evkaf Müdürü'nün, müdürlüğü devri ve bu devir sırasında ortaya çıkan bir zimmet neticesinde hazırlanmıştır.

⁵⁶⁵ BOA, Ev.d..., G.no: 13363.

⁵⁶⁶ BOA, Ev.d..., G.no: 14108.

15516 numaralı defter, 1854 ile 1860 yılları arasındaki muhasebeyi kapsarken⁵⁶⁷, 15515 numaralı defter ise Sandık Emni Osman Efendi'nin zimmetine geçirdiği para ile ilgili olarak, 1871 (H.1288) tarihinde hazırlanmıştır⁵⁶⁸. Bu iki defter, neredeyse birbirinin aynısıdır ve aynı zamanda birbirlerini tamamlamaktadır.

Bu iki defterdeki kayıtların dikkat çeken noktası, önceki yıllara ait muhasebe kayıtlarında rastladığımız, hemen hemen tamamı nakde dayalı sermayelere sahip vakıfların, bu defa daha çok emlak yani gayrimenkula dayalı sermayelere dönüşmüş vakıflar olarak karşımıza çıkmalarıdır. Belgelerde bu durum “...*bâ-irâde-i seniyye mübâyaa olunan emlak...*” olarak yer bulmaktadır. Nerdeyse, defterde yer alan tüm vakıflarda rastladığımız bu durum, bu dönemden itibaren Midilli vakıflarının nakit sermayelerini gayrimenkula, özellikle de zeytinliklere çevirmeye başladıklarını anlatmaktadır. Bu tarihten daha sonraya rastlayan muhasebe kayıtlarındaki (1862-1863-1864 ve 1880) vakıf sermayelerinin, büyük miktarda gayrimenkul ağırlıklı olduğu görülmektedir.

Oysa Bursa vakıflarında tam tersi bir durum göze çarpmaktadır. XVI. yüzyıldaki Bursa vakıflarının sermayelerinin büyük bir kısmını gayrimenkullar oluştururken, XVIII. yüzyılda bu vakıfların büyük kısmının sermayesi paraya dayanmaya başlamış görünmektedir. Cafer Çiftçi, bu duruma neden olarak, vakfa gelir sağlayan gayrimenkulların yıllar ilerledikçe harap olması ve bunun vakıflar üzerinde bir külfet haline gelmesini gösterir⁵⁶⁹. Midilli’de ise, XIX. yüzyılın II. yarısından itibaren nakit sermayeler, gayrimenkula - özellikle de zeytinliklere - dönüşmüş görünmektedir. Bu iki yer arasındaki birbirinin zıttı duruma, bu yerlerin ekonomik farklılıklarının neden olduğu

⁵⁶⁷ BOA, Ev.d..., G.no: 15516.

⁵⁶⁸ BOA, Ev.d..., G.no: 15515.

⁵⁶⁹ Çiftçi, “18. yüzyılda Bursa’da...”, s. 84.

söylenbilir. Bursa bir ticaret şehri ve merkezi iken, Midilli ise daha çok bir tarım alanıdır. Özellikle zeytincilik, Midilli'nin ana geçim kaynağı olarak karşımıza çıkar. XIX. yüzyıldaki Osmanlı devletinde yaşanan taşışler neticesinde paranın değer kaybetmesiyle, para vakıflarının sermaye miktarları da önemli ölçüde değer kaybetmiş, erimiş oluyordu. Bu durumda, Midilli vakıflarının zeytinlik gibi, her zaman önemli ve bir çok alanda kullanılabilen değerli bir tarım yatırımına dönüşmesi, vakıflara daha önemli gelir kaynağı olabilirdi. Oysa Bursa'nın bir ticaret şehri olması, gelirleri bina ve dükkanlara dayalı vakıflarda herhangi bir kazanca neden olmayıp, statik bir yapıda kalmalarına yol açmıştı. Ticaret sayesinde nakit paranın önemli bir kazanç olduğu ve tüccarların büyük miktarda kredi kullanabileceği bu şehirde vakıfların, birer para vakfı dolayısıyla finans sağlama kurumu olması, bu vakıfların gelirlerinin gitgide artmasına ve bu da para vakıflarının zamanla sermayesi gayrimenkula dayalı vakıfların yerini almasına neden olmuş olmalıdır.

Fakat bu duruma etki edebilecek başka etkenler de gözardı edilmemelidir. Bu etkenlerden birisi olarak, 1826 yılında Evkaf Nezareti'nin kurulmasıyla, vakıfların artık bağımsız bütçelere sahip olamaması gösterilebilir. Nezaretin kurulması sonrasında vakıf gelirleri nezaret vasıtasıyla doğrudan devlet hazinesine aktarılmış⁵⁷⁰, bütün devlet gelir ve giderinin tek elden kontrol edilmesi düşüncesi, vakıfların harap olmasına⁵⁷¹, bu da para vakıflarının artık kredi veremez hale gelmesine neden olmuştur. Başka bir etken ise Osmanlı Devleti içinde kurulmaya başlanan bankalar olarak düşünülebilir. Bankaların kredi oranlarının değişken olması, yüzyıllardır aynı oranla kredi sağlayan para vakıflarının gözden düşmesine sebep olmuş olmalıdır. Nitekim adada da 1891 yılında Midilli Bankası adıyla bir banka açılmıştır. Ayrıca bankaların daha kurumsal yapılar olmaları ve kapitalizmle olan uyumları, bir ortaçağ kurumu olan para vakıflarının hızla değer

⁵⁷⁰ Öztürk, a.g.m., s. 19.

⁵⁷¹ Ertem, a.g.m., s. 48.

kaybetmesine neden olmuştur. Bu durumun, artık işlemez hale gelen para vakıflarının sermayelerini hızla gayrimenkullara çevirmesine neden olduğu söylenebilir.

Midilli para vakıflarının sermayelerini hızla gayrimenkullara çevirdiğine dair belgelerde bir çok kayda rastlanılmaktadır. Örneğin Midilli kazasına bağlı Sarlıçe köyünde bulunan Yassıyol Çeşmesi Vakfı'nın 1846-1847 yıllarına ait muhasebe defterindeki 20.318 kuruşluk sermayesinin tamamı nukuddan oluşmaktayken⁵⁷², sermaye 1854-1860 yıllarına ait defterlerde 27.228 kuruşa yükselmiş görünmekte ama tamamı gayrimenkuldan oluşmaktadır⁵⁷³. 1880 yılına ait defterde ise sermaye 26.733 kuruş olarak görülürken, bunun sadece 1152 kuruşunu nakit para, kalan kısmını ise çoğunluğu zeytinlik olmak üzere gayrimenkullardı.

Toplam 94 vakıf muhasebesinin bulunduğu 15515 ve 15516 numaralı defterlerdeki ortalama sermaye miktarı 18.257 kuruştur. Bunlar içinde en büyük sermayeli vakıf, sermayesi tamamen gayrimenkullardan oluşmuş görünen Katartöz Camisi Vakfı'dır⁵⁷⁴. Toplam 153.682 kuruşluk sermayeye sahip olan vakfin, defterde yer alan sermayesinin açıklamasında, “ *vakf-ı mezbûr nukudu olub mübâyaa olunan emlâk*” tabiri yer almaktadır. Bu durumda, vakfa ait olan nakit sermaye ile gayrimenkul alınmış olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Bu döneme ait en zayıf sermayeli vakıf ise, Molova'ya bağlı Halıka köyü Cami Vakfı'dır. Vakfin sermayesi 200 guruş olarak görünmektedir.

15515 ve 15516 numaralı defterleri takip eden diğer kayıtlarda da sermaye olarak gayrimenkulların öne çıktığı ve sermayelerin, nakit para yerine zeytinlik, bağ, tarla v.s. gibi alanların dönüşmeye hızla devam ettiği anlaşılmaktadır. Nitekim 1862-1863 ve

⁵⁷² BOA, Ev.d..., G.no: 12997, H. 1 Muharrem 1263-29 Zilhicce 1263 (20 Aralık 1846- 8 Aralık 1847).

⁵⁷³ BOA, Ev.d..., G.no: 15516; BOA, Ev.d..., G.no: 15515.

⁵⁷⁴ BOA, Ev.d..., G.no: 15516; BOA, Ev.d..., G.no: 15515.

1864 yıllarını kapsayan 17866 ve 17869 numaralı defterlerde de sermaye çoğunluğu gayrimenkullardan oluşmaktaydı.⁵⁷⁵

Bu döneme ait 94 vakfin muhasebe kaydının tutulduğu anlaşılmaktadır. Bu muhasebe kayıtlarındaki ortalama sermaye ise 17.882 kuruştur. Vakıf toplamı bakımından ve muhasebesi çıkarılmış vakıflar açısından bir önceki kayda çok benzeyen bu dönem muhasebesinin, vakıfların ortalama sermayesi bakımından da benzeştiği görülmektedir. Önceki döneme göre ortalama sermaye miktarı biraz olsun düşük görünse de, hemen hemen aynı miktarlarda oldukları anlaşılabilir.

1862 ile 1864 yıllarının vakıf muhasebesinde en büyük sermaye, Midilli kazasına bağlı Pereme İskelesi Çeşme Vakfı'na aittir. Toplam 136.374 kuruşluk bir sermayeye sahip olan vakfın 131.298 kuruşluk sermayesi gayrimenkullardan oluşmaktaydı. Bunlar içinde en büyük miktar, 90.383 kuruşluk değere sahip olan zeytinliktir. Bunu 39.105 kuruşluk değerle tarla ve 1.810 kuruşluk değerle fırın-oda izlemekteydi. Sermayenin kalanını oluşturan 5.076 kuruş ise nakitten ibaretti.⁵⁷⁶

Adı geçen döneme ait en düşük sermayeye sahip olan vakıfsa, Molova'ya bağlı Eftaronde köyünde bulunan Çeşme-i Limni ve Hamam Vakfı'dır. Toplam 500 kuruş sermayesi bulunan vakfın sermayesinin tamamı zeytinlikten oluşmaktaydı.⁵⁷⁷

1880 yılında hazırlanan muhasebe kayıtlarına bakıldığında, toplam 107 vakfin belgede yer aldığı görülür. Vakıf başına düşen ortalama sermaye miktarının 18.178 kuruş olduğu bu dönem kayıtları da, tıpkı kendinden önceki son iki kayda benzerlik

⁵⁷⁵ BOA, Ev.d..., G.no: 17866, H. 5 Şaban 1282 (M. 24 Aralık 1865); BOA, Ev.d..., G.no: 17869, H. 1 Muharrem 1279-29 Zilhicce 1280 (M. 29 Haziran 1862- 5 Haziran 1864).

⁵⁷⁶ BOA, Ev.d..., G.no: 17866.

⁵⁷⁷ BOA, Ev.d..., G.no: 17866.

göstermektedir. Bu döneme ait belge bize sermayeleri verdiği gibi, sermayelerin nelerden oluştuğunu da anlatmaktadır. Belgede karşımıza çıkan durum, nakitten oluşan vakıf sermayelerinin, 1850’li yılların ortasından beri görülen hızlı eriyişinin devam ettiği ve nakit sermayelerin yerini daha önce de belirttiğimiz gibi çoğunluğunu zeytinliklerden oluşan gayrimenkulların aldığıdır.⁵⁷⁸

Döneme ait muhasebesi tutulan 107 vakıf içinde en büyük sermaye, bir önceki döneme ait kayıta olduğu gibi, Pereme İskelesi Çeşmesi Vakfı’na aittir. 1860’lı yıllara göre bir miktar düşüş gösteren vakfın sermayesi, bu dönemde 134.587 kuruş olarak kaydedilmiştir. Pereme Şadırvanı Vakfı olarak da bilinen bu vakfın sermayesi içinde en önemli kalemi doğal olarak zeytinlikler oluşturmaktadır. Bunun yanında az da olsa başka gayrimenkullara da rastlanır. Bunlar arasında tarla, bahçe, dükkan, bir adet kahvehane ve yağhâne de bulunmaktadır. Fakat en ilginç olan sermaye kaynağı, vakfa ait kayıktır. “Mavna” olarak adlandırılan bu kayıklar Kâmûs-i Türkî’de, iskelelerden gemilere ve vapurlara yük ve kömür taşımak için kullanılan güvertesiz, ağır ve büyücek kayık olarak geçmektedir⁵⁷⁹. Pereme İskelesi ve köyün daha önceki bölümlerde anlattığımız özelliği dikkate alındığında, bu durum aslında fazla şaşırtıcı olarak görülmemelidir. Çünkü yer itibarıyla bağlı olduğu Midilli kasabasına aslında epey yakın olan ama Yera Körfezi’nin diğer tarafında yer almasından dolayı ancak körfez etrafını dolaşarak ulaşılabilme imkânı olan bu iskele için, yük ve insan taşımak amacıyla bu tür vasıtaların kullanılması, vakıfların genel amacına uygun olarak yapılabilecek en iyi ve faydalı işlerden biri olarak görünmektedir. Bu vakfın nakit sermayesi ise 3.295 kuruş 32 paradan ibarettir.⁵⁸⁰

⁵⁷⁸ BOA, Ev.d..., G.no: 24727, H. 1 Rabiulahir 1297 (M. 13 Mart 1880).

⁵⁷⁹ Şemseddin Sami, *Kâmûs-i Türkî*, s. 1378.

⁵⁸⁰ BOA, Ev.d..., G.no: 24727.

Bu defterdeki en düşük sermayeli vakıf ise, toplam 186 kuruşluk bir sermayesi olan Molova'ya bağlı Halıka köyündeki Cami Vakfı'dır ve sermayesinin tamamı nakitten oluşmaktadır.⁵⁸¹

Tablo 30. Midilli Para Vakıflarının Yıllara Göre Sermaye Dilimleri (Kuruş) ve Yüzdeler Oranları (Yaklaşık)

VAKIF SERMAYELERİ (KURUŞ)	1839 1840		1840 1845		1846 1847		*1848 1850		**1850 1852		1854 1860		1862 1864		1880	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
5.000 ALTI	12	35	21	72	15	29	9	1	1	9	36	39	34	36	44	41
5.000-9.999	8	23	5	17	19	36	4	14	5	46	18	19	16	17	15	14
10.000-19.999	7	21	2	7	10	19	8	28	1	9	13	14	21	23	17	16
20.000-29.999	5	15	1	4	2	4	4	14	-	-	11	12	8	9	11	10
30.000-39.999	-	-	-	-	2	4	1	3	1	9	5	5	4	4	5	4
40.000-49.999	1	3	-	-	2	4	-	-	1	9	4	4	5	5	7	7
50.000-99.999	-	-	-	-	2	4	1	3	-	-	3	3	3	3	5	4
100.000 ÜSTÜ	1	3	-	-	-	-	2	7	2	18	4	4	3	3	4	4
TOPLAM	34		29		52		29		11		94		94		107	

* Sadece Molova Kazası Vakıfları

** Sadece Kalonya Kazası Vakıfları

Kaynak: Ev.d..., G.no: 10930, 11245, 12997, 13363, 14108, 15516, 17869, 24727.

Midilli vakıflarının muhasebe kayıtlarını gösteren ilk belge olan 1839-1840 tarihli kayıta⁵⁸², en büyük dilimi, 5.000 kuruştan az sermayeye sahip para vakıfları göstermektedir. Sermaye miktarı arttıkça vakıf sayısı da düzenli bir biçimde azalış gösterir. Bu dönemde 50.000 kuruş üzeri sermayeye sahip bir adet vakıf dikkat çekmektedir.

1840-1845 yılları arasındaki toplam 29 vakfın muhasebesinin bulunduğu kayıta⁵⁸³ dikkati çeken nokta, buradaki vakıfların büyük çoğunluğunun sermaye miktarı olarak 5.000 kuruştan az sermayeye sahip olmalarıdır. Bu dönemde, sermayesi 30.000 kuruşun üzerinde sermayeye sahip vakfa rastlanılmaz.

⁵⁸¹ BOA, Ev.d..., G.no: 24727.

⁵⁸² BOA, Ev.d..., G.no: 10930.

⁵⁸³ BOA, Ev.d..., G.no: 11245.

1846-1847 yılı vakıf muhasebe kayıtlarında, vakıf sayısının artarak, 52 adet vakıf muhasebesinin incelendiği görülmektedir⁵⁸⁴. 100.000 kuruş üstü sermayeye sahip vakfin bulunmadığı bu kayıtlarda, en büyük dilimi sermayesi 20.000 kuruşa kadar olan vakıflar oluşturur. Bu 52 vakıf içinde, sermaye miktarı 20.000 kuruştan yüksek vakıfların sayısı ise sadece 8'dir.

Yalnızca Molova kazasına ait toplam 29 vakfin muhasebesini gösteren 1848-1850 tarihli belgede⁵⁸⁵ ise yine en üst dilimde küçük sermayeli vakıfların bulunduğu görülmektedir. Fakat buradaki en önemli detay, bu 29 vakıftan üçünün, 50.000 kuruş üstü sermayeye sahip olması ve bu üç vakıftan ikisinin sermayelerinin de 100.000 kuruştan fazla olmasıdır.

1850-1852 tarihleri arasındaki vakıf muhasebelerini gösteren defter, sadece Kalonya kazası vakıflarından bahseder⁵⁸⁶. Yalnız 11 adet vakfin muhasebesinin bulunduğu bu kayıta, 2 adet vakfin 100.000 kuruştan fazla sermayeye sahip olduğu görülür ki, bu da tüm bu yıla ait vakıflar içerisinde % 18'lik bir dilimi oluşturur. Bu aynı zamanda, diğer tüm kayıtlar içerisinde, 100.000 kuruş üstü sermayeye sahip olan vakıflar arasındaki en büyük dilimdir.

1854 yılından başlayarak, 1880 yılına kadar olan üç adet evkaf defterindeki muhasebe kayıtları vakıf sayısı, toplam sermaye miktarı, ortalama sermaye miktarı, sermayelerin kuruş ve yüzde olarak dilimleri gibi sonuçlar bakımından birbiriyle uyumlu görünmektedir. 1854-1860 arasını kapsayan defterde⁵⁸⁷, çoğunluğu 5.000 kuruştan az

⁵⁸⁴ BOA, Ev.d..., G.no: 12997.

⁵⁸⁵ BOA, Ev.d..., G.no: 13363, H. 7 Rabiulahir 1264-23 Cemazeyilahir 1266 (M. 13 Mart 1848-6 Nisan 1850).

⁵⁸⁶ BOA, Ev.d..., G.no: 14108, H. 4 Şevvâl 1266-Zilkâde 1268 (M. 13 Ağustos 1850-Ağustos 1852).

⁵⁸⁷ BOA, Ev.d..., G.no: 15516; BOA, Ev.d..., G.no: 15515.

sermayeye sahip vakıflar oluşturur. Toplam 36 adet vakfın sermayesi 5.000 kuruşun altındadır. Para oranları yukarı doğru yükseldikçe, vakıf sayısının ve yüzdeler oranları da azalmaktadır. Fakat bu dönemde ilk defa, toplam 4 adet vakfın sermayelerinin 100.000 kuruştan fazla olması da dikkat çekicidir. Yüksek sermayeli bu vakıfların sermayeleri, 106.000 ile 153.000 kuruş aralığında seyrederek.

1862-1864 yılları arasındaki toplam 94 vakfın muhasebe kayıtlarının tutulduğu iki defter⁵⁸⁸, bir önceki dönemin vakıfları ile benzerlikler göstermektedir. Vakıf sayısı bir önceki defterle aynı olmasına rağmen, toplam sermaye ve ortalama sermaye konusunda bu dönem için hafif bir düşüş göze çarpmaktadır. Tüm sermaye dilimlerindeki vakıf sayısı ve yüzdeler oran bir önceki dönemle hemen hemen benzerlik gösterse de, 10.000 ile 19.999 kuruş arasındaki sermayeye sahip vakıf sayısında bu dönem ciddi bir artıştan söz edilebilir. Buna karşılık, sermayesi 100.000 kuruştan fazla vakıf sayısı ise bir azalarak üçe inmiştir.

Elimizde bulunan son muhasebe defteri, 1880 yılına aittir ve toplam 107 adet vakfın muhasebe kayıtlarını içerir⁵⁸⁹. Bu dönemde, 5.000 kuruş altı sermayeye sahip vakıflarda ciddi bir artış söz konusudur. Buna karşılık, 5.000-9.999 ile 10.000-19.999 kuruş sermayeye sahip vakıf sayısı ise azalmıştır. Diğer vakıfların sayısı ise bir önceki döneme nazaran artmış görünmekle birlikte, aslında 1854-1860 yıllarındaki oranlara yakın oranlarda seyretmektedir. Bu muhasebe defterinde, 100.000 kuruştan fazla sermayeye sahip vakıf sayısı, yeniden dörde yükselmiştir.

Tablodan anlaşılacağı üzere, her ne kadar Midilli para vakıflarında en büyük dilimi sermayesi 20.000 kuruştan düşük vakıflar oluşturmuş olsa da, sermayesi büyük vakıflar da hiç azımsanmayacak bir miktarı oluşturmaktadırlar. Esas olarak Midilli para

⁵⁸⁸ BOA, Ev.d..., G.no: 17866; BOA, Ev.d..., G.no: 17869.

⁵⁸⁹ BOA, Ev.d..., G.no: 24727.

vakıflarının sermayeleri, devlet içindeki diğer para vakıflarıyla kıyaslandığında önemli miktarda yüksek tutarlar içermektedir. Bir para vakfının, sermayesinin fazlalığı oranında güçlü bir vakıf olacağı, bu tür vakıflara ait önemli bir özelliktir.

XVIII. yüzyılda Bursa’da kurulmuş para vakıflarının sermayeleri ile Midilli para vakıflarını sermayeleri karşılaştırıldığında, durum daha iyi anlaşılabilir. XVIII. yüzyılın ikinci yarısında, Bursa para vakıflarının sermayeleri incelenirse, Bursa’daki para vakıflarında sermayelerin çoğunluğunu, 1.000 kuruşun altındaki dilimin oluşturduğu göze çarpar. 1749-1750 yıllarında 1.000 kuruş altı sermayeye sahip vakıf sayısı 291 toplam vakıf içinde 250’dir ve % 86’lık bir orana karşılık gelmektedir. Yıllar ilerledikçe bu oran düşme eğilimine girmiş olsa da, 1794-1795 yıllarındaki oran % 61’e kadar gerileyebilmektedir. Yani anılan bu yılda, 230 adet para vakfının tam 140 tanesi, 1.000 kuruş altı sermayeye sahip olabilmektedir. Bursa para vakıfları içerisinde, XVIII. yüzyılın ikinci yarısı itibarıyla, en yüksek sermayeye sahip vakfın sermayesi 10.000-13.999 kuruş aralığında görünmektedir ve bu özellikte 1749’dan 1795’e kadar sadece bir tek vakfa rastlanır⁵⁹⁰. Oysa Midilli’de, 1839’dan 1880 yılına değin, sermayesi 10.000 ile 19.999 kuruş aralığında rastlanan toplam vakıf sayısı 79 adettir.

Bu iki mekan arasındaki büyük farka neden olarak ticarî veya zirai faaliyetler gösterilebilir. Midilli’nin ticaret yolları üzerinde olması, jeopolitik ve sosyo-ekonomik önemi vakıf sermayelerinin çok yüksek olmasına neden olmuş olabilir. Fakat Bursa kenti de ekonomik bir merkezdir. Hem bağ-bahçelerden alınan zengin tarım ürünleri hem de ipek ticaretinin merkezi olması, burayı ticaret bakımından önemli kılar. Ama Midilli’yi bütün Osmanlı kentleri veya mekanlarından ayıran ve daha çok önemli kılan madde zeytin ve zeytinyağıdır. Midilli vakıflarının bu kadar yüksek sermayelere sahip olma nedeni,

⁵⁹⁰ Çiftçi, *a.g.e.*, s. 165.

zeytinin dolayısıyla da zeytinyağının ekonomik önemi ve değeri olarak düşünülebilir. Bin yıllar boyunca ticari değerini koruyan, gıdadan aydınlatmaya kadar kullanılabilen bir ürün olan zeytin, insanlık için her zaman önemini korumuş, Midilli'nin bir zeytincilik merkezi olması, buradaki ekonomik yapının canlı kalmasındaki etkenlerden olmuştur. Görüşümüze göre Midilli para vakıfları, zeytinciliğe teşvik veren ve bu işle uğraşanlara kredi sağlayan birer kurum olarak, gün geçtikçe sermayelerini katlamışlardır. Daha önce bahsettiğimiz bazı nedenlerden dolayı, para vakıflarının bir çoğu daha sonra nakit parayı doğrudan zeytinliklere çevirmiş görünmektedir.

Tablo 31. Midilli Adasındaki Sermayesi 100.000 Kuruştan Büyük Para Vakıfları ve Sermayeleri (Yıllar İtibarıyla Kuruş Olarak)

VAKIF ADI	Vakfın Yeri	1839 1840	1848 1850	1850 1852	1854 1860	1862 1864	1880
Cami-i Şerif Tamir-i Hamam ve Çeşme-i Limni ve Râh-ı Âb ve Tamir-i Kaldırım ve Cisir ve Mekteb ve Tamir-i Gûristân ve Mukâbele-i Şerif Vakfı	Eftaronde/ Molova	174.163	308.235	-	*106.407	-	-
Tamir-i Çeşmehâ ve Râh-ı Âb Vakfı	Falya/ Molova	-	100.094,5	-	-	-	**106.433
Cami-i Şerif ve Mekteb-i Nisâ ve Tamir-i Râh-ı Âb Vakfı	Dafye/ Kalonya	-	-	227.605	-	-	-
Cami-i Şerif ve Mescid-i Şerif ve Tamir-i Hamam ve Tamir-i Râh-ı Âb ve Cisir ve Tamir-i Çeşmehâ ve Tamir-i Çeşme-yi Receb Ağa Vakfı	Peraşle/ Kalonya	-	-	284.374	-	-	-
Cami-i Şerif Vakfı	Katartöz/ Midilli	-	-	-	*153.682	*119.367	*119.067
Cami-i Şerif Vakfı	Ahtande/ Midilli	-	-	-	**112.088,5	*126.399	*126.398
Çeşme (Şadırvan) Vakfı	Pereme İskelesi/ Midilli	-	-	-	**135.499	**136.374	**134.582

* Gayrimenkule dönüşmüş sermaye

** Hem gayrimenkul hem de nükuddan oluşan sermaye

Kaynak: Ev.d..., G.no: 10930, 13363, 14108, 15516, 17869, 24727.

Sermayesi 100.000 kuruştan fazla olan vakıflar incelendiğinde, vakıf sermayelerinin genelde 100.000-200.000 kuruş aralığında yer aldığı dikkat çekmektedir. Sadece Eftaronde köyündeki birleşik nukudlu vakıfların 1848-1850 yılları arasındaki

sermayesi, Peraşle köyündeki aynı statüdeki vakıfların sermayesi ve Dafye köyündeki vakfın 1850-1852 arasındaki sermayesi bu aralığın dışında yer almaktadır. Eftaronde'deki birleştirilmiş nukudlu vakfın sermayesi 1839-1840 yıllarında 174.163 kuruşken, sekiz yıl sonra 308.235 kuruşa çıkmış görünmektedir. Bu iki dönemin arasında kalan 1840-1845 ve 1846-1847 yıllarına ait muhasebe defterlerinde, bu vakıflarla ilgili herhangi kayda rastlanamamıştır. Eftaronde'deki bu vakıflara ait 1839-1840 tarihli kayıta, vakfın toplam murâbahâ geliri 26.124 kuruş, yapılan harcamalar ise 7.192 kuruş olarak belirtilmekte ve ortaya çıkan 18.932 kuruşluk bir fazla göze çarpmaktadır. 1839-1840 yılındaki bu muhasebeden sonra, ortaya çıkan fazlanın sermayeye eklenmesiyle yeni nukudun miktarı da 193.095 kuruşa yükselmektedir⁵⁹¹. Bu hesaptan sonra geçen sekiz yılda hem gelir çok artmış, hem de yeni paralar nukuda eklenmiş olmalıdır. Daha sonra geçen dört yıllık süre sonunda, bu vakıfların nukuda verdikleri parayı gayrimenkula çevirdikleri ve 1854-1860 yıllarını kapsayan muhasebe kaydında sermayenin gayrimenkula dönüştüğü anlaşılmaktadır.

Molova'ya bağlı Falya köyünde bulunan Ta'mir-i Çeşmehâ ve Râh-ı Âb Vakfı'nın sermayesi 1848-1850 yıllarında, 100.000 kuruş sınırının hemen üzerindeyken (100.094,5), yapılan gelir ve gider hesabından sonra ortaya çıkan 23.384 kuruşunda asl-ı mâla eklenmesiyle sermayenin 123.478 kuruşa çıktığı görülür⁵⁹². Bu sermayeler tamamen nakitten oluşurken, 30 yıl sonra sermayenin 106.433 kuruşa gerilediğine rastlanmaktadır. Aradan geçen bu 30 yıl içinde, sermaye dahilindeki nukud miktarı önemli ölçüde gerilerken (2.195 kuruş) gayrimenkul değerinin 104.238 kuruşu bulduğu dikkat

⁵⁹¹ BOA, Ev.d..., G.no: 10930.

⁵⁹² BOA, Ev.d..., G.no: 13363.

çekmektedir. Vakıf, geçen süre içinde nakit para olan sermayeyi palamutluk, mera, zeytinlik, bahçe v.s. gibi gayrimenkullara yatırmış görünmektedir.⁵⁹³

Kalonya kazasına bağlı olan Dafye köyündeki Cami-i Şerif, Mekteb-i Nisâ' ve Ta'mir-i Râh-ı Âb Vakfı'nın sermaye miktarı, 1850-1852 yıllarında 227.605 kuruş gibi büyük miktara ulaşmıştır. Tamamı nakitten oluşan bu sermaye, adı geçen yılın muhasebesinin görülmesinin ardından, muhasebe fazlası olan 26.682 kuruşun da eklenmesiyle, 254.287 kuruşa yükselmiştir⁵⁹⁴. Bu tarihten sonraki kayıtlarda ise sadece camiye ait sermayeden bahsedilmektedir ve bu sermaye de 26.556 kuruşluk , önceki sermayeye göre çok küçük kalan bir meblağı oluşturmakta ve sadece gayrimenkuldan oluşmaktadır. Anlaşılacağı üzere adı geçen vakfin sermayesinde, önemli ve sert bir düşüş yaşanmıştır fakat elimizde, bunun sebepleri hakkında bir bilgi veya belge bulunmamaktadır. Büyük ihtimalle bu vakıflar da, diğer bazı Midilli vakıflarında olduğu gibi, nukudlarını birleştirmiş vakıflar statüsündeyken, bir müddet sonra nakit sermayelerini birbirinden ayırmış ve Midilli vakıflarının genelinde rastlanıldığı gibi nakit sermayeyi, gayrimenkul sermayeye dönüştürmüş olmalıdırlar. Nitekim bu vakıflardan biri olan cami vakfı, bu dönemden sonraki üç kayıta da gayrimenkul sermayeye sahip olan bir vakıf olarak karşımıza çıkmaktadır.⁵⁹⁵

Yine Kalonya'ya bağlı Peraşle köyündeki cami vakfına ait kayıtlar da aynı özelliği içermektedir. Vakfa ait 1850-1852 yıllarına ait muhasebe kaydında, Cami-i Şerif ile birlikte Mescid-i Şerif, Ta'mir-i Hamam, Ta'mir-i Râh-ı Âb ve Cısr, Ta'mir-i Çeşme-hâ ve Ta'mir-i Çeşme-i Receb Ağa gibi vakıflar bir arada sayılarak, nukudları birleştirilmiş ve

⁵⁹³ BOA, Ev.d..., G.no: 24727.

⁵⁹⁴ BOA, Ev.d..., G.no: 14108, H. 4 Şevvâl 1266-Zilkâde 1268 (M. 13 Ağustos 1850-Ağustos 1852).

⁵⁹⁵ BOA, Ev.d..., G.no: 15516; BOA, Ev.d..., G.no: 15515; BOA, Ev.d..., G.no: 17866; BOA, Ev.d..., G.no: 17869; BOA, Ev.d..., G.no: 24727.

murâbahâsı bu şekilde hesaplanmış olarak karşımıza çıkmaktadır⁵⁹⁶. Bu altı adet vakfin ortak nukud sermayesi 284.374 kuruştur. Tamamı nukud olan sermaye, 1854-1860 tarihli kayıttan itibaren ortadan kaybolmuş ve bir önceki vakıfta olduğu gibi bütün vakıflar nakit sermayeyi gayrimenkula çevirmiştir. Bu altı vakıf içinden birkaç tanesi, gayrimenkul sermaye ile birlikte, az da olsa nakit sermaye de tutmaya devam etmiş görünmektedir.⁵⁹⁷

Daha önce bahsettiğimiz gibi, 1850’li yıllardan itibaren Midilli vakıflarının sermayelerinin hızla gayrimenkula doğru kaydığı göze çarpar. 1854-1860 yılına ait muhasebe kayıtlarında görülen 100.000 kuruştan fazla sermaye sahibi vakıflardan birisi, Midilli’ye bağlı, Katartöz köyü cami vakfidir. Sermayesi 1839-1840’da 25.220,5 kuruş ve 1846-1847’de ise 48.152,5 kuruş ve tamamı nakit olan vakıf⁵⁹⁸, bu dönemde sermayesini 153.682 guruşa yükseltmiş ve gayrimenkula çevirmiştir⁵⁹⁹. Ardından gelen kayıtlarda ise sermayede bir miktar düşüş dikkati çekmektedir. Sermaye, tamamı zeytinlik olarak gayrimenkula dayanmak üzere, 1862-1863-1864 yılı muhasebe kayıtlarında 119.367 kuruş⁶⁰⁰, 1880 kayıtlarında ise yine gayrimenkul-zeytinlik olarak 119.067 kuruş olarak yer almaktadır.⁶⁰¹

1854-1860 döneminden itibaren sermayesini 100.000 kuruştan fazlaya çıkarmış bir diğer vakıf, Midilli kazası köylerinden Ahtande’de bulunan cami vakfidir. Vakfin sermayesi 1846-1847 yılına ait muhasebe kayıtlarında 49.439 kuruşluk bir nakde dayanmaktayken⁶⁰², miktar 1854-1860 kayıtlarında 112.088,5 kuruşa yükselmiştir. Sermayenin 108.635 kuruşu emlak, kalan 3.453,5 kuruşu ise nukud olarak

⁵⁹⁶ BOA, Ev.d..., G.no: 14108.

⁵⁹⁷ BOA, Ev.d..., G.no: 15516; BOA, Ev.d..., G.no: 15515; BOA, Ev.d..., G.no: 17866; BOA, Ev.d..., G.no: 17869; BOA, Ev.d..., G.no: 24727.

⁵⁹⁸ BOA, Ev.d..., G.no: 10930; BOA, Ev.d..., G.no: 12997.

⁵⁹⁹ BOA, Ev.d..., G.no: 15516; BOA, Ev.d..., G.no: 15515.

⁶⁰⁰ BOA, Ev.d..., G.no: 17866; BOA, Ev.d..., G.no: 17869.

⁶⁰¹ BOA, Ev.d..., G.no: 24727.

⁶⁰² BOA, Ev.d..., G.no: 12997.

görülmektedir⁶⁰³. 1862-1863-1864 yılı kayıtlarındaki sermaye, 126.399 kuruşa ulaşmaktadır. Bu defa nakit olarak bir sermayeden bahsedilmezken, 92.483 kuruşluk zeytinlik, 16.743 kuruşluk tarla ve 17.173 kuruş değerinde oda, kahvehane, bağ ve han değeri göze çarpmaktadır⁶⁰⁴. 1880 yılına gelindiğinde, vakıf sermayesindeki değişiklik sadece 1 kuruştur. Asl-ı mâl bu dönemde 126.398 kuruş olurken, bunu oluşturan emlak, bir önceki dönemle aynıdır.⁶⁰⁵

Midilli'ye bağlı Pereme İskelesi'ndeki çeşme veya şadırvan vakfı, büyük sermaye sahibi vakıflardan bir diğeridir. Vakıf sermayesi 1846-1847 yıllarında 59.138 kuruştur ve nükuddur. Bu paraya murâbahâ, 400 kuruşluk dükkan icarı ve zeytinlik gelirinin girmesi, masrafların çıkılmasından sonra sermaye 75.649,5 kuruşa yükselmiştir⁶⁰⁶. Asl-ı mâlın, 1854-1860 yıllarına ait kayıtlarda, 100.000 kuruşun üstüne çıktığına rastlanır. Adı geçen yıla ait muhasebe kaydında, vakfın sermayesi 135.499 kuruş olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu miktarın 128.982 kuruşunu emlak pahası oluştururken, 6.517 kuruşu ise nukuddan meydana gelmekteydi⁶⁰⁷. 1860'lı yılların ilk yarısında ise sermayenin biraz daha yükselerek, 136.374 kuruşa çıktığı görülür. Bu meblağın 5.076 kuruşunu nakit para oluştururken, 131.298 kuruşu ise emlak değeri idi. Emlağın 90.383 kuruşunu zeytinlik, 39.105 kuruşunu tarla, 1.810 kuruşunu ise fırın-oda pahası oluşturmaktaydı. Gelir oluşturan kalemlerden birisi de yukarıda değindiğimiz üzere, kıyıları arasında yük ve yolcu taşıyan küçük kayıklardı. Kayıta, kayıktan elde edilen bir yıllık

⁶⁰³ BOA, Ev.d..., G.no: 15516; BOA, Ev.d..., G.no: 15515.

⁶⁰⁴ BOA, Ev.d..., G.no: 17866; BOA, Ev.d..., G.no: 17869.

⁶⁰⁵ BOA, Ev.d..., G.no: 24727.

⁶⁰⁶ BOA, Ev.d..., G.no: 12997.

⁶⁰⁷ BOA, Ev.d..., G.no: 15516; BOA, Ev.d..., G.no: 15515.

kiranın 2.934 kuruş olduğu belirtilmekte fakat gerçek değeri hakkında bir bilgi bulunmamaktadır.⁶⁰⁸

Vakfin 1880 yılındaki sermayesi, küçük bir azalış göstererek 134.582 kuruşa gerilemiştir. Sermayenin büyük kısmını zeytinlik, tarla, bahçe gibi tarım alanlarıyla, yağhane ve kahvehane gibi mülkler oluştururken, 3.295 kuruş 32 paralık kısmı ise nükuddan meydana gelmekteydi⁶⁰⁹. Pereme İskeleyi'ndeki bu vakfin en büyük özelliği, diğer büyük sermayeli vakıfların belli bir zaman aralığından sonra tamamen gayrimenkul sermayelere dönmüş olmalarının aksine, sermayesinin büyük kısmını gayrimenkullar oluştursa da, daima bir miktar nükuda sahip bulunmasıdır.

Tablo 32. Midilli Adasındaki Bazı Para Vakıflarının Yıllara Göre Sermayeleri ve Sermayelerindeki Değişimler (Kuruş)

VAKIF ADI	1839 1840	1846 1847	1848 1850	1850 1852	1854 1860	1862 1864	1880
Abdi Bey Mescidi Vakfı – Midilli	-	16.116			32.859	41.817	41.817
Çeşme (Şadırvan Vakfı Kelemye/Midilli	8.443	10.560	-	-	21.812	16.002	20.002
Cami-i Şerif Vakfı İbyos/Midilli	-	9.236,5	-	-	16.224	14.224	15.252
Cami-i Şerif Vakfı Uskonde/Midilli		5.027	-	-	8.387	6.387	6.387
Cami-i Şerif ve Mekteb Vakfı Komi/Midilli		6.949	-	-	39.311	20.171	20.171
Cami-i Şerif Vakfı Uskublo/Midilli	15.953	23.971	-	-	30.587	38.747	44.788
Fatih Cami-i Şerifi Vakfı – Molova	10.657		19.133	-	23.602	19.202	19.702
Cami-i Şerif-i Kebir ve Mekteb Vakfı Çömlek/Molova	18.469	19.969	20.454,5	-	22.219	22.385	20.898
Cami-i Şerif Vakfı Petracık/Molova	2.245	-	2.784	-	2.632	3.510	1.519
Medrese Vakfı Eryena/Kalonya	-	-	-	37.835	5.808	5.047	5.047
Cami-i Şerif ve Mekteb Vakfı				7.123	2.587	2.201	2.287

⁶⁰⁸ BOA, Ev.d..., G.no. 17866; BOA, Ev.d..., G.no: 17869.

⁶⁰⁹ BOA, Ev.d..., G.no: 24727.

Samuriye/ Kalonya							
Cami-i Şerif ve Ta'mir-i Râh-ı Âb Vakfi Cumalı/ Kalonya				7.943	2.313	2.313	1.913

Kaynak: Ev.d..., G.no: 10930, 12997, 13363, 14108, 15516, 17869, 24727.

Tabloda, Midilli'deki bazı para vakıflarının sermayeleri ve bu sermayelerindeki değişimler yer almaktadır. Muhasebe kayıtları bize, Midilli vakıflarında daima sermayenin çoğaltılmasına yönelik bir çabadan bahsetmektedir. Midilli vakıflarındaki sermaye çoğalımının temel kaynağını ise vakıf muhasebesi görüldükten sonra ortaya çıkan fazla sağlamaktadır. Bu, muhasebe kayıtlarında, vakfa ait gelir (irâd) ve gider (mesârif) dökümü yapıldıktan sonra, gelirin giderden fazla olması durumunda, bu fazlanın sermayeye (asl-ı mâl) ilave edilmesiyle sağlanmaktaydı. Midilli para vakıflarına ait muhasebe kayıtlarının tamamında, bu durumu görebilmemiz mümkündür.

Örneğin tabloda da yer alan, Kelemye köyündeki Çeşme (Şadırvan) Vakfı'nın asl-ı mâlî 1839-840 senesinde, 8.057 kuruş olarak görünmekteyken, bu sermayeye 386 kuruşun daha eklenerek, murâbahânın bu meblağa göre hesaplandığına rastlamaktayız. Sermayeye eklenen bu 386 kuruşun açıklamasında "*fazla-yı vakf der sene-yi sâbık*" denilerek, adı geçen miktarın, bir önceki seneye ait muhasebe fazlası olduğu belirtilmektedir.⁶¹⁰

Midilli'deki para vakıflarının çoğunluğunun, XIX. yüzyılın ortalarına değin, sermayelerini devamlı artırdıklarına şahit olmaktayız. Nerdeyse, tüm bu para vakıflarının sermayelerini, bu döneme kadar, nakit para oluşturmaktaydı. Fakat, XIX. yüzyılın ikinci yarısı ile birlikte, bu para vakıflarında bazı değişimler görülmeye başlanmaktadır. Vakıflar,

⁶¹⁰ BOA, Ev.d..., G.no: 10930.

nakit sermayelerini gayrimenkullarla değişirlerken, aynı zamanda sermayelerinde de önceki dönemlere göre bazı azalmalar göze çarpmaktadır.

Komi köyündeki Cami-i Şerif ve Mekteb Vakfı, 1854-1860 muhasebe kayıtlarında 39.311 kuruşluk bir asl-ı mâla sahipken⁶¹¹, bundan birkaç yıl sonra semayenin, 20.171 kuruşa gerilediği görülür⁶¹². Bu miktar, 1880 yılına ait kayıtlarda da aynı görünmektedir⁶¹³. Vakıflara ait sermaye azalmasında, vakfın kötü yönetilmesi bir neden olabileceği gibi, bazen verilen kredilerin geri alınamaması da etkendir⁶¹⁴. Fakat Midilli vakıflarında sermaye düşüşünün asıl etkeni olarak, sermayelerin ana kaynağını oluşturan zeytinliklerdeki hastalık, hava şartlarının beklenilenden kötü gitmesi, zeytinde görülen bir yıl iyi, bir yıl kötü rekolte gibi hasılatı düşüren bazı olumsuzluklar öne çıkmaktadır. Nitekim, 1850’li yılların başında görülen ve zeytin ağaçlarını olumsuz yönde etkileyen şartların⁶¹⁵, en önemli gelir kaynağı zeytin olan Midilli vakıflarının sermayelerini de olumsuz etkilediği söylenebilir. 1854-1860 ve takip eden yıllara ait defterlere bakıldığında, vakıf sermayelerinde önemli düşüslere rastlanmasının nedeni bu olmalıdır.

Bazı vakıflar ise sermayelerini devamlı ve düzenli bir şekilde arttırmaya devam etmişlerdir. Bunlardan birisi, Midilli kasabası içinde bulunan Abdi Bey Mescidi Vakfı’dır. XVIII. yüzyılın ortalarından itibaren, Midilli Şer’iyye Sicilleri sayesinde izleyebildiğimiz bu vakıfa ait ilk sermaye bilgisi 1751 yılına aittir. 570 kuruş 2 paralık bir sermayeye sahip olan bu vakıf, sermayesini 1752 yılında 615 kuruş 2 paraya, 1775 yılında 1.360 kuruş 20 paraya, 1797 yılında ise 2.265 kuruş 32 paraya çıkarmıştır⁶¹⁶. Muhasebe defterlerinden

⁶¹¹ BOA, Ev.d..., G.no: 15516; BOA, Ev.d..., G.no: 15515.

⁶¹² BOA, Ev.d..., G.no: 17866; BOA, Ev.d..., G.no: 17869.

⁶¹³ BOA, Ev.d..., G.no: 24727.

⁶¹⁴ Cafer Çiftçi, *a.g.e.*, s. 168.

⁶¹⁵ BOA, HH.d..., G.no: 22531, H. 19 Rebiyulahir 1269 (M. 30 Ocak 1853).

⁶¹⁶ MŞS, No: 51, s. 25, h. no: 42, H. 1 Muharrem 1165 (M. 20 Kasım 1751); MŞS, No: 45, s. 95, h. no: 111, H. 1 Muharrem 1189 (M. 4 Mart 1775).

takibe devam edildiğinde, bu defterlerdeki ilk kaydın 1846-1847 yılına ait olduğu ve sermayenin de 16.116 kuruşa yükseldiği görülür⁶¹⁷. Vakfa ait asl-ı mâlın yükseliş trendi ileriki yıllarda da devam etmiş ve 1854-1860'da 32.859 kuruşa⁶¹⁸, 1862-1863-1864 yıllarında 41.817 kuruşa kadar yükselmiştir⁶¹⁹. 1880 yılına ait kayıtlarda, sermaye yine 41.817 kuruş olarak görünmekteydi.⁶²⁰

1880 yılına ait kayıtlarda dikkat çeken durum, bir önceki döneme göre vakıf sermayelerinde genelde bir değişimin görülmemesidir. Sermayeler ya aynı kalmış ya da hafif düşmüş veya yükselmiştir.

Evkaf defterlerindeki muhasebe kayıtlarında, sermayelerinin gelişimi düzgün olarak izlenebilen vakıflara göz attığımızda, ilk sermaye kaydına rastlanan tarih ile son kayda rastlanan tarih arasında sermayesinde artış veya azalış olan ya da sermayesi değişmeyen vakıfları görmemiz mümkün olmaktadır. Belgelerdeki ilk ve son sermaye kayıtları baz alınıp, bunlar arasında kalan oynamalar göz önüne alınmadığında, sermayesi izlenebilen toplam 121 vakıftan 67 tanesinin sermayesinde artış olduğu görülmektedir. Bu % 55'lik bir oranı oluşturur. 41 vakfın sermayesinde ise azalışa rastlanır. Sermaye miktarı azalan vakıflar, sermayesi izlenebilen bütün vakıflar içinde % 34'lük bir oran oluşturmaktadır. 13 vakfın sermayesinde ise bir değişiklik olmadığı göze çarpar ki bu da % 11'lik bir orana karşılık gelmektedir.

Kayıtlar incelendiğinde, sermayesinde yükseliş görülen vakıf sayısının, sermayesi izlenebilen vakıflara oranının yarından fazla olduğu dikkat çeker. Sermayesi en çok artan vakfın, Midilli kazası ve köylerindeki vakıflar olması dikkat çekicidir. Sermayesi

⁶¹⁷ BOA, Ev.d..., G.no: 12997.

⁶¹⁸ BOA, Ev.d..., G.no: 15516; BOA, Ev.d..., G.no: 15515.

⁶¹⁹ BOA, Ev.d..., G.no: 17866; BOA, Ev.d..., G.no: 17869.

⁶²⁰ BOA, Ev.d..., G.no: 24727.

artan 67 vakıftan 48 tanesi Midilli kazası, 17 tanesi Molova, 2 tanesi de Kalonya kazası sınırları içindedir.

Sermayesi ilk duruma göre azalmış vakıflar ise çoğunlukla Kalonya ve Molova kazalarındaki vakıflardır. Kalonya'da izlenebilen 13 adet vakıftan sadece ikisinin sermayesinde artış izlenebilirken, 10 vakfın sermayesi azalmış, bir adet vakfın sermayesinde ise değişiklik izlenememiştir. Midilli kazasında sermayesi azalan vakıf sayısı 12, sermayesi değişmeyen vakıf sayısı ise 10 tanedir. Molova'da ise 19 adet vakfın sermayesi azalırken, 2 adet vakfın ise sermayesinde herhangi bir değişiklik meydana gelmemiştir.

Sermayesinde artış olan vakıf sayısının Midilli kazasında, diğer kazalara göre fazla olmasının sebebi, bu bölgenin zeytinlik bakımından zengin ve topraklarının verimli olması olmalıdır. XIX. yüzyılın ikinci yarısından sonra, Midilli para vakıflarının sermayelerini nakit para yerine zeytinliklerden oluşturması, sermayelerde değişimi de meydana getirmiştir. Verimli bir toprağa ve zeytin için mükemmel şartlara sahip olan adanın bu doğu ve güney kısmında, sermayesi zeytinliklere bağlı vakıflar gittikçe büyümeye başlamış olmalıdır. Oysa, dağlar ve tuzlaların bulunduğu, daha az verimli olan adanın kuzey ve batı kısmında zeytin verimi daha azdır. Bu da burada kurulu ve sermayesini bu gayrimenkullara dayamış olan vakıflarda sermaye kaybına neden olmuş görünmektedir. Zeytinde meydana gelen hastalıklar, hava şartları ve rekolte de bu durumu etkileyen faktörler arasında sayılmalıdır.

III.3. Midilli Para Vakıflarında Paraların İşletilme Şekli ve Oranlar

Para vakfi vakfiyelerinde vakfi kuranlar, vakfettikleri paraların nasıl işletileceğini genelde belirtmekteydiler. Para vakıflarında paranın işletilmesi, genellikle

mütevelli eliyle olmaktadır. Bu durum vakfiyelerde “bâ-yed-i mütevelli”, “yed-i mütevelli” veya “mütevelli-i vakf eliyle” diye belirtilmiştir. Vakfiyelerde paranın nasıl işletileceğine dair ifadeler, genelde birbirinin aynısıdır. “...*rehn-i kavî ve kefil-i melî ile müstekim ve dindâr kimesnelere ifrâz ve onu on bir buçuk hisâbı üzere ‘ale’l-vechî’l-istihlâl istirbâh ve istiğlâl olunub...*”⁶²¹ diye devam eden cümlede, hem paranın veriliş şekli, hem de hangi oranlarda verileceği belirtilmekteydi.

Vakıf sahipleri, verilen kredilerin geri alımında yaşanacak sorunları aşabilmek için, vakfiyelerde bazı ifadelerle yer vermişlerdir. “*Rehn-i kavî ve kefil-i melî*”, veya “*Rehn-i kavî ve kefil-i melî yahûd ikisinden biri ile...*” ifadeleri, vakıftan borç alacak kişiden, verilen para yani kredi karşılığında, varlıklı olan birisinin kefil olarak talep edilmesidir. Bu ifade aynı zamanda, borcu karşılayacak şekilde kendi malı olan bir gayrimenkul ya da değerli bir eşyanın, rehin olarak gösterilmesi anlamına da gelir⁶²². Birinci ifadede bu iki şart birden istenirken, bazen ikinci ifadede olduğu gibi sadece birisi istenmiştir. Teminat olarak kefil istenmesi durumunda, borçluya kimin kefil olduğu muhasebe kayıtlarında yer almıştır. Kefil olan kişilerin kimlik analizlerine bakıldığında, bunların çoğunlukla borçlunun birinci dereceden yakınları olduğu görülmektedir.⁶²³

Midilli vakfiyelerinde, para verilecek kişilerin, bazı özelliklere sahip olmalarının şart koşulduğuna da rastlanmaktadır. “...*müstekim ve dindâr kimesnelere...*” veya “...*simalarında âsâr-ı emânet ve beşerelerinde envâr-ı istikâmet bahire olana verilip*

⁶²¹ VGMA, Vak., 606/80/106, H. Evâil-i Ramazan 1181 (21-30 Ocak 1768).

⁶²² Cafer Çiftçi, “Osmanlı’da Mahalle Avârız Vakıfları: Bursa Örneği (1749-1784)”, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, Sayı:29, 2006, s.54.

⁶²³ MŞS, No :61, s. 138, h.no: 210, H. 1 Muharrem 1149 (M. 12 Mayıs 1736).

kefili olmayan bir ferde akçe verilmeye...⁶²⁴ gibi ifadelerle, paranın geri dönüşü konusunda sorun çıkarmayacak kişilerin seçilmesi istenmiştir.

Para vakıflarında, murâbaha oranını belirlemek için “onu on bir buçuk hisâbı üzere”, “onu on bir hisâbı üzere” gibi ifadeler kullanılmıştır. “Onu on bir hisâbı üzere” %10, “onu on bir buçuk hisâbı” yüzde % 15, “onu on bir ve sümün hisâbı” % 11,25, “onu on bir ve rub’u hisâbı” % 12,5, “onu on iki hisâbı üzere” % 20’lik muamele oranlarını belirtir. Vakfiyelerde genel olarak murâbaha oranı belirtilse de vakıflara ait diğer kayıtlarda, her zaman için murâbaha oranlarına rastlamak mümkün olmamaktadır.

Tablo 33. Midilli Adasındaki Bazı Para Vakıflarında Muamele Oranları

VAKFIN ADI / İŞLEM TARİHİ	Asl-ı Mâl-ı Nükud (Kuruş:Para)	Dağıtılan Kredi Miktarı (Kuruş:Para)	Murâbaha (Kuruş:Para)	MURÂBAHA ORANI (%)
Abdi Bey Mescidi Vakfı MİDİLLİ 1751	570:02	570:02	85	15
" 1752	615:02	570:02	92:10	15
" 1775	1.360,5	1.330	179:13	15
" 1797	2.265:32	1.495:32	223	15
" 1846-1847	16.116	16.116	2.417	15
Bânizâde Hasan Bey Camisi Vakfı MİDİLLİ 1735	2.029,5	2.010	367	18,25
" 1736	2.138	2.138	400:23	20
" 1752	4.496:05	4.495:05	796:05	17,5
" 1775	8.342	5.426	1.004:24	20
" 1796	2.884	2786:19	351:22	15
" 1797	2.904:35	2562:35	336:32	15
Larsu Çeşmesi Vakfı Keleme/MİDİLLİ 1854-1860	4.500	4.500	1.071	23,80
Çeşme Vakfı Morya/MİDİLLİ 1854-1860	6.381	6.381	1.500	23,5
" 1862-1864	5.215	5.215	772	15
Cami-i Şerif Vakfı Ahtande/MİDİLLİ	49.439	49.439	7.415	15

⁶²⁴ VGMA Vak, 988/179-85, H. 1 Receb 1035 (M. 29 Mart 1626).

1846-1847				
" 1854-1860	3.453,5	3.453,5	353,5	10,25
Çeşme-i Şadırvan Vakfı Katartöz/MİDİLLİ 1846-1847	3.904	828	90	11
Cami-i Şerif ve Çeşme-i Şaban Ağa Vakfı Lutra/MİDİLLİ 1751	632	632	126:16	20
" 1752	532	532	106:06	20
" 1846-1847	7.673	7.673	1.150	15
" 1854-1860	900	900	135	15
" 1862-1864	1.262	1.262	189	15
Barszâde Cami-i Şerifi Vakfı MOLOVA 1839-1840	3.294,5	3.294,5	494	15
" 1848-1850	4.599	4.599	689,5	15
" 1862-1864	10.500	10.500	1.275	12
Cami-i Şerif ve Mekteb Vakfı Halıka/MOLOVA 1840-1845	2.067	2.067	271	13
" 1848-1850	2.112	2.112	316,5	15
" 1854-1860	200	200	30	15
" 1862-1864	742	742	128	17
Cami-i Şerif Vakfı Anamotya/ KALONYA 1848-1850	17.604	17.604	2.640,5	15
" 1862-1864	6.625	6.625	3.832	16,5

Kaynak: Ev.d..., G.no: 10930, 11245, 12997, 13363, 15516, 17869; MŞS, No: 45, 51, 61.

Midilli Şer'iyye Sicilleri ve Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan muhasebe kayıtlarında, Midilli para vakıflarına ait murâbaha oranlarında değişkenlikler görülür. Oranlar XVIII. yüzyıl içerisinde, % 11 ile % 20 arasında değişmektedir. Bu değişkenlikler, XVIII. yüzyılın ilk üç çeyreğinde daha çok dikkat çekerken, son çeyrekle birlikte oranın hemen hemen % 15'e sabitlenmiş olduğu dikkat çeker⁶²⁵. Bazı vakıflarda, oranlar bakımından önemli dalgalanmalara rastlanabilmektedir. Örneğin Midilli kasabasında bulunan Bânizâde Hasan Bey Camisi Vakfı'nda murâbaha oranı 1735'te % 18,25 iken, oran bir yıl sonra % 20'ye yükselmiş görünmektedir. Murâbaha, 1752 yılında

⁶²⁵ A. Nühket Adıyeke, a.g.b., s. 7-8.

% 17,5, 1775'te ise tekrar % 20 olmuştur. Yüzyılın son çeyreğinde ise % 15'e sabitlenmiştir.

Buna karşılık, murâbaha oranı daima aynı kalan vakıfların olduğunu da söylemek mümkündür. Midilli kasabasındaki Abdi Bey Mescidi Vakfı, bu tip para vakıflarına iyi bir örnek teşkil etmektedir. Vakfın murâbaha oranı XVIII. yüzyıl boyunca daima % 15 olarak kalmış, XIX. yüzyılın ikinci yarısı başlangıcına değin, herhangi bir değişikliğe rastlanmamıştır.

Midilli para vakıflarına ait murâbaha oranlarının, XVIII. yüzyılın son çeyreğindeki % 15'e sabitlenmesi durumu, XIX. yüzyılda da devam etmiştir. Bu vakıflarının murâbaha oranları, muhasebe kayıtlarından XIX. yüzyılın II. yarısına değin izlenebilmektedir. Yüzyılın II. yarısından itibaren ise, Midilli para vakıflarının birçoğunun nakit sermayeden vazgeçerek, sermayelerini çoğunlukla zeytinlikler olmak üzere gayrimenkula çevirmeleri nedeniyle, doğal olarak çok fazla nükud ve murâbahaya da artık rastlanmaz. Fakat, bu tarihe kadar olan oranlara göz atıldığında, XIX. yüzyılda oranının büyük çoğunlukla % 15 olduğu görülür. Yüzyılın II. yarısından sonra, gittikçe azalan nükûd sahibi vakıfların oranlarına bakıldığında ise ağırlık yine % 15'dir.

Midilli para vakıflarında, tabloda da görüleceği üzere, bazı zamanlarda sermaye ile dağıtılan kredi arasında farklılıklar göze çarpmaktadır. Aradaki bu fark kayıtlarda “...*der-zimmet-i mütevellî*...” ifadesiyle açıklanmaktadır. Mütevellinin zimmetinde kalmış olan bu kısma da murâbaha uygulandığı, hesaplamalarda ortaya çıkmaktadır⁶²⁶. Ayrıca belgelerde de açıkça görülebilmektedir⁶²⁷. Osmanlı para vakıflarında, mütevellilerin zimmetlerinde kalan paraları daha yüksek faiz oranları ile

⁶²⁶ A. Nühket Adıyeke, a.g.b., s. 8.

⁶²⁷ MŞS, No: 51, s. 30, h.no: 52, H. 1165 (M. 1752).

üçüncü kişilere devrettikleri ve vakıf paralarından şahsi kazanç elde ettikleri konusunda bazı şüpheler bulunmaktadır⁶²⁸. Özellikle Murat Çizakça mütevellilerin, zimmetlerinde kalan parayı İstanbul'daki sarraflara yüksek faizle ödünç verdiklerinden bahisle, Osmanlı ekonomisinde bir ikincil sermâye piyasası oluşturduklarını belirtmektedir. Çizakça'ya göre sarraflar bu paraları, önemli bir konuma sahip oldukları iltizâm sisteminde haklar elde etmek için kullanmaktaydılar⁶²⁹. Fakat Midilli para vakıflarında, böyle bir duruma rastladığımızı söyleyemeyiz. Belgelerde, mütevellilerin zimmetlerinde kalan parayı, normal murâbaha oranları dışında, fahiş oranlarla kullandırdıklarına ait bir bilgi bulunmamaktadır.

Para vakıflarında sıkça rastlanan başka bir durum ise bazı kredilerin “nâ-merbûh” olarak yani murâbaha işlemi uygulanmadan dağıtılmasıdır. Böyle durumlarda dağıtılan kredi miktarı belirtilirken, eğer verilen kredi murâbahasız verildiyse kayıta bu belirtilmiş ve murâbaha miktarı hesaplanırken bu durum göz önüne alınmıştır.⁶³⁰

Tablo 34. XIX. Yüzyılda Midilli Para Vakıflarının Murâbaha Oranları ve Bu Oranlara Göre Muamele Yapan Vakıf Sayısı

Yıl	Murâbaha Oranına Rastlanan Toplam Vakıf Sayısı	% 11	% 12	% 13	% 14	% 15	% 16	% 17	% 17,5	% 18,5	% 20	% 23
1839-40	35	-	-	-	-	33	1	1	-	-	-	-
1840-45	29	-	-	1	1	27	-	-	-	-	-	-
1846-47	49	1	-	-	-	47	-	1	-	-	-	-
1848-50	29	-	-	-	-	28	-	-	1	-	-	-
1850-52	11	-	-	1	-	8	-	1	-	1	-	-
1854-60	33	2	-	-	-	28	-	-	-	-	1	2
1862-64	32	-	2	-	1	26	1	1	-	-	1	-
Toplam	218	3	2	2	2	197	2	4	1	1	2	2

Kaynak: Ev.d..., G.no: 10930, 11245, 12997, 13363, 14108, 15516, 17869.

⁶²⁸ Çiftçi, *a.g.e.*, s.188.

⁶²⁹ Çizakça, *a.g.e.*, s. 117.

⁶³⁰ MŞS, No: 45, s. 17, h.no: 22, H. 1 Muharrem 1188 (M. 14 Mart 1774).

Murâbaha oranlarına kayıtlarda rastlayabildiğimiz vakıflarda ağırlıklı oran, görüldüğü üzere % 15'dir. 1839-1840 yılındaki para vakıflarından murâbaha oranına rastlanabilen vakıfların % 94'ü, 1840-1845 yıllarında % 93'ü, 1846-1847'de % 96'sı, 1848-1850'de yine % 96'sı, 1850-1852'de % 72'si, 1854-1860'da % 85'i ve 1862-1863-1864 yıllarında ise % 81'i, oran olarak % 15'i kullanmışlardır. Bu oran, Kanunî zamanında, Ebussuud Efendi'nin başvurusu üzerine belirlenen yıllık ribh (kazanç) oranıdır. Bu orana, 1680 yılına kadar tüm padişahlarca izin verildiği bilinmektedir⁶³¹. Murabaha oranlarına rastlayabildiğimiz 218 vakıftan 197 adedi, yani toplamda yaklaşık % 90 oranında vakıf, % 15'lik murâbahayı benimsemiş görünmektedir.

Bu orandan başka, % 11 ile % 23 arasında murâbaha oranlarına da rastlanmaktadır ki bu durumun bir benzeri XVIII. yüzyıl içinde geçerliydi. Fakat ilginç bir nokta, iki adet % 23'lük murâbaha oranına rastlanmasıdır. Osmanlı pratiğinde, her ne kadar resmî oran en çok % 15 olarak zikredilse de bu oranın çoğu zaman aşıldığı sıkça rastlanan bir durumdur. Yıllık % 20'yi geçmeyen faiz, Arapça'da menfa, faide, nema, faiz, ribh, Urduca ve Farsça'da sud, Türkçe'de gelir, kazanç sözcükleri ile ifade edilir⁶³² ve Osmanlı para vakıflarında çoğunlukla makul görülebilmektedir. Hatta bu orana kadar, muhasebe kayıtlarına işlenmesine de sıklıkla rastlanmaktadır. Fakat Midilli'ye ait para vakfi kayıtlarında karşımıza çıkan bu % 23'lük oranın, fahiş olduğu söylenebilir.

Midilli vakıfları, dolayısıyla da Midilli para vakıfları, müstegallât cinsi vakıflar gurubuna girmektedir. Bu tip vakıflar, herhangi bir şekilde elde edilen gelirden yararlanmak üzere kurulmuş vakıflardır. Örneğin bir camiye nukud vakfedilmesi, bu tip vakfa güzel bir örnek olabilir. Bu durumda nukuddan gelen kazanç, o caminin tamirine

⁶³¹ Akgündüz, *a.g.e.*, s. 162.

⁶³² Çağatay, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Riba-Faiz...", *a.g.e.*, s. 64.

veya mühimmatına vakf edilmiş olmaktadır. Müstegalle adı verilen bu durumun çoğulu da müstegallâttır⁶³³. Vakıf muhasebe defterleri ve diğer kayıtlarda, Midilli vakıflarının da böyle vakıflar olduğu anlaşılmaktadır. Midilli para vakıfları, bu yüzden bu tip vakıflar arasında gösterilebilir.

Vakıf paralarının işletilmesinde en çok uygulanan yöntemler, muâmele-i şer'îye ve istiğlâldir. Muamele-i şer'îye yönteminde, nakit borçla birlikte, ortaya çıkan yıllık ribh oranı, borçluya veresiye satılan bir mal bedeli gibi gösterilmekteydi. Borçlu geri ödemesini yaparken, aldığı paranın yanında, bununla birlikte almış görüldüğü malın bedelini de vermekte ve böylece hem ana parayı hem de faizi ödemiş olmaktadır.⁶³⁴

İstiğlâl yöntemindeyse, kredi alacak kişi kendine ait gayrimenkulu kredi alacağı vakfa, kendisine tekrar kiralaması şartıyla satmaktaydı. Bu arada satmış görüldüğü gayrimenkulunu da kira ödeyerek kullanmaya devam edebilmekteydi. Ödenen bu kira alınan kredinin faizini karşılamakta, belirlenen süre sona erdiğinde ise kişi vakfa sattığı gayrimenkulunu geri almaktaydı. Bazı durumlarda ise kişi, vakfa gayrimenkulunu satmadan, ipotek olarak göstermekteydi⁶³⁵. Midilli vakıflarında, bu ipotek yönteminin çok kullanıldığı görülmektedir. Bunun nedeni, hemen hemen herkese ait ipotek gösterecek bir gayrimenkul, özellikle de zeytinliğin bulunmasıdır.

Midilli para vakıflarında, paranın işletilmesi için uygulanan sistem, açıkladığımız üzere “istiğlâl” yöntemi idi ve bu yöntem daha çok, ipotek sistemi ile kullanılmaktaydı. Vakıf muhasebe kayıtlarında yer alan “...’dan müşterâ” ifadesi, büyük ihtimalle vakfa ipotek edilmiş mal karşılığı ödenen kira idi ve bu da istiğlâl yöntemini

⁶³³ Keleş, a.g.m., s. 190.

⁶³⁴ Çiftçi, a.g.e., s. 170.

⁶³⁵ Özcan, a.g.e., s. 72; Çiftçi, a.g.e., s. 170.

işaret etmekteydi⁶³⁶. Bununla ilgili olarak hem Midilli Şer’iye Sicilleri ve hem de vakıf defterlerinde kayıtlara rastlanmaktadır. Midilli Şer’iye Sicili’ndeki bir kayıta, kadı huzurunda yapılan sözleşmede aşağıdaki ifadeler kullanılarak, işlemin bu yönde olduğu gösterilmektedir:

“...Karanfoli zevcesi Yorgo nâm nasraniyye meclis-i şer’de Hüdâverdi Cami-i Şerifinin nukud-ı mevkufesi mütevellisi muhtesib Hasan Çelebi mahzarında ikrâr ederiz ki vakf-ı mezbûr malından olmak üzere mütevellî Hasan Çelebi yedinden üçyüz yetmişiki guruş asl-ı mâl aldım ki nısfî yüzseksenaltı guruş eder mebyî’-i mezkûr mukâbelsinde Kalimari nâm mevzi’de vâki’ zeytinliğim ve içinde olan kulesinde ‘alâ-tarîki’l-istiglâl bey’ edib sene tamamına değin yetmişdört guruş icâre ile kabul eyledim...”⁶³⁷

Midilli kazasına bağlı Pereme İskelesi’ndeki Çeşme Vakfı’na ait muhasebe kaydında da vakıf işletim sisteminin istiglal yöntemini olduğunu düşündürtecek bazı örneklere rastlamak mümkündür. Vakfın 1840 ile 1843 tarihlerine arasındaki muhasebesinde, vakfa ait gelir kalemleri sayılırken, tam 9 adet zeytinlikten elde edilen böyle bir gelirden bahsedilmektedir. Gelir kalemleri içinde sayılan bu zeytinliklerin açıklamasında, kimlerden satın alınmış görüldüğü ve elde edilen zeytinyağı miktarı ile bunlardan gelen kazanç belirtilmektedir. Zeytinliklerin “Andon Bıçakçı’dan müşterâ” veya “Midilli Nâzırı’ndan müşterâ” gibi ifadelerle yazılması, bunların istiglâl yöntemi ile kullanılan yerler olduğunu veya bu yöntem sonrası vakfa katıldığını akla getirmektedir⁶³⁸. Yine Midilli Şer’iye Sicilleri’nde rastlanan ve işletim sisteminin istiglâl olduğunu anlatan başka bir belge de, Midilli varoşunda bulunan Bânizâde Hasan Bey Camisi Vakfına aittir. Belgede, 1735-1736 yıllarında vakıftan kredi kullananların, kredi alımında neleri rehin bıraktıkları ve nereleri ipotek gösterdikleri açıkça belirtilmektedir.

⁶³⁶ A. Nükhet Adıyeke, a.g.b., s. 6.

⁶³⁷ MŞS, No: 61, s. 131, h.no:201, H. 4 Muharrem 1149 (M. 15 Mayıs 1736).

⁶³⁸ BOA, Ev.d..., G.no: 11191, H. 1 Muharrem 1256-29 Zilhicce 1258 (M. 5 Mart 1840-31 Ocak 1843).

Tablo 35. Bânizâde Hasan Bey Camisi ve Tekkesi Para Vakfı Muhasebe Kaydına Göre Kredi Alanların İsimleri ve Teminâtları

Der-zimmet-i Mariya binti Anasid sâkine-i Aya-mariya menzili istiğlâl asl-ı mâl Guruş 16	Der-zimmet-i Maşini binti Rikne sâkine-i Aya-mariya bağı istiğlâl asl-ı mâl Guruş 10	Der-zimmet-i Lazkarine binti Yorgi sâkine-i şehir menzili istiğlâl asl-ı mâl Guruş 20	Der-zimmet-i Kalaycı Kara
Der-zimmet-i Hıdırzâde kurâ-i mezbûre sâkine-i Tekfurbahçe bağı istiğlâl asl-ı mâl Guruş 5	Der-zimmet-i Solak Mustafa sâkin-i İpyoz icmâl kiraz bahçesi istiğlâl asl-ı mâl Guruş 1	Der-zimmet-i Kasab 'İvaz sâkin-i şehir bağı istiğlâl asl-ı mâl Guruş 18	Der-zimmet-i sâkin-i Aya Marine bağı ve menzili istiğlâl asl-ı mâl Guruş 20
Der-zimmet-i --- Mustafa Beşe sâkin-i Bigi istiğlâl Asl-ı mâl Guruş 25	Der-zimmet-i Emine Hâtûn'un zevcesi Hüseyin Beşe sâkine-i Tekfurbahçe Bağı ve menzili istiğlâl Asl-ı mâl Guruş 5	Der-zimmet-i Kolcu Mehmed sâkin-i şehir menzili istiğlâl Asl-ı mâl 10	Der-zimmet-i Kavada ve zevcesi Sâkine-i Aya-mariya zeytinliği istiğlâl Asl-ı mâl Guruş 60
Der-zimmet-i Hanım ağa sâkin-i şehir bağı istiğlâl asl-ı mâl Guruş 34	Der-zimmet-i Berber Halil Ağa sâkin-i şehir asl-ı mâl Guruş 20	Der-zimmet-i Mari binti Andreyra sâkin-i şehir asl-ı mâl Guruş 5	Der-zimmet-i Kalude zevce-i Dimitri sâkin-i şehir ...
Der-zimmet-i Hüseyin Re'is ağzı açık sâkin-i şehir asl-ı mâl Guruş 35	Der-zimmet-i Katana binti Yanaki sâkin-i şehir menzili istiğlâl asl-ı mâl Guruş 7	Der-zimmet-i Ahmed Çelebi 'Alemdâr-ı gönüllüyân-ı yemin sâkin-i şehir bağı istiğlâl asl-ı mâl Guruş 10	Der-zimmet-i Katakozti binti ... Bağı istiğlâl ...
Der-zimmet-i Yasef oğlu 'Acem Zevcesi kefil-i bi'l-mâl	Der-zimmet-i Harmaku sâkine-i mahalle-i cedîd menzili istiğlâl asl-ı mâl Guruş 4	Der-zimmet-i Bekir oğlu Ahmed Çelebi sâkin-i Balçıkhisar asl-ı mâl Guruş 10	Der-zimmet-i Palagu zevce sâkine-i menzili istiğlâl asl-ı mâl Guruş 14
Der-zimmet-i Avlutine binti Andi sâkine-i şehir menzili istiğlâl asl-ı mâl Guruş 15	Der-zimmet-i ---- sâkin-i Balçıkhisar bağı istiğlâl asl-ı mâl Guruş 24	Der-zimmet-i Kadri oğlu İbrahim sâkin-i Komi-i şehir zeytinliği istiğlâl asl-ı mâl Guruş 20	Der-zimmet-i der-zimmet-i nalband İbrahim sâkin-i Sarlıçe zeytinliği istiğlâl asl-ı mâl Guruş 35

Der-zimmet-i Mustafa Çavuş sâkin-i şehir menzili istiğlâl asl-ı mâl Guruş 25	Der-zimmet-i ... Monla Ali sâkin-i şehir dükkânı istiğlâl asl-ı mâl Guruş 20	Der-zimmet-i çıkmamış nasrânî sâkin-i şehir menzili istiğlâl asl-ı mâl Guruş 6	Dert-zimmet-i Hacı Derviş oğlu Mustafa sâkin-i şehir zeytinliği istiğlâl asl-ı mâl Guruş 30
Der-zimmet-i el-Hâc İbrahim sâkin-i Sarlıçe zeytinliği istiğlâl asl-ı mâl Guruş 35	Der-zimmet-i Mehmet Beşe sâkin-i Ayamariya bağı değirmeni istiğlâl asl-ı mâl Guruş 10	Der-zimmet-i el-Hâc Ahmed sâkin-i şehir zeytinliği istiğlâl asl-ı mâl Guruş 15	Der-zimmet-i Seyyid Mustafa Sertopî (sâkin-i) Burç asl-ı mâl Guruş 13
Der-zimmet-i Midillili Mehmed sâkin-i karye-i Bigi nısıf yağ değirmeni istiğlâl asl-ı mâl Guruş 25	Der-zimmet-i Halka Kocaları birbirlerine kefil-i bi'l- mâl asl-ı mâl Guruş 50	Der-zimmet-i Suyolcu sâkin-i Halika ... menzili istiğlâl asl-ı mâl Guruş 20	Der-zimmet-i Hüseyin Efendi-i imâm be- karye-i Komi Yera ovasında zeytinliği istiğlâl asl-ı mâl Guruş 20
Dert-zimmet-i Ali Çelebi sâkin-i Sarlıçe Sarlıçe'de zeytinliği istiğlâl asl-ı mâl Guruş 10	Der-zimmet-i Hava Hâtûn sâkine-i şehir menzili istiğlâl asl-ı mâl Guruş 7	Der-zimmet-i Sivaste oğlu Menulaki sâkin-i Tekfurbağı ... istiğlâl asl-ı mâl Guruş 18	Der-zimmet-i İskenderoğlu Hasan sâkin-i Komi Bigi tımârında zeytinliği istiğlâl asl-ı mâl Guruş 25
Der-zimmet-i Mustafa Çelebi sâkin-i Keleme Keleme kurbunda zeytinliği istiğlâl asl-ı mâl Guruş 30	Der-zimmet-i Hasan Beşe sâkin-i Tekfurbahçe zeytinliği istiğlâl asl-ı mâl Guruş 25	Der-zimmet-i Dizdar es-Seyyid Mustafa Ağa.... Ahmed Ağa kefil asl-ı mâl Guruş 100	Dert-zimmet-i ... Ahmed tâbi'-i ... asl-ı mâl bâ-temessük Guruş 8
Der-zimmet-i Öksüz Mehmed sâkin-i Sarlıçe menzili istiğlâl asl-ı mâl Guruş 10	Der-zimmet-i Ferhad sâkin-i şehir bâ-temessük asl-ı mâl Guruş 20	Der-zimmet-i Hüseyin Beşe sâkin-i şehir bâ-temessük asl-ı mâl Guruş 50	Der-zimmet-i ---- oğlu Hacı Mustafa Kapudan Oğlu kefil-i bi'l-mâl asl-ı mâl Guruş 35
Der-zimmet-i Hüseyin sâkin-i Sarlıçe bağı istiğlâl asl-ı mâl Guruş 15	Der-zimmet-i (çıkmamış) Hacı Mustafa sâkin-i Sarlıçe menzili istiğlâl asl-ı mâl Guruş 30	Der-zimmet-i Ali Bey sâkin-i Katartöz Katartöz'de zeytinliği istiğlâl Asl-ı mâl Guruş 25	Der-zimmet-i Hacıoğlu Mustafa sâkin-i Sarlıçe zeytinliği istiğlâl asl-ı mâl Guruş 40
Der-zimmet-i Akdusi zewcesi Aşçuğa sâkin-i Halika	Der-zimmet-i Hızıroğlu Mustafa sâkin-i Sarlıçe bağı	Der-zimmet-i Kara Mustafa sâkin-i Sarlıçe zeytinliği istiğlâl	Der-zimmet-i Hüseyin Efendi dizdâr-ı Burc Mushaf-ı şerif rehindir

zeytinliği ve bağı ve menzili istiğlâl asl-ı mâl Guruş 70	istiğlâl asl-ı mâl Guruş 5	asl-ı mâl Guruş 5	Asl-ı mâl Guruş 20
Der-zimmet-i Ahmed Çelebi ibni Hacı Hasan sâkin-i Sarlıçe Bânizâde Mahallesinde menzili istiğlâl asl-ı mâl Guruş 6	Der-zimmet-i Sofu Hüseyin sâkin-i Sarlıçe köy kurbunda bağı istiğlâl asl-ı mâl Guruş 10	Der-zimmet-i Marangozoğlu Menulac Sâkin-i Sarlıçe Bâlâtepe kurbunda zeytinliği istiğlâl asl-ı mâl Guruş 27	Der-zimmet-i Eyüboğlu Mehmed Beşe sâkin-i Sarlıçe zeytinliği istiğlâl Asl-ı mâl Guruş 10
Der-zimmet-i Dimitrafoli sâkin-i şehir Kancık--'da zeytinliği istiğlâl asl-ı mâl Guruş 15	Der-zimmet-i Uzun Süleyman sâkin-i Sarlıçe menzili istiğlâl asl-ı mâl Guruş 10	On sekiz guruş nâ-merbûh Der-zimmet-i Ali sâkin-i Sarlıçe bağı istiğlâl asl-ı mâl Guruş 28	Der-zimmet-i Kaldi veled-i Beşe sâkin-i Sarlıçe zeytinliği istiğlâl asl-ı mâl Guruş 28
Der-zimmet-i Kandiloğlu Penayut sâkin-i Sarlıçe Çokale'de zeytinliği istiğlâl Asl-ı mâl Guruş 22	Der-zimmet-i Kokoroz Hüseyin sâkin-i Sarlıçe ... istiğlâl asl-ı mâl Guruş 20	Der-zimmet-i Usta Ahmedoğlu Mustafa sâkin-i Sarlıçe Sarlıçe'de bağ ve bahçesi istiğlâl asl-ı mâl Guruş 3	Der-zimmet-i Abdullah Arab sâkin-i Sarlıçe menzili istiğlâl asl-ı mâl Guruş 10
Der-zimmet-i Topal Yorgi sâkin-i Sarlıçe hânesi istiğlâl asl-ı mâl Guruş 10	Der-zimmet-i Öksüz Mehmed sâkin-i Sarlıçe tarlası ve menzili istiğlâl asl-ı mâl Guruş 20	Der-zimmet-i Mumcu Ali Beşe sâkin-i Sarlıçe bağı ve bahçesi istiğlâl asl-ı mâl Guruş 25	Der-zimmet-i Palagu binti Mihâl sâkin-i Sarlıçe Sarlıçe'de menzili istiğlâl asl-ı mâl Guruş 15
Der-zimmet-i Kara Musa binti ... sâkine-i Sarlıçe ... bağı istiğlâl asl-ı mâl Guruş 8	Der-zimmet-i Türkmen Mehmed sâkin-i Balçıkhisâr bâ-temessük asl-ı mâl Guruş 3	Der-zimmet-i Yorgaki veledi sâkin-i şehir Şiyoyane ovasında kulesi istiğlâl asl-ı mâl Guruş 25	Der-zimmet-i Kasab Ahmed sâkin-i Sarlıçe bahçesi istiğlâl asl-ı mâl Guruş 20
Der-zimmet-i Asule binti Kofar sâkin-i Bigi Köy kurbunda bahçesi istiğlâl asl-ı mâl Guruş 112	Der-zimmet-i Marangoz oğlu Menulac sâkin-i Sarlıçe zeytinliği istiğlâl asl-ı mâl Guruş 35	Der-zimmet-i Hacı oğlu Osman sâkin-i Bigi zeytinliği istiğlâl asl-ı mâl Guruş 40	Der-zimmet-i Tarki oğlu Nikola Sâkin-i Sarlıçe köy kurbunda bağı ve bahçesi istiğlâl asl-ı mâl Guruş 25
Der-zimmet-i Andi zevce-i Köroğlu sâkin-i Sarlıçe zeytinliği istiğlâl	Der-zimmet-i İbrahim Beşe sâkin-i Kal'a ...	Der-zimmet-i Çiftçi Veli sâkin-i Sarlıçe Kara Mehmed oğlu kefil-i bi'l-mâl	Der-zimmet-i Taraki kızı Ümmühan sâkine-i Sarlıçe zeytinliği istiğlâl

asl-ı mâl Guruş 20	asl-ı mâl Guruş 50	asl-ı mâl Guruş 10	asl-ı mâl Guruş 6 Para 13
Der-zimmet-i Vasinle sâkine-i Sarlıçe menzili istiğlâl asl-ı mâl Guruş 6	Der-zimmet-i Hacı Mehmed sâkin-i Sarlıçe zeytinliği istiğlâl asl-ı mâl Guruş 7 Para 8	Der-zimmet-i Deli İvaz sâkin-i Sarlıçe ...	Der-zimmet-i Arnavudoğlu Hüseyin Beşe sâkin-i şehir zeytinliği istiğlâl asl-ı mâl Guruş 20
Der-zimmet-i Hâtûn Hamzaoğlu sâkine-i Sarlıçe menzili istiğlâl asl-ı mâl Guruş 5	Der-zimmet-i İvaz oğlu Hüseyin sâkin-i Sarlıçe bağı istiğlâl asl-ı mâl Guruş 10	Der-zimmet-i Amergula kızı sâkine-i Sarlıçe menzili istiğlâl asl-ı mâl Guruş 5	...

Kaynak: MŞS, No: 61, s. 138, h.no: 210.

Kayıttan anlaşılacağı üzere, yapılan işlemin istiğlâl işlemi olduğu açıktır. Genelde rehin bırakılan ve ipotek altına alınan yerler ev, zeytinlikler ve diğer tarım alanlarıdır. Diğer kayıtlar da incelendiğinde, rehin olarak bırakılan yerlerin Midilli ve köyleri için daha çok zeytinlikler ve tarla,bağ, bahçe, Molova ve köyleri için tarla, palamutluk, zeytinlik, Kalonya ve köyleri içinse tarla, bağ, bahçe olduğu göze çarpmaktadır⁶³⁹. Rehın olarak bırakılan yerlerden, o bölgelerin coğrafi ve ekonomik özelliklerini yansıttıkları anlaşılabilir. Gayrimenkul olarak en az rastlanan rehin aracı ise dükkan ve benzeri ticarethaneler olarak görülmektedir ki zaten bu da Midilli adasının ekonomik olarak bir ziraat alanı olmasının bir sonucudur. Bununla birlikte inci, kılıç, bıçak ve hatta mushâf-ı şerif gibi değerli malzemelerin de rehin olarak alıkonulduğu anlaşılmaktadır⁶⁴⁰. Yine rastlanan bir başka durum, verilen kredi karşılığında temessük alınmasıdır. Böyle işlemler “bâ-temessük” ifadesiyle belirtilmiştir.⁶⁴¹

⁶³⁹ BOA, Ev.d..., G.no: 32485, H. 29 Cemazeyilahir 1271 (M. 19 Mart 1855).

⁶⁴⁰ MŞS, No: 89, s. 62, h.no: 110, H. 25 Zilkade 1109 (M. 4 Haziran 1698).

⁶⁴¹ A. Nühket Adıyeke, a.g.b., s. 12.

III.4. Midilli Para Vakıflarından Kredi Alanların Analizi

Şer'îye sicilleri ve evkâf defterlerindeki muhasebe kayıtları, vakıflardan borç alan kişiler ve alınan borç miktarları hakkında bazen oldukça yeterli bilgiler verebilmektedir. Borç alan kişinin adı, toplumsal statüsü, mesleği, yaşadığı yer, kullandığı kredi gibi bilgiler bu kayıtlarda çoğunlukla yer almakta ve daha iyi analiz yapabilmemizi sağlamaktadır.

III.4.1. Vakıflardan Alınan Kredi Miktarları

Midilli para vakıflarının XVIII. yüzyıldaki para hareketleri ve kredi işlemleri, Midilli Şer'îye Sicilleri'nden takip edilebilmektedir. Bu konuda Ayşe Nükhet Adıyeke tarafından hazırlanan bildiri metni⁶⁴², döneme ait Midilli para vakıflarına epeyce ışık tutmaktadır. 1696 ile 1776 yılları arasındaki döneme ait dört adet şer'îye siciline göre, en yüksek kredi miktarlarının 1290, 1300 ve 1400 kuruş olduğu dikkat çekmektedir. Bunlardan ilk ikisi Midilli Kalesi içinde bulunan Hınta Vakfı'na⁶⁴³, diğeri ise yine Midilli kasabası sınırları içindeki Kalemçik Çeşmesi Vakfı'na⁶⁴⁴ aittir. Kalemçik Çeşmesi Vakfı'nın Midilli Şer'îye Sicilleri'nde rastlanan ilginç bir özelliği ise, vakfa ait muhasebenin, altı aylık periyotlarla görülmüş olmasıdır. Bu, Midilli Şer'îye Sicilleri'nde çok rastlanabilen bir durum değildir. Midilli para vakıflarından, bu dönemde verilen en düşük kredi miktarı ise 2 ile 5 kuruş arasında değişmektedir.

XVIII. yüzyıl boyunca para vakıflarından sağlanan ortalama kredi miktarlarına bakıldığında, 1735 yılı kredi ortalamasının, Hınta Vakfı ve Kalemçik Çeşmesi Vakfı hariç,

⁶⁴² A. Nükhet Adıyeke, a.g.b.

⁶⁴³ MŞS, No: 61, s. 26, H.no: 45, H. 1 Muharrem 1148 (M. 24 Mayıs 1735); MŞS, No: 61, s. 141, h.no: 211, H. 1 Muharrem 1149 (M. 12 Mayıs 1736).

⁶⁴⁴ MŞS, No: 45, s. 93, h.no: 110, H. 1 Muharrem 1189 (M. 4 Mart 1775); MŞS, No: 45, s. 101, h.no: 121, H. 1 Muharrem 1189 (M. 4 Mart 1775).

20-30 kuruş, 1751 yılı ortalamasının 35-40 kuruş aralığında seyrettiği görülmektedir. Ortalama verilen kredi miktarı, yüzyılın sonunda, 1797 yılında ise 85-100 kuruş aralığına yükselmiştir.⁶⁴⁵

XVIII. yüzyılda, dağıttığı krediden en fazla sayıda kişinin yararlandığı vakıf Midilli'deki Bânizâde Hasan Bey Camisi Zâviye ve İcrâ-i Yâsin Vakfıdır. Kayıtlarda, bu vakıftan H. 1148 (M. 1735-1736) senesinde tam 90 kişinin kredi kullandığı anlaşılmaktadır⁶⁴⁶. Bu durumun sicillerde okunabilen ve sağlam olan sayfalardan elde ettiğimiz bilgiler olduğu ve içinde eksiklikler bulunabileceği unutulmamalıdır.

Sicillerde, Midilli'deki bazı para vakıflarının, sadece tek kişiye kredi kullandırdıklarına da rastlayabiliriz. Örneğin Midilli kazâsına bağlı Lutra köyündeki Çeşme Vakfı'nın H.1189 (M. 1775) yılındaki muhasebesinde, vakfa ait 74 kuruş 30 paralık krediden sadece Veli Mehmed Beşe kerimesi Fatma Kadın adlı birisinin yararlandığını ve bütün krediyi bu kişinin kullandığını görmekteyiz.⁶⁴⁷

Anlaşılabacağı üzere, XVIII. yüzyılda Midilli para vakıflarının oldukça aktif olduğu ve rağbet gördüğü söylenebilir. Bu durum XIX. yüzyıla gelindiğinde de aynı şekilde devam etmiş, hatta artmış görünmektedir.

⁶⁴⁵ A. Nühket Adıyeke, a.g.b., s. 11.

⁶⁴⁶ MŞS, No: 61, s. 138, h.no: 210, H. 1 Muharrem 1149 (M. 12 Mayıs 1736).

⁶⁴⁷ MŞS, No: 45, s. 101, h.no: 120, H. 1 Muharrem 1189 (M. 4 Mart 1775).

Tablo 36. XIX. Yüzyılda Midilli Para Vakıflarından Kullanılan Krediler

Yıl ve Vakıf Adı	Kredi Kullanan Kişi Sayısı	Vakıftan Verilen Toplam Kredi Miktarı (Kuruş:Para)	En Yüksek Borç Miktarı (Kuruş:Para)	En Düşük Borç Miktarı (Kuruş:Para)	Ortalama Borç Miktarı (Kuruş:Para)
1837-1839 Tamir-i Hamam Vakfı Kıyapı/Molova	8	2216,5	1.046	64,5	277
1837-1839 Cami-i Şerif Vakfı Çetne/Molova	2	391	331	60	195,5
1837-1839 Çeşme Vakfı Polihnit/Kalonya	5	836	328	6	167,5
1837-1839 Tamir-i Çeşme Vakfı Kıyapı/Molova	108	44.785	4.140	15	414,5
1840-1843 Çeşme Vakfı Perame İskelesi/Midilli	74	26.535	3000	46	358,5
1850 Peraşle Karyesi Nukud-ı Mevkufeleri-Kalonya	149	283.607	91.749	65:20	1.903
1850 Eryena Karyesi Nukud-ı Mevkufeleri/Kalonya	57	61.502	22.413	60:20	1.078
1850 Dafye Karyesi Nukud-ı Mevkufeleri/Kalonya	42	256.116	46.911:20	115	6.098
1850 Ağrıpa-Polihnit- Ayorişe Karyeleri Nukud-ı Mevkufeleri/Kalonya	23	66.126	32.334	32	2.875
1850 Samuriye Karyesi Nukud-ı Mevkufeleri/Kalonya	12	9.059	1.422:20	122	755
1850 Cumalı Karyesi Nukud-ı Mevkufeleri/Kalonya	9	6.962	1.814:12	82:10	773,5
1850 Lizgor Karyesi Nukud-ı Mevkufeleri/Kalonya	6	2.370	1.022:20	66	395
1850-1851 Muhiddin Mescid-i Şerifi Vakfı /Molova	10	8.504:20	3.849:20	39:20	850,5
1850-1851 Fatih Cami-i Şerifi Vakfı/Molova	12	26.902:30	6.020:30	230	2.242
1850-1851 Vafyo-Erinya-Halika Karyeleri Nukud-ı Mevkufeleri/Molova	42	12.509	2.456:26	32:30	298

1850-1851 Barszâde Cami-i Şerifi Vakfı/Molova	10	4.506:20	1.000	161	451
1850-1851 Petra-Petracık-Likade Karyeleri Nukud-ı Mevkufeleri/Molova	33	11.169	1.293	68:30	338,5
1850-1851 İskamiye Karyesi Nukud-ı Mevkûfeleri/Molova	22	35.749	15.444:20	100	1.625
1850-1851 Kapyra Karyesi Nukud-ı Mevkufeleri/Molova	38	27.430	5.457:10	123	722
1850-1851 Ağra Karyesi Nukud-ı Mevkufeleri/Molova	5	87.163	78.480	304	17.432
1850-1851 Sığır Karyesi Nukud-ı Mevkufeleri/Molova	20	19.912	3.726	76	995
1850-1851 Mesetobi Karyesi Nukud-ı Mevkufeleri/Molova	26	22.480	2.494:20	152:20	864,5
1850-1851 Herse Karyesi Nukud-ı Mevkufeleri/Molova	33	39.047	3.969	52:20	1.183
1850-1851 Balye Karyesi Nukud-ı Mevkufeleri/Molova	17	8.356:20	4.654	38	492
1850-1851 Hindre Karyesi Nukud-ı Mevkufeleri/Molova	13	16.466	4.232	327	1.267
1850-1851 Anamotya* Karyesi Nukud-ı Mevkufeleri/ Molova	32	22.477	4.062:20	43	702
1850-1851 Kastaro Karyesi Nukud-ı Mevkufeleri/ Molova	23	12.925	3.467:20	80:20	562
1850-1851 Kalapado Karyesi Nukud-ı Mevkufeleri/Molova	11	4.258	1.266	115	387
1850-1851 İslemetobi Karyesi Nukud-ı Mevkufeleri/Molova	21	7.939	2.197	57	378
1850-1851 Cami-i Kebir Vakfı Çömlek/Molova	31	23.277:30	3255	66	751
1850-1851 Cami-i Sagir Vakfı Çömlek/Molova	7	6.304	1.875:20	53	900,5
1850-1851 Çömlek Karyesi	10	5.227	963	279:20	522,5

Mislehâları Çömlek/Molova					
1850-1851 Ezike Su Yolları ve Hamam-ı Kebir Vakfı Çömlek/Molova	41	49.675	15.901	87	1.211,5
1850-1851 Çömlek Karyesi Tarikleri Çömlek/Molova	50	29.238	3.812	86	585
1850-1851 Falya Karyesi Nukud-ı Mevkufeleri/Molova	100	182.000	14.142	114	1.820
1850-1851 Eftaronde Karyesi Nukud-ı Mevkufeleri/Molova	231	429.345	116.117:20	107	1.858

*Karye, bu tarihte Molova Kazası'na bağlı görünmektedir.

Kaynak: BOA, Ev.d..., G.no: 10374, 11191, 14104, 14010.

XIX. yüzyıla ait zimemât kayıtlarında Midilli para vakıflarının ne kadar işlek olduğu anlaşılmaktadır. Yüzyılın ilk yarısında, vakıflar tarafından dağıtılan borçlar incelendiğinde, ortalama olarak verilen kredi miktarının bütün vakıflarda birbirine yakın olduğu görülebilir. Fakat burada önemli olan, verilen kredi miktarıyla, bu kredinin dağıtıldığı kişi sayısıdır⁶⁴⁸. Örneğin, Molova kazasına bağlı Kapyra köyünde bulunan Tamir-i Hamam Vakfı bu dönemde ortalama 277 kuruşluk bir kredi kullandırmış görünmektedir. Fakat kredi kullanan kişi sayısı 8, dağıtılan toplam kredi miktarı ise 2216,5 kuruştur. Oysa, yine aynı köydeki Tamir-i Çeşme Vakfı tam 108 kişiye, 44.785 kuruşluk kredi dağıtmıştır. Bu vakfın ortalaması, diğer vakfa yakın şekilde 414,5 kuruş olarak karşımıza çıkmaktadır⁶⁴⁹. Bu durumda, vakıf sermayesi ne kadar güçlü ise, kredi verilen kişi sayısının arttığı söylenebilir. 1837-1839 yılına ait bu kayıtlarda, kimin ne kadar kredi

⁶⁴⁸ Belgelerdeki kredi dağıtılan kişi sayısından bahsedilirken, bazı karyelere ait kayıtlarda “Eftaronde Reâyaları”, “Kastaro Reâyaları” veya “Eftaronde Kocabaşları”, “Peraşle Kocabaşları” gibi, kişi sayısı olarak muğlak zimemât kayıtlarına rastlanabilmektedir. Kayıtlardan, bunların kaç kişi olduğunu anlayabilme imkanı bulunmadığı için, bunlar en az iki kişi olarak düşünülmüş ve iki kişi olarak sayılmışlardır. Kezâ bazı belgelerde görülen örneğin “ Ömer Ağa Oğulları Abdullah ve Mehmed” olarak geçen kayıtlar da, iki kişi olarak sayılmıştır.

⁶⁴⁹ BOA, Ev.d..., G.no: 10374, H. 5 Zilhicce 1252-15 Zilhicce 1254 (M. 13 Mart 1837-1 Mart 1839).

kullandığı da anlaşılabilir. En çok ve en az kredi alan kişilerin aldıkları miktarlar incelendiğinde, vakıflar arasında önemli farklar ortaya çıkmaktadır. Ama verilen en yüksek miktarlarla, vakıf sermayesi ve borç verilen kişi sayısı arasında bir ilişki olduğu görülebilir.

1840-1843 arasındaki başka bir zimemât kaydı belgesi incelendiğinde, dağıtılan toplam kredi ve verilen ortalama, en yüksek ve en düşük borç miktarları arasında, bir önceki kayıtle benzerlik dikkat çekmektedir⁶⁵⁰. Bu iki dönemde birbirine yakın tarihler olduğu dikkate alındığında, yüzyılın ilk yarısı için benzer durumların oluştuğu söylenebilir.

Osmanlı İmparatorluğu özellikle II. Mahmud döneminde, yani XIX. yüzyılın I. yarısında, çok önemli fiyat hareketleri yaşamıştır. 1788 yılında 1 sterlin 11 kuruş ederken, 1844'de 1 sterlin tam 110 kuruş etmekteydi. Yani Osmanlı kuruşu, bu 60 yıllık sürede nerdeyse % 90 değer kaybetmiş durumdaydı. Aynı şekilde gıda fiyatları da bu süre içerisinde 10 kat artış göstermişti⁶⁵¹. Bu nedenle, anılan bu dönem içinde sermayesi nakit olan vakıfların, bu durumdan en çok etkilenen kurumların başında geldiğini söylemek yanlış olmaz.

Bu dönemdeki kuruşun değer kaybı, nukud vakıflarının rakamsal açıdan yukarı doğru olan hareketlenmesinden rahatça anlaşılabilir. XIX. yüzyılın II. yarısından itibaren para vakıflarının sermayeleri, bu vakıflardan dağıtılan miktar, alınan en yüksek ve en düşük meblağlar ile ortalama borç tutarı incelendiğinde, kuruş cinsinden büyük değerler ortaya çıkmaktadır. Fakat bu büyük rakamlar, aslında göreceli bir büyüklüğü temsil etmekteydi. 1 sterlinin, XVIII. Yüzyılın sonlarında 11 kuruş iken 1844 yılında 110 kuruşa yükselmesi, Osmanlı kuruşunun değer kaybının bir göstergesiydi. Bu durumda yüzyıl

⁶⁵⁰ BOA, Ev.d..., G.no: 11191, H. 1 Muharrem 1256-29 Zilhicce 1258 (M. 5 Mart 1840-31 Ocak 1843).

⁶⁵¹ Pamuk, *Osmanlı Ekonomisi ve...*, s. 124.

başındaki 10 kuruşluk bir miktar, yüzyılın ortasına gelindiğinde 100 kuruşa eşit hale gelmişti. Yani, parasal olarak rakamın yükselmesi, değer olarak bir yükselişi temsil etmemekteydi ve tam aksine kuruş önemli miktarda değer kaybetmiş durumdaydı.

Bu durumun, Midilli para vakıflarına olan etkisi, kayıtlardan çok net bir biçimde anlaşılabilir. 1850 tarihli Kalonya kazasına ait zimemat kayıtlarına bakıldığında, para vakıflarındaki önemli rakamsal yükseliş net olarak görülebilir. Bu dönemde Midilli para vakıflarından verilen tutarların, kuruş cinsinden önemli miktarlara ulaştığı ortadadır. Aynı şekilde alınan kredi miktarları ile ortalama borç miktarları da ciddi rakamlara ulaşmış görünmektedir. Örneğin Peraşle karyesi nukud-ı mevkufelerinin, 1850 yılına ait zimemat kayıtları incelendiğinde, vakıftan dağıtılan borç miktarının 283.607 kuruş gibi büyük bir tutara ulaştığı anlaşılmaktadır. XVIII. yüzyıldaki para vakıflarının sermayelerine göre epey yüksek bir değer olan bu rakam, bu yıllardaki para vakıflarından dağıtılan borç miktarlarına göre de hayli fazla olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat kuruşun değer kaybı ve sterline göre olan kuruş dikkate alındığında, aslında bu rakamın çok anormal bir tutar olmadığı söylenebilir. Doğal olarak rakamın bu denli yüksek olması, vakıftan borç alan kişi sayısının da yüksek olmasına neden olmuş ve vakıf bu parayı tam 149 kişiye dağıtmıştır. Vakfa olan en yüksek borç miktarı 91.749 kuruştur ki, bu da vakfa ait toplam borcun yaklaşık % 32'sine denk gelmekteydi. Vakıftan dağıtılan ortalama borç tutarı ise 1.903 kuruş olmuştur. Yine aynı döneme ait yüksek miktarda borç dağıtan para vakıflarından bir diğeri, Kalonya'ya bağlı "Dafye Karyesi Nukud-ı Mevkufeleri" yani Dafye köyündeki para vakıflarıdır. Kayıtlara bakıldığında, bu köydeki para vakıflarının, 1850 yılında 42 adet borçludan toplam alacağı, 256.116 kuruş olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu köydeki para vakıflarına olan en yüksek borç 46.911 kuruş 20 paradır. Dafye köyü para vakıflarına olan ortalama borç miktarı ise 6.098 kuruşa ulaşmaktadır.

Yine aynı kazaya bağlı olan Agripa-Polihnit-Ayorişe Köyleri Nukud-ı Mevkufeleri ise toplam 66.126 kuruş alacaklı olarak görünmekte ve bu alacak 23 kişi üzerinde toplanmaktaydı. Bu vakıflardan en çok kredi kullanıp, borçlanmış kişi ise 32.334 kuruşluk bir borç yükünün altında görünmekteydi. Bu vakıflara olan ortalama borç ise 2.875 kuruştur.⁶⁵²

XIX. yüzyıla ait bu zimemât kayıtlarının önemli bir özelliği, köye ait tüm para vakıflarındaki para hareketinin, köye ait zimemat kaydı olarak köy adı ile verilmesidir. Zimemat kayıtlarında köydeki tüm para vakıflarının zimematı, vakıf adı ile değil, köy adı ile kayıtlarda yer almaktadır. Yani, köye ait tüm para vakıflarının borçları bir isim altında, köyün adı ile kayıtlara geçirilmiş, vakıf isimleri ayrı olarak anılmamıştır. Bunlar, köy nukud-ı mevkufeleriydi ve köy adına ortak para vakfı gibi çalışmaktaydılar. Yani bir köydeki çeşme, cami, medrese, hamam, su yolu v.s. gibi para vakıfları, sermayelerini birleştirerek paraları bu ortak sermaye üzerinden dağıtmaktaydı. Bu nukud vakıfları verilen krediyi, köye ait bütün para vakıflarının sermayelerinin bulunduğu ortak bir hesaptan yani bir havuzdan ihtiyaç sahiplerine aktarmaktaydı. Bu vakıflara ait muhasebe görülürken gelir yani irâd kısmında, bütün vakıfların asl-ı mâl-ı emlak'leri yani para harici sermayeleri ayrı ayrı yazılmakta, asl-ı mâl-ı nukud ve bundan gelen murâbaha ise ortak olarak alınmaktaydı⁶⁵³. Bu durum bazı zamanlarda, açık veren para vakfının açığının, aynı yerde bulunan bir diğer para vakfindan karşılanması konusunda da vakıflara yardımcı olabilmekteydi.

Örneğin, 1850 yılına ait kayıtlarda, Kalonya kazasına ait Peraşle köyündeki tüm para vakıflarının zimemât kayıtları, belgede, “Peraşle Karyesi Nukud-ı Mevkufeleri”

⁶⁵² BOA, Ev.d..., G.no: 14104, H. 3 Şevval 1266-5 Zilkade 1266 (M. 12 Ağustos 1850-12 Eylül 1850).

⁶⁵³ Bu duruma örnek olarak bkz: BOA, Ev.d..., G.no: 17866, H. 5 Şaban 1282 (M. 24 Aralık 1865).

adıyla yer almaktadır. Dolayısıyla bu kayıtlarda borcun, Peraşle köyündeki hangi vakfa ait olduğunu anlamak mümkün olmamaktadır. Hatta bazı zamanlarda zimemat kaydının üç ayrı karye için beraber kullanıldığını ve bu karyelerin nukud-ı mevkufe zimematlarının ortak yazıldığını da görmek olasıdır. Bu durum, 1850 ve 1851 yılına ait hem Kalonya, hem de Molova köylerinin çoğu için aynıdır. Sadece kaza merkezlerindeki kayıtlar ile bazı köylerdeki para vakıflarına ait kayıtlar, vakıf adına göre tutulmuştur.⁶⁵⁴

Görüldüğü üzere yüzyılın ortalarına gelindiğinde, kuruşun değer kaybıyla birlikte, para vakıflarının parasal hareket miktarlarında da yükselişin arttığı söylenebilir. Vakıf sermayelerinin gücüyle doğru orantılı olarak, kişisel bazda borçlanma miktarları da yukarı doğru bir yöneliş göstermektedir. Yukarıda bahsettiğimiz 1850 yılı Kalonya kazası kayıtlarında olduğu gibi, 1850-1851 yıllarını kapsayan Molova kazası zimemât kayıtlarında da aynı eğilimi görmek mümkün olabilmektedir. Molova kazası içindeki bazı para vakıflarıyla, köylerindeki para vakıflarının zimematlarının bulunduğu bu kayıtlarda, vakıflardan dağıtılan para miktarlarında ve bu vakıflardan yararlanan kişi sayılarında hafifte olsa bir artış görülmektedir. Molova ile Kalonya kazalarının zimemât kayıtlarını birbirinden ayıran en önemli özellik, Molova vakıflarına olan borçlanmaların, Kalonya zimematları kadar uç rakamlara çok fazla ulaşmamasıdır. Molova zimemâtlarında en uç rakam, toplam 429.345 kuruşluk alacağı olan Eftaronde köyü para vakıflarına ait görünmektedir. Tam olarak 231 kişiden alacağı olduğu görülen bu vakfa ait en büyük alacak tutarı, 116.117 kuruş 20 paradır. Fakat borçlu sayısının fazla olması, vakfın ortalama alacak tutarını düşürmüştür ki ortalama alacak tutarı 1.858 kuruştur. Bu döneme ait zimematlarda ortalama borç tutarının normal seviyelerde olduğunu söylemek mümkündür. Sadece Ağra köyü para vakfının 5 kişi üzerinde görünen 87.163 kuruşluk

⁶⁵⁴ Bkz., *BOA*, Ev.d..., G.no: 14104; *BOA*, Ev.d..., G.no: 14010, H. 28 Rabiulahir 1266-9 Cemazeyilevvel 1267 (M. 13 Mart 1850-12 Mart 1851).

alacağı nedeniyle, bu köye ait para vakıflarında ortalama miktar bir hayli yüksek çıkmaktadır.⁶⁵⁵

III.4.2. Vakıflardan Kredi Alanların Kimlik Özellikleri

Adaya ait şer'iyeye sicilleri ve arşiv kayıtlarına göre, Midilli para vakıflarından kredi kullanan kişi sayısı, belgelerden anlaşılabilirdiği kadarıyla XVIII. yüzyılda 1.750, XIX. yüzyılda ise 2.456 kişidir. Midilli para vakıflarının, adada kullandığı kredilere ve bu kredileri kullananların dinsel, sosyal veya cinsel statülerine göz atıldığında, kredi kullanan kişilerin çok çeşitli yelpazelerde yer alan şahıslar olduğu, her statüde insanın para vakıflarının verdiği kredilerden yararlanabildiğini rahatlıkla gördüğümüz söylenebilir. Anlaşılan, Midilli para vakıflarının kredi kullandırmada kişilerin statü ve kimlikleri ile ilgili bir sınırlama koymadığı, herkesin bu vakıfların dağıttığı kredilerden kolayca yararlanabildiğidir. Dağıtılan kredi miktarları ve bunları kullananlar incelendiğinde, bu durum kolaylıkla anlaşılabilir.

Midilli para vakıflarından kredi kullanan şahısların analizlerine başlamadan önce, bu analizleri daha iyi anlayabilmek adına, belgelerde geçen bazı özel durumlardan söz etmek gerekmektedir. Bunlardan birincisi, vakıflardan kredi kullanan kişiler kısmında rastladığımız “kocabaşlar” ifadesidir. Kocabaşı, Rumeli'deki Hristiyan köylerinin ihtiyar heyeti başkanlarına verilen isimdir⁶⁵⁶. Diğer adıyla millet başı da denilen bu kişiler, devletin emirlerini halka iletme, halkın hükümetle olan ilişkisini düzenlemek ve konulan vergileri tahsil etmekle görevliydi. Bunlara Tanzimat'ın ilanından sonra muhtar unvanı verilmişse de Hristiyanlar, kocabaşı tabirini kullanmaya devam etmişlerdir⁶⁵⁷.

⁶⁵⁵ BOA, Ev.d..., G.no: 14010.

⁶⁵⁶ *Büyük Lûgat ve Ansiklopedi*, VII, “Kocabaşı”, Meydan Yayınevi, İstanbul, 1990.

⁶⁵⁷ Pakalın, *a.g.e.*, Cilt II, s. 285.

Kocabaşılar, XVII. yüzyıl sonlarından itibaren yükselişe geçen taşrada, müslüman toplum içerisinde ortaya çıkan ve ayân denilen güç odaklarının, gayrimüslimlerdeki arasındaki karşılığdır⁶⁵⁸. Bu kişiler görevlerine seçimle getirilmekteydiler ve her mahalleye bir kocabaşı seçilmekteydi. Kocabaşılar özellikle 1834'ten sonra, cizye toplanmasına yardımcılık görevini de yerine getirmişlerdi.⁶⁵⁹

Belgelerde ifadenin çoğul olarak kullanılması, bazı köylerde birden fazla kocabaşının görev yaptığına işaret etmektedir. Bu ifadenin geçtiği kayıtlarda kocabaşılar, ifadenin çoğul olması fakat sayı hakkında bir bilgi verilmemesi nedeniyle, iki kişi olarak hesaplanmıştır. Yine aynı şekilde, bazı kayıtlarda yer alan ve örneğin “Eftaronde Reayaları” şeklinde geçen ifadeler de sayı belirtilmemesi nedeniyle -daha fazla olduğu düşünülse bile- en az iki kişi olabileceği nedeniyle, ikişer kişi olarak hesaplanmıştır. Ayrıca, kocabaşı ve reaya ifadesinin geçtiği belgelerde bu kişiler, erkek ve gayrimüslim statüsünde değerlendirilmiştir.

Midilli para vakıflarından alınan kredilerde karşımıza çıkan ifadelerden birisi, köy üzerinde görünen borçlanmalardır. Molova kazası ve köyelerine ait evkaf defterinde rastladığımız “Likare Karyesi üzerinde” diye geçen borçlanma ifadesinin bize anlatmak istediği, büyük olasılıkla bir avâriz ödemesi olmalıdır. Avâriz vakıfları, Osmanlı'da mahalle ve köylerdeki halkın, bir araya gelerek meydana getirdiği en önemli sivil örgütlenmelerden birisidir. Bu vakıflar, avâriz adı verilen ve bir müddet sonra sürekli alınır hale gelen düzensiz vergilerin, mahalle veya köylere intikâl etmesi durumunda tamamını

⁶⁵⁸ Payzın, *a.g.t.*, s. 46.

⁶⁵⁹ Çadırcı, *a.g.e.*, s. 328.

veya ödenmesi gereken miktarı vakıf sermayesinin işletilmesi sonucu elde edilen gelirden karşılamaktaydılar.⁶⁶⁰

Yine vakıflardan kredi kullananlar arasında rastlanan, örneğin “Salih Reis Oğulları Mehmed ve Ali” gibi kayıtlar, ayrı ayrı kişiler olarak kredi alınmış gibi düşünülmüş ve iki kişi olarak hesaplanmıştır. Bu örnek, bazen üç kişiye kadar çıkabilmektedir. Ayrıca, bir kişinin bazen aynı dönem içerisinde birden fazla vakıftan veya birkaç köyden kredi aldığı da tespit edilen durumlardan birisidir. Böyle durumlarda her alınan kredi, ayrı bir işlem olarak hesaplanmıştır.

Midilli para vakıflarından kredi kullanan şahısların toplumsal statülerinden bahsederken açıklamamız gereken konulardan birisi de “Efendi” ifadesidir. Bu ifade her ne kadar bazı zamanlarda toplumsal alanda, tahsil görmüş, itibarlı kişi anlamında kullanıldıysa da⁶⁶¹, çoğunlukla bir lakap olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu ifadenin nerdeyse toplumda herkes için kullanılan bir saygı ifadesi olması ve bir toplumsal statüyü temsil edip etmediğinin anlaşılmasının imkansızlığı nedeniyle, vakıf kuranların toplumsal statülerinden bahsedilirken yer verilmesine rağmen, para vakıflarından kredi kullananların toplumsal statülerden bahsedilirken “Efendi” lakabı hesaplamalar içine alınmamıştır.

⁶⁶⁰ Çiftçi, “Osmanlı’da Mahalle Avârız...”, s. 51.

⁶⁶¹ Orhan F. Köprülü, a.g.m., s. 456.

III.4.2.1. Toplumsal Statülerine Göre

1696 ile 1798 yılları arasındaki kayıtların yer aldığı Midilli Şer'iyeye Sicilleri'ne göre, XVIII. yüzyıl boyunca Midilli para vakıflarında kredi kullanan 1.750 kişi içerisinde, toplumsal ve mesleki statülerini anlayabildiğimiz kişi sayısı ise 582'dir. Bu 582 kişi içerisinde 381 kişinin toplumsal statülerini anlamak mümkün olmaktadır.

Tablo 37. Midilli Şer'iyeye Sicillerine Göre XVIII. Yüzyılda Midilli Para Vakıflarından Kredi Kullanan Askerî ve İdari Görevliler

Askerî veya İdari Görevli	Görev Tanımı	Sayı
Beşe	Sadece Beşe Yazılı	153
	Beşe+Resmî Görevli	10
	Beşe+Meslek	39
	Toplam Beşe Sayısı	202
Diğer Askerî Görevliler	Sadece Askerî Görevli	98
	Askerî Görev+Meslek	1
	Diğer Askerî Görevli Toplamı	99
	Toplam Askerî Görevli	301
Askerî Olmayan Resmî Görevliler	İmam	49
	Hatip-Müezzin	15
	Diğer Görevliler	16
	Askerî Olmayan Görevli Toplamı	80
Genel Toplam		381

Kaynak: A. Nühket Adıyeke, a.g.b., s. 13.

Tabloda görüldüğü gibi, askerî ve idari görevlerde bulunup da kredi kullanan kişilerde ağırlık, beşe adı verilen yeniçerilerden meydana gelmekteydi. Beşe, yeniçerilerde kullanılan unvanlardan birisiydi ve beşe unvanlı yeniçeriler, aynı zamanda çeşitli meslek gruplarına da mensup olabilmekteydiler. Osmanlı Devleti'nde XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren görülmeye başlanan fiyat artışları ve ekonomik çözümler karşısında yeniçeri maaşlarındaki artışın yetersizliği dikkat çekmektedir. Bu durum karşısında önemli

ölçüde gelir kaybı yaşayan ve geçim sıkıntısına düşen yeniçerilerde ek işler yapma zorunluluğu doğurmuş ve yeniçerilerin ticarete atılmaları sonucunu ortaya çıkarmıştır.⁶⁶²

XVIII. yüzyılda, Midilli para vakıflarından kredi kullanan askerî ve idari görevli olarak tespit edilebilmiş toplam 381 kişi içerisinde, beşe unvanlı asker sayısı 202'ye kadar çıkmaktadır. Kredi kullanan toplam askerî görevli sayısının 301 olması, beşe unvanlı askerlerin, kredi kullanma konusundaki ağırlığını belirtmekte yeterlidir. Beşelerin, kredi kullanan askerî görevliler içindeki oranı % 67'ye, kredi kullanan tüm askerî ve idari görevliler içindeki oranı ise % 53'e ulaşmaktadır. Bu oran, Midilli para vakıflarından, XVIII. yüzyılda kredi kullandığı tespit edilen toplam 1750 kişi içerisinde ise % 11,5'tur. Bu yüzyılda, para vakıflarından kredi kullanan askerî ve idarî görevlilerin oranı, tüm kredi kullanan kişiler göz önüne alındığında, % 22'ye kadar ulaşmaktadır.⁶⁶³

XIX. yüzyıla ait kayıtların, yüzyılın birinci yarısına ait olanlarında, çok fazla toplumsal statüyü belli eden unvanlara rastlanmamaktadır. Özellikle 1837-1839 yıllarını kapsayan ve Midilli'deki bazı vakıfların muhasebesinden bahseden belgenin okunaklı olmaması, bu durumun sebeplerinden birisi olarak gösterilebilir. Molova kazasına bağlı Kapyra köyündeki Tamir-i Çeşme, yine aynı köydeki Hamam ve Çetre köyündeki Cami vakıflarına ait muhasebe kayıtlarının bulunduğu belgede yazılı 120 kişiye ait zimmet kaydından, okunabilen 70 kişi içinde sadece 10 kişinin toplumsal statüsü hakkında bilgi sahibi olunabilmektedir. Buna göre, adı geçen dönemdeki bu vakıflardan kredi

⁶⁶² Yeniçeri-Esnaf ilişkisi ve Yeniçerilerin ticarî hayata atılmaları ile ilgili bkz: Cemal Kafadar, *Yeniçeri-Esnaf Relations: Solidarity and Conflict*, Yayımlanmamış Master Tezi, McGill University, Institute of Islamic Studies, Montreal, 1981; Miyase Koyuncu Kaya, "Esnaf Loncalarında Yeniçeriler", *History Studies, International Journal of History*, Volume 5, Issue 4, Lausanne, 2013.

⁶⁶³ A. Nühket Adıyeke, a.g.b, s. 14.

kullananlardan, 3 adeti hacı, 3 adeti mütevellî, birer adedi ise papaz, keşiş, peder ve imam'dı.⁶⁶⁴

1840-1843 yıllarını kapsayan evkaf defterinde bulunan muhasebe ve zimemat kayıtları ise bir önceki belgeye göre daha okunaklı bir durumdadır. Bu belgede, Midilli'ye bağlı Pereme İskelesi'nde bulunan Çeşme Vakfı'ndan kredi kullanan kişilere ulaşmak mümkün olmaktadır. Toplam 74 kişinin kredi kullandığının anlaşıldığı belgeye göre, bunlardan 5 kişi molla, 2 kişi ağa, 3 kişi hacı, biri müezzin, biri seyyid, biri kaptan ve biri de kapıkulu unvanlarına sahipti⁶⁶⁵. Belgede yer alan "kapıkulu" unvanının, Panayot isimli bir gayrimüslimde olması ise ilginçtir.⁶⁶⁶

XIX. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde, para vakıflarından kredi alan kişilerin ve toplumsal statülerinin de çoğaldığını görmekteyiz. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren, daha önce bahsedildiği gibi, imparatorlukta meydana gelen finansal ve malî değişmelerin insanların alım gücünü etkilemesi sonucu, para vakıflarına olan ilginin de arttığını düşünebiliriz. Nitekim 1850 tarihli evkaf defterindeki, Kalonya kazasına ait nukud-ı mevkufe zimemât kayıtları, kazaya ait köylerde para vakıflarına önemli ölçüde bir

⁶⁶⁴ BOA, Ev.d..., G.no: 10374, H. 5 Zilhicce 1252- 15 Zilhicce 1254 (M. 13 Mart 1837-1 Mart 1839).

⁶⁶⁵ BOA, Ev.d..., G.no: 11191.

⁶⁶⁶ "Panayot Kapıkulu" isimli bu kişinin gerçekte bildiğimiz şekliyle bir kapıkulu askeri mi, yoksa bunu unvan olarak isminin arkasına alan birisi mi olduğu hakkında herhangi bir bilgimiz bulunmamaktadır. Kişinin ismine bakıldığında, bir gayrimüslim olma ihtimali kuvvetlidir. Fakat Müslümanlığı seçmiş eski bir gayrimüslim olma ihtimali de vardır. Bu kişi bir "yerli-yeniçeri" ya da diğer adıyla "gönüllüyan" olabileceği gibi, bu ismi unvan olarak kullanan birisi ya da devlet için çalışan bir memur olma ihtimali de bulunmaktadır. Kezâ XIX. yüzyıl başlarında devlet adına tercümanlık veya yazıcılık yapan kişilere de "kapıkulu" unvanı verilmiştir. Yerli-yeniçeri veya gönüllüyan ise XVI. yüzyıl sonu ve XVII. yüzyıl. başlarında oluşturulan bir askerî sınıftır. Bunlar bazı önemli kalelerde görev yapan ve yerli kullar adı verilen kişilerden oluşan cebeci ve topçulardı. Bu uygulama imparatorluğun Kuzey Afrika, Mısır, Suriye, Irak gibi yaygın nüfusun müslüman olduğu topraklarından başka Balkanlar, Ege Adaları ve Girit'te de görülmekteydi. Bunlara Balkanların bazı yerlerinde "köylü yeniçeriler" de denilmekteydi. Yerli yeniçeri hakkında daha fazla bilgi için bkz: İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, c.1, TTK Yayını, Ankara, 1984; Nuri Adıyeye, "Girit'te Askerî ve Toplumsal Bir Kurum: Yerli Yeniçeriler-Gönüllüyan Zümresi", *XV. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, 4. Cilt-3. Kısım, Osmanlı Tarihi-C, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2010.

rağbet açıkça ortaya koymaktadır. Bu vakıflardan para aldığı tespit edilen toplam 298 kişiden, toplumsal statüsü belirlenebilen kişi sayısı 89'dur.

Tablo 38. M. 1850 Yılı İtibarıyla Kalonya Kazası Köylerinde Bulunan Para Vakıflarından Kredi Kullanan Toplumsal Statü Sahiplerinin Sayısı ve Unvanları

Toplumsal Statü-Unvan-Askerî, Dinî veya İdari Görev ⁶⁶⁷	Sayı
Bey	17
Ağa	16
Beşe	1
Kocabaşı	6
Kapıkulu	1
Mülâzim	1
Alemdar	1
Mütevelli	6
Hatun	4
Hacı	14
Molla	8
Şeyh	2
Hafız	2
İmam	2
Sofu	2
Dede	2
Müezzin	1
Şerif	3
TOPLAM	89

Kaynak: BOA, Ev.d..., G.no: 14104.

Anlaşılabacağı üzere, Kalonya köylerindeki para vakıflarından, sayı olarak en çok yararlanan kitle, askerî sınıf yani ehl-i örf tür. Bunlar içinde toplumsal statü bakımından para vakıflarını en çok kullananların Bey ve Ağa unvanlı kişiler olduğu görülmektedir. Bu kayıtlarda rastladığımız askerî sınıf mensuplarından birisi de Mülâzim adı verilen görevlilerdir. Mülâzimlik ifadesi, Osmanlı askerî sisteminde yüzbaşından aşağı

⁶⁶⁷ Bu kayıtlar incelenirken, toplumsal unvanların belirlenmesi sırasında, bazı kişilerin birden fazla unvanı aynı anda kullanıyor olabildiği unutulmamalıdır. Nadir olarak rastladığımız bu gibi durumlarda her iki unvan da ayrı ayrı alınmış ve ayrı birer unvan olarak sayılmıştır.

derecedeki görevliler için kullanılan bir tabirdi. Sani ve evvel olmak üzere iki dereceden mevcut olan bu görevde, mülâzim-i evvelik sona erince yüzbaşı rütbesine ulaşılmaktaydı.⁶⁶⁸

İlmiye sınıfının da bu dönemde, askerî sınıf kadar olmasa da, para vakıflarından kredi kullandığı göze çarpmaktadır. Bu döneme ait kayıta, bir Mevlevî şeyhi de, para vakıflarından kredi kullananlar arasında sayılmakta ve zimemat kayıtlarında adı geçmektedir⁶⁶⁹. Bu durum para vakıflarının, toplumun her kesimi tarafından kullanılan ve benimsenen bir kurum olduğunu açıklaması bakımından önemlidir.

Tablo 39. Kalonya ve Karyelerinde M. 1850 Yılı İtibarıyla Para Vakıflarına Borçlu Olan Bazı Toplumsal Statü Sahiplerinin Çektikleri Kredi Miktarları ve Yüzdesi

Toplumsal Statü	Borçlu Kişi Sayısı	Çekilen Miktar Kuruş:Para	Tüm Çekilen Krediler İçindeki Yüzdesi	Kişi Başına Düşen Kredi Miktarı Kuruş
Bey	17	154.799:32	22,50	9.105
Ağa	16	114.857:18	16,75	7.178
Kocabaşı	6	114.265:20	16,50	19.044
Müteveli	6	24.670	3,50	4.111
Beşe	1	525	0,07	525
Molla	8	11.980:10	1,75	1.497
Hacı	14	94.213:30	13,75	6.729

Kaynak: BOA, Ev.d..., G.no: 14104.

Kişi başına düşen kredi miktarlarına bakıldığında, kocabaşların ilk sırayı aldığı görülmektedir. Bu kişilerin görevleri dikkate alındığında paraları Hristiyan halkın cizye ödemesine yardım amacıyla kullandıkları veya kredileri para vakıflarından düşük

⁶⁶⁸ Pakalın, *a.g.e.*, Cilt II, s. 611-612.

⁶⁶⁹ BOA, Ev.d..., G.no: 14104.

yüzdelerle alıp, üçüncü kişilere daha yüksek faiz oranlarıyla kullandırdıkları ve cizye ödemesini yapmalarını sağladıkları düşünülebilir.

Bazı askerî ve dinî görevli kimselerin para vakıflarına olan borç miktarının, Kalonya para vakıflarından toplam olarak çekilen 685.741 kuruşun,⁶⁷⁰ yaklaşık % 75'ine karşılık geldiği anlaşılmaktadır. Sayı olarak askerî sınıf diğerlerine göre üstün olduğu gibi, alınan kredi miktarı bakımından da üstünlük sağlamış görünmektedir.

Aynı yıllara ait Molova kazası ve köylerindeki zimemât kayıtlarının bulunduğu vakıf defterine göre, bu yörede yaşayanların para vakıflarına olan ilgisinin daha yoğun olduğu göze çarpmaktadır. Molova ve köylerinde, 1850-1851 yılları arasında zimemât kaydına rastlanan kişilerin sayısı toplam 846 kişidir. Bunlar içerisinde toplumsal statülerini anlayabildiğimiz kişi sayısı 134'dür.

Tablo 40. M. 1850-1851 Yıllarında Molova Kazası ve Köylerinde Bulunan Para Vakıflarından Kredi Kullanan Toplumsal Statü Sahiplerinin Sayısı ve Unvanları

Toplumsal Statü-Unvan-Askerî, Dinî veya İdari Görev	Sayı
Bey	21
Ağa	29
Çavuş	6
Topçu	2
Yüzbaşı	2
Cebeci	1
Beşe	2
Kundakçı	1
Odabaşı	1
Tatar	1
Kâtip	1
Keşiş	1
Mütevelli	1
Kethüda	2
Hatun	2

⁶⁷⁰ BOA, Ev.d..., G.no: 14104.

Hacı	19
Hafız	6
İmam	5
Molla	22
Müezzin	3
Şeyh	1
Şerif	1
Sofu	4
TOPLAM	134

Kaynak: BOA, Ev.d..., G.no: 14010.

Molova kazasındaki para vakıflarından kredi kullanımı konusunda da, aynen Kalonya karyeleri vakıflarında olduğu gibi, askerî görevlilerin öne çıktığı görülmektedir. Bunlar içinde en çok kredi kullananların ise bey ve ağa unvanlı askerî görevliler olduğu göze çarpar. Yenilenen askerî yapılanmanın bir sonucu olarak ortaya çıkan bazı görevlilerin de para vakıflarından kredi kullandığı anlaşılmaktadır. Molova'ya ait bu defterde rastlanan ve para vakıflarından kredi kullandığı tespit edilen devlet görevlilerinden birisi Odabaşı unvanı ile bilinen askerî sınıf mensuplarıdır. Odabaşı, yeniçeri ocağı zabitlerinden birisinin adıdır. Diğer adı Ortabaşı olan bu görev, mülâzimlikle aynı seviyedeydi ve Yeniçeri ocağında, Yayabaşı ve Bölükbaşı'ndan sonra gelmekteydiler.⁶⁷¹

Bu dönemde, ilmiye sınıfının para vakıflarına olan ilgisinin de devam ettiği görülebilmektedir. Özellikle molla unvanına sahip şahıslar ile dinî görevli imam ve müezzinler, para vakıflarından yoğun olarak yararlanmış görünmektedirler.

⁶⁷¹ Pakalın, *a.g.e.*, Cilt II, s. 716.

Tablo 41. Molova ve Köylerinde M. 1850 ve 1851 Yılı İtibariyle Para Vakıflarına Borçlu Olan Bazı Toplumsal Statü Sahiplerinin Çektikleri Kredi Miktarları ve Yüzdesi

Toplumsal Statü	Borçlu Kişi Sayısı	Çekilen Miktar Kuruş:Para	Tüm Çekilen Krediler İçindeki Yüzdesi	Kişi Başına Düşen Kredi Miktarı Kuruş
Ağa	29	78.684:14	7,25	2.713
Bey	21	71.357:20	6,50	3.397
Çavuş	6	6.425	0,60	1.070
Hacı	19	54.947:14	5,00	2.891
Molla	22	19.579:16	1,80	889
Hafız	6	10.123:20	0,90	1.687
İmam	5	6.522	0,60	1.304

Kaynak: BOA, Ev.d..., G.no: 14010.

Bu dönemde, Molova ve karyelerine ait para vakıflarına olan toplam borç 1.084.995 kuruş olarak belirtilmektedir⁶⁷². Molova'daki para vakıflarından kredi kullanan bazı toplumsal statü sahibi kişilerin, para vakıflarına olan borçları konusunda, Kalonya'nın aksine daha az bir yüzde oluşturduğu görülebilir. Kalonya'daki statü sahiplerinin aldığı miktar, toplam miktarın neredeyse % 75'ine karşılık gelirken, Molova'da aynı dönemde bu miktar ancak % 23 civarına ulaşabilmiştir. Bu durumda Molova ve köylerinde kredi kullanan ve askerî veya dinî bir sınıfa dahil olmayan kişi sayısının, Kalonya'dakilerden fazla olduğu söylenebilir. Tablodan görülebileceği üzere, aynen Kalonya kayıtlarında olduğu gibi, Molova'da da kredi kullanan bazı askerî sınıf mensuplarının kullandığı kredi miktarı, dinî sınıf mensuplarından fazladır.

Midilli para vakıflarından borç alanlar hakkında hazırlanmış olan 1855 tarihli vakıf defteri, bize tüm adadaki borçlular ve borç miktarları hakkında detaylı bilgiler vermektedir. Bu bilgilere göre, 1855 yılı itibariyle Midilli'deki para vakıflarından istiglâl

⁶⁷² BOA, Ev.d..., G.no: 14010.

yöntemi ile borçlanarak, bunun karşılığında emlakını vakfa satmış olarak görünen kişilerin bu emlaklarının parası ve borçları detaylı olarak gösterilmektedir. Ayrıca, vakıflara borçlu olup, bu borcunu ödeyecek durumda olmayanların isimleri de bu listede geçmektedir.

Midilli para vakıflarına istiğlâl yöntemiyle borçlanan kişilerin toplam borcu 1.650.486 kuruş olarak belirtilmektedir. Yine bu vakıflardan para aldığı halde, ödeyemeyecek durumda olanların toplam borcu ise 1.043.650 kuruş olarak yer almaktadır.⁶⁷³

Tablo 42. M. 1855 Yılında Midilli Adasında Bulunan Para Vakıflarından Kredi Kullanan Toplumsal Statü Sahiplerinin Sayısı ve Unvanları

Toplumsal Statü-Unvan-Askerî , Dinsel veya İdari Görev	Sayı
Ağa	63
Bey	20
Çavuş	5
Yüzbaşı	3
Müsellem	1
Bostancı	1
Topçubaşı	1
Beşe	2
Mülâzım	1
Alemdar	1
Kundakçı	1
Kahya	2
Müteveli	1
Sandık Emni	2
Evkaf Müdürü	1
Hatun	19
Hanım	3
Hacı	20
Molla	16
Hafız	9
Şerif	3
Derviş	3
İmam	2

⁶⁷³ BOA, Ev.d..., G.no: 32485, H. 29 Cemaziyelahir 1271 (M. 18 Mart 1855).

Sofu	1
Emir	1
Şeyh	1
Papaz	1
Keşiş	1

Kaynak: BOA, Ev.d..., G.no: 32485.

İstiglâl yöntemiyle vakıflara borçlananlar ve borcunu ödeyemeyecek durumda olanlar olarak iki grupta toplam 716 kişinin anıldığı bu defterde, 185 kişinin toplumsal statüsünü belirleyebilmek mümkün olmuştur. Bu statü sahipleri içinde askerî görevlilerin, hem sayı hem de alınan kredi miktarları bakımından diğerlerinden önde yer aldığı dikkat çeker. Bununla birlikte bu defterde sandık emini, evkaf müdürü ve mütevelliler de borçlanmış kişiler olarak dikkat çekmektedir.

Bu defterde ilk defa rastladığımız askerî statülerden birisi Bostancı'dır. Bostancı aslında saraylarda bekçilik görevinde bulunan ve zabıta işleriyle alakalı görevlilere verilen addır. Bunlar zamanla asker ocağı heyetine girmişler ve çeşitli bölgelerde görevler almışlardır. Bu ocak, yeniçeri ocağının kaldırılması ile birlikte lağvedilmiş, ihtiyar olan görevliler emekliye ayrılmışlardır⁶⁷⁴. Burada rastladığımız bostancı, yeniçeriliğin kaldırılmasından sonra emekli edilmiş ve Midilli'ye yerleşmiş bu görevlilerden birisi olmalıdır.

Yine aynı defterde geçen bir diğer görevli ismi Kahya'dır. Kahya, sanat ve ticaret işlerine bakmak üzere, hükümet tarafından seçilen görevlilere verilen isimdi. Yarı resmi bir memuriyet statüsündeydi. Bu kurum, 1912 yılında kaldırılmıştır.⁶⁷⁵

⁶⁷⁴ Pakalın, *a.g.e.*, Cilt I, s. 239.

⁶⁷⁵ Pakalın, *a.g.e.*, Cilt II, s. 140.

Tablo 43. Midilli Adasında M. 1855 Tarihi İtibariyle Para Vakıflarına Borçlu Olan Bazı Toplumsal Statü Sahiplerinin Çektikleri Kredi Miktarları ve Yüzdesi

Toplumsal Statü	Borçlu Kişi Sayısı	Çekilen Miktar Kuruş	Tüm Çekilen Krediler İçindeki Yüzdesi	Kişi Başına Düşen Kredi Miktarı Kuruş
Ağa	63	614.469	22,80	9.753
Bey	20	216.614	8,00	10.830
Çavuş	5	9.611	0,35	1.922
Hatun	19	28.270	1,00	1.487
Molla	16	19.991	0,75	1.249
Hacı	20	159.742	6,00	7.987
Hafız	9	63.735	2,35	7.081

Kaynak: BOA, Ev.d..., G.no: 32485.

Kişi başına düşen kredi miktarında ağa ve beylerin, sayıda olduğu gibi ilk sırada yer aldığı dikkat çekmektedir. Bunları hacı ve hafız gibi iki dinî sınıf mensubu izlemektedir. Tabloda görüldüğü gibi, bu dönemdeki vakıflara karşı olan borçlanmalarda askerî kesim yine ağırlıktadır. Özellikle Ağa denilen görevlilerin, her dönemde olduğu gibi burada da en ağırlıklı kısmı oluşturdukları izlenebilmektedir. Sadece ağaların kullandığı kredi miktarı, neredeyse tüm kredilerin dörtte birine karşılık gelmektedir. Hatun adıyla anılan kadınların, kredi miktarı bakımından olmasa da, sayıları bakımından diğer birçok kişiyi geride bırakmaları, bu döneme ait önemli bulgulardan birisi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Vakıflara olan borçlar hakkındaki diğer vakıf defteri 1861 tarihlidir. 1855 tarihli defterin I. kısmında bulunan, istiğlâl yöntemiyle vakıflara borçlanmış olanların gösterildiği bölümün bir devamı niteliğinde olan bu defterde, vakıflara borçlu olup borçları karşılığında emlaklerini rehin bırakanların borçları belirtilmektedir. Defter her ne kadar 1855 tarihli ve 32485 numaralı evkaf defterinin bir devamı ve tekrarı niteliğinde olsa da bazı noktalarda farklılıklar da görülmektedir.

Örneğin, 32585 gömlek numaralı defterin 114. sırasında yer alan borçlunun adı “Küçük Emin Ağa zevcesi” olarak geçmektedir. Oysa aynı kişinin 23698 numaralı defterin 114. sırasında sadece “Küçük Emin Ağa” olarak yazıldığı görülmektedir. Bu durumda defterin birinde borçlu kişi müslüman-kadın olarak yer alırken, diğer defterde ise müslüman-erkek olarak yer almış olmaktadır. Aynı şekilde, 32485 numaralı defterin 124. sırasında yer alan “Ümmü Gülsüm bint-i Mehmed Efendi” isimli kadının adına, 23698 numaralı defterde hiç rastlanmamaktadır. 32485 numaralı defterde iki kere adı geçen ve kredi almış şahısların diğer defterde sadece bir adet borçla adının anılması ve üç kişi tarafından alınan borçların diğer defterde iki kişi tarafından alınmış olarak görünmesi de iki defter arasındaki farkların oluşumundaki etkenler olarak sayılabilir.

Toplam 349 kişinin adının geçtiği ve toplam borcun 1.650.480 kuruş olduğu 23698 numaralı defterde de aynı 1855 tarihli defter gibi, borçlular isim ve yaşadıkları yer olarak tek tek sayılmıştır⁶⁷⁶. Bu defter, H. 1292 (1875-1876) tarihli olsa da içerisindeki bilgiler, 1861 yılına ait para vakıflarının kayıtlarıdır ve 1855 tarihli defterin bir tekrarı niteliğindedir. Bu defteri 1855 tarihli defterden ayıran özellik, borçluların aldıkları kredileri hangi para vakfından ve ne kadar miktarda aldıklarını belirtmesidir. Her iki defterde para vakıflarından borçlanıp, uzun süredir borçlarını ödemeyenlerin isimlerini belirtmesi bakımından önem arz etmektedir.

⁶⁷⁶ BOA, Ev.d..., G.no: 23698, H. 25 Şaban 1292 (M. 26 Eylül 1875).

Tablo 44. M. 1861 Yılında Midilli Adasında Bulunan Para Vakıflarından Kredi Kullanan Toplumsal Statü Sahiplerinin Sayısı ve Unvanları

Toplumsal Statü-Unvan-Askerî , Dinî veya İdari Görev	Sayı
Ağa	40
Bey	16
Çavuş	2
Yüzbaşı	1
Topçubaşı	1
Beşe	1
Bostancı	1
Sandık Emni	1
Hatun	3
Hanım	2
Hacı	14
Molla	10
Hafız	4
Derviş	5
İmam	2
Şerif	2
Sofu	1

Kaynak: BOA, Ev.d..., G.no: 23698.

Bu dönemde toplumsal statüleri tespit edilebilenlerin sayısı 106 kişidir. Bu 106 kişi içerisinde askerî sınıf mensupları hem çeşitlilik hem de alınan para miktarı konusunda, diğer yıllarda olduğu gibi başı çekmekteydiler. Dinî sınıf mensuplarından sayı olarak en çok, Hacı ve Molla lakaplı kimselerin para vakıflarına rağbet ettikleri görülmektedir.

Tablo 45. Midilli Adasında M. 1861 Tarihi İtibariyle Para Vakıflarına Borçlu Olan Bazı Toplumsal Statü Sahiplerinin Çektikleri Kredi Miktarları ve Yüzdesi

Toplumsal Statü	Borçlu Kişi Sayısı	Çekilen Miktar Kuruş:Para	Tüm Çekilen Krediler İçindeki Yüzdesi	Kişi Başına Düşen Kredi Miktarı Kuruş
Ağa	40	495.535	30,00	12.388
Bey	16	165.986	10,00	10.374
Hacı	14	113.933:20	7,00	8.138
Molla	10	29.277	1,75	2.927
Hafız	4	26.627	1,60	6.656
Derviş	5	36.174	2,20	7.234

Kaynak: BOA, Ev.d..., G.no: 23698.

Bu dönemde kişi başına en yüksek kredi miktarı kullanımı, bir önceki dönemde olduğu gibi yine askerî iki sınıftadır. Aynı zamanda bu dönem için kişi başına düşen kredi miktarlarında az da olsa bir yükselme olduğu da söylenebilir. Görüldüğü gibi bu dönemde de askerî kesimin, alınan kredi miktarlarında çoğunluğu oluşturduğu ve neredeyse sadece Ağa ve Bey unvanlı kimselerin, alınan kredilerin % 40'ına sahip olduğu anlaşılmaktadır. Buna karşılık, dinî statüdeki kimseler her ne kadar sayı olarak az değilseler de alınan kredi miktarlarına bakıldığında bunların aslında küçük bir yüzdeye karşılık geldikleri açıktır. Bu durumda hem askerî hem de dinî statüdeki kişilerin para vakıflarından yararlandıkları fakat askerî nitelikli şahısların kredi kullanmada daha cesur oldukları ve ticarî hayata daha fazla katıldıkları anlamı çıkarılabilir. Para vakıfları ile ilgili kayıtların, bu vakıflardan para alanlarla ilgili hemen her detayı vermelerine karşın, alınan paraların nerelerde kullanıldığına ilişkin bilgi vermemeleri, bu kayıtlarla ilgili en büyük eksiklik olarak göze çarpmaktadır. Ayrıca bilinmektedir ki Osmanlı toplumunda hangi toplumsal statü sınıfından olursa olsun, devlet görevlileri aynı zamanda esnaf da olabilmekteydiler. Örneğin bir beşe, aynı zamanda bir demirci veya bakkal olarak çalışabilmekteydi. Para vakıflarıyla ilgili kayıtlarda, bu statüdeki kişilerin, toplumsal nitelikleri yanında yaptıkları

işle ilgili çok fazla bir ayrıntıya rastlanılmaması, bu belgelerdeki bir diğer eksiklik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Midilli para vakıflarından borçlanan kişilerle ilgili son defter, M. 1890 tarihlidir. Diğer defterlere göre daha az detay ve kişi içeren bu defterde de yine, para vakıflarından kredi kullanan ve bu vakıflara borçlanan kişiler ve aldıkları miktarlar detaylı olarak belirtilmektedir. Toplam 53 kişinin adının zikredildiği bu defterde göre bu kişilerin para vakıflarına olan borçları toplamı 274.692 kuruş 26 paradır.⁶⁷⁷

Tablo 46. M. 1890 Yılında Midilli Adasında Bulunan Para Vakıflarından Kredi Kullanan Toplumsal Statü Sahiplerinin Sayısı ve Unvanları

Toplumsal Statü-Unvan-Askerî, Dinî veya İdari Görev	Sayı
Ağa	7
Bey	8
Kâtip	2
Hükümet Tercümanı	1
Evrâk Mukayyidi	1
Hatun	1
Hacı	4
Şeyh	1
Dede	1
İman	1
Müezzin	1
Molla	1
Çelebi	1
Şerif	1
Şerif-Kadın	1
Papa	1

Kaynak: BOA, Ev.d..., G.no: 26322.

Bu nukud-ı mevkufe defterinde, borç alan kişilerin sayı ve nitelik bakımından diğerlerine göre daha az kişi içerdiğine rastlanmaktadır. Bununla birlikte, para vakıflarına

⁶⁷⁷ BOA, Ev.d..., G.no: 26322, Rumî 12 Mart 1306 (H. 2 Şaban 1307 / M. 24 Mart 1890).

borçlanmış olan kişilere, dönemin özelliğine göre kâtip, hükümet tercümanı, evrak mukayyidi gibi bazı yeni kişilerin de eklendiği gözden kaçmaz. Diğer defterlerde ağa, bey, hacı gibi statüdeki kişiler çokça yer alırken, burada ise sayı olarak epey azalmış görünmektedir. Para vakıflarına borçlu olanlar listesinde bir Kadirî Dergâhı şeyhi ile bir Mevlevî dedesinin de bulunması, bu vakıfların hitap ettiği alanı göstermesi bakımından önemlidir.

Tablo 47. Midilli Adasında M. 1890 Tarihi İtibariyle Para Vakıflarına Borçlu Olan Bazı Toplumsal Statü Sahiplerinin Çektikleri Kredi Miktarları ve Yüzdesi

Toplumsal Statü	Bu Statüdeki Toplam Borçlu Kişi Sayısı	Çekilen Miktar Kuruş:Para	Tüm Çekilen Krediler İçindeki Yüzdesi	Kişi Başına Düşen Kredi Miktarı Kuruş
Ağa	7	66.454:05	24,00	9.493
Bey	8	126.654:24	46,00	15.831
Kâtip	2	5.733:36	2,00	2.866
Hükümet Tercümanı	1	1.094	0,40	1.094
Evrâk Mukayyidi	1	2.420	0,90	2.420
Hacı	4	3.223:05	1,20	805
Mevlevî Dedesi	1	16.325:26	6,00	16.325
Kadirî Şeyhi	1	2.668	1,00	2.668

Kaynak: BOA, Ev.d..., G.no: 26322.

Burada, en büyük kredinin “bey” statüsündeki kişiler tarafından kullanıldığı, hatta bunların borçlarının, o dönemdeki toplumsal statü sahibi diğer kişilere ait tüm borçların neredeyse yarısını oluşturduğu görülmektedir. Ağa unvanına sahip kişiler ise yaklaşık dörtte birlik bir kısma tekabül etmektedir ki bu iki askerî sınıfın toplamı, % 75’i bulmaktadır. Bununla birlikte, sadece bir kişi olmasına rağmen, Mevlevî dedesi olarak anılan şahsın para vakıflarına olan borcunun miktarı da dikkate değer görünmektedir.

Kişi başına düşen kredi miktarlarına bakıldığında, tek kişi olan Mevlevî dedesi haricinde en yüksek miktarı yine askerî sınıftan kişilerin kullandığı görülmektedir. beylerin

kullandığı kişi başı kredi miktarı ise bu defa ağalardan çok daha fazla olarak karşımıza çıkar. Osmanlı ekonomisinde bu dönemde kendisini iyice hissettiren ekonomik bozulmanın bunda etkisi olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu durumda askerî sınıf mensuplarının geçimini sağlamak amacıyla ticarete yöneldikleri ve resmi görevleri dışında birer esnâf haline geldikleri düşünülebilir. Bu durumda alınan kredilerin ticarî hayatta kullanıldıklarını söyleyebiliriz.

XIX. yüzyılda Midilli para vakıflarından kredi kullanan şahısların, toplumsal statüleri bakımından genel olarak değerlendirmeleri göz önüne alındığında, en çok kredi kullanan sınıfın askerî sınıf olduğu anlaşılabilmektedir. Askerî sınıf mensubu bu kişilerin hangi amaçla kredi aldıkları konusunda herhangi bir bilgi elimizde bulunmamaktadır. Bunların askerlik görevi hariç başka bir işle meşgul olup olmadıklarının bilinmemesi ve bununla ilgili kayıtlara belgelerde rastlanılmaması, bu kişilerin kredileri hangi amaçla kullandıkları konusunda soru işaretleri oluşmasına sebep olmaktadır. Belgelerde askerî statüde olduğu halde aynı zamanda esnaflık yaptığını anlayabildiğimiz kişi sayısı hemen hemen hiç yoktur. Bununla ilgili karşımıza çıkan iki kayıttan birincisi, Midilli kasabasındaki Bânîzâde Mahallesi'nden sabık tahmişçi Salih Ağa'dır. Kayıttan, eskiden kahve sattığı anlaşılan bu kişinin, aldığı borç karşılığında zeytinliğini rehin göstermiş olduğu ve buraya 7.700 kuruş değer biçildiği anlaşılmaktadır⁶⁷⁸. Bu kişinin eski bir esnaf olması, alınan bu kredinin, bu iş için kullanılmış olabileceğini düşündürmektedir. İkinci askerî-esnaf kaydı ise yine Midilli kasabası sakini debbağ esnafından Kerim Ali Çavuş isimli bir şahıs adınadır⁶⁷⁹. 1850-1851 yıllarına ait zimemât kaydında 2.366 kuruş borcu bulunduğu belirtilen bu şahsa ait borcun, 1861 yılında 3.545 kuruşa yükseldiği

⁶⁷⁸ BOA, Ev.d..., G.no: 32485, H. 29 Cemaziyelahir 1271 (M. 18 Mart 1855).

⁶⁷⁹ BOA, Ev.d..., G.no: 14010; BOA, Ev.d..., G.no: 23698.

görülmektedir. Bu kayıt dışında, hem asker hem de esnaf olarak karşımıza çıkan başka şahıs kaydına rastlanılmamıştır.

Midilli'nin bir tarımsal üretim alanı olması, asker kökenli bu kişilerin, aldıkları bu kredileri bu alanlarda, özellikle de zeytincilikte kullandıklarını akla getirmektedir. Bu kişilerin, para vakıflarından borçlanmaları sırasında ipotek olarak zeytinlik veya zeytin ağaçlarını kullandıkları düşünüldüğünde, bu en akla yatkın tez olmaktadır. Bununla birlikte, askerî sınıfın bu kadar fazla kredi kullanması, zirai işler yanında, bunlardan bazılarının küçük ölçekli de olsa ticari işlerle ilgilendiklerini de anlatıyor olmalıdır. Bu ticari işler, çok detaylı iş alanları olmasa da en azından yine adanın özelliğine uygun olarak, zeytin ve zeytinyağı ile ilgili küçük ölçekli üretim mekanlarını akla getirmektedir.

Nitekim, Molova kasabası sakini Kırlangıçzâde Hacı Ahmed Bey ismi bunlardan birisidir. Bugünkü “Kırlangıç” isimli zeytinyağları ve zeytinyağlı ürünlerin ilk sahibi olarak düşündüğümüz bu kişiye ait, para vakıflarından alınmış 1850’li yıllarda bir çok krediye rastlanmaktadır. Kayıtlara göre 1847 yılı civarında ölmüş olduğu söylenen Kırlangıçzâde'nin adı 1850-1851 yılına ait evkaf defterinde fazlaca geçmektedir. Molova kazası ve köylerindeki para vakıflarına borçlu olanların yer aldığı bu deftere göre Kırlangıçzâde, Molova'daki Fatih Cami-i Şerifi para vakfından 6.020 kuruş 30 para, yine aynı vakıftan kerimesi Ayşe Hatun üzerine olduğu belirtilen 3.795 kuruş, Falya karyesi nukud-ı mevkufelerinden 11.943 kuruş 20 para, Eftaronde karyesi nukud-ı mevkufelerinden ise 13.555 kuruş, toplamda 35.314 kuruş 10 para değerinde kredi kullanmış görünmektedir⁶⁸⁰. 1855 tarihli defterde ise aynı kişinin adı, para vakıflarına borçlu olup da bu borcunu ödeyemeyenler listesinde görülür. Belgeye göre Kırlangıçzâde'nin para vakıflarına olan borcu 7.260 kuruştur. Üste düşülen notta ise,

⁶⁸⁰ BOA, Ev.d..., G.no. 14010.

Kırlangıçzâde'nin sekiz yıl önce fevt olduğu, borcu olan meblağın oğullarından istendiği belirtilmiştir⁶⁸¹. Düşüncemize göre Kırlangıçzâde, para vakıflarından aldığı bu kadar krediyi, zeytinyağı üretimi amacıyla kullanmış olmalıdır.

Bunun yanında -Bursa para vakıflarında Cafer Çiftçi tarafından açıklandığı gibi- askerî sınıf mensuplarının aldıkları bu kredileri, gayrimenkul yatırımı olarak kullanmış veya daha yüksek faiz oranı ile üçüncü şahıslara vermiş olma ihtimalleri de vardır⁶⁸². Dinî sınıf statüsündeki kişilerin, para vakıflarından kredi kullanma konusunda sayı olarak az olmamalarına karşın, aldıkları kredilerin çok fazla miktarlara ulaşmaması, bunların bu kredileri askerî sınıf mensuplarında olduğu gibi, zeytinlikler ve zeytinyağı üretiminde kullandıkları veya küçük çaplı ticari işlerin finansmanında harcadıkları düşüncesini doğurmaktadır.

III.4.2.2. Mesleki Özellikleri ve Unvanlarına Göre

Midilli'nin bir ada olması ve bu nedenle iş alanları ve imkanların kısıtlılığı, adada çok çeşitli meslek gruplarının oluşumuna olumsuz etki etmiştir. Örneğin bir tekstil şehri olan Bursa'da, bu alanla ilgili bir çok meslek grubuna rastlanırken⁶⁸³, Midilli'de bu mesleklere rastlanılmaması doğaldır. Fakat buna rağmen, toplumsal statü sahibi kimselerde olduğu gibi, Midilli para vakıflarından para kullanan meslek sahibi sayısı, azımsanmayacak derecededir.

⁶⁸¹ BOA, Ev.d..., G.no: 32485.

⁶⁸² Çiftçi, a.g.e., s. 192.

⁶⁸³ Çiftçi, a.g.e., s. 206.

Midilli şer'iyeye sicillerinde, XVIII. yüzyıl içinde Midilli para vakıflarından kredi kullanmış meslek sahibi olan kişi sayısı 230'dur. Bu 230 kişinin 200'ü Ehl-i Hiref'ten, geriye kalan 30 kişi ise Ehl-i Ziraat'tendir.⁶⁸⁴

Tablo 48. Midilli Şer'iyeye Sicillerine Göre XVIII. Yüzyılda Midilli Adasındaki Para Vakıflarından Kredi Kullanan Meslek Grupları

Meslek	Kredi Kullanan Toplam Kişi sayısı	Meslek	Kredi Kullanan Toplam Kişi sayısı
EHL-İ HİREF			
Atar	4	Keçeci	4
Bacacı	2	Keresteci	3
Bakkal	19	Kuyumcu	3
Balıkçı	3	Künkçü	1
Berber	12	Kürekçi	1
Bıçakçı	1	Leblebici	1
Börekçi	2	Marangoz	3
Çilingir	2	Mumcu	2
Çömlekçi	1	Muslukçu	1
Çubukçu	2	Mutaf	1
Debbağ	11	Nalbant	5
Dellak	8	Neccar	1
Dellal	3	Pabuçcu	5
Demirci	4	Paçacı	1
Deveci	1	Reis	6
Ekmekçi	4	Saka	1
Eskici	1	Sarraç	6
Hallaç	2	Suyolcu	7
Hamal	2	Semerci	1
Hamamcı	5	Şerbetçi	2
Helvacı	6	Tahtacı	1
Kahveci	5	Terzi	7
Kalafat	1	Tüccar	2
Kalaycı	1	Tulumcu	5
Kantarcı	2	Yağcı	3
Kasap	10	Yapıcı	8
Katırcı	2	Yoğurtçu	2
Kazancı	1	Toplam	200
EHL-İ ZİRAAT			

⁶⁸⁴ A. Nühket Adıyeke, a.g.b., s. 14.

Çiftçi	6	Değirmenci	9
Bahçivan	4	Çoban	11
		Toplam	30
GENEL TOPLAM			230

Kaynak: A. Nühket Adıyeke, a.g.b., s. 14.

XVIII. yüzyılda, Midilli para vakıflarından Ehl-i hırfet grubu olarak 55 kişinin para kullandığı görülmektedir. Bunlar içinde en çok para kullananlar bakkal, berber, debbağ ve kasaplar olarak dikkat çekmektedir. Bakkal, berber ve kasabın gündelik yaşamda kullanılan yerler olarak fazla olmaları normal olsa da debbağlara fazlaca rastlanması ve bunların kredi kullanan meslekler içinde ön sıralarda bulunması, bu iş kolunun Midilli adasında önemli bir yeri olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Yine, dellak (tellak) ve hamamcı gibi mesleklere de sıkça rastlanması, Midilli'nin jeolojik yapısı gereği önemli miktarda kaplıcaya sahip olması ile açıklanabilir.

Ehl-i ziraat grubuna ait mesleklerden ise toplam 4 gruptan 30 kişinin para vakıflarına müracaat ettiğine rastlanmaktadır. Hemen hemen herkesin normalde ziraatçı olduğu ve zeytincilik yaptığı bu adada, aslında devlet görevlisi veya serbest meslek sahibi olsun herkes, ehl-i ziraat grubu içine girmektedir. Fakat meslek olarak rastlanılanlar arasında en çok kredi kullanan meslek grubu, çobanlardır. Midilli'nin özelliğine bağlı olarak, kredi kullanmış olan değirmenci sayısı da önemli miktarlardadır. Zeytinciliğin yaygınlığı nedeniyle bu değirmenlerin daha çok zeytinyağı değirmenleri olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

XIX. yüzyılda Midilli para vakıflarından borçlanan meslek gruplarının, bir önceki yüzyılla benzeştiğini söylemek mümkündür. Yüzyılın ilk yarısına ait belgeler, hem alınan para miktarı hem de para alanların kimlik özellikleri açısından çok detaylı değildir.

1840-1843 arasındaki dönem için hazırlanan, Midilli kazasına bağlı Pereme İskelesi'nde bulunan çeşmenin para vakfına ait belgede, vakıftan borçlanan 74 kişi içerisinde, meslek sahibi olduğunu anlayabildiğimiz kişi sayısı sadece üçtür. Bunlar bir bahçıvan, bir ekmekçi, bir de çerçiden oluşmaktaydılar⁶⁸⁵. Aldıkları tutarlara bakıldığında, çerçinin 150 kuruşluk borcunu, işi için kullandığını söylesek de, işinin ölçeğini büyütmek amacıyla kullandığını söylemek zordur. Yine bahçıvan da, 150 kuruşluk bir borçlanma altında görünmektedir ki, yaptığı iş dikkate alındığında bahçıvanın bu tutarı kendi mesleğine yönelik değil, belki bir tamirat veya başka bazı işler için kullandığını söylemek doğru olacaktır. Ancak ekmekçi olarak adı geçen kişinin 500 kuruşluk bir kredi kullanması, yaptığı işi büyütmek amacıyla bunu kullandığını düşündürmektedir.

XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, para vakıfları hakkında hem belgeler hem de detaylar artmaktadır. Bu dönem içinde, Midilli'ye ait kayıtlarda rastlanan, para vakıflarından kredi kullanan toplam kişi sayısı 2262 kişidir. Bunlar içinde bir meslek grubuna dahil kişi sayısı 204, meslek çeşidi sayısı ise 41'dir.

⁶⁸⁵ BOA, Ev.d..., G.no: 11191, H. 1 Muharrem 1256-29 Zilhicce 1258 (M. 5 Mart 1840-31 Ocak 1843).

Tablo 49. XIX. Yüzyılın II. Yarısında Midilli Para Vakıflarından Kredi Kullanan Meslek Grupları ve Bu Gruplara Ait Kişi Sayısı

Meslek	Kredi Kullanan Toplam Kişi sayısı	Meslek	Kredi Kullanan Toplam Kişi sayısı
EHL-İ HİREF			
Aşçı	1	Kasap	5
Arabacı	1	Katranacı	5
Bakkal	6	Kiremitçi	1
Balıkçı	5	Kunduracı	2
Bekçi	2	Pabuççu	14
Berber	19	Reis	48
Boyacı	1	Sabuncu	1
Çömlekçi	1	Sarraf	1
Debbağ	5	Semerci	4
Ekmekçi	5	Sıvacı	1
Enfiyeci	1	Suyolcu	2
Fırıncı	1	Şapçı	1
Hamamcı	8	Şekerci	2
Hekim	1	Tahmişçi	2
Kahveci	12	Tellak	1
Kalafat	3	Terzi	3
Kalaycı	3	Trampacı	1
Kaldırmacı	1	Usta	6
Kantaracı	1	Yoğurtçu	1
Toplam			178
EHL-İ ZİRAAT			
Bahçıvan	3	Değirmenci	11
Çoban	12	Toplam	26
GENEL TOPLAM			204

Bu 41 adet meslekten 38 tanesi ehl-i hırfet grubundaki mesleklerdenken, ehl-i ziraat grubuna dahil meslek sayısı ise üçtür. 1850'den 1890 yılına kadar para vakıflarından kredi kullanmış olan meslek erbabı sayısı XVIII. yüzyılla yakın sayılabilecek miktardayken, rastlanan meslek grupları arasında bazı farklılıklar göze çarpmaktadır.

Örneğin XIX. yüzyılda rastladığımız enfiyeci, tahmisçi gibi meslek grubundan kişilere bir önceki yüzyılda rastlanmamaktadır.

XIX. yüzyılın ikinci yarısında, para vakıflarına borçlanan meslek grupları içinde en kalabalık sayıyı “Reis” denilen kişiler oluşturur. Bu unvan, Osmanlı donanmasındaki gemicilere verildiği gibi, kıyı bölgelerde geçimini balıkçılıkla sağlayan kişiler için de oldukça yaygın olarak kullanıla gelmiştir. Biz bu ifadeyi askerî bir unvandan çok, balıkçılıkla uğraşanların kullandığını farz ederek, bir meslek grubu olarak aldık. Reis ifadesine Midilli’de çok sık rastlanması, Midilli’nin genel konumuyla ilgili olması da bunu böyle düşünmemizin sebeplerinden birisi oldu. Midilli’nin bir ada ve bu adadaki yerleşimlerin çoğunluğunun kıyı şeridi boyunca kurulmuş olması, adada balıkçılığın önemli bir geçim kaynağı haline gelmesinin en önemli sebebiydi. Balıkçı teknesi sahibi olan ve geçimini bu yolla sağlayan insanlara ve aynı zamanda Midilli ile Anadolu ve diğer yakın adalar arasında, hatta Midilli içindeki körfezlerin karşı kıyıları arasında yolcu ve yük taşıma işini yapan gemileri kullananlara da bu ismin verildiği dikkate alındığında verilen Reis lakâbına burada çok rastlanılma nedeni de budur. Reis unvanlı kişiler, kredi kullanan tüm meslek sahiplerinin yaklaşık % 24’ünü, ehl-i hîrfet grubunun ise yaklaşık % 27’sini oluşturmaktaydılar.

Para vakıflarından kredi kullanan sayıca kalabalık diğer meslekler ise berber, pabuççu, kahveci ve bakkal gibi her yerleşim yerinde rastlanan gruplardan oluşmaktaydı . Ayrıca “usta” ifadesiyle anılan 6 kişiye rastlanılmıştır ki belgelerde, bu kişilerin ne ustası olduğu hakkında başkaca bir bilgi bulunmamaktadır.

1850 ve sonrasında Midilli’de rastladığımız, para vakıflarından kredi kullanmış meslekler içindeki “trampacı” ifadesi de dikkat çekicidir. Anadolu’da bugün bile hala

rastlayabildiğimiz bir meslek olan trampacılık, Rumca trampa kelimesinden türemiş bir isimdir⁶⁸⁶. Değiş tokuş veya değiştirme demek olan trampa, belli bir eşya ya da hakkın mülkiyetinin, başka bir eşya veya hak ile değiştirilmesidir.⁶⁸⁷

Bu dönem içinde, ehl-i ziraat mensubu olarak sadece 3 adet meslek grubu karşımıza çıkmaktadır. Daha önce de bahsettiğimiz gibi, adanın coğrafi ve ekonomik yapısı nedeniyle herkesin az veya çok ziraatla uğraştığı göz önüne alındığında, bu rakam fazlaca bir şey ifade etmemektedir. Para vakıflarından kredi kullanan ehl-i ziraat mensupları içinde en çok sayıyı çoban ve değirmenciler oluşturmaktadır. Yine daha önce bahsedildiği gibi, değirmenlerin zeytinyağı üretimindeki rolüne bakılarak, bu kadar çok değirmenciye rastlanması şaşırtıcı bir durum olmamalıdır.

Tablo 50. M. 1850 Yılı İtibarıyla Kalonya Kazası ve Köylerinde Bulunan Para Vakıflarından Kredi Kullanan Meslek Gruplarının Sayısı ve Unvanları

Meslek Grubu	Sayı
Arabacı	1
Bahçıvan	2
Balıkçı	1
Berber	3
Çoban	3
Değirmenci	2
Fırıncı	1
Hekim	1
Kahveci	2
Kalafat	1
Kasap	1
Pabuççu	1
Reis	4
Sarraf	1
Suyolcu	2
Şapçı	1
Terzi	2
Usta	1

⁶⁸⁶ http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.51f4c5c3952bc2.73894974.

⁶⁸⁷ *Büyük Lûgat ve Ansiklopedi*, XII, “Trampa”, Meydan Yayınevi, İstanbul, 1990, s. 258-259.

TOPLAM	30
---------------	-----------

Kaynak: BOA, Ev.d..., G.no: 14104.

Kalonya kazası ve köylerine ait 1850 tarihli defterde, buradaki para vakıflarından kredi kullanan meslek grubu sayısının 18, kredi kullanan meslek sahibi sayısının ise 30 kişi olduğu anlaşılmaktadır⁶⁸⁸. Meslek gruplarının kullandıkları kredi miktarları ile bu dönem içinde Kalonya ve karyelerinde para vakıflarından kullanılmış olan tüm kredi olan 685.741 guruşluk miktar karşılaştırılınca, meslek gruplarının kullandıkları miktar ve bunun tüm krediler içindeki yüzdesinin çok fazla bir meblağ oluşturmadığı söylenebilir. Yine kredi kullanmış toplam 298 kişi içerisinde, meslek sahibi olanların oranı % 10 civarında kalmaktadır.

Borçlular içinde en çok kredi kullanan meslek olarak, Midilli genelinde olduğu gibi reis unvanlı kişilerin başı çektiği görülmektedir. Ardından gelen berberlerin sayısı ise üçtür. Ehl-i ziraat grubu ise toplam 5 kişi ile önemli bir oranı oluşturur. Bunlardan üçü çoban, ikisi ise değirmenci olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 51. Kalonya ve Köylerinde M. 1850 Yılı İtibarıyla Para Vakıflarına Borçlu Olan Bazı Meslek Gruplarının Çektikleri Kredi Miktarları ve Yüzdesi

Meslek Grubu	Borçlu Kişi Sayısı	Çekilen Miktar Kuruş:Para	Tüm Çekilen Krediler İçindeki Yüzdesi	Kişi Başına Düşen Kredi Miktarı Kuruş
Berber	3	2.566:28	0,40	855
Çoban	3	1.105:20	0,15	368
Değirmenci	2	311:30	0,04	155
Kahveci	2	11.786	1,70	5.893
Pabuççu	1	3.947:20	0,60	3.947
Reis	4	6.291	0,90	1.572

Kaynak: BOA, Ev.d..., G.no: 14104.

⁶⁸⁸ BOA, Ev.d..., G.no: 14104.

Kalonya ve köylerindeki para vakıflarından en çok kredi kullanan meslek grupları incelendiğinde, en yüksek miktarda kredinin iki adet kahveci tarafından kullanıldığı görülmektedir. Aslında, bu paranın 11.514 kuruşluk kısmı, sadece bir kişi tarafından kullanılmıştır. Dafye köyü para vakıflarından kullanılan bu kredinin kullanarı, “Kahveci Süleyman” adında bir şahıs olarak görülmektedir. Daha önce de belirttiğimiz gibi, Midilli para vakıflarından kredi kullanan kişilerin, bu kredileri ne amaçla aldıkları ve nerelerde kullandıkları hakkında herhangi bir bilgiye rastlanılmamaktadır. O yüzden alınan bu büyük miktardaki kredinin, kahvehaneyi büyütmek için mi veya başka bir iş için mi kullanıldığını söylemek mümkün olmamaktadır. Fakat borçlunun bir kahveci olması bize bu işi büyütmek amacıyla böyle bir borcun altına girildiği izlenimini vermektedir. Molova ve karyelerinde, aynı dönem içinde para vakıflarına borçlanan meslek grubu sayısının 23, bu meslek gruplarına ait borçlu sayısının ise 73 olduğu anlaşılmaktadır. Molova ve karyelerinde bulunan bu para vakıflarına olan toplam borç tutarının 1.084.995 kuruş olduğu ve 846 kişinin bu para vakıflarından kredi kullandığı düşünüldüğünde, borçlanan meslek sahiplerinin sayısı % 10’a bile ulaşmamaktadır.⁶⁸⁹

⁶⁸⁹ BOA, Ev.d..., G.no: 14010.

Tablo 52. M. 1850 ve 1851 Yılı İtibarıyla Molova Kazası ve Köylerinde Bulunan Para Vakıflarından Kredi Kullanan Meslek Gruplarının Sayısı ve Unvanları

Meslek Grubu	Sayı
Bahçıvan	1
Bakkal	1
Bekçi	1
Berber	7
Boyacı	1
Çoban	6
Debbağ	1
Değirmenci	5
Ekmekçi	3
Hamamcı	3
Kahveci	3
Kalaycı	1
Kantarıcı	1
Kasap	1
Katranacı	4
Kiremitçi	1
Pabuççu	7
Reis	19
Sabuncu	1
Semerci	2
Sıvacı	1
Trampacı	1
Usta	2
TOPLAM	73

Kaynak: BOA, Ev.d..., G.no: 14010.

Molova ve köylerindeki para vakıflarından borçlanan 73 kişi ve 23 meslek grubu içinde en fazla sayıyı reislerin oluşturduğuna rastlanır. Toplam 19 reis, aynı zamanda tüm kullanılan 1.084.995 kuruşluk kredinin de % 4,20'sini kullanmış görünmektedir. Bu reis unvanlı kişilerden bazıları, aynı anda dört ayrı para vakfından borçlanmışlardır. Ahmed Reis oğlu Mustafa Reis adlı kişinin, dört ayrı para vakfından toplam 10.534 kuruş 20 para kredi kullandığı anlaşılmaktadır. Reis adı ile ifade edilen kişilerin toplam kullandıkları kredi miktarı 45.682 kuruş 33 paraya ulaşmıştır.

Tablo 53. Molova ve Köylerinde M. 1850 ve 1851 Yılı İtibariyle Para Vakıflarına Borçlu Olan Bazı Meslek Gruplarının Çektikleri Kredi Miktarları ve Yüzdesi

Meslek Grubu	Borçlu Kişi Sayısı	Çekilen Miktar Kuruş:Para	Çekilen Krediler İçindeki Yüzdesi	Kişi Başına Düşen Kredi Miktarı Kuruş
Berber	7	8.076:30	0,75	1.153
Çoban	6	6.599	0,60	1.099
Değirmenci	5	3.124:30	0,30	624
Katrancı	4	9.622	0,90	2.405
Pabuççu	7	9.277:38	0,85	1.325
Reis	19	45.682:33	4,20	2.404

Kaynak: BOA, Ev.d..., G.no: 14010.

Molova para vakıflarının 1850-1851 kayıtlarında reisleri, en çok kredi kullanan gruplar olarak pabuççular ve berberler takip etmekte olduğu görülmektedir. Ehl-i ziraat grubu olarak ise toplam 12 kişi kredi kullanmıştır ki bunlardan birisi bahçıvan, beş tanesi değirmenci, altı tanesi ise çobandır.

Kredi kullananlar içinde dört kişi gibi önemli bir sayıya ulaşan meslek sahiplerinden birisi de Katrancılardır. Bu meslek sahipleri kişi başına düşen kredi miktarında da ilk sırada yer alırlar. Katrancıların buradaki görevi, ahşaptan yapılmış kayık ve gemilerin içine su girmemesi için, ahşap kısımların arasına üstüğü sıkıştırılmasından sonraki, üzerine katran dökme işlemi olmalıdır. Aslında bu sıkıştırma işini yapanlara kalafat denilse de katrancı, kalafat işinin sonunda katranın dökülmesinden sorumlu kişidir. Midilli'nin ada olduğu düşünüldüğünde, bu işin önemli ve aranan mesleklerden birisi olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Katrancıların kullandıkları kredi miktarlarına bakıldığında, toplam olarak tüm kredilerin neredeyse % 1'ine ulaştıkları görülür ki, bu da azımsanmayacak bir miktardır.

Kişi başına düşen kredi miktarlarına göz atıldığında, reis unvanlı kişilerin sayı bakımından olduğu gibi ilk sıralarda bulunduğu dikkat çekmektedir. Bu kişilerin kredileri balıkçılık veya taşımacılık amacıyla yaptıkları işlerinde kullandıkları söylenebilir. Midilli'nin Anadolu ve diğer adalarla olan yakınlığı ve buralarla olan ticareti, balıkçılık için elverişli olması reislerin krediler sayesinde bu işlerini devam ettirmelerini veya büyütmelemlerini sağlamış olabilir.

1855 tarihli evkaf defterindeki muhasebe kaydı, bize Midilli adasında para vakıflarına borçlu olan kimselerin isimlerini vermektedir. Bu kayda göre adada adı geçen tarihte para vakıflarından kredi kullananların toplam sayısı 716, bu vakıflara olan toplam borç ise 2.694.136 kuruş olarak belirtilmiştir. Meslek sahibi olarak bu dönemde kredi kullanan kişi sayısı 66, meslek grubu sayısı ise 27'dir. Kredi kullananlar içinde her zaman karşımıza çıkan reis, pabuççu, değirmenci, bakkal, hamamcı gibi mesleklerin yanında aşçı, enfiyeci, tahmisçi, semerci gibi yeni meslek çeşitleri de dikkat çekmektedir.⁶⁹⁰

Tablo 54. M. 1855 Yılında Midilli Adasında Bulunan Para Vakıflarından Kredi Kullanan Meslek Gruplarının Sayısı ve Unvanları

Meslek Grubu	Sayı
Aşçı	1
Bakkal	4
Balıkçı	3
Bekçi	1
Berber	5
Çoban	1
Çömlekçi	1
Debbağ	3
Değirmenci	4
Ekmekçi	2
Enfiyeci	1
Hamamcı	3
Kahveci	3
Kalafat	1

⁶⁹⁰ BOA, Ev.d..., G.no: 32485.

Kalaycı	1
Kaldırımcı	1
Kasap	1
Katrancı	1
Kunduracı	1
Pabuççu	5
Reis	15
Semerci	2
Şekerci	1
Tahmisçi	1
Tellâk	1
Terzi	1
Usta	2
TOPLAM	66

Kaynak: BOA, Ev.d..., G.no: 32485.

Bu defterde, en çok kredi kullanan meslekleri, sık rastladığımız meslek grupları oluşturur. Her zaman olduğu gibi reisler 15 kişi ile en çok kredi kullananları meydana getirmektedir. Aldıkları kredi miktarları ise, bir önceki dönemde olduğu gibi yine yaklaşık % 4'lük bir dilime ulaşmaktadır. Kullanılan kredi miktarına bakıldığında, rakamın muazzam derecede olduğu göze çarpar. Reis unvanlı bu 15 kişi, toplam 105.369 guruşluk bir kredi borcu altına girmiş görünmektedir.

Tablo 55. Midilli Adasında M. 1855 Tarihi İtibarıyla Para Vakıflarına Borçlu Olan Bazı Meslek Gruplarının Çektikleri Kredi Miktarları ve Yüzdesi

Meslek Grubu	Borçlu Kişi Sayısı	Çekilen Miktar Kuruş:Para	Tüm Çekilen Krediler İçindeki Yüzdesi	Kişi Başına Düşen Kredi Miktarı Kuruş
Bakkal	4	7.274	0,27	1.818
Berber	5	4.904	0,18	980
Değirmenci	4	4.469	0,16	1.117
Kahveci	3	15.087	0,55	5.029
Pabuççu	5	9.362	0,35	1.872
Reis	15	105.369	4,00	7.024

Kaynak: BOA, Ev.d..., G.no: 32485.

Daha önce de belirttiğimiz gibi 1855 tarihli bu defter, birkaç kısımdan oluşmaktadır. Bu kısımlardan birisi, borcunu ödeyemeyecek durumda olduğu anlaşılan ve bu nedenle emlakları serbest bırakılan kişilerden oluşmuştur. Bu kişiler arasında, daha önce Kalonya'ya ait evkaf defterinde adı geçen Kahveci Süleyman isimli şahsa da rastlanılmaktadır. Dafye köyü nukudundan 11.514 kuruş kredi aldığından bahsettiğimiz bu kişinin ismi burada yine aynı borçla birlikte geçmekte ve “bilâ-sened” olan borcunu ödeyemeyeceği belirtilmektedir. Ödeyememe nedeni ise şahsın ölmüş olması ve borcunu ödemeye yetecek bir nesnesinin bulunmadığı olarak açıklanmıştır.⁶⁹¹

1861 tarihli evkaf defterinde bulunan muhasebe kaydında, meslek grupları ve kredi çeken meslek grubu dahilindeki kişi sayısında bir azalma dikkati çekmektedir. Aslında bu defter, bir önceki döneme ait (M. 1855) kayıta bulunan borçlular listesinin tekrarı niteliğindedir. Kayıta, para vakıflarından kredi kullanarak borçlananlar ve borçları karşılığında alınan rehinleri ile hangi vakıftan ne kadar borç aldıkları açıklanmaktadır. Bu defterdeki toplam borçlu sayısı 349, borç miktarı ise 1.650.480 kuruş olarak belirtilmektedir. Bu kayıta belirleyebildiğimiz meslek grubu sayısı 16, toplam meslek sahibi ise 30 kişidir.

⁶⁹¹ BOA, Ev.d..., G.no. 32485.

Tablo 56. M. 1861 Yılında Midilli Adasında Bulunan Para Vakıflarından Kredi Kullanan Meslek Gruplarının Sayısı ve Unvanları

Meslek Grubu	Sayı
Bakkal	1
Balıkçı	1
Berber	3
Çoban	2
Debbağ	1
Hamamcı	2
Kahveci	2
Kalafat	1
Kalaycı	1
Kasap	1
Kunduracı	1
Pabuççu	1
Reis	10
Tahmisçi	1
Usta	1
Yoğurtçu	1
TOPLAM	30

Kaynak: BOA, Ev.d..., G.no: 23698.

Bu meslekler arasında yine en çok kredi alanları reisler oluşturmaktadır. Bakkal, berber, kahveci, gibi her zaman rastlayabildiğimiz meslek grupları da kredi çekenler arasında yer almaktadır. İlk defa rastladığımız bir meslek olarak ise yoğurtçu karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 57. Midilli Adasında M. 1861 Tarihi İtibarıyla Para Vakıflarına Borçlu Olan Bazı Meslek Gruplarının Çektikleri Kredi Miktarları ve Yüzdesi

Meslek Grubu	Borçlu Kişi Sayısı	Çekilen Miktar Kuruş	Tüm Çekilen Krediler İçindeki Yüzdesi	Kişi Başına Düşen Kredi Miktarı Kuruş
Berber	3	4.606	0,28	1.535
Çoban	2	7.412	0,45	3.706
Hamamcı	2	503	0,03	251

Kahveci	2	13.156	0,80	6.578
Reis	10	104.505	6,30	10.450
Tahmisçi	1	7.700	0,46	7.700

Kaynak: BOA, Ev.d..., G.no: 23698.

Alınan kredi miktarlarına göz atıldığında, reis unvanlı kişilerin bu defa sayıca düşük görünseler de aldıkları kredi miktarı olan 104.505 kuruşla, tüm oranın % 6'sından fazla bir yer işgal ettikleri görülmektedir. Kredilerin miktarı, bu kişilerin balıkçılık veya taşıma amacıyla kullandıkları gemilerinin bakım veya onarımını yapmış olduklarını veya bu kredilerin yeni gemi yapımında ve işlerini bütüymede kullanıldığını düşündürmektedir.

1890 yılına gelindiğinde, bu döneme ait evkaf defterindeki muhasebe kaydında, pek fazla bir isme rastlanılmadığı görülür. Bu dönemde kayıtlarda adı geçen borçlu kişi sayısı 53'e düşerken, para vakıflarına olan toplam borç miktarı da 274.692 kuruş 26 para olarak belirtilmektedir. 1890 tarihli bu kayıta, meslek sahibi ve gruplarının sayısı da önemli ölçüde gerilemiş görünmektedir. Rastlanabilen meslek sayısı dört, meslek sahibi kişi sayısı ise beşdir.⁶⁹²

Bu tarihte, Midilli para vakıflarından kredi kullanan dört adet meslek grubu vardır. Her dönemde rastlanılan berber, kahveci ve kasap yanında, kayıtlarda borç alanlar arasında ikinci defa rastladığımız şekerçi de yer almaktadır. Kredi kullananlardan ikisi kahveci, bireri ise berber, kasap ve şekerçidir

⁶⁹² BOA, Ev.d..., G.no: 26322.

Tablo 58. Midilli Adasında M. 1890 Tarihi İtibarıyla Para Vakıflarına Borçlu Olan Bazı Meslek Gruplarının Çektikleri Kredi Miktarları ve Yüzdesi

Meslek Grubu	Borçlu Kişi Sayısı	Çekilen Miktar Kuruş:Para	Tüm Çekilen Krediler İçindeki Yüzdesi	Kişi Başına Düşen Kredi Miktarı Kuruş
Berber	1	988:25	0,36	988
Kahveci	2	2.043:21	0,75	1.021
Kasap	1	1.924	0,70	1.924
Şekerci	1	8.129:27	3,00	8.129

Kaynak: BOA, Ev.d..., G.no: 26322.

Belgede, para vakıflarına en büyük borcun şekercilik yapan Osman Efendi'ye ait olduğu anlaşılmaktadır. Şekerci Osman Efendi'nin, Pereme Çeşmesi nukudundan 1870 tarihinde kullandığı 2.150 kuruşluk kredi, 1890 yılına gelindiğinde 5.979 kuruş 27 paralık devreden faizle birlikte 8.129 kuruş 27 paraya yükselmiştir⁶⁹³. Bu para aynı zamanda bu dönemde para vakıflarına borçlanmış kişilerin toplam borcunun % 3'ünü oluşturmaktadır. Şekerci Osman Efendi belki de bu parayla işini büyütmek istemiş fakat görünen o ki daha sonra borcunu ödeyemeyince, kullandığı kredinin faizi ana parayı geçmiştir. Bu dönemde, diğer meslek sahiplerinin aldığı kredi miktarlarının, faizleriyle birlikte ortalama 1.000 kuruş civarındadır.

Görüldüğü gibi XIX. yüzyılın II. yarısında, Midilli para vakıflarında birçok meslek sahibinin kredi kullandığına rastlanılmıştır. En çok rastlanan meslekler, bölgenin deniz ile olan yakınlığına ve ada konumuna uygun olacak şekilde reis, balıkçı, kalafat, katrancı yine adanın coğrafi yapısına uygun olarak değirmenci, çoban gibi ehl-i ziraat grubu ve her yerleşim alanında olan ve beşerî ihtiyaçların karşılanmasını sağlayan berber, kasap, bakkal, hamamcı gibi hizmet sınıfı mesleklerdir.

⁶⁹³ BOA, Ev.d..., G.no: 26322.

Yeniden belirtmek gerekir ki kayıtlarda para vakıflarından kredi alan meslek sahiplerinin bu kredileri ne amaçla kullandığı belirtilmediğinden, alınan paraların nerede kullanıldığı anlaşılamamaktadır. Fakat yine de anlaşılıp, yorumlanması en kolay olan grup meslek sahipleri olsa gerekir ki bunların alınan bu kredileri kendi meslekleri adına kullandıklarını düşünmek yanlış olmayacaktır. Fakat bu kredilerin, bu kişiler tarafından sadece meslekleri için değil aynı zamanda kendi ev veya dükkanlarını tamir ya da bağ ve bahçelerinin ki büyük ihtimalle zeytinliklerinin, bakım ve onarımı için de kullanılmış olabileceğini düşünmek yanlış olmaz.

Yukarıda açıkladığımız unvanları belli olan esnaf gruplarından başka, kayıtlarda “pabuççu oğlu”, “helvacı oğlu”, “peştamalcı kızı”, “kuyumcu zevcesi”, “hamamcı kerimesi”, “reis biraderi” gibi esnaf olan kişiye çok yakın derecede akraba olan kişilere de bolca rastlanılmaktadır. Bu kişiler büyük ihtimalle bir meslek grubuna mensup olan babaları, kocaları veya kardeşleri ile birlikte veya onların ölmesi sonucu bu işi devam ettiren kişiler olmalıdırlar. Başka bir ihtimal ise, bu kişilerin yakın akrabaları adına bu kredileri çekmiş olabilecekleridir. Bunların bu iki ihtimal dahilinde kredi kullandıkları kabul edilecek olursa, meslek grupları adına kredi kullanma oranı ve kredi miktarı daha büyük bir orana ulaşmış olmaktadır.

Tablo 59. Midilli Para Vakıflarına Borcu Olan ve Kayıtlardan Esnaf Olan Kişilere Yakın Derecede Akraba Olduğu Anlaşılabilen Kişilerin Borç Tutarları

Unvan	1850 senesi		1850-1851 senesi		1855 senesi		1861 senesi		1890 senesi	
	kişi	kuruş: para	kişi	kuruş: para	kişi	kuruş: para	kişi	kuruş: para	kişi	kuruş: para
Esnaf oğlu	4	8.008	29	33.407:10	28	92.613	9	24.099	2	3.645
Esnaf kızı	-	-	1	70	3	681	1	1.800	-	-
Esnaf zevcesi	-	-	4	5.081	7	12.780	-	-	1	492
Esnaf kardeşi	-	-	-	-	1	349	-	-	-	-
TOPLAM	4	8.008	34	38.558:10	39	106.423	10	25.899	3	4.137

Kaynak: BOA, Ev.d..., G.no: 14104, 14010, 32485, 23698, 26322.

Ayrıca, para vakfından çeşitli zamanlarda borç alan bazı kişilerin, borçlarının karşılığı olarak gösterdikleri rehin ve ipoteklere bakıldığında, bu kişilerin de bazı meslek gruplarına dahil olduğunu söyleyebilmek mümkün olmaktadır. Kayıtlarda, borcuna karşılık pabuççu dükkanını rehin göstermiş olan fakat bu mesleği yaptığı muhasebe defterindeki isim ve unvanından anlaşılamayan kişilere rastlanılmaktadır. Örneğin, nefis-i Molova'dan Limnili Ahmed Reis, Barszâde Camisi nukudundan aldığı 211 kuruşluk borca karşılık, pabuççu dükkanını rehin olarak göstermiştir⁶⁹⁴. Bu duruma bakarak, bu kişinin bir pabuççu esnafı olduğunu söylemek yanlış bir düşünce olmayacaktır. Yine, Molova kasabesindeki Fatih Camisi nukudu ve Barszâde Camisi nukuduna toplam 2.000 kuruş borçlanmış olan Osman ibn-i Nuri Molla isimli şahsın da, rehin olarak bir zeyt mengenesini göstermesine bakarak, bu kişinin bir zeytinyağı değirmeni sahibi olduğunu söyleyebiliriz.⁶⁹⁵

Vakıflardan kredi kullananların listelendiği belgelerde dikkat çeken hususlardan birisi de kredi alan şahısların hemen bir sonrasında veya bir öncesinde bu kişilerin eşi, çocuğu veya birinci dereceden yakını olduğunu anlayabildiğimiz kişilerin de

⁶⁹⁴ BOA, Ev.d..., G.no: 23698.

⁶⁹⁵ BOA, Ev.d..., G.no: 23698.

kredi kullanmış olmasıdır⁶⁹⁶. Bu durum sadece mesleki statülerine göre kredi alanlarda değil, bütün statülerdeki kişilerde veya verilen kimlik kaydında statüsü anlaşılamayan kimselerde de görülmektedir. buradan çıkarabileceğimiz sonuç, bu kişilerin kredileri kendi adlarına alıp, daha sonra beraber kullanıyor olduklarıdır.

III.4.2.3. Dinsel Statülerine Göre

Osmanlı Devleti dinsel ve etnik çeşitliliğe sahip, kozmopolit bir devletti. Kuruluşundan, Yavuz Sultan Selim'in doğu seferleri sonrasında topraklarına kattığı Suriye, Filistin, Mısır'ın alınışına kadar ülkede Hristiyanların nüfusu, Müslümanlardan daha fazlaydı. 1844 tarihli nüfus verilerine bakıldığında, ülkede yaşayan Osmanlı vatandaşlarının yaklaşık olarak % 58'i Müslüman, % 39'a yakını Ortodoks-Hristiyan, % 2,5'u Katolik-Hristiyan ve % 0,5'i de Musevi dinine mensup kişilerdi⁶⁹⁷. Bu kozmopolit yapı içerisinde ise en karmaşık olan kısmı Balkanlar oluşturmaktaydı.

Osmanlı Devleti'nde müslüman olmayan kimselere verilen isim "gayrimüslim" idi. Bunlardan Osmanlı topraklarında devamlı olarak ikamet edenlere zımmî, ticaret veya seyahat amacıyla belirli bir süre içerisinde ülkede bulunanlara ise müste'men adı verilirdi. Devlet, özellikle zımmî statüsünde olanların güvenliklerinden sorumluydu. Bu statüdeki kişiler de, aynı Müslümanlarda olduğu gibi evlenme, miras, mülk v.s. gibi haklara sahiptiler.⁶⁹⁸

Osmanlı Devleti Midilli adasını ele geçirdikten sonra, diğer fetih bölgelerinde uyguladığı sistemin benzeri şekilde, buradaki nüfusu dengelemek adına adaya

⁶⁹⁶ Böyle bir duruma örnek için bkz: *BOA*, Ev.d..., G.no: 32485, H. 29 Cemazeyilahir 1271 (M. 18 Mart 1855).

⁶⁹⁷ Şener Aktürk, "Osmanlı Devleti'nde Dinî Çeşitlilik: Farklı Olan Neydi", *Doğu-Batu*, Sayı:51, İstanbul, 2010, s. 143.

⁶⁹⁸ Çiftçi, *a.g.e.*, s. 218-219.

Anadolu'dan bir nüfus takviyesi yapmış, Bununla birlikte, fetihten sonra adadaki Hristiyan halkın adada kalmasına izin verilmesi sebebiyle hristiyan nüfus, sayıca üstünlüğünü devam ettirmiştir⁶⁹⁹. 1488 yılında adada müslüman nüfusu, sadece % 7'lik bir oranı oluşturmaktaydı. XVII. yüzyıl başlarında ise bu oran % 13 civarındaydı. Adadaki müslümanların genel nüfusa oranı XVIII. yüzyıl başında % 18, XIX. yüzyılın ilk çeyreğinden sonra ise hemen hemen % 20 civarına ulaşmıştır.⁷⁰⁰

Nüfus verileri ve oranlarından da anlaşılacağı üzere, Midilli adasında gayrimüslimler her zaman için nüfusun çoğunluğu oluşturmaktaydı. Özellikle köylerdeki nüfusun çoğunluğunu gayrimüslim Rumlar meydana getirmekteydiler.

Midilli para vakıflarından kredi kullananlara bakıldığında, hem şer'iyeye sicilleri hem de evkaf defterlerindeki kayıtlarda ilk olarak göze çarpan durum, adadaki hem müslüman hem de gayrimüslimlerin bu vakıflardan borç almaya oldukça ilgi gösterdikleridir. XVIII. yüzyılda Midilli adasında para vakıflarından para alanların, 1696-1798 yıllarındaki şer'iyeye sicilleri verilerine göre toplam sayısı 1750 kişidir. Kredi kullanan bu kişilerin dinî özellikleri incelendiğinde, bunlardan 1347 kişinin müslüman, 403 kişinin ise gayrimüslim olduğu anlaşılmaktadır.⁷⁰¹

Tablo 60. XVIII. Yüzyıl Midilli Şer'iyeye Sicillerine Göre Midilli Para Vakıflarından Kredi Kullanan Müslüman ve Gayrimüslimler

Dini	Kredi Kullanan Kişi Sayısı	Tüm Kredi Kullananlar İçindeki Oranı (%)
Müslüman	1347	77
Gayrimüslim	403	23
TOPLAM	1750	100

⁶⁹⁹ Emecen, a.g.m., s. 9.

⁷⁰⁰ Kiel, a.g.m., s. 58.

⁷⁰¹ A. Nühket Adıyeke, a.g.b., s. 13.

XVIII. yüzyılda para vakıflarına ilgi gösterenlerin çoğunluğunu müslümanlar oluşturuyor gibi görünse de, rakamlara bakıldığında gayrimüslimlerin de para vakıflarından bir hayli yararlandıkları söylenebilir. Kredi alanlar arasında, gayrimüslim olarak Rumlardan başka bir cemaatin olup olmadığı belgelerden anlaşılamamaktadır.

XIX. yüzyılda, gayrimüslimlerin para vakıflarına olan ilgisinin devam ettiği görülmektedir. Bu yüzyılda vakıflara borçlanan kişi sayısı 2456 olarak tespit edilmiştir. Fakat bu rakamın içinde değişik zamanlı belgelerde adı geçen aynı kişilerin, bazı tekrarların ve aynı anda birden çok para vakfından kredi kullananların olduğu da unutulmamalıdır.

Midilli para vakıflarından XIX. yüzyılda kredi kullanarak bu vakıflara borçlanmış bu 2456 kişiden (1837-1839 tarihli ve 10374 numaralı defterde isimleri okunamayan 50 kişi hariç) 1734 adedi müslümanlardan, 672 adedi ise gayrimüslimlerden oluşmaktadır.

Tablo 61. XIX. Yüzyılda Midilli Para Vakıflarından Kredi Kullanan Müslüman ve Gayrimüslimler

Dini	Kredi Kullanan Kişi Sayısı	Tüm Kredi Kullananlar İçindeki Oranı (%)
Müslüman	1734	72
Gayrimüslim	672	28
TOPLAM	2406	100

XIX. yüzyılda gayrimüslimlerin para vakıflarına olan ilgisi, XVIII. yüzyıla göre artarak devam etmiştir. Bir önceki yüzyılda oran % 23 civarındayken, bu dönemde %

5 civarında bir artışa rastlanmaktadır. Yüzyıl boyunca para vakıflarına olan gayrimüslimlerin ilgisinin dalgalı bir seyir izlediği söylenebilir.

Bu yüzyıla ait, para vakıflarına borçlu kimselerden bahseden ilk belge, 1837 ile 1839 yılları arasında Midilli adasındaki bazı para vakıflarının muhasebesini gösteren evkâf defteridir. Toplam 120 kişinin kredi kullandığını anlayabildiğimiz bu muhasebe kaydının yıpranmış olmasından dolayı, okunabilen borçlu ismi sayısı sadece 70 kişidir.⁷⁰²

Tablo 62. Midilli Adasında M. 1837-1839 Yılları Arasında Para Vakıflarına Borçlu Olan Müslüman ve Gayrimüslimlerin Sayısı ve Kullandıkları Kredi Miktarı

Dini	Kişi	Yüzdelik Oran	Kullanılan Kredi Miktarı (Kuruş)	Yüzdelik Oran
Müslüman	35	50	10.611,5	37,61
Gayrimüslim	35	50	17.603	62,39
TOPLAM	70	100	28.214,5	100

Kaynak: BOA, Ev.d..., G.no: 10374.

Para vakıflarından, 120 kişi tarafından, bu dönemde kullanılan toplam kredi miktarı 48.228,5 kuruştur. Fakat ismini okuyabildiğimiz toplam 70 kişi, 28.214,5 kuruş kredi kullanmış olarak görünmektedir. Ayrıca 7.516 kuruşun Kapyâ köyündeki Ta'mir-i Çeşme'hâ Vakfı mütevellisi Ömer Efendi'nin zimmetinde olduğu da belirtilmektedir. 12.498 kuruşluk kredinin ise kimler tarafından kullanıldığı, bu kişilerin dinsel, toplumsal statülerinin ne olduğu ve cinsiyetleri hakkında sağlıklı bir bilgiye ulaşamadık.

1837-1839 tarihleri arasında para vakıflarına borçlanan ve isimleri okunabilen 70 kişinin, yarı yarıya müslüman ve gayrimüslimlerden oluştuğu görülmektedir. Fakat kullanılan kredilere göz atıldığında, en fazla kredi miktarının gayrimüslimler tarafından

⁷⁰² BOA, Ev.d..., G.no: 10374, H. 5 Zilhicce 1252-15 Zilhicce 1254 (M. 13 Mart 1837-1 Mart 1839).

kullanıldığı anlaşılmaktadır. Kullanılan 28.214,5 kuruşluk kredinin neredeyse 2/3'ü gayrimüslimler tarafından çekilmiştir.

En yüksek miktarda kredi kullanan kişiler ise gayrimüslim cemaatten 1.300 kuruşluk krediyle “Kosta” adlı şahıs ile müslümanlardan sadece “Ali” ismi okunabilen ve 1.046 kuruş çektiği anlaşılan kişidir. Ayrıca “Kastaro Karyesi Reayaları” adına çekilen 4.140 kuruşluk miktar da kişi olmasa bile köy adına çekilmiş olmasıyla önemli görünmektedir. Bu borçlanma büyük olasılıkla, daha önce de bahsettiğimiz avârız ödemesi amacıyla alınan bir kredi olmalıdır. Bu dönemde kişi başına düşen kredi miktarlarında da gayrimüslimlerin, müslümanlara oranla daha önde olduğu görülmektedir. Müslümanlar kişi başına yaklaşık 303 kuruş kredi kullanmışlarken, gayrimüslimlerde bu miktar yaklaşık 502 kuruşa kadar yükselmektedir.

1840-1843 yılları arasında Midilli kazasına bağlı Pereme İskelesi Çeşmesi Nukud Vakfı'na ait muhasebe defterinde ise bilgiler daha net şekilde yer alır. Toplam 74 kişinin kredi kullandığı bu vakıftan para alanların 53 tanesini gayrimüslimler, geri kalan 21 tanesini ise Müslümanlar oluşturur.⁷⁰³

Tablo 63. Pereme İskelesi Çeşmesi Para Vakfından M. 1840-1843 Yılları Arasında Kredi Kullanan Müslüman ve Gayrimüslimlerin Sayısı ve Kullandıkları Kredi Miktarları

Dini	Kişi	Yüzelik Oran	Kullanılan Kredi Miktarı (Kuruş)	Yüzelik Oran
Müslüman	21	28,38	5.776	21,77
Gayrimüslim	53	71,62	20.759	78,23
TOPLAM	74	100	26.535	100

Kaynak: BOA, Ev.d..., G.no: 11191.

⁷⁰³ BOA, Ev.d..., G.no: 11191, H. 1 Muharrem 1256-29 Zilhicce 1258 (M. 5 Mart 1840-31 Ocak 1843).

Bu yıllarda müslüman-gayrimüslim oranının, gayrimüslimler lehine açıldığı görülmektedir. Perame İskelesi'nin de dahil olduğu Yera bölgesinin, Müslüman nüfus bakımından adanın diğer yerlerine göre az da olsa baskın olduğu düşünüldüğünde⁷⁰⁴, kredi kullanmış olan gayrimüslimlerin sayısındaki fazlalık bizi, gayrimüslim Midilli halkının para vakıflarına olan ilgisi konusunda aydınlatmaktadır. Bu dönemde kullanılan toplam kredinin neredeyse 4/5'inin gayrimüslim vatandaşlar tarafından kullanıldığı görülmektedir.

Kişi başına düşen kredi miktarları ise birbirinden çok farklı görünmemektedir. Müslümanların kullandığı kredi miktarı kişi başına yaklaşık 275 kuruşken, gayrimüslimlerde ise 391 kuruşa kadar yükselmektedir. Yine burada kredilerin vergi ödemede kullanıldığı ve gayrimüslimlerin bu nedenle fazla kredi kullanımına yöneldiği akla gelebilecek ilk nedenlerden birisidir.

Panayot Acı Peraşko, bu vakıftan kullandığı 3.000 kuruş ile en çok kredi kullanan gayrimüslim olarak karşımıza çıkmaktadır. Vakıftan en yüksek miktarda kredi kullanan müslüman ise Makreoğlu Derviş adında bir kişidir ki bu isme, daha sonraki yıllarda da bir çok vakıftan kullandığı krediler nedeniyle sık sık rastlanacaktır⁷⁰⁵. Makreoğlu Derviş'in bu vakıftan o dönem için kullandığı kredi miktarı 1.000 kuruştur.⁷⁰⁶

Yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde, Midilli Adası para vakıflarından kredi kullanmada müslümanların, gayrimüslimlerin önüne geçtiği görünmektedir. Bu dönemle birlikte, para vakıflarına adada olan ilginin hissedilir derecede arttığına şahit oluruz. Bunun nedeni olarak, daha önce açıklandığı üzere Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu

⁷⁰⁴ Payzın, *a.g.t.*, s. 55.

⁷⁰⁵ BOA, Ev.d..., G.no: 32485, H. 29 Cemazeyilahir 1271 (M. 18 Mart 1855); BOA, Ev.d..., G.no: 23698, H. 25 Şaban 1292 (M. 26 Eylül 1875).

⁷⁰⁶ BOA, Ev.d..., G.no: 11191.

ekonomik bunalım ve adanın en önemli geçim kaynağı olan zeytindeki, çeşitli nedenlerle ortaya çıkan ürün kaybı olduğunu düşünmek gerekir.

Nitekim, Kalonya kazası ve köylerine ait para vakfı muhasebesinin görüldüğü evkâf defterindeki borçlu sayısı, adı geçen dönemde 298 kişi olarak belirtilmektedir. Kredi kullanarak para vakıflarına borçlanan bu 298 kişinin 234 tanesi müslüman, 64 tanesi ise gayrimüslimler olarak karşımıza çıkar.⁷⁰⁷

Tablo 64. M. 1850 Yılında Kalonya Kazası Köylerindeki Para Vakıflarından Kredi Kullanan Müslüman ve Gayrimüslimlerin Sayısı ve Kullandıkları Kredi Miktarları

Dini	Kişi	Yüzdellik Oran	Kullanılan Kredi Miktarı (Kuruş:Para)	Yüzdellik Oran
Müslüman	234	78,50	616.597:22	89,92
Gayrimüslim	64	21,50	69.143:18	10,08
TOPLAM	298	100	685.741	100

Kaynak: BOA, Ev.d..., G.no: 14104.

Görüleceği üzere, nüfus olarak gayrimüslim halkın daha yoğun olduğu Kalonya çevresinde⁷⁰⁸, para vakıflarına olan gayrimüslim talebinin önemli ölçüde az olduğu dikkati çekmektedir. Kredi kullananların neredeyse 4/5'ini müslümanlar oluştururken, kullanılan kredilerin % 90'a yakını bunların aldığı görülür. Buna karşılık gayrimüslim vatandaşlar, toplam kredinin ancak % 10'luk kısmını kullanmışlardır. Kişi başına düşen kredi miktarı da müslümanlar lehine değişmiş görünmektedir. Bu dönemde gayrimüslimler kişi başına yaklaşık 1.080 kuruş kredi kullanırlarken, müslümanlar ise kişi başı yaklaşık 2.635 kuruş kredi kullanmışlardır. Gayrimüslimlerin para vakıflarından aldıkları kredi miktarlarındaki düşüşe neden olarak, Tanzimat Fermanı ile birlikte

⁷⁰⁷ BOA, Ev.d..., G.no: 14104, H. 3 Şevval 1266-5 Zilkade 1266 (12 Ağustos 1850-12 Eylül 1850).

⁷⁰⁸ Payzın, a.g.t., s. 57.

kaldırılan avâriz vergisinin etkisi olduğu düşünülebilir. Bu durumun, gayrimüslimleri, müslümanlara oranla da çok etkilediği anlaşılmaktadır. Daha önce vergilerini ödemek amacıyla kredi kullanmış olan gayrimüslimlerin, bu nedenlerden birinin ortadan kalkmasıyla para vakıflarına olan ihtiyaçlarının da bu oranda azaldığı söylenebilir.

Kullanılan krediler kişisel bazda ele alındığında, en çok borçlanan kişi 46.911 kuruş 20 para ile Dafye köyünden Abdullah Bey'dir. Gayrimüslimlerden en yüksek miktarda kredi kullanmış kişi olarak ise Yohame Kefere kızı Marya'nın kullandığı 17.102 kuruş dikkati çeker. Marya, bu krediyi Peraşle köyü para vakıflarından kullanmış görünmektedir. Ayrıca Eftaronde Kocabaşları tarafından yine Peraşle köyü nukud-ı mevkufesinden alınan 91.749 kuruşluk kredi de büyük olasılıkla avâriz vergisi ödemek adına kullanılan bir miktar olmalıdır.⁷⁰⁹

Aynı tarihler arasında, Molova ve karyelerindeki para vakıflarına olan ilginin daha fazla olduğu görülmektedir. Bu dönemde, buradaki para vakıflarından kredi kullananların sayısı 846 kişiye kadar ulaşmıştır.⁷¹⁰

Tablo 65. M. 1850-1851 Yılları Arasında Molova Kazası ve Köylerindeki Para Vakıflarından Kredi Kullanan Müslüman ve Gayrimüslimlerin Sayısı ve Kullandıkları Kredi Miktarları

Dini	Kişi	Yüzdellik Oran	Kullanılan Kredi Miktarı (Kuruş:Para)	Yüzdellik Oran
Müslüman	579	68,43	857.624:36	79
Gayrimüslim	267	31,57	227.370:04	21
TOPLAM	846	100	1.084.995	100

Kaynak: BOA, Ev.d..., G.no: 14010.

⁷⁰⁹ BOA, Ev.d..., G.no: 14104.

⁷¹⁰ BOA, Ev.d..., G.no: 14010, H. 28 Rebiyülahır 1266-9 Cemazeyilevvel 1267 (M. 13 Mart 1850-12 Mart 1851).

Toplam 1.084.995 kuruşluk bir borçlanmanın olduğu bu vakıflardan kredi kullanımında gayrimüslimlerin, Kalonya para vakıflarından kredi kullanan gayrimüslimlere göre, oran olarak biraz daha arttığını söyleyebiliriz. Kalonya para vakıflarından kredi kullananlara göre, buradaki gayrimüslimlerin ve bunların kullandıkları kredi miktarının oranlarında % 10'luk bir artış dikkat çekmektedir. Kredi kullanan kişi sayısı artmasına rağmen, kişi başına düşen kredi miktarına bakıldığında bir azalma olduğu anlaşılmaktadır. Bu dönemde kişi başına düşen kredi miktarı müslümanlarda yaklaşık 1.481 kuruş iken, gayrimüslimlerde ise yaklaşık 851 kuruşa kadar gerilemiştir. Devletteki ekonomik bozulma ve avarızın kaldırılması, hem Müslümanlarda hem de gayrimüslimlerde para vakıflarından alınan kişi başı kredi miktarının düşmesine sebep olmuş görünmektedir.

Molova ve köylerindeki para vakıflarından kullanılan krediler içinde en yüksek miktar yine bir vergi ödemesi olduğunu düşündüğümüz, Eftaronde köyü nukud-ı mevkufesinden kullanılan 116.117 kuruş 20 paralık tutardır. Bize bunun bir vergi ödemesi olduğunu düşündüren sebep, borcun Eftaronde reayaları üzerinde görünmesidir. Fakat bu dönemde avârızın kaldırılmış olması nedeniyle bu ödemenin cizye vergisi için olduğu sölenebilir. Bugünkü adı Pterounta olan Eftaronde köyü ve yakın çevresindeki Vatosé, Revma gibi köylerle birlikte civarın nüfusu bu dönemde 427 olarak görünmekte, bu nüfusun 307 kişisi yani yaklaşık % 72'si gayrimüslim olarak belirtilmektedir⁷¹¹. Bu nüfusun büyük bir kısmı, nispeten büyük görünen Vatosé ve Eftaronde karyelerinde olmalıdır. Bu kadar çok gayrimüslim nüfusa sahip olan Eftaronde karyesinin, vergi ödemesini bu para vakıflarından borçlanarak yaptığı düşünülebilir.

⁷¹¹ Payzın, *a.g.t.*, s. 57. (Payzın, tezinde Osmanlıca'dan günümüz Türkçe'sine köy isimlerini aktarırken, Eftaronde'yi "Karye-yi Efteroton, Revma'yı ise Karye'yi Rum olarak belirtmiştir. Bu durumun sebebi büyük olasılıkla Rumca söyleyiş-yazılış ve Türkçe söyleyiş-yazılış arasındaki fark nedeniyle Osmanlıca kayıtlarda isimlerin yanlış yazılmasıdır. Doğru isimler Eftaronde ve Revma olmalıdır.)

Molova ve karyelerindeki para vakıflarına olan borçlanmada kişisel olarak en büyük miktar, 25.498 kuruş 20 para ile Molova'dan Kırılğıçzâde Hacı Ahmed Bey tarafından kullanılan kredidir. Kendisinden daha önce de bahsettiğimiz Kırılğıçzâde, Falya köyü nukud-ı mevkûfelerinden 11.943 kuruş 20 para, Eftaronde köyü nukud-ı mevkufelerinden ise 13.555 kuruşluk kredi kullanmış görünmektedir. Gayrimüslimler içerisinde en büyük miktardaki krediyi kullanan kişi ise 6.012 kuruşluk borç tutarı ile Nikolaç Peraşko'dur. Kredi, Falya köyü nukud-ı mevkufelerinden kullanılmıştır. Yine Anamotya⁷¹² köyünden Feslekeli Todorı, 3.627 kuruş ve 2.288 kuruş olarak Eftaronde köyü nukud-ı mevkufelerinden aldığı toplam 5.915 kuruşluk kredi ile gayrimüslimler arasında önemli miktarda kredi kullanan kişiler arasında görünmektedir.⁷¹³

1855 tarihli evkaf defterinde bulunan muhasebe kaydı, ada genelindeki para vakıflarından alınan kredilerden bahseder. Birkaç kısımdan oluşan bu kayıta istiglâl yöntemiyle alınan krediler, borçları nedeniyle ellerindeki emlak kayyum vasıtasıyla satın alınanlar, emlaklarına borçları karşılığı el konulup bu emlakın değeri borçlarından düşülenler ve borçlarını ödeyemeyecek durumda olup malları serbest bırakılanlar yer almaktadır. Belgede yer alan istiglâl yöntemi ile borçlananlar ve borçlarını ödeyecek durumda olmayıp malları serbest bırakılanların toplamı 716 kişidir. Bunlardan 522 tanesi Müslümanlardan, 194 tanesi ise gayrimüslimlerden oluşur.⁷¹⁴

⁷¹² Anamotya köyü her ne kadar Kalonya kazası köyleri arasında görünse de, kayıtlarda zaman zaman ismi Molova köyleri arasında geçmektedir.

⁷¹³ BOA, Ev.d..., G.no: 14010.

⁷¹⁴ BOA, Ev.d..., G.no: 32485.

Tablo 66. M. 1855 Yılında Midilli Adasındaki Para Vakıflarından Kredi Kullanan Müslüman ve Gayrimüslimlerin Sayısı ve Kullandıkları Kredi Miktarları

Dini	Kişi	Yüzelik Oran	Kullanılan Kredi Miktarı (Kuruş)	Yüzelik Oran
Müslüman	522	72,90	2.390.171,5	88,70
Gayrimüslim	194	27,10	303.964,5	11,30
TOPLAM	716	100	2.694.136	100

Kaynak: BOA, Ev.d..., G.no: 32485.

Kredi kullanan kişi ve kullanılan kredi miktarının oranlarına bakıldığında Müslümanların daha baskın olduğu anlaşılmaktadır. Gayrimüslimler kişi sayısında ortalamaya yakın bir oran tuttursalar da kullandıkları kredi miktarı çok fazla bir miktara ulaşmamaktadır.

Ev, bağ, bahçe gibi emlakın rehin alınması ile yapılan ve vakıf paralarının işletilme yöntemlerinden birisi olan bey'-i bi'l-istiglâl yöntemi ile alınan kredilere baktığımızda, 1855 tarihi itibariyle Midilli para vakıflarından toplam 340 kişinin borçlandığını görürüz. Bunların 286 adedi Müslümanlar, sadece 54 adedi ise gayrimüslimlerden oluşmaktaydı.⁷¹⁵

Tablo 67. M. 1855 Yılında Midilli Adasındaki Para Vakıflarından İstiglâl Yöntemi ile Kredi Kullanan Müslüman ve Gayrimüslimlerin Sayısı ve Kullandıkları Kredi Miktarları

Dini	Kişi	Yüzelik Oran	Kullanılan Kredi Miktarı (Kuruş)	Yüzelik Oran
Müslüman	286	84,10	1.545.788,5	93,65
Gayrimüslim	54	15,90	104.697,5	6,35
TOPLAM	340	100	1.650.486	100

Kaynak: BOA, Ev.d..., G.no: 32485.

⁷¹⁵ BOA, Ev.d..., G.no: 32485.

Bu yöntem kullanılarak alınan kredilerde, hem sayı hem miktar olarak müslümanlar yine öne çıkmaktadır. Alınan kredi miktarlarında ise gayrimüslimler, o zamana kadar rastlanan en küçük orana ulaşmış durumdadırlar. 1855 tarihinde, daha önce Tanzimat Fermanı ile kaldırılan avârızın yanı sıra gayrimüslimlerden alınan cizye de kaldırılmıştır. Bu vergilerin ortadan kalkmasının gayrimüslimler üzerinde malî baskıyı azalttığı düşünülürse, gayrimüslimlerin kredi kullanımındaki azalmanın bu rahatlamayla ilgili olduğu söylenebilir.

İstiglâl yöntemi kullanılarak alınan kredi miktarlarında müslümanlar içinde en yüksek miktarın Tarakusanoglu İbrahim Reis'e ait olduğu görülür. Kelemye köyünden olan İbrahim Reis'in, borcu olan 73.768 kuruş karşılığında aynı köydeki karyesinden bir kıt'a zeytinliği rehin gösterdiği anlaşılmaktadır. Gayrimüslimler arasında ise adına daha önce de rastladığımız Anamotya köyünden Feslekeli Todori, bu defa 10.278 kuruşluk bir borç ile karşımıza çıkmaktadır. Todori'nin bu borç karşılığında rehin olarak gösterdiği emlak ise aynı köy hududu içerisinde yer alan bir kıt'a tarla olarak not edilmiştir. Midilli kazasına bağlı Katartöz köyünden İstrati veled Çıka ise 10.800 kuruşluk borç ile gayrimüslimler arasında ilk sırada yer almaktadır. İstari bu borcun karşılığında bu köydeki zeytinliğini rehin göstermiştir.⁷¹⁶

Bu belgede yer alan bir başka liste, para vakıflarından borçlandığı halde borcunu ödeyemeyen ve yapılan tahkikat sonucunda borcunu ödemeye gücü olmadığı anlaşılan ve bu nedenle emlakları serbest bırakılan kişilerden oluşmaktadır. Toplam 392 kişi olarak yazılmış olan liste ismi olmayanlar, kişi adına olmayan borçlanmalar ve tekrarlar çıkarıldığında 376 kişiye inmektedir. Bu 376 kişinin 236 adedi müslümanlardan, 140 adedi ise gayrimüslimlerden hasıldır.

⁷¹⁶ BOA, Ev.d..., G.no: 32485.

Tablo 68. M. 1855 Yılı İtibarıyla Midilli Adasındaki Para Vakıflarından Kredi Kullanıp Ödeme Durumları Olmadığından Borçları Silinen ve Emlakları Serbest Bırakılan Müslüman ve Gayrimüslimlerin Sayısı ve Kullandıkları Kredi Miktarları

Dini	Kişi	Yüzdellik Oran	Kullanılan Kredi Miktarı (Kuruş)	Yüzdellik Oran
Müslüman	236	62,75	844.383	80,90
Gayrimüslim	140	37,25	199.267	19,10
TOPLAM	376	100	1.043.650	100

Kaynak: BOA, Ev.d..., G.no: 32485.

Bu listede, gayrimüslim oranının hem sayı hem de kullanılan kredi miktarı oranında artış gösterdiği söylenebilir. Fakat bu listenin borçlarını ödeyemeyecek durumda olanlar listesi olduğu unutulmamalıdır. O halde, bu dönem içinde borcunu ödeyemeyecek durumda olan kişiler içerisinde müslümanlar sayıca ve borç miktarı olarak fazla olsalar da, gayrimüslimler içerisinde borcunu ödeyemeyecek durumda olanlar da, XIX yüzyılda para vakıflarından borç alan ortalama kişi miktarının üzerindedir.

Borçlarını ödeyemeyeceği anlaşılan kişiler arasında en yüksek miktar, 21.400 kuruş ile Kelemye'den İmâmzâde Mehmed Efendi'ye aittir. Onu 21.288 kuruş borcu görünen Katartöz köyünden Mahmud Ağa takip etmektedir. Belgede, Mahmud Ağa'nın borcu karşısında bu kişinin Katartöz para vakıfları eski mütevellisi olduğu ve kendisine zimmet çıkarıldığı halde dört-beş seneden beri firari bulunduğu notu düşülmüştür. Gayrimüslimlerden para vakıflarına borcu olup da bu borcunu ödeyemeyecek durumda olanlar arasında en yüksek miktar ise 17.102 kuruşluk miktarla Eftaronde köyünden Yerasme zimmîye aittir. Bu kişini borcunu ödeyememe nedeni olarak "*mersum hâlik olub ism-i bi'l-ittlâk olunur bir nesnesi olmadığı*" yazılmıştır. Buna göre kişi hem artık yaşamamaktadır, hem de borcu karşılığı elinden alınacak bir nesnesi olmadığı anlaşılmış o yüzden ismi serbest bırakılmıştır.

1861 tarihli evkaf defterinde, çoğunlukla 1855 tarihli kayıta bahsettiğimiz, istiglâl yöntemiyle para vakıflarına borçlanan isimlere rastlanır. 1861 tarihli kayıt da Midilli adası dahilindeki para vakıflarına borçlu olanların listesini içermektedir. Toplam 349 kişinin isimlerinin ve statülerinin belirlenebilmiştir. Fakat bazı özel durumlar (Çift yazım, numaralandırma hatası, yazılmayan isim v.b.) nedeniyle burada alacağımız rakam 349 kişi olmaktadır. Bunlar içinde para vakıflarına borçlu olanların 297 tanesi müslüman, geri kalan 52 tanesi ise gayrimüslimdir.⁷¹⁷

Para vakıflarına olan toplam borç, kayıta 1.650.480 kuruş olarak belirtilmektedir. Fakat belgenin son kısmında bulunan iki adet borçlunun, kimliği ve dolayısıyla bunların cinsiyeti ve dinsel statüleri hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. Bu nedenle bu iki isimsiz borç toplamdan düşülerek, kimliği ve dinsel statüsü anlaşılabilen kişilerin aldığı borç olarak 1.649.430 kuruş rakamına ulaşılmıştır.

Tablo 69. M. 1861 Yılında Midilli Adasındaki Para Vakıflarına Borçlu Bulunan Müslüman ve Gayrimüslimlerin Sayısı ve Kullandıkları Kredi Miktarları

Dini	Kişi	Yüzelik Oran	Kullanılan Kredi Miktarı (Kuruş)	Yüzelik Oran
Müslüman	297	85,10	1.547.402	93,80
Gayrimüslim	52	14,90	102.028	6,20
TOPLAM	349	100	1.649.430	100

Kaynak: BOA, Ev.d..., G.no: 23698.

Rakamlar ve oranlara bakıldığında, 1855 tarihli “istiglâl” yöntemiyle borçlanmış olanlara ait rakamlarla hemen hemen aynı olduğu görülmektedir. aslında bu defter, adı geçen kaydın, ufak tefek değişiklikler dışında bir tekrarı gibidir.

⁷¹⁷ BOA, Ev.d..., G.no: 23698, H. 25 Şaban 1292 (M. 26 Eylül 1875).

Kayıtta borçlu olanların çoğunluğunun yine müslümanlar olduğunu görülmektedir. Tutar bakımından ise müslümanlarla gayrimüslimler arasındaki makas daha da açılmış durumdadır. Bu dönemde gayrimüslimlerin borç miktarları ve oranlarının hayli geride kaldığı dikkat çekmektedir.

Para vakıflarına olan kişisel bazdaki borçlara göz atıldığında, en büyük borcun 73.768 kuruşla Kelemye'den İbrahim Reis'e ait olduğu görülür. 1855 tarihli kayıтта da en büyük borcun sahibi görünen İbrahim Reis, bu parayı beş ayrı para vakfından kullanmıştır. Borcun 4.230 kuruşu Ahtande Camisi para vakfından, 4.000 kuruşu Ahtande Mektebi para vakfından, 19.199 kuruşu Kelemye Camisi para vakfından ve 44.101 kuruşu ise Katartöz Camisi para vakfından alınmış görünmektedir. Geriye kalan 2.238 kuruşun hangi vakıftan kullanıldığına dair bir bilgi yoktur. İbrahim Reis'in bu borcun karşılığında, Kelemye köyünde bulunan bir kıt'a zeytinliğini rehin gösterdiği belgede belirtilmektedir.⁷¹⁸

Gayrimüslimler en yüksek miktar borç ise yine bir önceki kayıтта olduğu gibi, Katartöz köyünden İstrati veled Çıka'ya aittir. Burada da 10.800 kuruşluk borcun devam ettiğinden bahisle, kredinin Uskublo köyündeki Çınarlı Çeşme para vakfından kullanıldığı da belirtilmektedir. Aynı şekilde Anamotya köyünden "Feslekeli Todori"nin 10.278 kuruşluk borcunun da devam ettiği görülmektedir. Belgede, Todori'nin bu parayı iki ayrı para vakfından kullandığı bilgisi de yer almaktadır. Buna göre Todori, borcun 9.414 kuruşluk kısmını Eftaronde köyü su yolları para vakfından, 964 kuruşluk kısmını ise Falya köyü çeşmesine ait para vakfından kullanmıştır.⁷¹⁹

XIX. yüzyıldaki Midilli para vakıflarına ait elimizdeki son muhasebe kaydı olan 1890 tarihli defter, diğer bahsedilen defterler kadar kalabalık sayılardan

⁷¹⁸ BOA, Ev.d..., G.no: 23698.

⁷¹⁹ BOA, Ev.d..., G.no: 23698.

oluşmamaktadır. Kayıttta, kredi kullanarak borçlanan 53 kişinin ismi geçmektedir. Bu 53 kişinin 46 tanesi müslümanlardan, sadece 7 tanesi ise gayrimüslimlerden oluşur.⁷²⁰

Tablo 70. M. 1890 Yılında Midilli Adasındaki Para Vakıflarına Borçlu Bulunan Müslüman ve Gayrimüslimlerin Sayısı ve Kullandıkları Kredi Miktarları

Dini	Kişi	Yüzdellik Oran	Kullanılan Kredi Miktarı (Kuruş:Para)	Yüzdellik Oran
Müslüman	46	86,80	268.608:37	97,78
Gayrimüslim	7	13,20	6.083:29	2,22
TOPLAM	53	100	274.692:26	100

Kaynak: BOA, Ev.d..., G.no: 26322.

Para vakıflarına olan toplam 274.692 kuruş 26 paralık borcun yer aldığı bu defterde dikkati çeken en önemli durum, gayrimüslimlerin oranlarındaki fevkalade düşüştür. Para vakıflarına borcu buluna gayrimüslimler bu dönemde hem sayıca hem de miktar olarak XIX. yüzyılın en küçük oranlarına gerilemişlerdir. Gayrimüslimlerde kişi başına düşen miktar, kredi kullanan sayısının az olması nedeniyle ortalama değerlerde yaklaşık 869 kuruş civarındayken, müslümanların kişi başına düşen kredi miktarı önemli ölçüde artarak yaklaşık 5839 kuruşa tırmanmıştır.

Belgede, miktar olarak en yüksek borcun, Halil Bey adında eşraftan bir kişiye ait olduğu görülmektedir. Hicrî 1281 (M. 1865) tarihli hüccet ile verildiği belirtilen bu borcun devreden faizlerle birlikte 67.954 kuruşa yükseldiği belirtilmektedir. Toplamları sadece yedi olan gayrimüslim borçlular arasındaki en yüksek zimmet miktarı ise Midilli kazasına bağlı Papaslık köyünden Panayot'a aittir. Ayanî köyü nukudundan, Hicrî 1272

⁷²⁰ BOA, Ev.d..., G.no: 26322, Rumî 12 Mart 1306 (H. 2 Şaban 1307 / M. 24 Mart 1890).

(M. 1855-1856) tarihli hüccet ile alınan bu borcun miktarı 2.601 kuruş 20 para olarak gösterilmektedir.⁷²¹

Tablo 71. XIX. Yüzyılda Midilli Adasındaki Para Vakıflarından Kredi Kullanan Müslüman ve Gayrimüslimlerin Kullandıkları Toplam Kredi Miktarları ve Oranı

Dini	Kullanılan Toplam Kredi Miktarı (Guruş:Para)	Tüm Kullanılan Krediler İçindeki Oranı (%)
Müslüman	5.696.792:15	88,40
Gayrimüslim	746.951,5:11	11,60
TOPLAM	6.443.743,5:26	100

XIX. yüzyıl boyunca, aynı bir önceki yüzyılda olduğu gibi hem müslüman hem de gayrimüslimlerin Midilli para vakıflarına olan ilgisinin devam ettiği görülmektedir. Para vakıflarından kredi alan müslüman-gayrimüslim oranı XIX. yüzyılda biraz daha artmış görünmekle birlikte, kullanılan kredi miktarlarına bakıldığında, müslüman-gayrimüslim cemaat arasındaki oranın açıldığı anlaşılmaktadır. XIX. yüzyılda kredi alanların oranı % 71,65 müslüman, % 28,35 gayrimüslim iken, kredi kullanım miktarlarında bu oranın % 88,40-% 11,60 düzeyine kadar gerilediği dikkat çekmektedir. Bu durumda, gayrimüslimler her ne kadar para vakıflarına ilgi gösterebilirler de aldıkları kredi miktarlarının müslümanlara göre çok daha az olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

III.4.2.4. Cinsiyetlerine Göre

Osmanlı Devleti'nde kadının statüsü konusunda son yıllarda yapılan çalışmalar sonucunda, daha önce vakıf kurucuları bölümünde bahsettiğimiz üzere, kadınların her konuda ama özellikle ekonomik yaşama katılmada erkeklerden çok fazla geride

⁷²¹ BOA, Ev.d..., G.no: 26322.

kalmadıkları anlaşılmıştır. Osmanlı genelindeki bu durumu özele indirgediğimizde, konumuz olan Midilli’de de kadınların ekonomik ve ticari faaliyetlerde önemli derecede rol oynadıkları görülür. Vakıf kurucularının cinsiyetlerinden bahsettiğimiz bölümde anlattığımız üzere Midilli’de kişiler tarafından kurulan 371 vakfın 134 tanesinde kurucular kadındır. Bir başka deyişle kadınlar vakıf kurucularının yaklaşık % 36’sını yani neredeyse 1/3’ünü oluşturmaktadır. Bu rakamlar bize kadınların ekonomik alanda, hem Osmanlı geneli hem de Midilli adasındaki yerini göstermeleri bakımından önemli olmalıdır.

Midilli’de, aynı vakıf kurucularında olduğu gibi vakıflardan kredi kullanımında da kadınların önemli sayılara ulaştığını söyleyebiliriz. Vakıf kurucularında olduğu kadar yüksek seviyelere ulaşmasa bile yine de vakıflara kadın ilgisi oldukça fazla miktarda olmuştur. XVIII. yüzyıl Midilli şer’iyye sicillerine göre, Midilli genelinde vakıflardan kredi sağlamış 1750 kişi içerisinde 306 tane kadına rastlanılmaktadır.

Tablo 72. Midilli Şer’iyye Sicillerine Göre XVIII. Yüzyılda Para Vakıflarından Kredi Çekenlerin Cinsiyetleri

Cinsiyeti	Sayı	Tüm Kredi Kullananlar İçindeki Oranı (%)
Kadın	306	17,50
Erkek	1444	82,50
TOPLAM	1750	100

Para vakıflarından, kadınların kredi kullanım oranı XVIII. yüzyılda % 17,50 civarındadır. Bu vakıflardan kredi kullanan 306 kadının 156 tanesini Müslüman kadınlar, 150 tanesini ise gayrimüslim kadınlar oluşturmaktadır ki oran hemen hemen % 50-% 50 olarak karşımıza çıkmaktadır. Kredi kullanım oranlarında gayrimüslim kadınların, müslüman kadınlar kadar öne çıkması dikkat çekicidir. Kredi alan kadınlar içinde en

yüksek miktarı, 620 guruşluk kredi kullanımıyla Mutasarrıf Ahmed Efendi zevcesi kullanmışken, gayrimüslim kadınlar içerisinde ise en yüksek miktar 290 guruş ile Sarlıçe köyünden Lotri kızı Amarse tarafından kullanılmıştır.⁷²²

XIX. yüzyılda, kadınların Midilli para vakıflarına olan ilgisinin azalarak da olsa devam ettiği görülür. Bu yüzyılda Midilli para vakıflarından kredi kullanan kişi sayısı 2456'dır. Bu rakamın kimliklerini okumak mümkün olan 2406'sının içinde 268 kişisini, para vakıflarını kullanan kadınlar oluşturmaktadır.

Tablo 73. XIX. Yüzyılda Para Vakıflarından Kredi Çekenlerin Cinsiyetleri

Cinsiyeti	Sayı	Tüm Kredi Kullananlar İçindeki Oranı (%)
Kadın	268	10,90
Erkek	2188	89,10
TOPLAM	2456	100

XVIII. yüzyıla göre yaklaşık % 6,5'luk oranında bir gerileme görülse de kadınların vakıfları kullanımlarının devam ettiği bir gerçektir. Midilli para vakıflarından kredi kullanan kadın sayısının 152'sini müslüman kadınlar oluşturmaktadır.

Tablo 74. XIX. Yüzyılda Midilli Para Vakıflarından Kredi Kullanan Kadınların Dinsel Statüleri

Cinsiyeti	Sayı	Tüm Kredi Kullanan Kadınlar İçindeki Oranı (%)
Müslüman Kadın	152	56,70
Gayrimüslim Kadın	116	43,30
TOPLAM	268	100

⁷²² A. Nükhet Adıyeke, a.g.b., s. 13.

Gayrimüslim kadınların sayısı ise 116 olarak görülmektedir. bu durumda Müslüman ve gayrimüslim kadınlar arasındaki XVIII. yüzyılda oluşan oran biraz açılmış gibi görünse de rakamların bu yüzyılda birbirine yakın olduğu ve müslüman kadınlarla, gayrimüslim kadınların neredeyse aynı oranda para vakıflarına ilgi gösterdiği söylenebilir.

Kredi kullanan erkeklerin toplamı ise bu yüzyılda 2188'e ulaşmıştır. Bu rakamın, XVIII. yüzyıla göre önemli bir artış gösterdiği anlaşılmaktadır. Kredi kullanarak Midilli para vakıflarına borçlanan bu 2188 erkeğin 1584 adedini müslümanlar, 604 adedini ise gayrimüslimler oluşturmaktaydı.

Tablo 75. XIX. Yüzyılda Midilli Para Vakıflarından Kredi Kullanan Erkeklerin Dinsel Statüleri

Cinsiyeti	Sayı	Tüm Kredi Kullanan Erkekler İçindeki Oranı (%)
Müslüman Erkek	1584	72,40
Gayrimüslim Erkek	604	27,60
TOPLAM	2188	100

Görüldüğü gibi, para vakıflarından borçlanan gayrimüslimlerde erkeklerin genele oranı, kadınların genele oranına göre daha fazla olsa bile kendi cinsiyetleri arasında değerlendirildiğinde kadınların, erkeklere nispetle daha fazla para vakıflarına rağbet ettiği göze çarpmaktadır.

Midilli para vakıflarından kredi kullanan erkek ve kadın sayılarında, XIX yüzyıl boyunca önemli hareketlilikler göze çarpmaktadır. Bu yüzyıla ait arşivlerdeki ilk muhasebe kaydı olan 1837-1839 tarihli vakıf defterine göre, kredi kullananların sayısı 120 kişidir. Fakat daha önce de belirttiğimiz gibi, belgenin yıpranmış olması sebebiyle sadece

70 kişinin kimliği anlaşılabilir. Kimlikleri ve statüleri anlaşılabilen bu 70 kişinin içindeki kadın sayısı ise sadece ikidir.

Tablo 76. Midilli Adasında M. 1837-1839 Yılları Arasında Para Vakıflarına Borçlu Olanların Cinsiyetlerine Göre Kullandıkları Kredi Miktarı

Cinsiyeti	Kişi	Yüzdelik Oran	Kullanılan Kredi Miktarı (Kuruş)	Yüzdelik Oran
Kadın	2	2,85	450	1,60
Erkek	68	97,15	27.764,5	98,40
TOPLAM	70	100	28.214,5	100

Kaynak: BOA, Ev.d..., G.no: 10374.

Molova'ya bağlı Kapy köyündeki çeşme, yine aynı köyde bulunan hamam, Çetre köyündeki cami ve Kalonya kazasına bağlı Polihnit köyündeki çeşmeye ait para vakıflarından alınan kredilerin listelendiği bu belgede, kadınların hem sayı olarak, hem de çekilen kredilerdeki oranları çok düşük düzeydedir. Fakat belgenin okunamayan kısımlarında 50 kişinin yer aldığı ve bunlardan bir kısmının da kadın olabileceği unutulmamalıdır. Kayıta kredi kullanan müslüman erkek sayısı 36, gayrimüslim erkek sayısı ise 32'dir.

Sadece iki kadının ismine rastladığımız defterde, kredi kullanan bu kadınlardan birisi müslüman diğeri ise gayrimüslimdir. Adının Emine olduğu anlaşılın müslüman kadın, Kapy köyü çeşmesinin para vakfından 200 kuruş, adı okunamayan fakat kayıta yer alan "zımmî kızı" ifadesinden gayrimüslim kadın olduğu anlaşılın kişi ise yine aynı vakıftan 250 kuruş kullanmış olarak görünmektedirler.⁷²³

⁷²³ BOA, Ev.d..., G.no: 10374, H. 5 Zilhicce 1252-15 Zilhicce 1254 (M. 13 Mart 1837-1 Mart 1839).

1840-1843 yılları arasında, Midilli kazasına bağlı Pereme İskelesi'nde bulunan çeşme vakfının nukud-ı mevkuferinden kredi kullananların sayısı toplam 74 kişidir. Bunların cinsiyetlerine bakıldığında 4 kadın ve 70 erkeğin bulunduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 77. Pereme İskelesi Çeşmesi Para Vakfından M. 1840-1843 Yılları Arasında Kredi Kullananların Cinsiyetlerine Göre Sayısı ve Kullandıkları Kredi Miktarları

Cinsiyeti	Kişi	Yüzdellik Oran	Kullanılan Kredi Miktarı (Kuruş)	Yüzdellik Oran
Kadın	4	5,40	950	3,60
Erkek	70	94,60	25.585	96,40
TOPLAM	74	100	26.535	100

Kaynak: BOA, Ev.d..., G.no: 11191.

Tablodan anlaşılacağı üzere, bu para vakfına olan kadın ilgisinin de bir önceki kayıta olduğu gibi çok fazla olmadığı görülmektedir. sadece dört kadına karşılık, kredi kullanan erkek oranı % 96'dan daha fazla bir orana ulaşmıştır. Kişi başına düşen miktarlar ise birbirine yakın değerlerdedir. Kadınlarda bu miktar 237,5 kuruş, erkeklerde ise 365,5 kuruştur.

Bu para vakfından kredi kullanan kadınlardan 3 tanesi gayrimüslim, bir tanesi ise müslüman kadındır. "Pir Ali oğlu zevcesi" olarak ifade edilmiş olan bu müslüman kadının kullandığı kredi miktarı 50 kuruştur. Gayrimüslim üç kadın arasında en büyük kredi miktarını ise 300'er kuruşla Dökmeci kızı Litade ve Acı Nikola kızı Acı Mesni kullanmış görünmektedir. Pereme İskelesi'ndeki bu para vakfından kredi kullanan erkeklerin sayısı

ise 70'tir. Bunlardan 50 tanesini gayrimüslim erkekler oluştururken, 20 tanesi ise müslümanlardan meydana gelmekteydi.⁷²⁴

Bu dönemde, kadın sayısı, kullanılan kredi miktarı ve oranı 1837-1839 dönemine göre çok az artış göstermiş görünmektedir. Genel olarak söyleyebileceğimiz, XIX. yüzyılın ilk yarısında Midilli para vakıflarına olan kadın ilgisinin çok ileri düzeyde olmadığıdır. Fakat saydığımız bu iki belgedeki vakıfların dar alanları kapsadığı ve adı geçen iki belgenin ayrı ayrı yerler ve vakıflarla ilgili olduğu unutulmamalıdır.

XIX. yüzyılın ortalarından itibaren, yüzyılın ikinci yarısı boyunca, kadınların para vakıflarına olan ilgisinde önemli bir artışın olduğu, bu artışın aynı zamanda kadınlar tarafından alınan kredilere de yansıdığı görülür. 1850 tarihli olan ve Kalonya kazasına bağlı köylerdeki para vakıflarından çekilen kredilerle, bu vakıflara borçlu olan kişilerin listelendiği muhasebe kaydında, kredi kullanan toplam 298 kişiye rastlanmaktadır. Bunların 34 tanesi kadın ve 264 tanesi erkeklerden meydana gelmiştir.

Tablo 78. M. 1850 Yılında Kalonya Kazası Köylerindeki Para Vakıflarından Kredi Kullananların Cinsiyetlerine Göre Sayısı ve Kullandıkları Kredi Miktarları

Cinsiyeti	Kişi	Yüzdellik Oran	Kullanılan Kredi Miktarı (Kuruş:Para)	Yüzdellik Oran
Kadın	34	11,40	34.331:10	5
Erkek	264	88,60	651.409:30	95
TOPLAM	298	100	685.741	100

Kaynak: BOA, Ev.d..., G.no: 14104.

Görüldüğü gibi, kadınların kredi kullanım oranlarında, yüzyılın birinci yarısına göre önemli derecede bir artış göze çarpmaktadır. Fakat bu artışın, çekilen kredi miktarı ve

⁷²⁴ BOA, Ev.d..., G.no: 11191, H. 1 Muharrem 1256-29 Zilhicce 1258 (M. 5 Mart 1840-31 Ocak 1843).

oranlarına tam olarak yansıdığı söylenemez. Kredi kullanan kadın sayısı bu dönemde % 11'i geçmişken, kullanılan kredi oranı % 5'te kalmış görünmektedir. Kişi başına düşen miktarlarda ise bu makas biraz daralmaktadır. Kadınlarda kişi başına düşen kredi miktarı yaklaşık 1.009 kuruş, erkeklerde ise yaklaşık 2.467 kuruş civarındadır.

Kredi kullanan 34 kadının 24 tanesini müslüman kadınlar oluşturmaktadır. Müslüman kadınların para vakıflarına olan borç toplamı 11.500 kuruş 8 paradır. Gayrimüslim 10 kadının kullandığı kredi miktarı ise 22.831 kuruş 2 paradır ki gayrimüslim kadınlar sayıca az olmalarına rağmen, müslüman kadınların iki katı kadar para kullanmışlardır.

Tablo 79. M. 1850 Yılında Kalonya Kazası Köylerinde Para Vakıflarından Kredi Kullanan Kadınların Dinsel Statülerine Göre Kullandıkları Kredi Miktarları

Cinsiyeti	Kişi	Yüzelik Oran	Kullanılan Kredi Miktarı (Kuruş:Para)	Yüzelik Oran
Müslüman Kadın	24	70,60	11.500:08	33,50
Gayrimüslim Kadın	10	29,40	22.831.02	66,50
TOPLAM	34	100	34.331:10	100

Kaynak: BOA, Ev.d..., G.no: 14104.

Gayrimüslim kadınların kredi kullanma oranları ve sayıları her ne kadar az olsa da kullandıkları kredi miktarının yüksek olduğu görülebilir. Kişi başına düşen kredi miktarları hesaplandığında, müslüman kadınlara düşen miktar 479 kuruşken, gayrimüslim kadınlarda bunun 2.283 kuruşa kadar çıktığı anlaşılmaktadır.

Kadınlar arasında en yüksek miktarda borçlanan kişi, Peraşle köyü nukud-ı mevkufesinden toplam 17.102 kuruş borçlanan Yohame kefer kızı Marya'dır. Marya'nın aldığı miktara bakıldığında, gayrimüslim kadınların kredi kullanım oranlarında müslüman

kadınları geride bırakma sebebi anlaşılabilir. Müslüman kadınlar arasında ise yine aynı yerden 1.661 kuruş 30 para borçlanan Sıdika isimli bir kadın yer almaktadır. Kredi kullanan 264 erkekten ise 210 kişi müslüman, 54 kişi ise gayrimüslim Osmanlı vatandaşıdır.⁷²⁵

1850-1851 yılına ait Molova kazası ve köylerini esas alan muhasebe kaydındaki toplam borçlu sayısı 846 kişiden oluşmaktadır. Bunlardan 70 adedi kadınlardan, geri kalan 776 kişi ise erkeklerden oluşur

Tablo 80. M. 1850-1851 Yıllarında Molova Kazası ve Köylerindeki Para Vakıflarından Kredi Kullananların Cinsiyetlerine Göre Sayısı ve Kullandıkları Kredi Miktarları

Cinsiyeti	Kişi	Yüzdellik Oran	Kullanılan Kredi Miktarı (Kuruş:Para)	Yüzdellik Oran
Kadın	70	8,27	44.925:08	4,15
Erkek	776	91,73	1.040.069:32	95,85
TOPLAM	846	100	1.084.995	100

Kaynak: BOA, Ev.d..., G.no: 14010.

Burada da, aynı Kalonya kazası köylerinde olduğu gibi yaklaşık % 5'e yakın bir kredi kullanım oranı olduğu görülmektedir. Fakat buna karşın, kredi kullanan kişi sayısında Kalonya'ya göre bir düşüş göze çarpmaktadır. kişi başına düşen kredi miktarı kadınlar için yaklaşık 641 kuruş, erkekler için yaklaşık 1.340 kuruştur.

Molova ve köylerindeki para vakıflarından kredi kullanmış olan kadınlar içinde, gayrimüslim kadın oranının bir hayli fazla olduğu da dikkat çekmektedir. Para vakıflarına borçlanan 70 kadından 50 tanesi gayrimüslimlerden oluşurken, müslüman kadın sayısı ise 20'de kalmıştır.

⁷²⁵ BOA, Ev.d..., G.no: 14104.

Tablo 81. M. 1850-1851 Yıllarında Molova Kazası ve Köylerinde Para Vakıflarından Kredi Kullanan Kadınların Dinsel Statülerine Göre Kullandıkları Kredi Miktarları

Cinsiyeti	Kişi	Yüzelik Oran	Kullanılan Kredi Miktarı (Kuruş:Para)	Yüzelik Oran
Müslüman Kadın	20	28,60	9.460	21
Gayrimüslim Kadın	50	71,40	35.465:08	79
TOPLAM	70	100	44.925:08	100

Kaynak: BOA, Ev.d..., G.no: 14010

Kredi alan kişi miktarlarına bakıldığında, durumun aynı dönemlerdeki Kalonya köylerindeki borçlanmalarla tersine döndüğü söylenebilir. Gayrimüslim kadınlar, müslüman kadınlara göre Molova'daki para vakıflarına daha fazla ilgi göstermişlerdir. Kullanılan kredi miktarlarında da durumun aynı olduğu görülmektedir. Manol Bakkal zevcesi, Falya köyü nukud-ı mevkufelerine olan 3.802 kuruşluk borçla, gayrimüslimler arasında en yüksek miktarda borçlanmış kadın olarak karşımıza çıkmaktadır. Müslüman kadınlar arasında ise Kapyra köyünden Fatma isimli kadın, 1.382 kuruş ile en yüksek miktarda borçlu olarak görünmektedir. Erkeklerde kredi kullanım oranı ise 559 müslüman erkeğe karşılık 217 gayrimüslim erkek olarak yer almaktadır.⁷²⁶

1855 tarihli evkaf defteri, daha önce de bahsettiğimiz üzere birkaç bölümden oluşmaktadır. Midilli para vakıflarına olan borçluların belirtildiği iki büyük bölüme sahip olan bu defterde, birinci bölüm istiglâl yöntemi ile borçlananlar ve bu borçları karşılığında rehin bıraktıkları emlaktan, ikinci bölüm ise borçlarını ödeyemeyeceği anlaşılıp, emlakları serbest bırakılan borçlulardan bahseder.

⁷²⁶ BOA, Ev.d..., G.no: 14010.

1855 tarihli bu muhasebe kaydındaki bu iki bölümde bulunan toplam borçlu sayısı 716 kişiden meydana gelmektedir. Bu sayının 103 kişisi kadınlardan, 613 kişisi ise erkeklerden oluşmaktadır.⁷²⁷

Tablo 82. M. 1855 Yılında Midilli Adasındaki Para Vakıflarından Kredi Kullananların Cinsiyetlerine Göre Sayısı ve Kullandıkları Kredi Miktarları

Cinsiyeti	Kişi	Yüzdellik Oran	Kullanılan Kredi Miktarı (Kuruş)	Yüzdellik Oran
Kadın	103	14,40	274.197,5	10,20
Erkek	613	85,60	2.419.938,5	89,80
TOPLAM	716	100	2.694.136	100

Kaynak: BOA, Ev.d..., G.no: 32485.

Bu dönemde, kadın sayısı ve erkeklere göre oranında hem de kullanılan kredi miktarı ve oranında önemli derecede artışlar dikkati çekmektedir. Bu defterin önemli bir özelliği, öncekiler gibi lokal bir kayıt olmak yerine, tüm adayı kapsayan genel bir kayıt olmasıdır. Ada genelinde 1855 tarihi itibarıyla kullanılan kredilerin % 10 civarında bir miktarı kadınlar tarafından kullanılmış görünmektedir. Kişi başına düşen kredi miktarında da bir artış söz konusudur. Bu miktar kadınlarda yaklaşık 2.662 kuruşa, erkeklerde yaklaşık 3.947 kuruşa yükselmiştir.

1855 tarihli ve 32485 numaralı bu evkâf defterinin birinci bölümünde, adadaki para vakıflarına istiglal yöntemiyle borçlanan şahısların isim ve kullandıkları krediler, ayrıntılarıyla verilmektedir. Birden fazla para vakfına borçlananlar çıkarılıp, birden fazla kişinin aynı vakıftan aldığı krediler bölüştürüldüğünde, bu durumda olanların sayısı 340 kişi olarak ortaya çıkmaktadır. Bu yöntem karşılığında borçlanan 340 kişinin 285 kişisini erkekler, geri kalan 55 kişisini ise kadınlar oluşturur.

⁷²⁷ BOA, Ev.d..., G.no: 32485.

Tablo 83. M. 1855 Yılında Midilli Adasındaki Para Vakıflarından İstiğlâl Yöntemi ile Kredi Kullananların Cinsiyetleri ve Kullandıkları Kredi Miktarları

Cinsiyeti	Kişi	Yüzdellik Oran	Kullanılan Kredi Miktarı (Kuruş)	Yüzdellik Oran
Kadın	55	16,20	222.038,5	13,50
Erkek	285	83,80	1.428.447,5	86,50
TOPLAM	340	100	1.650.486	100

Kaynak: BOA, Ev.d..., G.no: 32485.

İstiğlâl yöntemiyle para vakıflarına borçlanmada kadınların 1855 yılındaki genel borçlanma oranlarına göre daha fazla yer kapladıkları görülmektedir. Bu oranın kullanılan kredi miktarlarında da fazlaştığı dikkat çekmektedir. İstiğlâl yöntemiyle Midilli'deki para vakıflarına borçlanmış olan bu 55 kadından 41'ini müslüman kadınlar oluştururken, 14'ü ise gayrimüslimdir.

Tablo 84. M. 1855 Yılında Midilli Adasındaki Para Vakıflarından İstiğlâl Yöntemi ile Kredi Kullanan Kadınların Dinlerine Göre Sayısı ve Kullandıkları Kredi Miktarları

Cinsiyeti	Kişi	Yüzdellik Oran	Kullanılan Kredi Miktarı (Kuruş)	Yüzdellik Oran
Müslüman Kadın	41	74,50	204.022	91,90
Gayrimüslim Kadın	14	25,50	18.016,5	8,10
TOPLAM	55	100	222.038,5	100

Kaynak: BOA, Ev.d..., G.no: 32485.

Görüldüğü gibi gayrimüslim kadınlar, ada genelinde 1855 yılında istiğlâl yöntemiyle borçlanmada % 25'den fazla bir orana ulaşmış görünmektedirler. Fakat bu oranın, alınan kredi miktarlarına yansımadağı da anlaşılmaktadır. Gayrimüslim kadınlar, müslüman kadınlara oranla % 8 gibi düşük miktarda kalmışlardır. Bu durumda söyleyebileceğimiz, gayrimüslim kadınların, küçük miktarlarda kredi kullandıklarıdır.

Gayrimüslim kadınlar, büyük ihtimalle bu kredileri ticari amaçla değil, küçük ihtiyaçları gidermek amacıyla almış olmalıdırlar.

Kadınlar arasında istiglal yöntemi karşılığında alınan krediler arasında en yüksek miktar, 36.206 kuruşluk meblağ ile Midilli kasabasında sakin Münevvere Hanım bint-i Hüseyin Ağa ve damadı Hafız Ahmed Efendi tarafından beraber kullanılmıştır. Münevvere Hanım ve damadı bu borcun karşılığında, Midilli kasabasına bağlı Katartöz köyündeki bir kıt'a zeytinliklerini rehin göstermiş görünmektedirler. Bir kadın tarafından tek başına kullanılan en yüksek kredi ise, 27.000 kuruş ile Kelemye'den Havva bint-i Cabbar Hasan Ağa'nın kredisidir. Bu kredi karşılığında gösterilen rehin ise, Midilli genelinde çoğunlukla olduğu gibi, aynı köydeki bir kıt'a zeytinliktir. Gayrimüslim kadınlar içinde en yüksek kredi miktarı ise 4.079 kuruşla, o dönemde Midilli'ye bağlı İpyoz köyünden Emersude'ye aittir. Emersude bu borca karşılık, bir kıt'a incir bahçesini rehin göstermiştir. Belgede, istiglal yöntemiyle borçlanmış 285 erkeğin ise 245 tanesini müslümanlar, 40 tanesini gayrimüslimler oluşturmaktadır.⁷²⁸

32485 numaralı evkaf defterindeki bir diğer bölüm, borçlarını ödeyemeyecek durumda olanlar ve bu nedenle rehin olan emlakları serbest bırakılanlarla ilgilidir. Toplam 376 kişinin yer aldığı bu listedeki kadın sayısı 48, erkek sayısı ise 328'dir.

⁷²⁸ BOA, Ev.d..., G.no: 32485.

Tablo 85. M. 1855 Yılı İtibarıyla Midilli Adasındaki Para Vakıflarından Kredi Kullanıp Ödeme Durumları Olmadığından Borçları Silinen ve Emlakları Serbest Bırakılanların Cinsiyetlerine Göre Sayısı ve Kullandıkları Kredi Miktarları

Cinsiyeti	Kişi	Yüzelik Oran	Kullanılan Kredi Miktarı (Kuruş)	Yüzelik Oran
Kadın	48	12,75	52.159	5
Erkek	328	87,25	991.491	95
TOPLAM	376	100	1.043.650	100

Kaynak: BOA, Ev.d..., G.no: 32485.

Bu listede kadın borçlu oranının diğerine göre daha az olduğu dikkat çekmektedir. Bu durum bize, kadınların borçlarına daha sadık oldukları izlenimi verebildiği gibi borç alan kadınların, ödeyebilecekleri miktarda kredi aldıklarını da anlatıyor olabilir. Malları üzerindeki rehin kaldırılmış olan 48 kadından 20 tanesi müslümanlardan, 28'i ise gayrimüslimlerden oluşmaktaydı.

Tablo 86. M. 1855 Yılı İtibarıyla Midilli Adasındaki Para Vakıflarından Kredi Kullanıp Ödeme Durumları Olmadığından Borçları Silinen ve Emlakları Serbest Bırakılan Kadınların Dinsel Statülerine Göre Sayısı ve Kullandıkları Kredi Miktarları

Cinsiyeti	Kişi	Yüzelik Oran	Kullanılan Kredi Miktarı (Kuruş)	Yüzelik Oran
Müslüman Kadın	20	41,65	26.439	50,70
Gayrimüslim Kadın	28	58,35	25.720	49,30
TOPLAM	48	100	52.159	100

Kaynak: BOA, Ev.d..., G.no: 32485.

Müslüman kadınların sayısı ve oranı, gayrimüslim kadınlardan daha az olmasına rağmen, kullanılan kredilerin hemen hemen eşit olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre, müslüman kadınların kişi başına aldığı kredi miktarı, gayrimüslim kadınlardan daha fazladır. Bu listeye göre, müslüman kadınlar içinde para vakıflarına en yüksek miktarda

borçlu olan kişi, Midilli kasabasındaki Kal'a-yı Süflâ'dan Abidin Efendi zevcesi Ümmü Gülsüm Hatun olarak görünmektedir. Ümmü Gülsüm Hatun'un listedeki borç miktarı 5.647 kuruştur. Adı geçen kadının borç notunun derkenârında, “*ipoteği bir bâb menzil olub meblâğ-ı mezkûr edâsına gücü olmadığı*” notu bulunmaktadır. Ayrıca Ümmü Gülsüm Hatun'un menzil değerinin de 450 kuruş olduğu belirtilmektedir. Gayrimüslimler içinde en çok borçlu görünen ise toplam 3.920 kuruşluk borçla, Molova'ya bağlı Falya köyünden Manol Bakkal zevcesi Zaharole'dir. Zaharole'nin mallarının serbest bırakılma gerekçesi olarak “*mersûm hayatta olub ism-i mâl itlâk olunur bir nesnesi olmayıb şimdiki halde edâya dahi muktedir olmadığı*” ibaresi düşülmüştür. Bu listede yer alan 328 erkeğin ise 216'sını müslümanlar, 112'sini gayrimüslimler oluşturmaktadır.⁷²⁹

1861 tarihli ve 23698 numaralı evkaf defteri bazı farklılıklar dışında, 1855 tarihli ve 32485 numaralı evkaf defterinin birinci kısmı ile çoğunlukla aynıdır. İstiglâl yöntemiyle Midilli para vakıflarına borçlanmış kimselerden bahseden bu defterde, toplam olarak 349 kişinin para vakıflarına borçlu olduğu görülmektedir. Bu muhasebe kaydındaki borçlu kadın sayısı 53, erkek sayısı ise 296 kişiden oluşmaktadır.⁷³⁰

Tablo 87. M. 1861 Yılında Midilli Adasındaki Para Vakıflarına Borçlu Bulunanların Cinsiyetlerine Göre Sayısı ve Kullandıkları Kredi Miktarları

Cinsiyeti	Kişi	Yüzdellik Oran	Kullanılan Kredi Miktarı (Kuruş:Para)	Yüzdellik Oran
Kadın	53	15,20	216.130:36	11,55
Erkek	296	84,80	1.653.366:04	88,45
TOPLAM	349	100	1.869.497	100

Kaynak: BOA, Ev.d..., G.no: 23698.

⁷²⁹ BOA, Ev.d..., G.no: 32485.

⁷³⁰ BOA, Ev.d..., G.no: 23698, H. 25 Şaban 1292 (M. 26 Eylül 1875).

Görüldüğü gibi rakamlar ve oranların, 32485 numaralı muhasebe kaydına oldukça yakın olduğu anlaşılmaktadır. Fakat bu kayıta, kadınların erkeklere göre hem sayı hem de kullanılan kredi oranlarında biraz daha aşağıda kaldıkları görülmektedir. Fakat bu rakamlarda, yapılan bazı yazım hatalarının da olduğu unutulmamalıdır. Örneğin, 32485 numaralı kayıta yer alan Anamotya'lı Rikina veldet Aci Dimitri'nin aldığı 4.079 kuruş, 23698 numaralı kayıta 4.069 kuruş olarak yer almaktadır. Belgede Midilli para vakıflarına borçlu görünen 53 kadın, 42 müslüman ve 11 gayrimüslim kadından meydana gelmiştir. Kişi başına düşen kredi miktarları ise bu dönemde birbirine yaklaşmış durumdadır. Kadınlarda kişi başına düşen kredi miktarı yaklaşık 4.077 kuruş, erkeklerde 5.585 kuruş olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 88. M. 1861 Yılında Midilli Adasındaki Para Vakıflarına Borçlu Bulunan Kadınların Dinsel Statülerine Göre Sayısı ve Kullandıkları Kredi Miktarları

Cinsiyeti	Kişi	Yüzdellik Oran	Kullanılan Kredi Miktarı (Kuruş:Para)	Yüzdellik Oran
Müslüman Kadın	42	79,25	199.526:36	92,30
Gayrimüslim Kadın	11	20,75	16.604:00	7,70
TOPLAM	53	100	216.130:36	100

Kaynak: BOA, Ev.d..., G.no: 23698.

Oranlar ve sayılara bakıldığında, 32485 numaralı belge ile benzerlik gösterdiği anlaşılabilmektedir. Fakat bu kayıta yer alan gayrimüslim kadın sayısı ve oranı ile kullandıkları kredi miktarları ve oranında, bir düşüş yaşandığı da dikkat çekmektedir. Para vakıflarından kadınlar tarafından kullanılan kredi miktarlarına göz atıldığında, müslüman kadınlar arasında en yüksek miktarın, aynı 32485 numaralı belgede olduğu gibi 36.206 kuruşluk meblağ ile Münevvere Hanım bint-i Hüseyin Ağa ve damadı Hafız Ahmed Efendi

ve tek bir kadın tarafından tek başına kullanılan en yüksek kredinin ise, 27.000 kuruş ile Keleme'ye'den Havva bint-i Cabbar Hasan Ağa'ya ait olduğu görülmektedir.

23698 numaralı kaydı, 32485 numaralı kayıttan ayıran en önemli özellik, burada alınan kredilerin hangi para vakfına ait olduklarının bildirilmesidir. Buna göre Münevvere Hanım ve damadı kredilerinin 3.475 kuruşunu Midilli kasabasındaki Abdi Bey Mescidi para vakfından, 5.265 kuruşunu Kalemçik Çeşmesi para vakfından, 5.579 kuruşunu Katartöz köyü camisi para vakfından ve 21.887 kuruşunu da Ahtande köyü camisi para vakfından almışlardır.

27.000 kuruş kredi kullanmış olan Havva isimli kadın ise aldığı borcun 5.649 kuruşunu İpyoz köyü camisi para vakfından, 5.000 kuruşunu yine İpyoz'daki mekteb-i münif para vakfından, 6.000 kuruşunu İpyoz mescidi para vakfından 6.402 kuruşunu Keleme'ye'deki şadırvan para vakfından ve 3.949 kuruşunu da Ahtande köyü para vakfından kullanmıştır.

Bir gayrimüslim kadın tarafından alınmış en yüksek miktar ise yine diğer belge ile aynı olup, İpyoz köyünden Emersude'ye ait olan 4.424 kuruştur. Emersude'nin bu krediyi, Ahtande köyü camisine ait olan para vakfından çektiği belirtilmektedir. Belgede para vakıflarına borçlu oldukları anlaşılan toplam 296 erkeğin ise 255'ini müslüman erkekler, 41 tanesini ise gayrimüslim erkekler oluşturmaktadır.⁷³¹

Bu yüzyıla ait, para vakfından kredi kullanarak bu vakıflara borçlanana ait son belge, 1890 tarihlidir. Diğer kayıtlara göre çok daha az kişinin listelenmiş olduğu bu belgedeki toplam borçlu sayısı 53 kişidir. Bunlar arasında ise sadece üç kadının ismi geçmektedir. Geri kalan 50 kişi ise erkeklerden oluşur.

⁷³¹ BOA, Ev.d..., G.no: 23698.

Tablo 89. M. 1890 Yılında Midilli Adasındaki Para Vakıflarına Borçlu Bulunanların Cinsiyetlerine Göre Sayısı ve Kullandıkları Kredi Miktarları

Cinsiyeti	Kişi	Yüzdellik Oran	Kullanılan Kredi Miktarı (Kuruş:Para)	Yüzdellik Oran
Kadın	3	5,70	8.061:10	3
Erkek	50	94,30	266.631:16	97
TOPLAM	53	100	274.692:26	100

Kaynak: BOA, Ev.d..., G.no: 26322.

Kadınların bu dönemde para vakıflarına olan ilgilerinin en alt düzeylere inerek, neredeyse yüzyılın başındaki seviyelere düştüğü görülmektedir. Fakat yüzyılın başında belirttiğimiz rakamların Midilli geneli değil, lokal alanlarla ilgili olduğu buna karşın bu belgenin ada genelinden bahsettiği unutulmamalıdır. Fakat kişi başına düşen kredi miktarı çok düşük değildir ve neredeyse erkeklerle yarı yarıyadır. Bu tarihte kadınlarda kişi başına düşen miktar 2.687 kuruş olurken, erkeklerde 5.332 kuruştur.

Belgede para vakıflarından kredi kullanan üç kadını tamamı müslümandır. Bunlar arasında en yüksek miktarda borçlu olan kişi ise Peraşle köyü camisi nukudundan 1872 tarihli hüccet ile borçlandığı belirtilen Midilli sakini Şerif Fatma bint-i Molovî es-Seyd Abdulkadir Efendi'dir. Şerif Fatma, 6.180 kuruş borçlu görünmekte ve borcunun 2.900 kuruşunun sermaye kaynaklı, kalan 3.280 kuruşunun ise faizden dolayı olduğu belirtilmektedir. Belgede yer alan 50 erkekten 7 tanesi gayrimüslim, 43 tanesi ise müslümandır.⁷³²

Hem XVIII. yüzyıla ait, hem de XIX. yüzyıla ait belgelerden anlaşılacağı üzere, Midilli adasında kadınların para vakıflarına olan ilgisi azımsanmayacak derecede yoğundur. Vakıf kurucusu olarak olduğu gibi, vakıflardan para kullanma konusunda da

⁷³² BOA, Ev.d..., G.no: 26322, Rumî 12 Mart 1306 (H. 2 Şaban 1307 / M. 24 Mart 1890).

kadınların Midilli’de önemli bir orana ulaştıkları söylenebilir. İster müslüman olsun, ister gayrimüslim olsun kadınların para vakıflarından önemli miktarda kredi kullandıkları görülebilmektedir. Kullanılan kredi miktarlarına göz atıldığında, bu paraların ticari amaçlarla kullanılmış olabileceği de bazı belgelerden anlaşılmaktadır. Örneğin bir belgede görülen bir bakkal zevcesinin önemli miktarda kredi kullanmış olması⁷³³, bize bu kredinin bu bakkal dükkanını işletmek amacıyla kullanıldığını düşündürmektedir. Kredi alan kadınların, bu kredileri eşleri veya diğer aile üyeleri adına çekmiş olabilecekleri de düşünülmesi gereken olasılıklar içinde olmalıdır. Yine Midilli’nin en önemli gelir kaynağı olan zeytincilik için kredi alınmış olunması da ilk düşünülecek olasılıklar dahilindedir.

III.5. Para Vakıflarından Alınan Kredilerin Tahsilatında Yaşanan Problemler

Para vakıflarında meydana gelen para alışverişi hesapların kayıt altına alınıp, belli periyotlarda incelenmesiyle kontrol altında tutulmuş ve bu kontroller de vakıf muhasebe kayıtlarına işlenmiştir. Para vakfı muhasebe kayıtlarında hem alınan para miktarı, hem paranın işletilme yöntemine göre istenilen kefil ve ipotek hakkında gerekli açıklamalar hem de muhasebe kaydının yapıldığı tarihte verilen paranın durumu hakkında bilgiler yer almaktadır. Ayrıca, paranın ödenmemesi veya ödenememesi gibi durumlarda, buna neyin neden olduğu da bu kayıtlarda zaman zaman yer almıştır.

Para vakıflarında rastlanan en önemli problemlerden birisi, vakfın çalışması veya sona ermesi ile doğrudan ilişkili olan, borçların ödenmesi durumudur. Vakfın, amacına uygun çalışabilmesindeki en önemli etken olan bu durum, vakıfların bu konuda önemli tedbirler alması durumunu doğurmuştur. Para vakıfları, verdikleri kredinin

⁷³³ BOA, Ev.d..., G.no: 32485.

tahsilatını yapamamaları durumunda mahkemeye başvurmuşlar ve tutarı kefinden isteme yoluna gitmişlerdir. Bu durumun soruna çözüm olmadığı durumlarda ise rehin gösterilen mülkün satışı yoluyla tahsilatı gerçekleştirmeye çalışmışlardır.⁷³⁴

Midilli para vakıfları özelinde bu duruma baktığımızda, Midilli para vakıflarından alınan krediler de zaman zaman, ödemeyle ilgili problemlerin yaşandığına şahit olunmaktadır. 1850-1851 yıllarındaki Molova ve köylerinde para vakıflarından alınan kredilerden bahseden 14010 numaralı evkaf defterindeki muhasebe kaydında, hem borçlar hem de ödenmeyen borçların neden ödenmediğine dair bilgiler yer almaktadır.

Bu kayıta bulunan ve ödenmemiş olan borçların neden ödenmedikleri konusunda, borçlunun ismi ve borç miktarının üst kısmına çeşitli notlar düşülmüştür. Borçlarını ödemiş olan kişiler için “tahsil edildi” ibâresi kullanılmaktadır. Para vakıflarından kredi çekip de bunları geriye ödemeyenlerin ise böyle durumlarda genellikle buldukları yerleşim yerini terk ettikleri ya da izlerini kaybettirme yolunu seçtiklerine rastlanmaktadır. Bu gibi durumlarda, borçlular zimmet defterlerinde belirtilirken, borçları yazıldıktan sonra isimlerinin yanlarına “taşrada”, “çend seneden beri taşrada”, “nerede olduğu belli değil”, “nâ-mâlum”, “bu taraflarda bulunmadığı” ya da “ismi var cismi yok” gibi notlar düşülmektedir. Örneğin Çömlek köyündeki su yoları ve hamama ait para vakfından 1.973 kuruş kredi kullanan Acı Düka zevcesi Liyani için, “*Familyasıyla beraber Anadolu’da olub, nesnesi yok*” ifadesi kullanılmıştır⁷³⁵. Ödeme yapmayan bazı kişilerin ise fakir olmaları nedeniyle bu ödemeleri yapamadıkları belirtilmiştir. Bu duruma iyi bir örnek Dafye köyünden Deli Mehmed ibn-i Mustafadır. Bu kişinin 352 kuruş olan borcunu

⁷³⁴ Çiftçi, *a.g.e.*, s. 174.

⁷³⁵ BOA, Ev.d..., G.no: 14010.

karşısında “*ipoteği köhne menzil arsası başka nesnesi yok fukarâdan ve ihtiyar*” notu düşülmüştür.⁷³⁶

Borçların ödenememesi durumunda kullanılan ifade ise genel olarak “bir nesnesi dahi olmadığı” şeklindedir. Bazı kişilerin ise borçlarını inkar ettikleri ve vermemekte direndikleri görülür ki, böyle durumlarda da “inkar etmekte” notu yazılmıştır. İnkâr yoluna olduğu bir başka durum ise kişinin borcunu ödemediği ve vârislerinin borcu inkar etmesidir. Fakir bir durumda iken ölenlerden ise para alınmadığı belgelerde sabit olup, bunlara düşülen notta, eğer Müslüman ise “fevt olub, bir nesnesi bulunmamakta”, gayrimüslim ise “hâlik nesnesi yok” denilmektedir. Örneğin Molova’dan Kırlangıçzâde Hacı Ahmed Bey’e ait 6.020 kuruş 30 paralık borç notunda “*bilâ-sened fevt oğulları inkâr etmekte*” yazmaktadır. Bu durumda borçlunun senetsiz olarak borcu aldıktan sonra ölmesi, oğullarının borcu reddetmesi durumunu doğurmuş görünmektedir⁷³⁷. Görüldüğü gibi borcun senetsiz olması, beraberinde ödemeyle ilgili bazı problemleri de meydana getirebilmektedir. Bu duruma başka bir örnek, Agripa köyünden Osman Bey’dir. Osman Bey’in aldığı 5.271 kuruş gibi önemli miktar kredi, senetsiz olduğu için, kişi tarafından inkar edilmiştir.⁷³⁸

Para vakfından kredi kullanan kişi eğer parayı ödeyemeden ölmüşse, bu gibi durumlarda borç kefinden istenmekteydi. Fakat kredi çekenlerin borçlarını ödeyememeleri durumunda başvuru kefillerin de bazen ortadan kaybolduklarına rastlanmaktadır. Böyle bir durum, Kapyra köyü nukud-ı mevkufelerinden kredi kullanıp daha sonra vefat eden Küçük Molla Hüseyin’e ait kayıta karşımıza çıkmaktadır. Verilen bilgiye göre Molla

⁷³⁶ BOA, Ev.d..., G.no: 32485.

⁷³⁷ BOA, Ev.d..., G.no: 14010.

⁷³⁸ BOA, Ev.d..., G.no: 32485.

Hüseyin vefat etmiş fakat paranın isteneceği kefilî yerinde bulunamamıştır⁷³⁹. Kefile ulaşılabildiği zamanlarda ise alınabilen miktar, ana borç miktarından düşülmektedir.⁷⁴⁰

Para vakıflarından kredi kullananların, bu kullandıkları kredilerini geri ödeyememe durumunda, rehin gösterilen yerler ellerinden alınmakta ve satılmaktaydı. 32485 numaralı evkâf defterinin ikinci kısmı, böyle durumdaki borçluların isimlerini bize vermektedir. 1855 tarihli bu muhasebe kaydına göre, toplam 12 kişinin bu durumda olduğu görülür. Belgede bu kişilerin ellerinden alına yerler, hangi emlak müdürü zamanında ellerinden alındıkları, alınan yerlerin sınırları ve kaç yer olduğu da sayılmaktadır. Bunlar arasında olağan olarak zeytinlikler ilk sırayı alırken, bunun yanında harman yeri, tarla, bahçe, mahzen, kahvehane ve yalı gibi yerler de bulunmaktadır.⁷⁴¹

Aynı belgedeki bir başka bölüm, emlaklarına borçları karşılığı el konulup, bunların parası borçlarından düşülen kişilerle ilgilidir. 62 kişiden oluşan bu grup, çoğunluğu ölmüş kişiler olup, terekelerinde bulunan emlakları alınan ve almaya değer başka bir nesneye rastlanılmayan kimselerden oluşmaktadır. Alınan miktar ana borçtan düşülmüş ve düşülen miktar “ribâ’-i emlak” olarak gösterilmiştir.⁷⁴²

⁷³⁹ BOA, Ev.d..., G.no: 14010.

⁷⁴⁰ BOA, Ev.d..., G.no: 32485.

⁷⁴¹ BOA, Ev.d..., G.no: 32485.

⁷⁴² BOA, Ev.d..., G.no: 32485.

IV. BÖLÜM: MİDİLLİ VAKIFLARININ TASFİYESİ

IV.1. Midilli Adasının Osmanlı Egemenliğinden Çıkması

Yunanistan için Balkan Savaşları, Ege Adaları konusundaki emellerini gerçekleştirme yolunda önemli bir fırsat olmuş ve bu dönemde donanması vasıtasıyla adalar üzerindeki hareketlerine hız vermiştir. 22 Kasım 1912’de Harbiye Nezareti Tahrirat Dairesi Şifre Kalemi’nden çıkan bir yazıda Yunan Donanması’nın Midilli’ye asker çıkardığı, Liman Dairesi’nin işgal edildiği ve adada bulunan mevcut Türk kuvvetinin ise dağlara çekildiği belirtilmektedir⁷⁴³. Resmi olarak adanın 21 Aralık 1912 tarihinde Yunan işgali altına girdiği, Çeşme Liman Reisi’nin 23 Aralık günü Bahriye Nezareti’ne çektiği telgrafla kesinlik kazanmıştır.⁷⁴⁴

Balkan Savaşları sonunda yapılan Londra Konferansı sırasında, Midilli’nin durumu, stratejik konumu dolayısıyla önemli bir tartışma konusu olmuştur. Konferansın 23 Aralık 1912 tarihli toplantısında, Balkan Devletleri Ege Adaları’nın terki konusunda bazı teklifler öne sürerken, Osmanlı tarafı ise bu adaların Anadolu’nun ayrılmaz bir parçası olduğundan dolayı terk edilemeyeceğini belirtmiştir⁷⁴⁵. 30 Mayıs 1913’te imzalanan Londra Antlaşması’nın 5. maddesi ile işgal altında bulunan adaların geleceği Süfera Konferansı’na havale edilmiştir⁷⁴⁶. 14 Şubat 1914’te Osmanlı Devleti’ne tebliğ edilen konferans sonucunda ise Gökçeada, Bozcaada ve Meis Türkiye’ye, Midilli dahil diğer adalar ise Yunanistan’a bırakılmıştır. Bu duruma Osmanlı Devleti her ne kadar tepki gösterse de sorun konferansın ardından ikili görüşmelerle çözümlenmeye çalışılmış, fakat

⁷⁴³ İdris Bostan-AliKurumahmut, *Trablusgarb ve Balkan Harplerinde İşgal edilen Ege Adaları ve İşgal Telgrafları*, SAEMK Yayınları, Ankara, 2003, s. 186.

⁷⁴⁴ Bostan-Kurumahmut, *a.g.e.*, s. 206.

⁷⁴⁵ Turan, *a.g.m.*, s. 99.

⁷⁴⁶ *Türk Hakimiyetinde Ege Adalarının Yönetimi*, s. 159.

hem Türkiye hem de Yunanistan birbirlerinin yaptıkları teklifleri kabul etmemişlerdir⁷⁴⁷. Bunun ardından 10 Ağustos 1920 tarihinde imzalanan Sevr Antlaşması'nın 84. maddesi ile diğer Ege adalarıyla birlikte, Midilli Adası üzerindeki Osmanlı hakimiyeti de sona ermiş, ayrıca 177. madde ile Midilli, Boğazlar Komisyonu mıntikasına dahil edilmiştir.⁷⁴⁸

IV.2. Yunan Topraklarında Kalan Osmanlı Vakıflarının Tasfiyesinin Hukuki ve Siyasi Süreci

Osmanlı Devleti, 1699 Karlofça Antlaşması'ndan itibaren, yavaş da olsa Avrupa'dan geri çekilmeye başlamıştır. Osmanlı'yı Avrupa'dan hatta Balkanlardan tasfiye eden antlaşmalardan belki de en önemlisi ise 1878 Berlin Antlaşması'dır. Kongre sonrasında ortaya çıkan antlaşmanın 26. ile 33. maddeleri arası Karadağ'a ayrılmıştı ve Karadağ, Osmanlı'dan ayrılarak bağımsız bir devlet haline geliyordu⁷⁴⁹. Antlaşmanın 30. maddesi ise Osmanlı sınırları dışında kalan vakıflarla ilgiliydi. Bu madde şöyledir:

“İslam ve saireden Karadağ'a ilhak olunan arazi dahilinde emlâki bulunup da emaret haricinde temekkün etmek isteyenler emlâkini iltizama vererek veya diğerleri marifetiyle idare ettirerek muhafaza edebileceklerdir. Kimsenin emlâki, nizamen “menfaat-i umumiye” zımında olmadıkça ve bahası evvelce tediye edilmedikçe alınmayacaktır. Osmanlı ve Karadağlı azadan mürekkep bir komisyon “emlâk-i mîrîye” ve mevkufenin Bab-ı âli hesabına olarak “suret-i ferağ” ve istiğmaline dair işleri ve onlarda “efrad-ı ehali”nin ilişiği bulunur ise bu misüllü mes'eleleri üç sene zarfında tesviye eyleyecektir.”⁷⁵⁰

Bu madde görünüşte sadece Karadağ'da kalan vakıfları ilgilendiriyormuş gibi görünse de aslında zamanla Balkanlarda terk etmek zorunda kalınan yerler için de uygulanmıştır. Antlaşma hükümlerine dayanılarak, buradaki Müslümanlara ait vakıflar ve

⁷⁴⁷ *Türk Hakimiyetinde Ege Adalarının Yönetimi*, s. 161.

⁷⁴⁸ Kurumahmut, *a.g.e.*, s. 64.

⁷⁴⁹ Fahri Maden, “Büyük Güçlerin Berlin Antlaşması'nın Uygulanmasına Yönelik Baskıları”, *History Studies, International Journal of History*, Volume 5, Issue 1, January 2013, s. 274.

⁷⁵⁰ Nazif Öztürk, “Osmanlı Devleti'nin Elinden Çıkan Balkanlardaki Vakıfların Muhafazası Konusunda II. Abdülhamid (1877-1909) Döneminde Alınan Tedbirler”, X. Vakıf Haftası Kitabı, *Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları*, Ankara, 1993, s. 273.

mirî hazineye ait mal varlıklarının Bâb-ı âli hesabına ferağ ve istiğmali ile ilgili işlemleri yürütmek için komisyonlar kurulmuş, buralara bu işle ilgilenmek üzere elemanlar gönderilmiş ve komisyonların çalışma esaslarını belirlemek üzere talimatlar hazırlanmıştır.⁷⁵¹

Vakıf mal varlığı, fonksiyonları itibariyle beş kısma ayrılmıştı. Bunlardan birincisi cami, medrese, mektep, imâret ve tekke gibi müslüman cemaate ait yerlerle çeşme, köprü, kaldırım gibi herkesin yararlandığı yerlerdi. Bunlar için, o bölgede kalacak müslümanlara ait cami, mektep gibi yerlerle, umuma ait çeşme, köprü v.s gibi yerler korunacak, müslüman halkın göç ettiği yerlerdeki fonksiyonsuz kalan cami ve mescidler yıkılarak arsası ayrı, enkazı ayrı olarak, diğer hayratlar ise icabına göre satılacaktı. Buradan elde edilecek gelir ise, Osmanlı Devleti içindeki tamire ve bakıma muhtaç cami, mescit v.s. gibi yerlerde harcanmak üzere, her vakıf için tutulan defterlere kaydedilecekti.⁷⁵²

Vakıf mal varlığının geriye kalan dört çeşidi ise hayratların masraflarına ve fazlası vakıf kurucularının evlâdına mahsus olan gelirlerdi. Bunlardan icâre-i vahideli olan ev, han ve hamam gibi taşınmazlar müzayede ile satılacak ve vakıflarına gelir olarak kaydolunacaklardı. İcareteynli olanların mutasarrıflarından yıllık icarın 40 misli, mukataalı olanların mutasarrıflarından ise 30 misli para alınarak, buraların vakıf oluşumlarına son verilecekti. Aşar ve rüsûmatı vakfedilen arazilerin ise eskiden olduğu gibi ya % 10'u Karadağ Emareti tarafından vakfına verilmeye devam edilecek, ya da 12 senelik ortalama geliri bir defada ödenerek, vakfi ile alakası kesilecekti. Karadağ'da ikamet etmeyen müslümanlar ise sahip oldukları mülklerini ya iltizam veya vekalet verecekleri kimselere

⁷⁵¹ Öztürk, "Osmanlı Devleti'nin Elinden...", s. 274.

⁷⁵² Öztürk, "Osmanlı Devleti'nin Elinden...", s. 274.

idare ettirerek, muhafaza edebileceklerdi. Karadağ için kurulan bu komisyonun bir benzeri, aynı şekilde Bulgaristan için de kurulmuştu.⁷⁵³

Osmanlı Devleti'nden koparak bağımsız hale gelen Yunanistan, Bulgaristan, Romanya, Sırbistan ve Karadağ'da kalan Türk ve müslümanların kültürel ve dinsel faaliyetlerini devam ettirmelerini sağlamak amacıyla yapılan düzenlemelerden birisi de şeyhülislamlık makamınca gerçekleştirilmişti. Berlin Kongresi kararlarına dayanılarak gerçekleştirilen bu düzenleme 103 maddeden oluşuyordu ve önce Meclis-i Mahsus, sonra padişah fermanı ile kabul edilmişti. Bu mevzuattaki vakıflarla ilgili bölüm "İdare-i Evkâfa Dair Yedinci Bahis" başlığını taşımaktaydı. Sekiz madde altında toplanan bu bölümde Evkâf Müdürlerinin, Cemaat Meclisleri'ne bağlı çalışacağı, evkâf gelirlerini muhafaza için müdür tarafından bir sandık oluşturulacağı, müdürlük bünyesinde çalışacak elemanların görev dağılımı ve nitelikleri, cami, mescid gibi yerlerin temizlik, tertip ve düzeni ile bunlardan sorumlu personelin denetiminin müdürlerde olduğu, evkâf müdürlerinin gelirden durumu için üç ayda bir ara bilanço, her yıl sonunda ise yıllık bilanço hazırlayacağı, müftülerin kendi sorumluluk bölgelerinde bulunan vakıfları, vakfiyeleri olsun veya olmasın, deftere kaydetmeleri gerektiği, vakıflara ait harcama ve giderlerin yine müftüler tarafından tutulan bir defterde olması gerektiği bildirilmekteydi. Ayrıca, ülke toprakları dışında kalan soydaşlara karşı olan devletin ilgisinin devam ettiğini göstermek amacıyla, cemaat meclisleri tarafından onaylanan yıllık bilançoların, müftüler tarafından Makam-ı Meşihat'a gönderilmesi gerektiği de mevzuatta yer almaktaydı.⁷⁵⁴

Buna benzer bir durumun, 1878 yılında geçici olarak İngiltere'ye bırakılan Kıbrıs Adası'nda da oluştuğu görülmektedir. Adanın terkinin ardından, Osmanlı Devleti ile

⁷⁵³ Öztürk, "Osmanlı Devleti'nin Elinden...", s. 274-275.

⁷⁵⁴ Öztürk, "Osmanlı Devleti'nin Elinden...", s. 277-278.

ada arasındaki bağların kopmasını önlemek ve adada bulunan vakıf ve mirî mal varlığının korunması amacıyla bazı tedbirler alınmıştır. Konuyla ilgili olarak yayınlanan fermanla, Kıbrıs Türk toplumu arasından seçilecek bir kişinin, Evkâf-ı Hümâyün Nezareti'nin onayı ile Kıbrıs Evkâf Murahhası ve Muhasebecisi olarak tayin olunacağı belirtilmiştir⁷⁵⁵. İngiltere'nin, Kıbrıs'ta bulunan vakıflara ve yönetimine zaman zaman müdahil olma isteğine rağmen, buradaki vakıfların idaresi, tam olarak hiçbir zaman İngiltere'ye bırakılmamıştır.

1878 Berlin Antlaşması'nın 24. maddesi, Yunanistan lehine olmak üzere, Osmanlı'dan bazı sınır değişiklikleri yapılmasını içermektedir. Ayrıca iki devletin anlaşamadığı durumlarda, Büyük Güçler'in arabuluculuk yapması da bu maddede belirtilmiştir⁷⁵⁶. Bu maddeye istinaden, 24 Mayıs 1881 tarihinde, İstanbul Uluslararası Sözleşmesi imzalandı. Bir yanda Fransa, Almanya, Avusturya-Macaristan, Büyük Britanya, İtalya, Rusya, diğer yanda ise Osmanlı İmparatorluğu arasında imzalanan bu sözleşme, Yunanistan Krallığı ile Osmanlı Devleti arasındaki yeni sınırları saptamakta ve Yunanistan'a terk edilen topraklar üzerindeki müslümanların haklarını güvence altına almaktaydı. Sözleşmenin 3. maddesi, müslümanların Yunan kökenli yurttaşlarla aynı haklara sahip olduğunu, 4. madde ise müslümanlara ait çiftlik, otlak, mera, kışlak, orman, her türlü toprak ve diğer taşınmaz mallara ait mülkiyet haklarının, ister kişilere ister cemaatlere ait olsun, Osmanlı hukukuna dayanan ferman, tapu gibi belgeler geçerli sayılmak suretiyle korunacağını belirtmekteydi. Yine aynı madde, gelirleri cami, okul gibi kuruluşlara giden vakıf mallarının mülkiyetlerini de garanti altına almıştı. 8. maddede,

⁷⁵⁵ Öztürk, "Osmanlı Devleti'nin Elinden...", s. 279.

⁷⁵⁶ Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl. Siyasi Tarihi (1789-1914)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2003, s. 526.

müslüman cemaatlerinin özerkliği ve hiyerarşik örgütlenmesi tanınmakta, bunlara ait fon ve taşınmazlara dokunulmayacağı belirtilmekteydi.⁷⁵⁷

Balkanlarda kalan vakıflar ve bunların idaresi konusu, Berlin Antlaşması'ndan sonra da gündem oluşturmaya devam etmiştir. Bunun nedeni, hem orada kalan müslüman-Türk halkın yaşam biçimlerini korumayı sağlamak, hem de o topraklarla anavatan arasındaki bağın kopmasını önlemektir. Bu tarihten sonra yapılan antlaşmalarda, vakıflar konusunun daima gündemde olduğunu söyleyebiliriz. Balkanlardaki Türk vakıflarının tasfiyeleri ve durumu ile ilgili bir başka antlaşma, 1913 tarihli Atina Antlaşmasıdır. Osmanlı Devleti ve Yunanistan arasında imzalanan bu antlaşma, özellikle Batı Trakya Türk vakıfları açısından önem arz eder⁷⁵⁸. Ayrıca bu antlaşma, müslümanlara vermek zorunda kaldığı azınlık hakları bakımından, Yunanistan'a en fazla yükümlülük getiren uluslararası belgedir.⁷⁵⁹

Antlaşmanın 2. maddesi daha önce imzalanan tüm antlaşmaları ortaya koyarak, antlaşmaların tüm Yunanistan topraklarında geçerli olacağını vurgulamaktadır⁷⁶⁰. Böylece 1830 ve 1881 tarihli sözleşmeler ve metinler bir kez daha onaylanmış olmaktadır. 5. maddede, Yunanistan'a bırakılan topraklarda, işgale kadar edinilen hakların ve Osmanlı belgelerinin geçerli olacağı söylenmektedir⁷⁶¹. 6. maddede, aynen Berlin Kongresi'nde Karadağ için alınan karara benzer şekilde, Osmanlı vatandaşlığını koruyarak bölgeyi terk etmiş olanların, kendilerine ait gayrimenkulların sahipliğini koruyabilecekleri ve

⁷⁵⁷ Baskın Oran, *Türk-Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu*, Güncelleştirilmiş İkinci Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1991, s. 59-60.

⁷⁵⁸ Halit Eren, "Batı Trakya Türk Vakıfları", *Balkanlarda Osmanlı Vakıfları ve Eserleri Sempozyumu, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları*, Ankara, 2012, s. 34.

⁷⁵⁹ Oran, *a.g.e.*, s. 62.

⁷⁶⁰ H. Eren, *a.g.m.*, s. 34.

⁷⁶¹ Oran, *a.g.e.*, s. 62.

başkalarına idare ettirmeye devam edebilecekleri⁷⁶², kır ve kentlerde Osmanlı hukukuna göre özel ve tüzel kişilerce edinilmiş mülkiyet hakları Yunanistan'ca tanındığı belirtilmiştir⁷⁶³. Antlaşmanın 11. maddesi, Yunanistan'daki müslüman cemaatin, İstanbul ile olan ilişkilerini sürdürmelerine atıfta bulunur. Müslüman cemaat tarafından seçilecek müftüler, dinî konular ve Müslümanların evlenme, nafaka gibi dünyevî işlerinde yetkili oldukları gibi, aynı zamanda vakıfların yönetimine nezaret etmede de yetkili olacaklardı. Ayrıca müslümanlara ait fon ve taşınmazlara dokunulmayacaktı. 12. madde ise, Yunanistan'daki her türlü vakfın güvence altına alındığı, Yunan topraklarında kalan vakıfların cemaat tarafından yönetileceği, geliri Osmanlı Devleti kurumlarına bırakılmış olsa dahi bu vakıfların, Evkâf Vekaleti tarafından satılana kadar müslüman cemaatçe yönetilmeye devam edeceği hükmünü içermektedir⁷⁶⁴. Buna göre vakıf rejimi, ancak uygun ve peşin tazminat verilerek değiştirilebilecekti⁷⁶⁵. Ayrıca, bu kurumların yeterli gelirden yoksun kalması durumunda, devlet tarafından yardım da taahhüt edilmiştir. 13. madde ile de vakıf idarelerinin seçim esasları düzenlenmiş ve müslüman cemaatin tüzel kişiliği tanınmıştır.⁷⁶⁶

1913 tarihli bu antlaşmaya ekli ayrıca 3 adet protokol bulunmaktadır. Bunlardan en önemlisi, 2. maddeye atıfta bulunan 3 Numaralı Protokol, cemaatlerin tüzel kişiliğini tanınması açısından önemlidir. Atina Antlaşması, cemaat yönetimlerinin özerkliği, müftü seçimi, vakıfların idaresi ve bunların İstanbul'la ilişkisinin sürdürülmesi, hatta vakıf

⁷⁶² H. Eren, a.g.m., s. 34.

⁷⁶³ Oran, *a.g.e.*, s. 62.

⁷⁶⁴ H. Eren, a.g.m., s. 34.

⁷⁶⁵ Oran, *a.g.e.*, s. 63.

⁷⁶⁶ H. Eren, a.g.m., s. 34.

mallarının satışı konusunda Osmanlı Evkâf Vekaleti'ne atıfta bulunması açısından⁷⁶⁷, azınlıklar ve vakıflar konusunda önemli haklar sağlamaktadır.

Yunanistan'da kalan vakıfların durumu hakkında yapılan antlaşmalardan birisi de, 10 Ağustos 1920 tarihli Sevr Antlaşması'dır. Fakat bu Sevr Antlaşması, Osmanlı'nın sonunu hazırlayan I. Dünya Savaşı'nın Barış Antlaşması değil, aynı tarih ve yerde, Yunanistan'la, bu ülkedeki azınlıkların durumu ile ilgili olarak imzalanan ve Yunan Sevr'i olarak bilinen antlaşmadır⁷⁶⁸. Asıl adı "Yunanistan'daki Azınlıkların Korunmasına İlişkin Antlaşma" olan ve Yunanistan Krallığı ile diğer tarafta yer alan Britanya İmparatorluğu, Fransa, İtalya ve Japonya arasında imzalan bu antlaşmanın orijinal adı "*Treaty Between The Principal Allied and Associated Powers, and Greece, Concerning The Protection of Minorities in Greece*" dir.⁷⁶⁹

Toplam 20 maddeden oluşan antlaşmanın 8. maddesi soy, din ve dil azınlıklarına, harcamaları kendilerine ait olmak üzere, dinsel ve toplumsal kurumlar ve okullar kurma, işletme ve denetleme hakkı vermektedir. 10. maddede, müslümanların kişisel durum ve aile hukuku ile ilgili sorunlarının, İslam adetleri çerçevesinde çözülmesi için gereken önlemlerin alınacağı belirtilmekte ve cami, mezarlık ve diğer İslam kuruluşları güvence altına alınmaktadır. Aynı zamanda vakıflar ve diğer İslam dinsel ve insansal kuruluşları tanınmakta, yeni dinsel ve insansal kuruluşlar meydana getirilmesi durumunda, Yunanistan'ın bu tür özel kuruluşlara kolaylık sağlayacağı hükmü getirilmektedir⁷⁷⁰. Antlaşmanın 8 ile 14. maddeleri arası, Yunanistan'daki müslüman kuruluşları ve vakıflarla

⁷⁶⁷ Oran, *a.g.e.*, s. 64.

⁷⁶⁸ H. Eren, *a.g.m.*, s. 35.

⁷⁶⁹ http://www.pollitecon.com/html/treaties/Treaty_Concerning_The_Protection_Of_Minorities_In_Greece.htm.

⁷⁷⁰ Oran, *a.g.e.*, s. 73-74.

ilgilidir ve Yunanistan bu maddelerle, ülkedeki müslüman azınlığa pozitif haklar vermeyi taahhüt etmektedir.

Yunanistan'daki azınlıklar, bunlara ait vakıf v.s. gibi konular hakkındaki en önemli belgelerden birisi, Lozan Antlaşması'dır. Antlaşma ile ilgili görüşmeler sırasında vakıflar konusu, önemli tartışmalardan birini teşkil etmiştir. Antlaşma imzalanmadan önce yapılan toplantılarda, konu heyetler arasında tartışılmış ve antlaşmaya nasıl konulacağı konusunda fikir alışverişinde bulunulmuştur.

Bu toplantılar sonucunda, Türkiye'nin verdiği tekliflerden birisi, 159. madde kapsamındadır. Buna göre Türkiye, burada 3 ek madde teklif etmekteydi. Bu tekliflerden birisinde

“Sırp-Hırvat-Sloven Devleti ile Lausanne'da 30 Ocak 1923'te imzalanmış nüfus (ahali) mübadelesine ilişkin sözleşmenin kapsamı dışında kalan Yunanistan toprakları bakımından, Yunan Hükümeti ve işbu antlaşma uyarınca ya da Balkan Savaşları'ndan sonra yapılmış antlaşmalar sonucu olarak kendilerine adalar ayrılmış bulunan hükümetler, 30 Ekim 1914 tarihinden önce Türkiye ve Balkan Devletleri arasında yapılmış antlaşmalar ve sözleşmelerle öngörülmiş ilkeler uyarınca, kendi ülkeleri içindeki müslüman vakıflarının haklarına saygı göstermeği yükümlenirler.”⁷⁷¹

denmekteydi.

Yine aynı madde için verilen bir diğer teklifte ise Türk tarafı, “Yunanistan dışında oturan müslümanlarla, Yunanistan'dan ya da Girit Adası'ndan göç etmiş olan ve oralarda taşınmaz mal (emlak) sahibi bulunan müslümanlar, Batı Trakya dışarıda kalmak üzere, Yunan ülkesinde bulunan mallarına ilişkin konularda, Türkiye ile Yunanistan

⁷⁷¹ *Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar- Belgeler*, Takım:1, Cilt: IV, s. 43.

arasında 30 Ocak 1923’de Lausanne’da imzalanmış Nüfus (Ahali) Mübadelesi Sözleşmesinin 10’uncu maddesi hükümlerinden yararlanacaklardır.”⁷⁷² önerisini getirmiştir.

Burada adı geçen sözleşme, 30 Ocak 1923 tarihli, Türkiye ve Yunanistan arasında imzalan “Türk ve Rum Nüfus Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol”dür. 1 Mayıs 1923 tarihinde yürürlüğe girmesi öngörülen fakat Lozan’daki görüşmelerin kesilmesi üzerine ancak Ağustos 1923’te son pürüzleri giderilebilen ve Aralık 1923’ün sonunda uygulanmaya başlanabilen bu protokol⁷⁷³, aynı zamanda Lozan Antlaşması’nın nüfus mübadelesi ve vakıflarla ilgili kararlarına da ön ayak olmuştur. Orijinal adı “*Déclaration Relative Aux Propriétés Musulmanes en Grèce*” olan ve altında Venizelos’un imzası bulunan bu açıklamada, 30 Ocak 1923 tarihindeki sözleşme sonucunda 18 Ekim 1912 tarihinden önce Yunanistan’dan ayrılmış ya da öteden beri Yunanistan dışında oturmuş olan müslümanların mülkiyet haklarına hiçbir zarar verilmeyeceği ve mallarına serbestçe tasarrufta bulunup, bunlardan yararlanacakları belirtilmektedir. Ayrıca, söz konusu müslümanların mallarıyla ilgili kural dışı nitelikte alınmış ve uygulanmış tüm hükümler ve önlemlerin ortadan kaldırılacağı da taahhüt edilmektedir⁷⁷⁴. Anlaşmanın 3. maddesi, karşılıklı olarak değiştirilen Rum ve Türklerin yaşadığı bölgeleri 18 Ekim 1912 tarihinden sonra terk eden Rum ve müslümanların, anlaşmanın 1. maddesinde bahsedilen mübadeleye tabi olması gerektiği ile ilgiliydi. Bu durum, her iki hükümetin de daha önce göç etmiş göçmenlerin tartışma dışında bırakılmasının, sıkıntı oluşturacağını gördüğünü göstermekteydi.⁷⁷⁵

⁷⁷² Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar- Belgeler, Takım:1, Cilt: IV, s. 43.

⁷⁷³ Onur Yıldırım, *Diplomasi ve Göç, Türk-Yunan Mübadelesinin Öteki Yüzü*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006, s. 174-175.

⁷⁷⁴ İsmail Soysal, *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte, Türkiye’nin Siyasal Andlaşmaları, I. Cilt, (1920-1945)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989, s. 191.

⁷⁷⁵ Yıldırım, *a.g.e.*, s. 197.

Protokol'ün 9. maddesi, göçmenlerin, terk ettikleri yerlerdeki taşınır-taşınmaz mallarıyla ilgilidir. Bu maddede, malların arıtılacağından bahsedilmektedir. 10 maddede, “arıtılmak” kelimesi açıklanırken, bunun bir müsadere, zorla alım-satım gibi mallar üzerinde mülkiyet hakkını kısıtlayacak nitelikte bir önlem olmayacağı belirtilmiştir. Sözleşmedeki “arıtma” işleminden kastedilen, mallara değer biçilmesidir ve bu değer için altın para karşılığında olacağı da açıklanmaktadır. Yine 10. maddede, Yunanistan'daki vakıf mallarının ve bunlardan doğan hak ve çıkarların ve Türkiye'deki Rumların benzer tesislerinin arıtımına girilirken, bir sonraki maddede (11. madde) kurulması öngörülen Karma Komisyon'un, bu tesislerin ve bunlarla ilgili bulunan özel kişilerin haklarını ve çıkarlarını bütünüyle korumak amacıyla, daha önce yapılmış antlaşmalardan esinleneceği belirtilmiştir⁷⁷⁶. Bu arada cami, tekke, medrese, kilise, manastır, okul, hastane, dernek, birlik gibi tüzel kişiler ve başka kurumların, personellerini de kapsamak üzere, kendi topluluklarının taşınır mallarını serbestçe götürüp, taşıtırabilecekleri de kabul edilmişti.⁷⁷⁷

Protokolde adı geçen Muhtelit (Karma) Komisyon, anlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren, bir ay içinde mübadeleye nezaret etmek, onu kolaylaştırmak ve mübadillerin menkul ve gayrimenkul mallarını tasfiye etmek görevi ile donatılmıştı. Komisyonda 4 Türk, 4 Yunan ve 3 tarafsız üye bulunacaktı. Tarafsız üyeler, I. Dünya Savaşı'na katılmamış devlet vatandaşlarından, Milletler Cemiyeti Meclisi tarafından seçilecek ve komisyon başkanlığı bu üyeler tarafından nöbetleşe yerine getirilecekti. Sözleşmenin 12. maddesine göre komisyon, anlaşmanın uygulanmasının gerekli kılacağı

⁷⁷⁶ Soysal, *a.g.e.*, s. 179-180-181.

⁷⁷⁷ Kemal Arı, *Büyük Mübadele, Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1995, s. 19.

tüm tedbirleri almaya ve karar vermeye yetkiliydi. Kararlar, oy çokluğu esasına göre alınacaktı.⁷⁷⁸

Lozan kapsamında imzalanan 30 Ocak 1923 tarihli Mübadele Sözleşmesi ile Yunanistan'dan ayrılacak olan mübadillerin yanlarında götürebileceği ya da terk edeceği mallar ve vakıfların tasfiyesi ile ilgili kurallar belirlenmişti⁷⁷⁹. Karma Komisyonun en önemli yükümlülükleri, taşınabilir ve taşınmaz (menkul ve gayrimenkul) malların tasdik edilmesi, tasdik yöntemlerinin belirlenmesi idi. Bunun için komisyon tarafından üç alt komisyon oluşturuldu. Birinci alt-komisyon mübadele yöntemlerini belirleyecek, ikincisi göçmen mallarının tasfiyesiyle ilgili temel ilkeleri belirleyecek, üçüncü alt-komisyon ise her iki ülkede yaşamayı, Anlaşma ile uyumlu hale getirmek için alınacak önlemlerle ilgili çalışacaktı.⁷⁸⁰

Vakıfların ve malların tasfiyesi ile ilgili kabul edilen kurallardan birisi, mallara ait tasarruf belgelerinin beyan edilmesiydi ki bunların içinde, vakfiyeler ve vakıf senetleri de bulunmaktaydı. Alınan bir diğer karar da taşınır veya taşınmaz malların tasfiyesi ile ilgili Karma Komisyonun, malların değerinin belirlenmesinde tam yetkili olmasıdır. Komisyon, 9 Aralık 1923 tarihinde Atina'da yaptığı toplantıda, hem Türkiye hem de Yunanistan'da bulunan taşınmaz malların değerini tespit amacıyla tâli komisyonlar kurulmasını ve bu komisyonların her iki ülkede de bulunan taşınmaz mallara dair kataloglar oluşturmasını kabul etmiştir.

⁷⁷⁸ Nihat Erim, "Milletlerarası Daimî Adalet Divanı ve Türkiye, Muhtelit Mübadele Komisyonunu Yetkisi Hakkında", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 3-4, Ankara, 1951, s. 44-45.

⁷⁷⁹ Ercan Çelebi, "Mübadillerin Yunanistan'daki Mal Kayıtları ve Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt: V, Sayı: 12, İzmir, 2006, s. 41-42.

⁷⁸⁰ Yıldırım, *a.g.e.*, s. 265.

Lozan’da kabul edilen mübadele, aslında her iki tarafta bu karardan etkilenen insanlar için çok önemli problemler ortaya çıkarmıştır. Bu problemlerden birisi, mübadillerin menkul ve gayrimenkul malları, bunların taşınması veya tasfiyesidir. Bu durumun içine, mübadeleye tabi yerlerde bulunan vakıflarda dahildir. Mübadele konusundaki problemleri halletmek amacıyla kurulmuş olan Karma Komisyon, öncelikle mübadillerin mal ve mülklerinin tasfiye işleri ile ilgilenmeye ve benzeri konularda ilgili hükümetlerle çalışmaya yoğunlaşması gerekirken, tüm zaman ve enerjisini “*établi* (yerleşik)” konusunun çözümüne adanmış, böylece esas niteliğini ve görevini aksatmıştır. Çalışmaya başlayan komisyon, malların tasfiyesi ile ilgili olarak, öncelikle ev değerlerinin belirlenmesi için uğraşmış, daha sonra ise diğer taşınmaz malların değer belirlenmesine geçmiştir⁷⁸¹. Fakat değer belirlenmesi yapılırken mal bildirim beyannamelerinin sağlıklı doldurulmaması, bunlar olmadan göç işleminin başlaması, başka problemleri de yanında getirmiştir. Bir kısım mübadiller, kendilerine yapılan baskı ve bir an önce Yunanistan’ı terk etme düşüncesiyle mal beyannamesi vermeden veya vermeden ülkeden ayrılmış, bir kısım göçmenler ise mal bildiriminde, malına olan tasarrufunu gösterecek nitelik taşımayan ve ihtilafli olabilecek veya tasarrufun varlığını göstermesine rağmen tasarrufun niteliğini belirlemeye yetmeyecek vakıfname, ilam, temessüt, zaim, terhinat ve sipahi senetleri, ferman gibi belgelerle yola koyulmuşlardır. Bu durum, göçmenler ülkeye giriş yaptıklarında, mal varlıklarını belirlemeyi zorlaştırmış veya imkansız kılmıştır⁷⁸². Aynı şekilde bu komisyon örneğinde olduğu gibi, Türk ve Yunan hükümetlerince kurulmuş olan ve mübadillerin sorunları ile ilgilenmesi gereken yerel kurumlar ve tali komisyonlar da problemlerin çözümünde yetersiz kalmıştır.⁷⁸³

⁷⁸¹ Çelebi, a.g.m., s. 41-42.

⁷⁸² Arı, a.g.e., s. 75-76.

⁷⁸³ Yıldırım, a.g.e., s. 52.

Lozan'daki toplantılardan bir diğeri, 19 Mayıs 1923 tarihinde, Ouchy Sarayı'nda yapılan toplantıdır. Toplantıda antlaşma tasarısı üzerinde yapılan tartışmalarda, Türk heyeti komiteye bir not göndererek, azınlık vakıfları konusundaki görüşlerini ve bu konuda yapılan çalışmalara olan itirazlarını bildirmiş, Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı da karşı itirazlarını ayrı bir notla komiteye iletmiştir⁷⁸⁴. Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı temsilcisi, vakıflar konusunda yeni bir takım kararlar almanın gereksizliğinden bahsederek, ülkesindeki müslüman azınlıklarla ilgili vakıfların ve haklarının sadece bu antlaşma ile değil, aynı zamanda devlet anayasası ve kanun gücünde özel kararnamelerle korunmakta olduğunu belirtmiştir. Temsilci, bu korumanın sadece müslüman vakıflar için değil, aynı zamanda orada oturmakta olan Macar, Alman v.b. öteki azınlıkları da ilgilendirdiğini savunarak, ülkedeki bu korumanın, Türk heyetinin teklifinden çok daha etkin olduğunu söylemiştir.⁷⁸⁵

Yunan temsilcisi Venizelos ise bu duruma itirazda bulunarak, Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı temsilcileri ve hukuk danışmanlarının, müslüman vakıfların bağlı olduğu rejimi bilmediklerini belirtmiş ve müslüman vakıfların, batıdaki dinsel taşınmazlar (emlak) ile birbirine benzemediğini söylemiştir. Venizelos'a göre, müslüman vakıfların bağlı olduğu rejim oldukça karmaşıktır ve ancak bir uzman yardımıyla konu anlaşılabilir. Bu görüş, İsmet Paşa tarafından da doğru bulunmuştur.⁷⁸⁶

Nihayet bu tartışmaların ardından, 24 Temmuz 1923 tarihinde Lozan antlaşması imzalanmıştır. Antlaşmanın 37-44. maddeleri, Türkiye'de yaşayan gayrimüslim azınlığın haklarından bahseder. 42. maddede

⁷⁸⁴ *Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar- Belgeler*, Takım:2, Cilt: I, Kitap: 1, s. 128-129.

⁷⁸⁵ *Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar- Belgeler*, Takım:2, Cilt: I, Kitap: 1, s. 116-117.

⁷⁸⁶ *Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar- Belgeler*, Takım:2, Cilt: I, Kitap: 1, s. 117-118.

“...Türkiye Hükümeti söz konusu azınlıkların kiliseleri, havraları, mezarlıkları ve öteki dinsel kurumlarına her türlü koruyuculuğu göstermeyi yükümlenir. Bugün bu azınlıkların Türkiye’de bulunan vakıflarına ve dinsel ve yardım kurumlarına her türlü kolaylığı gösterecek ve izinleri verecek ve dinsel ve yardım kurumları kurulması için benzeri ve öteki kurumlara sağlanmış olan gerekli kolaylıklardan hiçbirini esirgemeyecektir.”⁷⁸⁷

denilmektedir. Buna karşılık 45. maddede “*İşbu kesim hükümleri ile Türkiye’nin müslüman olmayan azınlıkları için tanınan haklar, Yunanistan tarafından da kendi topraklarında bulunan müslüman azınlığa tanınmıştır*”⁷⁸⁸ denilerek, Yunanistan’da bulunan Türk vakıfları ve dinsel kurumları da güvence altına alınmıştır. Bu antlaşma ile birlikte, aynı zamanda “Yunan Sevri” diye bahsedilen antlaşma da, Lozan Antlaşması’nın himayesinde devreye girmiştir.

Lozan Antlaşması ve mübadele konusunda yapılan protokol’ün imzalanmasının ardından, mübadele ve bu konunun içinde olarak, malların tazmini veya tasfiyesi konularında, anlaşma ve protokolün hayata geçirilmesi ile ilgili birçok problemle karşılaşmıştır. Yukarıda bahsettiğimiz “*éta*blı” konusu bu anlaşmazlıklardan birisiydi. Bu konuda yapılan görüşmelerin bir netice vermemesi üzerine Karma Komisyon, 1925 yılında Milletler Cemiyeti’nin Daimî Uluslararası Adalet Divanı’ndan görüş istedi⁷⁸⁹. Ardından hem Yunan hem de Türk hükümetleri, özellikle de Türkiye ve Yunanistan’daki malların tasfiyesi için doğrudan müzakerelere giriştiler. Bu müzakerelerin sonucunda, 1 Aralık 1926’da Atina Anlaşması imzalandı ve 6 Mart 1927’de yürürlüğe girdi. Bu sözleşme ile her iki hükümet, iade kabil olmayan hallerde malların ve zararların mukabilini nakden ödemeyi taahhüt etmişlerdi⁷⁹⁰. Aynı zamanda terk edilmiş malların Türk ve Yunan devletlerinin

⁷⁸⁷ Soysal, *a.g.e.*, s. 97.

⁷⁸⁸ Soysal, *a.g.e.*, s. 98.

⁷⁸⁹ Yıldırım, *a.g.e.*, s. 195.

⁷⁹⁰ Erim, *a.g.m.*, s. 46-47.

mülkiyetine verilmesi şartı kabul edildi⁷⁹¹. Sözleşmenin 14. maddesinde, daha önce kurulan Muhtelit Komisyon'un, bu sözleşmenin uygulanmasına memur olduğu bildirilmekteydi. Sözleşmeye bağlı olan lâhikada ise malların kıymetinin ne surette takdir edileceği tayin ve tespit ediliyordu.⁷⁹²

10 Haziran 1930 tarihinde imzalanan Ankara Protokolü ise Lozan antlaşmasının uygulanmasından dolayı oluşan problemleri halletmek amacıyla, Türkiye ile Yunanistan arasında imzalanmıştır. Bu anlaşmayla mübadele sorununun kesin olarak takas ve tasfiye esasları kararlaştırılmıştır⁷⁹³. Protokolün 1. maddesinde “Mübadil müslümanların Yunanistan’da bıraktıkları menkul ve gayrimenkul malların tam mülkiyeti Yunan hükümetine geçecektir”, 2. maddesinde ise “Mübadil Rumların Türkiye’de bıraktıkları menkul ve gayrimenkul malların tam mülkiyeti Türk hükümetine geçecektir”⁷⁹⁴ denilerek, terk edilmiş bütün menkul ve gayrimenkulların mülkiyet haklarını, bu iki devlet hükümetlerine teslim edilmiştir. Bu anlaşma ile Lozan’dan arda kalan önemli bir uyuşmazlık çözümlenmiş ve mübadele konusundaki sorunlar halledilmiştir⁷⁹⁵. Bunun ardından hükümetler göçmenlere, mallarının onaylanmış değerlerinin kısmî tazminatı için tahvil çıkarmış fakat hem Türkiye’de hem de Yunanistan’da göçmenlerle ilgili yapılan araştırmalarda, bırakılan mallar karşılığında para ödemesine hiç rastlanılmamış, tahvillerin tamamı mübadillerin ellerinde kalmıştır.⁷⁹⁶

⁷⁹¹ Yıldırım, *a.g.e.*, s. 196.

⁷⁹² Erim, *a.g.m.*, s. 46-47.

⁷⁹³ Arı, *a.g.e.*, s. 162.

⁷⁹⁴ http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc008/kanuntbmmc008/kanuntbmmc00801725.pdf.

⁷⁹⁵ Arı, *a.g.e.*, s. 162.

⁷⁹⁶ Yıldırım, *a.g.e.*, s. 272-273.

Türkiye ve Yunanistan arasında uzun yıllar büyük bir problem halinde kalan “établi” sorunu için yapılan son anlaşma 9 Aralık 1933 tarihli Ankara Anlaşması’dır⁷⁹⁷. Bu anlaşmanın ardından sorunun çözümü için kurulan Karma Komisyon, 19 Ekim 1934 tarihinde görevini tamamlamış sayılarak ortadan kaldırılmıştır.⁷⁹⁸

IV.3. Midilli Vakıflarının Tasfiyesi

Yunanistan’ın Bağımsızlık Savaşı, 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı ve ardından yapılan Berlin Kongresi, Balkan Savaşları, 1914-1918 Dünya Savaşı, Kurtuluş Savaşı ve ardından imzalanan Mübadele Protokolü ve Lozan Antlaşması süreçlerinde, Yunanistan’daki Müslüman-Türk nüfus devamlı şekilde Anadolu’ya doğru zorunlu veya kendi istekleriyle bir göçe tabi olmuştur. Bu göç sırasında mübadiller, yanlarında kişisel, taşınabilir eşyalarından mümkün olanları getirebilmişler fakat beş asır boyunca göç edilen bölgelerde oluşturulan vakıf binalarını terk etmek zorunda kalmışlardır.

30 Ocak 1923 tarihinde Türkiye ve Yunanistan arasında imzalanan “Türk ve Rum Nüfus Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol” gereğince Atina’da bulunan Karma Komisyon, kendisine bağlı tali komisyonlar aracılığıyla, Yunanistan’da mübadele kapsamına giren tüm yerleşim birimlerinden müslümanlara ait resmî kayıtları toplayarak incelemiş ve Yunanistan’daki müslümanlara ait malların ve vakıfların tasfiyesinde bu belgeleri esas almıştır. Toplanan bu belgeler bir arşiv niteliğindedir. Bu arşivde Midilli ve diğer adaların yanı sıra Yunanistan ana karasındaki yerleşimlerden mübadeleye tabi olanlara ait kayıtlar da bulunmaktadır. Yunanistan’da mübadeleye tabi müslüman cemaatlerin hayrat, evkaf, eytam, okullar, şer’i mahkemeler ve müftülük işlemleriyle, bazı yerlerin müslüman nüfusuna ve diğer konulara ait belge ve defterler, kurulan tali

⁷⁹⁷ Oran, *a.g.e.*, s. 83.

⁷⁹⁸ Yıldırım, *a.g.e.*, s. 272-273.

komisyonlara teslim edilmiştir. Bu belgelerde gerekli incelemeler yapılmasının ardından, tümü Selanik'e gönderilmiş, İstanbul'a getirilerek, Vakıflar Genel Müdürlüğü İstanbul Temsilciliği'ne teslim edilmiştir⁷⁹⁹. Belgelerin burada doğal şartlar ve bakımsızlıktan bir hayli zarar görmesine, tam olarak tasniflerinin yapılamamış olmasına rağmen, Yunanistan'daki tasnif edilmiş vakıflara ait verdiği bilgiler önemlidir. Bugün bu belge ve kayıtlar, Ankara'daki Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunmaktadır. Konumuz olan Midilli Vakıfları'na ait tasfiye süreci de bu arşivlerdeki kayıtlardan oluşmaktadır.

Bu kayıtlardan birincisi, tasfiye taleplerinin olduğu, Vakıflar İstanbul Bölge Arşivi'ndeki (VİBMA) Makedonya'ya ait 1928-1929 tarihli numarasız defterdir. Orijinal ismi “Yunanistan'ın Mübadeleye Tabi Mahalleri Cemaat-i İslamiye Heyetleri Tarafından Yapılan Evkâf-ı İslamiye Tasfiye Taleplerini Bataklık, Orman, Yaylak, Kışlak Gibi Emval-i Gayri Menkuleyi Gösterir Defter” olan bu belgede, Midilli'nin yanı sıra Drama, Kavala, Sarışaban, Perevişte, Florina, Kesriye, Kayalar, Kozana, Nasiliç, Granya, Serfiçe, Alasonyit, Yenişehir ve Yanya'ya ait, tasfiye talep edilen bataklık, orman, yaylak ve kışlak gibi gayrimenkullar kayıtlıdır.

Defterde öncelikle gayrimenkulün cinsi, sonra kaza, karye ve mahalle olarak yeri belirtilmektedir. Bunun ardından gayrimenkulün değeri ve en son bölümde de açıklamalar kısmı bulunmaktadır. Açıklamalar kısmında gayrimenkulün durumu, hangi vakfa ait olduğu, gelirleri gibi bilgiler yer almaktadır.

Defterde, Midilli'ye ait olarak altı adet gayrimenkulün adı geçmektedir. Altısı da Molova sınırları içinde görülen bu gayrimenkulların hangi mahalle veya hangi köye ait

⁷⁹⁹ A. Nükhet Adıyeke-Nuri Adıyeke, “Taşınabilir Kültür Varlıklarından Mübadele Sırasında Göç Eden Makedonya ve Selanik Arşivleri”, 2. *Uluslararası Balkanlarda Sosyal Bilimler Kongresi*, (Edit: A. Vecdi Can ve diğerleri), Prizren, 2010, s. 96.

oldukları belli değildir. Defterde, kaza adı olarak “Midilli” verilirken, karye adı olarak ise “Molova” adı verilmektedir ki Molova da Midilli Adası’nda, aynı Midilli kazasının olduğu gibi bir kaza merkezidir. Sayılan gayrimenkullardan üçü mera, biri orman, biri palamutluk ve biri de mera-cevizlik olarak belirtilmektedir. Gayrimenkulların toplam değeri 516.200 lira olarak yazılmıştır. Fakat defterde adı geçen gayrimenkulların toplam değeri 69.000 lira olarak görülmektedir ve diğer gayrimenkullar hakkında bir bilgi yoktur. Verilen gayrimenkulların hangi vakıflara ait olduğuna ve tam olarak nerede bulunduğu dair, defterde herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Tablo 90. Tasfiye Talepname Defterine Göre Midilli Adasında Tasfiyesi İstenen Vakıf Mülkü Gayrimenkullar⁸⁰⁰

Gayrimenkulun Cinsi	Kaza	Mahalle	Bedeli (Lira)
Mera	Molova	-	6.000
Mera	Molova	-	20.000
Orman	Molova	-	3.000
Mera	Molova	-	10.000
Mera-Cevizlik	Molova	-	20.000
Palamutluk	Molova	-	10.000
TOPLAM			69.000

Kaynak: *VİBMA*, D. no: Numarasız. 1928-1929 Makedonya.

Vakıflar İstanbul Bölge Arşivi’nde bulunan bir diğer defter, 613 numaralı vakıf tasfiye defteridir. Girit, Sakız, Midilli, Limni Cemaat-i İslamiyesine Ait Evkaf Tasfiye Defteri adıyla geçen bu defterde, adı geçen mahallerdeki tasfiye edilecek vakıflar hakkında bilgiler bulunmaktadır. 1925 tarihinde hazırlanan ve 27 Ocak 1929 tarihinde mübâdil Cemaat-i İslâmiye evkâf tasfiye talebnâmeleri ile karşılaştırılıp, uygun olduğu kararı onaylanan belgede, Midilli ve Molova kazalarına ait 128 sayfa bulunmaktadır. Defterde

⁸⁰⁰ *VİBMA*, D. no: Numarasız, Yunanistan’ın Mübadeleye Tabi Mahalleri Cemaat-i İslamiye Heyetleri Tarafından Yapılan Evkâf-ı İslamiye Tasfiye Talepnameleri Bataklık, Orman, Yaylak, Kışlak Gibi Emvâl-i Gayrimenkûleyi Gösterir Defter, 1928-1929 Makedonya.

vakfın cinsi ve müştemilatı, alanı, yeri, etrafında komşu olan mahaller, Türk altın lirası üzerinden tasfiye bedeli ve tasfiye sürecindeki durumu ile ilgili açıklamalar bulunmaktadır.

Tasfiye defterine göre Midilli Adası'nda tasfiyesi istenen vakıf sayısı 281 olarak görünmektedir. Bunlardan 166 adedi Midilli kazası ve köylerinde, 115'i ise Molova kazâsı ve köylerindedir. Adı geçen diğer yerleşim alanlarının aksine, defterde Midilli'ye ait tasfiyesi istenen vakıflar hakkında detaylı açıklamalar maalesef yer almamaktadır. Defterde, daha önce adı başka belgelerde geçmeyen, birtakım vakıflara da rastlanmaktadır.

Toplam tasfiye bedeli 311.051 liradır. Fakat bu toplam bedelin içinde, bazı vakıfların tasfiye bedelleri hanesinin boş bırakıldığı unutulmamalıdır. Tasfiyesi bedellerine bakıldığında en pahalı tasfiye bedelinin 15.000 lira ile Midilli Kasabası, Poyraz İskelesi mevkiindeki Büyük Mezarlık olduğu görülmektedir. En düşük tasfiye bedeli ise çeşitli karyelerdeki 10 liralık alanlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 91. Evkaf Tasfiye Defterine Göre Midilli'de Tasfiyesi İstenen Vakıflar

Vakfın Cinsi ve Ekleri	Kaza	Mahal veya Mevkisi	Alanı	Tasfiye Bedeli (Türk Altın Lirası)	Tasfiye Sürecindeki Durumu/ Açıklamalar
Yıkık Muvakkithâne ve Arsa	Midilli	Yassıyol	60 m ²	800	Midilli Belediyesi Tarafından Yıkılmıştır
Mezarlık	Midilli	Yassıyol	8.000 m ²	8.000	
Mezarlık	Midilli	Yassıyol	3.500 m ²	2.500	
Hacı Kadızâde Mezarlığı	Midilli	Yassıyol	100 m ²	100	
Mezarlık	Midilli	Yassıyol	100 m ²	120	
Kız Mektebi	Midilli	Turunçlu	750 m ²	3.500	
Beş Kardeşler Mezarlığı	Midilli	Aziziye Mahallesi	50 m ²	50	
Şehit Baba Türbesi ve Arsası	Midilli	Bânîzâde Mahallesi	400 m ²	500	
Mezarlık	Midilli	Poyraz İskelesi	4.000 m ²	4.000	
		Poyraz	120 m ²	2.000	

Yalı Camii	Midilli	İskelesi			
Büyük Mezarlık	Midilli	Poyraz İskelesi	20.000 m ²	15.000	
Mezarlık	Midilli	Paşa Çeşmesi	12.000 m ²	10.000	
Ashâb Türbesi ve Türdedarhânesi	Midilli	Kuş Meydanı	700 m ²	1.000	
Garibler Mezarlığı	Midilli	Kale Yakınında	1.000 m ²	500	
Mezarlık	Midilli	Kız Mektebi Karşısında	3.000 m ²	3.000	
Kâtıboğlu Mezarlığı	Midilli	Kuş Meydanı	1.000 m ²	1.000	
Namazgâh	Midilli	Kuş Meydanı	800 m ²	600	
Cemaat-i İslâmiye Dairesi	Midilli	Hüdâverdi Mahallesi	200 m ²	1.500	
Erkek Mektebi	Midilli	Hüdâverdi Mahallesi	750 m ²	5.000	
Ümmü Gülsüm Camisi Altında İki Dükkan	Midilli	Midilli Çarşısı	80 m ²	1.500	
Şerif Hazretleri Türbesi ve Mezarlık	Midilli	Kasaba Civarında	8.000 m ²	2.000	(Bu vakıf ve alttaki Türbederhâne ayrı yazılmış olsa da bedel ve alan olarak beraber anılmaktadır)
Türbedârhânesi	Midilli	Kasaba Civarında	8.000 m ²	2.000	
Mescidi Şerif Odaları ve Kabristan	Midilli	Bânizâde Mahallesi	1.000 m ²	1.500	
Sarı (Sarıca) Baba Türbesi ve Odaları	Midilli	Sarı Baba	2.000 m ²	1.500	
Kale Camii	Midilli	Kal'a-i Bâlâ (Yukarı Kale)	250 m ²	1.500	
Duvarla Muhât Mahmud Paşa Camii Mahali	Midilli	Kal'a-i Bâlâ (Yukarı Kale)	400 m ²	100	
Medrese Binası	Midilli	Kal'a-i Bâlâ (Yukarı Kale)	800 m ²	1.000	
Mekteb Binası	Midilli	Kal'a-i Bâlâ (Yukarı Kale)	200 m ²	100	
Cami Yeri	Midilli	Aşağı Kale	100 m ²	50	
Arap Çeşmesi ve Suyu	Midilli	Çınarlı Mahallesi	2 Masura ⁸⁰¹	-	(Bedel yazılmamış)
Esad Bey Vârislerine Ait Bahçeye Mukâbil Çeşme	Midilli	Aziziye Mahallesi	-	-	(Alan ve Bedel yazılmamış)

⁸⁰¹ Masura veya Masra, Osmanlı Döneminde kullanılan bir akarsu ölçü birimidir. 30 Dirhem ağırlığında bir kurşun kürenin geçebileceği delikten akan su miktarına denir. Bkz: Mehmet Zeki Pakalın, *a.g.e.*, C.II, s. 414; *Büyük Lûgat ve Ansiklopedi*, VIII. Cilt, s. 444.

Kadirî Dergâhı ve Tarla	Midilli	Kuş Meydanı	15 Dönüm	3.000	
Kahve ve Tevâbi' Bahçe, Arsa, Tarla ve Mescid	Midilli	Sarlıçe Karyesi	10 Dönüm	3.000	
Mekteb ve Altında İki Mağaza	Midilli	Sarlıçe Karyesi	160 m ²	500	
Cami ve Avlu	Midilli	Sarlıçe Karyesi	2 Dönüm	1.500	
Mezarlık Derununda Servi ve Zeytin Ağaçları	Midilli	Sarlıçe Karyesi	5 dönüm	400	
Koroğlu Çeşmesi ve Yolu ve Binası	Midilli	Sarlıçe Karyesi	2 Masura	-	(Bedel Yazılmamış)
Lice Çeşmesi, Yolu, Binası	Midilli	Sarlıçe Karyesi	4 Masura	-	(Bedel Yazılmamış)
Yassiyol Çeşmesi Yolu, Binası	Midilli	Sarlıçe Karyesi	2 Masura		(Bedel Yazılmamış)
Katartöz Cami-i Şerifi	Midilli	Katartöz Karyesi	120 m ²	800	
Katartöz Mektebi ve Altındaki Mağaza	Midilli	Katartöz Karyesi	16 m ²	200	
Katartöz Mezarlığı	Midilli	Katartöz Karyesi	3 Dönüm	400	İçerisinde Servi ve Kavak Ağaçları Vardır
Katartöz Çeşmesi, Meydanlık ve Su Yolları	Midilli	Katartöz Karyesi	36 m ²		(Bedel Yazılmamış)
Mescid Yeri	Midilli	Katartöz Karyesi Dip İskelesi	25 m ²	25	
Arsa	Midilli	Katartöz Karyesi Dip İskelesi	75 m ²	100	
Lizgor Camii	Midilli	Lizgor Karyesi	130 m ²	700	
Lizgor Mektebi	Midilli	Lizgor Karyesi	54 m ²	300	
Lizgor Çeşmesi	Midilli	Lizgor Karyesi	4 Masura	-	(Bedel Yazılmamış)
Lizgor Mezarlığı	Midilli	Lizgor Karyesi	8 Dönüm	300	
Lizgor Mezarlığı	Midilli	Lizgor Karyesi	1 Dönüm	50	
Agripa Camii ve Avlusu	Midilli	Agripa Karyesi	225 m ²	500	
Agripa Mektebi	Midilli	Agripa Karyesi	64 m ²	100	
Mezarlık	Midilli	Agripa Karyesi	1,5 Dönüm	100	
Mezarlık	Midilli	Agripa Karyesi	7 Dönüm	150	
Vasleçot Camii	Midilli	Vasleçot Karyesi	130 m ²	700	
Vasleçot Mektebi	Midilli	Vasleçot	40 m ²	200	

		Karyesi			
Vasleçot Çeşmesi	Midilli	Vasleçot Karyesi	3 Masura	-	(Bedel Yazılmamış)
Vasleçot Camii Çeşmesi	Midilli	Vasleçot Karyesi	-	-	(Alan ve Bedel Yazılmamış)
Vasleçot Mezarlığı	Midilli	Vasleçot Karyesi	8 Dönüm	300	
Kaplıca ve Mera	Midilli	Polihnit Cıvarı	30 Dönüm	700	
Lice Çeşmesi	Midilli	Lice Cıvarı	-	-	(Alan ve Bedel Yazılmamış)
Polihnit Camii ve Avlusu	Midilli	Polihnit Kasabası	225 m ²	500	
Polihnit Mescidi	Midilli	Polihnit Kasabası	42 m ²	200	
Polihnit Mektebi	Midilli	Polihnit Kasabası	56 m ²	100	
Polihnit Mezarlığı	Midilli	Polihnit Kasabası	3 Dönüm	300	
Mescid Karşısında Çeşme	Midilli	Polihnit Kasabası	-	-	(Alan ve Bedel Yazılmamış)
Day Mahallesi'ndeki Çeşme	Midilli	Polihnit Kasabası	-	-	(Alan ve Bedel Yazılmamış)
Polihnit Mezarlığı	Midilli	Polihnit Kasabası	10 Dönüm	100	
Mesagüre Cami-i Şerifi	Midilli	Mesagüre Karyesi	204 m ²	2.500	
Cami Bitişğinde Kabristan	Midilli	Mesagüre Karyesi	1 Dönüm	50	
Şadırvan ve Su	Midilli	Mesagüre Karyesi	15 Masura	-	(Bedel yazılmamış)
Mezarlık	Midilli	Mesagüre Karyesi	10 Dönüm	150	İçerisinde Servi ve Zeytin Ağaçları Vardır
Uskublo Cami-i Şerifi ve Şadırvan ve 'Atik Mekteb	Midilli	Uskublo Karyesi	700 m ²	5.250	
Müştemilatıyla Birlikte Erkek Mektebi	Midilli	Uskublo Karyesi	800 m ²	2.500	
Kız Mektebi	Midilli	Uskublo Karyesi	60 m ²	300	
Uskublo Mezarlığı	Midilli	Uskublo Karyesi	15 Dönüm	1.000	İçerisinde Servi Ağaçları Vardır
Çarşı Çeşmesi İle İslam ve Hristiyan Mahallesi'nde Sekiz Adet Çeşme	Midilli	Uskublo Karyesi	-	-	(Alan ve Bedel Belirtilmemiş)
Üç Adet Eşmeri Çemeleri	Midilli	Uskublo Karyesi	-	-	(Alan ve Bedel Belirtilmemiş)
Mekteb	Midilli	Perame Karyesi	30 m ²	500	
Cami-i Şerif ve Çeşme	Midilli	Perame Karyesi	120 m ²	1.000	
Büyük Çeşme Şadırvan ve Üç	Midilli	Perame Karyesi	-	-	(Alan ve Bedel Belirtilmemiş)

Aded Çeşme					
Sapuni Mezarlığı	Midilli	Sapuni Karyesi	3 Dönüm	50	
Cami Yeri	Midilli	Sapuni Karyesi	40 m ²	200	
Ayani'de Cami Yeri ve Kabristan	Midilli	Ayani Karyesi	80 m ²	150	
Mekteb Yeri	Midilli	Ayani Karyesi	40 m ²	50	
Mezarlık	Midilli	Ayani Karyesi	6 Dönüm	300	İçinde Servi, İncir ve Zeytin Ağaçları Vardır
Şadırvan ve Su	Midilli	Ayani Karyesi	50 Masura		(Bedel Belirtilmemiş)
İpyoz Mektebi	Midilli	İpyoz Karyesi	60 m ²	300	
İpyoz Camii	Midilli	İpyoz Karyesi	216 m ²	800	
İpyoz Mescidi ve Avlusu	Midilli	İpyoz Karyesi	150 m ²	600	
Aşağı Mezarlık	Midilli	İpyoz Karyesi	5 Dönüm	300	
Yukarı Mezarlık	Midilli	İpyoz Karyesi	2 Dönüm	80	
Cami Bitişindeki Mezarlık	Midilli	İpyoz Karyesi	1 Dönüm	50	
Mekteb Önündeki Mezarlık	Midilli	İpyoz Karyesi	Yarım Dönüm	10	
Cami Vakıf Arsası	Midilli	İpyoz Karyesi	10 Dönüm	300	
Yukarı Cami Çeşmesi	Midilli	İpyoz Karyesi	-	-	(Alan ve Bedel Belirtilmemiş)
Yeni Çeşme	Midilli	İpyoz Karyesi	-	-	(Alan ve Bedel Belirtilmemiş)
Çoban Çeşmesi	Midilli	İpyoz Karyesi	-	-	(Alan ve Bedel Belirtilmemiş)
Aşağı Cami Çeşmesi	Midilli	İpyoz Karyesi	-	-	(Alan ve Bedel Belirtilmemiş)
Su	Midilli	İpyoz Karyesi	-	-	(Alan ve Bedel Belirtilmemiş)
Su Yolları	Midilli	İpyoz Karyesi	-	-	(Alan ve Bedel Belirtilmemiş)
Keleme Mezarlığı	Midilli	Keleme Karyesi	2 Dönüm	100	İçinde Servi Ağaçları Vardır
Keleme Mezarlığı	Midilli	Keleme Karyesi	2 Dönüm	100	İçinde Servi Ağaçları Vardır
Keleme Mezarlığı	Midilli	Keleme Karyesi	2 Dönüm	100	İçinde Servi Ağaçları Vardır
İki Kabristan	Midilli	Keleme Karyesi	2 Dönüm	100	Günümüzde Harman Yeri
Keleme Cami-i Şerifi	Midilli	Keleme Karyesi	120 m ²	600	
Mekteb	Midilli	Keleme Karyesi	48 m ²	200	
Keleme Çeşmesi	Midilli	Keleme Karyesi	-	-	(Alan ve Bedel Belirtilmemiş)
Ahtande Kabristanı	Midilli	Ahtande	1 Dönüm	50	

		Karyesi			
Cami Yeri	Midilli	Ahtande Karyesi	¼ Dönüm	10	
Kapya Camisi ve Avlusu	Midilli	Kapya Karyesi	350 m ²	2.500	
Kapya Mektebi	Midilli	Kapya Karyesi	60 m ²	450	
Cami Yanında Kapya Mezarlığı	Midilli	Kapya Karyesi	5 Dönüm	50	
Ön Mezarlık	Midilli	Kapya Karyesi	3 Dönüm	300	
Kapya Cami Çeşmesi	Midilli	Kapya Karyesi	-	-	(Alan ve Bedel Belirtilmemiş)
Arka Mezarlık	Midilli	Kapya Karyesi	3 Dönüm	350	
Masura 40	Midilli	Kapya Karyesi	-	-	(Bedel Belirtilmemiş)
Kula Camisi	Midilli	Kula Karyesi	150 m ²	1.200	
Kula Mektebi	Midilli	Kula Karyesi	35 m ²	450	
Kula Mezarlığı	Midilli	Kula Karyesi	4 Dönüm	400	İçinde Birçok Çam Ağacı Vardır
Kula Camii Avlusu	Midilli	Kula Karyesi	3 Dönüm	300	
Çınaraltı Çeşmesi	Midilli	Kula Karyesi	-	-	(Alan ve Bedel Belirtilmemiş)
Mescid	Midilli	Kula Karyesi	56 m ²	150	
Aşağı Mezarlık	Midilli	Kula Karyesi	1 Dönüm	50	
Hamam Çeşmesi	Midilli	Kula Karyesi	-	-	(Alan ve Bedel Belirtilmemiş)
Cami Yakınındaki Çeşme	Midilli	Kula Karyesi	-	-	(Alan ve Bedel Belirtilmemiş)
Konak Çeşmesi	Midilli	Kula Karyesi	-	-	(Alan ve Bedel Belirtilmemiş)
Masura 30	Midilli	Kula Karyesi	-	-	(Bedel Belirtilmemiş)
Masura 20	Midilli	Kula Karyesi	-	-	(Bedel Belirtilmemiş)
Balçık Camisi	Midilli	Balçık Karyesi	120 m ²	3.000	
Balçık Mektebi	Midilli	Balçık Karyesi	64 Arşın	700	
Balçık Çeşmesi Bir Masura Suyu ve Su Yolları	Midilli	Balçık Karyesi	-	-	(Bedel Belirtilmemiş)
Balçık Mezarlığı Dahilinde Zeytinlik	Midilli	Balçık Karyesi	6 Dönüm 3 Mudd ⁸⁰²	180	(Bu ve alttaki Zeytinlik ayrı yazılmış olsa da bedel ve alan olarak beraber anılmaktadır)
Balçık Mezarlığı Dahilinde Zeytinlik	Midilli	Balçık Karyesi	6 Dönüm 3 Mudd	180	
Mezarlık Yakınında	Midilli	Balçık	4 Dönüm	120	

⁸⁰² Mudd, İslâmî bir hacim ölçüsü birimidir. Mısır, Suriye, Filistin, Mağrib, Irak, İran ve Anadolu'da değişik ölçüler halinde kullanılmıştır. Osmanlı'da ise tahıl ölçüsü olarak kullanılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu döneminde 1 mudd, 20 kileye yani buğdayda 513,12 kg., arpada 445 kg.'a veya 666,4 litrelik bir hacim ölçüsüne eşitti. Mudd için bkz: Hinz, *a.g.e.*, s. 56-58.

Zeytinlik		Karyesi	2 Mudd		
Cami ve Avlusu	Midilli	Mistegna Karyesi	1,5 Dönüm	300	
Cami	Midilli	Kokmida Karyesi	100 m ²	600	
Mekteb	Midilli	Kokmida Karyesi	40 m ²	50	
Çeşme ve Çamaşılık	Midilli	Kokmida Karyesi	-	-	(Alan ve Bedel Belirtilmemiş)
Cami Mezarlığı	Midilli	Kokmida Karyesi	2 Dönüm	50	İçinde Servi Ağaçları Vardır
Mekteb Yakınında Mezarlık	Midilli	Kokmida Karyesi	2 Dönüm	230	İçinde Servi ağaçları Vardır
Su	Midilli	Kokmida Karyesi	-	-	(Alan ve Bedel Belirtilmemiş)
Harap Çeşme	Midilli	Kokmida Karyesi	-	-	(Alan ve Bedel Belirtilmemiş)
Lutra Camisi ve Avlusu	Midilli	Lutra Karyesi	48 m ²	300	
Cami Bitişiginde Bahçe	Midilli	Lutra Karyesi	2 Dönüm	100	
Lutra Mektebi ve Altında Mağaza	Midilli	Lutra Karyesi	9 m ²	70	
İmamin İkametine Mahsus Hane	Midilli	Lutra Karyesi	48 m ²	60	
Köy Dahilindeki Çeşme ve Binası	Midilli	Lutra Karyesi	20 Masura	-	(Bedel Belirtilmemiş)
Harub Şosesi Üzerindeki Çeşme	Midilli	Lutra Karyesi	-	-	(Alan ve Bedel Belirtilmemiş)
Komi Cami-i Şerifi	Midilli	Komi Karyesi	1 Dönüm	600	
Komi Mektebi ve Mağaza	Midilli	Komi Karyesi	¼ Dönüm	200	
Komi Mezarlığı	Midilli	Komi Karyesi	3 Dönüm	200	İçinde Zeytin, Servi ve Çam ağaçları Vardır
Eski Mekteb ve Hane	Midilli	Komi Karyesi	½ Dönüm	100	
Yukarı Mezarlık	Midilli	Komi Karyesi	½ Dönüm	25	
Çarşı Çeşmesi ve İki Masura Sulu Çeşme Binası ve su Yolları	Midilli	Komi Karyesi	-	-	(Alan ve Bedel Belirtilmemiş)
Tapa Çeşmesi ve İki Masura Sulu Çeşme Binası ve Su Yolları	Midilli	Komi Karyesi	-	-	(Alan ve Bedel Belirtilmemiş)
Orta Çeşme İki Masura Sulu Binası ve Yolu	Midilli	Komi Karyesi	-	-	(Alan ve Bedel Belirtilmemiş)
Aşağı Çeşme İki Masura Sulu Çeşme Binası ve Yolları	Midilli	Komi Karyesi	-	-	(Alan ve Bedel Belirtilmemiş)
Kahve Sokağında İki Masura Sulu Çeşme Binası ve	Midilli	Komi Karyesi	-	-	(Alan ve Bedel Belirtilmemiş)

Yolları						
Mezarlık	Midilli	Bigi Karyesi	¼ Dönüm	10		
Cami Yeri	Midilli	Bigi Karyesi	¼ Dönüm	30		
Mekteb Yeri	Midilli	Bigi Karyesi	½ Dönüm	20		
Çınarlı Cami-i Şerifi	Midilli	Çınarlı Mahallesi	-	4.000		Mezkur Çınarlı Vakfı Evlâdına Ait Olup İşbu Beynamede Evlâd-ı Muma İleyhânın İsimleri Mezkurdur
Medrese	Midilli	Çınarlı Mahallesi	-	4.000		Mezkur Çınarlı Vakfı Evlâdına Ait Olup İşbu Beynamede Evlâd-ı Muma İleyhânın İsimleri Mezkurdur
Çınarlı Mezarlığı	Midilli	Çınarlı Mahallesi	-	4.000		(Alan Belirtilmemiş- Bu ve üstteki diğer iki Çınarlı Vakfı ayrı yazılmış olsalar da belgede bedel olarak ortak görünmektedirler)
Mescid	Midilli	Pereme Karyesi	-	500		(Alan Belirtilmemiş) Ümmühani Hatun evlâdiyet vakfının olup işbu beynamede isimleri mezkurdur
Medrese	Molova	Çarşı İçinde	-	400		Günümüzde Belediye Binası
Türbe Binası	Molova	Molova İskelesi	-	50		
Mezarlık-Palyo Kastro	Molova	Molova İskelesi	30 Dönüm	1.000		
Palyo Kastro Kabristanı	Molova	Molova İskelesi	30 Dönüm	500		
Kabristan	Molova	Molova İskelesi Yolu Üzeri	2 Dönüm	150		
Garibler Mezarlığı	Molova	Molova Kumsalı	3 Dönüm	150		
Garibler Mezarlığı	Molova	Molova Kumsalı	3 Dönüm	100		
Yassı Selvi Mezarlığı	Molova	Kale Bitişğinde	40 Dönüm	1.000		
Yassı Selvi Aşağı Kabristan	Molova	Kale Civarında	30 Dönüm	1.000		
Medrese Arsası	Molova	Kalaycı Camisi Bitişiği	-	50		(Alan Belirtilmemiş)
Cemaat-ı İslamiye Daïresi	Molova	Hasan Reis Camisi	-	500		(Alan Belirtilmemiş)

		Bitişiği			
Kabristan	Molova	Molova Telgrafhanesi Bitişiğinde	5 Dönüm	180	
Mezarlık	Molova	Molova İskelesi	30 Dönüm	1.200	
Mescid Binası	Molova	İskamiye Karyesi İskelesi	-		(Alan ve Bedel Belirtilmemiş)
Cami-i Şerif	Molova	Anamotya Karyesi	185 m ²	5.000	
Mekteb	Molova	Anamotya Karyesi	85 m ²	500	
Kabristan	Molova	Anamotya Karyesi	3 Dönüm	600	
Kabristan	Molova	Anamotya Karyesi	3 Dönüm	600	
Cami ve Mekteb	Molova	Halıka Karyesi	45 m ²	650	
Kabristan	Molova	Halıka Karyesi	3 Dönüm	300	İskamiye Yolunda
Küçük Kabristan	Molova	Halıka Karyesi	2 Dönüm	50	İskamiye Yolunda
Cami	Molova	Erinya karyesi	25 m ²	500	
Mekteb	Molova	Erinya Karyesi	15 m ²	250	
Kabristan	Molova	Erinya Karyesi	4 Dönüm	200	
Cami	Molova	Ağra Karyesi	120 m ²	5.000	
Mekteb	Molova	Ağra Karyesi	-	1.000	2 Aded Erkek ve Kız Mektebi (Alan Belirtilmemiş)
Şadırvan	Molova	Ağra Karyesi	-	1.000	(Alan Belirtilmemiş)
Cami Avlusu Kabristanı	Molova	Ağra Karyesi	3 Dönüm	1.500	
Hamam Önü Kabristanı	Molova	Ağra Karyesi	2 Dönüm	1.000	
Tekke Kabristanı	Molova	Ağra Karyesi	2 Dönüm	1.000	
Amu Kabristanı	Molova	Ağra Karyesi	2 Dönüm	1.000	
Kosraki Kabristanı	Molova	Ağra Karyesi	8 Dönüm	4.000	
Tarlacık Mezarlığı	Molova	Ağra Karyesi	12 Dönüm	2.000	
Lumeksi Mezarlığı Kabristan	Molova	Eftaronde Karyesi	4 Dönüm	300	
Cami Yanı Kabristanı	Molova	Eftaronde Karyesi	12 Dönüm	1.500	İçerisinde 75 Selvi, Meşe ve Çam Ağacı Vardır
Karye Cıvarı Kabristanı	Molova	Eftaronde Karyesi	4 Dönüm	200	
Mekteb	Molova	Eftaronde Karyesi	-	1.000	(Alan Belirtilmemiş)
Cami	Molova	Eftaronde Karyesi	-	5.000	(Alan Belirtilmemiş)
Çeşmeler	Molova	Eftaronde Karyesi	-	-	5 Aded (Bedel ve Alan

					Belirtilmemiş)
Aşağı Kabristan	Molova	Falya Karyesi	12 Dönüm	1.000	
Yukarı Kabristan	Molova	Falya Karyesi	3 Dönüm	150	
Cami	Molova	Falya Karyesi	95 m ²	4.000	
Mekteb	Molova	Falya Karyesi	80 m ²	1.000	
Vafyo Camisi	Molova	Vafyo Karyesi	85 m ²	500	
Vafyo Mescidi	Molova	Vafyo Karyesi	45 m ²	300	
Vafyo Mektebi	Molova	Vafyo Karyesi	35 m ²	100	
Kabristan	Molova	Vafyo Karyesi	-	200	(Alan Belirtilmemiş)
Cami	Molova	Petra Karyesi	-	3.000	(Alan Belirtilmemiş)
Mekteb	Molova	Petra Karyesi	-	1.500	
Kabristan	Molova	Petra Karyesi Kumsalında	-	500	Günümüzde Tarla (Alan Belirtilmemiş)
Kabristan	Molova	Petra Karyesi Kumsalında	-	100	(Alan Belirtilmemiş)
Petracık Camisi	Molova	Petracık Karyesi	35 m ²	500	
Petracık Mektebi	Molova	Petracık Karyesi	25 m ²	200	
Petracık Kabristanı	Molova	Petracık Karyesi	4 Dönüm	200	
Likade Camisi	Molova	Likade Karyesi	30 m ²	300	
Likade Mektebi	Molova	Likade Karyesi	20 m ²	200	
Likade Kabristanı	Molova	Likade Karyesi	2 Dönüm	100	
Peraşle Mektebi ve Bahçesi	Molova	Peraşle Karyesi	4 Dönüm	3.000	
Peraşle Viranköy Kabristanı	Molova	Peraşle Karyesi	15 Dönüm	1.500	
Peraşle Viranköy Kabristanı	Molova	Peraşle Karyesi	5 Dönüm	200	
Peraşle Viranköy Kabristanı	Molova	Peraşle Karyesi	1 Dönüm	100	
Peraşle Köyiçi Camisi	Molova	Peraşle Karyesi	130 m ²	6.000	
Viranköy Camisi	Molova	Peraşle Karyesi	120 m ²	3.500	
Kabristan	Molova	Hindre Karyesi	4 Dönüm	200	
Kabristan	Molova	Hindre Karyesi	2 Dönüm	100	Kurdalan Mehmed Mezarlığı
Kabristan	Molova	Hindre Karyesi	1 Dönüm	50	Cami Yanı Kabristanı
Hindre Camisi	Molova	Hindre Karyesi	85 m ²	1.000	

Hindre Mektebi	Molova	Hindre Karyesi	60 m ²	1.000	
Hindre Aşağı Mahalle Çeşmesi	Molova	Hindre Karyesi	-	-	(Bedel ve Alan Belirtilmemiş)
Kabristan	Molova	Mesetobi Karyesi	8 Dönüm	1.000	İçerisinde Büyük-Küçük 63 Servisi 3 Palamut Ağacı Vardır
Mekteb	Molova	Mesetobi Karyesi	80 m ²	350	
Cami	Molova	Mesetobi Karyesi	90 m ²	2.500	
Kabristan	Molova	İslemetobi Karyesi	4 Dönüm	100	
Kabristan	Molova	İslemetobi Karyesi	2 Dönüm	60	Köy Dahilinde
Cami	Molova	İslemetobi Karyesi	90 m ²	3.000	Orta Mahallede
Mescid	Molova	İslemetobi Karyesi	85 m ²	1.000	Orta Mahallede
Mekteb	Molova	İslemetobi Karyesi	-	600	Orta Mahallede (Alan Belirtilmemiş)
Mekteb	Molova	İslemetobi Karyesi	-	250	Orta Mahallede (Alan Belirtilmemiş)
Türbe	Molova	İslemetobi Karyesi	-	300	Cami Avlusunda (Alan Belirtilmemiş)
Cami	Molova	İskamiye Karyesi	135 m ²	5.000	
Mekteb ve Dahilinde Oda ve Mağaza	Molova	İskamiye Karyesi	160 m ²	2.500	
Kabristan	Molova	İskamiye Karyesi	1 Dönüm	50	Hacı Hasan Kabristanı
Kabristan	Molova	İskamiye Karyesi	4 Dönüm	500	Kasaphane Mahallesi Kabristanı Gübrelik
Kabristan	Molova	İskamiye Karyesi	8 Dönüm	400	Liman Yolunda
Kabristan	Molova	İskamiye Karyesi	1 Dönüm	50	Liman Yolunda
Kabristan	Molova	Kalapado Karyesi	6 Dönüm	200	
Cami-i Şerif	Molova	Kalapado Karyesi	35 m ²	600	
Mekteb	Molova	Kalapado Karyesi	40 m ²	400	
Cami	Molova	Balye Karyesi	120 m ²	10.000	
Mekteb	Molova	Balye Karyesi	45 m ²	100	
Kabristan	Molova	Balye Karyesi	8 Dönüm	500	
Cami ve Şadırvan	Molova	Sıgırı Karyesi	-	250	(Alan

					Belirtilmemiş)
Kabristan	Molova	Sıgır Karyesi	10 Dönüm	150	Beş Kıt'a
Mekteb-i İbtidâiyye	Molova	Sıgır Karyesi	45 m ²	500	
Medrese ve Bahçe	Molova	Sıgır Karyesi	120 m ²	600	Çarşıda
Cami-i Kebir ve Minare	Molova	Çömlek Karyesi	120 m ²	10.000	
Kabristan ve Serviler	Molova	Çömlek Karyesi	15 dönüm	1.500	150 Servi Ağacı Vardır
Kabristan	Molova	Çömlek Karyesi	5 Dönüm	500	
Kabristan	Molova	Çömlek Karyesi	2 Dönüm	35	Adramutu Mevkii
İbrahim Efendi Cami-i Şerifi ve Minare ve Mescid	Molova	Çömlek Karyesi	80 m ²	2.000	Üç Çeşme Mevkii
Fevkânî Mekteb ve Odalar	Molova	Çömlek Karyesi	50 m ²	500	Üç Çeşme Mevkii
Müştemilâtıyla Tekke Cami-i Şerifi	Molova	Çömlek Karyesi	50 m ²	1.200	Üç Çeşme Mevkii
2 Adet Oda ve 1 Adet Dershane	Molova	Çömlek Karyesi	150 m ²	5.000	Üç Çeşme Mevkii
Herse Cami	Molova	Herse Karyesi	-	10.000	Günümüzde Arsa (Alan Belirtilmemiş)
Kabristan	Molova	Herse Karyesi	2 Dönüm	200	Mekteb Önünde
Kabristan	Molova	Herse Karyesi	5 Dönüm	1.000	Cami Avlusuna Bitişik
Kabristan	Molova	Herse Karyesi	50 Dönüm	10.000	Karye Civarı
Kabristan	Molova	Herse Karyesi	1 Dönüm	50	
Mekteb	Molova	Herse Karyesi	85 m ²	5.000	
Hasan Reis Camisi ve Minare	Molova	Herse Karyesi	130 m ²	10.000	
Kalaycı Camisi ve Minare	Molova	Herse Karyesi	120 m ²	6.000	
Barszâde Camisi	Molova	Barszâde Mahallesi	130 m ²	5.000	
Tekke Mescidi ve Odaları	Molova	Barszâde Mahallesi	250 m ²	3.000	
Bodur Camisi	Molova	Barszâde Mahallesi	-	300	(Alan Belirtilmemiş)
Erkek ve Kız ve Rüşdiye Mektepleri	Molova	Barszâde Mahallesi	-	12.000	3 Adet (Alan Belirtilmemiş)

*Köyler bazı belgelerde Kalonya, bu belgede ise Midilli kazasına bağlı olarak görünmektedir.

Kaynak: VİBMA, D. No: 613, Girit, Sakız, Midilli, Limni Cemaat-i İslamiye'ye Ait Evkaf Tasfiye Defterleri, I-II.

Verilen tasfiye talepnameleri sonucunda, vakıflar ve kişisel mallardan birçoğunun tasfiye edilmesine rağmen, Yunanistan'daki bazı vakıflara Yunan Hükümeti tarafından el konulması da sık rastlanılan durumlardan birisidir. Vakıflar İstanbul Bölge Müdürlüğü arşivinde bulunan 1929 yılına ait numarasız matlûbât defteri, Yunanistan'da el konulan bu vakıflar ve malları belirtmektedir. Daha çok Selanik'te el konulan vakıfların bulunduğu bu defterde, buradan başka Laşid, Hanya, Resmo, Kandiye, Midilli ve Limni'ye ait el konulan vakıflara da rastlanabilmektedir. Belgede, Midilli'ye ait dört adet vakfın adı da geçmektedir.

Tablo 92. 1929 Tarihli Yunanistan'da El Konulan Mallara Ait Matlûbât Defterine Göre Midilli Adası'nda Yunanistan Tarafından El Konulan Vakıflar

El Konulan Malın Adı veya Cinsi	Karye veya Mahallesi	Açıklamalar
Vakıfhane ve Müştemilâtı		1912 Senesinde Hükümet Tarafından El Konulduğundan Tazminat Talebi
Vakıf Müştemilâtı	Sarlıçe Karyesi	1915 Senesinde Hükümet Tarafından El Konulduğundan Tazminat Talebi
Vakıf Dükkan (4 Adet)	Yassıyol Mahallesi	1912 Senesinde El Konularak Karakol Haline Getirildiğinden Tazminat Talebi
Necib, Halid, Halim, Mustafa ve Ayşe Şerika Vakıfları		Adı Geçen Vakıfların Paralarına 1918 Tarihinde Yunan Hükümeti tarafından El Konulduğundan İade Talebi

Kaynak: VİBMA, D.no: Numarasız, Yunanistan'da El Konulan Mallara Ait Matlûbât Defteri, 1929

Adı geçen vakıfların tamamında, Midilli ismi geçse de, Midilli adının bir vilayet merkezi olarak anılması ve kaza olarak bir isim verilmemesi, vakıfların tam olarak nerede olduğuna ait şüpheler doğurmaktadır. Adı geçen dört vakıftan ikisinin yeri tam olarak bellidir. Bunlardan birisi Midilli kazasının Yassıyol Mahallesi'nde, diğeri ise aynı kazaya bağlı Sarlıçe köyünde yer almaktadır. Diğer ikisine ait kaza, köy veya mahalle olarak yer belirtilmemiştir. El konulan mallara bakıldığında, ilk üç vakfın binalarına el konulduğu, sonuncunun ise paralarına el koyulduğu anlaşılmaktadır.

İlk üç vakfa el konulma tarihlerine bakıldığında, bu tarihlerin Balkan Savaşları sırasında veya birkaç sene sonrasında olduğu görülebilir. Büyük ihtimalle Midilli'nin işgalinin ardından Yunan Hükümeti bu vakıflara ve mallarına el koymuş olmalıdır. El konulan üç vakfın mülküne ne olduğuna dair bir bilgi bulunmasa da Yassıyol Mahallesi'ndeki dört adet dükkandan oluşan vakıf mülkünün, Yunan Hükümeti tarafından karakol haline getirildiği anlaşılabilmektedir. Buna karşılık son sırada bulunan Necib, Halid, Halim, Mustafa ve Ayşe Şerika Vakıfları'na ise diğer vakıflardan daha sonraki bir tarihte el koyulmuştur. Yine diğer üç vakfın aksine bu vakıfların mülküne değil, paralarına el koyulduğu belgeden anlaşılabilmektedir ki bu bize bu vakıfların birer para vakfi olduğunu düşündürmektedir.

Kayda göre Yunan hükümeti tarafından el konulan bu vakıf gayrimenkulları için tazminat talebinde bulunmaktadır. Belgede, tazminat taleplerinin ne kadar olduğu belirtilmemiştir. İlk üç vakfa ait gayrimenkullar için istenen tazminat talebine karşılık, son sıradaki vakıfların paralarına el konulmasından dolayı, iade talebi bulunmaktadır.

Vakıflar İstanbul Bölge Müdürlüğü Arşivi'ndeki (VİBMA) bir diğer defter, 2332 numaralı Hanya ve Midilli Vakıf Defteri'dir⁸⁰³. Bu defterde, Hanya ve Midilli'deki bazı vakıflara ait vakfiye, tevliyet, hüccet kayıtları gibi kayıtların defter numaraları ile birlikte, vakıf için deftere işlenen durumların kısa bir özeti ve hangi tarihe ait olduğu bilgisi yer almaktadır. Bu kayıt, Midilli'deki vakıflara önemli ölçüde ışık tutması bakımından önemlidir. Defter sayesinde, Midilli'de bulunan fakat diğer arşivlerde rastlamadığımız bir çok vakıf kaydına ve vakfiyelerin tarihine rastlanılmıştır. Yine bu defter sayesinde, Midilli'deki vakıfların süregelirliği konusunda önemli bilgiler elde edildiği gibi, ada vakıflarının ilk rastlanılma tarihleri de öne çekilmiştir.

⁸⁰³ VİBMA, D.no: 2332.

Defter, adı geçen vakıfların sıra numarasını, kim tarafından, hangi mahal veya mevkide kurulduğunu belirtmekte ve defterdeki kaydının ne ile ilgili olduğunu, işlem tarihiyle birlikte açıklamaktadır. Bu defterin M. 1920 yılından sonraki tarihleri bazen miladi takvim olarak verdiği de görülür. Defterde bulunan vakıflara ait işlemlerin yer aldığı kayıtlar, H. 928 (M. 1522) yılından, H. 1340 (M. 1922) yılına kadar uzanmaktadır.

SONUÇ

Midilli adasının, boğazlara hakim mevkide olması, stratejik olarak adanın önem kazanmasına neden olmuştur. Ada, aynı zamanda Anadolu'ya çok yakın bir konumdadır. Bu yüzden her dönemde adaya sahip olmak, hem boğazlardan geçen ticaret yollarının denetimi, hem de bu ticaret yolu ile Anadolu'nun güvenliği açısından önemli olmuştur.

Fethin ardından ada sakinlerine getirilen din ve mezhep özgürlüğü, adanın gelişmesindeki önemli faktörlerden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Midilli adasında da Osmanlı'nın diğer bölgelerindeki birçok yerde görülen, Hristiyan halkın "kocabaş" denilen yerli temsilciler tarafından temsil edilmesine izin verilmiş, Hristiyan reaya bir şekilde sisteme entegre olmuştu. Bu sistem, adanın yerli halk tarafından terkini engellemiş, Osmanlı egemenliği ile birlikte adaya Türk nüfusun gelmesine rağmen adadaki Müslüman-Türk nüfusun, genel nüfusa oranı hiçbir zaman % 20'yi geçmemiştir. Adada nüfusun çoğunluğunu daima yerli Rumlar oluşturmuşlardır.

Osmanlı Devleti, adayı idari yönetim açısından da öne çıkarmış, Midilli, fethinden sonra ada merkezli ilk sancak olmuştur. Rodos'un fethi ile birlikte devlet Midilli adası için ortak bir idari şekillenmeye gitmiş ve Midilli bir süreliğine Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilâyeti'nin merkezliğini üstlenmiştir. Ada üç kazadan oluşmuştur. Bunlar içinde en büyüğü, adaya da ismini veren Midilli kazasıdır. Belgelerde, kazaların mahallelerine ait isimlere az da olsa rastlamak mümkün olmuştur. Kazalara ait köylerin belgelerde bazen bir kazaya, bazı zamanlarda ise bir diğer kazaya ait olduğu görülmektedir. Bunun nedeni, kaza sınırlarının değişmesidir.

Midilli adasının verimli bir toprağa ve iyi bir iklime sahip olduğu anlaşılmaktadır. Fakat engebeli bir arazi yapısı olması, adada her türlü ziraatın yapılmasını engellemiştir. Arazi yapısına en uygun bitki zeytindir. Zeytincilik, adanın daha çok güney ve doğu kesimlerinde yaygınken, daha çorak olan batı ve kuzey kesimlerinde ise palamutluklar, yer yer bağlar ve tuzlalara rastlanmaktadır. Zeytinliklerin çok olması ve kaliteli zeytin üretimi, adanın bir zeytinyağı merkezi olmasını da sağlamıştır. Ada Osmanlı zamanında, İstanbul'un zeytinyağı ve sabun ihtiyacının çok büyük bir kısmını neredeyse tek başına karşılamıştır. Burada üretilen çok iyi kalite zeytinyağının, başkentin olduğu gibi sarayın ve zaman zaman da Osmanlı donanmasının kullanımına sunulduğu anlaşılmaktadır.

Adada zeytinliklerin en yoğun olduğu kısım, güney, güney-batı yönünde kalan ve Yera Körfezi çevresinde bulunan Yera nahiyesine ait bölgedir. Bu civardaki köylerde zeytinliklerin çokluğuna paralel olarak, vakıf oluşumlarının çokluğu da dikkat çekmektedir. Özellikle nahiyenin merkezi olan Uskublo karyesi, adada Midilli kazasından sonra en çok vakfa sahip olan yerleşim yeridir. Uskublo karyesine ait vakıflar, diğer vakıflardan daha değişik özellik göstermektedir. Burada, diğer yerleşim alanlarında pek rastlanmayan biçimde, şahıslar tarafından oluşturulmuş çok sayıda vakıf görülür ve bu vakıfların hemen hemen tamamı, yine adanın diğer vakıflarının tersine, para vakfi statüsünde değildir.

Adanın hem verimli toprağı, kaynak sularının zenginliği ve ziraata uygunluğu hem de konumu, burayı bir cazibe merkezi haline getirmiştir. Osmanlı döneminde adanın, zeytin ve zeytinyağı sayesinde, gayet canlı bir ilgiye sahip olduğu söylenebilir. Bunda, adanın başkente olan yakınlığı ve deniz yoluyla ulaşım kolaylığı da önemli etkenlerdir. Bu özellikler sayesinde ada, İstanbul'un ve sarayın ihtiyaçları için önemli bir tedarik merkezi

olmuştur. Adada çok fazla vakfa rastlanma nedeni olarak somut bir delil bulunmasa da zeytinliklerin verimliliği, adada birçok vakfin kurulmasına ve devamına olanak sağlayan etkenler arasında gösterilebilir. İyi bir gelir kaynağı olan zeytin ve zeytinyağı sayesinde adada gelirini bunlardan sağlayan çok miktarda vakfa rastlanmıştır. Ayrıca hac yolu üzerinde olması ve Karadeniz-Akdeniz deniz yolu üzerindeki önemli bir durak oluşu, adadaki vakıf yoğunluğunu anlamak için göz önüne alınması gereken unsurlar olabilir.

Adada kurulan vakıflara bakıldığında, bunların şahıslar tarafından oluşturulan vakıflar ve köy/mahalle vakıfları olarak iki kısma ayrıldıkları söylenebilir. Adada, belgelerden ortaya çıkarabildiğimiz vakıf sayısı 607'dir. Bu vakıflardan 598 tanesinin kuruluş yeri belirlenebilmiştir. Adada kurulan vakıflardan 171 tanesinin sermayesi tamamen nakitten, 100 vakfin sermayesi hem nakit hem de gayrimenkuldan, 336 vakfin sermayesi ise sadece gayrimenkuldan oluşmaktadır. Anlaşılacağı gibi, adada para vakıfları, önemli bir sayıya ulaşmıştır.

Midilli vakıflarından 427 adedi Midilli ve köylerinde, 117 tanesi Molova ve köylerinde, 54 vakıf ise Kalonya ve köylerinde kurulmuştur. Dokuz vakfin kuruluş yeri hakkında bir bilgi edinilememiştir. Yine bu vakıflardan yedi tanesi, gayrimüslim vakfi statüsündedir. Fakat bunlar hakkında kayıtlarda çok detaylı bilgiye ulaşmak mümkün olmamıştır.

Midilli vakıflarına ait arşivlerde birçok kayda rastlanmasına rağmen, bu kayıtlarda vakıflarla ilgili çok detaylı bilgilere ulaşmak çoğu zaman mümkün olmamaktadır. Bu durum, ada vakıflarının izlenebilirliği ve ömürleri konusunda kesin bilgiler elde etmeyi engellemiştir. Adadaki 607 vakıftan çoğunluğu, ancak 1-49 yıl aralığı periyodunda izlenebilirken, 100 yılın üzerinde izlenebilen vakıf sayısı 40'dır.

Midilli adasında kurulan vakıflara ait gelirlerin çoğunluğunu, menkul kaynakların oluşturduğu görülmektedir. Gayrimenkul olarak ise en önemli gelir kaynağı, zeytinliklerdir. Bunun yanında bağ, bahçe, tarla, palamutluk gibi gayrimenkul gelir kaynakları da öne çıkmaktadır. Adanın zirai bir üretim merkezi olması bina, dükkan, ev gibi gayrimenkulların daha az rağbet görmesine neden olmuştur. Vakıflar, gelir kaynağı olarak daha çok zirai alanları tercih etmişlerdir.

Zeytin hasadında yıllara göre meydana gelen dalgalanmaların, vakıf gelirlerini de etkilediği kayıtlardan anlaşılmaktadır. Vakıflar, kendilerine ait zeytinlikler ve diğer zirai alanların gelirlerini genelde doğrudan kullanmışlar, zeytinlikler dışındaki gayrimenkul gelir kaynaklarının ise kira gelirinden faydalanma yolunu seçmişlerdir. Emlaktan alınan gayrimenkul kira gelirlerinde dikkati çeken nokta, kira bedellerinin yıllık olarak, emlak bedelinin yaklaşık % 7,5 oranına rast geliyor olmasıdır. Kayıtlardaki neredeyse tüm kira bedeli hesaplamalarında bu oran sabit olarak görülmüştür.

Midilli adası vakıflarının gider kalemlerini görevlilere ödenen maaşlar, mühimmat giderleri ve tamir-bakım masrafları oluşturmaktadır. En çok maaş ödenen görevlilerin başında cami görevlileri gelmektedir. Mühimmat masrafı olarak en çok rastlanan kalemler ise zeytinyağı ve kırtasiye masraflarıdır. Yapılan tamir-bakım masraflarında ise çoğunluk, vakıf binalarının bakımı ve tamiri ile ilgili olanlardır. Yapının yıpranma durumuna göre, bu masrafların yıllar bazında değişiklikler gösterdiği anlaşılmıştır.

Adada kurulan 607 vakıftan 371'i şahıslar tarafından, 236'sı ise cemaatin bir araya gelmesiyle oluşan mahalle-köy vakıfları olarak karşımıza çıkmaktadır. Adadaki vakıf kurucuları incelendiğinde, vakıf kuranların çoğunluğunun hangi toplumsal statüye mensup

olduğu anlaşılamayanlardan meydana geldiği görülmüştür. Bu tip kimselerin oluşturduğu vakıf sayısı 167'dir. Bunların çoğunluğunu, belgelerde "hatun" unvanıyla anılan kadınlar oluşturmaktadır. Askeri sınıfa (ehl-i örf) mensup olanların oluşturduğu vakıf sayısı 142, ilmiye sınıfı mensuplarının kurduğu vakıf sayısı ise 39'dur.

Kurucularının dini statülerine göre vakıflar incelendiğinde, adadaki gayrimüslim nüfusa oranla belgelerde çok az gayrimüslim vakfa rastlanmaktadır. Adada rastlanan gayrimüslim kurucular tarafından oluşturulmuş vakıf sayısı sadece yedidir. Bunlardan ikisi cemaat vakfı, beşi ise şahıs vakfı olarak belgelerde yer almaktadır. Bu vakıflara ait detaylı bilgiye rastlamak ise pek mümkün olmamış, vakıflardan sadece yzeyssel olarak bahsedilmiştir.

Kişiler tarafından kurulduğu anlaşılabilen 371 vakfın 231 tanesi erkekler, 134 tanesi ise kadınlar tarafından kurulmuştur. Altı vakfın kurucusu ise bir erkek ve bir kadındır. Kadınların vakıf kurucusu olarak ulaştığı rakam dikkat çekicidir. Kadınlar tarafından kurulan vakıf sayısı % 36 oranına ulaşmaktadır. Bu durum adada, vakıf kurucusu olma açısından kadın nüfusun etkinliğini göstermektedir.

Vakıf kurucularının mesleki özelliklerine bakıldığında, devlet görevlilerinin çoğunlukta olduğu dikkat çekmektedir. Bu meslek görevlileri askerî ve ilmiye sınıfı mensuplarıdır. Başka dikkat çekici bir durum ise esnaf olarak karşımıza çıkan vakıf kurucusu sayısının çok az olmasıdır. Vakıf kurucusu esnaf sayısı sadece 11 kişi ile sınırlı kalmaktadır. Bu durumda devlet görevlileri vakıf kurucularının büyük çoğunluğunu oluşturmuşlardır. Yüksek dereceli devlet memurlarının adada önemli sayıda vakıf sahibi oldukları düşünüldüğünde, bu duruma bu devlet memurlarının mallarını msadereden

korumak istemelerinin veya adanın ekonomik hareketliliği ve İstanbul'a olan yakınlığının sebep olduğu söylenebilir.

Osmanlı'da batı modeli bir bankacılığın ancak XIX. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkması, sermaye sahiplerinin bu sermayelerini aktarabilecekleri bir sistem aramasına neden olmuş ve bu durum para vakıflarının doğmasını sağlamıştır. Midilli adası da para vakıflarına önemli sayıda rastlanılan bir yer olarak dikkati çekmektedir. Araştırmalarımız, adada sermayesi sadece nakitten oluşan 171 vakıf olduğunu göstermiştir. Bunun yanında sermayesinde gayrimenkulun yanı sıra nakit de olan 100 adet vakıf bulunmaktadır. Adadaki toplam 607 vakıf göz önüne alındığında, para vakfi oranının % 45'i bulunduğu görülmektedir. Midilli adasının yüzölçümü ve nüfusuna bakılıp, buradaki vakıflar Osmanlı'nın diğer bazı yerlerindeki para vakıfları ile karşılaştırıldığında, adada kurulan para vakfi sayısının önemli bir orana ulaştığı anlaşılmıştır.

Midilli para vakıflarının sermayesini, nakdin yanında gayrimenkulların da oluşturduğu anlaşılmaktadır. Bu mülklerin çoğunluğunu da doğal olarak zeytinlikler meydana getirmiştir. Bunun dışında bağ, bahçe, tarla, dükkan, oda ve hatta bir gemi, para vakıflarının sermayesinde görülmektedir. Adada, vakıf başına düşen ortalama sermaye miktarının, yıllara göre değişiklikler gösterdiğine rastlanmaktadır. XIX. yüzyılda bu rakam 4.000 kuruş ile 60.000 kuruş arasındadır. XIX. yüzyılın ortalaması alındığında, sermaye miktarının yaklaşık 20.000 kuruş seviyesinde olduğu görülmüştür.

Sermaye miktarlarında en büyük dilimi, sermayesi 5.000 kuruşun altında olan vakıfların oluşturduğu görülmüştür. XIX. yüzyılın sonlarına doğru gelindikçe, büyük sermayeli para vakıflarına rastlanırken, buna karşılık birçok vakfın sermayesinde ise yüzyılın ikinci yarısından itibaren azalmalar göze çarpmaktadır. Midilli para vakıflarındaki

sermaye artışları ise genelde, muhasebe görüldükten sonra geriye kalan fazlanın sermayeye aktarılması yoluyla olmaktadır.

1854-1860 yıllarından itibaren, Midilli'deki para vakıflarının nakde dayalı sermayelerini hızla gayrimenkula çevirdikleri görülmüştür. Kayıtlardan anlaşılabilirdiği kadarıyla bu vakıflar, bu tarihten itibaren nakit sermayeleri ile büyük çoğunluğu zeytinlikler olmak üzere, gayrimenkullar satın almışlardır. Bu durum XIX. yüzyılın ikinci yarısı boyunca devam etmiştir. Bu duruma, dönemin ekonomik konjonktürünün neden olduğu düşünülebilir. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki paranın değer kaybı ve taşışların, para vakıflarının sermayelerinde erimeye yol açması nedeniyle, bu vakıflar sermayelerini değer kaybı yaşayan paradan, zeytinliklere çevirmiş olabilirler. Bunun yanında 1826 yılında Evkaf Nezareti'nin kurulmasının ardından vakıf bütçelerinin, gelir ve giderinin merkezden yönetilip, denetlenmeye başlanması, aynı dönemde devlet içinde kapitalizmle uyumlu çalışan bankaların açılarak, halkın kredi kullanma ihtiyacının esnek faiz oranlarıyla giderilmesi de para vakıflarının hızla gayrimenkul sermayelere yönelme sebeplerinden olarak düşünülebilir.

Midilli, para vakıflarında göze çarpan özelliklerden birisi, köylerde bulunan ve her biri ayrı birer vakıf olan kurumların, bazı muhasebe kayıtlarında murabahalarının beraber yani toplam sermaye üzerinden hesaplanmasıdır. Bu gibi durumlarda, bir köydeki oraya ait ortak vakıfların (cami, çeşme, medrese vs.) nakit sermayeleri bir araya getirilmekte ve murabaha bu ortak sermaye üzerinden hesaplanmaktaydı. Başka bir deyişle Midilli para vakıflarında, bazı zamanlarda sermaye birleşimlerine rastlanmış, bir havuzda toplanan sermayeler buradan kredi olarak dağıtılmış ve muhasebe görülürken gelir hanesine gelen faiz, bu ortak dağıtılmış sermaye üzerinden hesaplanmıştır.

Midilli adası vakıflarının muamele oranlarındaki ortalamanın, devletin de yasal gördüğü % 15 olduğu görülmektedir. Bununla birlikte faiz oranlar zaman zaman değişmekte ve bazen aynı vakıf yıllara göre faiz oranlarını arttırmakta veya düşürebilmektedir. Murabaha oranları incelendiğinde, % 11 ile % 23 arasında çeşitli oranların uygulandığına rastlanmıştır. Vakıf paralarının işletilmesinde ise muâmele-i şer'îye ve istiglâl yöntemlerinin izlendiğine rastlanmaktadır.

Adadaki para vakıflarının kredi kullandırtma konusunda son derece işlek olduğu göze çarpmaktadır. Belgelerden anlaşıldığı üzere vakıflar, önemli ölçüde kişinin, önemli miktarlarda kredi kullanmasını sağlamışlardır. Para vakıflarından kullanılan ortalama kredi miktarı ve kredi kullanan kişi sayısı, vakfin sermayesi oranında artış göstermektedir.

Para vakıflarından kredi kullanan kişi sayısı XVIII. yüzyılda 1.750 kişiyken, bu rakam XIX. yüzyılda 2.456 kişiye yükselmiştir. Bu kişilerin statüleri incelendiğinde ise çok çeşitli gruplardan kredi kullanımı için talep geldiği görülebilir. Bu konuda bir sınırlama olmadığı, belgelerde yer alan kredi kullanan kişilerin kimlik özelliklerinden kolayca anlaşılabilir. XVIII. yüzyılda, toplumsal statüleri bakımından, para vakıflarından kredi kullananların çoğunluğunu askeri görevliler oluşturmuştur. XIX. yüzyılda askeri sınıf, para vakıflarına olan ilgisini devam ettirmiştir. Askeri sınıfın bu kadar öne çıkmasının sebebi, adanın jeopolitik önemi nedeniyle çok sayıda askeri sınıf mensubunu barındırmasıdır. Bununla birlikte molla, hacı gibi ilmiye sınıfı mensupları da para vakıflarına yakın ilgi göstermişlerdir. Bu arada “hatun” unvanıyla belgelerde yer alan kadınların da para vakıflarından kredi kullanan önemli toplumsal statü sahiplerinden olduğu görülmektedir.

Mesleki unvanlarına göre para vakıflarından kredi kullanan kişiler bakkal, berber, kasap, kahveci gibi kimselerdir. Bunların kredileri alma nedeninin, belgelerde herhangi bir kayda rastlanmasa da iş alanlarında kullanmak amacıyla olduğu açıktır. Yine balıkçılık yapan kişiler de kredi kullanan önemli gruplardan olmuştur.

Vakıflardan kredi kullanan Müslüman ve gayrimüslimlerde oran, adadaki nüfusun tersine Müslümanların lehinedir. XVIII. yüzyılda para vakıflarından kredi kullananların % 77'sini Müslümanlar, % 23'ünü ise gayrimüslimler oluşturmuştur. XIX. yüzyılda bu oran gayrimüslimlerin lehine az da olsa artarak % 72'ye, % 28'e yükselmiştir. Kullanılan kredi miktarı oranlarında zaman zaman makas biraz daha daralmaktadır.

Kredi kullananların cinsiyetlerine göre dağılımına baktığımızda, kadınların Midilli para vakıflarından kredi kullanma konusunda azımsanmayacak derece de faal olduklarına rastlanmıştır. XVIII. yüzyılda kadınların kredi kullanma oranı % 17,5 iken, bu oran XIX. yüzyılda % 10,9'a gerilemiş görünmektedir. Kadınlar dini statülerine göre kendi aralarında değerlendirildiklerinde ise XIX. yüzyılda müslüman kadınlar % 56,7 oranında kredi kullanmışken, gayrimüslim kadınların % 43,3 oranında kredi kullandığı görülür. Bu oran erkeklerde % 72,4 Müslümana, % 27,6 gayrimüslimdir ki bu durumda gayrimüslim kadınların kredi kullanımında müslüman kadınlara göre çok daha aktif oldukları anlaşılmaktadır.

Adadaki para vakıflarından yapılan borçlanmalarda, teminat olarak genelde zeytinliklerin gösterildiği kayıtlarda ortaya konulmaktadır. Bu durumda kredi alanların, aldıkları kredileri zirai alanlar için kullandıkları açıktır. Kredinin geri ödenmesinde yaşanan problemler kayıtlarda yer almış ve kredilerin geri ödenme durumları ile geri ödememe nedenleri ayrıntılı olarak belirtilmiştir.

Midilli vakıflarının Lozan Antlaşması ve beraberinde kabul edilen Mübadele Sözleşmesi sonucunda tasfiyesi, bu vakıflar ve mal varlıkları açısından önemli bazı problemleri ortaya koymuştur. Yapılan çalışmalar, tasnifin pek de sağlıklı yapılmadığını ve birçok vakfin kaderine terk edildiğini göstermektedir. Tasnifler sonucu yeni ortaya çıkacak tasfiye defterleri ve evraklar sayesinde Midilli vakıflarının son evreleri hakkında daha sağlıklı bilgilere ulaşabilmek mümkün olacaktır.

Çalışmamızda Midilli vakıfları ile ilgili cevapsız kalan sorular mutlaka vardır. Kredi alan şahısların bu kredileri nasıl ve tam olarak nerelerde kullandıkları; Midilli adasının coğrafi olarak bu kadar küçük olmasına rağmen içerisinde çok sayıda vakfi barındırma nedeni; adada bu kadar çok vakfa rastlanmasının, zeytinliklerin Osmanlı ve ada ekonomisine verdiği güçten mi yoksa daha farklı sebeplerden mi kaynaklandığı gibi sorular bunlardan sadece birkaçıdır. Tüm bu sorular, yeni bulunacak belgelerle aydınlığa kavuşturulabilecek ve bu yeni belgeler daha detaylı verilere ulaşılmasını sağlayacaktır. Bu sayede haritalarda ufak bir ada olarak yer bulan fakat büyük ekonomik devinime sahip olduğunu anladığımız Midilli adasının Osmanlı sistemindeki yeri çok daha iyi anlaşılacaktır.

KAYNAKÇA

I. Arşiv Kaynakları:

1. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA):

- Bâb-ı Âli Evrak Odası No: 310/23178, 474/35510, 1117/83738, 1271/95273, 2401/180032.
- Cevdet-Evkâf No: 199/9916, 442/22380, 632/31857, 637/32128.
- Dahiliye-Mektûbî Kalemî No: 2582/99.
- Evkâf Defterleri No: 09568, 10159, 10161, 10163, 10312, 10374, 10800, 10930, 11191, 11245, 12997, 13280, 13363, 14010, 14104, 14108, 15515, 15516, 17049, 17866, 17869, 21736, 22289, 22462, 23698, 24727, 26322, 32485.
- Evkâf-Vakfiyeler Evrâkı No: 1/29, 25/9.
- Haritalar- haritalar No: 267.
- Hazine-i Hassa Defterleri No: 22525, 22526, 22531.
- İrade-Dahiliye No: 591/41159.
- Sadâret Mektûbî Kalemî-Deâvî No: 72/96.
- Sadâret Mektûbî Kalemî-Mühimme No: 754/119.
- Yıldız-Resmî Maruzât No: 88/96, 92/27, 110/39.

2. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi:

- Vakıf Maaşları Defteri No: 99/106/14, 184/10/65, 184/14/2, 184/34/260, 184/40/316, 184/40/317, 184/40/318, 184/40/319, 184/60/8, 184/80/631, 184/104/822, 184/104/823, 184/104/824, 184/108/852, 184/112/890, 184/112/891, 184/118/929, 184/118/930, 184/122/969, 184/140/1110, 184/140/1116, 184/140/1117, 184/140/1118, 184/140/1119, 184/142/1124, 184/142/1125, 184/142/1126, 184/146/1153, 184/146/1154, 184/148/1176, 184/148/1177, 184/148/1178, 184/148/1195, 184/148/1196, 184/150/1191, 184/150/1192, 184/158/1259, 184/166/1317, 184/166/1326.
- Vakfiye No: 317/217, 606/80/106, 988/179/85, 2319/54/15.
- Esas Defterleri (Atık Esas) No: 402/0-576, 403/381-1055.

3. Vakıflar İstanbul Bölge Müdürlüğü Arşivi:

- Midilli Şer'iyye Sicilleri No: 45, 51, 61, 89.
- Yunanistan'ın Mübadeleye Tabi Mahalleri Cemaat-i İslamiye Heyetleri Tarafından Yapılan Evkâf-ı İslamiye Tasfiye Talepnameleri Bataklık, Orman, Yaylak, Kışlak Gibi Emvâl-i Gayrimenkûleyi Gösterir Defter, 1928-1929 Makedonya. No: Numarasız.
- Girit, Sakız, Midilli, Limni Cemaat-i İslamiye'ye Ait Evkâf Tasfiye Defteri I-II No: 613.
- Yunanistan'da El Konulan Mallara Ait Matlûbât Defteri, 1929, Defter No: Numarasız.

- Hanya ve Midilli Vakıf Defteri No: 2332.

II. Araştırma ve İnceleme Eserleri:

Adıyeke, A. N., & Adıyeke, N. (2006). Recent discoveries in Turkish archives: Kadi registers of Midilli. *Turcica, Revue Études Turques*, 38, 355-362.

Adıyeke, A. N., & Adıyeke, N. (2010). Taşınabilir kültür varlıklarından mübadele sırasında göç eden Makedonya ve Selanik arşivleri. A. Vecdi Can ve diğerleri (Ed.), 2. *Uluslararası Balkanlarda Sosyal Bilimler Kongresi*, (ss. 95-108). Prizren.

Adıyeke, A. N. (2011, July). *Şeriyeye sicillerine göre XVIII. yüzyılda Midilli’de para vakıflarının sosyo-ekonomik yaşama katkısı*. The 12th International Congress of Ottoman Social and Economic History’de sunulan bildiri, Retz.

Adıyeke, N. (2006), Rum cemaat örgütlenmesi olarak ‘Dimoyerandiya’lar: Girit örneği. *Dokuzuncu Askeri Tarih Semineri Bildirileri, II*, 169-179.

Adıyeke, N. (2010). Bir siyâsi kurum olarak Osmanlı’da cami. *Kebikeç*, 30, 5-14.

Adıyeke, N. (2010). Girit’te askerî ve toplumsal bir kurum: Yerli yeniçeriler-Gönüllüyan zümresi. *Türk Tarih Kongresi Bildirileri, XV*, 1611-1620.

Adıyeke, N., & Oğuz, İ. (2005). Mersin tarihi yazımında bir kaynak olarak Tarsus Şer’iyye Sicilleri. *Tarih İçinde Mersin, Kolokyum, II*, 121-124.

Akbulut, İ. (2007). Vakıf Kurumu, mahiyeti ve tarihi gelişimi. *Vakıflar Dergisi*, 30, 61-72.

- Akgündüz, A. (1988). *Şer'iyeye sicilleri*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Akgündüz, A. (1998). *İslam hukukunda ve Osmanlı tatbikatında vakıf müessesesi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Aktürk, Ş. (2010). Osmanlı Devleti'nde dinî çeşitlilik: Farklı olan neydi. *Doğu-Batı*, 51, 133-158.
- Akyıldız, A. (1993). *Tanzimât dönemi Osmanlı merkez teşkilâtında reform (1836-1856)*. İstanbul: Eren Yayınları.
- Andreasyan, H. D. (1964). *Polonya'lı Simeon'un seyahatnâmesi, 1608-1619*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Anonim Tevarih-i Al-i Osman*. (1992). (Nihat Azamat, Haz.). İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- Arı, K. (1995). *Büyük mübadele, Türkiye'ye zorunlu göç (1923-1925)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Arıkan, Z. (2006). Midilli-İstanbul arasında zeytinyağı ticareti. *Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Tarih Araştırmaları Dergisi*. XXV (40), 1-28.
- Arıkan, Z. (2010). XIX. yüzyılın ikinci yarısında Midilli. *Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, (XV), 1045-1074.
- Armaoğlu, F. (2003). *19 Yüzyıl. siyasi tarihi (1789-1914)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

- Aşar, B. (2011). *İslam hukuk tarihinde para vakıfları ve finansman kaynağı olarak kullanılması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ondokuzmayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, Samsun.
- Ayoğuz, Ş. (1989). *Cezair-i Bahr-i Sefit vilayeti (XIX. yüzyılın son çeyreğinde)*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, İzmir.
- Bakırer, Ö. (2006). Vakfiyelerde binaların tamiratı ile ilgili şartlar ve bunlara uyulması. *Vakıflar Dergisi*, X, 113-126.
- Barkan, Ö. L. (1942). Osmanlı İmparatorluğu'nda bir iskân ve kolonizasyon metodu olarak vakıflar ve temlikler. *Vakıflar Dergisi*, 2, 279-386.
- Başar, F. (1997). *Osmanlı eyalet tevcihatı (1717-1730)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Başol, S. (2008). *Kentleşme, ekonomi ve sosyal hayat yönleriyle 17. yy. Bursa vakıfları*. Yayınlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, Ankara.
- Berki, A. H. (1962). Vakıf kuran ilk Osmanlı padişahı. *Vakıflar Dergisi*, V, 127-129
- Berki, Ş. (1969) Vakfın mahiyeti. *Vakıflar Dergisi*, VIII, 1-8.
- Beyazıt, Y. (2010). XVI. yüzyıl sonlarında Osmanlı'da kazâ sınırlarını belirleyen temel etkenler. *Doğu-Batı*, 53, 75-98.

- Bostan, İ. (1992). *Osmanlı bahriye teşkilâtı: XVII. yüzyılda Tersâne-i Âmire*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Bostan, İ. & Kurumahmut, A. (2003). *Trablusgarb ve Balkan Harplerinde işgal edilen Ege Adaları ve işgal telgrafları*. Ankara: SAEMK Yayınları.
- Büyük Lûgat ve Ansiklopedi*. (1990). İstanbul: Meydan Yayınevi.
- Cansel, E. (1988). Vakıf, kuruluşu, işleyişi ve amacı. *Vakıflar Dergisi*, 20, 321-327.
- Ceyhan, M. (2010). *H. 1249-1253 (M. 1833-1837) Tarihli şer'iyye sicili'nin transkripsiyonu ve tahlili (Midilli Adası)*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Ankara.
- Çadırcı, M. (1997). *Tanzimât döneminde Anadolu kentleri'nin sosyal ve ekonomik yapısı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Çağatay, N. (1994). Sultan Murad Hüdavendigâr adına düzenlenmiş bir vakfiye. *Güncel Konular Üzerine Makaleler*, 31-40.
- Çağatay, N. (1994). Türk vakıflarının özellikleri. *Güncel Konular Üzerine Makaleler*, 15-21.
- Çağatay, N. (1994), Vakıf ve tarihi gelişimi. *Güncel Konular Üzerine Makaleler*, 9-13.
- Çağatay, N. (1994), Osmanlı İmparatorluğu'nda riba-faiz konusu, para vakıfları ve bankacılık. *Güncel Konular Üzerine Makaleler*, 61-83.
- Çağatay, N. (1994), İslam'da vakıf kurumunun miras hukukuna etkisi. *Güncel Konular Üzerine Makaleler*, 23-30.

- Çelebi, E. (2006). Mübadillerin Yunanistan'daki mal kayıtları ve muhtelit mübadele komisyonu tasfiye taleplerleri. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*. V (12), 35-46.
- Çiftçi, C. (2002). Osmanlı dönemi Bursa su yollarının bakımı ve onarımında vakıfların rolü. *Uludağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi*. 3(3), 57-74.
- Çiftçi, C. (2004). 18.yüzyılda Bursa'da para vakıfları ve kredi işlemleri. *Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi, Tarih Araştırmaları Dergisi*. XXIII (36), 79-102.
- Çiftçi, C. (2004). *Bursa'da vakıfların sosyo-ekonomik işlevleri*. Bursa: Gaye Kitabevi.
- Çiftçi, C. (2006). Osmanlı'da mahalle avârız vakıfları: Bursa örneği (1749-1784). *Akademik Araştırmalar Dergisi*. 29, 51-69.
- Çizakça, M. (1999). *İslâm dünyasında ve batıda iş ortaklıkları tarihi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Çizakça, M. (2004). Ottoman cash waqfs revisited: The case of the Bursa 1555-1823. *Foundation for Science Technology and Civilization*, 38 (3), 1-20.
- Çizakça, M. (2009) Osmanlı dönemi vakıflarının tarihsel ve ekonomik boyutları. *Tüsev Yayınları*, 21-31.
- Çizakça, M. (2001). Osmanlı İmparatorluğunda finans kurumlarının evrimi. *Active Dergisi*, 2001, *Active Activity*, 1-5.

- Çubukçu, İ. A. (1983) Vakıfların gelişmesi ve önemi. *Vakıf Haftası Dergisi*, 1, 21-22.
- Danişmend, İ. H. (1971) *İzahlı Osmanlı tarihi kronolojisi*. İstanbul: Türkiye Yayınevi.
- Darkot, B. (1993). Midilli. *İslam Ansiklopedisi*, (8. cilt, ss. 282-284). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Demircan, Y. (2002), Ege adalarında Osmanlı hakimiyeti. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek & Salim Koca (Ed.), *Türkler* (363-372). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Demirel, Ö. (2000). *Osmanlı vakıf şehir ilişkisine bir örnek: Sivas şehir hayatında vakıfların rolü*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Demiryürek, M. (2009). Kıbrıs şer'ıye sicillerine göre XIX. yüzyılın ilk yarısında Kıbrıs'ta kurulan para vakıfları (vakf-ı nükud). *Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. 4/8, 1015-1043.
- Devellioğlu, F. (1986), *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi.
- Dizdar, K. (1971). Kıbrıs evkafı. *Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları*, 195-205.
- Doğan, G. (2008). *İngiliz ve Fransız seyyahlara göre 17. ve 18. yüzyıllarda Ege Adaları (Midilli, Sakız, Sisam, Rodos) ve çevresi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih (Yeniçağ Tarihi) Anabilim Dalı, Ankara.

- Dulum, S. (2006). *Osmanlı Devleti'nde kadının statüsü, eğitimi ve çalışma hayatı (1839-1918)*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Ege Adalarının Egemenlik Devri Tarihçesi*. (2001). Cevdet KÜÇÜK(Ed.). Ankara: Stratejik Araştırma ve Etüdler Mili Komitesi Yayınları.
- Erdoğan, M. A. (2000). Rodos Adası'nda Osmanlı evkâfı (1522-1711). *Ege Üniversitesi, Tarih İncelemeleri Dergisi*, XV, 9-30.
- Emecen, F. M. (2003). XV-XIX. yüzyıllarda Ege Adaları'nda Osmanlı idârî teşkilâtı, İdris Bostan (Ed.), *Ege Adaları'nın İdari, Mali ve Sosyal Yapısı*, Stratejik Araştırma ve Etüdler Mili Komitesi Yayınları, Ankara. 7-31.
- Eren, F. (1987). Osmanlı dönemi vakıfları. *Vakıf Haftası Dergisi*.5, 195-201.
- Eren, H. (2012). Batı Trakya Türk vakıfları. *Balkanlarda Osmanlı Vakıfları ve Eserleri Sempozyumu*, (ss. 33-42). Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Ergenç, Ö. (1984). Osmanlı şehrindeki 'Mahalle'nin işlev ve nitelikleri üzerine. *Osmanlı Araştırmaları*, IV, 69-78.
- Ertem, A. (2011). Osmanlıdan günümüze vakıflar. *Vakıflar Dergisi*, 36, 25-65.
- Erim, N. (1951). Milletlerarası daimî adalet divanı ve Türkiye, muhtelit mübadele komisyonunu yetkisi hakkında. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 8(3-4), 44-59.

Evkâf-ı Hümâyün Nezâretinin 327 senesi bütçesine merbut esbâb-ı mucibe mazbatası, (1327), Matbaa-yı Amire, İstanbul.

Evliya Çelebi seyahatnamesi, (1935), Anadolu, Suriye, Hicaz (1671-1672), 9. Cilt, İstanbul: Devlet Matbaası.

Fotić, A. (1994). The Official explanations for the confiscation and sale of monasteries (churches) and their estates at the time of Selim II. *Turcica*, XXVI, 33-54.

Fotić, A. (2005). Concealed donation or a sale: The acquisition of Christian monastic property in Ottoman Empire (XVth-XVIIth C.). *Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler*, XIV, 721-727.

Fotić, A. (2005). Non-Ottoman documents in the Kâdîs' Courts (Môlaviya, Medieval Charters): Examples from the archive of the Hilandar Monastery (15th-18th C.). Colin Imber, Keiko Kiyotaki & Rhoads Murphy (Ed.), *Frontiers of Ottoman Studies: State, Province and the West*, II, 63-73.

Gel, M. (2010). Kanûnî'nin para vakfı yasağını kaldıran 1548 tarihli 'Hükm-i Şerif'inin yeni bir nüshâsı. *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, 4 (7), 185-192.

Genç, R. (1987). Karahanlılar devri kültürü. *Tarihte Türk Devletleri I*, (283-284). Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.

Gökçe, B. (1983). Vakıfların sosyal yönü. *Vakıf Haftası Dergisi*, Sayı: 1, 107-110.

Güran, T. (2006). *Ekonomik ve malî yönleriyle vakıflar, Süleymaniye ve Şehzade Süleyman Paşa vakıfları*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.

- Hadidi, (1991). *Tevarih-i Al-i Osman*, (Necdet Öztürk, Haz.). İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- Hammer, J. V. (1330). *Devlet-i Osmaniye tarihi*, İstanbul: Bedrosyan Matbaası.
- Heyd, W. (2000). *Yakın-Doğu ticaret tarihi*, (Enver Ziya Karal, Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Hinz, W. (1990). *İslam'da ölçü sistemleri*, (Acar Sevim, Çev.), İstanbul: Marmara Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Hoca Saadettin Efendi, (1279), *Tacü't-tevarih, I.*, İstanbul: Tabhâne-i Âmire.
- İlgürel, M. (1972). Sakız'da Türk vakıfları. *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi, I*, 7-12.
- İşbilir, Ö. (2003). Ege Adaları'nda Osmanlı vakıfları. İdris Bostan, (Ed), *Ege Adaları'nın İdarî, Malî ve Sosyal Yapısı*, Stratejik Araştırma ve Etüdler Mili Komitesi Yayınları, Ankara, 115-134.
- İşbilir, Ö. (2004). Foundation (vakıf) establishment process in Midilli island under the rule of the Ottoman Empire. İdris Bostan and Sertaç Hami Başaran (Eds). *Turkish Marine Research Foundation, II. National Aegean Islands Symposium, 19*, 107-111.
- Kafadar, C. (1981). *Yeniçeri-Esnaflar ilişkileri: Solidarity and conflict*, Yayınlanmamış Master Tezi, McGill University, Institute of Islamic Studies, Montreal.
- Karal, E. Z. (1998). *Osmanlı tarihi, V*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

- Karpat, K. (1985). *Ottoman population, 1830-1914*, Madison, Wisconsin: University of Wisconsin Pres.
- Kaya, S. (2003). Para vakıfları üzerine. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 1(1), 189-203.
- Kayaoğlu, İ. (1984). Selçuklu vakıflarına genel bir bakış. *Vakıf Haftası Dergisi*, 2, 22-25.
- Keleş, H. (2001). Osmanlılarda 19. yüzyıldaki para vakıflarının işleyiş tarzı ve iktisâdî sonuçları üzerine bir çalışma-Karacabey (Mihalıç) Kazâsı örneği-. *Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(1), 189-207.
- Kermeli, E. (2010). Ebû's-Su'ûd'a göre kilise vakıfları Osmanlı hukukundaki teori ve pratiği. (Özgen Özcan, Çev.). *Vakıflar Dergisi*, 34, 165-175.
- Kiel, M. (2004), The island of Lesbos-Midilli under the Ottomans, 1462-1912, remarks on its population, economy and Islamic monuments. İdris Bostan and Sertaç Hami Başaran (Eds.). *Turkish Marine Research Foundation, II. National Aegean Islands Symposium*, 19, 54-61.
- Koyuncu Kaya, M. (2013). Esnaf loncalarında yeniçeriler. *History Studies, International Journal of History, Volume 5, Issue 4*, 189-205.
- Köprülü, B. (1951). Tarihte vakıflar. *Ankara Üniversitesi, Hukuk Fakültesi Dergisi*, 8(3), 479-518.
- Köprülü, F. (1942). Vakıf müessesesinin hukûkî mahiyeti ve tarihi tekâmülü. *Vakıflar Dergisi*, 2, 1-36.

- Köprülü, O. F. (1994) Efendi. *DİA*, (Cilt:10, ss. 455-456). İstanbul.
- Kunter, H. B. (1938). Türk vakıfları ve vakfiyeleri. *Vakıflar Dergisi*, 1, 103-130.
- Kuran, T. (2011), The provision of public goods under Islamic law: Origins, impact and limitations of the waqf system. *Law and Society Review, Journal of the Law and Society Association*, Blackwell Publishing, 841-898.
- Kurumahmut, A. (1998). *Ege'de temel sorun, egemenliği tartışmalı adalar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Laiou S. (2005). Alliances and disputes in the Ottoman periphery: The Monastery of Leimon (Mytilene) and it's social environment in the 17th century. *Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler, XIV*, 1389-1401.
- Laiou S. (2012). Diverging realities of a Christian vakıf, sixteenth to eighteenth centuries. *Turkish Historical Review*, 3, 1-18.
- Lithgow, W. (1650). *Total discourse of the rare adventures & painefull peregrinations of long nineteene yeares travayles from Scotland to the most famous kingdomes in Europe, Asia and Affrica*, London.
- Lozan Barış Konferansı, tutanaklar-belgeler*, (2001), (Seha L. Meray, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Maden, F. (2013). Büyük güçlerin Berlin Antlaşması'nın uygulanmasına yönelik baskıları. *History Studies, International Journal of History*, 5(1), 267-286.
- Mandaville, J. E. (1979). Usurious piety: The cash waqf controversy in the Ottoman Empire. *International Journal of Middle East Studies*, 10, 289-308.

- Mansel, A. M. (1998). *Ege ve Yunan tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Miroğlu, İ. (1984). Türk İslam dünyasında vakıfların yeri. *Vakıf Haftası Dergisi*, 2, 122-123.
- Motrave, A. de La. (2007). *La Motrave seyahatnâmesi*, (Nedim Demirtaş, Çev.), İstanbul: İstiklâl Kitabevi.
- Mustafa Nuri Paşa, *Netayic ül-vukuat*, (1987). (Sadeleştiren: Neşet Çağatay), I-II, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Okur, K. H. (2005). Para vakıfları bağlamında Osmanlı hukuk düzeni ve Ebussuud Efendi'nin hukuk anlayışı üzerine bazı değerlendirmeler. *Gazi Üniversitesi, Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: IV, Sayı: 7-8, 33-58.
- Olivier, A. (2007). *18. yüzyılda Türkiye ve İstanbul*, (Aloda Kaplan, Çev.), İstanbul: Kesit Yayınları,
- 18. yüzyıla ait Midilli şeriye sicillerinin yaygın kullanıma kazandırılması*. Tübitak, Sobak, Proje no: 107K057, (Proje Yöneticisi: Nuri Adıyeke), 2009.
- Oran, B. (1991). *Türk-Yunan ilişkilerinde Batı Trakya sorunu*, Güncelleştirilmiş İkinci Basım, Ankara: Bilgi Yayınevi
- Ortaylı, İ. (1994). *Hukuk ve idare adamı olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı*, Ankara: Turhan Kitabevi.
- Ortaylı, İ. (2000). *Tanzimât devrinde Osmanlı mahallî idâreleri (1840-1880)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

- Oruç Beğ tarihi.* (1972). Tercüman, 1001 Temel Eser, (Baskıya Hazırlayan: Atsız), İstanbul.
- Örenç, A. F. (2003). Ege Adaları'nda idari yapı (1830–1923). İdris Bostan (Ed.). *Ege Adaları'nın İdari, Mali ve Sosyal Yapısı*, Stratejik Araştırma ve Etüdler Mili Komitesi Yayınları, Ankara, ss. 32-56.
- Özbayoğlu, E. (2005). Noter belgelerinde 1462 öncesi Midilli. *XIV. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler*, TTK Yayınları, Ankara, 1495-1506.
- Özcan, T. (1998). Para vakıflarıyla ilgili önemli bir belge. *İlmi Araştırmalar Merkezi Araştırma Dergisi*, III (2), 107-112.
- Özcan, T. (1999). Sofyalı Bâlî Efendi'nin para vakıflarıyla ilgili mektupları. *İslam Araştırmaları Dergisi*, 3, 125-155.
- Özcan, T. (2000) İbn Kemal'in para vakıflarına dair risâlesi. *İslam Araştırmaları Dergisi*, 4, 31-41.
- Özcan, T. (2003), *Osmanlı para vakıfları, Kanûnî dönemi Üsküdar örneği*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Özdemir Gümüş, Ş. (2011). XVIII. yüzyılda Midilli'de Osmanlı donanması için gemi inşası. Haydar Çoruh, M. Yaşar Ertaş & M. Ziya Köse (Ed.), *Osmanlı Dönemi Akdeniz Dünyası*, 201-238.
- Özsaraç, Y. (2008). *Para vakıfları ve risk sermayesi, örnek olay (Vakıf Risk Sermayesi A.Ş.)*, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İşletme Eğitimi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

- Öztürk, N. (1993). Osmanlı Devleti'nin elinden çıkan Balkanlardaki vakıfların muhafazası konusunda II. Abdülhamid (1877-1909) döneminde alınan tedbirler. *X. Vakıf Haftası Kitabı*, 273-281.
- Öztürk, N. (1994). Batılılaşma döneminde vakıfların çözülmesine yol açan uygulamalar. *Vakıflar Dergisi*, XXIII, 297-310.
- Öztürk, N. (1995). XIX. asır Osmanlı yönetiminde yaşanan batılılaşma hareketlerinin vakıflar üzerindeki etkileri. *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, 08 (1), 13-33.
- Öztürk, N. (2004). Sosyal siyaset açısından cumhuriyet öncesi vakıflar. *Cumhuriyetin 80. Yılında Uluslararası Vakıf Sempozyumu*, 35-47.
- Pakalın, M. Z. (1993). *Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü*, İstanbul.
- Pamuk, Ş. (2007). *Osmanlı ekonomisi ve kurumları*, (Gökhan Aksay, Çev.), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Pamuk, Ş. (2005). *Osmanlı Türkiye iktisadî tarihi, 1500-1914*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Payzın, L. (2008). *XVIII. yüzyılda Midilli Adası*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Pazan, İ. (2007). *Padişah anneleri*, İstanbul: Bâbîâli Kültür Yayıncılığı.
- Pirî Reis, (1998), *Kitab-ı bahriye*. Ertuğrul Zeki Ökte (Ed.), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

- Randolph, B. (1998). *Ege takımadaları: Arşipelago*, (Ümit Koçer, Çev.), İstanbul: Pera Turizm ve Ticaret A.Ş. Yayınları.
- Sak, İ. (2006). Osmanlı sarayının iki aylık meyve ve çiçek masrafı. *Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXV (40), 141-176.
- Soyarık Şentürk, N. (2010). Vatandaşlığın imparatorluk kökleri: Osmanlı'ya bakmak. *Doğu-Batı*, 54, 121-137.
- Soysal, İ. (1989). *Tarihçeleri ve açıklamaları ile birlikte, Türkiye'nin siyasal andlaşmaları ,I (1920-1945)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Sümer, F. (1988), Ağa. *DİA*, (Cilt:1, ss.451-452) İstanbul.
- Şahin, İ. (2003). Osmanlı klasik döneminde Ege Adaları'nda nüfus ve nüfus hareketleri. İdris Bostan (Ed.), *Ege Adaları'nın İdari, Mali ve Sosyal Yapısı*. Stratejik Araştırma ve Etüdler Milli Komitesi Yayınları, Ankara, 135-152.
- Şemseddin Sami, (1987), *Kâmûs-i Türki*. 2. Baskı, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Şemseddin Sami, (1996), *Kamusu'l-A'lam*. (Tıpkıbasım), Cilt: 6, Ankara: Kaşgar Neşriyat.
- Şimşek, M. (1986). Osmanlı cemiyetinde para vakıfları üzerinde münakaşalar. *Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, XXVII, 207-220.
- Tabakoğlu, A. (2004). Klasik dönem Osmanlı vakıf sistemi. *Cumhuriyetin 80. Yılında Uluslararası Vakıf Sempozyumu Kitabı*. Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 25-33.

- Tansel, F. A. (1973). *Namık Kemal'in hususi mektupları, III. Cilt, Midilli mektupları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Tansel, S. (1985). *Osmanlı kaynaklarına göre Fatih Sultan Mehmed'in siyasi ve askeri faaliyeti*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Texier, C. (2002). *Küçük Asya; Coğrafyası, tarihi ve arkeolojisi*. (Ali Suat, Çev.), Ankara: Enformasyon ve Dökümantasyon Hizmetleri Vakfı Yayınları.
- Tokalak, İ. (2006). *Bizans-Osmanlı sentezi, Bizans kültür ve kurumlarının Osmanlı üzerine etkisi*. İstanbul: Güler Boy Yayıncılık.
- Tournefort, J. de. (2005). *Tournefort seyahatnâmesi*. (Zülal Kılıç, Çev.), İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Turan, Ş. (2000). *Türk-İtalya ilişkileri I, Selçuklulardan Bizans'ın sona erişine*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, Doruk Matbaası.
- Turan, Ş. (2003). Rodos ve 12 Ada'nın Türk hakimiyetinden çıkışı. *Belleten*, XXIX (113), 77-119.
- Tursun Bey, (1977), *Tarih-i Ebü'l- Feth*. (Mertol Tulum, Haz.), İstanbul: Baha Matbaası.
- Türk Hakimiyetinde Ege Adaları'nın yönetimi*. (2002). Cevdet KÜÇÜK (Ed), Ankara: Stratejik Araştırma ve Etüdler Milli Komitesi Yayınları.
- Uluçay, M. Ç. (1977). *Müslüman Türk devletleri*, İstanbul: M. Eğitim Basımevi.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1984). *Kapıkulu ocakları. I*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1995). *Osmanlı tarihi. IV (2)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

- Ünal, A. A. (2002). *XVI. yüzyılda Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaleti'nde Midilli sancağı*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Ünver, M. (2006). *Tanzimatın Midilli Adasında tatbiki*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi , Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yavuz, E. (2007). *XVI ve XVII. yüzyıl Osmanlı ekonomisinin finansmanında vakıfların rolü*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yıldırım, O. (2006). *Diplomasi ve göç, Türk-Yunan mübadelesinin öteki yüzü*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Yediyıldız, B. (1986). Vakıf. *İslam Ansiklopedisi*, (13. cilt, Birinci Basılış, ss. 153-172), İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Yediyıldız, B. (1988). Türk kültür sistemi içinde vakfın yeri. *Vakıflar Dergisi*, 20, 403-408.
- Yediyıldız, B. (2003). *XVIII. yüzyılda Türkiye'de vakıf müessesesi, bir sosyal tarih incelemesi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Yıldırım, C. (2007). *Bilim felsefesi*. 11. Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yinanç, R. (1963). Mengüceklilere ait bir vakfiye sureti. *Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümü, Tarih Araştırmaları Dergisi*, 8, 17-21.

Yorulmaz, Ş. (2000). Osmanlı-Fransız ilişkileri çerçevesinde Osmanlı topraklarında açılan Fransız kültür kurumları ve bunların meşruiyet kazanması. *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, 11, 697-768.

Yüksel, H. (1998). *Osmanlı siyasi ve ekonomik hayatında vakıfların rolü (1585-1683)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Yüksel, H. (2007). Anadolu beyliklerinde vakıflar. *Vakıflar Dergisi*, 30, 35-50.

III- Elektronik Kaynaklar:

*T.C. Ekonomi Bakanlığı. Zeytinyağı sektör raporları. Erişim tarihi, 14-12-2012.

http://www.ibp.gov.tr/pg/sektorpdf/tarim/Zeytinyagi_2012.pdf

*Türk Dil Kurumu. Varoş. Erişim tarihi, 02-02-2012.

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.502cb0f1881e39.82930464

*Türk Dil Kurumu. Trampa. Erişim tarihi, 29-05-2012.

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.51f4c5c3952bc2.73894974

*Pollitecon Publications. "Treaty between the principal allied and powers, and Greece, concerning the protection of minorities in Greece. Erişim tarihi, 12-08-2013.

http://www.pollitecon.com/html/treaties/Treaty_Concerning_The_Protection_Of_Minorities_In_Greece.htm Erişim tarihi: 12-08-2013

*Türkiye Büyük Millet Meclisi. Mübadil Rumların Türkiye’de bıraktıkları menkul ve gayrimenkul malların mülkiyeti. Erişim tarihi, 12-08-2013.

http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc008/kanuntbmmc008/kanuntbmmc00801725.pdf

EKLER

EK I
BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVLERİ, MİDİLLİ ŞER'İYYE SİCİLLERİ ve
VAKIFLAR İSTANBUL BÖLGE MÜDÜRLÜĞÜ ARŞİVİNE GÖRE MİDİLLİ
VAKIFLARI

	Kurucusu Müslüman Kadın Olan Vakıflar
	Kurucusu Gayrimüslim Kadın Olan Vakıflar
	Kurucusu Hem Kadınlar Hem Erkeklerden Oluşan Vakıflar
	Para Vakıfları
	Gayrimüslim Vakıfları
	Hem Menkul Hem de Gayrimenkul Sermayeli Vakıflar
	Para Vakfı Statüsünde Olmayan Vakıflar

	Vakfın adı	Yeri	Açıklama	Kaynaklar	Yıl
MİDİLLİ					
1.	Cami-i Şerif-i Liman-ı 'Atik (nâm-ı diğer Gümrük-i 'Atik) Vakfı	Nefs-i Midilli	Para Vakfı	MŞS 45/47-60 BOA Ev.d.12997 BOA Ev.d.13280 BOA Ev.d.15515 BOA Ev.d.15516 BOA Ev.d.32485 BOA Ev.d.17869 BOA Ev.d.17866 BOA Ev.d.23698 BOA Ev.d.26322	1149/1736 1263 1846-1847 1264-1272 1847-1856 1271/1854 1271-1276 1854-1860 1271/1855 1279-1280 1862-1864 1282/1865 1292/1875 1307/1890
2.	Cami-i Şerif-i Gümrük-i 'Atik (Mescid-i Şerif) Vakfı	Gümrük-i 'Atik Mahallesi Nefs-i Midilli	Para Vakfı Diğer belgelerde üstteki Liman-ı 'Atik Cami-i Şerifi ile aynı olduğu zikredilse de Ev.d.17866 no'lu kayıta ayrı bir vakıf olarak zikredilmektedir. Ev.d.12997 no'lu belgede mescid olarak geçmektedir	BOA Ev.d.12997 BOA Ev.d.17866 BOA Ev.d.23698	1263 1846-1847 1282/1865 1292/1875
3.	Mescid-i Şerif-i Kuş Meydanı (Cami-i Şerif) Vakfı	Nefs-i Midilli	Para Vakfı	BOA Ev.d.12997 BOA Ev.d.13280 BOA	1263 1846-1847 1264-1272 1847-1856 1271/1854

				Ev.d.15515 BOA Ev.d.15516 BOA Ev.d.17869 BOA Ev.d.17866 BOA Ev.d.21736 BOA Ev.d.23698 BOA Ev.d.24727	1271-1276 1854-1860 1279-1280 1862-1864 1282/1865 1287/1870 1292/1875 1297/1880
4.	Ümmü Gülsüm Hatun bint-i Mütesellim Halil Ağa Vakfı	Ali Efendi Mahallesi (Ali Efendi Cami-i Şerifi Mahallesi) Midilli	Para Vakfı Midilli Varoşunda Derun-u Suk'da Bulunan Cami-i Şerif'in ve Bazı Tekkelerin Vazifeleri ve Midilli Fukarâsı İçin Emlâk ve 'Akar ve Arâzi ve Nükûd Vakfı	VGMA Vak. 747/106-105 VİBMA 2332 VGMA Vak. 743/178-43 BOA Ev.d.13280 BOA Ev.d.15515 BOA Ev.d.15516 BOA Ev.d.17869 BOA Ev.d.17866 BOA Ev.d.23698	1202/1788 1202/1788 1206-1263 1792-1847 1264-1272 1847-1856 1271/1854 1271-1276 1854-1860 1279-1280 1862-1864 1282/1865 1292/1875
5.	Mütesellim Halil Ağa ibn-i el-Hac Ali Vakfı	Mahalle-i Varoş Sûk-ı Sultanî (Mezat Yeri) Midilli	Cami-i Şerif İçin	VİBMA 2332 MŞS 45/76- 86; 45/76-87 VGMA VMD 184/138/1089- 1090	1160/1747 1188/1774 1286/1869
6.	Çeşme-i Sakaryalı Vakfı	Nefs-i Midilli	Para Vakfı	BOA Ev.d.12997 BOA Ev.d.15515 BOA Ev.d.15516 BOA Ev.d.17869 BOA Ev.d.17866 BOA Ev.d.23698	1263 1846-1847 1271/1854 1271-1276 1854-1860 1279-1280 1862-1864 1282/1865 1292/1875
7.	Liman-ı Cedid Camisi (Mescidi) Vakfı	Liman-ı Cedid Nefs-i Midilli	Para Vakfı	MŞS 51/56- 116; 45/19-25; 45/103-124 BOA Ev.d.15516	1165-1189 1751-1775 1271-1276 1854-1860
8.	Cami-i Şerif-i Acı Kuyu ve Şadırvan Vakfı	Kal'a-i Bâlâ Nefs-i Midilli	Para Vakfı	MŞS 61/25- 44; 61/143- 213; 51/4-6 BOA Ev.d.11245 BOA Ev.d.12997	1211/1796 1256-1260 1840-1845 1263 1846-1847

				BOA Ev.d.15515 BOA Ev.d.15516 BOA Ev.d.17869 BOA Ev.d.24727 BOA Ev.d.17866 BOA Ev.d.23698 BOA Ev.d.26322 VİBMA 613	1271/1854 1271-1276 1854-1860 1279-1280 1862-1864 1297/1880 1282/1865 1292/1875 1307/1890 1925-1929
9.	Evkâf-ı Şerif-i Zincirlikuyu	Kal'a-i Bâlâ Midilli	Para Vakfı	BOA Ev.d.15515 BOA Ev.d.15516 BOA Ev.d.23698 BOA Ev.d.24727	1271/1854 1271-1276 1854-1860 1292/1875 1297/1880
10.	Çeşme-i Vigala Vakfı	Vigala Mahallesi Nefs-i Midilli	Para Vakfı	BOA Ev.d.09568 BOA Ev.d.10312 BOA Ev.d.15515 BOA Ev.d.15516 BOA Ev.d.17869 BOA Ev.d.17866 BOA Ev.d.23698 BOA Ev.d.24727	1247-1259 1831-1843 1252-1259 1836-1843 1271/1854 1271-1276 1854-1860 1279-1280 1862-1864 1282/1865 1292/1875 1297/1880
11.	Kalemçik Çeşmesi Vakfı	Nefs-i Midilli	Para Vakfı	MŞŞ 61/20-38; 61/136-208; 45/19-24; 45/93-110; 45/101-121 BOA Ev.d.12997 BOA Ev.d.15515 BOA Ev.d.15516 BOA Ev.d.32485 BOA Ev.d.17869 BOA Ev.d.17866 BOA Ev.d.23698 BOA Ev.d.24727	1148-1213 1735-1798 1263 1846-1847 1271/1854 1271-1276 1854-1860 1271/1855 1279-1280 1862-1864 1282/1865 1292/1875 1297/1880

12.	Yassıyol Çeşmesi Vakfı	Nefs-i Midilli	Para Vakfı	MŞS 51/59-122; 45/99-117;45/20-28; 45/96-113 BOA Ev.d.10312 BOA Ev.d.12997 BOA Ev.d.15515 BOA Ev.d.15516 BOA Ev.d.17869 BOA Ev.d.17866 BOA Ev.d.23698 BOA Ev.d.24727	1166-1213 1753-1798 1252-1259 1836-1843 1263 1846-1847 1271/1854 1271-1276 1854-1860 1279-1280 1862-1864 1282/1865 1292/1875 1297/1880
13.	Evkâf-ı Şerif-i Zeyneb Hatun	Nefs-i Midilli	Para Vakfı	BOA Ev.d.15515 BOA Ev.d.15516 BOA Ev.d.17869 BOA Ev.d.17866 BOA Ev.d.23698 BOA Ev.d.24727	1271/1854 1271-1276 1854-1860 1279-1280 1862-1864 1282/1865 1292/1875 1297/1880
14.	Abdi Bey Mescidi (Cami-i Şerifi) Vakfı	Nefs-i Midilli	Para Vakfı Berây-ı Mescid ve Mu'îd-i Münif Tekfur Bahçesi Nâm Mahalde Bahçe Vakfedilmiştir Adı Geçen Bahçe H.1209/M.1795 Tarihinde Bir Kıt'a Zeytinlik ile Değiştirilmiştir	MŞS 51/25-42; 45/95-111 VİBMA 2332 BOA Ev.d.10312 VGMA VMD 184/108/853-854-855-856 BOA Ev.d.12997 BOA Ev.d.15515 BOA Ev.d.15516 BOA Ev.d.17869 BOA Ev.d.17866 VGMA VMD 184/108/856 BOA Ev.d.23698 BOA Ev.d.24727	1165-1212 1751-1797 1209-1219 1795-1804 1252-1259 1836-1843 1261/1845 1263 1846-1847 1271/1854 1271-1276 1854-1860 1279-1280 1862-1864 1282/1865 1284/1867 1292/1875 1297/1880
15.	Cami-i Şerif Ebu'l-Feth Sultan Mehmed Han	Kal'a-i Bâlâ (Kışla-yı Hümâyûn)	Para Vakfı	MŞS 61/28-46; 61/126-192; 61/149-	1109-1148 1698-1735

	Vakfi	Nefs-i Midilli		220; 51/58-119; 51/64-134 BOA C.Ev.24810 BOA Ev.d.15515 BOA Ev.d.15516 VGMA VMD 184/122/969-970 BOA Ev.d.17869 BOA Ev.d.23698 BOA Ev.d.24727 BOA Ev.d.26322 VGMA VMD 184/112/881-882-883-884 BOA BEO 474/35510	1174/1760 1271/1854 1271-1276 1854-1860 1279/1862 1279-1280 1862-1864 1292/1875 1297/1880 1307/1890 1311/1893 1312/1894
16.	Cami-i Şerif-i Kal'a-i Süfla Vakfı	Kal'a-i Süfla Mahallesi (Süfla Kalesi Mahallesi) Nefs-i Midilli	Para Vakfı Cami-i Şerifin mum ve zeytinyağı ihtiyacı için	MŞS 61/36-58; 45/17-22; 51/26-44; 51/54-110; 51/58-121; 45/100-119 BOA Ev.d.10930 BOA Ev.d.12997 BOA Ev.d.17869 BOA Ev.d.17866	1166/1753 1254-1256 1839-1840 1263 1846-1847 1279-1280 1862-1864 1282/1865
17.	Kal'a-i Süfla Çeşme Vakfı	Kal'a-i Süfla Mahallesi (Süfla Kalesi Mahallesi) Nefs-i Midilli	Para Vakfı	MŞS 61/86-130; 45/17-23	1148-1166 1735-1752
18.	Cami-i Cedid Vakfı	Barszâde Mahallesi Nefs-i Midilli	Para vakfı	BOA Ev.d.09568 BOA Ev.d.10161 BOA Ev.d.10312	1247-1259 1831-1843 1251-1255 1834-1839 1252-1259 1836-1843
19.	Cami-i Şerif ve Çeşme Vakfı	Nefs-i Midilli	Para Vakfı	BOA Ev.d.09568 BOA Ev.d.10312	1247-1259 1831-1843 1252-1259 1836-1843
20.	Cami-i Şerif Şadırvan ve Avlu Ta'mir Vakfı	Kasaba-yı Midilli	Para Vakfı	BOA Ev.d.11245	1256-1260 1840-1845
21.	Çavuş Camii' Vakfı	Çavuş Mahallesi Midilli	Para Vakfı	MŞS 45/41-83; 45/90-104; 45/91-105;	1188-1189 1774-1775

				45/98-115	
22.	Ebu Bekir Paşa Çeşme-i Şadırvan ve Hamam Vakfı	Süfla Kalesi Nefs-i Midilli	Para Vakfı	MŞS 61/24- 42; 61/25-43; 61/85-129; 61/89-137; 61/90-138; 45/17-23 BOA Ev.d.10312 BOA Ev.d.12997 BOA Ev.d.17869 BOA Ev.d.17866	1148-1188 1735-1774 1252-1259 1836-1843 1263 1846-1847 1279-1280 1862-1864 1282/1865
23.	Ebu Bekir Paşa Çeşmeleri Vakfı	Midilli Varoşu	Para Vakfı	MŞS 61/83- 126 VİBMA 2332	1148-1188 1735-1774 1206/1791
24.	El-Hac Piroğlu Mahmud'un Çeşme Vakfı	Kal'a-i Süfla Midilli	Para Vakfı	MŞS 61/83- 126	1148-1188 1735-1774
25.	Çeşme-i Şadırvan Vakfı	Nefs-i Midilli	Para Vakfı	BOA Ev.d.10312	1252-1259 1836-1843
26.	Su Yolu Vakfı	Liman-ı 'Atik Midilli		MŞS 61/90- 139	1148/1736
27.	Garibler Cami-i Şerifi	Nefs-i Midilli	Para Vakfı	BOA Ev.d.24727	1297/1880
28.	Hüdâverdi Reis Cami-i Şerifi ve Şadırvanı Vakfı	Hüdâverdi Mahallesi Nefs-i Midilli	Para Vakfı	MŞS 89/61- 109; 61/23-41; 61/105-165; 61/133-201; 51/3-5; 51/25- 40; 51/30-51 BOA Ev.d.15515 BOA Ev.d.15516 BOA Ev.d.17869 BOA Ev.d.32485 BOA Ev.d.17866 BOA Ev.d.23698 VGMA VMD 184/74/585- 586 VGMA VMD 184/104/817- 818-819 BOA Ev.d.24727 VGMA VMD 184/74/587 BOA Y.A.RES. 88/96 VGMA VMD	1148-1213 1735-1798 (cami) 1165/1751 (şadırvan) 1271/1854 1271-1276 1854-1860 1279-1280 1862-1864 1271/1855 1282/1865 1292/1875 1271/1855 1290/1873 1297/1880 1305/1887 1315/1897 1322/1904

				184/80/631 VİBMA 2332 VGMA VMD 184/80/632	1322/1905 1327/1909
29.	Merhum Damad İbrahim Paşa Kethüdâsı Mehmed Kahya Evkâfi	Nefs-i Midilli		BOA C.Ev.9916 BOA Ev.d.34118	1190/1776 1288/1871
30.	Merhum Ahmed Ağa bin Mehmed Ağa Vakfi	Nefs-i Midilli		BOA Ev.d.10930	1254-1256 1839-1840
31.	Tarik-i Afoli Vakfi	Nefs-i Midilli	Para Vakfi	BOA Ev.d.12997	1263 1846-1847
32.	Merhume Ayşe Hatun Zevce-i Merhum Hacı Abdullah Efendi Vakfi	Hisar-ı 'Atik (Liman-ı 'Atik) Midilli	Para Vakfi Berây-ı Cami-i Şerif ve Ta'mir-i Çeşme	BOA Ev.d.09568 BOA Ev.d.10312 BOA Ev.d.10930 BOA Ev.d.11245 BOA Ev.d.17869 BOA Ev.d.17866	1247-1259 1831-1843 1252-1259 1836-1843 1254-1256 1839-1840 1256-1260 1840-1845 1279-1280 1862-1864 1282/1865
33.	Ayşe Hatun ibnet-i Receb'in Oda ve İşcâr Vakfi	Hüdâverdi-Reis Mahallesi Midilli	Para Vakfi Eş-Şeyh İsmail Efendi Tekkesi Fukarâsı için	VGMA Vak. 606/81-107	1190/1776
34.	Hanife Hatun bint-i Merhum Müftü Hasan Efendi'nin Minâre Vakfi	Abdülbâki Efendi Mahallesi Midilli	Para Vakfi Kuş Meydanı'ndaki eş-Şeyh İsmail Efendi Tekkesi'nde Binâ Olunan Minâre İçin	VGMA Vak. 606/80/106	1181/1768
35.	Fatma Hatun bint el-Hac Ali zevce- yi el-Hac Mehmed Ağa ve Kebir Kızı Ayşe Hatun Vakfi	Ali Efendi Mahallesi Midilli	Bir Bâb Medrese Odası ve Altı Bâb Talebe Odasından Oluşan Medrese İnşâ ve Binâsı İçin	VGMA Vak. 581/146-158	1259-1844
36.	Ayşe Hatun'un (Ali Kızı) Mülk Vakfi	Çarşı Mahallesi Midilli	Çeşme ve Kale Cami- i Şerifi İçin	MŞŞ 61/125- 191; 61/129- 195	1084/1673
37.	Ayşe Hatun'un Mülk Vakfi	Çarşı Mahallesi Midilli	Mülkünü İstanbul'da Şeyh Sivâsî Hazretlerine Vakfetmiştir	MŞŞ 61/130- 196	1087-1677
38.	Rukiye Hanım ibnet-i Ali Ağa Vakfi	Çınarlı Mahallesi Midilli	Zeytin İşcârı Vakfetmiştir	VİBMA 2332	1325/1907
39.	Rukiye Hatun ibnet-i Mehmed Vakfi	Kal'a-i Süfla Midilli		VİBMA 2332	1213/1798
40.	Zeliha Adile Hanım ibnet-i Alaybeyi Hasan Ağa Vakfi	Ali Efendi Mahallesi Midilli	Bir Kıt'a Mülk Bahçe Vakfedilmiştir	VİBMA 2332	1274-1290 1857-1873
41.	Küçük Mehmed Ali Çavuş Zevcesi	Abdülbâki Mahallesi		VİBMA 2332	1226/1811

	Vakfi	Midilli			
42.	Fatma Hatun ibnet-i Abdullah Vakfi	Midilli		VİBMA 2332	1229/1814
43.	Rukiye Hanım ibnet-i Hacı Şerif Hasan Ağa Vakfi	Aziziye Mahallesi Midilli		VİBMA 2332	1340/1922
44.	Emine Molla ibnet-i Hasan Ağa ve zevce-i Müteveffa Hacı İbrahim Efendi Mahdumu Hasan Efendi Vakfi	Hüdâverdi Mahallesi Midilli		VİBMA 2332	1319/1902
45.	Emine Hatun ibnet-i Bezirgân Hüseyin Ağa bin Abdullah	Abdülbâki Mahallesi Midilli		VİBMA 2332	1303/1885
46.	Hacı Hanife Hanım ibnet-i Hacı Abdülkber Bey Vakfi	Çınarlı Mahallesi Midilli		VİBMA 2332	1311/1894
47.	Midilli Muhafızı Osman Paşa'nın Kerimesi Hatice Hatun Adına Binâ Eylediği Çeşme İçin Nükûd Vakfi	Midilli	Para Vakfi Tekkebayırı Nâm Mahalde Çeşme İçin 200 Guruş Vakfedilmiştir	MŞS 45/57-73 VİBMA 2332	1188/1774 1188/1774
48.	Sâbık Hazine-yi 'Amire Defterdârı Mehmed Bey ibn-i İbrahim'in Muallimhâne Vakfi	Midilli Kalesi Camisi İçinde Kal'a-i Bâlâ Mahallesi	Para Vakfi Vakfiye Arapça Olarak Yazılmıştır	VİBMA 2332 BOA C.Ev.197 MŞS 61/20- 39; 51/26-45; 51/66-138	928/1522 1126/1714 1148-1165 1735-1751
49.	Fatma Hatun ibnet-i el-Hac Mehmed Ağa Vakfi	Cami-i Kebir Mahallesi Midilli		VİBMA 2332 BOA Ev.d.10312	1227/1812 1252-1259 1836-1843
50.	El-Hac Çavuş Ali Efendi bin Mustafa Vakfi	Mahalle-yi Cedid Midilli Varoşu	Cami-i Şerif İçin Katartöz Karyesinde Zeytinlik Vakfolunmuştur	MŞS 61/8-16; 61/9-18; 51/8- 16 VİBMA 2332 VGMA VMD 184/138/1100- 1101	1147-1148 1735-1736 1195/1781 1286-1293 1869/1876 1327/1909
51.	El-Hac Ali Ağa bin el-Hac Mehmed Vakfi	Mihal Mahallesi (Papa Mihal) Midilli		BOA Ev.d.10312	1252-1259 1836-1843
52.	Merhume Emine Hatun ibnet-i el- Hac Ali Ağa ve Valide-i el-Hac İbrahim Ağa	Liman-ı 'Atik (Hisar-ı 'Atik) Mahallesi Midilli	Para Vakfi	BOA Ev.d.10930 BOA Ev.d.11245	1254-1256 1839-1840 1256-1260 1840-1845
53.	Cami-i Şerif Merhum Hasan Reis	Mahalle-yi Varoş Midilli		BOA Ev.d.10312	1252-1259 1836-1843
54.	Ebu'l Hasan Şerifân-ı Mekke-	Midilli Varoşu Haricinde		VGMA VMD 99/106/14	1291/1874

	yi Mükerreme bin Hüseyin Vakfı				
55.	Bânizâde Hasan Bey Cami-i Şerif ve Zâviye ve İcrâ-i Yâsin Vakfı	Midilli Varoşu	Para Vakfı	MŞŞ 89/50-97; 45/95-112; 45/96-114; 61/22-40; 61/138-210; 51/5-9; 51/55-112; 51/55-113; 51/54-114 VGMA VMD 184/42/329-330-331 VİBMA 2332	1114-1212 1702-1797 1262/1846 1340/1922
56.	Merhum İmamzâde Mehmed Efendi ibn-i Mustafa Vakfı	Nefs-i Midilli	Midilli Çarşısı'ndaki Hüdâverdi Reis Camisi Ta'miri, İmam-Hatib ve Müezzini, Çeşmesi Haznesi İçin	VGMA Vak. 581/303-306 VGMA Vak. 2249/48-30 (Latin Harfleriyle) BOA Ev.d.10312 BOA Ev.d.11245	1192/1778 1252-1259 1836-1843 1256-1260 1840-1845
57.	Çeşme-yi Çınarlı	Midilli	Para Vakfı	BOA Ev.d.15515 BOA Ev.d.15516	1271/1854 1271-1276 1854-1860
58.	Defter-i Hakânî Başkâtibi Mehmed Necib Efendi ibn-i Mehmed Ali Vakfı	Midilli	Para Vakfı Mer'a, Zeytinlik ve Nükûd Vakfedilmiştir	VİBMA 2332	1328/1338 1910/1920
59.	Çeşme Vakfı	Midilli	Para Vakfı	MŞŞ 51/54-111	1165-1751
60.	Hınta Vakfı	Midilli Kalesi Kal'a-i Bâlâ	Para Vakfı	MŞŞ 61/26-45; 61/141-211 VİBMA 2332	1148-1149 1735-1736 1152/1739
61.	Abdülbâki Efendi ibn-i Merhûm Mustafa Efendi Vakfı	Midilli Varoşu Vakfolunan Gayrimenkûller Patrik Caddesi'ndedir	Midilli'de Sûk-u Varoşda Binâ Eylediği Sebilhâne İçin Bağ, Bahçe ve İşcâr Vakfolunmuştur	VGMA Vak. 988/77-29 VİBMA 2332	1201-1285 1786-1868 1311/1894
62.	El-Hac Abdülbâki Efendi ibn-i Mustafa bin Ali Vakfı	Midilli Varoşu	Midilli'de Sûk-u Varoşda Kendisi Tarafından Yapıtılan Abdülbâki Efendi Camisi İçin ve Fazlası Evlâda Meşrût Zeytinlik ve 'Akarât Vakfolunmuştur	VGMA Vak. 988/75-28 BOA Ev.d.13280 BOA Ev.d.21736 VGMA VMD 184/128/1009-1010	1211/1796 1264-1272 1847-1856 1287/1870 1294/1877
63.	Abdülbâki Efendi Medresesi Vakfı	Medine-yi Midilli		MŞŞ 51/52-107	1165/1752
64.	Emin Efendi Medresesi Vakfı	Nefs-i Midilli Abdülbâki		MŞŞ 51/60-127	1166/1752

		Efendi Camisi Kurbü			
65.	Şilelizâde Turnacıbaşı el- Hac İbrahim Ağa Vakfi	Midilli	Bir Kıt'a Zeytinlik Vakfedilmiştir Yeni Mahalle (Mahalle-yi Cedid) ve Buğday Pazarında Vâki Üç Aded Çeşmenin Tamiri İçin	VİBMA 2332 MŞS 45/103- 125	1164-1187 1751/1773 1189/1775
66.	Müderrişeyn-i Kirâm'dan Hafız Bekir Efendi ibn-i Hüsnü Vakfi	Aziziye Mahallesi Midilli	2 Kıt'a Zeytinlik Vakfi	VİBMA 2332	1325/1907
67.	Hacı İbrahim Ağazâde Mehmed Bey Midilli Sancağı Emir-i Kebiri ve Sâbık Hazine-yi Âmire Defterîsi Vakfi	Midilli	Sarlıçe Karyesi'ndeki Kaplıca-Hamam İçin Bağ, Bahçe, Arâzi ve Zeytinlik Vakfolunmuştur Vakfiyenin Tamamı Arapçadır	VGMA Vak. 989/67-53	1310-1318 1893-1901
68.	Hasan Molla bin Mehmed Vakfi	Hüdâverdi Mahallesi Yukarı İskele Mahâl Midilli	Cami-i Şerif İçin	VGMA At.Es 406/8-22 VGMA VMD 184/59/8	1259-1286 1853-1869 1286/1869
69.	Topçubaşı Mehmed Ağa Muallimhânesi Vakfi	Hüdâverdi Reis Mahallesi (Midilli Kalesi İçinde) Midilli	Arâzi Vakf Olunmuştur	MŞS 61/145- 215 VİBMA 2332	1149/1736 1206-1252 1790-1836
70.	Buldanlızâde Ali Bey ibn-i Ahmed Vakfi	Çavuş Mahallesi Midilli	Bir Kıt'a Mülk Zeytinlik ve Bağ Vakfolunmuştur	VİBMA 2332	1286/1870
71.	İbrahim Ağa ibn-i Buldanlızâde Ahmed Ağa Vakfi	Çavuş Mahallesi Midilli		VİBMA 2332	1297/1880
72.	Kundakçı el-Hac Hüseyin bin Mehmed Vakfi	Abdülbâki Mahallesi Midilli	Zeytinlik Vakfolunmuştur	VİBMA 2332	1198/1783
73.	Ahmed ibn-i Pehlivanzâde Vakfi	Abdülbâki Mahallesi (Abdülbâki Efendi Cami-i Şerifi Mahallesi) Midilli		VİBMA 2332	1224/1810
74.	Mehmed Efendi ibn-i Ali Vakfi	Midilli		VİBMA 2332	1164/1751
75.	İbrahim Bey bin Ahmed Kethüda Vakfi	Kal'a-i Bâlâ Mahallesi Midilli		VİBMA 2332	1035-1212- 1340 1626-1797- 1922
76.	Mahrak Hasan Bey Camisi ve Tekkesi Vakfi	Midilli Varoşu	Para Vakfi	MŞS 51/28- 47; 51/28-48; 51/29-49	1165/1751
77.	El-Hac Mahmud Ağa bin Mehmed Ağa Vakfi	Kal'a-i Süfla Midilli	Para Vakfi	VİBMA 2332	1206-1213 1218-1224 1791-1799 1803-1809
78.	El-Hac Mehmed bin Mahmud	Bânizâde Mahallesi	Tahminen Yüz Dip Miktari Mülk	VİBMA 2332	1160/1747

	Vakfi	Midilli	Zeytinlik Vakfolunmuştur		
79.	Ahmed Çavuş ibn-i Abdullah Vakfi	Kal'a-i Bâlâ Midilli		VİBMA 2332	1175/1761
80.	El-Hac Ramazan bin Osman Vakfi	Midilli Kalesi Kal'a-i Bâlâ	Katartöz Karyesi'nde Zeytin Bahçesi Vakfedilmiştir	MŞŞ 61/10-19; 61/30-50 VİBMA 2332	1147-1148 1735 1312-1340 1895-1922
81.	İbrahim Kapudan Vakfi	Çavuş Mahallesi Midilli	Para Vakfi Midilli Varoşunda Binâ Eylediği Cami-i Şerif İçin Hamam, 'Akarât ve Nükûd Vakfolunmuştur	VGMA Vak. 988/179-85 BOA Ev.d.10312 VGMA VMD 184/142/1121	1035/1626 1252-1259 1836-1843 1291/1874
82.	İbrahim Çavuş Camisi Vakfi	Üçınar Mahallesi Midilli		MŞŞ 89/16-43; 45/123-152	1109-1189 1697-1775
83.	Kulaksızzâde Mustafa Ağa Dergâh-ı Mualla Kapıcıbaşlarından ve Midilli Nâzır ve Muhâfızı ibn-i Mehmed Ağa Vakfi	Midilli	Midilli Çarşı Cami-i Şerifi ve Vazifelileri İçin	VGMA Vak. 581/229-228 VİBMA 2332 BOA Ev.d.10312 BOA Ev.d.11245 BOA A. MKT. MHM 222/58	1248/1832 1248/1832 1252-1259 1836-1843 1256-1260 1840-1845 1277/1861
84.	Kulaksızzâde Ahfâdından Merhum Ahmed Beyzâde Mümtaz Bey Vakfi	Bânizâde Mahallesi Midilli		VİBMA 2332	1339/1920
85.	Midilli Nâzırı ve Muhafızı Serbevâbin-i Dergâh-ı Âli Silahşör Hazret-i Şehriyâri el-Hac İsmail Ağa ibn-i Mustafa Ağa Vakfi	Midilli		VİBMA 2332	1227-1251 1812-1836
86.	Midilli Nâzırı el-Hac Hasan Ağa ibn-i Mehmed Vakfi	Midilli	Vâkıf İstanbul'da Toptaşı Mahallesi Ayânındandır	VİBMA 2332	1176/1763
87.	Mehmed Efendi bin Abdullah Vakfi	Midilli	Turunçlu Cami-i Şerifi İmâmet ve Hitâbeti İçin	VİBMA 2332 BOA Y.A.RES. 92/27 BOA Y.A.RES. 110/39	1312/1894 1315/1898 1318/1900
88.	Hacı Bekirzâde Hacı Ömer Ağa Vakfi	Midilli		BOA A. MKT. MHM 222/58	1277/1861
89.	Çınarlı Hacı Ali Efendi Vakfi	Midilli	Vâkıf, Çınarlı Cami-i Şerifi Bânisidir	BOA A. MKT. MHM 35/60 BOA	1267/1851 1268/1852

				A.MKT.UM. 90/88 VİBMA 2332	1301-1339 1884-1921
90.	El-Hac İshak Bey bin el-Hac Muhsin Ağa Vakfı	Midilli	Kuş Meydanı'nda Kain eş-Şeyh İsmail Efendi Tekkesi'nde Her Yıl Belli Zamanlarda Hz. Muhammed İçin Mevlid-i Şerif ve kırâat ve Cami-i Şerif ve Fukarâ için	VGMA Vak. 606/79-105 VGMA Vak. 606/82-108	1194/1780 1195-1326 1781-1908
91.	Ahmed Çavuş ibn-i Abdullah'ın Katartöz Karyesi'ndeki Zeytinliği Vakfı	Kal'a-yı Bâlâ Midilli	Halvetî Tekkesi'nde Medfûn Kutb'ül- 'Arifîyn eş-Şeyh İsmail Efendi Türbesinde Her Gece Birer Kandil Yakılması için Tekkede Şeyh Olanlara Altışar Desti Revgân-ı Zeyt Verilmesi için	VGMA Vak. 606/83-109	1195/1781
92.	Ümmügülüm ibnet-i Mehmed Emin Efendi Vakfı	Çavuş (Çavuş Cami-i Şerifi) Mahallesi Midilli	Kuş Meydanı'nda Kâin eş-Şeyh İsmail Efendi Tekkesi Cami-i Şerifi'ndeki Avizelerin Yedi Aded Kandili ve Tekkede Sakin İken Vefât Eden Fukarâ-yı Dervîşânın Kandilleri İçin Lutra Karyesi'nde Zeytinlik Vakfolunmuştur	VGMA Vak. 606/84-110 VİBMA 2332	1189/1775 1263/1847
93.	Danyâlzâde Hasan Ağa Vakfı	Midilli	Berây-ı Çeşme	VGMA Vak. 581/231-230	1229/1814
94.	Mevlevî Vakfı	Midilli		VİBMA 2332 BOA İ.DH. 591/41559 BOA Ev.d.24727	1251/1835 1286/1869 1297/1880
95.	Kadiri Tekkesi Vakfı	Kuş Meydanı Midilli		BOA Ev.d.24727 VİBMA 613	1297/1880 1925-1929
96.	Halvetî Eş-Şeyh İsmail Efendi Tekkesi Vakfı	Kuş Meydanı Midilli	Para Vakfı	VİBMA 2332 VGMA VMD 184/9/2 BOA A. MKT. NZD. 196/4	1205/1790 1271/1855 1273/1856
97.	Mescid-i Şerif Vakfı	Kuş Meydanı Midilli (Halvetî Tekkesi bitişğinde)	Para Vakfı	MŞS 45/115- 137	1189/1775
98.	Sarıca (Sarı) Baba Tekkesi Vakfı	Midilli Varoşu		MŞS 45/48- 62; 45/48-63	1188/1774

				VGMA VMD 184/65/10 BOA Ev.d.24727 VİBMA 613	1285/1868 1297/1880 1925-1929
99.	Kazasker-i Sâbık Veliyüddin Efendi Vakfı	Lodos Limanı Midilli	İki Adet Deniz Feneri İçin Lutra Karyesinde 4 Kıt'a Zeytin Bahçesi ve Dükkanlar	MŞS 45/36-46 BOA A. MKT. DV. 72/96 VİBMA 2332	1178/1765 1269/1853 1270/1853
100.	Cezâyirli Gâzi Hasan Paşa Evkâfı	Midilli	Musakkafât İcâreleri ve Zeytin Bahçeleri Vakfedilmiştir	VİBMA 2332 BOA C.Ev.15/723 VİBMA 2332	1196/1782 1212/1797 1311/1894
101.	Yalı Çeşmesi Vakfı	Midilli	Para Vakfı 1880 tarihli belgeye göre münderis (yok olmuş)	BOA Ev.d.24727	1297/1880
102.	Yalı Mescid-i Şerifi Vakfı	Liman-ı Cedid Midilli	Para Vakfı	MŞS 51/25- 41; 51/56-117 VGMA VMD 184/60/8 VİBMA 613	1165-1166 1751-1752 1310/1892 1925-1929
103.	Çarşı Cami-i Şerifi ve Şadırvanı Vakfı	Çarşı-Süfla Kalesi Midilli	Para Vakfı	MŞS 45/17-23 VGMA VMD 184/104/822- 823-824	1188/1774 1229/1814
104.	Püryancı Muslu Camisi Vakfı	Liman-ı 'Atik Midilli	Para Vakfı	MŞS 61/144- 214	1149/1736
105.	Gâzi Mahmud ve Gâzi Mehmed Beyler Vasta ve Süfla Câmileri Vakfı	Kal'a-i Şâhân Derûnu Midilli	Para Vakfı	MŞS 51/27- 46; 51/56-115; 51/65-137; 45/102-122 BOA Ev.d.34118	1189-1211 1775-1796 1288/1871
106.	Cezayir-i Sefid Valisi Mehmed Cemaleddin Paşa Vakfı	Midilli	Para Vakfı 5.000 Guruş Vakfedilmiştir	VİBMA 2332	1283/1866
107.	Kale İçindeki Mekteb Vakfı	Kal'a-i Bâlâ Midilli		MŞS 51/59- 123; 51/65- 136 VİBMA 613	1166/1752 1925-1929
108.	Merhum Miralay Hacı Mehmed Ağa ibn-i Merhum el- Hac İshak Ağa Vakfı	Ali Efendi Mahallesi Midilli	Zeytinlik Vakfedilmiştir Abdi Bey Mescid-i Şerifi İmâmetine Şart Koşulmuştur Zeytinlik İcare-i Vahidelidir.	VİBMA 2332	1169-1324 1756-1906
109.	Merhum Mehmed Bey ibn-i el-Hac İshak Bey Medresesi Vakfı	Hüdâverdi Mahallesi Midilli	Hüdâverdi Cami-i Şerifi Yanındadır	VİBMA 2332	1313/1895
110.	El-Hac Ali bin İsmail Vakfı	Abdülbaki Mahallesi	Bir Bâb Mülk Saatçi Dükkanı	VİBMA 2332	1287/1870

		Midilli	Vakfolunmuştur		
111.	Çubukçu Molla Mustafa ibn-i Ali Yazıcı Vakfı	Bânizâde Mahallesi Midilli		VİBMA 2332	1242/1826
112.	El-Hac Hafız Ömer Efendi ibn-i Hasan Vakfı	Abdülbâki Mahallesi Midilli		VİBMA 2332	1278/1861
113.	Dizdarzâde el-Hac Mustafa Ağa ibn-i Mehmed Vakfı	Midilli Kalesi		VİBMA 2332	1131/1719
114.	Mehmed Ağa ibn-i Mustafa Vakfı	Midilli	Bir Kıt'a Mülk Zeytinlik Vakfolunmuştur	VİBMA 2332	1277/1861
115.	Ali Çelebi ibn-i Abdullah Vakfı	Midilli	Bir Kıt'a Zeytinlik Vakfedilmiştir Aklı Başında ve Hayatta Olduğu Sürece Geçerlidir	VİBMA 2332	1256/1840
116.	Mustafa Abdülkerim Efendi ibn-i el-Hac Hüseyin Efendi Vakfı	Çavuş Mahallesi (Çavuş Cami-i Şerifi Mahallesi) Midilli		VİBMA 2332	1251/1835
117.	Midilli Ceziresi Kaymakamı el-Hac Hüseyin Hüssâm Efendi ibn-i Mustafa Ağa Vakfı	Midilli		VİBMA 2332	1262/1846
118.	Helvacı el-Hac Mustafa Ağa ibn-i Osman Vakfı	Abdülbâki Mahallesi Midilli		VİBMA 2332	1183-1212 1769-1798
119.	Midilli Nazırı Serbevâbin-i Dergâh-ı 'Âli Ahmed Ağa Vakfı	Midilli		VİBMA 2332	1228/1813
120.	Molla Hüseyin ibn-i Kurd Ali Beşe Vakfı	Midilli		VİBMA 2332	1229/1814
121.	Giryanizâde el-Hac Hasan Ağa Vakfı	Kal'a-i Süfla Midilli		VİBMA 2332	1252/1836
122.	Ahtandeli İsmail Beşe ibn-i Mehmed Usta Vakfı	Midilli		VİBMA 2332	1204/1790
123.	Usta Mehmed bin Berat Vakfı	Liman-ı 'Atik Mahallesi Midilli		VİBMA 2332	1209/1795
124.	Şaban Ağa ibn-i Hasan Vakfı	Çavuş Mahallesi Midilli		VİBMA 2332	1113/1701
125.	Talat Bey ibne'l-Merhum Neşet Bey Vakfı	Bânizâde Mahallesi Midilli	Vakıf Kayıtta "Mihrişâh Vakfı" Olarak Anılmaktadır	VİBMA 2332	1340/1921
126.	Debbağ Molla Ali Vakfı	Liman-ı Cedid Mahallesi Midilli		VİBMA 2332	1216/1801
127.	Âsitâne-i 'Aliyye Ahâlisinden Hasan	Midilli Varoşu	Ashâbdan Said ibn-i Ass ve Zikvân bin	VİBMA 2332	1266/1850

	Tahsin ve Birâderleri Mehmed ve Mehmed Ali Efendiler ve Hemşireleri Hatice Hatun Vakfı		Zübeyr ve Câbir bin Hars Hazretlerinin Türbe-i Şerifleri İçin Teberru' Edilen Lihye-yi Sa'det İçin (Sakal-ı Şerif İçin)		
128.	Hacı İzzet ve Gülsüm Hanım Vakfı	Midilli		VİBMA 2332	1920
129.	Ayşe Hatun ibnet-i Mustafa Vakfı	Hüdâverdi Mahallesi Midilli		VİBMA 2332	1216-1242 1801-1827
130.	Eşma bint-i Saatçi Süleyman Vakfı	Abdülbâki Mahallesi Midilli		VİBMA 2332	1278/1862
131.	Kundakçı Hacı Mehmed Kerimesi Vakfı	Kal'a-i Bâlâ Midilli	Zeytinlik	VİBMA 2332	1243/1828
132.	Ümmühani Hatun ibnet-i Ali Vakfı	Abdülbâki Mahallesi Midilli		VİBMA 2332	1278/1861
133.	Aliye Hatun ibnet-i Mustafa Vakfı	Hüdâverdi Mahallesi Midilli		VİBMA 2332	1278/1862
134.	Bezirgan Kerimesi Fatma Hatun ibnet-i Hüseyin Vakfı	Abdülbâki Mahallesi Midilli	Mülk Zeytinlik Vakf Olunmuştur	VİBMA 2332	1291/1874
135.	Hatice Hürmüz Hanım ibnet-i Ömer Vakfı	Kal'a-i Bâlâ Mahallesi Midilli		VİBMA 2332	1328/1910
136.	Tayibe Hanım ibnet-i Mustafa Vakfı	Çavuş Mahallesi Midilli	Zeytinlik Vakfedilmiştir	VİBMA 2332	1282/1865
137.	Hatice Hanım ibnet-i Abdülhalim Vakfı	Hüdâverdi Mahallesi Midilli	Zeytinyağı Değirmeni ve Çeşitli Mülkler Vakfedilmiştir	VİBMA 2332	1274/1857
138.	Saatçi Süleyman Ağa zevcesi Emine Hatun ibnet-i Hüseyin Vakfı	Abdülbâki Mahallesi Midilli	Mülk Bir Bâb Dükkan Vakfolunmuştur	VİBMA 2332	1278-1287 1862-1870
139.	Fatma Hatun ibnet-i Hasan Vakfı	Kal'a-i Süfla Mahallesi Midilli		VİBMA 2332	1198-1253 1784-1838
140.	Ayşe Molla ibnet-i Kâtib Mehmed Efendi Vakfı	Çavuş Mahallesi Midilli		VİBMA 2332	1199/1785
141.	Emine Hatun ibnet-i Süleyman Çelebi Vakfı	Hüdâverdi Mahallesi Midilli	Para Vakfı	VİBMA 2332	1200-1210 1786-1796
142.	Karadağlı Hüseyin Beşe bin Ali Zevcesi Vakfı	Kal'a-i Bâlâ Mahallesi Midilli		VİBMA 2332	1202/1788
143.	Ayşe Molla ibnet-i Mehmed Ağa Vakfı	Hüdâverdi Mahallesi Midilli		VİBMA 2332	1102/1691
144.	Saliha Hatun ibnet-i Hasan	Hüdâverdi Mahallesi		VİBMA 2332	1108/1697

	Vakfi	Midilli			
145.	Hatice Hatun ibnet-i Hasan Vakfi	Hüdâverdi Mahallesi Midilli		VİBMA 2332	1179/1765
146.	Hafize Hatun ibnet-i Çerkeszâde Halil Ağa vakfi	Hüdâverdi Mahallesi Midilli		VİBMA 2332	1296/1879
147.	Nefise Hatun ibnet-i Mustafa Vakfi	Kal'a-i Süfla Mahallesi Midilli		VİBMA 2332	1326/1908
148.	Ümmügülsüm Hanım ibnet-i Kabakçı Osman Ağa Vakfi	Hüdâverdi Mahallesi Midilli		VİBMA 2332	1340/1922
149.	Fatma Hatun ibnet-i Ahmed Vakfi	Çavuş Cami-i Şerifi Mahallesi Midilli Varoşu		VİBMA 2332	1218/1803
150.	Ayşe Kadın Vakfi	Vigala Mahallesi Midilli		VİBMA 2332	1314/1896
151.	Nazarata Vakfi	Midilli	Gayrimüslim Vakfi	MŞŞ 61/48-76	Tarih Yok
152.	Larsu Çeşmesi Vakfi	Keleme Midilli	Para Vakfi	BOA Ev.d.15515 BOA Ev.d.15516 BOA Ev.d.24727	1271/1854 1271-1276 1854-1860 1297/1880
153.	Cami-i Şerif Vakfi	Keleme Midilli	Para Vakfi	MŞŞ 89/10-26 BOA Ev.d.10312 BOA Ev.d.12997 BOA Ev.d.15515 BOA Ev.d.15516 BOA Ev.d.17869 BOA Ev.d.17866 BOA Ev.d.23698 BOA Ev.d.24727 VGMA VMD 108/1137/144 VİBMA 613	1109/1697 1252-1259 1836-1843 1263 1846-1847 1271/1854 1271-1276 1854-1860 1279-1280 1862-1864 1282/1865 1292/1875 1297/1880 1326/1908 1925-1929
154.	Mektab-i Şerif (Tamir-i Mektab) Vakfi	Keleme Midilli	Para Vakfi (Sübyan Mektebi) 17866 nolu belgede mektab-i münif olarak geçiyor	BOA Ev.d.09568 BOA Ev.d.10312 BOA Ev.d.12997 BOA Ev.d.15515 BOA Ev.d.15516 BOA Ev.d.17869 BOA Ev.d.17866	1247-1259 1831-1843 1252-1259 1836-1843 1263 1846-1847 1271/1854 1271-1276 1854-1860 1279-1280 1862-1864 1282/1865

				BOA Ev.d.23698 BOA Ev.d.24727 VİBMA 613	1292/1875 1297/1880 1925-1929
155.	Çeşme (Şadırvan) Vakfı	Kelemye Midilli	Para Vakfı	BOA Ev.d.10312 BOA Ev.d.10930 BOA Ev.d.11245 BOA Ev.d.12997 BOA Ev.d.15515 BOA Ev.d.15516 BOA Ev.d.17869 BOA Ev.d.17866 BOA Ev.d.23698 BOA Ev.d.24727 VİBMA 613	1252-1259 1836-1843 1254-1256 1839-1840 1256-1260 1840-1845 1263 1846-1847 1271/1854 1271-1276 1854-1860 1279-1280 1862-1864 1282/1865 1292/1875 1297/1880 1925-1929
156.	El-Hac Şaban bin Mehmed bin Abdullah Vakfı	Kelemye Midilli	Zeytinlik Vakfolunmuştur Medine-i Münevvere Fukarâsı için	VGMA Vak. 2319/54/15 VİBMA 2332	1151/1739 1151-1262 1739-1846
157.	Ta'mir-i Cami Vakfı	Kelemye Midilli	Para Vakfı	BOA Ev.d.10312	1252-1259 1836-1843
158.	Ta'mir-i Gûristân ve Mevlîd-i Şerif Vakfı	Kelemye Midilli	Para Vakfı	BOA Ev.d.12997 VİBMA 613	1263 1846-1847 1925-1929
159.	Merhum Hacı Mustafa ibn-i Küçük Süleyman	Kelemye Midilli		VİBMA 2332 BOA Ev.d.10930	1187-1202 1773-1787 1254-1256 1839-1840
160.	Merhum Hacı Salih Efendi Vakfı	Kelemye Midilli		BOA Ev.d.10930	1254-1256 1839-1840
161.	Merhum Saraçoğlu Ali Bey Vakfı	Kelemye Midilli	Berây-ı Çeşme	VİBMA 2332 BOA Ev.d.10930 BOA Ev.d.11245	1226/1811 1254-1256 1839-1840 1256-1260 1840-1845
162.	Kırküçöğlü Mehmed Ağa ibn-i İsmail Vakfı	Kelemye Midilli		VİBMA 2332	1224/1809
163.	Salih Efendi Zevcesi Nefise Hatun ibnet-i el-Hac İsmail Vakfı	Kelemye Midilli		VİBMA 2332	1198-1200 1784-1785
164.	Merhum el-Hac Mehmed Emin Ağa Vakfı	Kelemye Midilli	Para Vakfı	BOA Ev.d.11245 VİBMA 2332	1256-1260 1840-1845 1340/1921
165.	Kelemye Köyünde Bir Para Vakfı	Kelemye Midilli	Para Vakfı Vakfın ve Vâkıfın	MŞS 51/64-135	1150/1737

			ismi hakkında bir bilgi bulunmamaktadır		
166.	Camii-i Şerif Vakfı	İbyos (İpyoz) Midilli	Para Vakfı	BOA Ev.d.09568 BOA Ev.d.12997 BOA Ev.d.15515 BOA Ev.d.15516 BOA Ev.d.17869 BOA Ev.d.17866 BOA Ev.d.23698 BOA Ev.d.24727 VİBMA 613	1247-1259 1831-1843 1263 1846-1847 1271/1854 1271-1276 1854-1860 1279-1280 1862-1864 1282/1865 1292/1875 1297/1880 1925-1929
167.	Mescid-i Şerif Vakfı	İbyos (İpyoz) Midilli	Para Vakfı	BOA Ev.d.11245 BOA Ev.d.12997 BOA Ev.d.15515 BOA Ev.d.15516 BOA Ev.d.17869 BOA Ev.d.17866 BOA Ev.d.23698 BOA Ev.d.24727 VİBMA 613	1256-1260 1840-1845 1263 1846-1847 1271/1854 1271-1276 1854-1860 1279-1280 1862-1864 1282/1865 1292/1875 1297/1880 1925-1929
168.	Çeşme Vakfı	İbyos (İpyoz) Midilli	Para Vakfı	BOA Ev.d.15515 BOA Ev.d.15516 BOA Ev.d.17869 BOA Ev.d.17866	1271/1854 1271-1276 1854-1860 1279-1280 1862-1864 1282/1865
169.	Mekteb-i Şerif Vakfı	İbyos (İpyoz) Midilli	Para Vakfı (Sübyan Mektebi)	BOA Ev.d.09568 BOA Ev.d.12997 BOA Ev.d.15515 BOA Ev.d.15516 BOA Ev.d.17869 BOA Ev.d.17866 BOA Ev.d.23698 BOA	1247-1259 1831-1843 1263 1846-1847 1271/1854 1271-1276 1854-1860 1279-1280 1862-1864 1282/1865 1292/1875 1297/1880

				Ev.d.24727 VİBMA 613	1925-1929
170.	Behrâm Ağa Çeşmesi Vakfı	İbyos (İpyoz) Midilli	Para Vakfı	BOA Ev.d.23698 BOA Ev.d.24727	1292/1875 1297/1880
171.	Çeşme-yi Hacı Şaban Vakfı	İbyos (İpyoz) Midilli	Para Vakfı	BOA Ev.d.10312	1252-1259 1836-1843
172.	Hacı Şaban Ağa Vakfı	İbyos (İpyoz) Midilli	Para Vakfı	BOA Ev.d.10930	1254-1256 1839-1840
173.	Merhume Tayyibe Hatun Kerime-yi Azizzâde ibnet-i Ahmed bin Abdülaziz Vakfı	İbyos (İpyoz) Midilli	Para Vakfı Berây-ı Çeşme İdâre Meclisinin kararıyla H.1341'de zabt edilmiştir.	VGMA Vak. 1763/309-300 BOA Ev.d.09568 BOA Ev.d.10312 VGMA VMD 184/166/1326	1169-1755 1247-1259 1831-1843 1252-1259 1836-1843 1341/1923
174.	Rukiye Hatun ibnet-i Ahmed Vakfı	İbyos (İpyoz) Midilli	Evlâda Meşrût Zeytinlikler Vakfolunmuştur Molova Fukârası ve Pederi ve Hemşiresi ve Hz. Muhammed Ruhlarına Midilli Çavuş Cami-i Şerifi'nde İhlâs-ı Şerif ve Tilâvet İçin	VGMA Vak. 731/39-39	1160/1747
175.	Bayram Ağa Çeşmesi Ta'mir Vakfı	İbyos (İpyoz) Midilli	Para Vakfı	BOA Ev.d.10312 BOA Ev.d.11245 BOA Ev.d.12997	1252-1259 1836-1843 1256-1260 1840-1845 1263 1846-1847
176.	Çeşme-yi Konaksız Vakfı	İbyos (İpyoz) Midilli	Para Vakfı	BOA Ev.d.11245 BOA Ev.d.12997	1256-1260 1840-1845 1263 1846-1847
177.	Merhum Emir Ahmet Vakfı	İbyos (İpyoz) Midilli	Cami-i Şerif İçin	VGMA VMD 184/158/1253- 1254	1240-1328 1825-1910
178.	Hacı Mehmed Ağa ibn-i Merhum Mustafa Çelebi Vakfı	İbyos (İpyoz) Midilli		VİBMA 2332	1339/1921
179.	Fatma ibnet-i Hacı Mustafa	İbyos (İpyoz) Midilli		VİBMA 2332	1241/1827
180.	Hacı Nurioglu Zevcesi Hatice Hatun ibnet-i Mustafa Vakfı	İbyos (İpyoz) Midilli		VİBMA 2332	1248-1339 1832-1920
181.	Ayşe Hatun Vakfı	İbyos (İpyoz) Midilli		VİBMA 2332	1228/1813
182.	Merhume Ümmühan Dudu Hatun, Küçük Hasan Ağa Zevcesi	İbyos (İpyoz) Midilli	Karye Tımarında Zeytinlik Vakfolunmuştur	VİBMA 2332	1339/1921

183.	Cami-i Şerif (Mescid-i Şerif) Vakfı	Uskonde Midilli	Para Vakfı H.1297 (M.1880) tarihli kayda göre Ahâli-i İslâm karyeden hicret ettiğinden dolayı cami harap haldedir	BOA Ev.d.09568 BOA Ev.d.10163 BOA Ev.d.10312 BOA Ev.d.12997 BOA Ev.d.15515 BOA Ev.d.15516 BOA Ev.d.17869 BOA Ev.d.17866 BOA Ev.d.23698 BOA Ev.d.24727	1241-1259 1831-1843 1251-1256 1834-1840 1252-1259 1836-1843 1263 1846-1847 1282/1865 1271/1854 1271-1276 1854-1860 1279-1280 1862-1864 1282/1865 1292/1875 1297/1880
184.	Çeşme Vakfı	Morya Midilli	Para Vakfı	MŞŞ 4/598- 116 BOA Ev.d. 10312 BOA Ev.d.15515 BOA Ev.d.15516 BOA Ev.d.17869 BOA Ev.d.17866 BOA Ev.d.23698 BOA Ev.d.24727 BOA Ev.d.26322	1189/1774 1252-1259 1836-1843 1271/1854 1271-1276 1854-1860 1279-1280 1862-1864 1282/1865 1292/1875 1297/1880 1307/1890
185.	Mescid-i Şerif (Cami-i Şerif) Vakfı	Morya Midilli	Para Vakfı H.1297 tarihli kayda göre Ahali-i İslâmiye'nin hicreti nedeniyle yıkılmaya yüz tutmuş haldedir	MŞŞ 61/143- 212; 45/102- 123 BOA Ev.d.09568 BOA Ev.d.15515 BOA Ev.d.15516 BOA Ev.d.17869 BOA Ev.d.17866 BOA Ev.d.23698 BOA Ev.d.24727	1149-1189 1736-1774 1247-1259 1831-1843 1271/1854 1271-1276 1854-1860 1279-1280 1862-1864 1282/1865 1292/1875 1297/1880
186.	Cami-i Şerif Vakfı	Ahtande Midilli	Para Vakfı	BOA Ev.d.10159 BOA Ev.d.12997 BOA	1251-1255 1834-1839 1263 1846-1847 1271/1854

				Ev.d.15515 BOA Ev.d.15516 BOA Ev.d.17869 BOA Ev.d.32485 BOA Ev.d.17866 BOA Ev.d.23698 BOA Ev.d.24727	1271-1276 1854-1860 1279-1280 1862-1864 1271/1855 1282/1865 1292/1875 1297/1880
187.	Mekteb-i Şerif Vakfı	Ahtande Midilli	Para Vakfı Sübyân Mektebi	BOA Ev.d.10930 BOA Ev.d.15515 BOA Ev.d.15516 BOA Ev.d.17869 BOA Ev.d.17866 BOA Ev.d.23698 BOA Ev.d.24727	1254-1256 1839-1840 1271/1854 1271-1276 1854-1860 1279-1280 1862/1864 1282/1865 1292/1875 1297/1880
188.	Ta'mir-i Hamam Vakfı	Ahtande Midilli	Para Vakfı M.1880 tarihli kayda göre harab haldedir	BOA Ev.d.09568 BOA Ev.d.10312 BOA Ev.d.12997 BOA Ev.d.15515 BOA Ev.d.15516 BOA Ev.d.17869 BOA Ev.d.17866 BOA Ev.d.23698 BOA Ev.d.24727	1247-1259 1831-1843 1252-1259 1836-1843 1263 1846-1847 1271/1854 1271-1276 1854-1860 1279-1280 1862-1864 1282/1865 1292/1875 1297/1880
189.	Çeşme Vakfı	Ahtande Midilli	Para Vakfı	BOA Ev.d.09568 BOA Ev.d.10312 BOA Ev.d.15515 BOA Ev.d.17869 BOA Ev.d.17866 BOA Ev.d.23698 BOA Ev.d.24727	1247-1259 1831-1843 1252-1259 1836-1843 1271/1854 1279-1280 1862-1864 1282/1865 1292/1875 1297/1880
190.	Cami-i Şerif ve	Ahtande	Para Vakfı	BOA	1247-1259

	Çeşme Vakfı	Midilli		Ev.d.09568 BOA Ev.d.10159 BOA Ev.d.10312	1831-1843 1251-1255 1834-1839 1252-1259 1836-1843
191.	Mekteb ve Çeşme Vakfı	Ahtande Midilli	Para Vakfı	BOA Ev.d.12997	1263 1846-1847
192. Çeşmesi Vakfı	Ahtande Midilli	Para Vakfı Belgeden Vakfın Tam Adı Okunamamıştır	BOA Ev.d.10312	1252-1259 1836-1843
193.	Tahir Bey Vakfı	Ahtande Midilli	Bir Kıt'a Zeytin Bahçesi Vakfolunmuştur Bahçe "Pilavlık" Adıyla Bilinmektedir	VİBMA 2332	1312/1895
194.	Cami-i Şerif Vakfı	Balçık (Balçık Hisar) Midilli	Para Vakfı	BOA Ev.d.10312 BOA Ev.d.12997 BOA Ev.d.15515 BOA Ev.d.15516 BOA Ev.d.17869 BOA Ev.d.17866 BOA Ev.d.24727 VİBMA 613	1252-1259 1836-1843 1263 1846-1847 1271/1854 1271-1276 1854-1860 1279-1280 1862-1864 1282/1865 1297/1880 1925-1929
195.	Çeşme Vakfı	Balçık (Balçık Hisar) Midilli	Para Vakfı	BOA Ev.d.12997 VİBMA 613	1263 1846-1847 1925-1929
196.	Ali Nâm Kimesneye Ait Vakıf	Balçık (Balçık Hisar) Midilli	Para Vakfı	VİBMA 2332	1197/1783
197.	Merhum Halil Beşe ibn-i Mustafa Vakfı	Balçık (Balçık Hisar) Midilli	Karye Tımarında Zeytinlikler Vakfedilmiştir	BOA Ev.d.10312 VİBMA 2332	1252-1259 1836-1843 1338/1920
198.	Hacı Ahmed Vakfı	Balçık (Balçık Hisar) Midilli		BOA Ev.d.10312	1252-1259 1836-1843
199.	Lazoğlu Mehmed Ağa Vakfı	Balçık (Balçık Hisar) Midilli		VİBMA 2332	1339/1920
200.	Lazoğlu Hüseyin Ağa Vakfı	Balçık (Balçık Hisar) Midilli		VİBMA 2332	1339/1920
201.	Fatma Şerife Hatun Zevce-yi Hacı Molla İbnet-i el-Hac Şerif Hasan ibn-i Mustafa Vakfı	Balçık (Balçık Hisar) Midilli	Bir Kıt'a Zeytinlik Vakfedilmiştir Evlâda Meşrûr	VİBMA 2332 VGMA Vak. 606/110-145 VİBMA 2332 VGMA VMD 184/158/1259	1297/1880 1326-1331 1908-1913 1326/1908 1331/1913
202.	Hanife Hatun İbnet-i Ahmed Vakfı	Balçık (Balçık Hisar) Midilli	Bir Kıt'a Zeytinlik Vakfedilmiştir	VİBMA 2332	1282/1865

203.	Topçu Kerimesi Ayşe Hatun Vakfı	Balçık (Balçık Hisar) Midilli		VİBMA 2332	1248/1832
204.	Hatice bint-i Abdullah Vakfı	Balçık (Balçık Hisar) Midilli		VİBMA 2332	1236/1820
205.	Mekteb-i Münif Vakfı	Katartöz Midilli	Para Vakfı Sübyân Mektebi	BOA Ev.d.09568 BOA Ev.d.10312 BOA Ev.d.12997 BOA Ev.d.15515 BOA Ev.d.15516 BOA Ev.d.17869 BOA Ev.d.17866 VGMA VMD 184/148/1181- 1182 BOA Ev.d.23698 BOA Ev.d.24727 VGMA VMD 184/148/1181- 1182 VİBMA 613	1247-1259 1831-1843 1252-1259 1836-1843 1263 1846-1847 1271/1854 1271-1276 1854-1860 1279-1280 1862-1864 1282/1865 1288/1871 1292/1875 1297/1880 1328/1910 1925-1929
206.	Cami-i Şerif Vakfı	Katartöz Midilli	Para Vakfı	BOA Ev.d.09568 BOA Ev.d.10312 BOA Ev.d.10930 BOA Ev.d.12997 BOA Ev.d.15515 BOA Ev.d.15516 BOA Ev.d.17869 BOA Ev.d.17866 BOA Ev.d.23698 VGMA VMD 184/34/260- 261-262 BOA Ev.d.24727 VİBMA 613	1247-1259 1831-1843 1252-1259 1836-1843 1254-1256 1839-1840 1263 1846-1847 1271/1854 1271-1276 1854-1860 1279-1280 1862-1864 1282/1865 1292/1875 1292/1875 1297/1880 1925-1929
207.	Çeşme-yi Şadırvan Vakfı	Katartöz Midilli	Para Vakfı	BOA Ev.d.09568 BOA Ev.d.10312 BOA	1247-1259 1831-1843 1263 1846-1847 1252-1259

				Ev.d.12997 BOA Ev.d.17869 BOA Ev.d.17866 BOA Ev.d.23698 BOA Ev.d.24727 VİBMA 613	1836-1843 1279-1280 1862-1864 1282/1865 1292/1875 1297/1880 1925-1929
208.	Merhume Fatma Hatun bint Mehmed zevce-yi İmamoglu Vakfi	Katartöz Midilli		BOA Ev.d.10312 BOA Ev.d.10930	1252-1259 1836-1843 1254-1256 1839-1840
209.	Merhume Rukiye Hatun bint İbrahim Vakfi	Katartöz Midilli	Berây-ı Aşure ve Pılav	BOA Ev.d.09568 BOA Ev.d.10312 BOA Ev.d.10930	1247-1259 1831-1843 1252-1259 1836-1843 1254-1256 1839-1840
210.	Merhume Ayşe Hatun ibnet-i Mehmed Ağa Vakfi	Katartöz Midilli		VİBMA 2332 BOA Ev.d.10930	1200/1785 1254-1256 1839-1840
211.	Küçük Sinan Çelebi Vakfi	Katartöz Midilli	Evlâda Şart Ayamarına Bahçesi Nâm Bahçe İçin	VİBMA 2332 BOA C.Ev.25520	1187/1773 1255/1840
212.	Müteveffa Hasan Paşa Vakfi	Katartöz Midilli		VİBMA 2332	1204/1790
213.	Merhum Küçük Ahmed Efendi ibn-i Mehmed Vakfi	Katartöz Midilli		VİBMA 2332	1205-1339 1791-1921
214.	Merhûme Hatice Dudu Hatun ibnet- i Mustafa Çelebi ibn-i Abdullah Vakfi	Katartöz Midilli	Hatm-i Şerif ve Kırâat İçin Bir Kıt'a Zeytinlik Vakfedilmiştir (Vakıf Kamil Ağa Vakfi olarak da bilinmektedir)	VİBMA 2332 VGMA VMD 184/166/1317	1244-1277 1828-1861 1286-1328 1869-1912
215.	Mehmed Çavuş (Manav Oğlu ve Ümmü Gülsüm Kardeşi) Vakfi	Katartöz Midilli	Zeytinlik Vakfolunmuştur	MŞS 45/89-99	1188/1774
216.	El-Hac Ramazan Vakfi	Katartöz Midilli	İşcâr ve saire Vakfedilmiştir	VİBMA 2332	1145/1732
217.	Cami-i Şerif Vakfi	Mesagüre Midilli	Para Vakfi	BOA Ev.d.10312 BOA Ev.d.15515 BOA Ev.d.15516 BOA Ev.d.17869 VGMA VMD 184/156/1240- 1241 BOA	1252-1259 1836-1843 1271/1854 1271-1276 1854-1860 1279-1280 1862-1864 1281/1864 1282/1865

				Ev.d.17866 BOA Ev.d.23698 BOA Ev.d.24727 BOA Ev.d.26322 VGMA VMD 184/156/1240- 1241 VİBMA 2332	1292/1875 1297/1880 1307/1890 1328/1910 1340/1922
218.	Cami-i Şerif Mevlid Vakfı	Mesagüre Midilli	Para Vakfı	BOA Ev.d.10930	1254-1256 1839-1840
210.	Nefise Hatun Vakfı	Mesagüre Midilli		BOA Ev.d.10312	1252-1259 1836-1843
220.	Ayşe Hatun bint-i İbrahim Ağa Vakfı	Mesagüre Midilli	Berây-ı Mukâbele-i Şerif Birbirine Bitişik İki Kıt'a Mülk Zeytinlik Vakfolunmuştur	BOA Ev.d.10312 BOA Ev.d.10930 BOA Ev.d.11245 VİBMA 2332	1252-1259 1836-1843 1254-1256 1839-1840 1256-1260 1840-1845 1290/1873
221.	Hacı Çavuşoğlu Hafız Mehmed Efendizâde Tapu Kâtibi İbrahim Abdüssamed Efendi Vakfı	Mesagüre Midilli	İki Kıt'a Zeytinlik Vakfedilmiştir	BOA Ev.d.10312 VİBMA 2332	1252-1259 1836-1843 1328/1910
222.	Merhume Ümmühâni Hatun bint el-Hac Ahmed ibn-i Mahmud Vakfı	Mesagüre Midilli	Medine-i Münevvere Fukarası İçin Dört Kıt'a Zeytin Bahçesi Vakfolunmuştur	BOA C.Ev. 370/18772 BOA Ev.d.10312	1214/1800 1252-1259 1836-1843
223.	İsmail Ağa Vakfı	Mesagüre Midilli		BOA Ev.d.10312	1252-1259 1836-1843
224.	Merhum Hacı Ali Efendi ibn-i İsmail Vakfı	Mesagüre Midilli		VİBMA 2332 BOA Ev.d.10312 VİBMA 2332	1210/1795 1252-1259 1836-1843 1283/1867
225.	İmam el-Hac Yakub Efendi ibn- i Mehmed Vakfı	Mesagüre Midilli		VİBMA 2332	1247/1860
226.	El-Hac Mahmud Ağa ibn-i Mehmed Vakfı	Mesagüre Midilli		VİBMA 2332	1210-1212 1795-1798
227.	Hacı Berber Mehmed ibn-i Ahmed Vakfı	Mesagüre Midilli		VİBMA 2332	1234/1818
228.	El-Hac Hasan bin Hacı Mustafa Vakfı	Mesagüre Midilli		VİBMA 2332	1228/1813
229.	Mehmed Ağa ibn-i el-Hac Molla Efendi Vakfı	Mesagüre Midilli		VİBMA 2332	1206-1340 1791-1922
230.	Berbat Mustafa Ağa ibn-i Berbat Hüseyin Vakfı	Mesagüre Midilli		VİBMA 2332	1340/1922
231.	Peraşkoh veled Andon Sanpa	Mesagüre Midilli	Gayrimüslim Vakfı	VİBMA 2332	1328/1910

	Vakfi		Mesagüre Cami-i Şerifi İçin		
			Bir Kıt'a Kavaklık ve Emlâk Vakfedilmiştir		
232.	Ümmühani Hatun (Durmuş Kızı) Vakfi	Mesagüre Midilli		MŞS 51/10-18 BOA Ev.d.10312	1149/1737 1252-1259 1836-1843
233.	Fatma bint Ali Vakfi	Mesagüre Midilli		BOA Ev.d.10312	1252-1259 1836-1843
234.	Merhum el-Hac Mustafa Ağa ve Fatma Hatun Vakfi	Mesagüre Midilli	Berây-ı Çeşme	BOA Ev.d.10930	1254-1256 1839-1840
235.	Emine Hatun bint Ahmed	Mesagüre Midilli		MŞS 51/5-9	1150/1737
236.	Ümmühani Hatun ibnet-i Abdullah Vakfi	Mesagüre Midilli	Bir Kıt'a Mülk Zeytinlik Vakfedilmiştir	VİBMA 2332	1279/1863
237.	Ayşe Hatun ibnet-i Hasan Bey Vakfi	Mesagüre Midilli		VİBMA 2332	1213-1227 1799-1812
238.	Ümmühan Hatun ibnet-i Mustafa Vakfi	Mesagüre Midilli		VİBMA 2332	1212/1797
239.	Zeliha Hatun ibnet-i el-Hac Ahmed Vakfi	Mesagüre Midilli		VİBMA 2332	1210/1795
240.	Saliha Hanım ibnet-i Hasan Ağa Vakfi	Mesagüre Midilli		VİBMA 2332	1302/1885
241.	El-Hac Ali bin Mehmed ve Zevcesi Ümmühan Hatun ibnet-i Mehmed Vakfi	Mesagüre Midilli		VİBMA 2332	1149/1737
242.	Cami-i Şerif Vakfi	Sapuni Midilli	Para Vakfi	BOA Ev.d.12997 BOA Ev.d.15515 BOA Ev.d.15516 BOA Ev.d.17869 BOA Ev.d.17866 BOA Ev.d.23698 BOA Ev.d.24727	1263 1846-1847 1271/1854 1271-1276 1854-1860 1279-1280 1862-1864 1282/1865 1292/1875 1297/1880
243.	Ümmühâni Hatun bint Receb Vakfi	Sapuni Midilli		BOA Ev.d.10312	1252-1259 1836-1843
244.	Merhum Şaban ... Vakfi	Sapuni Midilli		BOA Ev.d.10312	1252-1259 1836-1843
245.	Merhum Ayşe Hatun Vakfi	Sapuni Midilli		BOA Ev.d.09568	1247-1259 1831-1843
246.	Merhum Şişmanzâde Hacı Mehmed Ağa Vakfi	Sapuni Midilli	Berây-ı Taâm	VİBMA 2332 BOA Ev.d.09568 BOA Ev.d.10312	1213/1799 1247-1259 1831-1843 1252-1259 1836-1843

247.	Sarı Mustafa ibn-i Hüseyin Vakfı	Sapuni Midilli		VİBMA 2332	1209/1795
248.	Hacı İbrahim Ağazâde Merhum el-Hac Mehmed Ağa Vakfı	Sapuni Midilli		VİBMA 2332	1339/1920
249.	Papaslık Çeşmesi Vakfı	Ayani Midilli	Para Vakfı	BOA Ev.d.12997 BOA Ev.d.15515 BOA Ev.d.15516 BOA Ev.d.17866 BOA Ev.d.24727	1263 1846-1847 1271/1854 1271-1276 1854-1860 1282/1865 1297/1880
250.	Cami-i Şerif ve Mekteb Vakfı	Ayani Midilli	Para Vakfı	BOA Ev.d.12997 BOA Ev.d.11245 BOA Ev.d.15515 BOA Ev.d.15516 BOA Ev.d.17866 BOA Ev.d.26322 VİBMA 613	1263 1846-1847 1256-1260 1840-1845 1271/1854 1271-1276 1854-1860 1282/1865 1307/1890 1925-1929
251.	Çeşme-i Şadırvan Vakfı	Ayani Midilli	Para Vakfı	BOA Ev.d.09568 BOA Ev.d.10312 BOA Ev.d.10376 BOA Ev.d.12997 BOA Ev.d.32485 BOA Ev.d.17866 BOA Ev.d.21736 BOA Ev.d.23698 BOA Ev.d.24727 BOA Ev.d.26322 VİBMA 613	1247-1259 1831-1843 1252-1259 1836- 1843 1252-1259 1254 1837- 1839 1263 1847-1847 1271/1855 1282/1865 1287/1870 1292/1875 1297/1880 1307/1890 1925-1929
252.	Yusufoğlu es-Seyyid Molla Hacı Salih Ağa Vakfı	Ayani Midilli		VİBMA 2332 BOA Ev.d.10312 BOA Ev.d.10930	1229/1814 1252-1259 1836-1843 1254-1256 1839-1840
253.	...oğlu Mahmud Ağa ibn-i Ahmed Vakfı	Ayani Midilli		BOA Ev.d.10312	1252-1259 1836-1843
254.	Küçük Hacı Ahmed Ağa Vakfı	Ayani Midilli		BOA Ev.d.10312	1252-1259 1836-1843

255.	Ayşe Hatun Vakfı	Ayani Midilli		BOA Ev.d.10312	1252-1259 1836-1843
256.	Fatma Hatun İbnet-i ... Vakfı	Ayani Midilli		VİBMA 2332	1227/1812
257.	Merhum Cafer Ağa Vakfı	Ayani Midilli		BOA Ev.d.10930	1254-1256 1839-1840
258.	İmamzâde İbrahim Ağa Vakfı	Ayani Midilli		BOA Ev.d.10312	1252-1259 1836-1843
259.	Es-Seyyid Mehmed ibn-i Hasan	Ayani Midilli		VİBMA 2332	1243/1827
260.	Merhume Rûkiye Hatun Vakfı	Ayani Midilli		BOA Ev.d.10312	1252-1259 1836-1843
261.	Merhume Ümmühâni Hatun Vakfı	Ayani Midilli	Berây-ı Ta'mir-i Çeşme	BOA Ev.d.10930	1254-1256 1839-1840
262.	Çeşme (Şadırvan) Vakfı	Pereme İskelesi Midilli	Para Vakfı Berây-ı Ta'mir-i Çeşme	BOA Ev.d.09568 BOA Ev.d.10376 BOA Ev.d.10312 BOA Ev.d.11191 BOA Ev.d.12997 BOA Ev.d.15515 BOA Ev.d.15516 BOA Ev.d.17869 BOA Ev.d.17866 BOA Ev.d.23698 BOA Ev.d.24727 BOA Ev.d.26322 VİBMA 613	1247-1259 1831-1843 1252-1254 1837-1839 1252-1259 1836-1843 1256-1258 1840-1843 1263 1846-1847 1271/1854 1271-1276 1854-1860 1279-1280 1862-1864 1282/1865 1292/1875 1297/1880 1307/1890 1925-1929
263.	Cami-i Şerif Vakfı	Pereme Midilli	Para Vakfı	BOA Ev.d.09568 BOA Ev.d.10312 BOA Ev.d.12997 BOA Ev.d.15515 BOA Ev.d.15516 BOA Ev.d.17869 BOA Ev.d.17866 BOA Ev.d.21736 BOA Ev.d.23698 VİBMA 613	1247-1259 1831-1843 1252-1259 1836-1843 1263 1846-1847 1271/1854 1271-1276 1854-1860 1279-1280 1862-1864 1282/1865 1287/1870 1292/1875 1925-1929

264.	Merhum Valioğlu Mahmud Vakfi	Pereme Midilli		BOA Ev.d.10312	1252-1259 1836-1843
265.	Merhum Hacı Selim Ağa Vakfi	Pereme Midilli		BOA Ev.d.10312	1252-1259 1836-1843
266.	Hacı Hasan Ağa Sabık Midilli Nâzırı Vakfi	Pereme Midilli	Berây-ı Cami' İin	VGMA VMD 184/134/1065- 1066-1067- 1068 BOA BEO 2401/180032	1293/1876 1322/1904
267.	Cami-i Şerif ve Mekteb Vakfi	Komi Midilli	Para Vakfi	BOA Ev.d.09568 BOA Ev.d.10312 BOA Ev.d.12997 BOA Ev.d.15515 BOA Ev.d.15516 BOA Ev.d.17869 BOA Ev.d.17866 BOA Ev.d.23698 VGMA VMD 184/92/725- 726 BOA Ev.d.24727 VİBMA 613	1247-1259 1831-1843 1252-1259 1836-1843 1263 1846-1847 1271/1854 1271-1276 1854-1860 1279-1280 1862-1864 1282/1865 1292/1875 1292-1293 1875-1876 1297/1880 1925-1929
268.	eşme Vakfi	Komi Midilli	Para Vakfi	BOA Ev.d.09568 BOA Ev.d.10312 BOA Ev.d.10930 BOA Ev.d.12997 BOA Ev.d.15515 BOA Ev.d.15516 BOA Ev.d.23698 BOA Ev.d.24727 VİBMA 613	1247-1259 1831-1843 1252-1259 1836-1843 1254-1256 1839-1840 1263 1846-1847 1271/1854 1271-1276 1854-1860 1292/1875 1297/1880 1925-1929
269.	Kaldırım Vakfi	Komi Midilli	Para Vakfi	BOA Ev.d.15515 BOA Ev.d.15516 BOA Ev.d.17869 BOA Ev.d.17866	1271/1854 1271-1276 1854-1860 1279-1280 1862-1864 1282/1865
270.	Palamutluk eŐmesi Vakfi	Komi Midilli	Para Vakfi (Mütevelli: el-Hac	BOA Ev.d.11245 BOA	1256-1260 1840-1845 1263

			Ali-1840)	Ev.d.12997 BOA Ev.d.23698 BOA Ev.d.24727	1846-1847 1292/1875 1297/1880
271.	Ta'mir-i Kaldırım ve Tori Çeşmesi Vakfı	Komi Midilli	Para Vakfı	BOA Ev.d.12997 BOA Ev.d.23698 BOA Ev.d.24727	1263 1846-1847 1292/1875 1297/1880
272.	Müteveffa Kuruoğlu Ali Zevcesi Fatma Hanım ibnet-i Mustafa Vakfı	Komi Midilli		VİBMA 2332	1325/1907
273.	Emine Hatun ibnet-i Hasan Vakfı	Komi Midilli		VİBMA 2332	1212/1797
274.	Emine Hanım ibnet-i Mehmed Efendi Vakfı	Komi Midilli		VİBMA 2332	1341/1922
275.	Fatma Hatun ibnet-i İbrahim Vakfı	Komi Midilli		VİBMA 2332	1218/1803
276.	Buldanlı Kerimesi Habibe Hanım ibnet-i Buldanlı el-Hac Ali Bey Vakfı	Komi Midilli		VİBMA 2332	1302-1311 1884-1894
277.	El-Hac Mehmed Bey ibn-i Süleyman bin Mehmed Vakfı	Komi Midilli		VİBMA 2332	1311/1894
278.	El-Hac Ebubekirzâde el-Hac Samed Ağa Vakfı	Bigi Midilli		VİBMA 2332	1233/1818
279.	Cami-i Şerif ve Kenâdil Vakfı	Sarlıçe Midilli	Para Vakfı	MŞS 45/25-35 BOA Ev.d.09568 BOA Ev.d.10163 BOA Ev.d.10312 BOA Ev.d.10930 BOA Ev.d.12997 BOA Ev.d.15515 BOA Ev.d.15516 BOA Ev.d.32485 BOA Ev.d.17869 BOA Ev.d.23698 BOA Ev.d.24727	1188/1774 1247-1259 1831-1843 1251-1256 1834-1840 1252-1259 1836-1843 1254-1256 1839-1840 1263 1846-1847 1271/1854 1271-1276 1854-1860 1271/1855 1279-1280 1862-1864 1292/1875 1297/1880

280.	Çeşme-yi Yassıyol	Sarlıçe Midilli 1880 tarihli kayıta çeşme yıkık denmekte iken 1890 tarihli kayıta çeşmeden yeniden bahsedilmiştir	Para Vakfı	VİBMA 613 BOA Ev.d.10312 BOA Ev.d.10930 BOA Ev.d.12997 BOA Ev.d.15515 BOA Ev.d.15516 BOA Ev.d.32485 BOA Ev.d.23698 BOA Ev.d.24727 BOA Ev.d.26322 VİBMA 613	1925-1929 1252-1259 1836-1843 1254-1256 1839-1840 1263 1846-1847 1271/1854 1271-1276 1854-1860 1271/1855 1292/1875 1297/1880 1307/1890 1925-1929
281.	Kuru Çeşme Vakfı	Sarlıçe Midilli	Para Vakfı	BOA. Ev.d.32485	1271/1855
282.	Eşmeri Çeşmesi Vakfı	Sarlıçe Midilli	Para Vakfı	BOA Ev.d.12997 BOA Ev.d.15515 BOA Ev.d.15516	1263 1846-1847 1271/1854 1271-1276 1854-1860
283.	Hamam Vakfı	Sarlıçe Midilli	Para Vakfı Haremeyn-i Şerifeyn Evkâfına Bağlı	BOA Ev.d.09568 BOA Ev.d.10161 BOA Ev.d.10312	1247-1259 1831-1843 1251-1255 1834-1839 1252-1259 1836-1843
284.	Çeşme Vakfı	Sarlıçe Midilli	Para Vakfı	BOA Ev.d.10312	1252-1259 1836-1843
285.	Ali Bey Oğlu Mehmed Ağa Vakfı	Sarlıçe Midilli		BOA Ev.d.10312 BOA Ev.d.11245	1252-1259 1836-1843 1256-1260 1840-1845
286.	Mustafa Bey ibn-i Hacı Arif Ağa Vakfı	Sarlıçe Midilli	Zeytin İşcârı Vakfetmiştir	VİBMA 2332	1325/1907
287.	Topçu Yüzbaşılığından Emekli el-Hac Mustafa Ağa bin Ahmed	Sarlıçe Midilli	Zeytinli ve Mer'a Vakf Olunmuştur	VİBMA 2332	1291/1874
288.	Koca Reis Cami-i Şerifi Vakfı	Sarlıçe Midilli		VGMA VMD 184/108/851 VGMA VMD 184/108/852	1246/1830 1291/1874
289.	Ahmed Ağa ibn-i Ali Kapudan Vakfı	Sarlıçe Midilli	2 Kıt'a Zeytinlik Vakfedilmiştir	VİBMA 2332	1325/1907
290.	El-Hac Abdullah ibn-i Hasan Vakfı	Sarlıçe Midilli		VİBMA 2332	1213/1799
291.	Ayşe Hatun Vakfı	Sarlıçe Midilli		BOA Ev.d.10312	1252-1259 1836-1843
292.	Cami-i Şerif Vakfı	Kokmida Midilli	Para Vakfı	BOA	1252-1259

				Ev.d.10312 BOA Ev.d.12997 BOA Ev.d.15515 BOA Ev.d.15516 BOA Ev.d.17869 BOA Ev.d.23698 BOA Ev.d.24727 VİBMA 613	1836-1843 1263 1846-1847 1271/1854 1271-1276 1854-1860 1279-1280 1862-1864 1292/1875 1297/1880 1925-1929
293.	Hamam Vakfı	Kokmida Midilli	Para Vakfı	BOA Ev.d.09568 BOA Ev.d.15515 BOA Ev.d.15516 BOA Ev.d.17869 BOA Ev.d.23698 BOA Ev.d.26322	1247-1259 1831-1843 1271/1854 1271-1276 1854-1860 1279-1280 1862-1864 1292/1875 1297/1880
294.	Ta'mir-i Mekteb ve Hamam Vakfı	Kokmida Midilli	Para Vakfı	BOA Ev.d.12997 VİBMA 613	1263 1846-1847 1925-1929
295.	Uzun Mehmed'in Mandomando Karyesi Tımarındaki Tarlası Vakfı	Kokmida Midilli	Haremeyn İçin	VGMA Vak. 745/167-46	1224/1809
296.	Cami-i Şerif Vakfı	Kula Midilli	Para Vakfı	BOA Ev.d.15515 BOA Ev.d.15516 BOA Ev.d.17869 BOA Ev.d.23698 BOA Ev.d.24727 VİBMA 613	1271/1854 1271-1276 1854-1860 1279-1280 1862-1864 1292/1875 1297/1880 1925-1929
297.	Çeşme Vakfı	Kula Midilli	Para Vakfı	BOA Ev.d.15515 BOA Ev.d.15516 BOA Ev.d.17869 BOA Ev.d.23698 BOA Ev.d.24727	1271/1854 1271-1276 1854-1860 1279-1280 1862-1864 1292/1875 1297/1880
298.	Hacıoğlu Zevcesi Ümmü Hatun'un Kula Çeşmeleri Vakfı	Kula Midilli		BOA Ev.d.21736	1287/1870
299.	Çınarlı Çeşmesi	Kula	Para Vakfı	BOA	1247-1259

	Vakfi	Midilli		Ev.d.09568 BOA Ev.d.10159 BOA Ev.d.10312 VİBMA 613	1831-1843 1251-1255 1834-1839 1252-1259 1836-1843 1925-1929
300.	Cami-i Şerif (Mescid-i Şerif) Vakfi	Şiyoyane Midilli	Para Vakfi 1880 tarihli kayda göre mescid harap haldedir	BOA Ev.d.10312 BOA Ev.d.12997 BOA Ev.d.15515 BOA Ev.d.15516 BOA Ev.d.17869 BOA Ev.d.23698 BOA Ev.d.24727 BOA Ev.d.26322	1252-1259 1836-1843 1263 1846-1847 1271/1854 1271-1276 1854-1860 1279-1280 1862-1864 1292/1875 1297/1880 1307/1890
301.	Çeşme Vakfi	Şiyoyane Midilli	Para Vakfi	BOA Ev.d.15515 BOA Ev.d.15516 BOA Ev.d.17869 BOA Ev.d.24727 BOA Ev.d.26322	1271/1854 1271-1276 1854-1860 1279-1280 1862-1864 1297/1880 1307/1890
302.	Çeşme Vakfi	Lutra Midilli		BOA Ev.d.21736	1287/1870
303.	Çeşme ve Köprü Vakfi	Lutra Midilli	Evlâda Meşrût	BOA Ev.d.21736	1287/1870
304.	Karbak Cami-i Şerifi Vakfi	Lutra Midilli	Evlâda Meşrût	BOA Ev.d.21736	1287/1870
305.	Korkmazzâde Tekkesi Vakfi	Lutra Midilli		BOA Ev.d.21736	1287/1870
306.	Zeytinüç Çeşmesi Vakfi	Lutra Midilli		BOA Ev.d.21736	1287/1870
307.	Hacı Şaban Ağa Çeşmesi Vakfi	Lutra Midilli		BOA Ev.d.12997 BOA Ev.d.32485	1263 1846-1847 1271/1855
308.	Cami-i Şerif ve Çeşme-i Şaban Ağa Vakfi	Lutra Midilli	Para Vakfi	MŞS 51/61- 128; 51/30-52; 45/19-26 BOA Ev.d.12997 BOA Ev.d.13280 VİBMA 2332 BOA Ev.d.15515 BOA Ev.d.15516 BOA Ev.d.32485	1166-1188 1752-1774 1263 1846-1847 1264-1272 1847-1856 1269/1853 1271/1854 1271-1276 1854-1860 1271/1855

				BOA Ev.d.17869 BOA Ev.d.17866 BOA Ev.d.23698 BOA Ev.d.24727 BOA Ev.d.26322 VİBMA 613	1279-1280 1862-1864 1282/1865 1292/1875 1297/1880 1307/1890 1925-1929
309.	Fâtma Hatun zevce-yi Şaban Ağa Vakfı	Lutra Midilli	Para Vakfı	MŞS 51/30- 53; 51/61-130	1165-1166 1751-1752
310.	Sipahi Mehmed Çelebi bin Hüseyin Beşe Vakfı	Lutra Midilli	Para Vakfı Berây-ı Çeşme-yi Lutra	MŞS 51/30- 54; 51/61-129; 45/20-27; 45/101-120	1165-1213 1751-1798
311.	Tarik-i Avlu ve Tarik-i Yaya Vakfı	Lutra Midilli	Para Vakfı	BOA Ev.d.09568 BOA Ev.d.10312	1247-1259 1831-1843 1252-1259 1836-1843
312.	Mekteb Vakfı	Lutra Midilli	Para Vakfı Sübyân Mektebi	BOA Ev.d.17869 BOA Ev.d.17866 BOA Ev.d.23698 BOA Ev.d.24727 VİBMA 613	1279-1280 1862-1864 1282/1865 1292/1875 1297/1880 1925-1929
313.	Tarik-i Afoli Vakfı	Lutra Midilli	Para Vakfı	BOA Ev.d.12997 BOA Ev.d.23698 BOA Ev.d.24727	1263 1846-1847 1292/1875 1297/1880
314.	Ta'mir-i Minâre Vakfı	Lutra Midilli	Para Vakfı	BOA Ev.d.12997	1263 1846-1847
315.	Çeşme Vakfı	Lutra Midilli	Para Vakfı	BOA Ev.d.24727 VİBMA 613	1297/1880 1925-1929
316.	Çeşme Vakfı	Uskublo Midilli	Para Vakfı	BOA Ev.d.10312 BOA Ev.d.15515 BOA Ev.d.15516 BOA Ev.d.17869 BOA Ev.d.17866 BOA Ev.d.23698	1252-1259 1836-1843 1271/1854 1271-1276 1854-1860 1279-1280 1862-1864 1282/1865 1292/1875
317.	Cami-i Şerif Vakfı	Uskublo Midilli	Para Vakfı	MŞS 61/69- 105 BOA Ev.d.10312 BOA Ev.d.10930	1148/1735 1252-1259 1836-1843 1254-1256 1839-1840

				BOA Ev.d.12997 BOA Ev.d.15515 BOA Ev.d.15516 BOA Ev.d.17869 BOA Ev.d.17866 BOA Ev.d. 21736 BOA Ev.d.23698 BOA Ev.d.24727 BOA Ev.d.26322 VİBMA 613	1263 1846-1847 1271/1854 1271-1276 1854-1860 1279-1280 1862-1864 1282/1865 1287/1870 1292/1875 1297/1880 1307/1890 1925-1929
318.	Eşmeri Çeşmesi Vakfı	Uskublo Midilli	Para Vakfı	BOA Ev.d.32485 BOA Ev.d.23698 BOA Ev.d.24727 VİBMA 613	1271/1855 1292/1875 1297/1880 1925-1929
319.	Çeşme-i Çınarlı Vakfı	Uskublo Midilli	Para Vakfı	BOA Ev.d.09568 BOA Ev.d.10312 BOA Ev.d.10930 BOA Ev.d.17869 BOA Ev.d.23698 BOA Ev.d.24727 BOA Ev.d.32485	1247-1259 1831-1843 1252-1259 1836-1843 1254-1256 1839-1840 1279-1280 1862-1864 1292/1875 1297/1880 1271/1855
320.	Çeşme-yi Çarşı Vakfı	Uskublo Midilli	Para Vakfı	BOA Ev.d.09568 BOA Ev.d.10312 BOA Ev.d.10930 BOA Ev.d.17869 BOA Ev.d.23698 BOA Ev.d.24727 VİBMA 613	1247-1259 1831-1843 1252-1259 1836-1843 1254-1256 1839-1840 1279-1280 1862-1864 1292/1875 1297/1880 1925-1929
321.	Merhum Mehmed Vakfı	Uskublo Midilli		BOA Ev.d.10312	1252-1259 1836-1843
322.	Merhum Köylüoğlu Mehmed nâm Mustafa Ağa Vakfı	Uskublo Midilli		BOA Ev.d.10312 BOA Ev.d.11245	1252-1259 1836-1843 1256-1260 1840-1845

323.	Merhume Fatma Hatun bint Hasan Vakfı	Uskublo Midilli	Berây-ı Mukâbele-i Şerife Bir Kıt'a Mülk Zeytinlik Vakf Olunmuştur	VİBMA 2332 BOA Ev.d.10312 BOA Ev.d.10930 VİBMA 2332	1210-1216 1795-1801 1252-1259 1836-1843 1254-1256 1839-1840 1287/1870
324.	Merhum Ustaoglu İbrahim Ağa Vakfı	Uskublo Midilli		BOA Ev.d.10312	1252-1259 1836-1843
325.	Nisâ Hatun Vakfı	Uskublo Midilli		BOA Ev.d.10312	1252-1259 1836-1843
326.	Ayşe Hatun Vakfı	Uskublo Midilli		BOA Ev.d.10312	1252-1259 1836-1843
327.	Ümmühâni Hatun bint-i Hacı Mehmed Ağa Vakfı	Uskublo Midilli		BOA Ev.d.10312	1252-1259 1836-1843
328.	Abdullah Ağa Vakfı	Uskublo Midilli		BOA Ev.d.10312	1252-1259 1836-1843
329.	Hacı Haliloğlu Vakfı	Uskublo Midilli		BOA Ev.d.10312	1252-1259 1836-1843
330.	Canlar Çeşmesi Vakfı	Uskublo Midilli		BOA Ev.d.21736	1287/1870
331.	Hacı Ekşi Vakfı	Uskublo Midilli		BOA Ev.d.21736	1287/1870
332.	İğneli Çeşmesi Vakfı	Uskuplo Midilli		BOA Ev.d.21736	1287/1870
333.	Uskublo Cami-i Şerifi İki Katar ile Fukaraya Bir Kile Pirinç Vakfı	Uskublo Midilli		BOA Ev.d.21736	1287/1870
334.	Kütükçü Ali Kerimesinin Lokma Vakfı	Uskublo Midilli		BOA Ev.d.21736	1287/1870
335.	Beyt ve Kandil Vakfı	Uskublo Midilli	İstorosi Nâm Mahâl	BOA Ev.d.21736	1287/1870
336.	Hacı Mahmud oğlu Osman Ağa'nın Çeşme Vakfı	Uskublo Midilli		BOA Ev.d.21736	1287/1870
337.	Davud Mustafa'nın Çeşme Vakfı	Uskublo Midilli		BOA Ev.d.21736	1287/1870
338.	Karye Derununda Çeşmelerin Vakfı	Uskublo Midilli		BOA Ev.d.21736	1287/1870
339.	Mirâsyedioğlu Ahmed'in Çeşme Vakfı	Uskublo Midilli		BOA Ev.d.21736	1287/1870
340.	Mukâbele Vakfı	Uskublo Midilli		BOA Ev.d.21736	1287/1870
341.	Debbağ Ahmed Zevcesi'nin Beyt Vakfı	Uskublo Midilli		BOA Ev.d.21736	1287/1870
342.	Hacı Ekşi'nin Pilav Vakfı	Uskublo Midilli		BOA Ev.d.21736	1287/1870
343.	Uskublo Cami-i Şerifi'nin Kandil Vakfı	Uskublo Midilli		BOA Ev.d.21736	1287/1870
344.	Beyt Vakfı	Uskublo	Kiremit Ocağı Nâm	BOA	1287/1870

		Midilli	Mahâl	Ev.d.21736	
345.	Oda Vakfı	Uskublo Midilli		BOA Ev.d.21736	1287/1870
346.	Zâhîde Hâtun'un Vâlidesi'nin Mevlîd ve Mukâbele ve Zevrâk Vakfı	Uskublo Midilli		BOA Ev.d.21736	1287/1870
347.	Zâimoğlu'nun Mevlîd-i Şerif Vakfı	Uskublo Midilli		BOA Ev.d.21736	1287/1870
348.	Çeşme Vakfı	Uskublo Midilli		BOA Ev.d.21736	1287/1870
349.	Pilav Vakfı	Uskublo Midilli		BOA Ev.d.21736	1287/1870
350.	Beyt Vakfı	Uskublo Midilli	İstorosi Nâm Mahâl	BOA Ev.d.21736	1287/1870
351.	Mavnalı Çeşmesi Vakfı	Uskublo Midilli		BOA Ev.d.21736	1287/1870
352.	Lokma Vakfı	Uskublo Midilli		BOA Ev.d.21736	1287/1870
353.	Kalaycıoğlu'nun Pilav Vakfı	Uskublo Midilli		BOA Ev.d.21736	1287/1870
354.	Pilav Vakfı	Uskublo Midilli		BOA Ev.d.21736	1287/1870
355.	Kıbtî Mahmud'un Lokma ve Cami-i Şerif Mum ve Mukâbele Vakfı	Uskublo Midilli		BOA Ev.d.21736	1287/1870
356.	Uzun Süleyman Zevcesi Ayşe Hatun'un Çeşme ve Kandil Vakfı	Uskublo Midilli		BOA Ev.d.21736	1287/1870
357.	Hacı Tiryâki'nin Mezar ve Çeşme Vakfı	Uskublo Midilli		BOA Ev.d.21736	1287/1870
358.	Kamile Hatun Zevrâk ve Beyt Vakfı	Uskublo Midilli		BOA Ev.d.21736	1287/1870
359.	Solak Haremi'nin Mevlîd-i Şerif ve Kurban ve Aşure ve Zevrâk Vakfı	Uskublo Midilli		BOA Ev.d.21736	1287/1870
360.	Sinan Hoca'nın Lokma Vakfı	Uskublo Midilli		BOA Ev.d.21736	1287/1870
361.	Hacı Mehmed Ali'nin Sahur Vakfı	Uskublo Midilli		BOA Ev.d.21736	1287/1870
362.	Davud Kerimesi'nin Mevlîd-i Şerif Vakfı	Uskublo Midilli		BOA Ev.d.21736	1287/1870
363.	Hacı Mollaoğlu Mehmed'in Mevlîd-i Şerif Vakfı	Uskublo Midilli		BOA Ev.d.21736	1287/1870
364.	Hasan Bey Zevcesi Ayşe Hatun'un Çeşme	Uskublo Midilli		BOA Ev.d.21736	1287/1870

	Vakfı				
365.	Yahu Ahmed'in Çeşme Vakfı	Uskublo Midilli		BOA Ev.d.21736	1287/1870
366.	Berber Ahmed Cami-i Şerif Vakfı	Uskublo Midilli		VGMA VMD 184/122/963-964	1260/1844
367.	Çavuş Hasan Ağa'nın Oda Vakfı	Uskublo Midilli		BOA Ev.d.21736	1287/1870
368.	Hacı Hasan Ağa ibn-i Abdülkerim Vakfı	Uskublo Midilli	Beray-ı Çeşme İçin Zeytinlik Vakfedilmiştir	BOA Ev.d.10312 BOA Ev.d.21736 VİBMA 2332	1252-1259 1836-1843 1287/1870 1287/1870
369.	Yenioğlu Hüseyin Ağa'nın Oda Vakfı	Uskublo Midilli		BOA Ev.d.21736	1287/1870
370.	Hacı Eyüb Ağa ibn-i Hasan Vakfı	Uskublo Midilli	Karye Gurebâsı İçin Beher Sene On Desti Revgân-ı Zeyt ve Uskublo Cami-i Şerifi'nde Mevlid-i Şerif Kır'aatı İçin	VİBMA 2332 BOA Ev.d.21736 VİBMA 2332	1230/1815 1287/1870 1327/1909
371.	Hacı Salih Zevcesi'nin Döşeme Vakfı	Uskublo Midilli		BOA Ev.d.21736	1287/1870
372.	Abdüsselam Zevcesi Emine Hatun bint-i Pehlivan Vakfı	Uskublo Midilli		VİBMA 2332	1278/1861
373.	Koca Pehlivan Zevcesi'nin Köprü ve Zevrâk Vakfı	Uskublo Midilli		BOA Ev.d.21736	1287/1870
374.	Şemsi Hâtun Mevlid ve Zavrâk ve Çeşme ve Güristân ve Cami-i Şerif Vakfı	Uskublo Midilli		BOA Ev.d.21736	1287/1870
375.	Usta Hasan'ın Çeşme Vakfı	Uskublo Midilli		BOA Ev.d.21736	1287/1870
376.	Hacı Şişman Kerimesi Ayşe Hatun Oda Vakfı	Uskublo Midilli		BOA Ev.d.21736	1287/1870
377.	Koca Uskurdaoğlu'nun Çeşme Vakfı	Uskublo Midilli		BOA Ev.d.21736	1287/1870
378.	Şeyhoğlu'nun Mum ve Kandil ve Mukâbele Vakfı	Uskublo Midilli		BOA Ev.d.21736	1287/1870
379.	Hacı Ali Efendi Vakfı	Uskublo Midilli		BOA Ev.d.21736	1287/1870
280.	Turalı Veli Vakfı	Uskublo Midilli		BOA Ev.d.21736	1287/1870
381.	Ömer ibn-i Ahmed bin Abdullah Vakfı	Uskublo Midilli		VİBMA 2332	1224/1809
382.	Merhum Hacı Emin Efendi Pilav Vakfı	Uskublo Midilli		BOA Ev.d.21736	1287/1870

383.	Yusufoğlu Hacı Mehmed Vakfı	Uskublo Midilli	3 Adet eşmeyi Ta'mir için Zeytinlik Vakfolunmuştur	VGMA Vak. 990/45-36 BOA Ev.d.10312 BOA Ev.d.21736 VGMA VMD 108/1141/144	1230-1328 1815-1910 1252-1259 1836-1843 1287/1870 1327/1909
384.	Yusufoğlu Hacı Mehmed Vakfı	Uskublo Midilli	Fukarâ ve Gurebâ ve Komşuların Fukarâlarına Pirinç vs. İçin Zeytinlik Vakfolunmuştur	VGMA Vak. 990/46-37 VİBMA 2332 BOA Ev.d.21736	1248/1832 1248/1832 1287/1870
385.	Hacı Mahmud Ağa'nın eşme Vakfı	Uskublo Midilli		BOA Ev.d.10312 BOA Ev.d.21736	1252-1259 1836-1843 1287/1870
386.	Beyt Vakfı	Uskublo Midilli	Kancılar Nâm Mahâl	BOA Ev.d.21736	1287/1870
387.	Hasan Bey Zevcesi Ayşe Hatun'un Pilav Vakfı	Uskublo Midilli		BOA Ev.d.21736	1287/1870
388.	Abdülkerim Ağa'nın Fukara için Beher Sene Onar Desti Revgân-ı Zeyt Vermek Üzere Vakfı	Uskublo Midilli		BOA Ev.d.21736	1287/1870
389.	Hacı Hamza'nın Beyt Vakfı	Uskublo Midilli		BOA Ev.d.21736	1287/1870
390.	Merhum Zaimzâde ibn-i es-Seyd Mustafa Ağa ibn-i İbrahim Vakfı	Uskublo Midilli	Uskublo Cami-i Şerifi'nde Mevlid-i Şerif Kırâatı İçin	VİBMA 2332 BOA Ev.d.09568 BOA Ev.d.10312 VİBMA 2332	1202/1788 1247-1259 1831-1843 1252-1259 1836-1843 1314-1327 1896-1909
391.	Hanife Hatun bint Abdullah Vakfı	Uskublo Midilli		BOA Ev.d.11245	1256-1260 1840-1845
392.	Rabia Hatun ibnet-i Veliyüddin Vakfı	Uskublo Midilli	Bir Kıt'a Mülk Zeytin Bahçesi Vakfedilmiştir	VİBMA 2332	1223-1229 1809-1814
393.	Şerife Hatun ibnet-i Berbat Hasan Vakfı	Uskublo Midilli	Bir Kıt'a İncir Bahçesi Vakfedilmiştir	VİBMA 2332	1286/1869
394.	Ayşe Hatun ibnet-i Ahmed Beşe Vakfı	Uskublo Midilli	Bir Bâb Mülk Menzil ve Hamam Vakfedilmiştir	VİBMA 2332	1228/1813
395.	Azize Hatun ibnet-i Abdülbâki Vakfı	Uskublo Midilli		VİBMA 2332	1210/1795
396.	Fatma Hatun bint Mustafa Vakfı	Uskublo Midilli		VİBMA 2332	1213/1799
397.	Rahime Hatun Vakfı	Uskublo Midilli		VİBMA 2332	1234/1818
398.	Ümmügülsüm Hatun ibnet-i	Uskublo Midilli		VİBMA 2332	1302/1885

	Hüseyin Bey Vakfı				
399.	Tayibe Hatun ibnet-i Boşnak Hacı-Mustafa Vakfı	Uskublo Midilli		VİBMA 2332	1313/1896
400.	Merhum Yusufuğlu Süleyman Ağa Vakfı	Uskublo Midilli	Berây-ı Ta'mir-i Çeşme	BOA Ev.d.10930	1254-1256 1839-1840
401.	Hamamîzâde el-Hac İbrahim Ağa ibn-i Yusuf Vakfı	Uskublo Midilli	Emlâk ve Emvâl Vakfı	VİBMA 2332	1267-1339 1851-1920
402.	Hacı Mustafa Bey ibn-i Arif Vakfı	Uskublo Midilli	Bir Kıt'a Zeytinlik Vakfedilmiştir	VİBMA 2332	1324/1906
403.	Debbağ İsmail Ağa ibn-i Mehmed Vakfı	Uskublo Midilli	Mülk Cebel Zeytinlik Vakfedilmiştir	VİBMA 2332	1286/1870
404.	Molla Mustafa ibn-i el-Hac Mehmed Vakfı	Uskublo Midilli		VİBMA 2332	1227/1812
405.	Mustafa Ağa Vakfı	Uskublo Midilli		VİBMA 2332	1209/1794
406.	El-Hac İsmail Ağa ibn-i Mustafa Vakfı	Uskublo Midilli		VİBMA 2332	1210/1795
407.	Kabalcıoğlu el-Hac Hasan Vakfı	Uskublo Midilli		VİBMA 2332	1208/1794
408.	Binbaşı Emin Ağa ibn-i Mehmed Vakfı	Uskublo Midilli		VİBMA 2332	1326-1339 1908-1920
409.	Sinticioğlu Osman Ağa ibn-i Sintici Mehmed Vakfı	Uskublo Midilli		VİBMA 2332	1313/1895
410.	İstefani veled-i Yani Vakfı	Uskublo Midilli	Gayrimüslim Vakfı İslam Kız Mektebi Fukarası İçin Bir Kıt'a Zeytinlik Vakfolunmuştur	VİBMA 2332	1324/1906
411. Hatun Vakfı	Uskublo Midilli	Berây-ı Çeşme-yi der Karye-yi Sapuni	BOA Ev.d.10312	1252-1259 1836-1843
412.	Vatne bint-i Lefter Tarandil Vakfı	Uskublo Midilli	Gayrimüslim Vakfı Uskublo Camisi İçin Bir Kıt'a Zeytinlik Vakfolunmuştur	VİBMA 2332	1325/1907
413.	Melina bint-i Kostandi Vakfı	Uskublo Midilli	Gayrimüslim Vakfı Müslüman ve Rum Mektepleri Fukara Öğrencileri İçin Zeytinlik Vakfedilmiştir	VİBMA 2332	1325/1908
414.	Kalyob bint-i Yani Franko Vakfı	Uskublo Midilli	Gayrimüslim Vakfı İslam Kız Mektebi Fukarası İçin Zeytinlik Vakfedilmiştir	VİBMA 2332	1324/1906

415.	Hamam Vakfı	Çokale Midilli	Para Vakfı	BOA Ev.d.10312	1252-1259 1836-1843
416.	Çeşme Vakfı	Papaslık Midilli	Para Vakfı	BOA Ev.d.23698 BOA Ev.d.24727	1292/1875 1297/1880
417.	Cami-i Şerif Vakfı	Palakado Midilli	Para Vakfı	BOA Ev.d.10159	1251-1255 1834-1839
418.	Merhume Hatice Hatun Vakfı	Yera Midilli		BOA Ev.d.10312	1252-1259 1836-1843
419.	Bektaş Kerimesi Ümmühan Hatun Vakfı	Yera Midilli		VİBMA 2332	1325/1907
420.	Cami Vakfı	Yera Midilli	Para Vakfı	BOA Ev.d.24727	1297/1880
421.	Yera Çeşmesi Vakfı	Yera Midilli	Para Vakfı	BOA Ev.d.32485	1271/1855
422.	Tatarlık Çeşmesi Vakfı	Yera Midilli	Para Vakfı	BOA Ev.d.11245	1256-1260 1840-1845
423.	Berber el-Hac Hasan bin Mehmed Vakfı	Yera Midilli		VİBMA 2332 BOA Ev.d.10312	1230/1815 1252-1259 1836-1843
424.	Ayasu'lu Hacı İsmail bin Mustafa	Yera Midilli		VİBMA 2332	1325/1907
425.	Mehmed bin Süleyman Vakfı	Ayasu Midilli		BOA Ev.d.10930	1254-1256 1839-1840
426.	Merhum Hasan Ağa bin İsmail Vakfı	Ayayoni Midilli		BOA Ev.d.10930	1254-1256 1839-1840
427.	Cami-i Şerif Vakfı	Mistegna Midilli	Cami ile Birlikte Avlu ve Hücre Vardır	VİBMA 613	1925-1929
MOLOVA					
428.	Emine Hatun Zevce-yi Terzi Hasan ve Fatma Hatun Zevce-yi Zaimzâde Vakfı	Nefs-i Molova		BOA Ev.d.10312	1252-1259 1836-1843
429.	Dalcızâde Hacı Mehmed Ağa Vakfı	Nefs-i Molova	Berây-ı Cami ve Çeşmehâ	BOA Ev.d.10312	1252-1259 1836-1843
430.	Muhiddin Cami-i Şerif-i (Mescid-i Şerifi) Vakfı	Nefs-i Molova	Para Vakfı	BOA Ev.d.13363 BOA Ev.d.14010 BOA Ev.d.15515 BOA Ev.d.15516 BOA Ev.d.17866 BOA Ev.d.23698 BOA Ev.d.24727	1264-1266 1848-1850 1266-1267 1850-1851 1271/1854 1271-1276 1854-1860 1282/1865 1292/1875 1297/1880
431.	Cami-i Şerif Merhum Hasan Reis Vakfı	Medine-i Molova		VGMA VMD 184/16/116- 117 BOA	1238/1822 1247-1259

				Ev.d.09568 VGMA VMD 184/16/118	1831-1843 1274/1858
432.	Emine bint Osman Vakfi	Hasan Reis Mahallesi Molova	Para Vakfi	BOA Ev.d.09568 BOA Ev.d.10312	1247-1259 1831-1843 1252-1259 1836-1843
433.	Mescid-i Şerif ve Mekteb Vakfi	Muhiddin Mahallesi Molova	Para Vakfi	BOA Ev.d.10312	1252-1259 1836-1843
434.	Merhum Ahmed Vakfi	Hasan Reis Mahallesi Molova	Para Vakfi	BOA Ev.d.11245	1256-1260 1840-1845
435.	Fatih Cami-i Şerifi Vakfi (Cami-i Şerif-i Ebu'l Feth-Sultan Mehmed Han Cami-i Şerifi)	Molova Kalesi Nefs-i Molova	Para Vakfi	BOA Ev.d.09568 BOA Ev.d.10312 BOA Ev.d.10930 BOA Ev.d.14010 BOA Ev.d.13363 BOA Ev.d.15515 BOA Ev.d.15516 BOA Ev.d.17866 BOA Ev.d.23698 BOA Ev.d.24727	1247-1259 1831-1843 1252-1259 1836-1843 1254-1256 1839-1840 1266-1267 1850-1851 1264-1266 1848-1850 1271/1854 1271-1276 1854-1860 1282/1865 1292/1875 1297/1880
436.	Cami-i Şerif-i Barszâde Vakfi	Barszâde Mahallesi Molova	Para Vakfi	BOA Ev.d.10312 BOA Ev.d.10930 BOA Ev.d.13363 BOA Ev.d.15515 BOA Ev.d.15516 BOA Ev.d.17866 VGMA VMD 108/1146/144 BOA Ev.d.23698 BOA Ev.d.24727 BOA Ev.d.26322 VİBMA 613	1252-1259 1836-1843 1254-1256 1839-1840 1264-1266 1848-1850 1271/1854 1271-1276 1854-1860 1282/1865 1292/1875 1292/1875 1297/1880 1307/1890 1925-1929
437.	Nefise Hatun bint-i İmam Mehmed Vakfi	Barszâde Mahallesi Molova	Haremeyn-i Şerife Fukarâsı İçin Zeytin Bahçesi Vakfolunmuştur	VGMA Vak. 732/287-249 VİBMA 2332	1218/1803 1291/1874
438.	Alime Hatun bint-i	Nefs-i Molova	Medine-i Münevvere	VGMA Vak.	1213-1218

	Mustafa Vakfı		Fukarâsı İçin Bağ, Bahçe ve Tarla Vakfedilmiştir	732/288-250	1799-1804
439.	Merhum Hüseyin Çavuş Vakfı	Molova	Para Vakfı Berây-ı Cami-i Şerif- i Ağra	BOA Ev.d.10159	1251-1255 1834-1839
440.	Merhume Fatma Hatun Vakfı	Molova	Berây-ı Mescid ve Hângâh için Evlâda meşrût	BOA C.Ev. 112/5587 BOA Ev.d.09568 BOA Ev.d.10312	1175/1761 1247-1259 1831-1843 1252-1259 1836-1843
441.	Mescid-i Şerif Vakfı	Molova		BOA Ev.d.09568 BOA Ev.d.10312	1247-1259 1831-1843 1252-1259 1836-1843
442.	Çeşme Su Yolları Ta'mir Vakfı	Molova		BOA A.MKT. MHM 754/119	1267/1851
443.	Merhum Şeyh Mustafa Efendi Vakfı	Molova	Berây-ı Mescid-i Şerif	BOA Ev.d.10312 VİBMA 2332	1252-1259 1836-1843 1269/1853
444.	El-Hac İbrahim Efendi ibn-i Mehmed Medresesi Vakfı	Molova	Medine-i Münevvere Fukarâsı için	VGMA VMD 184/14/2 VİBMA 613	1268/1851 1925-1929
445.	Şişek Ali Çelebi bin Hasan Vakfı	Molova		VGMA Vak. 317-217	1078/1668
446.	El-Hac Numan Ağa ibn-i el-Hac Hüseyin Vakfı	Barszâde Mahallesi Molova		VİBMA 2332	1233/1817
447.	Hacı İbrahim Ağa Vakfı	Molova	Para Vakfı Berây-ı Ta'mir-i Çeşme	BOA Ev.d.10312 BOA Ev.d.10930	1252-1259 1836-1843 1254-1256 1839-1840
448.	Emine Hatun ve Mehmed Vakfı	Molova	Para Vakfı	BOA Ev.d.10312	1252-1259 1836-1843
449.	Hacı Şeyh Hayratı	Nefs-i Molova	Kadiriye Dergâhı Yemek İşine Şart Koşulmuş	BOA Ev.d.34118	1288/1871
450.	Ta'mir-i Hamam Vakfı	Molova	Para Vakfı	BOA Ev.d.10312	1252-1259 1836-1843
451.	Cami-i Şerif (Mescid-i Şerif) ve Çeşme Vakfı	Erinya Molova	Para Vakfı	BOA Ev.d.11245 BOA Ev.d.15515 BOA Ev.d.15516 BOA Ev.d.17869 BOA Ev.d.17866 BOA Ev.d.23698 VİBMA 613	1256-1260 1840-1845 1271/1854 1271-1276 1854-1860 1279-1280 1862-1864 1282/1865 1292/1875 1925-1929
452.	Cami-i Şerif (Mescid-i Şerif) ve Mekteb ve Ta'mir- i Hamam Vakfı	Balye Molova	Para Vakfı	BOA Ev.d.09568 BOA Ev.d.10312 VGMA VMD	1247-1259 1831-1843 1252-1259 1836-1843 1255/1839

				184/146/1162-1163 BOA Ev.d.10930 BOA Ev.d.13363 BOA Ev.d.15515 BOA Ev.d.15516 BOA Ev.d.17869 BOA Ev.d.17866 BOA Ev.d.23698 BOA Ev.d.24727 VGMA VMD 184/146/1162-1163 VİBMA 613	1254-1256 1839-1840 1264-1266 1848-1850 1271/1854 1271-1276 1854-1860 1279-1280 1862-1864 1282/1865 1292/1875 1297/1880 1312/1328 1895/1910 1925-1929
453.	Çeşme Vakfı	Balye Molova	Para Vakfı	BOA Ev.d.09568 BOA Ev.d.10312	1247-1259 1831-1843 1252-1259 1836-1843
454.	Camii-i Şerif Vakfı	Kalapado (Kalapazo) Molova	Para Vakfı	BOA Ev.d.14010 BOA Ev.d.13363 BOA Ev.d.15515 BOA Ev.d.15516 BOA Ev.d.17869 BOA Ev.d.17866 BOA Ev.d.23698 BOA Ev.d.24727 VİBMA 613	1266-1267 1850-1851 1264-1266 1848-1850 1271/1854 1271-1276 1854-1860 1279-1280 1862-1864 1282/1865 1292/1875 1297/1880 1925-1929
455.	Ebu Bekir Cami-i Şerifi Vakfı	Kalapado (Kalapazo) Molova		VGMA VMD 184/148/1176-1177-1178	1249-1329 1833-1911
456.	Hacı Veli Ağa Çeşmesi Vakfı	Çömlek Molova	Para Vakfı	BOA Ev.d.14010 BOA Ev.d.17869 BOA Ev.d.17866 BOA Ev.d.23698 BOA Ev.d.24727	1266-1267 1850-1851 1279-1280 1862-1864 1282/1865 1292/1875 1297/1880
457.	Merhum Veli bin Mehmed Vakfı	Çömlek Molova	Para Vakfı	BOA Ev.d.11245	1256-1260 1840-1845
458.	Ezike Su Yolları ve Hamam-ı Kebir	Çömlek Molova	Para Vakfı	BOA Ev.d.13363	1264-1266 1848-1850

	Vakfi			BOA Ev.d.14010 BOA Ev.d.17869 BOA Ev.d.17866 BOA Ev.d.23698 BOA Ev.d.24727	1266-1267 1850-1851 1279-1280 1862-1864 1282/1865 1292/1875 1297/1880
459.	Cami-i Şerif-i Kebir ve Mekteb Vakfi	Çömlek Molova	Para Vakfi	VGMA At.Es. 402/0-575 BOA Ev.d.09568 BOA Ev.d.10930 BOA Ev.d.10312 BOA Ev.d.12997 BOA Ev.d.13363 BOA Ev.d.14010 BOA Ev.d.15515 BOA Ev.d.15516 BOA Ev.d.17869 BOA Ev.d.17866 BOA Ev.d.23698 VGMA VMD 184/9/2 BOA Ev.d.24727 BOA Ev.d.26322 VİBMA 613	1240-1259 1825-1843 1247-1259 1831-1843 1252-1259 1836-1843 1254-1256 1839-1840 1263 1846-1847 1264-1266 1848-1850 1266-1267 1850-1851 1271/1854 1271-1276 1854-1860 1279-1280 1862-1864 1282/1865 1292/1875 1293/1876 1297/1880 1307/1890 1925-1929
460.	Cami-i Şerif-i Sagır Vakfi	Çömlek Molova	Para Vakfi	BOA Ev.d.14010 BOA Ev.d.13363 BOA Ev.d.15515 BOA Ev.d.15516 BOA Ev.d.17869 BOA Ev.d.17866 BOA Ev.d.24727	1266-1267 1850-1851 1264-1266 1848-1850 1271/1854 1271-1276 1854-1860 1279-1280 1862-1864 1282/1865 1297/1880
461.	Tarik-i Karye-yi Çömlek	Çömlek Molova	Para Vakfi	BOA Ev.d.14010 BOA Ev.d.15516	1266-1267 1850-1851 1271-1276 1854-1860
462.	Çeşme ve Tarik-i	Çömlek	Para Vakfi	BOA	1271/1854

	Râh-ı Âb Vakfı	Molova		Ev.d.15515 BOA Ev.d.15516 BOA Ev.d.17869 BOA Ev.d.17866 BOA Ev.d.23698 BOA Ev.d.24727 BOA Ev.d.26322	1271-1276 1854-1860 1279-1280 1862-1864 1282/1865 1292/1875 1297/1880 1307/1890
463.	Çeşme Vakfı	Çömlek Molova	Para Vakfı	BOA Ev.d.24727	1297/1880
464.	Musluk Vakfı	Çömlek Molova	Para Vakfı	BOA Ev.d.12997 BOA Ev.d.23698 BOA Ev.d.24727	1263 1846-1847 1292/1875 1297/1880
465.	Çeşme hânın Su Yolları ve Musluk ve Hamam Vakfı	Çömlek Molova	Para Vakfı	BOA Ev.d.12997 BOA Ev.d.13363 BOA Ev.d.24727	1263 1846-1847 1264-1266 1848-1850 1297/1880
466.	Ta'mir-i Târik ve Kiremitler Vakfı	Çömlek Molova	Para Vakfı	BOA Ev.d.09568	1247-1259 1831-1843
467.	Merhum Hacı Osman Ağa Vakfı	Çömlek Molova	Para Vakfı Berây-ı Ta'mir-i Çeşme ve Hamam	BOA Ev.d.09568 BOA Ev.d.10312 BOA Ev.d.10376 BOA Ev.d.10930	1247-1259 1831-1843 1252-1259 1836-1843 1252-1254 1837-1839 1254-1256 1839-1840
468.	Merhum Hacı Süleyman Ağa Vakfı	Çömlek Molova	Para Vakfı	BOA Ev.d.09568 BOA Ev.d.10312 BOA Ev.d.10930	1241-1259 1831-1843 1252-1259 1836-1843 1254-1256 1839-1840
469.	Cami-i Cedid ve Minâre Vakfı	Çömlek Molova	Para Vakfı	BOA Ev.d.09568 BOA Ev.d.10312 BOA Ev.d.11245	1247-1259 1831-1843 1252-1259 1836-1843 1256-1260 1840-1845
470.	Ayşe Hatun zevce-yi Hacı Ahmed Reis Kerime-yi Merhum Bektaş Vakfı	Çömlek Molova	Para Vakfı Berây-ı Ta'mir-i Çeşme-yi Langade Nâm Mahâl	BOA Ev.d.09568 BOA Ev.d.10312 BOA Ev.d.11245	1247-1259 1831-1843 1252-1259 1836-1843 1256-1260 1840-1845
471.	Hacı Mehmed Ağa Vakfı	Çömlek Molova	Para Vakfı Berây-ı Çeşme hâ	BOA Ev.d.09568 BOA Ev.d.10312 BOA	1247-1259 1831-1843 1252-1259 1836-1843 1254-1256

				Ev.d.10930 BOA Ev.d.12997 BOA Ev.d.17869 BOA Ev.d.17866 BOA Ev.d.23698 BOA Ev.d.24727	1839-1840 1263 1846-1847 1279-1280 1862-1864 1282/1865 1292/1875 1297/1880
472.	Fatma Hatun Vakfi	Çömlek Molova	Para Vakfi Berây-ı Ta'mir-i Cami'	BOA Ev.d.10312	1252-1259 1836-1843
473.	Fatma Hatun zevce-yi Zâimzâde Hacı Hafız Ağa Vakfi	Çömlek Molova	Para Vakfi Ber'ay-ı Râh-ı Âb-ı Çeşme	BOA Ev.d.10312 BOA Ev.d.10930	1252-1259 1836-1843 1254-1256 1839-1840
474.	Merhum Abdurrahman Ağa Vakfi	Çömlek Molova	Para Vakfi Berây-ı Ta'mir-i Çeşme	BOA Ev.d.09568	1247-1259 1831-1843
475.	Abdurrahman Ağa Vakfi	Çömlek Molova	Para Vakfi Berây-ı Ta'mir-i Yalı ve Langade ve Katartöz	BOA Ev.d.11245	1256-1260 1840-1845
476.	Merhume Emine Hatun Zevce-yi Hasan ve Fatma Hatun Zevce-yi Za'im Vakfi	Çömlek Molova	Para Vakfi Berây-ı Râh-ı Âb	BOA Ev.d.09568	1247-1259 1831-1843
477.	El-Hac İbrahim Vakfi	Çömlek Molova	Cami-i Şerif İmâmet ve Hitâbeti İçin	VGMA 63-13 VGMA VMD 184/12/93 VGMA At.Es 403/381-1055 VİBMA 613	1272/1855 1272/1856 1272-1295 1855-1878 1925-1929
478.	Molla Ahmed ibn-i Hacı İbrahim Vakfi	Çömlek Molova	Para Vakfi Berây-ı Ta'mir-i Çeşme	BOA Ev.d.11245	1256-1260 1840-1845
479.	Cami-i Şerif Vakfi	Eftaronde Molova	Para Vakfi	VGMA At.Es 402/0-576 VGMA VMD 184/16/125-126-127 BOA Ev.d.10376 BOA Ev.d.10312 BOA Ev.d.10930 BOA Ev.d.13363 BOA Ev.d.15515 BOA Ev.d.15516 BOA Ev.d.14010 BOA	1193-1259 1779-1843 1243/1827 1252-1254 1837-1839 1252-1259 1836-1843 1254-1256 1839-1840 1264-1266 1848-1850 1271/1854 1271-1276 1854-1860 1266-1267 1850-1851 1282/1865

				Ev.d.17866 BOA Ev.d.23698 BOA Ev.d.24727 BOA Ev.d.26322 VİBMA 613	1292/1875 1297/1880 1307/1890 1925-1929
480.	Çeşme-yi Karye Vakfi	Eftaronde Molova	Para Vakfi	BOA Ev.d.10376 BOA Ev.d.10312 BOA Ev.d.14010 BOA Ev.d.15516 BOA Ev.d.17866 BOA Ev.d.23698 BOA Ev.d.24727 VİBMA 613	1252-1254 1837-1839 1252-1259 1836-1843 1266-1267 1850-1851 1271-1276 1854-1860 1282/1865 1292/1875 1297/1880 1925-1929
481.	Cami-i Şerif Ta'mir-i Hamam ve Çeşme-yi Limni ve Râh-ı Âb ve Ta'mir-i Kaldırım ve Cısr ve Mekteb ve Ta'mir-i Gûristân ve Mukâbele-yi Şerif Vakfi	Eftaronde Molova	Para Vakfi	BOA Ev.d.10376 BOA Ev.d.10930 BOA Ev.d.13363 BOA Ev.d.17866 BOA Ev.d.23698 VİBMA 613	1252-1254 1837-1839 1254-1256 1839-1840 1264-1266 1848-1850 1282/1865 1292/1875 1925-1929
482.	Kabristan (Mezaristan) Vakfi	Eftaronde Molova	Para Vakfi	BOA Ev.d.10930 BOA Ev.d.17866 VİBMA 613	1254-1256 1839-1840 1282/1865 1925-1929
483.	Hacı Abdurrahman Ağa Çeşmesi Vakfi	Eftaronde Molova	Para Vakfi Berây-ı Ta'mir-i Çeşme ve Kaldırım ve Mekteb ve Hamam ve Cami-i Şerif	BOA Ev.d.10376 BOA Ev.d.10930 BOA Ev.d.17866 BOA Ev.d.23698 BOA Ev.d.24727	1252-1254 1837-1839 1254-1256 1839-1840 1282/1865 1292/1875 1297/1880
484.	Mukabele-yi Şerif Vakfi	Eftaronde Molova	Para Vakfi	BOA Ev.d.10930	1254-1256 1839-1840
485.	Cami-i Şerif Vakfi	Mesetobi Molova	Para Vakfi	BOA Ev.d.09568 BOA Ev.d.10312 BOA Ev.d.10930 BOA Ev.d.13363 VGMA VMD	1247-1259 1831-1843 1252-1259 1836-1843 1254-1256 1839-1840 1264-1266 1848-1850 1265/1849

				184/38/296-297-298 BOA Ev.d.14010 BOA Ev.d.15515 BOA Ev.d.15516 BOA Ev.d.17869 BOA Ev.d.17866 BOA Ev.d.23698 BOA Ev.d.24727 VİBMA 613	1266-1267 1850-1851 1271/1854 1271-1276 1854-1860 1279-1280 1862-1864 1282/1865 1292/1875 1297/1880 1925-1929
486.	Ta'mir-i Çeşme ve Hamam ve Cısr Vakfı	Mesetobi Molova	Para Vakfı	BOA Ev.d.13363	1264-1266 1848-1850
487.	Merhum Hacı Ali Vakfı	Mesotobi Molova	Para vakfı Tamir-i Hamam İçin	BOA Ev.d.09568 BOA Ev.d.10312	1247-1259 1831-1843 1252-1259 1836-1843
488.	Cami-i Şerif Vakfı	Hindre Molova	Para Vakfı	BOA Ev.d.14010 BOA Ev.d.15515 BOA Ev.d.15516 BOA Ev.d.17869 BOA Ev.d.17866 BOA Ev.d.23698 BOA Ev.d.24727 VİBMA 613	1266-1267 1850-1851 1271/1854 1271-1276 1854-1860 1279-1280 1862-1864 1282/1865 1292/1875 1297/1880 1925-1929
489.	Mustafa Reis Cami-i Şerifi Vakfı	Hindre Molova		VGMA VMD 184/104/827-828	1290/1873
490.	Cami-i Şerif ve Mekteb ve Devirhan ve Ta'mir-i Tarik ve Ta'mir-i Gûristân ve Ta'mir-i Cısr ve Ta'mir-i Râh-ı Âb ve Çeşmehâ ve Hamam Vakfı	Herse Molova	Para Vakfı	VGMA VMD 184/28/212-213 BOA Ev.d.09568 BOA Ev.d.10312 BOA Ev.d.10930 BOA Ev.d.11245 BOA Ev.d.13363 BOA Ev.d.14010 BOA Ev.d.15515 BOA	1231/1816 1247-1259 1831-1843 1252-1259 1836-1843 1254-1256 1839-1840 1256-1260 1840-1845 1264-1266 1848-1850 1266-1267 1850-1851 1271/1854 1271-1276

				Ev.d.15516 BOA Ev.d.17869 BOA Ev.d.17866 BOA Ev.d.23698 BOA Ev.d.24727 BOA Ev.d.26322 BOA DH.MKT. 2582/99 VİBMA 613	1854-1860 1279-1280 1862-1864 1282/1865 1292/1875 1297/1880 1307/1890 1317/1902 1925-1929
491.	Cami-i Şerif Vakfı	Vafyo Molova	Para Vakfı	BOA Ev.d.14010 BOA Ev.d.15515 BOA Ev.d.15516 BOA Ev.d.34118 BOA Ev.d.24727 VİBMA 613	1266-1267 1850-1851 1271/1854 1271-1276 1854-1860 1288/1871 1297/1880 1925-1929
492.	Ta'mir-i Çeşme-yi Râh-ı Âb Vakfı	Vafyo Molova	Para Vakfı Çeşme ve Su yolları tamiri için	BOA Ev.d.09568 BOA Ev.d.10312	1247-1259 1831-1843 1252-1259 1836-1843
493.	Mescid-i Şerif ve Çeşme ve Hatm-i Şerif Vakfı	Vafyo Molova	Para Vakfı (Mütevelli: Mehmed Ağa-1840)	BOA Ev.d.11245 BOA Ev.d.13363 BOA Ev.d.17869 BOA Ev.d.17866 VİBMA 613	1256-1260 1840-1845 1264-1266 1848-1850 1279-1280 1862-1864 1282/1865 1925-1929
494.	Osman Cami-i Şerifi Vakfı	Vafyo Molova		VGMA VMD 184/150/1195-1196	1291-1329 1875-1911
495.	Cami-i Şerif ve Tarik-i Mihrande ve Mekteb ve Hatm-i Şerif ve Duahân ve Ta'am-ı Kayyum Vakfı	Falya Molova	Para Vakfı	BOA Ev.d.09568 BOA Ev.d.10312 BOA Ev.d.13363 BOA Ev.d.14010 BOA Ev.d.15515 BOA Ev.d.15516 VGMA VMD 184/150/1186-1187 BOA Ev.d.17866 BOA	1247-1259 1831-1843 1252-1259 1836-1843 1264-1266 1848-1850 1266-1267 1850-1851 1271/1854 1271-1276 1854-1860 1280/1864 1282/1865 1292/1875

				Ev.d.23698 BOA Ev.d.24727 BOA Ev.d.26322 VGMA VMD 184/150/1186- 1187 VİBMA 613	1297/1880 1307/1890 1318-1328 1900-1910 1925-1929
496.	Çeşme-yi Karye Vakfı	Falya Molova	Para Vakfı	BOA Ev.d.09568 BOA Ev.d.10312 BOA Ev.d.13363 BOA Ev.d.14010 BOA Ev.d.15515 BOA Ev.d.15516 BOA Ev.d.17866 BOA Ev.d.23698 BOA Ev.d.24727	1247-1259 1831-1843 1252-1259 1836-1843 1264-1266 1848-1850 1266-1267 1850-1851 1271/1854 1271-1276 1854-1860 1282/1865 1292/1875 1297/1880
497.	Uzun Mehmed ve Hacı Mehmed Ağa Vakfı	Falya Molova	Para Vakfı Berây-ı Çeşme-yi Hamam	BOA Ev.d.09568 BOA Ev.d.10312	1247-1259 1831-1843 1252-1259 1836-1843
498.	Merhum Hacı Abdülbâki Vakfı	Falya Molova	Para Vakfı Berây-ı Târik-i Mihrande	BOA Ev.d.09568 BOA Ev.d.10312	1247-1259 1831-1843 1252-1259 1836-1843
499.	Merhum Hacı Ahmed Ağa Vakfı	Falya Molova	Para Vakfı Berây-ı Çeşme-yi Çınarlı	BOA Ev.d.10312 BOA Ev.d.10930 BOA Ev.d.11245	1252-1259 1836-1843 1252-1256 1839-1840 1256-1260 1840-1845
500.	Ta'mir-i Çeşmehâ ve Râh-ı Âb Vakfı	Falya Molova	Para Vakfı	BOA Ev.d.10376 BOA Ev.d.10930 BOA Ev.d.13363 BOA Ev.d.17866 BOA Ev.d.23698 BOA Ev.d.24727	1252-1254 1837-1839 1254-1256 1839-1840 1264-1266 1848-1850 1282/1865 1292/1875 1297/1880
501.	Tamir-i Hamam Vakfı	Falya Molova	Para Vakfı	BOA Ev.d.13363 BOA Ev.d.17866	1264-1266 1848-1850 1282/1865
502.	Cami-i Şerif (Mescid-i Şerif) Vakfı	Petracık Molova	Para Vakfı	BOA Ev.d.10312 BOA	1252-1259 1836-1843 1264-1266

				Ev.d.13363 BOA Ev.d.14010 BOA Ev.d.15515 BOA Ev.d.15516 BOA Ev.d.17869 BOA Ev.d.17866 BOA Ev.d.24727 BOA Ev.d.26322 VİBMA 613	1848-1850 1266-1267 1850-1851 1271/1854 1271-1276 1854-1860 1279-1280 1862-1864 1282/1865 1297/1880 1307/1890 1925-1929
503.	Çeşme Vakfı	Petracık Molova	Para Vakfı	BOA Ev.d.23698 BOA Ev.d.24727	1292/1875 1297/1880
504.	Cami-i Şerif Vakfı	Kapya Molova	Para Vakfı	VGMA VMD 184/40/316- 317-318-319 BOA Ev.d.10312 BOA Ev.d.14010 BOA Ev.d.15515 BOA Ev.d.15516 BOA Ev.d.17869 BOA Ev.d.17866 BOA Ev.d.23698 BOA Ev.d.24727 BOA Ev.d.26322 VİBMA 613	1241/1825 1252-1259 1836-1843 1266-1267 1850-1851 1271/1854 1271-1276 1854-1860 1279-1280 1862-1864 1282/1865 1292/1875 1297/1880 1307/1890 1925-1929
505.	Medrese Vakfı	Kapya Molova	Para Vakfı	BOA Ev.d.14010 BOA Ev.d.15515 BOA Ev.d.15516 BOA Ev.d.17869 BOA Ev.d.17866 BOA Ev.d.23698 BOA Ev.d.24727 BOA Ev.d.26322	1266-1267 1850-1851 1271/1854 1271-1276 1854-1860 1279-1280 1862-1864 1282/1865 1292/1875 1297/1880 1307/1890
506.	Çeşme (Ta'mir-i Çeşmehâ) Vakfı	Kapya Molova	Para Vakfı	BOA Ev.d.10374	1252-1254 1837-1839

				BOA Ev.d.14010 BOA Ev.d.15515 BOA Ev.d.15516 BOA Ev.d.17869 BOA Ev.d.17866 BOA Ev.d.23698 BOA Ev.d.24727 BOA Ev.d.26322	1266-1267 1850-1851 1271/1854 1271-1276 1854-1860 1279-1280 1862-1864 1282/1865 1292/1875 1297/1880 1307/1890
507.	Hamam (Ta'mir-i Hamam) Vakfi	Kapya Molova	Para Vakfi	BOA Ev.d.09568 BOA Ev.d. 10374 BOA Ev.d.14010 BOA Ev.d.15515 BOA Ev.d.15516 BOA Ev.d.17869 BOA Ev.d.17866 BOA Ev.d.23698 BOA Ev.d.24727 BOA Ev.d.26322	1247-1259 1831-1843 1252-1254 1837-1839 1266-1267 1850-1851 1271/1854 1271-1276 1854-1860 1279-1280 1862-1864 1282/1865 1292/1875 1297/1880 1307/1890
508.	Mekteb-i Şerif Vakfi	Kapya Molova	Para Vakfi	BOA Ev.d.10312 BOA Ev.d.14010 BOA Ev.d.15515 BOA Ev.d.15516 VİBMA 613	1252-1259 1836-1843 1266-1267 1850-1851 1271/1854 1271-1276 1854-1860 1925-1929
509.	Su Yolu Vakfi	Kapya Molova	Para Vakfi	BOA Ev.d.23698 BOA Ev.d.24727	1292/1875 1297/1880
510.	Merhum İbrahim Vakfi	Kapya Molova	Para Vakfi Berây-ı Çeşme	BOA Ev.d.09568 BOA Ev.d.10312	1247-1259 1831-1843 1252-1259 1836-1843
511.	Arnavutoğlu Ali bin Mehmed Vakfi	Kapya Molova	Bir Kıt'a Mülk Zeytin Bahçesi Vakfedilmiştir	VİBMA 2332	1281/1864
512.	Cami-i Şerif Vakfi	İslemetobi Molova	Para Vakfi	BOA Ev.d.09568 BOA Ev.d.10312	1247-1259 1831-1843 1252-1259 1836-1843

				VGMA VMD 184/142/1124- 1125-1126 BOA Ev.d.10930 BOA Ev.d.13363 BOA Ev.d.14010 BOA Ev.d.15515 BOA Ev.d.15516 BOA Ev.d.17869 BOA Ev.d.17866 BOA Ev.d.23698 BOA Ev.d.24727 VİBMA 613	1259/1843 1254-1256 1839-1840 1264-1266 1848-1850 1266-1267 1850-1851 1271/1854 1271-1276 1854-1860 1279-1280 1862-1864 1282/1865 1292/1875 1297/1880 1925-1929
513.	Mescid-i Şerif Vakfı	İslemetobi Molova	Para Vakfı	BOA Ev.d.09568 BOA Ev.d.10312 BOA Ev.d.10930 BOA Ev.d.13363 BOA Ev.d.14010 BOA Ev.d.15515 BOA Ev.d.15516 BOA Ev.d.17869 BOA Ev.d.17866 BOA Ev.d.23698 BOA Ev.d.24727 VİBMA 613	1247-1259 1831-1843 1252-1259 1836-1843 1254-1256 1839-1840 1264-1266 1848-1850 1266-1267 1850-1851 1271/1854 1271-1276 1854-1860 1279-1280 1862-1864 1282/1865 1292/1875 1297/1880 1925-1929
514.	Berây-ı Ta'mir-i Hamam Vakfı	İslemetobi Molova	Para Vakfı Hamam Tamiri İçin Haremeyn-i Şerifeyn Evkâfına Bağlı	BOA Ev.d.09568 BOA Ev.d.10161 BOA Ev.d.10312	1247-1259 1831-1843 1251-1255 1834-1839 1252-1259 1836-1843
515.	Ta'mir-i Çeşme Vakfı	İslemetobi Molova	Para Vakfı	BOA Ev.d.11245	1256-1260 1840-1845
516.	El-Hac Mustafa Ağa ibn-i el-Hac Hasan bin İbrahim Vakfı	İslemetobi Molova	Mekke ve Medine Fukarâsı İçin Zeytinlik, Bağ ve Bahçe Vakfedilmiştir	VGMA Vak. 732/273-240	1216/1801
517.	Cami-i Şerif ve Cısr ve Mescid-i	Ağra Molova	Para Vakfı	BOA Ev.d.10312	1252-1259 1836-1843

	Şerif ve Kabristan ve Çeşmehâ ve Tarik-i Ağra ve Peraşle ve Hamam ve Mekteb ve Râh-ı Âb Vakfı			BOA Ev.d.13363 BOA Ev.d.14010 BOA Ev.d.15515 BOA Ev.d.15516 BOA Ev.d.17869 BOA Ev.d.23698 BOA Ev.d.24727 VİBMA 613	1264-1266 1848-1850 1266-1267 1850-1851 1271/1854 1271-1276 1854-1860 1279-1280 1862-1864 1292/1875 1297/1880 1925-1929
518.	Vakıf (okunmuyor)	Ağra Molova	Para Vakfı Berây-ı Ta'mir-i (okunmuyor)	BOA Ev.d.10312	1252-1259 1836-1843
519.	Merhum Mustafa Ağa Kethüdâ-i Sultan-ı Sâbık Vakfı	Ağra Molova	Para Vakfı Berây-ı Ta'mir-i Çeşme ve Râh-ı Âb	BOA Ev.d.09568 BOA Ev.d.10312 BOA Ev.d.10930	1247-1259 1831-1843 1252-1259 1836-1843 1254-1256 1839-1840
520.	Merhum Mustafa Ağa Vakfı	Ağra Molova	Para Vakfı Berây-ı Ta'mir-i Köprü	BOA Ev.d.11245	1256-1260 1840-1845
521.	Merhum Hüseyin Paşa ve Mustafa Ağa Vakfı	Ağra Molova	Para Vakfı	BOA Ev.d.09568 BOA Ev.d.10312	1247-1259 1831-1843 1252-1259 1836-1843
522.	Merhum Hasan Ağa Vakfı	Ağra Molova	Para Vakfı Berây-ı Ta'mir-i Râh-ı Âb ve Çeşme der Efsimiya nâm mahâl	BOA Ev.d.09568 BOA Ev.d.10312 BOA Ev.d.11245	1247-1259 1831-1843 1252-1259 1836-1843 1256-1260 1840-1845
523.	Fesleke Sâkini Merhum Mustafa Ağa ve Ahmed Ağa Vakfı	Ağra Molova	Para Vakfı Berây-ı Ta'mir-i Târik	BOA Ev.d.09568 BOA Ev.d.10312	1247-1259 1831-1843 1252-1259 1836-1843
524.	Merhum Za'imzâde Mehmed Ağa Vakfı	Ağra Molova	Para Vakfı Berây-ı Ta'mir-i Çeşme	BOA Ev.d.09568 BOA Ev.d.10312 BOA Ev.d.11245	1247-1259 1831-1843 1252-1259 1836-1843 1256-1260 1840-1845
525.	Merhum Hasan Çavuş Vakfı	Ağra Molova	Para Vakfı Berây-ı Cami-i Şerif	BOA Ev.d.09568 BOA Ev.d.10312	1247-1259 1831-1843 1252-1259 1836-1843
526.	Merhume Havva Hatun Vakfı (Ka'invalidi-yi Halil)	Ağra Molova	Para Vakfı Berây-ı Ta'mir-i Tarik-i ...	BOA Ev.d.09568	1247-1259 1831-1843
527.	Merhum Rukiye Hatun Vakfı	Ağra Molova	Para Vakfı Berây-ı Ta'mir-i Mezâristan	BOA Ev.d.11245	1256-1260 1840-1845
528.	Cami-i Şerif Vakfı	İskamiye Molova	Para Vakfı	BOA Ev.d.11245	1256-1260 1840-1845

				BOA Ev.d.13363 BOA Ev.d.14010 BOA Ev.d.15515 BOA Ev.d.15516 BOA Ev.d.17869 BOA Ev.d.17866 BOA Ev.d.23698 BOA Ev.d.24727 VİBMA 613	1264-1266 1848-1850 1266-1267 1850-1851 1271/1854 1271-1276 1854-1860 1279-1280 1862-1864 1282/1865 1292/1875 1297/1880 1925-1929
529.	Mekteb-i Şerif ve Hamam ve ÇeşmeVakfı	İskamiye Molova	Para Vakfı	BOA Ev.d.09568 BOA Ev.d.10312 BOA Ev.d.11245 BOA Ev.d.13363 BOA Ev.d.17869 BOA Ev.d.17866 VİBMA 613	1247-1259 1831-1843 1252-1259 1836-1843 1256-1260 1840-1845 1264-1266 1848-1850 1279-1280 1862-1864 1282/1865 1925-1929
530.	Ta'mir-i Çeşme Vakfı	İskamiye Molova	Para Vakfı	BOA Ev.d.11245	1256-1260 1840-1845
531.	Cami-i Şerif (Mescid-i Şerif) ve Mekteb Vakfı	Halıka Molova	Para Vakfı	BOA Ev.d.10163 BOA Ev.d.11245 BOA Ev.d.13363 BOA Ev.d.14010 BOA Ev.d.15515 BOA Ev.d.15516 BOA Ev.d.17869 BOA Ev.d.17866 BOA Ev.d.24727 BOA Ev.d.26322 VİBMA 613	1251-1256 1839-1840 1256-1260 1840-1845 1264-1266 1848-1850 1266-1267 1850-1851 1271/1854 1271-1276 1854-1860 1279-1280 1862-1864 1282/1865 1297/1880 1307/1890 1925-1929
532.	Ta'mirât-ı Râh Vakfı	Halıka Molova	Para Vakfı	BOA Ev.d.10312	1252-1259 1836-1843
533.	Şeker Ağa Vakfı	Halıka Molova	Para Vakfı (Kişi, Karyedeki Mescid-i Şerifi, Cami-i Şerif Haline Getirmiştir)	VGMA VMD 184/140/1110	1309/1892 1322/1904

534.	Üsküdârî Hüdâyi Şeyh ‘Aziz Mahmud Efendi Tekkesi Vakfı	Çetre Molova	Karkobu nâm-ı diğer Mirkobulo Manastırı ve sınırı içindeki Mahsûlâtın ‘Aziz Müşârünileyh’in Cami-i Şerifi ve Türbesindeki Kandil Yağı İhtiyacı İçin	BOA	1121/1709
				C.Ev.3069	
				BOA	1177/1763
				C.Ev.30414	
				BOA	1178/1765
C.Ev.6739					
BOA	1234/1819				
HH.d.20574					
BOA	1288/1871				
Ev.d.34118					
535.	Cami-i Şerif ve Çeşme ve Hamam ve Gûristân ve Tarik Vakfı	Çetre Molova	Para Vakfı	BOA	1 252-1259
				Ev.d.10312	1836-1843
				BOA	1252-1254
				Ev.d.10374	1837-1839
				BOA	1256-1260
				Ev.d.11245	1840-1845
				BOA	1264-1266
Ev.d.13363	1848-1850				
BOA	1307/1890				
Ev.d.26322					
536.	Kapıcı İbrahim ve Abdullah Ağalar Vakfı	Çetre Molova	Para Vakfı Berây-ı Ta'mir-i Merdiven	BOA	1256-1260
				Ev.d.11245	1840-1845
537.	Molla Ali bin Ahmed ve Hacı İlyas Ağa Vakfı	Çetre Molova	Para Vakfı	BOA	1254-1256
				Ev.d.10930	1839-1840
538.	Mescid-i Şerif Vakfı	Likade Molova	Para Vakfı	BOA	1266-1267
				Ev.d.14010	1850-1851
				BOA	1264-1266
				Ev.d.13363	1848-1850
				BOA	1271/1854
				Ev.d.15515	
				BOA	1271-1276
				Ev.d.15516	1854-1860
				BOA	1279-1280
				Ev.d.17869	1862-1864
				BOA	1282/1865
Ev.d.17866					
BOA	1292/1875				
Ev.d.23698					
BOA	1297/1880				
Ev.d.24727					
539.	Sıgır Kalesi Cami-i Şerifi (Liman-ı 'Atik Cami-i Şerifi) Vakfı	Sıgır Molova	Para Vakfı	BOA	1254-1256
				Ev.d.10930	1839-1840
				BOA	1264-1266
				Ev.d.13363	1848-1850
				VGMA VMD	1265/1849
				184/4/2	
				BOA	1266-1267
				Ev.d.14010	1850-1851
				BOA	1271/1854
				Ev.d.15515	1271-1276
				BOA	1854-1860
Ev.d.15516					
BOA	1279-1280				
Ev.d.17869	1862-1864				
BOA	1282/1865				
Ev.d.17866					
BOA	1292/1875				
Ev.d.23698					

				BOA Ev.d.24727 VİBMA 613	1297/1880 1925-1929
540.	Hacı Osman Ağa ibn-i Hacı Mehmed Vakfı	Sıgır Molova	Müderri İçin Bir Kıt'a Mülk ve Mera' ve Değirmen ve Üç Bin Kütük Kürûm ve Onbeş Sâk İncir İşcârı Vakfedilmiştir	VGMA VMD 184/134/1071	Tarih Yok
541.	Kaptan-ı Deryâ Süleyman Paşa bin Mustafa Ağa Vakfı	Sıgır Molova	Sıgır Kalesi Dâhilinde Hâricindeki İki 'Aded Cami-i Şerif İçin Arsa, Hamam ve Dükkanlar Vakfedilmiştir	VGMA Vak. 731-193-112	1170/1757
542.	Cami-i Şerif (Mescid-i Şerif) Vakfı	Kastaro Molova	Para Vakfı	BOA Ev.d.10930 BOA Ev.d.13363 BOA Ev.d.14010 BOA Ev.d.15515 BOA Ev.d.15516 BOA Ev.d.17866 BOA Ev.d.23698 BOA Ev.d.24727	1251-1256 1839-1840 1264-1266 1848-1850 1266-1267 1850-1851 1271/1854 1271-1276 1854-1860 1282/1865 1292/1875 1297/1880
543.	Cami-i Şerif (Mescid-i Şerif) ve MektebVakfı	Petra Molova	Para Vakfı	BOA Ev.d.10312 BOA Ev.d.10930 BOA Ev.d.14010 BOA Ev.d.13363 BOA Ev.d.15515 BOA Ev.d.15516 BOA Ev.d.17869 BOA Ev.d.17866 BOA Ev.d.24727 VİBMA 613	1252-1259 1836-1843 1254-1256 1839-1840 1266-1267 1850-1851 1264-1266 1848-1850 1271/1854 1271-1276 1854-1860 1279-1280 1862-1864 1282/1865 1297/1880 1925-1929
544.	Cezâyirli Gazi Hasan Paşa Vakfı	Petra Molova	Cami-i Şerif İçin	VGMA VMD 184/140/1116- 1117 BOA BEO	1250/1835 1316/1899

				1271/95273 VGMA VMD 184/140/1118- 1119	1324/1906 1327/1909
KALONYA					
545.	Ta'mir-i Hamam Vakfı	Kalonya	Para Vakfı Hamam Tamiri İçin	BOA Ev.d.10312	1252-1259 1836-1843
546.	Mihrişâh Vâlide Sultan Evkâfi	Kalonya	Para Vakfı	BOA C.Ev.32128 BOA Ev.d.13280 BOA Ev.d.34118 BOA BEO 2391/179260	1240/1825 1264-1272 1847-1856 1288/1871 1322/1904
547.	Ebubekir Ağa Dergâh-ı Mualla Kapıcıbaşlarından ve Kalonya Ayânı ibn-i el-Hac Ahmed Ağa	Kalonya	Ağra'da Binâ Eylediği Cami-i Şerifin Vazifelilerine Maaş İçin(imam ve hatip ve müderris ve müezzın ve tekkeniş maaşları)	VGMA Vak. 1968/343-275	1190/1776
548.	Cami-i Şerif Vakfı	Kalonya	Para Vakfı	BOA Ev.d.10312	1252-1259 1836-1843
549.	Cami-i Şerif Vakfı	Peraşle Kalonya	Para Vakfı	BOA Ev.d.10312 BOA Ev.d.14010 BOA Ev.d.14108 BOA Ev.d.15515 BOA Ev.d.15516 BOA Ev.d.17869 BOA Ev.d.17866 BOA Ev.d.23698 BOA Ev.d.24727 BOA Ev.d.26322 VİBMA 613	1252-1259 1836-1843 1266-1267 1850-1851 1266-1268 1850-1852 1271/1854 1271-1276 1854-1860 1279-1280 1862-1864 1282/1865 1292/1875 1297/1880 1307/1890 1925-1929
550.	Mescid-i Şerif Vakfı	Peraşle Kalonya	Para Vakfı	BOA Ev.d.10312 BOA Ev.d.14010 BOA Ev.d.14108 BOA Ev.d.15515 BOA Ev.d.15516 BOA Ev.d.17869 BOA	1252-1259 1836-1843 1266-1267 1850-1851 1266-1268 1850-1852 1271/1854 1271-1276 1854-1860 1279-1280 1862-1864 1282/1865

				Ev.d.17866 BOA Ev.d.23698 BOA Ev.d.24727	1292/1875 1297/1880
551.	Ta'mir-i Hamam Vakfı	Peraşle Kalonya	Para Vakfı	BOA Ev.d.10312 BOA Ev.d.14010 BOA Ev.d.14108 BOA Ev.d.15515 BOA Ev.d.15516 BOA Ev.d.17869 BOA Ev.d.17866 BOA Ev.d.24727	1252-1259 1836-1843 1266-1267 1850-1851 1266-1268 1850-1852 1271/1854 1271-1276 1854-1860 1279-1280 1862-1864 1282/1865 1297/1880
552.	Ta'mir-i Râh-ı Âb ve Ta'mir-i Çeşme	Peraşle Kalonya	Para Vakfı	BOA Ev.d.10312 BOA Ev.d.14010 BOA Ev.d.14108 BOA Ev.d.15515 BOA Ev.d.15516 BOA Ev.d.17869 BOA Ev.d.17866 BOA Ev.d.23698 BOA Ev.d.24727	1252-1259 1836-1843 1266-1267 1850-1851 1266-1268 1850-1852 1271/1854 1271-1276 1854-1860 1279-1280 1862-1864 1282/1865 1292/1875 1297/1880
553.	Eski Cami-i Şerif Vakfı	Peraşle Kalonya	Viranköy Camisi Olarak da Bilinmektedir	VGMA VMD 184/118/929-930 VİBMA 613	1265/1849 1925-1929
554.	Receb Ağa Vakfı	Peraşle Kalonya	Para Vakfı Ta'mir-i Çeşme İçin	BOA Ev.d.10312 BOA Ev.d.14010 BOA Ev.d.14108 BOA Ev.d.15515 BOA Ev.d.15516	1252-1259 1836-1843 1266-1267 1850-1851 1266-1268 1850-1852 1271/1854 1271-1276 1854-1860
555.	Merhume Rabia ve Ümmü Gülsüm Hatun Vakfı	Peraşle Kalonya	Para Vakfı Berây-ı Ta'mir-i Hamam	BOA Ev.d.09568 BOA Ev.d.10312	1247-1259 1831-1843 1252-1259 1836-1843
556.	Merhum Hafız Ali bin Süleyman Vakfı	Peraşle Kalonya	Para Vakfı Berây-ı Ta'mir-i Çeşme-yi Çınarlı der Tarik	BOA Ev.d.09568 BOA	1247-1259 1831-1843 1252-1259

				Ev.d.10312	1836-1843
557.	Merhum Mehmed Ağa ve Emine Hatun Vakfı	Peraşle Kalonya	Para Vakfı Ber'ay-ı Ta'mir-i Çeşme-hâ-yı Merhum Hacı Ali Bey	BOA Ev.d.09568 BOA Ev.d.10376	1247-1259 1831-1843 1252-1254 1837-1839
558.	Hasan Ağa Vakfı	Peraşle Kalonya	Berây-ı Ta'mir-i Râh-ı Âb	BOA Ev.d.10312	1252-1259 1836-1843
559.	Tekfur Dağlı Hacı Hafız Efendi Zevcesi Vakfı	Anamotya Kalonya	Para Vakfı Berây-ı Ta'mir-i Râh-ı Âb	BOA Ev.d.09568 BOA Ev.d.10312	1247-1259 1831-1843 1252-1259 1836-1843
560.	Merhum Hacı Eyüb Vakfı	Anamotya Kalonya	Para Vakfı Berây-ı Târik	BOA Ev.d.09568 BOA Ev.d.10312	1247-1259 1831-1843 1252-1259 1836-1843
561.	Hacı Bayram Ağa Çeşmesi Vakfı	Anamotya Kalonya	Para Vakfı	BOA Ev.d.09568 BOA Ev.d.10312	1247-1259 1831-1843 1252-1259 1836-1843
562.	Cami-i Şerif Vakfı	Anamotya Kalonya	Para Vakfı	VGMA VMD 184/108/858 BOA Ev.d.13363 BOA Ev.d.14010 BOA Ev.d.15515 BOA Ev.d.15516 BOA Ev.d.17869 BOA Ev.d.17866 BOA Ev.d.23698 BOA Ev.d.24727 BOA Ev.d.26322 VİBMA 613	1219/1804 1264-1266 1848-1850 1266-1267 1850-1851 1271/1854 1271-1276 1854-1860 1279-1280 1862-1864 1282/1865 1292/1875 1297/1880 1307/1890 1925-1929
563.	Çeşme Vakfı	Anamotya Kalonya	Para Vakfı	BOA Ev.d.13363 BOA Ev.d.14010 BOA Ev.d.15515 BOA Ev.d.15516 BOA Ev.d.17869 BOA Ev.d.17866 BOA Ev.d.24727 BOA Ev.d.26322	1264-1266 1848-1850 1266-1267 1850-1851 1271/1854 1271-1276 1854-1860 1279-1280 1862-1864 1282/1865 1297/1880 1307/1890
564.	Su Yolu Vakfı	Anamotya Kalonya	Para Vakfı	BOA Ev.d.24727	1297/1880
565.	Ta'mir-i Hamam Vakfı	Anamotya Kalonya	Para Vakfı	BOA Ev.d.09568	1247-1259 1831-1843

566.	Merhum Semerci Ali Vakfı	Anamotya Kalonya	Para Vakfı Berây-ı Çeşme ve Musluk	BOA Ev.d.10930	1254-1256 1839-1840
567.	Ta'mir-i Mescid-i Şerif Vakfı	Anamotya Kalonya	Para vakfı	BOA Ev.d.11245	1256-1260 1840-1845
568.	Cami-i Şerif Vakfı	Eryena Kalonya	Para Vakfı	BOA Ev.d.14104 BOA Ev.d.14108 BOA Ev.d.15515 BOA Ev.d.15516 BOA Ev.d.17869 BOA Ev.d.17866 BOA Ev.d.24727	1266/1850 1266-1268 1850-1852 1271/1854 1271-1276 1854-1860 1279-1280 1862-1864 1282/1865 1297/1880
569.	Vakf-ı Medrese-i Eryane	Eryena Kalonya	Para Vakfı	BOA Ev.d.09568 BOA Ev.d.10312 BOA Ev.d.14104 BOA Ev.d.15515 BOA Ev.d.15516 BOA Ev.d.17869 BOA Ev.d.17866 BOA Ev.d.23698 BOA Ev.d.24727	1247-1259 1831-1843 1252-1259 1836-1843 1266/1850 1271/1854 1271-1276 1854-1860 1279-1280 1862-1864 1282/1865 1292/1875 1297/1880
570.	Ta'mir-i Râh-ı Âb Vakfı	Eryena Kalonya	Para Vakfı	BOA Ev.d.14108	1266-1268 1850-1852
571.	Merhume Fatma Hatun Zevce-i Memiş Halil ve Ayşe Hatun Zevce-i Hacı İlyas Vakfı	Eryena Kalonya	Para Vakfı Berây-ı Cami ve Ta'mir-i Hamam (Haremeyn-i Şerifeyn Evkâfına Bağlı)	BOA Ev.d.09568 BOA Ev.d.10161 BOA Ev.d.10312	1247-1259 1831-1843 1251-1255 1834-1839 1252-1259 1836-1843
572.	Cami-i Şerif ve Mekteb Vakfı	Samuriye (Aşumirye) Kalonya	Para Vakfı	BOA Ev.d.14104 BOA Ev.d.14108 BOA Ev.d.15515 BOA Ev.d.15516 BOA Ev.d.17869 BOA Ev.d.17866 BOA Ev.d.23698 BOA	1266/1850 1266-1268 1850-1852 1271/1854 1271-1276 1854-1860 1279-1280 1862-1864 1282/1865 1292/1875 1297/1880

573.	Medrese Vakfı	Samuriye (Aşumirye) Kalonya	Para Vakfı	Ev.d.24727 BOA Ev.d.23698 BOA Ev.d.24727	1292/1875 1297/1880
574.	Ümmü Gülsüm Hatun Vakfı	Samuriye Kalonya	Para Vakfı Berây-ı Cami-i Şerif	BOA Ev.d.09568 BOA Ev.d.10312	1247-1259 1831-1843 1252-1259 1836-1843
575.	Cami-i Şerif ve Ta'mir-i Râh-ı Âb Vakfı	Cumalı Kalonya	Para Vakfı	BOA Ev.d.14104 BOA Ev.d.14108 BOA Ev.d.15515 BOA Ev.d.15516 BOA Ev.d.17869 BOA Ev.d.17866 BOA Ev.d.23698 BOA Ev.d.24727	1266/1850 1266-1268 1850-1852 1271/1854 1271-1276 1854-1860 1279-1280 1862-1864 1282/1865 1292/1875 1297/1880
576.	Merhum Hasan Çavuş Vakfı	Cumalı Kalonya	Para vakfı Berây-ı Cami-i Şerif	BOA Ev.d.09568 BOA Ev.d.10312	1247-1259 1831-1843 1252-1259 1836-1843
577.	Cami-i Şerif ve Ta'mir-i Çeşme ve Mekteb Vakfı	Ağriye (Ağripa) Kalonya	Para Vakfı	BOA Ev.d.09568 BOA Ev.d.10312 BOA Ev.d.14104 BOA Ev.d.14108 BOA Ev.d.15515 BOA Ev.d.15516 BOA Ev.d.17869 BOA Ev.d.17866 BOA Ev.d.23698 BOA Ev.d.24727 BOA Ev.d.26322 VİBMA 613	1247-1259 1831-1843 1252-1259 1836-1843 1266/1850 1266-1268 1850-1852 1271/1854 1271-1276 1854-1860 1279-1280 1862-1864 1282/1865 1292/1875 1297/1880 1307/1890 1925-1929
578.	Kuru Çeşme ve Cedid Çeşme Vakfı	Ağriye (Ağripa) Kalonya	Para Vakfı	BOA Ev.d.09568 BOA Ev.d.10312	1247-1259 1831-1843 1252-1259 1836-1843
579.	Merhum Ali Ağa Cami-i Şerif Vakfı	Ağriye (Ağripa) Kalonya		VGMA VMD 184/112/890-891	1278/1861
580.	Cami-i Şerif ve	Polihnit	Para Vakfı	BOA	1252-1254

	Delice ve Çeşme Vakfı	Kalonya		Ev.d.10374 BOA Ev.d.14104 BOA Ev.d.14108 BOA Ev.d.15515 BOA Ev.d.15516 BOA Ev.d.17869 BOA Ev.d.17866 BOA Ev.d.23698 BOA Ev.d.24727 VİBMA 613	1837-1839 1266/1850 1266-1268 1850-1852 1271/1854 1271-1276 1854-1860 1279-1280 1862-1864 1282/1865 1292/1875 1297/1880 1925-1929
581.	Rahime Hatun Vakfı	Polihnit Kalonya	Para Vakfı Berây-ı Hamam	BOA Ev.d.10312	1252-1259 1836-1843
582.	Hasan Ağa Vakfı	Polihnit Kalonya	Para Vakfı Berây-ı Cami-i Şerif	BOA Ev.d.11245	1256-1260 1840-1845
583.	Cami-i Şerif Vakfı	Vasleçot Kalonya		VGMA VMD 184/146/1153-1154 BOA Ev.d.24727 VGMA VMD 184/146/1153-1154 VİBMA 613	1296/1879 1297/1880 1328/1910 1925-1929
584.	Merhum el-Hac Hasan ve Hacı Şaban Vakfı	Vasleçot Kalonya	Para Vakfı Berây-ı Çeşme	BOA Ev.d.09568 BOA Ev.d.10312	1247-1259 1831-1843 1252-1259 1836-1843
585.	Merhum Ali Ağa Vakfı	Vasleçot Kalonya	Para Vakfı Berây-ı Cami-i Şerif	BOA Ev.d.09568	1247-1259 1831-1843
586.	Ali Ağa ibn-i Mehmed Ağa Vakfı	Vasleçot Kalonya	Haremeyn-i Şerife İçin Arsa, Emlâk ve Zeytin Bahçesi Vakfedilmiştir	VGMA Vak. 745/241-71	1223/1808
587.	Vakf-ı Merhum Abdullah Ağa Vakfı	Çerami Kalonya	Para Vakfı Berây-ı Cami-i Şerif ve Mekteb ve Çeşme	BOA Ev.d.10312	1252-1259 1836-1843
588.	Mescid-i Şerif ve Minâre ve Mekteb Vakfı	Mandomado Kalonya	Para Vakfı	BOA Ev.d.09568 BOA Ev.d.10312 BOA Ev.d.10376	1247-1259 1831-1843 1252-1259 1836-1843 1252-1254 1837-1839
589.	Cami-i Şerif Vakfı	Lizgor (Lizvor) Kalonya	Para Vakfı	BOA Ev.d.14108 BOA Ev.d.14104 BOA Ev.d.15515 BOA Ev.d.15516	1266-1268 1850-1852 1266/1850 1271/1854 1271-1276 1854-1860

				BOA Ev.d.17869 BOA Ev.d.17866 BOA Ev.d.23698 BOA Ev.d.24727 VİBMA 613	1279-1280 1862-1864 1282/1865 1292/1875 1297/1880 1925-1929
590.	Fatma Hatun İbniyye Hasan bin Hüseyin Vakfı	Lizgor (Lizvor) Kalonya	Medine-yi Münevvre Fukarâsı İçin Anbeliko Karyesi Sınırdaki Zeytinlik Vakfedilmiştir	MŞS 89/13-36 VİBMA 2332	1109/1697 1109/1697
591.	Hüseyin Çelebi bin Hasan bin Mahmud Vakfı	Lizgor (Lizvor) Kalonya	Medine-yi Münevvre Fukarâsı İçin Vakıf Muhtelif Karyelerdeki (Lizgor- Vasleçot-Kapya) Mülklerden Oluşmaktadır	MŞS 89/13-35 VİBMA 2332	1109/1697 1109/1697
592.	Merhum Mehmed Ağa Vakfı	Ayorişe Kalonya	Para Vakfı Berây-ı Mescid-i Şerif	BOA Ev.d.09568	1247-1259 1831-1843
593.	Mescid-i Şerif Vakfı	Ayorişe Kalonya	Para Vakfı	BOA Ev.d.14108	1266-1268 1850-1852
594.	Cami-i Şerif ve Mekteb-i Nisâ' ve Tarmir-i Râh-ı Âb Vakfı	Dafye Kalonya	Para Vakfı	BOA Ev.d.14104 BOA Ev.d.14108 BOA Ev.d.15515 BOA Ev.d.15516 BOA Ev.d.17869 BOA Ev.d.17866 BOA Ev.d.34118 BOA Ev.d.23698 BOA Ev.d.24727	1266/1850 1266-1268 1850-1852 1271/1854 1271-1276 1854-1860 1279-1280 1862-1864 1282/1865 1288/1871 1292/1875 1297/1880
595.	Merhum Abdurrahman Ağa Cami-i Şerifi Vakfı	Dafye Kalonya	Para Vakfı Berây-ı Ta'mir-i Cami-i Şerif ve Mekteb-i Şerif ve Çeşme	VGMA VMD 184/150/1191- 1192 BOA Ev.d.09568 VGMA VMD 184/150/1191- 1192	1245/1830 1247-1259 1831-1843 1328/1910
596.	Ümmü Gülsüm'ün (Manav Kızı) Eşyâ Vakfı	Fesleke Nâhiyesi Kalonya		MŞS 45/89-99	1188/1774
597.	İbrahim Baba	Fesleke Nâhiyesi		MŞS 61/6-12;	1147-1148

	Evkâfi	Kalonya		61/91-142	1735-1736
598.	Merhum (okunmuyor) Vakfî	(Karye okunmuyor) Kalonya	Para Vakfî Berây-ı Mescid-i Şerif	BOA Ev.d.10312	1252-1259 1836-1843
YER BELİRTİLMEMİŞ					
599.	Kara Hasanoğlu Mustafa Ağa Vakfî	Yer Belirtilmemiş		BOA Ev.d.10312	1252-1259 1836-1843
600.	Süleyman Mescidi Vakfî	Yer Belirtilmemiş	Para Vakfî	MŞS 51/53- 109	1166/1752
601.	Mahmud bin Ali Vakfî	Yer Belirtilmemiş		BOA Ev.d.10312	1252-1259 1836-1843
602.	...oğlu Hasan Halil Vakfî	Yer Belirtilmemiş		BOA Ev.d.10312	1252-1259 1836-1843
603.	Hacıoğlu Hacı Mustafa Vakfî	Yer Belirtilmemiş		BOA Ev.d.10312	1252-1259 1836-1843
604.	...oğlu Hasan Vakfî	Yer Belirtilmemiş		BOA Ev.d.10312	1252-1259 1836-1843
605.	Ta'mir-i Kaldırım Vakfî	Yer Belirtilmemiş	Para Vakfî	BOA Ev.d.10312	1252-1259 1836-1843
606.	Hayrat-ı Mechûl	Yer Belirtilmemiş	Para Vakfî	BOA Ev.d.24727	1297/1880
607.	Kudüs'te Bulunan Rum Kilisesi'nin Vakıfları	Yer Belirtilmemiş	Gayrimüslim Vakfî	MŞS 61/147- 218	Tarih Yok

EK II

**BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVLERİ-VAKIFLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
ARŞİVİ ve MİDİLLİ ŞER'İYYE SİCİLLERİNE GÖRE MİDİLLİ ADASI KAZA-
MAHALLE-NAHİYE ve KÖYLERİ**

<i>KAZA ADI</i>	<i>KAZA ADI</i>	<i>KAZA ADI</i>
MİDİLLİ	MOLOVA	KALONYA
<i>MAHALLE ADI</i>	<i>MAHALLE ADI</i>	<i>NAHİYE ADI</i>
*Gümrük-ü 'Atik Mahallesi (Liman-ı 'Atik veya Hisar-ı 'Atik Mahallesi)	*Hasan Reis Mahallesi	*Fesleke
*Ali Efendi Mahallesi (Ali Efendi Cami-i Şerifi Mahallesi)	*Muhiddin Mahallesi	KARYE ADI
*Mahalle-yi Varoş	*Barszâde Mahallesi	*Peraşle (Parakila)
*Liman-ı Cedid Mahallesi	KARYE ADI	*Anamotya
*Vigala Mahallesi	*Erinya (Argenos)	*Eryena (Ariana)
*Barszâde Mahallesi (Nefs-i Midilli)	*Balye (Pelopi)	*Samuriye –Aşumirye-
*Hüdâverdi Reis Mahallesi	*Kalapado (Kalapazo)	*Cumalı
*Abdülbâki Efendi Mahallesi	*Çömlek (Skalachori)	*Ağriye (Agripa)
*Çarşı Mahallesi	*Eftaronde (Pterounta)	*Polihnit (Polichnitos)
*Cami-i Kebir Mahallesi	*Mesetobi (Mesotopos)	*Vasleçot (Vasilika)
*Mahalle-yi Cedid (Yeni Mahalle)	*İslemetobi (İpsimetopo)	*Çerami
*Mihal (Papa Mihal) Mahallesi	*Hindre (Chidira)	*Mandomado (Mantamados)
*Çavuş (Çavuş Cami-i Şerifi) Mahallesi (Midilli Varoşunda)	*Herse	*Lizgor (Lizvor)
*Üçpınar Mahallesi	*Vafyo (Vafios)	*Ayorişe
*Bânizâde Mahallesi (Midilli Varoşu)	*Falya (Filia)	*Dafye (Dafia)
*Kal'a-i Bâlâ Mahallesi	*Petra	Vurkoz (Stavros)
*Kal'a-i Süfla Mahallesi	*Petracık (Petri)	Akirone (Akrona)
*Aziziye Mahallesi	*Kapyra (Kapi)	Evrişe (Vrisa)
*Çınarlı Mahallesi	*Ağra (Agra)	Anbeliko (Ambeliko)
Sarıbaba Mahallesi	*İskamiye (Sykamnea)	Pire İskelesi
Parmakapı Mahallesi	*Halıka (Lepetimnos)	Papyana (Papiana)
Aya Todori Mahallesi	*Çetre	Kerami
NAHİYE ADI	*Likade	Aya Peraskire (Agios Peraskevi)
*Yera	*Sığrı	Klamidado
KARYE ADI	*Kastaro	
*Keleme (Keramia)	Vatose	
*İpyoz (İpios)	Telvinya	
*Uskonde (Skounta)	İstibsi (Stipsi)	
*Morya	Lafyona (Lafionas)	
*Ahtande	İskanaro (Skoutaros)	
*Balçık (Balçık Hisar) (Nees Kudinies-Yeni Ayvalık)	Levka (Lefka)	
*Katartöz (Kata Tritos)	Apotika	
*Mesagüre (Mesagri)	Makara	

*Sapuni	Rema (Revma)	
*Ayani		
*Pereme (Pereme İskelesi)		
*Komi		
*Sarlıçe (Loutropoli Thermis)		
*Kokmida		
*Kula (Kleio)		
*Şiyoyane		
*Lutra		
*Uskublo (Skopelos)		
*Çokale		
*Papaslık (Pappados)		
*Palakado (Plakados)-İplakata		
*Ayasu		
*Ayayoni		
*Bigi (Pigi)		
*Mistegna		
Pilaço (Paleokipos)		
Pilmar (Plomari)		
Aya Marina		
Birgi (Pirgi)		
Alifando		
Varya		
Akranter (Akrotiti)		
Pligani		
Afalona (Afalonas)		
Pafle (Pamfilya)		
Yeniköy (Panagiouda)		
Karaklı		
Asometo (Asomatos)		
Trigona		
Pilagya		
Meskenköy (Messouna)		
Büyükköy (Megalochorit)		
Missi (Mílias)		
Palohori (Paleochori)		
Buzoz		
Agrota (Drota)		
Akrasi		

* Üzerinde Bir Vakıf Oluşumuna Rastlanan Yerleşim Yerleri

EK III

Cezair-i Bahr-i Sefid Midilli Adası Akarsu, Dağ ve Yerleşim Merkezlerini Gösterir Harita
BOA, Haritalar-haritalar (HRT.h.), Gömlek no: 267, H. 28 Ramazan 1313 (M. 13 Mart 1896).
Ölçek 1/100000